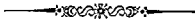

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितं वेदायो वेदेभ्योऽस्विलंजगत् ॥ निर्भमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

पंचमेमंडले प्रथमेनुवाके पूर्वमष्टौ सूक्तानि व्याख्यातानि त्वामग्ने हविष्मन्त इति सप्तर्चनवमं सूक्तम् आत्रेयस्य गयस्यापि सप्तमोपंचम्यौपंकी शिष्टाः पंचयन्तस्य च सूक्तस्येति परिभाषया अनुष्टुभः अग्निर्देवता तथा चानुक्रम्यते—त्वामग्ने गयोन्त्यापंचम्यौपंकी इति । प्रातरनुवाके आश्विन-शस्त्रे च एतदादिके द्वे सूक्ते शंसनीये तथैव सूत्रितम्—त्वामग्ने हविष्मन्त इति सूक्ते इति ।

तत्रैषा पथमा—

ॐ त्वामग्ने हविष्मन्तो देवं मर्तांसि ईळते ।

मन्ये त्वा जातं वेदसं सहव्या वक्ष्यानुपक् ॥ १ ॥

त्वाम् । अग्ने । हविष्मन्तः । देवम् । मर्तांसः । ईळते । मन्ये ।

त्वा । जातं वेदसम् । सः । हव्या । वक्षि । आनुपक् ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वां देवं दीप्यमानं हविष्मन्तः होमसाधनद्रव्यसमेताः मर्तासो मर्त्याः ईळते स्तुवन्ति अहं च जातवेदसं जातमुपचंचराचरभूवजातवेतीति जातवेदाः अथवा जातानि स्थावरजंगमात्मकानि एनं पिदुरिति जातवेदाः यद्वा वेद इति धननाम जातं सर्ववेदो धनं यस्यासौ जातवेदाः एवं विधं त्वा त्वां मन्ये स्तौमि मनिरन्नस्तुत्यर्थे वर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् सत्वं हव्या हवनसाधनानि हवींषि आनुपक् निरन्तरतया अनुपक्तं यथा यथा वक्षि वहसि ॥ हविष्मन्तः हविःशब्दोऽणोऽदिक इत्ययान्तः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः तदस्यास्तीति मनुष्यपदसंज्ञाया अपवादत्वेन तसौ मत्वर्थे इति भ्रंशं ज्ञायां रुत्वाभावः मनुष्यसोरनुदात्तत्वात् प्रत्ययस्वर एव शिष्यते । देवं अच् प्रत्ययान्तत्वाद्देवशब्देऽन्तोदात्तः । मर्तांसः मृड्प्राणत्यागे असिहसिमृडित्यादिनात् गुणः मर्तः जसेरसुक् मर्तांसः निच्चादाद्युदात्तः । ईळते ईडस्तुवौ अदादित्वाच्छपोलुक् आत्मनेपदेऽप्यनवः ऐरेत्वम् अत्र ङकारस्याध्येतृसंप्रदायप्रसिद्धकारः सप्तर्चधातुक्रानुदात्तत्वेन धातुस्वरे प्राप्ते आष्टमिको निघातः । मन्ये श्यनो निच्चादाद्युदात्तत्वम् । त्वा युपिमिश्रणे मदिक्प्रत्ययान्तो युष्मच्छ-

ब्दः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः त्वमात्रेकवचनेइतिमपर्यन्तस्यत्वादेशः द्वितीयाचित्याकारः एका-
देशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशोप्युदात्तएव त्रामौद्वितीयायाइतित्वादेशः स्थानिवद्भावेनान्तत्वे
प्राप्ते अनुदात्तंसर्वमपादादावित्यनुदात्तत्वम् । जातवेदसम् जनीपादुभावे कः श्वीदित्त्विनि-
ष्टायामित्त्विप्रतिषेधः जनसनाखनांसनञ्जलोरित्यात्वं प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः वेदस्रश्चोप्यसु-
न्यप्रत्ययान्तत्वादाद्युदात्तः कर्मधारयपक्षे समासान्तोदात्तापवादत्वेन तत्पुरुषेतुल्यार्थेत्यादिनापूर्व-
पदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं तदपवादत्वेनगतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं
चेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं बहुव्रीहिपक्षे बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वपदमिति । हव्या हवमहंतीत्य-
स्मिन्नर्थेयइत्यनुवर्तमाने छंदसिचेतियः नपुंसकत्वाच्छिरादेशः शोश्छन्दसिबहुलमितिलोपः
प्रत्ययलक्षणेननुम् दीर्घनलोपौ प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः। वक्षि वहमापणे सिप् लुगनुवृत्तौ बहुलं
छन्दसीतिशोर्लुक् टत्वकत्वपत्वानि सिप्.पित्त्वादानुदात्तत्वेन धातुस्वरेणाद्युदात्तत्वेप्राप्तेनिघातः।
आनुपक् अनुपूर्वस्यपंजे.क्लिप् नकारलोपः कुत्वंच धात्वादेःसकारस्यउपसर्गात्सुनोदीत्या
दिनापत्वं दीर्घश्छान्दसः ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्निर्होतादास्वतःक्षयस्यवृक्तवर्हिपः ।

संयज्ञासुश्चरन्तियंसंवाजासःश्रवस्यवः ॥ २ ॥

अग्निः । होता । दास्वतः । क्षयस्य । वृक्तवर्हिपः । सम् । यज्ञासः ।

चरन्ति । यम् । सम् । वाजासः । श्रवस्यवः ॥ २ ॥

यं अग्निं यज्ञासः सर्वेयज्ञाः संचरन्ति सहितागच्छन्ति श्रवस्यवः यजमानस्यमभू-
तांकीतिसंपादयन्तोवाजासोहवींपियमग्निंसंचरन्ति प्राप्नुवन्ति एवंविशिष्टोग्निः दास्वतः हविः-
प्रक्षेपणादिदानवतः वृक्तवर्हिपः वृक्तानिलूनानिवर्हीपिदभोमेनासौवृक्तवर्हिः तस्य क्षयस्य
क्षियन्तिनिवसंत्यस्मिन्स्वर्गसाधनफलानीतिक्षयः तस्य यजमानस्य यागार्थंहोतादेवानामा-
ह्वाताभवति ॥ दास्वतः दादाने असुन्प्रत्ययान्तः मतुपः अदुपधात्वाद्दत्वं धातुस्वरेणाद्युदात्त-
एव । क्षयस्य क्षिनिवासगत्योः क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वं । वृक्तवर्हिपः वृजीवर्जने वर्जनम-
त्रोपचाराच्छेदनं निष्ठाप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । यज्ञासः यज्ञ-
शब्दःयजयाचेत्यादिनानइमत्यमान्तोन्तोदात्तः । चरन्ति चरगतिभक्षणयोः अदुपदेशाल्लसार्व-
धातुकानुदात्तत्वं यहृत्तान्नित्यमितिनिघाताभावः । वाजासः वजेर्धञ् वाजः कर्पात्त्वतश्चरन्तो-

दात्तत्वं छान्दसत्वाद् न्त्रित्पादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । श्रवस्यवः छन्दसिपरेच्छायामितिक्यच्
क्याच्छन्दसीत्युपत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतस्मयंशिशुं यथा नवं जनिष्टारणी ।

धुर्तारं मानुपीणां विशामग्निस्वध्वरम् ॥ ३ ॥

उत । स्म । यम् । शिशुम् । यथा । नवम् । जनिष्ट । अरणी इति ।
धुर्तारम् । मानुपीणाम् । विशाम् । अग्निम् । सुध्वरम् ॥ ३ ॥

उतस्म अपिच मानुपीणां मनोजातानां विशां विशन्तिपविशन्तिगर्भाशयमिति विशः
प्रजाः वासांधतारं आहारादिपाकद्वारेणशरीरधातूनांपोषकं स्वध्वरं शोभनयज्ञं यमग्निं अर-
णी द्वेअरणी नवंनूतनंशिशुं यथा अपत्यमिवजनिष्ट अजनिपाताम् अरणी प्रजानांपोषणा-
र्थं च एतमग्निं असृजतामित्यर्थः ॥ शिशुं शोतनूकरणे आदेचइत्यादिनाआत्वं शःकित्स्व-
च्चेत्युपत्ययः सन्वद्भावश्च द्विर्भावः अफ्यासस्यह्रस्वश्च सन्वदइतीत्वं आतोधातोःरित्याकारलोपः
धान्येनिवअस्मात्सूत्रान्जिदित्यनुवर्तते निच्वादाद्युदात्तः । यथा यथेतिपादान्तेइतिसर्वानुदात्तः ।
जनिष्ट जनीमादुर्भावे लुङ् छान्दसत्वाद्दचनव्यत्ययः । अरणी क्रगतौ अर्तिसृष्टृधृधम्यश्चवितृ-
फ्योनिरितिअनिःप्रत्ययः आद्युदात्तः आफ्यामर्तिगच्छत्यग्निस्त्विरणी कथमपादानार्थेऔणा-
दिकोनिः ताफ्यामन्यत्रोणादयइतिनियमाव भीमादित्वात्सिद्धम् । मानुपीणां मनोजाताव-
व्यतौपुक्चेत्यश्प्रत्ययः पुगागमश्च न्त्रित्पादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वम् । विशां विशमवेशने कर्त्त-
रिक्तिप् सावेकाचइविविभक्तेरुदात्तत्वं । स्वध्वरं हिंसार्थस्यध्वरतेःपचाद्यच् नविघतेध्वरोयाग-
हिंसायस्मिन्नित्यध्वरः बहुव्रीहिस्वरापवादत्वेननञ्सुफ्यामित्यन्तोदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उतस्मंदुर्गृभीयसेपुत्रो न ह्यार्याणाम् ।

पुरुयोदग्धासि वनाग्नेपशुर्नयवसे ॥ ४ ॥

उत । स्म । दुः१गृभीयसे । पुत्रः । न । ह्यार्याणाम् । पुरु । यः ।
दग्धा । असि । वना । अग्ने । पशुः । न । यवसे ॥ ४ ॥

उतस्म अपिच ह्यार्याणां कुटिलंगच्छतां सर्पाणां यद्वा आस्कन्दितादिगतिविशेषेणव-
 क्रमनानां अश्वानां पुत्रो न पुत्रइव बालसर्पइवअशिक्षितवालाश्वइव वा दुर्गभीयसेदुःखे-
 नगृह्यसे हेअग्ने यस्त्वं पुरु पुरुषि बहूनि वना वनानि दग्धासि दाहकोभवसि कथमिव यव-
 सेतुणेपशुर्न पशुरिव अयमर्थः अत्यन्तक्षुभार्तःपशुः तृणविषयेविसृष्टःसन् यथासर्वभक्षयति
 तद्वदित्यर्थः ॥ दुर्गभीयसे ग्रहउपादाने यक् ब्रुवईदित्यनुवृत्तौ बहुलंछन्दसीतीडागमः ग्रहा-
 दिनासंप्रसारणं ह्यग्रहोर्भ्रंछन्दसीतिभकारः निघातः । ह्यार्याणां ह्यकौटिल्ये ऋह्लोण्येव आदि-
 वृद्धिः तित्स्वरितइतिस्वरितत्वम् । पुरु पुपालनपूरणयोः पृभिदिव्यधिधूपिदृशिभ्यइतिकुप्रत्ययः
 उदोष्ठ्यपूर्वस्येतिउत्वम् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । असि यद्दत्तान्निव्यमितिननिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अथंस्मयस्यार्चयःसम्यक्संयन्तिधूमिनः ।

यदीमहंत्रितोदिव्युपध्मातेवधमंतिशिशीतेध्मातरिंयथा ॥ ५ ॥

अथं । स्म । यस्यं । अर्चयः । सम्यक् । सम्इयन्ति । धूमिनः ।

यत् । इम् । अहं । त्रितः । त्रिवि । उपं । ध्मातांइव । धमंति ।

शिशीते । ध्मातरिं । यथा ॥ ५ ॥

अथस्म अपिच धूमिनः धूमवतोयस्याग्नेरर्चयः अर्चोपि सम्यक् शोभनं संयन्ति सर्व-
 तःभामुवन्ति त्रितः त्रिपुस्थानेषु ततोव्याप्तः त्रीणिस्थानानिवाअतीत्य दिवि अन्तरिक्षे यत्
 यदा ईमयंआत्मानमुपधमति उपवर्धयति तदा ज्वालाः सर्वतोनिर्गच्छन्तीत्यर्थः कथमिव ध्मा-
 तेव कर्मारोयथाभस्त्रादिभिराग्निंसंवर्धयतितद्वत् स्वात्मानंवर्धयतीत्यर्थः किंच ध्मातरियथायथा-
 ध्मात्समीपेविद्यमानोग्निः तेनध्मायमानः आत्मानंशिशीते तीक्ष्णीकरोति तद्वत् स्वयमेव
 स्वात्मानंतीक्ष्णीकरोतीत्यर्थः अहेतिपादपूरणः ॥ यन्ति इण्गवौ यच्चब्दयोगान्निघाताभावः ।
 धमति ध्माशब्दाग्निसंयोगयोः पाप्मादिनाधमादेशः पूर्ववन्निघाताभावः । शिशीते शोतनूकरणे
 व्यत्ययेनात्मनेपदी ष्टावित्यनुवर्तमाने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यऽद्भुः आदेचउपदेशेशिशी-
 त्यात्वम् ष्टाविनिद्विर्चनं बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं उभेअभ्यस्तमित्यभ्यस्तसंज्ञायां आत-
 ईह्ल्यघोरितीत्वं तिङउत्तरत्वान्निघाताभावः ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

तव अहमंभ्रऊतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ।

द्वेषोयुतो न दुरितातुर्याममर्त्यानाम् ॥ ६ ॥

तवं । अहम् । अग्ने । ऊतिभिः । मित्रस्य । च । प्रशस्तिभिः ।

द्वेषःऽयुतः । न । दुःऽदृता । तुर्याम । मर्त्यानाम् ॥ ६ ॥

हेअग्ने अहं मित्रस्य सर्वेषामित्रभूतस्य तव ऊतिभिः युष्मत्कर्तृकरक्षणैः युष्मत्प्रशस्ति-
भिश्च अस्मत्कृतैःस्तोत्रैश्चमर्त्यानां शत्रुभूतानां मनुष्पाणां दुरिता दुरितानि तत्कर्तृकानि पाप-
साधनकर्माणि द्वेषोयुतो न द्वेषयुक्तानशत्रूनिव तुर्याम तरेयं अयमर्थस्त्वद्रक्षणेस्वत्वसंबन्धिस्तु-
तिभिश्च वाह्याभ्यन्तरशत्रून्तरेयमित्यर्थः ॥ ऊतिभिः अवरक्षणे किन् ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमयामु-
पधायाश्चेत्युद् ऊतियुतिजृतिसातिहेतिकीर्तयश्चेत्यन्तोदात्तत्वेनिपातितः । प्रशस्तिभिः शंसुस्तु-
तौ किन् रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरापवादत्वेन तादौचनितिकृत्यतावितिगतेरुदात्तत्वम् । द्वेषो-
युतः द्विपअपीतौ भावे असुन्मत्ययः युमिश्रणे कर्तरिक्तिप् तुक् रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ।
तुर्याम तृप्रवनतरणयोः प्रार्थनायांलिङ् यासुद् लिङःसलोपोनत्यस्येतिसकारलोपः बहुल्ल-
न्दसीतिशपोलुक् उदोष्ठचपूर्वस्यबहुल्लन्दसीत्युत्वं यासुडागमस्यउदात्तत्वात् शेषनिघातः अ-
पादादावितिप्रतिषेधात् निघाताभावः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तर्नोअग्नेअग्नीनरोरार्थसहस्रआभर ।

सक्षेपयत्सपोपयद्भुवद्वाजस्यसातयेउतैधिपृत्सुनोदृधे ॥ ७ ॥ १ ॥

तम् । नः । अग्ने । अग्नि । नरः । रयिम् । सहस्रः । आ । भ्र । सः ।

क्षेपयत् । सः । पोपयत् । भुवत् । वाजस्य । सातये । उत ।

एधि । पृत्सु । नः । दृधे ॥ ७ ॥ १ ॥

हेअग्ने सहस्रः बलवन् नरः हविषानितारः नोस्मार्कं तं रयिं लोकेप्रसिद्धं प-
श्वादिलक्षणं धनं अग्न्याभर आभिमुख्येनआहर पूर्वोक्तःसोमिः क्षेपयत् अस्मदीयात्
शत्रून्क्षेपयतु सोमिःपोपयत् अरमान्पोपयतु वाजस्यान्नस्यसातयेलाभायभुवत् भवतु उत

अपिच हेअग्ने पृष्ठु पृतनासु मुद्देपु नोस्माकंवृधे सष्टद्धये एधि भव संग्रामेशत्रुवि-
जयार्थं सत्वसष्टद्धिकुर्वित्यर्थः ॥ सहस्वः सहमर्षणे असुन् सहत्यनेनशत्रूनि तिसहोवर्षं मनु-
ष्य मादुपधाया इतिवत्वम् मनुवसोरुसंबुद्धौ छन्दसीतिरुत्वम् आमंत्रितस्यचेतिनिघातः । क्षेप-
यत् क्षिपपेरणे णिजंताह्लेद् इतश्चलोपः लेटोडाटावित्यडागमः शप् गुणायदेशौ पररूपत्वं
च । पोषयत् पुषपुष्टौ । भुवत् भूसत्तायां भूसुवोस्तिडीतिगुणप्रतिषेधः उवङ् । एधि अस्त-
भुवि घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्चेत्येत्वं तस्यासिद्धत्वात् हुस्तल्फ्योहेर्धिरितिधिरादेशः निघातः ।
पृष्ठु पदादिष्वित्यादिनापृतनाशब्दस्यपृदादेशः सावेकाचूत्वादनोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अग्नोजिष्ठमितिसप्तर्चदशमंस्तूक्तं ऋष्यादिविनियोगक्षपूर्ववत् चतुर्थीसप्तम्यौपंकी अ-
ग्नोजिष्ठमंत्याचतुर्थीचेत्यनुक्रान्तम् ।

तत्रप्रथमा—

अग्नोजिष्ठमाभरद्युम्नमस्मभ्यमधिगो ।

प्रनोरायापरीणसा रत्सिवाजायुपन्थाम् ॥ १ ॥

अग्ने । ओजिष्ठम् । आ । भर । युम्नम् । अस्मभ्यम् ।

अधिगो इत्यधिगो । प्र । नः । राया । परीणसा । रत्सि ।

वाजाय । पन्थाम् ॥ १ ॥

हेअग्ने ओजिष्ठं बलवत्तमं युम्नं द्योततेकटकमुकुटादिरूपेणसर्वत्रप्रकाशतइतिद्युम्नं धनं
अस्मभ्यं आभर आहर हेअधिगो अधृतगमन अधृतप्रतिहतं गमनं पस्पेत्यधृताः अनिवा-
रितागवोरश्मयोपस्पेत्यतिवा अधृतगुः अधिगुः तस्यसंबोधनं नः अस्मान् परीणसा परितोव्या-
पकेन राया धनेन प्रकर्षेणयोजय वाजाय अचलाभाय पंथां पंथानं अन्नस्यमत्समीपमाति-
साधनंमार्गरत्सि विलिख कुर्वित्यर्थः ॥ ओजिष्ठं उज्जजार्जवे उज्जेर्बलेबलोपश्चेत्यसुन् बलो-
पध् गुणः ओजः तदस्यास्तीत्यर्थे अस्मायामेधेत्यादिनाविनिः अतिशयनेइतिइष्टन् विन्मतो-
र्लुक् टेरितिदिलोपः नित्वादायुदात्तः । युम्नं द्युतदीप्तावित्यस्माद्धातोः सुम्नद्युम्ननिम्नेत्यादिना
कप्रत्ययः मकारश्चान्तादेशोनिपात्यते प्रत्ययस्वरेणाग्नोदात्तः । अधिगो अधृतशब्दस्य
अधिआदेशः गोशब्दस्योपसर्जनह्रस्वत्वं आमंत्रितस्यनिघातः । परीणसा णसकौटिल्ये अ-

व्याप्त्यर्थः धातूनामनेकार्थत्वात् अस्मात्संपदादिलक्षणोभावेऽपि परिप्राप्तं नस्य्यापनयस्य तत्तयोक्तं उपसर्गादसमासेपीतिणत्वं अत्रप्रापणक्रिययायुक्तस्यपरेःणसर्तिमतिउपसर्गसंज्ञानास्ति यत्क्रियायुक्तास्तंपतिगत्युपसर्गसंज्ञकाइतिन्यायात् अतःकथंणत्वं एवताहिउपसर्गाद्बहुलमिति वचनात् णसोणत्वं भविष्यति निपातस्यचेतिपूर्वपदस्यदीर्घः बहुव्रीहौप्रकृत्येतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । रत्सि रदविलेखने भौवादिकः बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् पादादित्वान्निवाताभावः । पंथां द्वितीयेकवचने इतोत्सर्वनामस्थानेइत्यत् नकारलोपश्छान्दसः पथिमथोःसर्वनामस्थानेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंनोअग्नेअद्भुत्क्रत्वादक्षस्यमंहना ।

त्वेअसुर्यंभारुहत्क्राणामित्रोनयज्ञियः ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अद्भुत् । क्रत्वा । दक्षस्य । मंहना । त्वे इति । असुर्यम् । आ । अरुहत् । क्राणा । मित्रः । न । यज्ञियः ॥ २ ॥

हेअग्ने अद्भुतसामर्थ्यातिशयेनसर्वेपामाश्रयभूत त्वं नोस्माकं क्रत्वा कर्मणा अस्मत्कृतेनयज्ञादिव्यापारेणप्रीतःसन् दक्षस्य बलस्य धनस्यवा मंहना मंहनंतामदानंकुर्वितिशेषः यतःकारणात् त्वे त्वयि असुर्यं अहुरघ्नंवलं आरुहत् आरुढं अतः मित्रो न सूर्यइव यज्ञियः यज्ञार्हस्त्वं क्राणायज्ञघातकराक्षसापनोदनदक्षणानिकर्माणिकुर्वाणोभव ॥ अद्भुत आमंत्रितस्याद्युदात्तत्वम् । क्रत्वा डुकृत्करणे क्वःकपुरितिकतुप्रत्ययः ककारोगुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः यणादेशः क्रतुःकर्मवृत्तयैकवचनेजसादिपुवावचनमिति वचनाच्चाभावाभावः । दक्षस्य दक्षगतिर्हितनयोः दक्ष्यन्तेहिंस्यन्तेअनेनशत्रयइतिदक्षंवलं करणाधिकरणयोश्चेतिवञ् निच्चादाद्युदात्तः । मंहना मंहतिर्दानकर्मा सुषांसुलुगित्याकारादेशः । त्वे सुषांसुलुगित्यादिनाडिःशेआदेशः सुचादेशत्वादनुदात्तः त्वशब्दःप्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकदेशस्योदात्तत्वं । आरुहत् रुहेर्धातोर्लुङि कृष्टत्वरुहिष्यश्छन्दसीतिचेरडादेशः डिच्चाट्टणाभावः । क्राणा डुकृत्करणे शानच् बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् यणादेशः सुषांसुलुगित्यात्वं चित् इत्यन्तोदात्तः । यज्ञियः यज्ञमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे यज्ञार्थिभ्यांघञ्जावितिषः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंनोअन्नएपांगयंपुष्टिंचवर्धय ।

येस्तोमेभिःप्रसूरयो नरो मघान्वानशुः ॥ ३ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । एपाम् । गयम् । पुष्टिम् । च । वर्धय । ये ।

स्तोमेभिः । प्र । सूर्यः । नरः । मघानि । आनशुः ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं एपां नः त्ववस्तावकानामस्माकं गयं गम्यतेनिवासायेतिगयं गृहं गीयते स्तूयतइतिवागयंधनं पुष्टिं च गवादिविषयांपुष्टिंचवर्धय वृद्धिंप्रापय येलोकेप्रसिद्धाः सूरयो-
लब्धवर्णानरःस्तोतारोमनुष्याः स्तोमेभिः स्तोमैःस्तोत्रैः मघानिमंहनीयानिगवादिधनानि य-
थापानशुः प्राप्तवन् तद्वद्वयमपीत्यर्थः ॥ गयं गृहपक्षेगमेरुम्यादयश्चेति यत्प्रत्ययान्तोमकारलो-
पश्चनिपात्यते धनपक्षे गास्तुतौ अस्माव यत्प्रत्ययोहस्वत्वं यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । पुष्टि-
म् पुषुपुष्टौ स्त्रियांकिन् छान्दसत्वादान्तोदात्तत्वम् । स्तोमेभिः घृञ्स्तुतौ अर्तिस्तुसुहुइत्या-
दिनाम् गुणः निच्वादाद्युदात्तः । आनशुः अशूव्यातौ लिट् द्विवचनं हलादिशेषः अ-
तआदेरित्यात्वं अश्रोतेभेतिनुडागमः निपातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

येअग्नेचन्द्रतेगिरःशुभ्रन्त्यश्वंराधसः ।

शुष्मेभिःशुष्मिणो नरो दिवश्चिद्येपांवृहःसुकीर्तिर्वोर्धन्तिस्मना ॥ ४ ॥

ये । अग्ने । चन्द्र । ते । गिरः । शुभ्रन्ति । अश्वंऽराधसः ।

शुष्मेभिः । शुष्मिणः । नरः । दिवः । चित् । येपाम् । बृहत् ।

सुकीर्तिः । वोर्धन्ति । स्मना ॥ ४ ॥

हेअग्ने चन्द्र सर्वेषामणिनामाह्लादकर येनरः तेगिरः त्वत्संबन्धिस्तोत्ररूपावाचः
शुभ्रन्ति शोभनाःकुर्वन्ति ते अश्वराधसः अश्वधनाभवन्ति एवेनसर्वंसृष्टिरुपलक्ष्यते किं
च शुष्मिणःबलवन्तःसन्तः शुष्मेभिःशुष्मैः स्वकीर्षेवैः सत्त्वैः शत्रुशोपकाभवन्ति येपां
त्वत्संबन्धिनंस्त्वंबं कुर्वतां दिवश्चिद् आकाशादपि बृहत् महतीसुकीर्तिर्भवति सर्वदिगन्तराल-
वर्तिनीकीर्तिर्भवतीत्यर्थः एवंविधंत्वां गयः त्वना आत्मना स्वयमेवबोधति बोधयति ॥

शुंभन्ति शुभशुंभदीप्तौ तुदादिः पादादित्वान्निघाताभावः लसार्वधातुकानुदात्तत्वेप्राप्ते सतिशिष्टत्वा-
द्विकरणस्वरएव । अश्वराधसः अशूज्याप्तौ अशूमुपीत्यादिनाक्त्वं अश्रुतेज्याप्तौत्यध्वान-
मित्यश्वः निच्वादाद्युदात्तः राधसाधसंसिद्धौ असुक्त्वं राधुवन्ति साधयन्ति अनेन धर्मादी-
नीतिराधोधनम् बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदमरुतिस्वरत्वम् । बृहत् बृहवृहिवृद्धौ शट् डीपोलो-
पञ्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । योवति बुधअवगमने ष्यन्तात् शपिकृते तस्यछन्दस्युभयधे-
विसार्यधातुकसंज्ञायांगिलोपः यद्वृत्तानित्यमिविनिघाताभावः धातुस्वरेणाद्युदात्तः । त्पना मं-
त्रेष्वाङ्गदेरात्मनइत्याकारलोपः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तवत्येअग्नेअर्चयोभ्राजन्तोयन्तिधृष्णुया ।

परिज्मानोनविद्युतःस्वानोरथोनवाज्युः ॥ ५ ॥

तव । त्ये । अग्ने । अर्चयः । भ्राजन्तः । यन्ति । धृष्णुया ।

परिज्मानः । न । विद्युतः । स्वानः । रथः । न । वाज्युः ॥ ५ ॥

हेअग्ने धृष्णुया धृष्णवः अत्यन्तप्रगल्भाः भ्राजन्तः दीप्यमानाः त्ये ते मसिद्धाः तव
अर्चिपः त्वदीपारश्मयः यन्ति सर्वतोगच्छन्ति कथमिदं परिज्मानः परितोगन्त्यः सर्वतो-
व्याप्ताः विद्युतोन अचिरप्रभाइवअनेनप्रकाशातिशयउक्तः स्वानः शब्दायमानः रथोन रथइव
अनेनअर्चिपां स्वनाधिक्यमुक्तं वाज्युर्न अन्नकामइव अन्नार्थयुद्धेषुशत्रुविजयाययथाप-
वर्ततेतद्द्रव्यार्थः अनेनआहुतिविषयोभिलापउक्तः ॥ यन्ति इण्गतौ । धृष्णुया त्रिधृष्णाप्राग-
ल्भ्ये त्रिसिधृधिधृपीत्यादिनाक्त्वंप्रत्ययः आदितश्चेतीदृप्रतिषेधः बहुवचने सुपांसुलुगित्यादिनाया-
जादेशः चितइत्यंतीदात्तत्वम् । परिज्मानः अजब्रजगतौ परिपूर्वाद्धातोः अन्येऽप्योपिदृश्यन्तइ-
तिमनिन् अकारलोपञ्छान्दसः निच्वादाद्युदात्तः । वाज्युः वाजंआत्मनइच्छतीतिक्यच् नच्छं-
दस्यपुत्रस्येतिईवदीर्घयोःप्रतिषेधः क्वाच्छन्दस्तीत्युप्रत्ययः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

नूनोअग्रऊतयेसुवाधसश्वरानयं ।

अस्माकांसश्वसूरयोविश्वआशास्त्रीपणि ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्ने । ऊतये । सध्वार्धसः । च । रातये । अस्माकांसः ।
च । सूर्यः । विश्वाः । आशाः । तरीपणि ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्माकं नु क्षिप्रं ऊतये रक्षायै भव सवाधसश्च द्वादिभ्यनिमित्तवाधसहित-
स्पच धनस्य रातये दानायभव किंच अस्माकांसः अस्माकाः पुत्रमित्रादयः सूर्यःस्वोत्तारः
विश्वाः सर्वाः आशाः दिशः तरीपणि तासांतरणेक्षमाभवन्तु अथवा आशाःकामाः अयमर्थः
स्वाभिलषितप्रशस्तसमस्तवस्तुसंपादनं कुर्वित्यर्थः ॥ सत्राधसः वाधेरसुनु वाधसासहवर्ततेइति
सवाधाः वोपसर्जनस्येति स्रहस्पसभावः ऊदुत्तरपदमल्लतिस्वरत्वम् । रातये रादाने किन्
मंत्रेवृषेपपचमनविदभूवीराउदात्तइतिअन्तोदात्तः । अस्माकांसः तस्मिन्गणित्युष्माकास्माका-
विविअणिल्लते अस्माकादेशः छान्दसत्वाद्गणोलोपः बहुवचने असुगागमः पृथिवहुवचनेम-
ध्पोदात्तत्वेनदृष्टत्वाद् तथाविधमादेशमत्रापिल्लतवानाचार्यः । विश्वाः विशेःअशुष्पुपीत्या-
दिनाकन् निच्वादाद्युदात्तः । तरीपणि तृप्रवनतरणयोः कृत्वृष्यामीपनितीपन् बहुलवचनत्वे
अलोपाभावः अन्तोदात्तच्छान्दसः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वनोअग्नेअङ्गिरःस्तुतःस्तवानआभर ।

होतर्विश्वासहस्रंरयिस्नोतृभ्यस्तवसेचनउतैधिपृत्सुनोवृधे ॥ ७ ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अग्ने । अंगिरः । स्तुतः । स्तवानः । आ । भर ।

होतः । विश्वसहस्रम् । रयिम् । स्तोतृभ्यः । स्तवसे । च ।

नः । उत । एधि । पृत्सु । नः । वृधे ॥ ७ ॥ २ ॥

हेअग्ने अंगिरः कामंकारणयोरभेदोपचाराद् अंगिरस्तामल्लतिभूतोप्यग्निः अंगिराइ-
त्युच्यते हेअंगिरः पूर्वमेहार्धिभिःस्तुतः स्तवानः इदानींतनैश्च स्तूपमानस्त्वं विश्वसहं म-
हतामप्यभिभवितारंअभिभव हेतुत्वाद्भिन्नवितृधनमित्युच्यते रयिं धनं नोस्माकं आ-
भर आहर हेहोतः देवानामाहातःस्तोतृभ्योनोस्मर्षं स्तवसे स्तोतुं सामर्थ्यचपयच्छ
उवापिच पृत्सुपुद्गेषु नोस्माकं वृधे समृद्धये एधि भव ॥ स्तवानः दुन्स्तुतौ शा-
नचि कर्मणि व्यरथयेनशप्पत्ययः आयुदात्तश्च । विश्वासहं संहितायांविभूतामितिपृठी-

बहुवचनस्यसुपापित्यादिनाआकारादेशः तत्पुरुषेकृतिवहुलमितिषष्ठ्याअलुक् पदकारस्तु विपूर्वाद्भवतेरगागमे अन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घत्वंचमत्वा अवग्रहंकुर्वति तदुत्तरपदमलुति-स्वरत्वम् । स्तवसे षुन्स्तुतौ तुमर्थेअसेन्प्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यमथमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

जनस्यगोपाइतिपल्लवमेकादशंसूक्तं आविष्यस्यसुतंभरस्वार्थं जागतमाग्नेयं तथाचानुक्रान्तम्—जनस्यपदसुतंभरोजागतमिति । प्रातरनुवाकेआश्विनशस्त्रेचास्यसूक्तस्यविनियोगः जनस्यगोपास्त्वामग्रक्रतायवइति ।

तत्रप्रथमा—

जनस्यगोपाअजनिष्टजागृविःसुदक्षःसुवितायनव्यसे ।
घृतप्रतीकोबृहतादिविस्पृशाद्युमद्विभातिभरतेभ्यःशुचिः ॥ १ ॥
जनस्य । गोपाः । अजनिष्ट । जागृविः । अग्निः । सुदक्षः ।
सुविताय । नव्यसे । घृतप्रतीकः । बृहता । दिविस्पृशा ।
युमत् । वि । भाति । भरतेभ्यः । शुचिः ॥ १ ॥

जनस्यगोपाःगोपापिता रक्षिता जागृविः जागरणशीलःसदामचुद्धः सुदक्षः सुवलः सर्वैः श्लाघनीयचलः सोमिः नव्यसे नवतराय सुविताय लोकानांकल्याणायअजनिष्टजातः घृतप्रतीकः घृतेनप्रज्वालितांगः बृहतामहतादिविस्पृशा अन्नंलिहेनतेजसायुक्तः शुचिः शुद्धः एवं विधोमिः भरतेभ्यः ऋविभ्यः तदर्थंयुमत् दीप्तिमत् यथाभवतितथाविभाति प्रकाशते ॥ गोपाः गुपूरक्षणे आषःप्रत्ययः गोपायतेःकिञ् परत्वादकारलोपः अत्र परत्वादपृक्तलोपेकृते वर्णाश्रयत्वात्प्रत्ययलक्षणाभावेनयलोपोनस्यात् लोपोव्योर्वलीतिप्रथमंलोपग्रहणात् ज्ञापकात् यलोपएवभवति लोपाजादेशस्य यलोपविधिंप्रतिनस्थानिवद्भावः प्रत्ययस्वरः । जागृविः जागृनिद्राक्षये जृशृस्तृजागृभ्यःकिञ्चित्किञ्चित्प्रत्ययःजाग्रोविचिष्णत्किञ्चित्स्वितिप्रतिषेधाद्गणाभावः नित्वादाद्युदात्तः । सुदक्षः आद्युदात्तंअचूछन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । सुविताय तन्वादीनांछन्दस्युपसंख्यानमितिसोरुवडादेशः सूपमानावकइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । नव्यसे नवशब्दादतिशायनेर्थेईयसुचप्रत्ययः ईकारलोपश्छान्दसः अतोलोपः आद्युदात्तः । दिविस्पृशा ह्युभ्यांङेरित्युपसंख्यानमित्यलुक् रुदुत्तरपदमलुतिस्वरत्वम् । युमत् ह्रस्वनुङ्स्यांनतुवितिह्रस्वात्परस्यमतुषः अन्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यज्ञस्यकेतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरं त्रिषधस्थे समीधिरे ।
इन्द्रेण देवैः सरथं सवर्हिषिसीदन्निहोता यजथाय सुक्रतुः ॥ २ ॥

यज्ञस्यं । केतुम् । प्रथमम् । पुरःऽर्हितम् । अग्निम् । नरः ।
त्रिषधस्थे । सम् । ईधिरे । इन्द्रेण । देवैः । सऽरथम् । सः ।
वर्हिषि । सीदत् । नि । होतां । यजथाय । सुऽक्रतुः ॥ २ ॥

नरः ऋत्विजः यज्ञस्य यागस्य केतुं यज्ञायकं पुरोहितं यजमानैः पुरस्कृतं इन्द्रेण देवैश्च सरथं तेषां मान्यत्वात्समानरथं अग्निं त्रिषधस्थे त्रिस्थाने विहारप्रदेशे प्रथमं समीधिरे समैन्धत सुक्रतुः शोभनकर्माहोता देवानामाह्वाता सोमिः वर्हिषि वर्हिष्युंकेतस्मिन्स्थाने यजथाय यज्ञाय निषीदत् प्रतिष्ठितो भवदितियावत् ॥ केतुं कितज्ञाने औणादिकउप्रत्ययः अन्तोदात्तः पुरोहितं पुरोव्ययमितिश्रुतिसंज्ञायांगतिरनन्तरइति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । त्रिषधस्थे आहवनीयादिलक्षणेन त्रिप्रकारेण अग्निना सह तिष्ठतीति त्रिषधस्थः कप्रत्ययः सधमादस्थयोश्छन्दसीति सधादेशः रुदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । सीदत् सदेः प्राग्दिनासीदादेशः बहुलं छन्दस्यमाङ्गयोगे पीत्यहभावः पादादित्वान्निघाताभावः । यजथाय यजेरौणादिकः अथप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः ॥२॥

अथतृतीया—

असंमृष्टोजायसे मात्रोः शुचिर्मन्द्रः क्विरुदतिष्टो विवस्वतः ।
घृतेन त्वावर्धयन्नग्राहृतधूमस्ते केतुरंभवद्विविश्रितः ॥ ३ ॥
असंमृष्टः । जायसे । मात्रोः । शुचिः । मन्द्रः । क्विः । उत् ।
अतिष्टः । विवस्वतः । घृतेन । त्वा । अवर्धयन् । अग्ने ।
आऽहृत । धूमः । ते । केतुः । अभवत् । दिवि । श्रितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने मात्रोररण्योः स्वजनननिमित्तत्वात् रणीमातरावित्युच्येते ताभ्यां असंमृष्टः अवाधितएवजायसे प्रादुर्भूतो भवसि मंदः सर्वैः स्तुत्यः क्विः कान्तः सर्वत्रव्याप्तः अथवा मेधावी शुचिस्त्वं विवस्वतः अग्निहोत्रार्थं गृहे विशेषेण वसतो यजमानात् उदतिष्टः उदितो भवः पूर्वमहर्षयः त्वा त्वां घृतेन अवर्धयन् वृद्धिमनयन् हेआहुत् आहुतिभिर्हुत ते तयदिवि

अन्तरिक्षे भ्रितोव्याप्तः धूमःकेतुः प्रजापकोअभवत् अश्विनमापकत्वात्धूमस्य ॥ मा-
धोः उदात्तयणोहलपूर्वादितिभिभकेरुदात्तत्वम् । मन्द्रः मदिस्तुतिमोदमदस्वमकान्तिगतिषु
अवस्तुत्यर्थादस्मात् स्फायित्वंचीत्यादिनारक् अन्नोदात्तः । कविः क्रमेरिन्सर्वधातुभ्यइती-
नप्रत्ययः बाहुलकान्मकारस्यवत्त्वेरेफलोपश्च व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । उदात्तः उर्ष्वांर्ध्व-
कर्मवाचिनस्त्वित्पतेरात्मनेपदाभावः । विवस्वतः विपूर्वाद्दसत्वेःसंपदादिदक्षणोभावेकिप् तद-
स्यास्तीतिमतुप् मादुपधायाश्चेतिवत्वं मत्तुपोनुदात्तत्वाच्चातुस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्निर्नोयज्ञमुपवेतुसाधुयार्धिनरोविभरन्तेगृहेगृहे ।

अग्निर्दूतोअभवद्द्व्यवाहनोऽग्निर्वृणानावृणतेकविक्रंतुम् ॥ ४ ॥

अग्निः । नः । यज्ञम् । उर्ष । वेतु । साधुः । अग्निम् ।

नरः । वि । भरन्ते । गृहेऽगृहे । अग्निः । दूतः । अभवत् ।

हव्यवाहनः । अग्निम् । वृणानाः । वृणते । कविक्रंतुम् ॥ ४ ॥

साधुया सर्वपुरुषार्थानांसाधकः अग्निर्नोयज्ञेअस्मदीयंयागंप्रति उपवेतु आगच्छतु
नरः मनुष्याः गृहेगृहे अनुगृहं अग्निविभरन्ते विहरन्ति विहरणंकुर्वतीत्यर्थः हव्यवाहनः
हव्यानांहविषांषोढाअग्निः दूतः देवानांदूतःअभवत् वृणानाः संभजमानाःसन्तः कविक्रंतुं
कान्तयज्ञं अग्निवृणते संभजन्ते ॥ साधुया सुपांसुलुगित्यादिनाविभकेर्यादेशः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तुभ्येदमग्नेमधुमत्तमंवचस्तुभ्यमनीपाइयमस्तुशंद्धे ।

त्वांगिरःसिन्धुमिवावनीमहीरापृणन्तिशर्वसावर्धयन्तिच ॥ ५ ॥

तुभ्यं । इदम् । अग्ने । मधुमत्तमम् । वचः । तुभ्यम् । मनीपा ।

इयम् । अस्तु । शम् । हृदे । त्वाम् । गिरः । सिन्धुमइव ।

अवनीः । महीः । आ । पृणन्ति । शर्वसा । वर्धयन्ति । च ॥ ५ ॥

हेअग्ने तुभ्य तुभ्यं त्वदर्थं मधुमत्तमं अत्यन्तमधुरंइदंयचः क्रियते हृदे हृदि
शंसुखं कुर्वती इयं मनीषास्तुतिः तुभ्यमस्तु गिरःस्तुतिरूपावाचःत्वांआपृणन्ति पूरयन्ति श-
वसावलेनवर्धयन्ति च कथमिव महीः महत्यः अवनीः अवग्योनयः सिन्धुमिव समुद्रमिव ॥५॥

अथपट्टी-

त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा हितमन्वविन्दञ्छिश्रियाणं वने वने ।
स जायसे मध्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥ ६ ॥ ३ ॥

त्वाम् । अग्ने । अङ्गिरसः । गुहा । हितम् । अन्वु । अविन्द्वत् ।
शिश्श्रियाणम् । वनेऽवने । सः । जायसे । मध्यमानः । सहः । महत् ।
त्वाम् । आहुः । सहसः । पुत्रम् । अङ्गिरः ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेअग्ने अङ्गिरसकथयः गुहा गुहायां हितं निहितं निगूढं वनेवने वृक्षेवृक्षे शिश्रिया-
णं आश्रितं त्वां अन्वविन्दन् अलभन्त महत् महता सहः सहसा बलेनयुक्तः सत्वं मध्य-
मानोजायसे हेअङ्गिरः अङ्गिरसांप्रकृतिभूत त्वांसहसस्पुत्रमाहुः ॥ शिश्रियाणं शिश्रूसेवामां
लिटःकानच् शपःश्लुः श्लावितिद्विवचनं इयडादेशः चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

प्राग्गयेवृहतेयज्ञियाय ऋतस्य वृष्णे असुराय मन्म ।
घृतं नयज्ञ आस्ये उंसुपूतं गिरं भरे वृषभार्यं प्रतीचीम् ॥ १ ॥
प्र । अग्रये । वृहते । यज्ञियाय । ऋतस्य । वृष्णे । असुराय ।
मन्म । घृतम् । न । यज्ञे । आस्ये । सुपूतम् । गिरम् । भरे ।
वृषभार्यं । प्रतीचीम् ॥ १ ॥

तत्रेयं प्रथमा-

प्राग्गयेवृहतेयज्ञियाय ऋतस्य वृष्णे असुराय मन्म ।
घृतं नयज्ञ आस्ये उंसुपूतं गिरं भरे वृषभार्यं प्रतीचीम् ॥ १ ॥
प्र । अग्रये । वृहते । यज्ञियाय । ऋतस्य । वृष्णे । असुराय ।
मन्म । घृतम् । न । यज्ञे । आस्ये । सुपूतम् । गिरम् । भरे ।
वृषभार्यं । प्रतीचीम् ॥ १ ॥

बृहते सामर्थ्याविशयेनमहते यज्ञियाय यज्ञाहोय ऋतस्योदकस्य वृष्णेवर्षिन्ने ऋतमि-
त्युदकनामसुपाठाद् असुरायबलवते असेरोणादिकजरनप्रत्ययः वृषभाय कामानां वर्षिन्ने म-
न्म ज्ञानसाधनं प्रतीचीं अभिमुखीगिरं स्तुतिरूपांवाचं प्रभरे प्रणयामि कथमिव सुप्तं स-
म्यक्संस्कृतभास्येप्रहृतं यज्ञेघृतं घृतमिव आस्येप्रहृतंघृतंयथाप्रीतिकरंभवति तथा प्रीतिक-
रींस्तुतिमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऋतं चिकित्वा ऋतमिच्छि किद्धृत्तस्य धारा अनुतृन्धिपूर्वीः ।

नाहं यानुंसहं सान ह्येन ऋतं संपाम्य रूपस्य वृष्णः ॥ २ ॥

ऋतम् । चिकित्वा । ऋतम् । इत् । चिकिद्धि । ऋतस्य । धाराः ।

अनु । तृन्धि । पूर्वीः । न । अहम् । यानुम् । सहंसा । न । ह्येन ।

ऋतम् । सपामि । अरूपस्य । वृष्णः ॥ २ ॥

ऋतं स्तोत्रं हेचिकित्वाः जानन्न अग्रे त्वं ऋतं मया क्रियमाणमिदं स्तोत्रं चिकिद्धि जानी-
हि कितज्ञाने जुहोत्यादिः लोटिर्लृप् इदिति पूरणः ऋतमितिपदस्य परस्मिन्नामंत्रिते विद्यमा-
ने पिच्छांदासत्वात्परांगवद्भावाभावः किंच पूर्वीः बहीः ऋतस्योदकस्य धाराः तस्य पोषणार्थं
उत्पादयितुं अनुतृन्धि मेघाननुविध्य पातय सहसावलेन युकोहं यानुं कर्मणानाशकरीं हिं-
सां न सपामि न स्पृशामि न करोमीति यावत् द्वयेन च सत्यानृताभ्यां यदिकिंचिद्वैदिकं कृत्यं न-
सपामि पपसमवाये इति धातुः किंतु अरूपस्यारोचमानस्य वृष्णः कामानां वर्षितुः तव ऋतं स्तो-
त्रमेव सपामि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कथानो अग्र ऋतये नृते न भुवो न वेदा उच्यथस्य नव्यः ।

वेदमिदं व ऋतुपाकं नूनां नाहं पतिं सन्नितुरस्य रायः ॥ ३ ॥

कथा । नः । अग्रे । ऋतयन् । ऋतेन । भुवः । नवेदाः । उच्यथस्य ।

नव्यः । वेदं । मे । देवः । ऋतुष्पाः । ऋतूनाम् । न । अहम् । पतिम् ।

सन्नितुः । अस्य । रायः ॥ ३ ॥

हेअग्ने ऋतयनसर्वप्राणिनांजीवनहेतुकमुदकंकुर्वन् त्वं कया केनापिक्रतेन सत्येनक्रियमाणेनकर्मणा न उचथस्य अस्मदीयस्यस्तोत्रस्यनवेदाः ज्ञाताभुवः भवेः नव्यःस्तुत्यः ऋतूनां ऋतुपाः वसन्तादीनांप्रसन्नपालकः द्वितीयऋतुशब्दोऽनुवादकः दिवोद्योतमानोग्निः मे मां वेद वेत्तु सनितुर्भजमानस्यास्य मम रायः पश्वादिलक्षणस्यपतिं स्वामिनं तमग्निमहंनजानामि ॥ भुवः भूस्तत्तापां लिङ्गर्थेऽट्टेचडागमः उवडादेशः । नवेदाः ननवेत्तीतिवेत्तीत्यस्मिन्नर्थेवर्तते कथमेतल्लभ्यते निपातनात् द्विनञ्पूर्वस्यास्तुन्प्रत्ययान्तस्यवेदेरेकस्यनञ्जोलेपोऽन्यस्यमल्ल-तिभावभ्रस्कंदस्वामिनानिपातितः पाणिनिनातु नभाषणपादितिसूत्रे नवेत्तीत्येतस्मिन्नर्थेनिपातितः अस्त्यार्थस्यानुपपन्नत्वात्स्कन्दस्वामिपक्षएवाश्रियते ॥ ३ ॥

अथचतुर्था-

केतेअग्नेरिपवेबन्धनासःकेपायवःसनिपन्तद्युमन्तः ।

केधासिमग्नेअनृतस्यपान्तिकआसंतोवर्चसःसन्तिगोपाः ॥ ४ ॥

के । ते । अग्ने । रिपवे । बन्धनासः । के । पायवः । सनिपन्त ।

द्युमन्तः । के । धासिम् । अग्ने । अनृतस्य । पान्ति । के । असंतः ।

वर्चसः । सन्ति । गोपाः ॥ ४ ॥

हेअग्ने येरिपवे स्वकीयस्यशत्रोःबंधनासोबन्धकाः स्युः तेत्वत्तंबन्धिनस्तेपुरुषाः के कीदृशाः सामर्थ्यातिशयादेवविधाइतिकेनापिज्ञातुंनशक्यन्तइत्यर्थः येपायवोजनानारक्षितारः युमन्तोदीमिन्तः सनिपन्त दीनेभ्योऽधनंमयच्छन्ति त्वदीयाः के कीदृशाः ये अनृतस्यास्यस्यधार्तिं धारकं जनं पान्तिरक्षन्ति ते त्वदीयाजनाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः येअसंतोऽदृष्टस्यअभिशापादिलक्षणस्यवचसोगोपाः गोपायितारोरक्षितारः तेत्वदीयाः केसन्ति नकेपीत्यर्थः अथवा येकेजनाः रिपोबन्धकाः येकेपायवोरक्षितारः सनिपन्त धनं प्रयच्छन्ति द्युमन्तः येकेअनृतस्यास्यस्यधार्तिं धारकं जनं पान्ति अनृतजनितपाषाणपरिहात्यसन्मार्गंमदानेनरक्षन्ति येकेअसंतः अभिशापादिलक्षणावचसोगोपाः गोपायितारःसन्ति तेसंबन्धित्वदीयाःत्वदुपासकाःइत्यर्थः॥४॥

अथपंचमी-

सखायस्तेविपुणाअग्रएतेशिवासःसन्तोअशिवाअसूवन् ।

अधूर्पतस्त्वयमेतेवचोभिर्ऋजूयतेऽजिनानिभुवन्तः ॥ ५ ॥

सखायः । ते । विपुणाः । अग्ने । एते । शिवासः । सन्तः । अशिवाः ।
 अभूवन् । अधूर्पत । स्वयम् । एते । वचःऽभिः । ऋजुऽयते ।
 वृजिनानि । वृवन्तः ॥ ५ ॥

हेअग्ने तेसखायः स्तोतारोविपुणाः विप्रकीर्णाः सर्वत्रव्याप्ताः एतेपूर्वमशिवाः परनिन्दादि-
 कुर्वाणाः त्वपरिचर्यात्यजन्तोभद्राःसन्तः इदानींत्वपरिचर्याकुर्वन्तः शिवासः शिवाः आढ्याः
 अभूवन् किंच येऋजूयते ऋजुसम्पगाचरतेपि मह्यंवचोभिः असाधूक्तिभिः वृजिनानि कुटि-
 लानि वृवन्तः तएतेममसपत्नाः स्वयमेववाधूर्पत अहिंस्यत धूर्पतेहिंसाकर्मणइदंरूपम् ॥ ५ ॥

अथपठि—

यस्तंअग्नेनमंसायज्ञमीदृक्कृतंसपात्यरूपस्यदृष्णः ।
 तस्यक्षयःपृथुरासाधुरेतुप्रसर्त्तणस्यनहुंपस्यशेषः ॥ ६ ॥ ४ ॥
 यः । ते । अग्ने । नमंसा । यज्ञम् । ईदृक् । कृतम् । सः । पाति ।
 अरुपस्य । दृष्णः । तस्य । क्षयः । पृथुः । आ । साधुः । एतु ।
 प्रदसर्त्तणस्य नहुंपस्य । शेषः ॥ ६ ॥ ४ ॥

हेअग्ने योमनुष्यः यज्ञं यजनीयं ते त्वां नमसा स्तोत्रेण ईदृक् स्तौति यद्वा तेतुज्यं यत्तं
 यामं नमसा अन्नरूपेण हविपाईदृक् यजति अस्मिन्पक्षे यजेर्वहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः श्लाविति
 द्वियेचर्न बहुलंछन्दसीतिसंपसारणं सवर्णदीर्घः जकारस्पटकारः सः अरुपस्यरोचमानस्य
 वृष्णः कामानांवापितुरग्नेः कृतं स्तोत्रं पाति रक्षति तस्य यजमानस्य क्षयोगृहं पृथुविस्तीर्णभ-
 यति पश्वादिलक्षणेर्धनेःसंपूर्णेन्नवतीत्यर्थः प्रसर्त्तणस्य प्रकर्षणपरिचर्यागच्छतः नहुंपस्य मनु-
 ष्यस्य साधुः कामानांसाधकः शेषः शिष्यतइतिशेषःपुत्रः एतुआगच्छतु भवत्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अर्चन्तस्त्वेतिपञ्चमोदशसूक्तं सुतंभरस्यार्पं गायत्रमाग्नेयं अनुकान्तं च—अर्चन्तोगा-
 यत्रंत्विति—मातरनुवाकाग्नेयेऋतौगायत्रेछन्दसि आश्विनशास्त्रेइदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितं च—अ-
 र्चन्तस्त्वेतिसूक्तेइति । आहवनीपोपस्थानेत्वमग्नेसपथाअसीत्येका सूत्रितं च—संतःसृजसुमत्या-

वाजवात्यात्वमग्नेसप्रथाअसीतिचेति । अश्वमेधेषौष्णेष्टौ त्वमग्नेसप्रथाइतिप्रथमाज्यभागानुवा-
क्या त्वमग्नेसप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवःसद्वन्ताविति ।

तत्रप्रथमा-

अर्चन्तस्त्वाह्वामहेर्चन्तःसमिधीमहि । अग्नेअर्चन्तऊतये ॥ १ ॥

अर्चन्तः । त्वा । ह्वामहे । अर्चन्तः । सम् । इधीमहि । अग्ने ।

अर्चन्तः । ऊतये ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां अर्चन्तः पूजयन्तोवयं ह्वामहे आह्वयामः अर्चन्तस्तुवन्तोवयं ऊ-
तये रक्षणाय तर्पणायवा त्वांसमिधीमहि समिद्धिःसंदीपयामः अर्चन्तइतिवृत्तीयंपदमादरा-
तिशयार्थम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्नेःस्तोममनामहेसिध्रमद्यदिविस्पृशः । देवस्यद्रविणस्यवः ॥ २ ॥

अग्नेः । स्तोमम् । मनामहे । सिध्रम् । अद्य । दिविस्पृशः । देवस्य ।
द्रविणस्यवः ॥ २ ॥

द्रविणस्यवः द्रविणंधनमिच्छन्तोवयं दिविस्पृशः सूर्यआकाशंव्यामुवतोदेवस्यद्योतमा-
नस्याग्नेः सिध्रं पुरुषार्थानांसाधकं स्तोमं स्तोत्रं अद्यास्मिन्नहनि मनामहे धूमः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्निर्जुपतनोगिरोहोतायोमानुपेष्वा । सयक्षद्वैव्यंजनम् ॥ ३ ॥

अग्निः । जुपत् । नः । गिरः । होता । यः । मानुपेषु । आ । सः ।

यक्षत् । द्वैव्यम् । जनम् ॥ ३ ॥

होता देवानामाह्वाता योग्निर्मानुपेषु आवसति सोग्निर्नोस्माकंगिरःस्तुतीः जुपत् से-
वतां सोग्निर्द्वैव्यंजनंदेवसंबन्धिनंजनं यक्षत् यजतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वमग्नेसप्रथाअसिजुष्टोहोतावरेण्यः । त्वयायज्ञंवितन्वते ॥ ४ ॥

त्वम् । अग्ने । स॒ष्ट॒प्रथाः । अ॒सि । जुष्टः । होता । वरेण्यः । त्वया ।
य॒ज्ञम् । वि । त॒न्व॒ते ॥ ४ ॥

हेअग्ने जुष्टः सर्वदापीतः वरेण्यः सर्वैर्वरणीयः होता त्वं सप्रथाः सर्वतःपृथुरसि
भवसि तथाहयास्कः—सप्रथाःसर्वतःपृथुरिति । किंचसर्वेयजमानाः त्वयासाधनेन यज्ञं वि-
तन्वते ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वामग्नेवाजुसातमंविप्रावर्धन्तिसुष्टुतम् । सनोरास्वसुवीर्यम् ॥५॥
त्वाम् । अग्ने । वा॒जु॒स॒ात॒मम् । वि॒प्राः । व॒र्ध॒न्ति । सु॒ष्टु॒तम् ।
सः । नः । रा॒स्व । सु॒ष्टु॒वी॒र्यम् ॥ ५ ॥

हेअग्ने विप्रामेधाविनः स्तोतारोवाजसातमं वाजोन्तद्वदतं सुष्टुतं पूर्वैर्महर्षिभिःसम्प-
कस्तुतं त्वां वर्धन्ति स्तोत्रैर्वर्धयन्ति सत्वनोस्मभ्यं सुवीर्यं सर्वैःश्लाघनीयं बलं रास्व
देहि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्नेनेमिराँइवदेवाँस्त्वंपरिभूरसि । आरार्धश्चित्रमृञ्जसे ॥ ६॥५॥
अग्ने । ने॒मिः । अ॒रा॒न् इ॒व । दे॒वा॒न् । त्वम् । प॒रि॒भूः । अ॒सि ।
आ । रा॒र्धः । चि॒त्रम् । ऋ॒ञ्ज॒से ॥ ६ ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वं देवान् परिभूरसि स्वतेजसापरिभवसि कथमिव नेमिः प्रकाशमानः चक्रस्य
चासोबलयः अरानिव नाभार्षितानस्रक्षमान्स्थासकानिव किंच चित्रं नानाविधं राधः राधुव-
न्विताधर्मत्यनेनपुरुषार्थानितिराधोधनं आर्कंजसे स्तोत्रभ्यःप्रसाधय धननामसुपाठावराधो-
धनमित्युक्तम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अग्निस्तोमेनेतिपल्लुचंचतुर्दशंसूक्तं सुतंभरस्वार्पणायत्रमाग्नेयं अग्निस्तोमेनेत्यनुक्रम-
णिका । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा—

अग्निस्तोमेनबोधयसमिधानोअमर्त्यम् । हव्यादेवेपुनोदधत् ॥ १ ॥

अग्निम् । स्तोमेन । बोधय । समृद्धधानः । अमर्त्यम् ।

हव्या । देवेपुं । नः । दधत् ॥ १ ॥

हेस्तोतः अमर्त्यं अमरणधर्माणमग्निस्तोमेनस्तोत्रेणबोधय स्वाभिलषितार्थसिद्धयेषबो-
धय योग्निःसमिधानः स्तोत्रैःसम्यक्प्रकाशमानः सनोहव्या अस्मदीयानिहव्यानिहवींषि देवे-
षुदधत् निदधातु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमध्वरेष्वीळतेदेवंमर्ताअमर्त्यम् । यजिष्ठमानुषेजने ॥ २ ॥

तम् । अध्वरेषुं । ईळते । देवम् । मर्ताः । अमर्त्यम् । यजिष्ठम् ।

मानुषे । जने ॥ २ ॥

मर्ताः मनुष्याः देवंद्योतमानममर्त्यं अमरणधर्माणं मानुषे मनुष्याणांसंबन्धिनि जने लोके
यजिष्ठं यष्टुतमं तर्पामि अध्वरेषु सप्ततपु ईळते स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंहिशश्वन्तुईळतेसुचादेवघृतश्रुता । अग्निहव्यायबोह्वे ॥ ३ ॥

तम् । हि । शश्वन्तः । ईळते । सुचा । देवम् । घृतश्रुतां ।

अग्निम् । हव्याय । बोह्वे ॥ ३ ॥

शश्वन्तोबहवस्तोतारः तदेवं अग्निईळते स्तुवन्ति कीदृशास्ते घृतश्रुता घृतंक्षरंत्यासुचास
हिताः किमर्थंस्तुवन्ति हव्याय हव्यवहनार्थं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविर्वोह्वे वोढुम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्निर्जातोअरोचतुघ्नन्दस्यून्ज्योतिपात्तमः । अविन्दद्गाअपःस्वः ॥ ४ ॥

अग्निः । जातः । अरोचत । घ्नन् । दस्यून् । ज्योतिषा । तमः ।
अविन्दत् । गाः । अपः । स्वर्गिरितिस्वः ॥ ४ ॥

जातः अरण्योर्मध्यमानेनमादुर्भूतोऽग्निः दस्यून्यज्ञविघ्नकारिणःशत्रून् घ्नन् हिंसन् ज्योति-
षा स्वेनेतेजसा तमोघ्नन् अरोचत अदीप्यत किंच गाः अपः उदकानि स्वः सूर्यं च अविन्दत्
अवेदयत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अग्निमीळेन्यं कविं घृतपृष्ठं सपर्यत । वेतुमेशृणवत् हवम् ॥ ५ ॥

अग्निम् । ईळेन्यम् । कविम् । घृतपृष्ठम् । सपर्यत । वेतुं ।
मे । शृणवत् । हवम् ॥ ५ ॥

हेजनाः ईळेन्यंस्तुत्यंकविं क्रान्तदर्शिनं घृतपृष्ठं दीक्षोपरिभागं अग्निं सपर्यत पू-
जयत सोमिर्मेहवं मदीयमाह्वानं वेतु कामयतां शृणवत् शृणोतुच ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्निं घृतेन वा वृधुस्तोमेभिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

अग्निम् । घृतेन । वृधुः । स्तोमेभिः । विश्वचर्षणिम् ।
सुआधीभिः । वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

ऋत्विजः विश्वचर्षणिं विश्वस्पद्रुष्टारं स्वाधीभिः शोभनाध्यानैः वचस्युभिः स्तु-
तिकामैर्देवैःसमेतमग्निं घृतेन स्तोमेभिः स्तोमैःस्तोत्रैः वृधुः अवर्षयन् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषोऽष्टोत्तमः ॥ ६ ॥

॥ इतिषष्ठमेमंडलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेऽष्टादशसूक्तानि तत्रप्रवेधसइतिषंचर्षपथमंसूक्तं आंगिरसस्यधरुणस्यार्षं
त्रैष्टुभमाग्नेयं अत्रानुक्रमणिका—प्रवेधसेपंचांगिरसोधरुणइति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौ त्रै-
ष्टुभेछन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—प्रवेधसेकवपेत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानितीति ।

अग्निस्तोमेनेतिपल्लुचंचतुर्दशसूक्तं सुतंभरस्यार्पणायत्रमाग्नेयं अग्निस्तोमेनेत्यनुक्रम-
णिका । मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

अग्निस्तोमेनबोधयसमिधानोअमर्त्यम् । हव्यादेवेषुनोदधत् ॥ १ ॥

अग्निम् । स्तोमेन । बोधय । समृद्भूधानः । अमर्त्यम् ।

हव्या । देवेषु । नः । दधत् ॥ १ ॥

हेस्तोतः अमर्त्यं अमरणधर्माणमग्निस्तोमेनस्तोत्रेणबोधय स्वाभिलषितार्थसिद्धयेप्रबो-
धय योमिःसमिधानः स्तोत्रैःसम्यक्प्रकाशमानः सनोहव्या अस्मदीयानिहव्यानिहवींषि देवे-
षुदधत् निदधातु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तमध्वरेष्वीळतेदेवमतीअमर्त्यम् । यजिष्ठंमानुपेजने ॥ २ ॥

तम् । अध्वरेषु । ईळते । देवम् । मतीः । अमर्त्यम् । यजिष्ठम् ।

मानुषे । जने ॥ २ ॥

मतीः मनुष्याः देवंद्योतमानममर्त्यं अमरणधर्माणं मानुषे मनुष्याणांसंबन्धिनि जने लोके
यजिष्ठं यष्टतमं तमग्निं अध्वरेषु सप्ततनुषु ईळते स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तंहिशश्वन्तुईळतेसुचादेवघृतश्रुता । अग्निहव्यायुवोह्वे ॥ ३ ॥

तम् । हि । शश्वन्तः । ईळते । सुचा । देवम् । घृतश्रुता ।

अग्निम् । हव्याय । वोह्वे ॥ ३ ॥

शश्वन्तोबहवस्तोतारः सदेवं अग्निईळते स्तुवन्ति फीटशास्ते घृतश्रुता घृतंक्षरंत्यासुचास
हिताः किमर्थंस्तुवन्ति हव्याय हव्यवहनार्थं चरुपुरोडाशादिलक्षणं हविषोद्वेषे वोढुम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निर्जातोअरोचत्प्रन्दस्पून्ज्योतिपातमः । अविन्दद्गाअपःस्वः ॥ ४ ॥

अग्निः । जातः । अरोचत । घ्नन् । दस्यून् । ज्योतिपा । तमः ।
अविन्दत् । गाः । अपः । स्वर्गुरितिर्वः ॥ ४ ॥

जातः अरण्योर्मध्यमानेनमादुर्भूतोऽग्निः दस्यून्पद्मविघ्नकारिणःशत्रून् घ्नन् हिंसन् ज्योति-
पा स्वेनेतेजसा तमोघ्नन् अरोचत अदीप्यत किंच गाः अपः उदकानि स्वः सूर्यं च अविन्दत्
अवेदयत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अग्निमीलेन्यं क्विघृतपृष्ठं सपर्यत । वेतुमेशृणवत् हवम् ॥ ५ ॥
अग्निम् । ईलेन्यम् । क्विघ् । घृतपृष्ठम् । सपर्यत । वेतुं ।
मे । शृणवत् । हवम् ॥ ५ ॥

हेजनाः ईलेन्यंस्तुत्यं कविं कान्तदर्शिनं घृतपृष्ठं दीप्तोपरिभागं अग्निं सपर्यत पू-
जयत सोऽग्निर्भेहवं मदीयमाह्वानं वेतु कामयतां शृणवत् शृणोतु च ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

अग्निघृतेन वारुधुस्तोमैभिर्विश्वचर्षणिम् । स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

अग्निम् । घृतेन । वारुधुः । स्तोमैभिः । विश्वचर्षणिम् ।
सुहृद्वाधीभिः । वचस्युभिः ॥ ६ ॥ ६ ॥

ऋत्विजः विश्वचर्षणिं विश्वस्यद्रष्टारं स्वाधीभिः शोभनाध्यानैः वचस्युभिः स्तु-
तिकामिर्देवैःसमेतमग्निं घृतेन स्तोमैभिः स्तोमैःस्तोत्रैः वारुधुः अवर्धयन् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेषष्ठोऽवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इतिपंचमेषमंडलेऽथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेऽष्टादशसूक्तानि तत्रप्रवेधसइतिपंचचर्षपथमंसूक्तं आंगिरसस्यघरुणस्यार्थं
त्रैष्टुभमाश्रेयं अत्रानुक्रमणिका—प्रवेधसेपंचांगिरसोऽधरुणइति । प्रातरनुवाकेआश्रेयेऋतौ त्रै-
ष्टुभेऽह्नि आश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रिबंध—प्रवेधसेकवयेत्वंनोऽग्नेवघरुणस्यविद्वानितीति ।

तत्रेयंप्रथमा-

प्रवेधसेकवयेवेद्यापुगिरंभरेयशसेपूव्याय ।

धृतप्रसत्तोअसुरःसुशेवोरायोधर्ताधरुणोवस्वोअग्निः ॥ १ ॥

प्र । वेधसे । कवये । वेद्याय । गिरम् । भरे । यशसे । पूव्याय ।

धृतःप्रसत्तः । असुरः । सुशेवः । रायः । धर्ता । धरुणः । वस्वः ।

अग्निः ॥ १ ॥

योगिर्धृतप्रसत्तः हवीरूपेणधृतेनप्रसन्नः अहुरोबलवान् सुशेवः शोभनं शेवं सु-
खं यस्यासौसुशेवः शेवमिति सुखनामसुपाठात् रायोधनस्यधर्ता योपकः धरुणः हविषां
धारकः वस्वः वासकोमिर्भवति वेधसे विधात्रे कवये ऋतदृशे वेद्याय स्तुत्याय वि-
दिरयंमनिनासमानार्थः मनिश्चस्तुतिकर्मा यशसेयशस्विने पूव्याय मुख्याय तस्मैअग्नये
गिरं स्तुतिं प्रभरेमणयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ऋतेनऋतधरुणंधारयन्तयज्ञस्थशाकेपरमेव्योमन् ।

दिवोधर्मन्धरुणंसेदुपोनृजातैरजातौअभियेननक्षुः ॥ २ ॥

ऋतेन । ऋतम् । धरुणम् । धारयन्त । यज्ञस्थ । शाके । परमे ।

विद्वोमन् । दिवः । धर्मन् । धरुणं । सेदुपः । नृन् । जातैः ।

अजातान् । अभि । ये । नृक्षुः ॥ २ ॥

येयजमानाः दिवोपुत्रोक्तस्य धरुणे धारके धर्मन् यज्ञे सेदुपः आसीनान् नृन् नेतृन् अ-
जातान् देवान् जातैर्यनुद्यैर्ऋत्विग्भिः अभिननक्षुः अभिपामुवन्ति तेयजमानाः यज्ञस्यधरुणं
धारकं ऋतं सत्यरूपमग्निं शाके कर्मणिनिमित्ते परमे जल्लष्टे व्योमन् स्थाने उत्तरवेद्यां ऋ-
तेनस्तीत्रेणधारयन्तधारयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अंहोपुवंस्तन्वंस्तन्यतेविवयोमहृष्टंरंपूव्याय ।

ससंबतो नवंजातस्तुतुर्पात्सिंहंनकुद्धमसितुःपरिधुः ॥ ३ ॥

अंहःऽयुवः । तन्वः । तन्वते । वि । वयः । महत् । दुस्तरम् ।
 पूर्यार्य । सः । समऽवतः । नवऽजातः । तुतुय्यात् । सिंहम् ।
 न । कुद्धम् । अभितः । परि । स्थुः ॥ ३ ॥

येयजमानाः पूर्याय भुत्वाय अस्मै अमये महत् अधिकं दुष्टरं राक्षसैर्दुःप्रार्प वयः
 हवीरूपमन्नं प्रयच्छन्ति तेयजमानाः तन्वः स्वास्तनूः अंहोयुवः अंहसावियोजिकाः वितन्वते
 विस्तारयन्ति नवजातः सोमिः संवतः संगतानशत्रून् तुतुय्यात् तरतु किंच अभितः सर्वतोवर्त-
 मानाः शत्रवः मां परिवर्जयित्वास्थुः तिष्ठेयुः कथमिव कुद्धंतिहंनं सिंहमिव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मातेव्यद्भरसेपप्रथानोजनंजनंधायसेचक्षसेच ।
 वयोवयोजरसेयदधानःपरित्मनाविपुरूपोजिगासि ॥ ४ ॥
 माताऽइव । यत् । भरसे । प्रथानः । जनंमूऽजनम् । धायसे ।
 चक्षसे । च । वयःऽवयः । जरसे । यत् । दधानः । परि । त्मना ।
 विपुरूपः । जिगासि ॥ ४ ॥

पप्रथानः सर्वत्रप्रथानोयत् यस्त्वं मातेव जननीव जनंजनं सर्वजनं भरसे विभार्पि
 किंच धायसे धारणाय चक्षसे दर्शनायच सर्वैःप्राथ्यसे यत् यदा दधानोधार्यमाणोभवसि
 तदावयोवयः सर्वमन्नं जरसे जरयसि अपिच विपुरूपोनानारूपःसन् त्मना आत्मना प-
 रिजिगासि सर्वभूतानिपरिगच्छसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वाजोनुतेशर्वसस्पात्वन्तमुरुंदोर्धधरुणंदेवरायः ।
 पदंनतायुर्गुहादधानोमहोरायेचितयत्रत्रिमस्पः ॥ ५ ॥ ७ ॥
 वाजः । नु । ते । शर्वसः । पातु । अन्तम् । उरुम् । दोर्धम् । धरुणम् ।
 देव । रायः । पदम् । न । तायुः । गुहा । दधानः । महः ।
 राये । चितयन् । अत्रिम् । अस्परित्यस्पः । ५ ॥ ७ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने उरुं पृथुं दोषं कामानादोग्धारं रामोधनस्यधरुणं धारकं वाजो-
हविलक्षणमन्नं तैत्वदीयस्यशवसोऽलस्यान्तं समाग्निं संपूर्तिं नु अद्य पातु रक्षतु तायुस्तस्करः
तायुरितिस्तेननाम पदमिव आत्मीयंमार्गमिव गुहा गुहायां दधानः आत्मनःशत्रूणांपकाशं
निदधानः महोमहते राये धनाय धनलाभार्थं चितयन् सन्मार्गंपकाशयन् अत्रिमस्यः अ-
विष्टीर्षिं अपीणयः यद्वा तं आपद्भ्यःअपारयः स्पृमीणनपारणयोरितिधातुः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेऽक्षरमोवर्गः ॥ ७ ॥

बृहद्वयइतिपंचर्चद्वितीयंस्तूकं आज्ञेयस्यपुरोरार्थं अन्यापंक्तिः शिष्टानुष्टुभः अग्नि-
देवता तथाचानुक्रान्तम्—बृहत्पुरुःपंचयंतंहीति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौआनुष्टुभेछन्दसि आ-
श्विनशस्त्रेचेदमादीनिदशसूक्तानि चतुर्थनवमवर्जितानि आदितस्त्रिपुस्तकेपुअंत्यामुद्धरेत् त-
थाचस्त्रितम—बृहद्वयइतिदशानांचतुर्थनवमेऽद्धरेदुत्तमांचादितस्त्रयाणामिति ।

तत्रेयंप्रथमा—

बृहद्वयोहिभानवेर्चादेवायाम्नये ।

यंमित्रंनप्रशंस्तिभिर्मर्तासोदधिरेपुरः ॥ १ ॥

बृहत् । वयः । हि । भानवे । अर्चा । देवाय । अग्नेये । यम् ।

मित्रम् । न । प्रशंस्तिभिः । मर्तासः । दधिरे । पुरः ॥ १ ॥

यज्ञे भानवे दीप्तिमते अग्नेये बृहत् महते वयोहवीरूपमन्नंदीयतेहि अतस्त्वमपिदेवा-
यद्योतमानायाग्नेये अर्चं प्रयच्छ मर्तासोमनुष्याःयमग्निमित्रं सत्त्वाममिव प्रशस्तिभिःपुरुषा-
भिःस्तुतिभिः पुरोदधिरे पुरस्कुर्वन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सह्युभिर्जनानांहोतादक्षस्यवाहोः ।

विहव्यमग्निरानुपग्मगोनवारंमृण्वति ॥ २ ॥

सः । हि । द्युभिः । जनानाम् । होता । दक्षस्य । वाहोः । वि ।

हव्यम् । अग्निः । आनुपक् । भर्गः । न । वारम् । ऋण्वति ॥ २ ॥

योऽग्निर्हव्यं हविः आनुपकू देवेष्वनुपकं करोति बाह्वोर्भुजयोर्दक्षस्य बलस्य द्युभिः द्युति-
भिर्युक्तः सोऽग्निः जनानां यजमानानां होता देवानामाह्वाता भवति भगोन सूर्ये इव वारं वरणी-
यं धनं न्युष्यति विशेषेण प्रयच्छति मनुष्येषु ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अस्य स्तोमे मघोनः सख्ये वृद्धशोचिपः ।

विश्वायस्मिन्तु विष्वणि समर्थे शुष्ममादधुः ॥ ३ ॥

अस्य । स्तोमे । मघोनः । सख्ये । वृद्धशोचिपः । विश्वा । यस्मिन् ।
तुविष्वनि । सम् । अर्थे । शुष्मम् । आदधुः ॥ ३ ॥

मघोनो मघवतो धनवतः वृद्धशोचिपः वृद्धानि मवृद्धानि शोचीं पितेजांसि मस्यासौ वृद्धशो-
चिः तस्य एव विधस्यास्याग्नेः स्तोमे स्तोत्रे सख्ये च स्याम तु विष्वणि बहुशब्दे अर्थे स्वामिनि
यस्मिन् नमो विश्वा सुपांसु सुगितिडादेशः विश्वे सर्वे ऋत्विजः शुष्मं बलं हविर्भिः स्तोत्रैः समादधुः
सम्यगादधति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

अधाह्यं एपांसुवीर्यस्य मंहना ।

तमिद्यहं न रोदसी परिश्रवो व भूवतुः ॥ ४ ॥

अधं । हि । अग्ने । एपाम् । सुधीर्यस्य । मंहना । तम् । इत् ।
यहम् । न । रोदसी इति । परि । श्रवः । बभूवतुः ॥ ४ ॥

हे अग्ने अध अथ एपामस्माकं यजमानानां सुवीर्यस्य सर्वैः स्पृहणीयस्य बलस्य मंहना
मंहनायै दानाय भव मंहतिर्दानकर्मा रोदसी घावापृथिव्यौ यहं न महान्तं सूर्यमिव श्रवः सर्वैः
श्रवणीयं तमिद् तमग्निमेव परिबभूवतुः परिगृह्णीतः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

नून एहि वार्यमग्ने गृणान आर्जर ।

ये वयं ये च सूर्यः स्वस्ति धामहे स चोतैधि पृत्सु नो वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

नु । नः । आ । इहि । वार्यम् । अग्ने । गृणानः । आ । भर । ये ।
 वयम् । ये । च । सूर्यः । स्वस्ति । धर्महे । सचा । उत । एधि ।
 पृत्सु । नः । वृधे ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेअग्ने गृणानः स्तूपमानःसन्ननुक्षिपं एहि यज्ञंप्रत्यागच्छ आगत्यच नोस्मभ्यंवार्यव-
 रणीयंघर्न आभर संपादय येवयंपजमानाःयेचसूरयःस्तोतारः सचाहविभिःसहिता उभे ये
 वयं स्वस्ति स्तोत्रंधामहे कुर्मः उतअपिच पृत्सु पृतनासुनोस्माकंवृधेसमृद्धये एधि भव ॥ ५॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आयज्ञैरितिपंचर्चतृतीयंसूक्तं आत्रेयस्यपुरोरार्पमाग्नेयम् अंत्यापंक्तिः शिष्टाःपंचयंतपरि-
 भापयाअनुष्टुभः आयज्ञैरित्यनुक्रमणिका अंत्यावर्जमातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्वृहद्द्वयइत्यादि-
 दशसूक्तमध्येविनियोगउक्तः ।

तत्रप्रथमा—

आयज्ञैर्देवमर्त्यंइत्थातव्यांसमूतये ।

अग्निंरुतेस्वध्वरेपूरुर्इळीतावसे ॥ १ ॥

आ । यज्ञैः । देव । मर्त्यः । इत्था । तव्यांसम् । ऊतये । अग्निम् ।

रुते । सुइअध्वरे । पूरुः । इळीत । अवसे ॥ १ ॥

हेदेव मर्त्यः मनुष्यः ऋत्विक् इत्था इत्थं तव्यांसं स्वतेजोभिःप्रवृद्धमग्निं ऊतयेतर्पणा-
 य यज्ञैःस्तोत्रैराह्वयति किंच पूरुमनुष्यः स्तोता रुतेस्वध्वरेशोभनेऋतौ तमग्निंअवसे रक्षणाय
 इळीत स्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्पृहिस्वयंशस्तरआसाविधर्मन्मन्यसे ।

तंनार्कंचित्रशोचिपमन्द्रंपुरोर्मनीपया ॥ २ ॥

'अस्य । हि । स्वयंशःइतरः । आसा । विधर्मन् । मन्यसे । तम् ।

नार्कम् । चित्रशोचिपम् । मन्द्रम् । पुरः । मनीपया ॥ २ ॥

हेविधर्मन् विशिष्टोधर्मोपस्यासौविधर्मा स्तोता तस्यसंबोधनं हेस्तोतः स्वयंशस्तरः सु-
 यशसांमध्येअतिशयेनसुयशसास्त्वमनीपयाप्रकृष्टबुद्ध्यात्साधनेन तं प्रसिद्धं अस्य अमुं हार्ति

आसा आस्येन वाचामन्यसेस्तौपि किंविशिष्टमग्निं नाकं सुखं अकंदुःखं नविद्यतेअकंपस्पसः
तं चित्रशोचिषं चित्रतेजसं मन्द्रं स्तुत्यं परः परस्वात्स्थितम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अस्यवासाउअर्चिपायआयुक्ततुजागिरा ।

दिवोनयस्यरेतसावृहच्छोचन्त्यर्चयः ॥ ३ ॥

अस्य । वै । असौ । ऊँ इति । अर्चिपा । यः । अयुक्त । तुजा ।

गिरा । दिवः । न । यस्य । रेतसा । वृहत् । शोचन्ति । अर्चयः ॥३॥

योमिः तुजा जगद्रक्षणसमर्थेनबलेन गिरास्तुत्या अयुक्त संबद्धोभवत् दिवोन द्योतमानस्यादित्यस्यैव यस्याग्नेरेतसा प्रभया कृत्स्नजगद्भातं यस्याग्नेर्वृहत्बृहन्तःअर्चयोदीपयः शोचन्तिप्रकाशान्ते अस्यवैस्त्वग्नेरर्चिषामभयाअसावादित्यः अर्चिष्मान्भवति उइतिपूरणः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अस्यकृत्वाविचेतसोदस्मस्यवसुरथआ ।

अधाविश्वामुहव्योग्निर्विक्षुप्रशंस्यते ॥ ४ ॥

अस्य । कृत्वा । विचेतसः । दस्मस्य । वसु । रथे । आ । अध ।

विश्वामु । हव्यः । अग्निः । विक्षु । प्र । शंस्यते ॥ ४ ॥

विचेतसः सुमतयः कृत्विजः दस्मस्य दर्शनीयस्यास्याग्नेः कृत्वा कर्मणा यज्ञादिना वसु वसुनि धनानि रथे आदधति हव्यः यज्ञार्थंआह्वातव्यः सोमिः अध अथ उत्पत्त्यनंतरमेवविश्वामुसर्वासुविक्षुप्रजासु प्रशंस्यते स्तूपते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नून्इद्विवार्यमासासंचन्तसूर्यः ।

ऊर्जीनपाद्भिष्टयेपाहिशग्धिस्वस्तयउतैधिपृत्सुनोवृधे ॥५॥९॥

नु । नुः । इत् । हि । वार्यम् । आसा । सचन्त । सूर्यः । ऊर्जः ।

नपात् । अग्निष्टये । पाहि । शग्धि । स्वस्तये । उत । पृधि ।

पृत्सु । नुः । वृधे ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेअग्ने नोस्मभ्यं वार्षं वरणीयं धनं नुक्षिप्रं प्रयच्छ इद्धीति पूरणौ यतः सूरयः स्तोतारः त्वत्तः सकाशादासा आस्येनस्तोत्रेण सचंत धनं लभन्ते किंच हेऊर्जो नपात् अन्नस्य नपातयितः वलस्य पुत्रवा अभिष्टये अभीच्छते मर्हं अन्नं मयच्छेति शेषः पाहि अस्मान्नापद्भ्योरक्ष स्वस्तये क्षेमाय पश्यादिलक्षणस्य धनस्य क्षेमाथं शग्धि त्वां याचे व्यत्ययेन दध्यमः शक्नो भवेति वा हे अग्ने उवापिच पृत्सु पृत्तनासु नो वृधे सष्टद्धये एधि भव ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेन वमोवर्गः ॥ ९ ॥

प्रातरग्निमितिपंचचैचतुर्थसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रातर्भृक्वाहाद्वितइति विशेषणविशिष्टः अत्रेयोद्वितऋषिः पंचयंतं हीति हिशब्दादस्यापि सूक्तस्य पंचमीपंक्तिः पंचयंतपरिभाषया शिष्टानुबुधः उक्तो विनियोगः प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः ।

तत्र प्रथमा—

प्रातरग्निः पुरुषि यो विशस्त्वैतातिथिः ।

विश्वानियो अमर्त्यो हव्या मर्ते पुरण्यति ॥ १ ॥

प्रातः । अग्निः । पुरुषत्रियः । विशः । स्वैत । अतिथिः । विश्वानि । यः । अमर्त्यः । हव्या । मर्तेषु । रण्यति ॥ १ ॥

पुरुषियः बहुषियः विशः यजमाने धनस्य निवेशकः अतिथिः यजमानानां गृहान्प्रतितिथिषु अज्येतीत्यतिथिः तथा हयास्कः—अतिथिरज्यतितो गृहान्भवत्यज्येति तिथिषु परकुलानीति वापरगृहाणीति चेति । एवंविधोऽग्निः प्रातः स्वैत स्तूयते अमर्त्यः अमरणधर्मायोऽग्निः मर्तेषु मनुष्येषु यजमानेषु स्थितानि विश्वानि सर्वाणि हव्या हव्यानि हवींषि रण्यति कामयते ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

द्वितायं मृक्तवाहसे स्वस्य दक्षस्य मंहनां ।

इन्दुं सधत्त आनुपक्स्तोता चित्ते अमर्त्य ॥ २ ॥

द्वितायं । मृक्तवाहसे । स्वस्य । दक्षस्य । मंहनां । इन्दुम् ।

सः । धत्ते । आनुपक् । स्तोता । चित् । ते । अमर्त्य ॥ २ ॥

हेअग्ने द्विताय द्वितनाम्ने त्रिपुत्राय मृक्तवाहसे मृक्तं शुद्धं हविर्देवेभ्यो वहति मापयंतीति मृक्तवाहः तस्यै स्वस्य आत्मीयस्य दक्षस्य बलस्य धनस्य वा मंहनामंहनायै दानाय भव हेअमर्त्य

नित्याग्ने यतःकारणात् तेषुभ्यंसप्तकवाहाः आनुपक् सवदाआनुपकमिन्दुसोमंधत्ते धारपति
स्तोताचिद् स्तोताचभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तं वो दीर्घायुशोचिपंगिराहुवेमघोनाम् ।

अरिष्टोयेपांरथोव्यश्वदावन्नीयते ॥ ३ ॥

तम् । वः । दीर्घायुशोचिपम् । गिरा । हुवे । मघोनाम् ।

अरिष्टः । येपाम् । रथः । वि । अश्वदावन् । ईयते ॥ ३ ॥

हेअग्ने दीर्घायुशोचिपं दीर्घगमनदीर्घिं तं वः पूजायांबहुवचनं त्वांमघोनां धनिनां
कृते गिरा स्तोत्रेण हुवे आह्वयामि हेअश्वदावन् अश्वानांदातः येपांधनिनांरथः युद्धे-
पु अरिष्टः शत्रुभिरहिंसितोविनीयते विगच्छतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

चित्रावायेपुदीधितिरासञ्चुक्थापान्तिये ।

स्तीर्णवर्हिःस्वर्णरेश्रवांसिदधिरेपरि ॥ ४ ॥

चित्रा । वा । येषु । दीधितिः । आसन् । उक्था । पान्ति । ये ।

स्तीर्णम् । बर्हिः । स्वर्णरे । श्रवांसि । दधिरे । परि ॥ ४ ॥

येपुक्त्विक्षु चित्रानानाविधादीधितिः यज्ञविषयाक्रियाभवति ये आसन् आस्ये उ-
क्थाउक्थानि स्तोत्राणि पान्ति रक्षन्ति तैर्कृत्विग्निःस्तीर्णं स्तीर्णस्यवर्हिः बर्हिषःपयुपरिश्र-
वांसि अन्नानि हवींषि स्वर्णरेः स्वःस्वर्णनरंयजमानंनयतीतिस्वर्णरोयज्ञः तस्मिन् निदधिरे
निधीयन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

येमेपञ्चाशतं ददुरश्वानां सुवस्तुति ।

द्युमदग्नेमहिश्रवोवृहत्कंधिमघोनां नृवदंमृतनृणाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

ये । मे । पंचाशतम् । ददुः । अश्वानाम् । सुधस्तुति । द्युष्टम् ।
अग्ने । महि । श्रवः । बृहत् । रुधि । मघोनाम् । नृष्टवत् ।
अमृत । नृणाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

येमघवानोदातारोमेमसं सधस्तुतिस्तुत्यासहितं त्वत्तोत्रसमनंतरं अश्वानांपंचाशतंददुः
हेअमृत अग्ने त्वं तेषामघोनां नृणां घुमत् दीक्षिमत् महि महत् बृहत् परिवृढं नृवत् परि-
चारकमनुष्ययुक्तं श्रवोन्नं रुधि कुरु देहीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अश्ववस्थाइतिपंचर्षपंचमसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—अश्ववस्थावविर्गायत्र्यावनुष्टु-
भौविराडूषेति । आत्रेयोवविर्कषिः प्रथमाद्वितीयेगायत्र्यौ तृतीयाचतुर्थ्यावनुष्टुभौ पंचमीविरा-
डूषा एकादशिनस्रयोष्टकाश्चविराडूषेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् ।

तत्रेयंप्रथमा—

अभ्यवस्थाःप्रजायन्तेप्रवव्रेर्विचिकेत । उपस्थेमानुर्विचष्टे ॥ १ ॥

अभि । अवस्थाः । प्र । जायन्ते । प्र । वव्रेः । वव्रिः । चिकेत ।
उपस्थे । मातुः । वि । चष्टे ॥ १ ॥

वव्रेः क्रपेः अभि उत्तरोत्तरमवस्थाः अशोभनादशाः प्रजायन्ते तादृशीः वव्रिर्विषां
संभक्तासोमिः प्रचिकेत प्रजानीयात् ज्ञात्वाचापनयत्विविभावः योमिमांतुःपृथिव्याउपस्थेसमी-
पेस्थितंपदार्थंजातं विचष्टे पश्यति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

जुहुरेविचितयन्तोनिमिपंचृम्णंपान्ति । आदृह्णांपुरंविविशुः ॥ २ ॥

जुहुरे । वि । चितयन्तः । अनिष्टमिषम् । नृम्णम् । पान्ति ।
आ । दृह्णाम् । पुरम् । विविशुः ॥ २ ॥

येविचितयन्तः तव प्रभावंजानंतोजनाः अनिमिषं सर्वदाविजुहुरे जुह्विरे विशेषेणयज्ञा-
र्थंत्वामाह्वयन्ति आहूयच नृष्णं तवबलं हविर्भिःस्तोत्रैश्च पांति रक्षंति तेदृह्यां शत्रुभिःसाध-
पितुमशक्यांपुरं पुरीं आविविशुः प्रविशन्ति शतंपूर्णिरायसीभिर्भिर्निपाहीतिनिगमः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आश्वैत्रेयस्यजन्तवोद्युमर्धन्तकृष्टयः ।

निष्कग्रीवोबृहद्बुक्थएनामध्वानवाजयुः ॥ ३ ॥

आ । श्वैत्रेयस्य । जन्तवः । द्युमत् । वर्धन्त । कृष्टयः ।

निष्कग्रीवः । बृहद्बुक्थः । एना । मध्वा । न । वाजयुः ॥३॥

जामन्तइतिजन्तवः कृष्टयामनुष्पाक्रत्विजः मध्वान मधुनेव एना एनयास्तुत्या यद्वा
नकारश्चार्थे मधुनाचश्वैत्रेयस्यश्वित्रमन्तरिक्षं तत्रभवस्यवेद्युतस्याग्नेद्युमत् दीमिमत् बलं आवर्ध-
न्त अभिवर्धयन्ति किंविधाः कृष्टयः निष्कग्रीवः निष्केणसुवर्णेनालंछतधीवाः व्यत्ययेनै-
कवचनं बृहद्बुक्थः बृहत्स्तोत्राः वाजयुः अजकामाः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रियंदुग्धंनकाम्यमजामिजाम्योःसचा ।

घर्मोनवाजजठरोदब्धःशश्वतोदभः ॥ ४ ॥

प्रियम् । दुग्धम् । न । काम्यम् । अजामि । जाम्योः । सचा ।

घर्मः । न । वाजजठरः । अदब्धः । शश्वतः । दभः ॥ ४ ॥

जाम्योर्घांवापृथिव्योःसचासहायभूतोग्निः दुग्धंन पयइव काम्यंकमनीयं अजामि दोष-
रहितंप्रियंअस्मदीयंस्तोत्रंशृणोतु किंविधोग्निः घर्मोऽन प्रवर्ग्यइव वाजजठरः वाजोऽनजठरेय-
स्यसः घर्मोऽगथाहव्येनाज्येनपयसा आसिकोवाजजठरः तद्वद्विजठरइत्यर्थः अदब्धःशत्रुभिः
स्वयमर्हिसितः शश्वतः शाश्वतोऽनित्यः दभः शत्रूणांर्हिसकः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

क्रीळंओरश्मआभुवःसंभस्मनावायुनावेविदानः
ताअस्यसन्धृपजोनतिग्माःसुसंशितावक्ष्योवक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥ ११ ॥

क्रीळं । नः । रश्मे । आ । भुवः । सम् । भस्मना । वायुना ।
वेविदानः । ताः । अस्य । सन् । धृपजः । न । तिग्माः । सुसंशिताः ।
वक्ष्यः । वक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेरश्मे रश्मिपञ्चमे क्रीळन् वनेपुत्रीडन् भस्मनास्वकार्येण भसितेन वायुनापेरेकेण मरु-
ताचसंवेविदानःसम्यक्ज्ञायमानः त्वंनोस्माकं आभुवः अभियुस्रोभव वक्षणेस्थाः वक्षणेवह्नौ-
स्थिताः वक्ष्यः हविर्वहन्तीतिवक्ष्योज्वालाः सुसंशिताः सुतीक्ष्णाः धृपजः शत्रूणांधर्षकाः ताज्वा-
लाः अस्ययजमानस्यमम न तिग्माः नतीक्ष्णाः सन् सन्तु अस्तेर्लिट्तिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

यमग्नेइतिचतुर्कंचपठंस्तूकं अत्रीणांप्रयस्वतामार्षं आग्नेयं अंत्यापंक्तिः शिष्टाअनुष्टुभः
तथाचानुक्रान्तं-यमग्नेचतुष्कंप्रयस्वन्तःपंतयंतंहेति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रमोरुक्तोविनि-
योगः अत्रेश्वतुर्वीराख्येहीतिद्वितीयेहनीदंस्तूकंआज्यशस्त्रं सूचितंच-यमग्नेवाजसातमेतिद्विती-
येहन्याज्यमिति ।

तत्रमथमा-

यमग्नेवाजसातमत्वंचिन्मन्यसेरुयिम् ।

तंनोगीभिःश्रुवाप्यंदेवत्रापनयायुजंम् ॥ १ ॥

यम् । अग्ने । वाजसातम् । त्वम् । चित् । मन्यसे । रुयिम् ।

तम् । नः । गीभिः । श्रुवाप्यम् । देवत्रा । पनय । युजंम् ॥ १ ॥

हेअग्ने हेवाजसातम अत्यन्तमज्जद त्वं यं र्षिं धनं अस्माभिर्दीयमानं हवीरूपंधनं
मन्यसेतुध्न्यसे चिदितिप्रादपूरणः श्रुवाप्यंश्रवणीयं प्रशस्यं गीभिःस्तुतिभिःयुजं युक्तं नो-
स्मदीर्घहविलक्षणंधनं तं देवत्रा देवेषु पनय प्रापयेत्यर्थः-॥ १ ॥

अथद्वितीया—

येअग्नेनेरयन्तितेवृद्धाउग्रस्यशवंसः ।

अपद्वेपोअपहरोन्यव्रतस्यसश्चिरे ॥ २ ॥

ये । अग्ने । न । ईरयन्ति । ते । वृद्धाः । उग्रस्य । शवंसः । अर्प ।

द्वेषः । अर्प । हरः । अन्यव्रतस्य । सश्चिरे ॥ २ ॥

हेअग्ने येजनाःवृद्धाः पश्वादिसक्षणेर्धनैःसमृद्धाःसन्तः तेषुअग्नेनेरयन्ति हवींषिनप्रयच्छन्ति तेउग्रस्य अधिकेनशवसोबलेन अग्नेनवा अप अपनीताः वृत्तान्हीनाभवन्तीत्यर्थः किंच अन्यव्रतस्य अन्यद्वैदिकाद्विभक्तव्रतकर्मयस्यतस्यासुरस्यद्वेषः तत्संबन्धिनर्विरोधं हुरोर्हिंसाच अपसश्चिरे आत्मानं प्रापयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

होतारंत्वावृणीमहेअग्नेदक्षस्यसार्धनम् ।

यज्ञेषुपूर्व्यगिराप्रयस्वन्तोहवामहे ॥ ३ ॥

होतारम् । त्वा । वृणीमहे । अग्ने । दक्षस्य । सार्धनम् ।

यज्ञेषु । पूर्व्यम् । गिरा । प्रयस्वन्तः । हवामहे ॥ ३ ॥

हेअग्ने प्रयस्वन्तोन्नवन्तः एतन्नामकावयं दक्षस्यबलस्यसार्धनं साधयितारं त्वां होतारं देवानामाह्वातारंवृणीमहे किंच यज्ञेषु पूर्व्यमुख्यत्वां गिरास्तुतिरूपयावाचाहवामहे स्तुमः ॥३॥

अथचतुर्थी—

इत्थायथातऊतयेसहसावन्दिद्वेदिवे ।

रायञ्जतार्यसुक्रतोगोभिःप्यामसध्मादौवीरैःस्यामसध्मादः ॥४॥ १२ ॥

इत्था । यथा । ते । ऊतये । सहसावन् । दिवेदिवे । राये । ऋतार्य ।

सुक्रतो इतिसुक्रतो । गोभिः । स्याम । सध्मादः । वीरैः ।

स्याम । सध्मादः ॥ ४ ॥ १२ ॥

हेसहसावत् बलवन्नग्ने दिवेदिवे अन्वहं वयं ते तव ऊतये रक्षणाय यथास्याम तथा
इत्थाइत्यंकुरु हेसुकृतो राये धनाय ऋताय यज्ञायच यथास्याम तथाकुरु किंच गोभिःस-
धमादः सहमायन्तः स्वाम वीरैःपुत्रैश्चसधमादः सहमाद्यंतःस्याम तथाकुरु ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

मनुष्वत्वेतिचतुर्कंचंसप्तमंसूक्तं आग्नेयस्यसप्तस्यार्थं मनुष्वत्सप्तस्यःपनुक्रामणिका पंचयंतं-
हेतिपूर्वोक्तत्वादिदमादीनित्रीणिसूक्तानिपंचयन्तानि शिष्टाननुद्गुभः अग्निदेवता भातरनुवा-
काश्विनराह्यमोरुकोविनियोगः ।

तत्रेपंप्रथमा—

मनुष्वत्त्वानिधीमहिमनुष्वत्समिधीमहि ।

अग्नेमनुष्वदाङ्गिरोदेवान्देवयतेयज ॥ १ ॥

मनुष्वत् । त्वा । नि । धीमहि । मनुष्वत् । सप्त । इधीमहि ।

अग्ने । मनुष्वत् । अंगिरः । देवान् । देवयते । यज ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वा त्वां मनुष्वत् मनुर्वनिधीमहि स्थापयामः मनुःशब्दोमनुष्यार्थः नभोऽग्नि-
रोमनुषांपत्पुपसंख्यानमितिभक्तज्ञापांरुत्वाभावः मनुष्वत् मनुर्वि त्वासपिधीमहि समिद्धिः
संदीपयामः हेअंगिरः अंगारात्मकाम्ने देवयते देवकामाय यजमानाय मनुष्वत् मनवे
मनोरपत्यायदेवानयज ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंहिमानुषेजनेग्नेसुप्रीतइध्यसे ।

सुचंस्त्वायन्त्यानुपक्सुजांतसर्पिरासुते ॥ २ ॥

त्वम् । हि । मानुषे । जने । अग्ने । सुप्रीतः । इध्यसे । सुचः । त्वा ।

यन्ति । आनुपक् । सुज्जांत । सर्पिः । आसुते ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मानुषेजने मनुष्यलोके सुप्रीतःस्तोत्रैःसुसुप्रीतःसत् इध्यसे दीप्यसे सुचोहविभिः
संपूर्णाआनुपक् अनुपकंयथाभवतिवथा त्वा त्वाग् यन्ति मामुवन्ति हेसुजात हेसर्पिरासुते
धृतमुकानेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वांविश्वेसुजोपसोदेवासोदूतमकत ।

सपर्यन्तस्त्वाकवेयज्ञेषुदेवमीळते ॥ ३ ॥

त्वाम् । विश्वे । सुजोपसः । देवासः । दूतम् । अकत । सपर्यन्तः ।

त्वा । कवे । यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ३ ॥

सजोपसः सहमीयमाणाः विश्वेसर्वेदेवासोदेवाः त्वां दूतं अकत अकुर्वन् अतःकारणात् हेकवे क्रान्तदर्शिनं देवद्योतमानं त्वा त्वां सपर्यन्तःपरिचरन्तोयजमानाः यज्ञेषुईळते देवानाह्वातुंयाचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

देवोदेवयज्ययाग्निमीळीतमर्त्यः ।

समिद्धःशुक्रदीदिस्यूतस्ययोनिसासदःससस्ययोनिसासदः ॥१॥१३॥

देवम् । वः । देवयज्यया । अग्निम् । ईळीत । मर्त्यः ।

समिद्धः । शुक्र । दीदिहि । ऋतस्य । योनिम् । आ । असदः ।

ससस्य । योनिम् । आ । असदः ॥ १ ॥ १३ ॥

मर्त्योमनुष्यः देवद्योतमानमग्निं अग्रण्यं वः त्वादेवयज्यया देवयज्यायै देवयागार्थं ईळीत स्तोतुमर्हति हेशुक्र शोचिष्मन् समिद्धः हविर्भिःप्रवृद्धःसन् दीदिहि दीप्यस्व ऋतस्य सत्यभूतस्य ससस्यऋषेः ममयोनिःकारणं स्वर्गसाधनं यत्तस्थानं आसदः देवतारूपेण आसीद्, आदरातिशयद्योतनार्थंपुनर्वचनम् ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थेःस्पमथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रविश्वसामन्निचतुर्कचमष्टमंस्कृतं आवेषोविश्वसामाऋषिः चतुर्थीपिङ्किः शिष्टाअनुष्टुभः अग्निर्देवता तथाचानुक्रान्तं—प्रविश्वसामन्विश्वसामेति । उक्तोविनिर्भोगःप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः ।

अथचतुर्थी—

अग्नेचिकिद्धि^१स्यनद्वंद्वचःसहस्य ।

तंत्वासुशिप्रदंपतेस्तोमैर्वर्धन्त्यत्रयोगीभिःशुभ्रन्त्यत्रयः॥४॥१४॥

अग्ने । चिकिद्धि । अस्य । नः । इदम् । वचः । सहस्य । तम् । त्वा ।
सुशिप्र । इम्हपते । स्तोमैः । वर्धन्ति । अत्रयः । गीःऽभिः ।
शुभ्रन्ति । अत्रयः ॥ ४ ॥ १४ ॥

हेअग्ने सहस्य सहसोबलस्यपुत्र नोस्मदीयं अस्येदंपरिचरणं इदंवचः स्तोत्रंच चि-
किद्धि णानीहि हेसुशिप्र शोभने शिभेहनूनासिकेवायस्यासौसुशिप्रः तस्पसंबोधनंसुशिप्र
सुहनो दंपते गृहपते तं त्वां अत्रयोत्रिपुत्राः स्तोमैःस्तोत्रैः वर्धन्ति वर्धयन्ति अत्रयोगी
भिःशुभ्रन्त्यलंकुर्वन्ति ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेचतुर्दशोऽवर्गः ॥ १४ ॥

अग्नेसहन्तमितिचतुर्केचनवर्मसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अग्नेद्युन्नोविश्वचर्षणिरिति । युन्न-
ऋषिः चतुर्थीपंक्तिरायास्तिस्रोतुष्टुभः अग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्तान्तःपा-
तितत्वादुक्तोविनियोगः ।

तत्रेयंप्रथमा—

अग्नेसहन्तमाभरद्युन्नस्यंप्रासहार्ऋयिम् ।

विश्वायश्चर्षणीरभ्याउसावाजेपुसासहत् ॥ १ ॥

अग्ने । सहन्तम् । आ । भ्र । युन्नस्यं । प्रहसर्हा । र्यिम् ।

विश्वाः । यः । चर्षणीः । अभि । आसा । वाजेपु । ससहत् ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रासहा प्रकृष्टेनबलेनसहंतं शत्रून्भिभवंतं रथिं पुत्रं युन्नस्य युन्नाय मम
ऋषये आभर आहर चतुर्थ्यर्थेपठी एतदेवविवृणोति यःपुत्रः आसा आस्येन स्तोत्रेणयुक्तः
सन् वाजेपु युद्धेषु अभि आभिमुख्येनगतान् विश्वाः सर्वान्चर्षणीर्मनुष्यान् शत्रून् ससाहत्
अभिभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमग्नेपृतनापहरायंसहस्रआभर ।
त्वंहिसत्योअर्द्धतोदातावाजस्यगोमतः ॥ २ ॥

तम् । अग्ने । पृतनाऽसहम् । रयिम् । सहस्रः । आ । अर ।
त्वम् । हि । सत्यः । अर्द्धतः । दाता । वाजस्य । गोमतः ॥ २ ॥

हेअग्ने हेसहस्रः बलवन् पृतनासहं पृतना.सेनाः अभिभूतितारं रयिं पुत्रं तं त्व-
माअर आहर त्वंहिसत्यःसत्यभूतः अर्द्धतोमहान् गोमतः गोभिर्युक्तस्यवाजस्यान्वस्य
दाता ॥ २ ॥

अथतृतीया—

विश्वेहित्वासजोपसोजनासोवृक्तवर्हिपः ।
होतारंसद्रसुप्रियंव्यन्तिवार्यापुरु ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । त्वा । सऽजोपसः । जनासः । वृक्तवर्हिपः ।
होतारम् । सद्रऽसु । प्रियम् । व्यन्ति । वार्या । पुरु ॥ ३ ॥

हेअग्ने सजोपसः सहस्रीयमाणाः वृक्तवर्हिपोलूनवर्हिपोविश्वेसर्वेजनासोजनाः ऋत्विजः
सद्रसु यज्ञगृहेषु होतारं देवानामाह्वावारं प्रियं सर्वेषामीतिकरं त्वा त्वां पुरु पुरुणि बहूनि
वार्या वरणीयानिधनानि.व्यंति याचन्ते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सहिष्माविश्वचर्षणिर्भितात्सहोद्धे ।
अग्रंपुक्षयेष्वारेवन्ःशुक्रदीदिह्युमत्पावकदीदिहि ॥ ४ ॥ १५ ॥

सः । हि । स्म । विश्वचर्षणिः । अग्निऽमात्ति । सहः ।
द्धे । अग्ने । एषु । क्षयेषु । आ । रेवत् । नः । शुक्र ।
दीदिहि । द्युमत् । पावक । दीदिहि ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेअग्ने सः लोकेपुपसिद्धोविश्वचर्षणिकैपिः अभिमाति शत्रूणांहिसकंसहोवत्तंदधे धार-
यतु हेशुक शोचिष्मन् त्वं नोस्मदीयेपुक्षयेपुगृहेपुरेवत् धनयुक्तंयथाभवतितथाआदीदिहि
आदीप्यस्व हेपावक पापानांशोधक अग्ने त्वं द्युमत् दीप्तियुक्तं यशोयुक्तं च दीदिहि
दीप्यस्व ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेपंचदशोवर्गेः ॥ १५ ॥

अग्नेत्वंनइतिचतुर्केचंदशमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अग्नेत्वंगौपायनालौपायनावावन्धुःसु-
वन्धुश्रुतवन्धुर्विपवन्धुश्चेकचौद्विपदमिति । विंशतिकाद्विपदाविराजइत्युक्तत्वाच्चतस्रोद्विपदाविराजः
वन्धुःसुवन्धुःश्रुतवन्धुर्विपवन्धुश्चक्रमेणचतसृणामृपयः तेचगौपायनालौपायनावा अग्निर्देवता
महापितृयज्ञेआहवनीयंप्रतिगच्छन्तःक्रत्विजःइदंसूक्तंजपेयुः तथाचसूत्रितं—अथैनमभिसमायन्ति
मापगामाग्नेत्वंनइतिजपन्तइति । दशरात्रेपेष्टेहनिवृत्तौयसवनेमैत्रावरुणस्यअग्नेत्वमित्तिद्धि तंत्वा-
शोचिष्टेत्येका एवमिलितोद्विपदस्तुचःस्तोत्रियःतथैवसूत्रितं—अग्नेत्वंनोअन्तमोग्निभवसुपमिधेति ।

तत्रेमेप्रथमाद्वितीये—

अग्नेत्वंनोअन्तमउतत्राताशिवोभवावरूथ्यः ।

वसुंरग्निर्वसुश्रवाअच्छानक्षिद्युमत्तमंरयिंदाः ॥ १ ॥ २ ॥

अग्ने । त्वम् । नः । अन्तमः । उत । त्राता । शिवः । भव ।

वरूथ्यः । वसुः । अग्निः । वसुंश्रवाः । अच्छ । नक्षि ।

द्युमत्तमंरयिंदाः ॥ १ ॥ २ ॥

हेअग्ने वरूथ्यः वरणीयः संभजनीयः यद्वा वरूथ्यैःपरिधिभिर्वृतस्त्वंनोस्माकंअंतिमो-
न्तिक्रतमोभव उतापिच त्राता रक्षकः शिवः सुखकरश्चभव वसुर्वात्सकोग्निःसर्वेषामग्रणीः व-
सुश्रवाः व्याप्तान्नस्त्वं अच्छ आभिमुख्येननक्षि अस्मान्द्वयामुहि द्युमत्तमं अतिशयेनदीप्तिपत्
रयिंदां पश्चादित्क्षणंधनं दाः अस्मभ्यंदेहि ॥ १ ॥ २ ॥

अथतृतीयाचतुर्थ्यौ—

सनोवोधिश्चुधीहर्वमुरुप्याणोअघाचतःसंमस्मात् ।

तंत्वाशोचिष्टदीदिवःसुम्रायंनूनमीमहेसखिभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ १६ ॥

सः । नः । वोधि । श्रुधि । हवम् । उरुप्य । नः । अघद्यतः ।
 समस्मात् । तम् । त्वा । शोचिष्ठ । दीदिवः । सुन्नाय ।
 नूनम् । ईमहे । सखिभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥ १६ ॥

हेअग्ने सत्वंनोस्मानवोधि बुध्यस्व हवमस्पदीयमाह्वानंश्रुवि शृणु अघायतः अघमि-
 च्छतः समस्मात् सर्वस्मात् जनात् नोस्मान्उरुप्य रक्ष हेशोचिष्ठ अतिशोचिष्मन् दीदिवः
 स्वतेजोभिर्दीपाम्ने तं त्वा त्वां सुन्नाय सुत्वाप सुन्नमितिसुत्तनाम तदर्थंसखिभ्यःसमान-
 ख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यः तदर्थंच नूनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अच्छावोअग्निमितिनवर्चमेकादशंसक्तं अत्रानुक्रमणिका—अच्छावोनववस्त्यवआनु-
 दृप्तमिति । आत्रेयावस्त्युनामानऋषयः अनुदृष्ट् मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता मातरनुवाका-
 श्विनशस्त्रमोरुक्तोदिनियोगः प्रातःसवनेअच्छावाऋषदस्वेत्युक्ते अच्छावोअग्निमवसइतितृचम-
 नुव्यात् तथाचस्तृत्रितं—अच्छावोअग्निमवसइतितृचमन्वाहेति ।

तत्रैर्मपथमा—

अच्छावोअग्निमवसेदेवंगांसिसनोवसुः ।

रासत्पुत्रऋषूणामृतावापर्यतिद्विषः ॥ १ ॥

अच्छ । वः । अग्निम् । अवसे । देवम् । गांसि । सः । नः । वसुः ।

रासत् । पुत्रः । ऋषूणाम् । ऋतर्वा । पर्यति । द्विषः ॥ १ ॥

हेवस्त्यवः वोषुमं देवमग्निं अवसे रक्षणाय अच्छगांसि अग्निगायत वसुः अग्निहो-
 चार्थयजमानानांगृह्णासयितासोमिर्नोस्मभ्यंरासत् कामान्द्दातु ऋषूणामृषीणांपुत्रः ऋषिभि-
 र्मन्थनेनजनितत्वात् पुत्रउपचर्यते ऋतावा ऋतावात् सत्यवानुदकवान्वासोमिः द्विषः अस्माकं
 शत्रून्पर्यति परस्यतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सहित्योषपूर्वेचिहेवासंश्रिद्यमीधिरे ।

होतारिमन्द्रजिह्वमित्सुदीतिभिर्विज्ञावंसुम् ॥ २ ॥

सः । हि । सत्यः । यम् । पूर्वं । चित् । देवासः । चित् ।
यम् । ईधिरे । होतारम् । मन्द्रजिह्वम् । इत् । सुदीतिः ।
विभाः । स्वसुम् ॥ २ ॥

पूर्वचित्पूर्वमहर्षयः होतारं देवानामाह्वानारं मन्द्रजिह्वं हविषांपदानेन देवानामादयित्री
जिह्वापत्यसः तं यद्वा मोदनजिह्वं तथाहयास्कः—मन्द्रजिह्वंमंदनजिह्वंमोदनजिह्वंमितिबेति ।
सुदीतिभिः शोभनदीतिभिर्युक्तं विभावसुं प्रभाधनं यमग्निर्ईधिरे समैन्धत देवासश्चिद देवा-
अपियमग्निमीधिरे समैन्धत सप्तभिःसत्योभवति सत्यप्रतिश्रवोभवति इदितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सनीधीतीवरिष्ठयाश्रेष्ठयाचसुमत्या ।
अग्नेरायोर्दिदीहिःसुवृक्तिभिर्वरेण्य ॥ ३ ॥

सः । नः । धीती । वरिष्ठया । श्रेष्ठया । च । सुमत्या । अग्ने ।
रायः । दिदीहि । नः । सुवृक्तिः । वरेण्य ॥ ३ ॥

सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः स्तुयमान वरेण्य वरणीय हेअग्ने सत्वंवरिष्ठया वरतमेन श्रेष्ठया
अविशयेनप्रशस्येननोधीती धीत्या अस्मदीयेनपरिचरणात्मकेनकर्मणा सुमत्याच सुमतिरि-
तिशस्त्रमुच्यते शस्त्रेणचमीतःसन् रायोधनानिनोस्मर्ष्यं दीदिहि देहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्था—

अग्निर्देवेपुराजत्यग्निर्मतेष्वाविशान् ।
अग्निर्नोहव्यवाहनोग्निधीभिःसपर्यत ॥ ४ ॥

अग्निः । देवेषु । राजति । अग्निः । मतेषु । आविशान् ।
अग्निः । नः । हव्यवाहनः । अग्निम् । धीभिः । सपर्यत ॥ ४ ॥

योगिर्देवेषु देवानामध्येराजति देवतारूपेणप्रकाशते योगिर्मतेषु मनुष्येषु आविशान् आ-
हवनीयादित्स्वेषणप्रविष्टोभवति योगिर्नोस्माकंहव्यवाहनोभवति अस्मदीयेषुपक्षेपुदेवतार्थं ह-
व्यानांबोदाभवति हेयजमानाः तमग्निधीभिःस्तुतिभिःसपर्यत परिचरत ॥ ४ ॥

पुत्रकामेष्ट्यां अग्निस्तु विश्रवस्तममिति द्वे स्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये सूत्रितं च—अग्निस्तु विश्रवस्तममिति द्वे संयाज्ये इति ।

अथपंचमी—

अग्निस्तु विश्रवस्तमं तु विब्रह्माणमुत्तमम् ।

अतूर्तं श्रावयत्पतिं पुत्रं ददाति दाशुपे ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निः । तु विश्रवः ऽतमम् । तु विब्रह्माणम् । उत्तमम् । अतूर्तम् ।
श्रावयत्पतिम् । पुत्रम् । ददाति । दाशुपे ॥ ५ ॥ १७ ॥

अग्निस्तु विश्रवस्तमं अतिशयेन बह्वन्नं तु विब्रह्माणं बहुस्तोत्रं उत्तममुत्कृष्टं अतूर्तं शत्रु-
भिरर्हिसितं श्रावयत्पतिं श्रावयति विश्रुतान्करोति पतीन् पाळयितृन्पितृनिधि स्वकर्मणापितृ-
णां प्रख्यापक इति श्रावयत्पतिः तथाविधं पुत्रं दाशुपे हवींषि दत्तवते यजमानाय ददाति ददातु ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पथमे सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी—

अग्निर्ददाति सत्पतिं ससाहयुधानृभिः ।

अग्निस्त्यरघुष्यदं जेतारमपराजितम् ॥ ६ ॥

अग्निः । ददाति । सत्पतिम् । ससाहं । यः । युधा । नृभिः ।

अग्निः । अत्यम् । रघुष्यदम् । जेतारम् । अपराजितम् ॥ ६ ॥

यः पुत्रः युधा युद्धेन नृभिः परिजनैः ससाह शत्रून् भिभवति सत्पतिं सतां पाळयितारं त-
थाविधं पुत्रं अग्निर्ददाति अस्मभ्यं ददातु किंचाग्निः रघुष्यदं रघुः लघुः स्यदो जवो यस्य तं जेता-
रं शत्रूणां अपराजितं शत्रुभिः अत्यं अतति सततं गच्छत्यत्योश्वः तं ददातु ॥ ६ ॥

अश्वमेधे पीष्यामिष्टौ यद्वा हिष्ठमिति याज्या सूत्रितं च—यद्वा हिष्ठं तदग्नय इति संयाज्येति ।

सैषासप्तमी—

यद्वा हिष्ठं तदग्नये बृहदर्चविभावसो ।

महिषीवत्त्वद्भिस्त्वद्वाजा उदीरते ॥ ७ ॥

यत् । वाहिष्ठम् । तत् । अग्रये । बृहत् । अर्चं ।
 विभावसो इति विभाश्वसो । महिषीश्च । त्वत् ।
 रयिः । त्वत् । वाजाः । उत् । ईरते ॥ ७ ॥

वाहिष्ठं बोद्धतमं यत्स्तोत्रं तदग्रये क्रियते अतोहेविभावसो मभाधनाग्रे बृहत् बह्वर्चं धनं अर्चं अस्मभ्यमयच्छ कथमस्यान्नधनप्रदातृत्वमित्यपेक्षायामाह यतः त्वत् त्वत्तः सकाशात् महिषीमहती रयिर्धनं उदीरते उद्गच्छति वाजाःअन्नानिच त्वत् उदीरते उद्गच्छन्ति इवेतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

तवद्युमन्तोअर्चयोग्रावेवोच्यतेबृहत् ।
 उत्तोतेतन्यतुर्यथास्वानोअर्तुत्मनादिवः ॥ ८ ॥

तवं । द्युमन्तः । अर्चयः । ग्रावाश्च । उच्यते । बृहत् ।
 उत्तो इति । ते । तन्यतुः । यथा । स्वानः । अर्तु । त्मना । दिवः ॥८॥

हेअग्रे तवअर्चयोरशमयः द्युमन्तोदीप्तिमन्तोभवन्ति बृहत् महत् त्वं ग्रावेव अभिषव-
 ग्रावेव उच्यते स्तूपसे उतअपिच त्मना आत्मना दिवोद्योतमानस्यतेतवस्वानःशब्दः तन्य-
 तुर्यथामेघमर्जितमिवअर्तुउद्गच्छति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

एवाँअग्निवंसूयवंसहसानंवंवन्दिम ।
 सनोविश्वाअतिद्विपःपर्पन्नावेवंसुक्तुः ॥ ९ ॥ १८ ॥

एव । अग्निम् । वसुश्चवः । सहसानम् । ववन्दिम । सः । नः ।
 विश्वाः । अति । द्विपः । पर्पत् । नावाश्च । सुक्तुः ॥ ९ ॥ १८ ॥

वसूयवोवसुकामावर्यंसहसानमस्माकंबलमिवाचरंतमग्निं एवमुक्तप्रकारेण ववन्दिम स्तु-
 मः सुक्तुः शोभनकर्मांसोग्निर्नोस्मान् विश्वाः सर्वान् द्विपःशत्रून् अतिपर्पत् अतिपारयतु
 कथमिव नावासाधनेनसिंधुमिव ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थेऽथमथमेटादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अग्नेपावकेतिनवर्चद्वादशंस्तुं यस्त्यवक्रपयः गायत्रीछन्दः अग्निर्देवता तथाचानुक्तान्तम्—अग्नेगायत्रमिति । प्रातरनुवाकेअग्नेयेऋतीगायत्रेछंदसिआग्निवशास्त्रेचेर्दसूक्तं सूत्रितंच—अग्नेपावकदूतंवइतिस्तुकेइति । आधानेद्वितीयायामिष्टौप्रथमस्यहविषोअग्नेपावकेत्येपायाज्या सूत्रितंच—सनःपावकदीदिवोअग्नेपावकरोचिषेति ।

तत्रेयंप्रथमा—

अग्नेपावकरोचिषामन्द्रयादेवजिह्वया । आदेवान्वक्षि यक्षिच ॥ १ ॥

अग्ने । पावक । रोचिषा । मन्द्रया । देव । जिह्वया । आ ।

देवान् । वक्षि । यक्षि । च् ॥ १ ॥

हेपावक शोधक रोचिषा स्वर्दीप्त्या मन्द्रया देवानामादयिन्या जिह्वयाच हेदेव यो-
तमानाग्ने देवानावक्षि यज्ञार्थमावह यक्षिच तानयज ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तंत्वाघृतस्त्रवीमहेचित्रंभानोस्वर्दृशम् । देवोऽआवीतयेवह ॥ २ ॥

तम् । त्वा । घृतस्त्रो इति घृतस्त्रो । इमहे । चित्रंभानोइति-

चित्रंभानो । स्वःऽदृशम् । देवान् । आ । वीतये । वह ॥ २ ॥

हेघृतस्त्रो घृतस्यप्रेरक यद्वा घृतेनजनित हेचित्रंभानो चिञ्चानानाविधाभानवोरभमयो-
स्यासौचित्रंभानुः तस्यसंबोधनं स्वर्दृशं सर्वद्रष्टारं तं त्वा त्वाइमहे याचामहे अतोवीतयेहविषां
भक्षणायदेवानावह ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वीतिहोत्रंत्वाकवेद्युमन्तंसमिधीमहि । अग्नेवृहन्तमध्वरे ॥ ३ ॥

वीतिहोत्रम् । त्वा । कवे । युमन्तम् । सम् । इधीमहि ।

अग्ने । वृहन्तम् । अध्वरे ॥ ३ ॥

हेकवे ज्ञान्तदर्शिन अग्ने वीतिहोत्रं क्रांतयज्ञं यद्वा मिययज्ञं युमन्तं दीप्तिमन्तं वृहन्तं
महान्तं त्वा त्वां अध्वरेयज्ञे समिधीमहि समिद्धिःसंदीपयामः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अग्नेविश्वेभिरागहिदेवेभिर्हव्यदातये । होतारंत्वावृणीमहे ॥ ४ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । आ । गृहि । देवेभिः । हव्यदातये ।

होतारम् । त्वा । वृणीमहे ॥ ४ ॥

हेअग्ने विश्वेभिःसर्वैः देवेभिःदेवैः सह त्वं हव्यदातये हविषांदात्रे यजमानाय तदर्थं आ-
गहि यज्ञप्रत्यागच्छ यतः होतारंदेवानामाह्लातारं त्वा त्वां वृणीमहे मार्षयामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

यजमानायसुन्वतेआग्नेसुवीर्यवह । देवैरासत्सिब्रह्मिपि ॥ ५ ॥ १९ ॥

यजमानाय । सुन्वते । आ । अग्ने । सुवीर्यम् । वह ।

देवैः । आ । सत्सि । ब्रह्मिपि ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुन्वते अभिषयंकुर्वतेयजमानाय सुवीर्यशोभनं बलं आवह प्रापय किंच देवैः
सहब्रह्मिपियज्ञे आसत्सि आसीदिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेऽष्टकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी—

समिधानःसहस्रजिदग्नेधर्माणिपुष्यसि । देवानांदूतउक्थ्यः ॥ ६ ॥

सम्स्रद्धानः । सहस्रजित् । अग्ने । धर्माणि ।

पुष्यसि । देवानाम् । दूतः । उक्थ्यः ॥ ६ ॥

हेसहस्रजिव सहस्रजेतरे समिधानः हविभिःसमिष्यमानः उक्थ्यः प्रशस्त्यस्त्वं दे-
वानांदूतःसन् धर्माणि नः कर्माणि यज्ञादिक्रियाः पुष्यसि पोषयसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

न्यग्निंजातवेदसंहोत्रवाहंयविष्ठयम् । दधातादेवमृत्विजम् ॥ ७ ॥

नि । अग्निम् । जातवेदसम् । होत्रवाहम् । यविष्ठयम् ।

दधाता । देवम् । ऋत्विजम् ॥ ७ ॥

हेयजमानाः जातवेदसं जातानिभूतानिवेत्तीतिजातवेदाः तं होत्रवाहं होत्रस्ययत्तस्य
षोढारं यविष्ठचंयुवतमं देवं द्योतमानं ऋत्विजं ऋतीयष्टारं अग्निनिदधात निधत्त ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्रयज्ञात्त्वानुपगद्यादेवव्यचस्तमः । स्तृणीतवर्हिरासदे ॥ ८ ॥

प्र । यज्ञः । एतु । आनुपक् । अद्य । देवव्यचःस्तमः ।

स्तृणीत । वर्हिः । आसदे ॥ ८ ॥

अद्यास्मिन्नहनि देवव्यचस्तमः देवैःप्रकाशमानैःस्तोतृभिर्व्याप्तमोयज्ञोयज्ञसाधनंहविरा-
नुपक् अनुपक्तंयथाभवतितथापैतु देवान्गच्छतु हेऋत्विजः आसदे अग्नेरासदनार्थं वर्हिं
स्तृणीत ॥ ८ ॥

अथनवमी—

एदंमरुतोअश्विनामित्रःसीदन्तुवरुणः । देवासःसर्वयाविशा ॥ ९ ॥ २० ॥

आ । इदम् । मरुतः । अश्विना । मित्रः । सीदन्तु । वरुणः ।

देवासः । सर्वया । विशा ॥ ९ ॥ २० ॥

मरुतोमरुद्गणाः अश्विना अश्विनौ देवानांभिपजौ मित्रःसूर्योवरुणश्च देवासः एते
सर्वदेवाः सर्वयाविशा समस्तेनस्वीयेनपरिजनेन साधंमिदंवर्हिःसीदन्तु आसीदन्तु ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

अनस्वन्तेतिपठुचंययोदशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अनस्वन्तापद् त्रैवृष्णपौरुकुत्स्यौद्वौ
व्यरुणव्रसदस्पुराजानौ भारतश्चाश्वमेधोन्त्यास्तिसोनुदुभोनात्मात्मनेदध्यादिति सर्वास्वधिके
चिदंत्येन्द्राग्नीदिति । त्रिवृष्णस्यपुत्ररुपरुणः पुरुकुत्सस्यपुत्रसदस्युः भारतस्यपुत्रोश्वमेधःएतेष-
योपिराजानः संभूयास्पसूक्तस्यऋपयः यद्वात्रिरेवऋपिः आद्यास्तिसस्त्रिदुभः चतुर्थ्याद्यास्तिस-
सोनुदुभःपृष्ठीन्द्राग्निदेवत्या शिष्टाःपंचामेय्यः विनियोगोऽेद्विकः ।

तत्रेयंपथमा—

अनस्वन्तासत्यतिर्मामहेमेगावाचोर्निष्टोअसुरोमघोनः ।

त्रैवृष्णोअग्नेदशभिःसहस्रैर्वैश्वानरुपरुणश्चिकेत ॥ १ ॥

अनस्वन्ता । सत्सपतिः । ममहे । मे । गावा । चेतिष्ठः ।
 असुरः । मघोनः । त्रैवृष्णः । अग्ने । दशशभिः । सहस्रैः ।
 वैश्वानर । त्रिद्व्यंरुणः । चिकेत ॥ १ ॥

अत्रीराजर्षीणांदानमग्नेःपुरतोनेनसूक्तेनावर्णयत् हेवैश्वानर विश्वेपांनराणानेतः अग्ने
 सत्सपतिः सतांपालयिताचेतिष्ठोत्तारुतमः असुरोयसवान् मघोनः मघवाधनवान् मथमार्थेदसि
 त्रैवृष्णः त्रिवृष्णपुत्रः त्र्यरुणःत्र्यरुणइतिनामाराजर्षिः अनस्वन्ता अनस्वन्तौ अनसाशकटे-
 नरांपृक्तौ गावा गावौ अनङ्गाहौ गवांहिरण्यानांवादशभिःसहस्रैःसाहमेमसंमहे ददौ म-
 हिदानेत्तराजर्षिः चिकेत सर्वैर्जनैरेनेनदानेनज्ञायते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

योमेशताचविंशतिचगोनाहरीचयुक्तासुधुराददाति ।

वैश्वानरसुष्टुतोवावृधानोम्रेयच्छत्र्यरुणायशर्म ॥ २ ॥

यः । मे । शता । च । विंशतिम् । च । गोनाम् । हरी इति । च ।

युक्ता । सुधुरा । ददाति । वैश्वानर । सुदस्तुतः । वृधानः । अग्ने ।

यच्छ । त्रिद्व्यंरुणाय । शर्म ॥ २ ॥

परुपरुणः शता शतानि सुवर्णानांगोनांगवांविंशतिचयुक्ता रथेनयुक्तौ सुधुरा सु-
 धुरौ सुधुधुरंवहनौ हरी अश्वौच मे मसं ददाति अददात् हेवैश्वानर अग्ने सुष्टुतः
 अस्माभिःसम्पक्स्वतः वृधानोहविभिर्वेधेमानः त्वं तस्मै त्र्यरुणाय शर्म सुखं यच्छ
 मयच्छ ॥ २ ॥

अथतृतीया—

एवातेअग्नेसुमतिचकानोर्नविष्टायनवमंत्रसदस्युः ।

योमेगिरस्तुविजातस्यपूर्वीर्युक्तेनाभित्र्यरुणोगृणार्ति ॥ ३ ॥

एव । ते । अग्ने । सुदमतिम् । चकानः । नविष्टाय । नवमम् ।

त्रसदस्युः । यः । मे । गिरः । तुविद्विजातस्य । पूर्वीः । युक्तेन ।

अभि । त्रिद्व्यंरुणः । गृणार्ति ॥ ३ ॥

यरुपरुणः तुविजातस्य बहूपत्यस्य मे पूर्वीर्वह्नीः गिरः स्तुतीः श्रुत्वाप्रीतःमन्
युकेनाभियुकेनमनसा अभिगृणाति इदंगृहाणेदंगृहाणेति यथामांन्रवीति एव एवं हे-
अग्ने नविष्टाय अत्यन्तस्तुत्याय ते तुभ्यं नवमं नवतमांसुमर्तिस्तुतिचकानः कामयमान-
स्त्रसदस्पुरपिइदंगृहाणेदंगृहाणेतिमांपार्थितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योमइतिप्रवोचत्यश्वमेधायसूर्ये ।

दददृचामानिंप्रतेददन्मेधामृतायते ॥ ४ ॥

यः । मे । इति । प्रवोचति । अश्वमेधाय । सूर्ये । ददत् ।

ऋचा । सनिम् । यते । ददत् । मेधाम् । ऋतइयते ॥ ४ ॥

योभिक्षमाणोर्थास्त्रयेमेरकाय धनानांदात्रेवा अस्मै अश्वमेधाय राजर्षये मे मह्यं देहीति
प्रवोचति प्रब्रवीति योश्वमेधं धनानिभिक्षतइत्यर्थः ऋचाग्नेःस्त्वोत्रेणसहयते आत्मनःसमीपंगच्छ-
ते तस्मै अर्थिने अश्वमेधः सनिं धनं ददत् ददाति हेअग्ने ऋतायते यज्ञमिच्छते तस्मै अश्व-
मेधायमेधांयज्ञविषयांप्रज्ञां ददत् देहि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यस्यमापरुपाःशतमुद्धर्षयन्त्युक्षणः ।

अश्वमेधस्यदानाःसोमाइवज्याशिरः ॥ ५ ॥

यस्य । मा । परुपाः । शतम् । उत्तइहर्षयन्ति । उक्षणः ।

अश्वमेधस्य । दानाः । सोमाःइव । त्रिइआशिरः ॥ ५ ॥

यस्य येन अश्वमेधस्याश्वमेधेन दानादत्ताःपरुपाःकामानांपूरकाःशतमुक्षणः उक्षाणो-
बलीषदाः मा मां उद्धर्षयन्ति उत्कर्षणहर्षयन्ति हेअग्ने ते उक्षाणःज्याशिरः दधिसक्तुषयो-
रुपास्तिस्त्रआशिरः अविश्रयणसाधनभूतायेपातेज्याशिरः सोमाइव तवपीणनायभवन्तु ॥५॥

अथषष्ठी-

इन्द्राग्नीशतुद्राव्यश्वमेधेसुवीर्यम् ।

क्षत्रंधारयतं बृहद्विद्विसूर्यमिवाजरम् ॥ ६ ॥ २१ ॥

इन्द्राग्नी इति । शतदाम्नि । अश्वमेधे । सुहवीर्यम् । क्षत्रम् ।

धारयतम् । बृहत् । दिवि । सूर्यम्इव । अजरम् ॥ ६ ॥ २१ ॥

हेइन्द्राग्नी शतदाम्नि शनमपरिमितमर्थिन्योधनं ददातीति शतदावा तस्मिन् अश्वमेधे राजर्षौ सुवीर्यं शोभनवीर्यसहितं बृहन्महत् अजरं जरारहितं क्षत्रं धनं धारयतं निधारयतं कथमिव दिव्यतरिक्षे सूर्यमिव ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पथमे एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

समिद्धो अग्निरिति पल्लवं चतुर्दशं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—समिद्धो विश्ववारात्रेयी विष्टु-
ब्रगती विष्टुवनुष्टुग्गायत्र्याविति । अत्रिगोत्रोत्पन्नाविश्ववारानामिका अस्य सूक्तस्य ऋषिः आ-
घातृतीये त्रिष्टुभौ द्वितीयाजगती चतुर्थ्यनुष्टुप् अन्त्ये गायत्र्यौ अग्निर्देवता सूक्तविनियोगोलै-
गिकः ।

तत्र पथमा—

समिद्धो अग्निर्दिविशोचिरं श्रेत्प्रत्यङ्मुपसंमुर्विया विभाति ।

एति प्राचीं विश्ववारा नमोभिर्देवा ईळाना हविषा घृताची ॥ १ ॥

सम्इद्दः । अग्निः । दिवि । शोचिः । अश्रेत् । प्रत्यङ् । उपसम् ।

उर्विया । वि । भाति । एति । प्राची । विश्ववारा । नमःऽग्निः ।

देवान् । ईळाना । हविषा । घृताची ॥ १ ॥

समिद्धः सम्यक्दीप्तोऽग्निः दिवि द्योतमानेन्तरिक्षे शोचिस्तेजः अश्रेत् श्रयति तथा
उपसं प्रत्यङ् उपसमभिमुखः सन् उर्विया उरु विस्तीर्णं विभाति विशेषेण भ्राजते नमो-
भिः स्तोत्रैः देवान् इन्द्रादीन् ईळाना स्तुवती हविषा पुरोडाशादिलक्षणैः नमुक्तया घृताची
घृताच्या स्रुचा सहिता विश्ववारा सर्वमपि पापरूपं शत्रुं वारयित्री एतन्नामिका प्राची माह्वती
सती एति एवंभूतमग्निं प्रतिगच्छति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

समिध्यमानो अमृतस्य राजसिंहविष्कृण्वन्तं स च सेत्स्वस्तये ।

विश्वंसधत्ते द्रविणं यमिन्वस्थाति थ्यमंश्रे निचंधत्त इत्पुरः ॥ २ ॥

सम्द्ध्यमानः । अमृतस्य । राजसि । हविः । कृण्वन्तम् । सचसे ।
 स्वस्तये । विश्वम् । सः । धत्ते । द्रविणम् । यम् । इन्वसि ।
 आतिथ्यम् । अग्ने । नि । च । धत्ते । इत् । पुरः ॥ २ ॥

हेअग्ने समिध्यमानः सम्यगिध्यमानस्त्वं अमृतस्योदकस्यराजसि ईशिषे तथा
 हविष्कृण्वन्तंपुरोडाशादिहविष्कर्तारं यजमानं स्वस्तये अविनाशाय सचसेसेवसे किंच यं
 यजमानं इन्वसि गच्छसि यजमानः विश्वं समस्तं द्रविणं पश्वादिलक्षणधनं धत्ते धारयति
 अपिच हेअग्ने आतिथ्यं अतिथिरूपस्यतव योग्यं हविः पुरइत् पुरस्तादेवनिधत्तेच
 स्थापयतिच ॥ २ ॥

पवित्रेष्टचांस्विष्टकृतोऽग्नेशर्षेतियाज्या सूच्यतेहि—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्षमहतेसौभगायेति
 संजाज्येइति । साकमेधेपुमरुद्भ्यःक्रीडिभ्यःपुरोडाशंसप्तकपालंइत्यत्राप्येवस्विष्टकृतोपाज्या
 सूचितंच—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्षमहतेसौभगायेतिसंजाज्येइति ।

सैपादतीया—

अग्नेशर्षमहतेसौभगायतवद्युम्नान्पुत्तमानिसन्तु ।
 संजास्पत्यंसुयममार्कणुष्वशत्रूयतामभितिष्टामहाँसि ॥ ३ ॥
 अग्ने । शर्ष । महते । सौभगाय । तव । युम्नानि । उत्तमानि ।
 सन्तु । सम् । जाःपत्यम् । सुद्यमम् । आ । कृणुष्व । शत्रुद्यताम् ।
 अभि । तिष्ठ । महँसि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं महते प्रभूताय सौभगाय अस्माकं शोभनधनत्वाय शर्षं शत्रुसहस्व त-
 था तवसंयन्धीनियुम्नानिधनानितेजांसिवा उत्तमान्युल्लङ्घानिसन्तु भवन्तु किंच हेअग्ने संजा-
 स्पत्यं जाः जायाचपतिश्चजायापती तयोःकर्मजास्पत्यम् तत्सुयमं सुष्टु नियमनोपेतं अन्यो-
 न्यत्तंतिष्ठमित्यर्थः सप्तार्कणुष्व सन्पक्कुरुष्व अपिच शत्रुयतां शत्रुमात्मनइच्छतां सप्तानां
 महँसितेजांसिअभितिष्ठ आक्रमस्व ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

समिद्धस्यममहसोऽग्नेवन्देत्तवश्रियम् ।
 वृषभोद्युम्नर्वाँअसित्तमध्वरोऽवध्यसे ॥ ४ ॥

सम्हृद्वस्य । प्रहसः । अग्ने । वन्दे । तवं । श्रियम् । वृषभः ।
द्युन्नवान् । असि । सम् । अध्वरेषु । इध्यसे ॥ ४ ॥

हेअग्ने समिद्धस्य प्रवृद्धस्य प्रहसः प्रकृष्टवेजसस्तवसंबन्धिनींश्रियंदीर्घिवन्दे अहं
यजमानःस्तौमि वृषभः कामानांवर्षिता त्वं द्युन्नवानसि धनवान्भवसि अध्वरेयज्ञोपुत्तमिध्यसे
सम्यक्दीप्यसे ॥ ४ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसमिद्धोअग्नआहुतेतिद्वेसाभिधेन्यौ सृत्रितंच-समिद्धोअग्नआहुतेवि-
द्वेहति ।

सैपापंचमी-

समिद्धोअग्नआहुतदेवान्यसिस्वध्वर । त्वंहिह्व्यवाळसि ॥ ५ ॥

सम्हृद्वः । अग्ने । आहृत । देवान् । यक्षि । सुअध्वर । त्वम् ।
हि । ह्व्यवाट् । असि ॥ ५ ॥

हेआहुत यजमानैरासमन्वाद्धुत हेस्वध्वर शोभनयज्ञोपेत हेअग्ने समिद्धः सम्यग्दी-
षस्त्वं देवान् द्योतमानानिन्द्रादीन् यक्षि यजस्व हियस्मात्कारणाद् हेअग्ने त्वंह्व्यवाडसि
ह्व्यानांबोडाभवसि अतःकारणादेवान्यजस्वेतिसंबंधः ॥ ५ ॥

अथपञ्ची-

आजुहोतादुवस्यताग्निंप्रयत्यध्वरे । वृणीध्वंह्व्यवाहनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

आ । जुहोत् । दुवस्यत । अग्निम् । प्रयति । अध्वरे । वृणीध्वम् ।
ह्व्यवाहनम् ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेऋत्विजोयूपं अध्वरे अस्मदीययागे प्रयति प्रवृत्तेसति ह्व्यवाहनं हविषांबोडारं
एतन्नामकमार्घिं आजुहोत आसमंताजुहोत तथा दुवस्यत परिचरत वृणीध्वंसंभजध्वंच ह्व्यवा-
हनंह्व्यवाहननामकस्यैवाग्नेर्देवतासंबन्धोपजमानैर्वरणीयत्वंचतैत्तिरीयेस्पष्टमाज्ञातं-वपोवाअ-

शपोहव्यवाहनोदेवानांकव्यवाहनःपितृणांसहरक्षाअसुराणांतएतर्हांशंसंवेभावरिव्यतेर्मांमिति ।
वृणीर्ध्वंहव्यवाहनमित्याहयएवदेवानांतंवृणीतइति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अर्घ्यमेतिपंचदशार्चंपंचदशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—अर्घ्यमापंचोनागौरिवीतिःशातय-
ऐन्द्रमुशानायदौशनसौवापादइति । शक्तिगोत्रोत्पन्नो गौरिवीतिर्नामऋषिः अनुकृत्वाच्चिदुष्ट इन्द्रो-
देवता मंडलादिपरिभाषयानिवृत्तत्वात्उशानामत्सहस्यैरितिपादऔशनसः ऐन्द्रोवा आभिवृत्ति-
केतृतीमेहनिमरुत्वतीमेतन्निविधानं सूत्रितंच—दृतीयस्यअर्घ्यमापोजातएवेतिमाध्यंदिनइति ।

तत्रमथमा—

अर्घ्यमा मनुषो देवतांतात्रीरोचनाविद्व्याधारयन्त ।

अर्चन्ति त्वामरुतः पूतदक्षास्त्वमेपांमृषिरिन्द्रासिधीरः ॥ १ ॥

धी । अर्घ्यमा । मनुषः । देवतांता । त्री । रोचना । दिव्या ।

धारयन्त । अर्चन्ति । त्वा । मरुतः । पूतदक्षाः । त्वम् । एपांम् ।

ऋषिः । इन्द्र । असि । धीरः ॥ १ ॥

मनुषोमनोःसंबन्धिनिदेवताता देवतातौ यत्रे वी वीणि अर्घ्यमा अर्घ्यमाणि यानितेजांसि
सन्ति तथा धी वीणि रोचना रोचनानि षाण्डिसूर्यात्मकानि दिव्या दिव्यान्यंतरिक्षेभवा-
नि तानि तेजांसि धारयन्त मरुतोधारयन्ति पूतदक्षाः शुद्धबलामस्तः त्वा त्वां अर्चन्ति
स्तुवन्ति हेइन्द्र धीरः धीमांस्त्वं एपांमरुतांऋषिरसि द्रष्टाभवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनुषदींमरुतौमन्द्रसानमार्चन्निन्द्रं पृषिवांसंसुतस्यं ।

आदत्तवर्जमभियदहिं हन्तपोयह्वीरसृजत्सर्तवाउ ॥ २ ॥

अनु । यत् । ईम् । मरुतः । मन्द्रसानम् । आर्चन् । इन्द्रम्

पृषिवांसम् । सुतस्यं । आ । अदत्त । वर्जम् । अभि । यत् ।

अहिम् । हन् । अपः । यद्हीः । असृजत् । सर्तवे । ऊँ इति ॥ २ ॥

यद्यदामरुतः मन्दसानं तृप्यन्तं सुतस्याभिपुतंसोमं पपिवांसं पीतवन्तं ईमेनमिन्द्रं अ-
न्वाचन् अन्वस्तुवन् तदेन्द्रः वज्रमादत्त आददौ ततोयद्यदाअहिंवृत्रंअहिहन् अन्यहन् अभि-
हृतवान् तदायद्धीमंहतीरपः वृत्रेणनिरुद्धान्युदकानि सर्ववै स्वैरत्वेनसर्तुंगन्तुंअसृजत् निरो-
धाच्चाभुंचत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उत्तब्रह्मणाणोमरुतोमेअस्येन्द्रःसोमस्यसुपुतस्यपेयाः ।
तद्धिहृव्यमनुपेगाअविन्दत्तदहन्अहिंपपिवाँइन्द्रोअस्य ॥ ३ ॥

उत् । ब्रह्मणाः । मरुतः । मे । अस्य । इन्द्रः । सोमस्य ।
सुप्तस्य । पेयाः । तत् । हि । हृव्यम् । मनुपे । गाः । अविन्दत् ।
अहन् । अहिम् । पपिऽवान् । इन्द्रः । अस्य ॥ ३ ॥

उतापिच हेब्रह्मणाणोयूहन्तोहेमरुतोयूपमिन्द्रश्च सुप्तस्य सुप्तुअभिपुतस्य मे मदीय-
स्यास्य सोमस्य इमंसोमं द्वितीयाथैपेष्ठी पेयाः पिबत पिबतेराशीर्लिङ्गिभ्यमवहुवचनस्यै-
कवचनं तद्धि तद्वत्तु हृव्यं युष्माभिःपीतंसोमात्मकंहविः मनुपे मनुष्याय यजमानाय गाः
धेनूः वृष्टिलक्षणाऽन्युदकानि वा अविन्दत् वेदयति यजमानंगालंभयतीत्यर्थः किंनास्येमंसोमं
पिवांसपीतवानिन्द्रः अहिंवृत्रं अहन् अवधीत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आत्रोदसीवितरंविष्कभायत्संविष्यानश्चिद्रियसेमृगंकः ।
जिगर्तिमिन्द्रोअपजर्गुराणःप्रतिश्वसन्तमवदानुवंहन् ॥ ४ ॥

आत् । रोदसी इति । विऽतरम् । वि । स्कभायत् । सम्ऽविष्यानः ।
चित् । भियसे । मृगम् । करितिकः । जिगर्तिम् । इन्द्रः ।
अपऽजर्गुराणः । प्रति । श्वसन्तम् । अव । दानवम् । हन्तिहन् ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः आत् सोमपानानंतरं रोदसी यावापृथिव्यौ वितरमतिशयेन अनुच-
च्छन्दसीतिवैस्तरपिल्लते अमुपत्ययः विष्कभायत् व्यस्तभात् चलनरहिते अकरोत् संविष्यानश्चिद्र
संवृण्वानः संगच्छमानोवेन्द्रः व्ययतेर्वासंवरणकर्मणोवैतेर्वागतिकर्मणोरूपं चिदित्येवेत्यस्या-
र्थवर्तते मृगं मृगवत्पलायमानं वृत्रं भियसे भयाय कःअकार्षीत् करोतेर्लुङि मंत्रेषसहुरे-

त्यादिनाचेलेपः बहुलंछन्दस्यमाङ्गयोगेपीत्यडभावः इन्द्रः जिगतिं गिरंतमाच्छादयन्तं
 श्वसंतं भयार्थंश्वासं अकुर्वन्तं दानवं दनोःपुत्रं वृत्रं अपजर्गुराणः आच्छादनाद्विमोचयन् प्रति
 प्रतिगत्य अबहन् अब्रह्मवाच ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अध॒क्रत्वा॑मघव॒न्तुभ्य॑दे॒वाअनु॑विश्वे॒अद्दुःसोम॑पेयम् ।

यत्सूर्य॑स्य॒हरि॒तःप॒तन्तीः॑पु॒रःस॒तीसूर्य॑रा॒एत॑शे॒कः ॥ ५ ॥ २३ ॥

अध॑ । क्रत्वा॑ । मघ॒वन् । तुभ्य॑म् । दे॒वाः । अनु॑ । विश्वे॑ । अद्दुः ।

सोम॑पेयम् । यत् । सूर्य॑स्य । हरि॒तः । प॒तन्तीः । पु॒रः । स॒तीः ।

उ॒प॒राः । ए॒त॒शे । क॒रि॒त्तिकः ॥ ५ ॥ २३ ॥

अधाषिच हेमघवन् धनवन्निन्द्र क्रत्वा ऋतुना त्वदीयेनकर्मणा विश्वे सर्वे देवाः घो-
 तमानावहृचादयः तुभ्यं त्वदर्थं सोमपेयं सोमपानं अन्वददुः आनुपूर्व्येणदत्तवन्तः ततःप्रभृती-
 ञ्चोदेवेष्यः सर्वेष्योधिकोभवदित्यर्थः तथावश्रूयते-समहान्भूत्वादेवताअमवीदुञ्चारंमज्ज्वर-
 तेत्यादि । हेइन्द्र यत् यस्त्वं पतन्तीरागच्छन्तीःपुरःसतीःपुरस्ताद्भवतीः सूर्यस्यसंबन्धिनीः
 हरितोवडवाः उपराउपरतीः मंदगतीःएतशे एतशाख्यायक्रमये अकःअकार्षीत् एतशोहि स्व-
 भायेनसूर्येणसहस्पधामकरोदिवियावत् तथाचनिगमांतरे-प्रेतशंसूर्येपस्पृधानंसौवश्व्येसुष्विमा-
 वदिन्द्रंइति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपथमेवयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी-

नव॒प॒द॑स्प॒नव॒तिंच॑भो॒गान्सा॑कं॒वज्रे॑णम॒घवा॑वि॒ष्टश्व॑त् ।

अ॒र्चन्ती॑न्द्रं॒म॒रुतः॑सु॒धस्थे॑त्रै॒षुभे॑न॒वच॑सा॒वाध॑त॒द्याम् ॥ ६ ॥

नव॑ । यत् । अ॒स्य । न॒वति॑म् । च॒ । भो॒गान् । सा॒कम् । वज्रे॑ण ।

म॒घवा॑ । वि॒ष्टश्व॑त् । अ॒र्चन्ति॑ । इन्द्रं॑म् । म॒रुतः॑ । सु॒धस्थे॑ ।

त्रै॒सुभे॑न । वच॑सा । वा॒ध॒त॒ । द्याम् ॥ ६ ॥

यद्यदा मघवा धनवानिन्द्रः अस्यैयनेनशंवरउच्यते अस्यशंवरस्यसंबन्धीनि नव-
नवसंख्याकानि नवतिंच नवतिसंख्याकानिच भोगान् पुराणि भोगानित्यन्तोदात्तः पुर-
वचनः सार्कं युगपदेव वज्रेण विवृश्चत् व्यवृश्चत् अभिनत् तदामरुतःसधस्थे सह-
स्थाने युद्धेवा स्थितमिन्द्रं त्रैष्टुभेन त्रिष्टुप्लन्दस्केनवचसा वाम्रूषेण स्तोत्रेणार्चन्ति अ-
स्तुवन् इन्द्रः एवंस्तुतःसन् दां मरुद्भिःप्रयज्यमानेनमंत्रेणदीर्गशंवराख्यमसुरं बाधताबाध-
त पिपीडे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सखासख्येअपचत्तूर्यमग्निरस्यकृत्वामहिपात्रीशतानि ।
त्रीसाकमिन्द्रोमनुपःसरांसिसुतापिवहृन्नहत्यायसोमम् ॥ ७ ॥
सखा । सख्ये । अपचत् । तूर्यम् । अग्निः । अस्य । कृत्वा ।
महिपा । त्री । शतानि । त्री । साकम् । इन्द्रः । मनुपः । सरांसि ।
सुतम् । पिवत् । वृन्नहत्याय । सोमम् ॥ ७ ॥

सखा इन्द्रस्यमित्रभूतोग्निः महिपा महिपाणांपशूनां त्री त्रीणि शतानि शतसं-
ख्याकानि सख्ये सख्युर्मित्रभूतस्पास्येन्द्रस्य क्रत्वा कर्मणा निमित्तभूतेन तूर्यं क्षिप्रं
अपचत् पपाच किंच इन्द्रःपरमैश्वर्ययुक्तःमनुपोमनोःसंबन्धीनि त्री त्रीणिसरांसि
पात्राणि अत्रसारसूशब्देन पूतभृदाधवनीयद्रोणकलशसंज्ञानिपात्राण्युच्यन्ते तेषुस्थितंस्तुतम
मिपूर्वसोमंसार्कं युगपदेव वृन्नहत्याय वृन्नहनाय पिवदपिवत् पशौ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्रीयच्छतामहिपाणामघोमास्त्रीसरांसिमघर्वासोम्यापाः ।
कारंनविश्वेअहन्तदेवात्समिन्द्राययदहिंजघान ॥ ८ ॥
त्री । यत् । शता । महिपाणाम् । अघः । माः । त्री । सरांसि ।
मघर्वा । सोम्या । आपाः । कारम् । न । विश्वे । अहन्त ।
देवाः । अरम् । इन्द्राय । यत् । अहिम् । जघान ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यदा त्री त्रयाणांशता शवसंख्याकानांमहिपाणांपशूनांमाः मांसानि
अघःभक्षितवानसि घत्सेरत्सेर्वात्सवं यदाच मघवाघनवांस्त्वं सोम्या सोमयानि त्री त्रीणि

सरांसि पात्राणि अपाः पीतवानसि यद्यदाइन्द्रोर्हिर्वृत्रं जघान हतवान् तदाविश्वेसर्वेदेवाः
भरं सोमपानादिनापूर्णे इन्द्रायेन्द्रं युद्धार्थं अहंत आह्वयंत तत्रदृष्टान्तः—कारं स्वामि-
नःकर्मकरमिव तद्वत् ॥ ८ ॥

उशनसःस्तोमेउशानायत्सहस्यैरितिमरुत्वतीयेसूक्तमुखीया सूत्रितंच—उशनसःस्तोमे
नगरगोर्णमिवात्मानंमन्यमानोयजेतोशानायत्सहस्यैरयातमिति ।

तत्रैपानवमी—

उशानायत्सहस्यैर्इरयातंगृहमिन्द्रजुजुवानेभिरश्वैः ।

वन्वानोअत्रसरथयथाथकुत्सेनदेवैर्वनोर्हशुष्णम् ॥ ९ ॥

उशाना । यत् । सहस्यैः । अयातम् । गृहम् । इन्द्र । जुजुवानेभिः ।

अश्वैः । वन्वानः । अत्र । सःसरथम् । यथाथ । कुत्सेन । देवैः ।

अवनोः । ह । शुष्णम् ॥ ९ ॥

यद्यदा हेइन्द्र त्वं उशानाकाव्यथ सहस्यैरभिभवनशीलैःजुजुवानेभिः जुजुवानैर्ग-
च्छद्भिः अश्वैः कुत्सस्पृहं अयातं अगच्छतं तदा हेइन्द्र त्वं अस्मिन्काले वन्वानः
शक्नुंहसन् कुत्सेन देवैश्चसह सरथं सपानमेकरथं यथाथ जगन्थ किंच शुष्णमेतच्चा-
मानमसुरं अवनोर्ह आहिंसीःखलु ॥ ९ ॥

अथदशमी—

प्रान्यच्चक्रमहृहःसूर्यस्यकुत्सायान्यद्वरिवोयातवेकः ।

अनासोदस्यूरमृणोवधेननिदुर्योणआरुणहृध्रवाचः ॥१०॥२४॥

प्र । अन्यत् । चक्रम् । अहृहः । सूर्यस्य । कुत्साय । अन्यत् ।

वरिवः । यातवे । अकरित्येकः । अनासः । दस्यून् । अमृणः ।

वधेन । नि । दुर्योणे । अरुणक् । मृध्रवाचः ॥ १० ॥ २४ ॥

हेइन्द्र पूर्वं द्विचक्रस्यसूर्यस्य अन्यदेकंचक्रं प्रावृहः पृथक्चक्रथं अन्यदेकंचक्रं
कुत्साय कुत्सस्पवरिवोधनं यातवे प्राहुं अकः अकापीः किंच अनासः आस्परहितान्
आस्पशब्देनशब्दोत्पद्यते अशब्दान् मूकान् दस्यून् असुरान् वधेनायुधेनवज्रेण अमृणः

अहिंसीः दुर्योगे संग्रामे नृप्रवाचः हिंसितवाग्निन्द्रियानसुरान् न्यवृणक् नितरांछिन्नवान-
सि अमृणोन्यवृणगितिद्विरुक्किरादरार्था ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यमथनेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

स्तोमांसस्त्वागौरिर्वीतेखर्धुन्नरन्धयोवैदधिनायपिपुम् ॥ ११ ॥

आत्वामृजिश्वांसख्यायचक्रेपचन्पक्तीरपिवःसोमस्य ॥ ११ ॥

स्तोमांसः । त्वा । गौरिर्वीतेः । अखर्धुन् । अरन्धयः । वैदधिनाय ।

पिपुम् । आ । त्वाम् । ऋजिश्वा । सख्याय । चक्रे । पचन् ।

पक्तीः । अपिवः । सोमम् । अस्य ॥ ११ ॥

हेइन्द्र गौरिर्वीतेः एतन्नामकस्यमंत्रद्रष्टुर्ममसंबन्धीनिस्तोमांसःस्तोत्राणि त्वा त्वां अवधन्
वर्धयन्तु वैदधिनाय विदधिनःपुत्राय ऋजिश्वनाम्ने पिपुंएतन्नामकमसुरं अरन्धयः वशमनयः
हेइन्द्र ऋजिश्वनामाकश्चिदपिः सख्याय तवसखित्वाय पक्तीःपकन्यानि पुरोडाशादीनि पचन्
पाकं कुर्यन् त्वा त्वां आचक्रे अभिमुखीचकार किंच त्वं अस्य ऋजिश्वनः संबन्धिनं सोमं
अपिवः अपाः ॥ ११ ॥

दशपेहेनिमरुत्वतीपशस्त्रेनवग्वासइतिसूक्तमुखीया सूत्रिनच-नवग्वासःसुतसोमासइ-
न्द्रसखाहयत्रसत्विभिनेवगैरितिनिविद्धानयोरान्येइति ।

अथद्वादशी-

नवग्वासःसुतसोमासइन्द्रं दशग्वासोअभ्यर्चन्त्यर्केः ।

गव्यंचिदूर्वमपिधानवन्तंतच्चिन्नरःशशमानापवन् ॥ १२ ॥

नवदग्वासः । सुतसोमासः । इन्द्रम् । दशदग्वासः । अग्नि । अर्चन्ति ।

अर्केः । गव्यम् । चित् । ऊर्वम् । अपिधानद्वन्तम् । तम् । चित् ।

नरः । शशमानाः । अप । वन् ॥ १२ ॥

नवग्वाः सत्रयागमनुविष्ठन्तोपेनवभिर्मांसैःसमाप्यगताः तेनवग्वाः दशभिर्मांसैःसमा-
प्येगतास्तेदशग्वाः एतेउभयविधाअंगिरसः सुतसोमासः अभिपुतसोमाःसन्तः इन्द्रमर्कै-
रर्चनीयैःस्तोत्रैरभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा शशयानाः स्तुवन्तः नरोनेतारोंगिरसः अपिधा-
नवन्तं बलेनासुरेणाच्छादितवन्तं तंचित् बहुपुमदेशेषुमसिद्धमपि गव्यंचित् गोसंबंधिनमपि
ऊर्वं समूहं अपवन् अपावृषवन् ॥ १२ ॥

परिक्रीनाग्नेकाहेभरुत्वतीपनिष्केवल्पयोःसूक्तमुखीये कथोनुतइत्याद्येद्वेकचौ सूत्रि-
तंच—कथोनुतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेइति ।

सैषान्नयोदशी—

कथोनुतेपरिचराणिविद्वान्वीर्यामघवन्त्याचकर्थ ।

याचोनुनव्याकृणवःशविष्टमेदुतातेविदथेषुब्रवाम ॥ १३ ॥

कथो इति । नु । ते । परि । चराणि । विद्वान् । वीर्या । मघवन् ।
या । चकर्थ । या । चो इति । नु । नव्या । कृणवः । शविष्ट । प्र ।
इत् । ऊँ इति । ता । ते । विदथेषु । ब्रवाम् ॥ १३ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र त्वं या यानि वीर्या वीर्याणि चकर्थ चकृषे अहं तानि वीर्याणि
विद्वान् जानन् ते तुभ्यं कथोनु कथंनु परिचराणि परिचर्याकरवाणि हेशविष्ट घ-
सवत्तमेन्द्र याचो यानिचैव नव्या नव्यानि नूतनानि वीर्याणि नु क्षिपं कृणवः कुर्याः ते
त्वदीयानि ता तानि वीर्याणि विदथेषु यज्ञेषु मेदु ब्रवाम भैववदाम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

एताविश्वार्चवर्वाइन्द्रभूर्यर्परीतोज्जुपावीर्येण ।

याचिन्नुवञ्जिन्कृणवोदधृष्वान्ततेवर्तातविष्याअस्ति तस्याः ॥ १४ ॥

एता । विश्वा । चकृष्वान् । इन्द्र । भूरि । अर्परिदत्तः । ज्जुपा ।
वीर्येण । या । चित् । नु । वञ्जिन् । कृणवः । दधृष्वान् । न । ते ।
वर्ता । तविष्याः । अस्ति । तस्याः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र अपरीतः शत्रुभिरपरिगतस्त्वं जनुपा जननसिद्धेनात्मीयेनवीर्येणबलेनभूरि भूरी-
णि बहूनिएता एतानि प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानानि विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवनजातानि
चक्रवान्, कृतवान् हेयजिन् वज्रवन्निन्द्र दधृष्वान् सपत्नान् धर्षयंस्त्वं नुक्षिमं याचिव
यानिच विश्वानि कृणवः कुर्याः तेत्वदीयस्यतस्यास्तविष्याः तस्यबलस्यवर्ता निवारयिता
नकोप्यस्ति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

इन्द्रं ब्रह्मं क्रियमाणा जुपस्व यातेश विष्टु नव्या अकर्म ।

वस्त्रे वभद्रा सुकृता वसू रथं नधीरः स्वर्पा अतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

इन्द्रं । ब्रह्मं । क्रियमाणा । जुपस्व । या । ते । श विष्टु । नव्याः ।

अकर्म । वस्त्रा इव । भद्रा । सुकृता । वसू इयुः । रथम् । न ।

धीरः । सुवर्पाः । अतक्षम् ॥ १५ ॥ २५ ॥

हेशविष्ट बलवत्तम शूरतमवेन्द्र ते तुभ्यं या यानि स्तोत्राणि नव्याः नूतनाः अद्यत-
नावयं अकर्म अकुर्म हेइन्द्र त्वं क्रियमाणा अस्माभिः क्रियमाणानि ब्रह्म ब्रह्माणि तानि
स्तोत्राणि जुपस्व सेवस्व धीरोधीमान् स्वर्पाः शोभनकर्मा वसू रथं नधीरः वस्त्रे वस्त्राणी-
व भद्रा भद्राणि भजनीयानि सुकृता सुकृतानि स्तोत्राणि रथं न रथमिव अतक्षं
अकरवं स्तोत्राण्युपसंहारवद्ब्राह्मणीत्यभिप्रायेण वस्त्रनिदर्शनमुक्तं रथदृष्टान्तस्तु आगमनसा-
धनत्प्रतिप्रादनाय स्तोत्राणिस्वीकृत्यमहं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यमथमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

कस्यवीरइतिपंचदशचंपीडशंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—कस्यवधुर्केणंचयोष्यवराजास्तुतइ-
ति । वधुर्केणः अनुकृत्वाग्निदृष्ट इन्द्रोदेवता ऋणंचयनामराजापिकचित्तुयते अतःसोपिदेवता
तीव्रसोमास्वेषकाहेमरुत्वतीयशस्त्रेइदंसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितंच—तीव्रसोमेनाचायकामःकस्य-
वीरइति ।

तत्रमथमा—

क वस्यवीरः कोअपश्यदिन्द्रं सुखरंथमीयमानं हरिभ्याम् ।

योरायावञ्जीसुतसोममिच्छन्तदोकोगन्तापुरुहूतजुती ॥ १ ॥

कं । स्यः । वीरः । कः । अपश्यत् । इन्द्रम् । सुखदरथम् ।
 ईर्यमानम् । हरिंश्भ्याम् । यः । राया । वृज्जी । सुतस्सोमम् ।
 इच्छन् । तत् । ओकः । गन्ता । पुरुश्हुतः । ऊती ॥ १ ॥

वज्जी वज्रवान्पुरुहूतोवहुभिराहूतोपइन्द्रः राया देयेनधनेनसहसुतसोममिच्छन् अ-
 भिपुतसोमंयजमानमन्विच्छन् ऊती ऊतै रक्षामै तव तस्ययजमानस्य ओकोपृहंगंता प्राप्तो-
 भवति धीरोविक्रान्तस्यसइन्द्रःऋक्कुत्रविद्यते सुखरथं शोभनास्वदारोरथोपस्यससुखरथः
 सुपुष्वनतिलिततिभूमिपितिवासुतं तादग्रथं सुहितं खेभ्यः तंपुनःखनतेरितिपांसकः । हरि-
 ष्यां स्ववाहनाश्यामश्याश्याईयमानंगच्छन्तमिन्द्रंकोपश्यत् कथददशे ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अवाचचक्षंमदमस्यसस्वरुयंनिधातुरन्वायमिच्छन् ।
 अपृच्छमन्याउततेमआहुरिन्द्रंनरोबुबुधानाअशेम ॥ २ ॥
 अव । चचक्षम् । पदम् । अस्य । सस्वः । उपम् । निःधातुः ।
 अर्नु । आयम् । इच्छन् । अपृच्छम् । अन्यान् । उत । ते ।
 मे । आहुः । इन्द्रम् । नरः । बुबुधानाः । अशेम ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य पदं स्थानं अवाचचक्षं अहमवाद्राक्षं कीदृशं सस्वोतर्हितं उग्रमुदूर्णं
 किञ्च इच्छन्मिन्द्रमन्विच्छन् अहं निधातुः स्वस्थापयितुरस्येन्द्रस्यपदमन्वायं अन्वगमं अ-
 न्यानुत् अन्यान्विदुषोपि मार्गं इन्द्रमपृच्छं पृष्टवानस्मि पृष्टास्ते मे महं इन्द्रमाहुः किमाहु-
 रितिउच्यते-नरोयज्ञानानेतारोबुबुधानाः बुभुत्समाताः वयं अशेम इन्द्रंमावन्तस्म ययपी-
 न्द्रोविद्यते तथापि दुर्लभश्चेदनुपगन्तव्यइति बुभुत्समानस्वभावमपृच्छन् पृष्टैश्चसुलभइत्युक्ते
 इन्द्रमात्पथंस्त्रुशेषमपश्यदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रनुवृथंसुतेयातेहृतानीन्द्रब्रवाम्यानिनोजुजोषः ।
 वेददर्विहाञ्छृणवंचाविद्वान्वहंतेयमपवासर्वसेनः ॥ ३ ॥

प्र । नु । वृयम् । सुते । या । ते । कृतानि । इन्द्र । ब्रवांम । यानि ।
 नः । जुजोषः । वेदेत् । अविद्वान् । शृणवन् । च । विद्वान् ।
 वहते । अयम् । मघश्वा । सर्वसेनः ॥ ३ ॥

- हेइन्द्र तेत्वदीयानि यानिकृतानि कर्माणि सन्ति नु अद्यवयं स्तोतारः सुतेसोमे अभिपु-
 -त्रेसति तानिकर्माणिप्रब्रवाम प्रकर्षेणवदाम तमपिनोस्मदर्थयानिकर्माणिजुजोषः असेवथाः
 तानिकर्माणि अविद्वान् इतःपूर्वमजानन् जनःवेदेत् जानातु शृणवच्च शृणुयाच्च यद्वा वि-
 द्वान्जानन्पुरुषःशृणवच्च अजानन्तमपिजनन्श्रावयेच्च सर्वसेनः सर्वाभिःसेनाभिर्युक्तः मघवा-
 धनवान्विद्वान्जानन् अयमिन्द्रःजानतश्चशृण्वतश्च तान्जनान् प्रतिवहते अश्वैरुसते व्य-
 त्ययेनकर्तृपरत्ययः प्रापयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्थिरंमनश्चरूपेजातइन्द्रवेपीदिकोयुधयेभूर्यसश्चित् ।
 अश्मानंचिच्छवसाद्विद्युतोविदिदोगवामूर्वमुस्त्रियाणाम् ॥ ४ ॥
 स्थिरम् । मनः । चरूपे । जातः । इन्द्र । वेपि । इत् । एकः ।
 युधये । भूर्यसः । चित् । अश्मानम् । चित् । शवसा । विद्युतः ।
 वि । विदः । गवाम् । ऊर्वम् । उस्त्रियाणाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र जातःउत्पन्नमात्रएवत्यं स्थिरं चलनरहितमनश्चित्चरूपे चकर्थ सर्वां बलि-
 धान् जयेयमितोदशं तथाहेइन्द्र एकइव असहायएवत्यं युधये युद्धाय भूर्यसश्चित् बहुतः
 रात्राक्षसादीनपिवेपि अवेः अगमः किंच अश्मानंचिच्छ गवामावरकंपर्वतमपिशवसावलेनवि-
 द्युतः व्यभिन्नः किंच उस्त्रियाणांक्षीरमुत्सारयन्तीनांमवाधिनूनांऊर्वसमूर्हविदः अवेदयः अ-
 लंभयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

परोयत्त्वंपरमआजनिष्ठाःपरावतिश्रुत्येनामविभ्रत् ।
 अतश्चिदिन्द्राद्भयन्तदेवाविश्वाअपोअजघदासपत्नीः ॥ ५ ॥ २६ ॥

परः । यत् । त्वम् । परमः आइजनिष्ठाः । पराइवति । श्रुत्यम् ।
 नामं । विश्वत् । अतः । चित् । इन्द्रात् । अभयन्त् । देवाः ।
 विश्वाः । अपः । अजयत् । दासपत्नीः ॥ ५ ॥ २६ ॥

यद्यदा हेइन्द्र परः परस्तात् उपरिष्ठात् स्थितः परमउल्लस्यतस्त्वं परावति दूरे श्रु-
 त्यं श्रवणीयं नामनामधेयं विभ्रत धारय च आजनिष्ठाः आसमेतादजायथाः शेषः परोक्षकृतः अत-
 श्चिद् अत आरभ्यैव देवायोतमानाः अग्न्यादयः इन्द्रादभयन्त विश्व्युः विश्वा अपः सर्वाण्युद-
 कानि इन्द्रः अजयत वशीचक्रे कीदृशाः दासपत्नीः दासोवृत्रः पतिः पाठयितायासासामपांता-
 इति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यमथमेषांशुर्वर्गः ॥ २६ ॥

अथपष्ठी—

तुभ्येद्रेतेमरुतः सुशेवा अर्चन्त्यर्कमुन्वन्त्यन्धः ।
 अहिमोहानमप आशयानं प्रमायाभिर्मायिनं सक्षदिन्द्रः ॥ ६ ॥
 तुभ्यं । इत् । एते । मरुतः । सुइशेवाः । अर्चन्ति । अर्कम् ।
 सुन्वन्ति । अन्धः । अहिम् । ओहानम् । अपः । आइशयानम् ।
 प्र । मायाभिः । मायिनम् । सक्षत् । इन्द्रः ॥ ६ ॥

एतेमरुतः महद्रवन्ति वदन्तीति मरुतस्तोतारः सुशेवाः शेवमिति सुखनामैतत् शोभनसुखाः स-
 न्तः स्तोत्रेण शोभनं सुखमुत्पादयन्त इत्यर्थः हेइन्द्र तुभ्येव तुभ्यमेव अर्कमर्चनीयं स्तोत्रं अर्चन्ति
 स्तुवन्ति कुर्वन्तीत्यर्थः अन्धः सोमलक्षणमन्त्रं सुन्वन्ति अभिपदं कुर्वन्ति इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः
 मायाभिः स्वकीयाभिः शक्तिभिः अहिं वृत्रं प्रसक्षत् अग्न्यभवत् कीदृशं ओहानं देवान्त्वाधमानं
 अपउदकानि आशयानं आवृत्त्यशयनं कुर्वन्तं मायिनं कपटवन्तियिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

विपूमृधोजनुपादानमिन्वन्नहन्गवांमघवन्तसञ्चकानः ।
 अत्रांदासस्पुनमुचेः शिरोयदवर्तयो मनवेगात्तुमिच्छन् ॥ ७ ॥

वि । सु । मृधः । जनुषा । दानम् । इन्वन् । अहन् । गवा ।
मघध्वन् । समश्चकानः । अत्र । दासस्य । नमुचेः । शिरः । यत् ।
अवर्तयः । मनवे । गातुम् । इच्छन् ॥ ७ ॥

हेमघवन धनवन्निन्द्र संचकानः अस्माभिःस्तूयमानस्त्वं संपूर्वःकायतिःशब्दकर्मा
तस्यलड्थेलितिरूपं दानं देवानांवाधकंवृत्रमसुरंगवावज्रेणइन्वन् प्रेरयन् हिंसन् जनुषाजन्म-
नामृधः तदनुचरान् राक्षसादीन् शत्रून् सु सुष्टु व्यहन् विजघन्थ इन्द्रस्यासुराः जन्मआरभ्य
शत्रवइत्यर्थः हेइन्द्र त्वं अत्रास्मिन्पुत्रे मनवे नमुचिनापहतगोधनायमहंगातुंसुखमिच्छन् अ-
भिलषन् नमुचेरेतन्नामकस्य दासस्य उपक्षपयितुरसुरस्यसंचन्धिशिरः शीर्षं यद्यदावर्तयः
अचूर्णयः तदाशत्रून्विजघन्थेतिपूर्वणसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

युजं हि मामकंथा आदिदिन्द्र शिरोदासस्य नमुचेर्मथायन् ।
अश्मानंचित्स्वर्यं वर्तमानं प्रचक्रियेव रोदसी मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥
युजम् । हि । माम् । अकंथाः । आत् । इत् । इन्द्र । शिरः ।
दासस्य । नमुचेः । मथायन् । अश्मानम् । चित् । स्वर्यम् ।
वर्तमानम् । प्र । चक्रियाइव । रोदसी इति । मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं स्वर्यं स्वरेणसहितं वर्तमानं भ्रमन्तं अश्मानंचित् मेघमिवस्थितं दासस्य
उपक्षपयितुर्नमुचेरसुरस्यशिरः मथायन् चूर्णयन् आदिदनन्तरमेवमां युजं सत्वायं अकंथाहि
चरुपेतलु तदानींमरुद्भ्यः त्वत्सहायेभ्यः रोदसी द्यावापृथिव्यौचक्रियेव चक्रेइव प्रास्तां उ-
पसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

स्त्रियोहि दास आयुधानि चक्रे किमाकरंनवला अस्य सेनाः ।
अन्तर्ह्यव्यं दुभौ अस्य धेने अथोपभ्रैद्युधयेदस्युमिन्द्रः ॥ ९ ॥
स्त्रियः । हि । दासः । आयुधानि । चक्रे । किम् । मा । कुरन् ।
अवलाः । अस्य । सेनाः । अन्तः । हि । अव्यंत् । उभे इति । अस्य ।
धेने इति । अर्थ । उप । ऐत् । युधये । दस्युम् । इन्द्रः ॥ ९ ॥

दासः उपक्षपयितानमुचिरसुरः स्त्रियः स्त्रीः आयुधानि युद्धसाधनानि चक्रेहि कृतवानखलु
इन्द्रेण सह यो जुं प्रहितवानित्यर्थः अस्यासुरस्य संबन्धिन्यः अचलाः स्त्रीरूपाः सेनाः मा मां किंकरन्
किंकुर्युरिति मन्यमान इन्द्रः तासां मध्ये अस्यासुरस्य धेने प्रीणयिष्वी सुररूपे उभे द्वे स्त्रियौ अन्तरस्य-
द्धि गृह मध्ये निदधे खलु अथानंतरमिन्द्रः दस्युं मुचिं युधये युद्धाय उपपैव उपमागच्छत् ॥१॥

अथ दशमी—

समत्र गावो भितो नवन्ते हेह वत्सैर्वियुता यदासन् ।

सन्ता इन्द्रो असृजदस्य शाकैर्यदा सोमास सुपुता अमन्दन् ॥१०॥२७॥

सम् । अत्र । । गावः । अजितः । अनवन्त । इह इह । वत्सैः ।

विद्युताः । यत् । आसन् । सम् । ताः । इन्द्रः । असृजत् । अस्य ।

शाकैः । यत् । ईम् । सोमासः । सुपुताः । अमन्दन् ॥१०॥२७॥

यदा गावः वत्सैः वियुता आसन् वियुक्ता अभवन् अत्रास्मिन्काले अभितः सर्वतो नमु-
चिनापहता गावः इहेह इह चेह च सर्वत. समनवन्त अत्यन्तमगच्छन् यत् यदा सुपुताः वभ्रु-
नाम्ना ऋषिणा सुभ्रुभिपुताः सोमासः सोमाः ईमेन मिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदा इन्द्रः शाकैः शकै-
र्मरुद्भिः सह अस्य बभ्रोः संबन्धीर्नमुचिनापहतास्तागाः समसृजत् वत्सैः सह समयोजयत् ॥१०॥

॥ इति चतुर्थस्य पथमे सप्तविंशो वर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी—

यदा सोमा वृभुधूता अमन्दन् अरोरवीहृपुभः सार्दनेषु ।

पुरंदरः पपिवाँ इन्द्रो अस्पुपुनर्गवां मददा दुस्त्रियाणाम् ॥ ११ ॥

यत् । ईम् । सोमाः । वृभुधूताः । अमन्दन् । अरोरवीत् । वृपुभः ।

सार्दनेषु । पुरन्दरः । पपिवाँ । इन्द्रः । अस्पु । पुनः । गवांम् ।

अददात् । दुस्त्रियाणाम् ॥ ११ ॥

यद्यदा वृभुधूताः वभ्रुणाभिपुताः सोमाः ईमेन मिन्द्रं अमन्दन् अमादयन् तदा वृपुभः का-
मानां वपिनेन्द्रः सार्दनेषु युद्धेषु अरोरवीत् अत्यर्थशब्दमकरोत् पुरंदरः पुरां दारयिता अस्थे-
मंसो मपिवाँ पीतवान् इन्द्रः पुनः दुस्त्रियाणां क्षीरमुत्साविणी. गवां गाः अददात् वभ्रवेददी ॥११॥

अथचतुर्दशी-

औच्छत्सारात्रीपरितक्म्यायाँक्लृणं चयेराजनिरुशमानाम् ।
 अत्यो नवाजीरघुरज्यमानो वभ्रुश्चत्वार्यसत्सहस्रा ॥ १४ ॥
 औच्छत् । सा । रात्री । परितक्म्या । या । ऋणम्श्चये ।
 राजनि । रुशमानाम् । अत्यः । न । वाजी । रघुः । अज्यमानः ।
 वभ्रुः । चत्वारि । असत् । सहस्रा ॥ १४ ॥

रुशमानां रुशमानान्नाजनानां राजनिप्रभौ ऋणंचये एतत्संज्ञके तत्समीपएवयारात्रिः परित-
 क्म्या परितोगंत्रीभवति सारात्री औच्छत् व्युष्टाअभवत् अत्यः सततगामी वाजीन अश्वइव
 रघुः शीघ्रगामी अज्यमानः मेर्यमाणः वभ्रुः एतन्नामकऋषिः चत्वारि चतुःसंख्याकानि सह-
 सा सहस्राणि गोरूपाणिधनानि असत् अलभत ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

चतुःसहस्रंगव्यस्यपश्वःप्रत्यग्रभीष्मरुशमेष्वग्रे ।
 घर्मश्चित्तप्तःप्रदृजेयआसीदयस्मयस्तम्वादांमविप्राः ॥ १५ ॥ २८ ॥
 चतुःसहस्रम् । गव्यस्य । पश्वः । प्रति । अग्रभीष्म । रुशमेषु ।
 अग्रे । घर्मः । चित् । तप्तः । प्रदृजे । यः । आसीत् ।
 अयस्मयः । तम् । ॐ इति । आदांम । विप्राः ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेअग्रे वयं रुशमेषु एतत्संज्ञकेपुजनेषु गव्यस्य गवात्मकस्यपश्वःपशोः पशूनां जातावे-
 क्वचनं चतुःसहस्रं चत्वारिसहस्राणि प्रत्यग्रभीष्म प्रतिगृहीतवन्तःस्म मृद्वे मृद्वंजनार्थं ततः
 संतप्तः शोभनवर्णोघर्मश्चित् महावीरइव अयस्मयः अयोमयः हिरण्ययोयःकलशाआसीत् अ-
 भवत् तमुदोहनार्थं कलशांच विप्राभेधाविनोवयंरुशमेषुआदांम आदत्तवन्तः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थत्यमथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

इन्द्रोरथायेतित्रयोदशार्धसप्तदशसूक्तं अवस्मुर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेयता
 उग्रमयातंसंहयद्वामितिपादयोःऋषेणकुत्तोशनसौविकल्पेनदेवता इन्द्राकुत्तावहमानेत्यस्या-

इन्द्रःकुत्सथ तथाचानुकान्तं—इन्द्रोरथायसप्तोनावस्युरुग्रमितिकौत्सपौशनसौवापादौपरैन्द्रा-
कौत्सीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रोरथायप्रवतंरुणोत्तियमध्यस्थान्मघवावाजयन्तम् ।
यूथेवपश्वोव्युनोतिगोपाअरिष्टोयातिप्रथमःसिपासन् ॥ १ ॥
इन्द्रः । रथाय । प्रवतम् । रुणोत्ति । यम् । अधिऽअस्थात् ।
मघवा । वाजयन्तम् । यूथाऽईव । पश्वः । वि । उनोत्ति ।
गोपाः । अरिष्टः । याति । प्रथमः । सिपासन् ॥ १ ॥

मघवा धनवानिन्द्रः वाजयन्तमन्मिच्छन्तं यं रथं अध्यक्ष्यादधितिष्ठति तस्मैरथाय
प्रवतं प्रवणमार्जिरुणोति करोति अपिच गोपाः गोपालः पश्वोयूथेव पशोःपशूनांयूथानिय-
थाव्युनोतिप्रेरयति तथा शत्रुसैन्यानिप्रेरयति अरिष्टः शत्रुभिःस्वयमार्हिसितः प्रथमोदेवानां
मुख्यः इन्द्रः सिपासन् शत्रुघनानीच्छन् याति गच्छति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आप्रद्रवहरिवोमाविवेनःपिशंगरतेअभिन्नःसचस्व ।
नृह्रित्वदिन्द्रवस्योअन्यदस्यमेनांश्चिज्जनिवतश्चकर्थ ॥ २ ॥
आ । प्र । द्रव । हरिऽवः । मा । वि । वेनः । पिशंगरते ।
अभि । नः । सचस्व । नृहि । त्वत् । इन्द्र । वस्यः । अन्यत् ।
अस्ति । अमेनान् । चित् । जनिऽवः । चकर्थ ॥ २ ॥

हेहरिवः हरिवन्निन्द्र त्वं आ अस्मानभिमुखं प्रद्रव प्रकर्षेणगच्छ किन्तु माविवे-
नः वेनतिःकान्तिकर्मा अस्माहुविगतकामोमाभूः किंच हेपिशंगरते बहुरूपधनेन्द्र नोस्मा-
नभिसचस्व अभिसेवस्व अपिच हेइन्द्र वस्योवसीयः श्रेयस्करं त्वत् त्वत्तः अन्यन्नस-
स्ति अन्यद्बहुजातंनास्ति अमेनांश्चिद् मेनाशब्दःस्त्रीवाची अपगतस्त्रीकांश्चिद् जनिवतः
जायावतश्चकर्थं करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उद्यत्सहःसहस्रआर्जनिष्टुदेदिष्टुइन्द्रइन्द्रियाणिविश्वा ।
 प्राचोदयत्सुदुधावत्रेअन्तर्विज्योतिपासंवष्ट्वत्तमोवः ॥ ३ ॥
 उत् । यत् । सहः । सहसः । आ । अर्जनिष्ट । देदिष्टे । इन्द्रः ।
 इन्द्रियाणि । विश्वा । प्र । अचोदयत् । सुदुधाः । वत्रे । अन्तः ।
 वि । ज्योतिषा । समष्ट्वत्त्वत् । तमः । अवरित्यवः ॥ ३ ॥

यद्यदा सहः सूर्यसंबन्धितेजः सहसःउपःसंबन्धिनस्तेजसःउदाजनिष्ट उपरिष्ठात्पादु-
 बंधूव तदाइन्द्रः विश्वा विश्वानि सर्वाणि इन्द्रियाणिधनानि इन्द्रियमितिधननामैतत्
 देदिष्टे यजमानेभ्योदिशति वत्रे निवारकेपर्वते अन्तर्मध्येचलेननिरुद्धाः सुदुधाः सुषुदोग्धी-
 गाः प्राचोदयत् प्रेरयत् ज्योतिषातेजसासंवष्ट्वत् संवरणशीलंतमः विवः निवारितवान् ॥३॥

अथचतुर्थी-

अनवस्तेरधुमश्वापतक्षन्त्वष्टावज्रंपुरुहूतद्युमन्तम् ।
 ब्रह्माणइन्द्रमहयन्तोअर्केरवर्धयन्अहयेहन्तवाउ ॥ ४ ॥
 अनवः । ते । रयम् । अश्वाय । तक्षन् । त्वष्टा । वज्रम् । पुरुहूत् ।
 द्युमन्तम् । ब्रह्माणः । इन्द्रम् । महयन्तः । अर्केः । अवर्धयन् ।
 अहये । हन्तवै । ॐ इति ॥ ४ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र तेत्वदीयरथं अश्वाय अश्वाभ्यांसंयोगार्हं अनवः मनवोमनुष्या-
 ऋभवः तक्षन्तक्षन्कुर्वन् त्वष्टाचत्वदीयं वज्रं द्युमन्तं दीप्तिमन्तमकरोत् उ अपिच महयन्तः
 इन्द्रं पूजयन्तो ब्रह्माणो द्विरसः परिवृढामरुतोवा अहये अहिंवृत्रंहन्तवै हन्तुं अर्केः स्तोत्रैरवर्धयन्
 धर्षितवन्तः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वृष्णेयत्तेष्टवर्षणोअर्कमर्चानिन्द्रग्रावाणोअदितिःसृजोपाः ।
 अनुश्वासोयेपवयोर्थाइन्द्रेपिताअभ्यवर्तन्तदस्यून् ॥ ५ ॥ २९ ॥

वृष्णे । यत् । ते । वृषणः । अ॒र्कम् । अ॒र्चान् । इन्द्रं । ग्रा॒वाणः ।
अ॒दितिः । स॒हजोपाः । अ॒न॒श्वासः । ये । प॒वयः । अ॒रथाः ।
इन्द्रं॑ इ॒दृषिताः । अ॒भि । अ॒वर्त॑न्त । द॒स्यून् ॥ ५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र यद्यदा वृषणः सेचनसमर्थामरुतः वृष्णे कामानां वार्षिजेते तुभ्यं अर्कं स्तोत्रं अर्चान् स्तुवन्नकुर्वन्मित्यर्थः तदा अदितिः अदीनाः वचनव्यत्ययः ग्रावाणो अभिपवणपापाणाः सहजोपाः संगतावभूवुरिति शेषः अनश्वासः अश्ववर्जिताः अरथाः रथहीनाः इन्द्रेपिताः इन्द्रेणप्रेपिताः पवयः पवमाना गच्छन्तोपे मरुतः दस्यून् शत्रून् अफ्यवर्तन्त अभिभूतान् कुर्वन्तो वर्तन्ते स्म ते मरुतः अर्चानिति संबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेऽकोनविंशोऽवर्गः ॥ २९ ॥

अथपटी—

प्र॒ते॒पूर्वा॑णि॒कर॑णानि॒वोचं॑ प्र॒नूत॑नाम॒घव॑न्या॒च॒कर्थं॑ ।
श॒क्ती॑वो॒यद्वि॒भरा॑रोद॒सी॒उ॒भेज॑य॒न्मन॑वे॒दानु॑चि॒त्राः ॥ ६ ॥
प्र । ते । पूर्वा॑णि । कर॑णानि । वो॒चम् । प्र । नूत॑ना । म॒घ॒इव॑न् ।
या । च॒कर्थं॑ । श॒क्ति॑इवः । यत् । वि॒भराः॑ । रोद॑सी इति ।
उ॒भे इति॑ । ज॒यन् । अ॒पः । म॒न॒वे । दानु॑इचि॒त्राः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयानि पूर्वाणि पुरातनानि करणानि कर्माणि प्रवोचं अहंप्रकर्षेण प्रवीमि नूतना नूतनानि नवानि कर्माणि प्रवोचं प्रब्रवीमि हेमघवन्धनवन्निन्द्र या यानि कर्माणि चकर्थं कृतवानसि तानि प्रवोचमिति संबन्धः हे शक्तीवः शक्तिमन् शक्तिवज्रं कर्मवातद्वन्निन्द्र यत् यस्त्वं उभेरोदसी द्यावापृथिव्यौ जयन् यशीकुर्वन् अपः उदकानि मनवे मनुष्याय विभराः विविच्य विभ्रपि कीदृशीः दानुचित्राः चित्रदानाः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तदि॒च्छु॒ते॒कर॑णं॒दस्म॑वि॒प्राहि॑य॒हृन्नो॒जो॒अत्रा॑मिमीथाः ।
शु॒ष्ण॑स्य॒चित्प॑रि॒माया॑ अ॒ंग॒भ्याः प्र॑पि॒त्वं य॒न्नप॑द॒स्यूर॑सेधः ॥ ७ ॥

तत् । इत् । नु । ते । करणम् । दस्म् । विप्र । अहिम् । यत् ।
 मन् । ओजः । अत्र । अर्मिमीथाः । शुष्णस्य । चित् । परि । मायाः ।
 अगृभ्णाः । प्रक्षपित्वम् । यन् । अर्प । दस्यून् । असेधः ॥ ७ ॥

हेदस्म दर्शनीयविषम भेषाविन्निन्द्र त्वं अत्रास्मिन्लोके अहिंवृत्रमसुरंमन् हिंस्र
 यदोजोपद्दलंअमिमीथाः प्रकाशितवानसि तदिन्नु तत्खलु ते त्वदीयंकरणंकर्मविद्यते अ-
 पिच शुष्णस्वचित् एतन्नामकस्याप्यसुरस्यसंबंधिनीर्मायाः युवतीःपर्यगृभ्णाः परिगृहीत-
 वानसि हेइन्द्र त्वंप्रपित्वं संग्रामं समीपंवायन् मामुवन् दस्यून् असुरान् अपासेधः अपवा-
 धथाः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वमपोयदवेतुर्वशापारमयःसुदुघाःपारइन्द्र ।
 उग्रमयातमवहोहकुत्संसंहयद्दामुशनारन्तदेवाः ॥ ८ ॥

त्वम् । अपः । यदवे । तुर्वशांय । अरमयः । सुदुघाः । पारः ।
 इन्द्र । उग्रम् । अयातम् । अवहः । ह । कुत्सम् । सम् । ह । यत् ।
 वाम् । उशाना । अरन्त । देवाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं पारे नदीनांतिरे मवृद्धइतिशेषः सुदुघाः ओपधिवनस्पतीन् सुदुहतीः
 अपउदकानियदवे यदुनामफायराज्ञे तुर्वशाय एतन्नामफायराज्ञेच अरमयः रमितवानसि हे
 इन्द्र युवां त्वं कुत्सश्चेतिशेषः उग्रं उदूर्णं शुष्णं अयातं अगच्छतं तदनंतरं त्वं शुष्णंहत्वा
 कुत्समवहोह स्वगृहंपापितवानसिखलु यपदा वां युवां इन्द्राकुत्सौउशानाभार्गवौ देवाश्च सम-
 रन्तह संभेजिरेखलु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्राकुत्सावहंभानारथेनावामत्याअपिक्वर्णवहन्तु ।
 निष्पीमद्भ्योधर्मथोनिष्पधस्थान्मघोनोहृदोर्वरथुस्तमांसि ॥ ९ ॥

इन्द्राकुत्सा । वहमाना । रथेन । आ । वाम् । अत्याः । अर्पि ।
कर्णे । ब्रह्मन्तु । निः । सीम् । अतःभ्यः । धर्मथः । निः ।
सुधस्थ्यात् । मघोनः । हृदः । वरथः । तमांसि ॥ ९ ॥

हेइन्द्राकुत्सा इन्द्राकुत्सी रथेनवहमानावहमानौ उहमानौ वां युवां अत्याःअश्वाः कर्णेपि
स्तोत्राणिठगोतिरुरोतीतिकर्णःस्तोत्रा यजमानोवा तत्समीपेअपीतियावत् आवहन्तु आस-
मन्वाद्वाहकाभवन्तु युवामपि अद्भ्योऽमुषुपविष्टंसीमेनंशुष्णासुरनिर्धमथः अवाधेथां सीमिति
शुष्णासुरोवुद्धिस्थ.परासुरपने सधस्थात् स्वकीयावस्थानात् निरवाधेथाम् मघोनोमघवतो-
हृदिष्मवोयजमानस्यहृदोहृदयात्तमांस्यज्ञानरूपाणि पापानि वरथोनिवारपथः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वातस्ययुक्तान्तुपुजंश्चिदश्वान्कृविश्चिदेपोअजगन्नवस्युः ।
विश्वेतेअत्रंमरुतःसखायदन्द्रब्रह्माणिताविपीमवर्धन् ॥ १० ॥ ३० ॥

वातस्य । युक्तान् । सुश्रुजः । चित् । अश्वान् । कृविः । चित् ।
एपः । अजगन् । अवस्युः । विश्वे । ते । अत्रं । मरुतः । सखायः ।
इन्द्रं । ब्रह्माणि । तविपीम् । अवर्धन् ॥ १० ॥ ३० ॥

कविश्चित्माज्ञोपि असस्युरेतन्नामकरणमंत्रद्रष्टावा तस्यवायोविंशेनयुक्तान् संयुक्तान्
शुपुजश्चिद शुभ्रुपोजनीषानश्वान् अजगन् प्रामोत् अवस्योः सखायः विश्वेसर्वमरुतोवहवः
स्तोतारः हेइन्द्र अत्रास्मिन्लोके तेवदीयां तविपीं बलं ब्रह्माणि ब्रह्मभिःस्तोत्रैः अवर्ध-
न्ववर्धयन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेविरोधः ॥ ३० ॥

अथेकादशी-

सूरश्चिद्रथंपरितक्म्यायांपूर्धकरदुपरंजुजुवांसम् ।
भरंश्चक्रमेतशःसंरिणातिपुरोदधत्तनिष्यन्तिकर्तुनः ॥ ११ ॥

सूरः । चित् । रथम् । परिदतक्म्यायाम् । पूर्वम् । कुरत् । उपरम् ।
 जूजुड्वांसम् । भरत् । चक्रम् । एतशः । सम् । रिणाति । पुरः ।
 दधत् । सनिष्यति । क्रतुम् । नः ॥ ११ ॥

इन्द्रः परितक्म्यायां संग्रामेपरितोगच्छन्त्यस्यां भयइतिपरितक्म्या संग्रामः तस्मिन्एत-
 शाख्येनऋषिणासहयोद्धुः सूरश्चिद सूर्यस्यापिसंबन्धिनं जूजुवांसं वेगेनगच्छन्तं रथं उपरं
 उपरतव्यापारपूर्वकरत् पुराकरोत् एतशःएतशाय विभक्तिव्यत्ययः इन्द्रः पूर्वद्विचक्रस्यरथस्य
 एकंचक्रंभरत् अहरत् सइन्द्रः तेनचक्रेणासुरान्संरिणाति हिनस्ति अपिच पुरोदधत् अस्मा-
 नपुरस्कुर्वन्नोस्मदीयंक्रतुंयज्ञंसनिष्यति संभजतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आयंजनाअभिचक्षेजगामेन्द्रःसखायंसुतसोममिच्छन् ।

वदन्प्रावाववेदिंभ्रियातेयस्यर्जीरमध्वर्यवश्चरन्ति ॥ १२ ॥

आ । अयम् । जनाः । अभिचक्षे । जगाम् । इन्द्रः । सखायम् ।

सुतसोमम् । इच्छन् । वदन् । यावा । अव । वेदिम् । भ्रियाते ।

यस्य । जीरम् । अध्वर्यवः । चरन्ति ॥ १२ ॥

हेजनाः अभिचक्षे युष्मानभिद्रष्टुमयमिन्द्रःसखायंस्वोतारंसुतसोमं अभिपुतसोमंपज-
 मानं इच्छन्नभिलषन् आजगामगच्छति अध्वर्यवः यस्यग्राव्यः जीरंक्षेपणंप्रणंचरन्तिकुर्व-
 न्तिसखावा सोमाभिपवपापाणः वदन् शब्दंकुर्वन् वेदिं अवभ्रियाते अभिहियते ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येचाकनन्तचाकनन्तनूतेमर्ताअमृतमोतेअंहआरन् ।

वावन्धिज्ययूरुतेतेपुधेह्योजोजनेपुयेपुतेस्याम ॥ १३ ॥ ३१ ॥

ये । चाकनन्त । चाकनन्त । नु । ते । मर्ताः । अमृत । मो इति ।

ते । अंहः । आ । अरन् । ववन्धि । ज्ययून् । उत । तेपु ।

धेहि । ओजः । जनेपु । येपु । ते । स्याम ॥ १३ ॥ ३१ ॥

हेइन्द्र धनार्थमेजनाः त्वांचाकनन्त अकामयन्त पुनश्चते नु क्षिप्रमेवत्वां चाकनन्त हे-
अमृत अमरणशीलेन्द्र मर्ताः मरणधर्माणस्तेजनाः अंहोनर्थं मोआरन् मागमन् माउइतिनि-
पातसमुदायोभेत्येकनिपातार्थेवर्तते उतापिच यज्युन् यजमानान् ववन्धि संभजस्व येपुजनेपु
येपांजनानांमध्ये वयंस्तोतारः तेत्वदीयाःस्याम भवाम हेइन्द्र त्वंतेपुजनेपु ओजोवल्धेहि॥१३॥

॥ इतिचतुर्थस्यप्रथमेएकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अदर्दरुत्समित्तिद्वादशर्चमष्टादशंसूक्तं गातुर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता तथा-
चानुक्रान्तं—अदर्दद्वादशागातुरिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अदर्दरुत्समसृजोविवानित्वमर्णवान्वद्धधानाँअरम्णाः ।

महान्तमिन्द्रपर्वतविवःसृजोविधाराअवदानवंहन् ॥ १ ॥

अदर्दः । उत्सम् । असृजः । वि । खानि । त्वम् । अर्णवान् ।

वद्धधानान् । अरम्णाः । महान्तम् । इन्द्र । पर्वतम् । वि । यत् ।

वारित्वः । सृजः । वि । धाराः । अव । दानवम् । हन्तिहन् ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं उत्सं उत्स्यंदमानंमेधं अदर्दः विदारितवानसि तदनंतरं खानि मेघस्थोदका-
नांनिर्गमनद्वाराणि व्यसृजः विशेषेणसृष्टवानसि किंच वद्धधानान् बाध्यमानान् अर्णवान्
उदकवतोमेवान् अरम्णाः विरार्जयसि क्षारयसीत्यर्थः अत्ररम्णातिविसर्जनकर्मा हेइन्द्र यत्
यस्त्वं यदितिलिङ्गव्यत्ययः महान्तंप्रभूतंपर्वतंमेधं विवः विवृतवानसि धाराः अपांसृजः
विसृष्टवानसि अपिच दानवं दनोःपुत्रं वृत्रमसुरं यद्वा उदकस्यदातारंमेधंवा अवहन् अभि-
हृतवानसि अत्रनिरुक्तम्—अदृष्ट्वाउत्समुत्सउत्सदनाद्वोत्स्यंदनाद्वोनचेर्वास्याअसृजोस्यखानित्व-
मर्णवानर्णंस्वतएतानित्यादि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वमुत्साँऋतुभिर्वद्धधानाँअरंहृऊधुःपर्वतस्यवज्जिन् ।

अहिँचिदुग्रप्रयुतंशयानंजघन्वाँइन्द्रतर्विपीमघत्थाः ॥ २ ॥

त्वम् । उत्तान् । ऋतुभिः । वृद्धधानान् । अरंहः । ऊर्धः ।
 पर्वतस्य । वज्रिन् । अहिम् । चित् । उग्र । प्रद्युतम् । शयानम् ।
 जघन्वान् । इन्द्र । तर्विपीम् । अधत्याः ॥ २ ॥

हेवज्रिन् वज्रवज्रिन्द्र त्वं ऋतुभिः ऋतुपुष्टिकालेषु वृद्धधानान् प्रतिबन्धमानान्
 उत्तान् मेघान् प्रतिबन्धनादमोचयइतिशेषः अपिच पर्वतस्यमेघस्यसंबन्धि ऊर्धोवर्तं अरंहः
 अगमयः हेउग्र उदूर्णवलेन्द्र प्रपुतमुद्युक्तं शयानं जलेशयनंकुर्वन्तं अहिंचिद्वृत्रंचजघन्वान्
 हतवानसि हेइन्द्र त्वंतर्विपीवर्तं अधत्याः आधारयः वृत्रवधानंतरंदन्द्रोलेकेमल्पातोभ-
 वतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्यस्यचिन्महतो निर्मृगस्यवधर्जघान्तर्विपीभिरिन्द्रः ।
 यएकइदप्रतिर्मन्यमान् आदस्मादन्यो अजनिष्टतव्यान् ॥ ३ ॥
 त्यस्य । चित् । महतः । निः । मृगस्य । वधः । जघान् ।
 तर्विपीभिः । इन्द्रः । यः । एकः । इत् । अप्रतिः । मन्यमानः ।
 आत् । अस्मात् । अन्यः । अजनिष्ट । तव्यान् ॥ ३ ॥

निर्जघानापुधंशक्रोवृत्रेणक्षिमोजसा ॥ वृत्रस्यगात्रादन्योन्यःपादुभूतोमहासुरः ॥ १ ॥
 वृत्रंपूर्वंनिहत्येन्द्रोद्वितीयंशुष्णसंज्ञकं ॥ पुनर्जघानेन्द्रइतिपराभिःकीर्तयत्युपिरिति ॥ २ ॥
 इन्द्रोमहतःप्रभूतस्यभ्रगस्यभ्रगवच्छीम्रगामिनःत्यस्यचिद्व तस्यवृत्रस्यसंबन्धि वधरायुधं-
 तर्विपीभिः स्वकीयैर्बलैर्निर्जघान निःशेषेणावधीत एकइव असहायएव अप्रतिः प्रतिद्वंद्विरहितः
 मन्यमानाः आत्मानंयोस्तीतिशेषः आत् तदानींअस्माववृत्रात् तव्यान् प्रवृद्धतरोन्योसुरः
 अजनिष्ट प्रादुरभूत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्यंचिदेपांस्रधयामदन्तंमिहोनपातंसुष्टधंतमोगाम् ।
 एषंप्रममीदानुवस्यन्नामं वज्रेणवज्रीनिर्जघानशुष्णाम् ॥ ४ ॥

त्यम् । चित् । एषाम् । स्वधर्या । मदन्तम् । मिहः । नपातम् ।
सुदृष्टधम् । तमःऽगाम् । वृषंऽप्रभर्मा । दानवस्य । भामम् ।
वज्रेण । वज्री । नि । जघान् । शुष्णाम् ॥ ४ ॥

एषांप्राणिनां स्वधयान्नेन मदन्तं मोदमानं सर्वप्राणिनामजं स्वयमेवभुञ्जानं मिहः
सेचनसमर्थस्यमेघस्य नपातं पातारंरक्षितारं अत्रनपाच्छब्दःपातरिवर्तते प्राणोवैतनूनपात्सहि-
तन्वःपातीतिब्राह्मणम् । सुवृधंपवृद्धं तमोगांतमोन्धकारंगच्छन्तं त्यंचित् तंचवृत्रंनिजघानेतिशेषः
वृषप्रभर्मा वर्षणशीलस्ममेघस्यमहर्ता वज्रीवज्रवानिन्द्रः वज्रेणस्वकीयेनायुधेन दानवस्य दनु-
जस्यभामं अत्रक्रोधवाचिभामशब्देनक्रोधादुत्पन्नःशुष्णासुरोलक्षयते तंशुष्णमसुरंनिजघान
हतवान् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्यंचिदस्य क्रतुभिर्निपत्तममर्मणोविददिदस्यमर्म ।
यदींसुक्षत्रप्रभृतामदस्ययुयुत्सन्तंतमसिहर्म्येधाः ॥ ५ ॥
त्यम् । चित् । अस्य । क्रतुंऽभिः । निऽसत्तम् । अमर्मणः ।
विदत् । इत् । अस्य । मर्म । यत् । ईम् । सुदक्षत्र । प्रऽभृता ।
मदस्य । युयुत्सन्तम् । तमसि । हर्म्ये । धाः ॥ ५ ॥

अमर्मणोमर्महीनमात्मानंमन्यमानस्यास्यवृत्रस्यनिपत्तं निपण्णं त्यंचिद् त्यद तदेव
लिंगव्यत्ययः मर्म प्राणस्थानं यत्रस्थानेविद्धोत्रियते तन्मर्मैत्युच्यते अस्यवृत्रस्य क्रतुभिः
प्रदानैः हेइन्द्र त्वंविददिव अज्ञासीरेव यद्यदा हेसुक्षत्र सुवलेन्द्र त्वं मदस्यमादकस्यसोम-
स्यप्रभृता प्रभृतौ संभरणेसति युयुत्सन्तं योद्धुमिच्छन्तं ईमेनंवृत्रं हर्म्ये हारके तमसि धाः
न्यदधाः वृत्रः इन्द्रस्यभयादत्तमसिप्राविशदित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपठौ-

त्यं चिदित्थाकं त्पयं शयानमसूर्यै तमसि वा वृधानम् ।

तं चिन्मन्दानो वृषभः सुतस्योच्चैरिन्द्रो अपगूर्याजघान ॥ ६ ॥ ३२ ॥

त्यम् । चित् । इत्या । कृत्पयम् । शयानम् । असूर्यै । तमसि ।

वृधानम् । तम् । चित् । मन्दानः । वृषभः । सुतस्य । उच्चैः ।

इन्द्रः । अपगूर्यै । जघान् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

सुतस्याभियुतेन सोमेन मंदानो मोदमानः वृषभः कामानां वपितेन्द्रः उच्चैरुर्ध्वं अपगूर्यं वज्रमुद्यम्य तंचित् तमेव वृषं जघानावधीत् कीदृशं इत्थामुत्रान्तरिक्षलोके कल्पयं कासुखकरं पयोपस्यतं शयानं अप्सु शयानं कुर्वन्तं असूर्यै सूर्यरहितं तमस्यन्धकारे वृधानं वर्धमानं त्यं चिदिति पुनर्वचनं पूरणार्थम् ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥ ३२ ॥

अथ सप्तमी-

उद्यदिन्द्रो महते दानवायुवधर्यमिष्टसहो अप्रतीतम् ।

यदीवज्रस्य प्रभृतौ ददाभ विश्वस्य जन्तो रधमंचकार ॥ ७ ॥

उत् । यत् । इन्द्रः । महते । दानवायु । वधः । यमिष्ट । सहः ।

अप्रतीतम् । यत् । इमम् । वज्रस्य । प्रभृतौ । ददाभ ।

विश्वस्य । जन्तोः । अधमम् । चकार ॥ ७ ॥

यद्यदा इन्द्रः महते प्रभूतामदानवाय वृत्रासुराय सहः शत्रूणामभिभवित् अप्रतीतं केनाप्यप्रतिगतं वधो वज्रं उद्यमिष्ट उद्यमच्छब्दं यद्यदा वज्रस्य प्रभृतौ महतौ प्रहरणे सति ह्यप्रहोर्भइति भाष्यं ईमेन वृषं ददाभ अर्हितीव तदा विश्वस्य सर्वस्य जन्तोः प्राणिनः अधमं नीचं चकार अकरोत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्यंचिदर्णमधुपंशयानमसिन्ववृत्रंमह्याददुग्रः ।

अपादमत्रमहतावधेननिदुर्योणअरुणडभृधवाचम् ॥ ८ ॥

त्यम् । चित् । अर्णम् । मधुपम् । शयानम् । असिन्वम् । वृत्रम् ।

महिं । आदत् । उग्रः । अपादम् । अत्रम् । महता । वधेन । नि ।

दुर्योणे । अरुणक् । भृधवाचम् ॥ ८ ॥

उग्रः उदूर्णवलः इन्द्रोमहि महान्तं त्यंचित् तमेववृत्रं आददाददौ प्रत्यग्रहीत् की-
दृशं भर्णं गन्तारं जलमेधेवा आवृत्यशयानं शयनं कुर्वन्तं स्थितयन्तमित्यर्थः मधुपं म-
धुनोभसःपातारं पालयितारं असिन्वंसप्तद्वानामवक्षेतारं अस्यतेरिदंरूपं वृत्रं वृण्वन्तं स-
र्वमप्याच्छादयन्तं सद्मान् लोकानवृणोद्यदिमान् लोकानवृणोत्तद्वृत्रस्त्ववृत्रत्वमितिहितैत्तिरीयकं ।
तदनंतरमिन्द्रः दुर्योणि संग्रामे महतामभूतेनवधेन वज्रेण अपादं पादरहितं अत्रममात्रं
परिमाणरहितं भृधवाचं हिंसितवाग्निन्द्रियं जृम्भाभिभूतमित्यर्थः वृत्रंन्यवृणक् नितरामहिं-
सीत् तस्मान्जंजयमानात् अग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौवाएनंतदुज्जिहावामितिहितैत्ति-
रीयकम् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

कोअस्यशुष्मंतविर्पावरातएकोधनाभरतेअप्रतीतः ।

इमेचिदस्यज्वर्यसोनुदेवीइन्द्रस्यौर्जसोभियसांजिहाने ॥ ९ ॥

कः । अस्य । शुष्मम् । तविर्पीम् । वराते । एकः । धना । भरते ।

अप्रतिदत्तः । इमे इति । चित् । अस्य । ज्वर्यसः । नु । देवी इति ।

इन्द्रस्य । और्जसः । भियसां । जिहाने इति ॥ ९ ॥

अस्येन्द्रस्यसंबन्धिनींशुष्मंशोषणींविर्वाविलं कोवराते निवारयेत् शुष्मशब्दस्यस्त्री-
लिंगविशेषणत्वेपि नियतलिंगत्वात्पुंसिपुङ्गित्वमेव अपतीतः केनाप्यप्रतिगतइन्द्रः एकोऽसहा-
यएव धना धनानि शत्रूणांवसूनि भरते विभार्तिं हरतेवा देवी देव्यौ द्योतमाने इमेचिद
एतेएवद्यावापृथिव्यौ जयसोवेगवतोस्येन्द्रस्यसंबन्धिनः ओजसोबलादुद्भूतेनभियसाभयेन
नुक्षिपं जिहाते गच्छतः चलतइत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

न्यंस्मैदेवीस्वार्धितिर्जिह्रीतइन्द्रायगातुरुशतीवयेमे ।

संपदोजोयुवतेविश्वंमाभिरनुस्वधात्रैक्षितयोनमन्त ॥ १० ॥

नि । अस्मै । देवी । स्वर्धितिः । जिह्रीते । इन्द्राय । गातुः ।

उशतीइदं । येमे । सम् । यत् । ओजः । युवते । विश्वम् । आभिः ।

अनुं । स्वधात्रै । क्षितयः । नमन्त ॥ १० ॥

स्वधितिः स्वधृतिः स्वेनधृतादेवीद्योतमानाद्यौः अस्माइन्द्रापनिजिह्रीते नीचत्वेनया-
ति गातुर्भूमिः उशतीव कामयमानापोपिदिव इन्द्राय येमे आत्मानंनियच्छती यथेष्ट-
मात्मानंविनियोक्तुंयोग्याभवतीत्यर्थः यद्येन्द्रः विश्वंसंपरसं ओजोबलं आभिः प्रजाभिः
संयुवते संयोजयति इन्द्रःस्वकीयंबलं सर्वासुप्रजासुनिहितवानित्यर्थः अनुआनुकूल्येनव-
र्धमानाःक्षितयोननुष्याः क्षितयइतिमनुष्यनामैतद् स्वधात्रेबलवतइन्द्राय नमन्त सन्नमन्ति
प्रह्वीभवन्ति ॥ १० ॥

अथेकादशी-

एकंनुत्वासत्पतिंपाश्वजन्यंजातंशृणोमियुशसंजनेपु ।

तमेजगृभ्रआशसोनिर्विष्टंदोपावस्तोर्ह्वमानासुइन्द्रम् ॥ ११ ॥

एकम् । नु । त्वा । सत्सर्पतिम् । पांचंजन्मम् । जातम् । शृणोमि ।
यशसम् । जनेषु । तम् । मे । जगृभे । आशसः । नविष्ठम् ।
दोषा । वस्तोः । हर्वमानासः । इन्द्रम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां एकं मुख्यमेव जनेषु सर्वेषु मनुष्येषु मध्ये अहं मंत्रद्रष्टा शृणोमि
ऋषिमुख्येभ्यः क्रीदशं सत्सर्पिं सतांपालकं पांचजन्यं पंचजनेभ्यो मनुष्येभ्यो हितं जात-
मुत्पन्नं यशसं यशोयुक्तं दोषा क्षपायां वस्तोर्वासरेच वहमानासः स्तुवन्तः आशसः
कामानांशंसमानाः मे मदीयाः भजाः नविष्ठं अतिशयेन स्तुत्यं तमिन्द्रं जगृभे गृह्णन्तु
स्वीकुरुन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

एवाहित्वा मृतुथा यातयन्तं मघा विप्रेभ्यो ददतं शृणोमि ।
किंते ब्रह्माणो गृह्णते सर्वायो ये त्वा यानि दधुः काममिन्द्र ॥ १२ ॥ ३३ ॥

एव । हि । त्वाम् । ऋतुऽथा । यातयन्तम् । मघा । विप्रेभ्यः ।
ददतम् । शृणोमि । किम् । ते । ब्रह्माणः । गृह्णते । सर्वायः । ये ।
त्वाऽथा । निऽधुः । कामम् । इन्द्र ॥ १२ ॥ ३३ ॥

एव एव मुक्तेन प्रकारेण हि ऋतुथा काले काले यातयन्तं जंतून्पेरयन्तं हेइन्द्र त्वां विप्रे-
भ्यः स्तोत्रेभ्यः मघा मघानि धनानि ददतं यच्छन्तं शृणोमि निशामयामि एतन्मृषैवमति-
भाति हेइन्द्र त्वाया त्वमि येस्तोतारः कामं स्वकीयाभिलाषं निऽधुः न्यक्षिपन् ब्रह्माणो गृह्णन्तः
सेत्वदीयाः सत्वायः स्तोतारः किं गृह्णते त्वत्तः किं गृह्णन्ते ऋषिः स्वकीयाभिलाषमाभिविदं यना-
देशमुक्तवानित्यर्थः ॥ १२ ॥

॥ इति चतुर्थस्य मथमेत्रयसिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

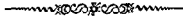
॥ इति पंचमेमंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशनेन तमोहा र्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यावीथं महेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरब्रुकभूपालसाम्राज्यधुरं वरेणसाय-
णाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्रुतित्वेदापोवेदेऽपोस्विलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 चतुर्थेप्रथमाध्यायं व्याख्याय व्याख्यतिक्षमः । सुधीःश्रीसायणाचार्योद्वितीयं व्याचिकीर्षति ॥ २ ॥
 तत्रात्रे.पंचमेमंडलेतृतीयेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रमहिमहइतिदशचंपथमंसूक्तं मजाप-
 त्तिबुत्र.संवरणकपिः विष्टुप्लन्दः इन्द्रोदेवता तथाचानुक्तान्तं—महिदशमाजापत्यःसंवरणइति ।
 विनियोगोलैगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ॐ म॒हि॒म॒हे॒त॒व॒से॒दी॒ध्ये॒नृ॒नि॒न्द्रा॒ये॒त्या॒त॒व॒से॒अ॒र्त॒व्या॒न् ।
 यो॒अ॒स्मै॒सु॒म॒ति॒वा॒ज॒सा॒तौ॒स्तु॒तो॒ज॒ने॒स॒म॒र्ष॒श्चि॒के॒तं ॥ १ ॥

म॒हि॒ । म॒हे॒ । त॒व॒से॒ । दी॒ध्ये॒ । नृ॒ । इन्द्रा॒य॒ । इ॒त्या॒ । त॒व॒से॒ ।
 अ॒र्त॒व्या॒न् । यः । अ॒स्मै॒ । सु॒म॒ति॒म् । वा॒ज॒सा॒तौ॒ । स्तु॒तः ।
 ज॒ने॒ । स॒म॒र्षः॒ । चि॒के॒तं ॥ १ ॥

अहंसंवरणःअतव्यान्, अत्यन्तमिवदुर्बल.सन् महि महत् प्रभूतंस्त्वोत्रं महे महते तवसे
 बलवत्तद्द्रायेत्या इत्थंवक्ष्यमाणमकारेणद्वीध्ये द्वीपयामि प्रकाशयामि किमर्थं नृच पठच-
 र्थेद्वितीया मनुष्याणामस्मदीयानां तवसेवलाय यद्वा नूनस्मद्विरोधिनामभिभवामेतिशेषः तद-
 र्थंतवसेस्मद्वलाय इन्द्रोस्मेजने जनायसंवरणाय वाजसातौ संग्रामे वाजस्यान्नस्पवालाभेनि-
 भित्तेस्तविस्तुत.सन् सुमति समर्षः मर्षैःस्तोत्रभिःसहितः यद्वा सहघ्रियमाणैर्युध्यमानैर्मरुदा-
 दिभिः अथवा समरार्हः चिकेत जानाति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स॒त्त्वं॒न॒इन्द्र॒धिय॒सानो॒अ॒र्के॒र्हरी॒णां॒रु॒प॒न्यो॒क्तं॒म॒श्रेः ।
 या॒इ॒त्था॒म॒घ॒व॒न्न॒नु॒जो॒प॒व॒क्षो॒अ॒भि॒प्रार्थ॒सं॒क्षि॒ज॒नान् ॥ २ ॥

सः । त्वम् । नः । इन्द्र । धियसानः । अर्केः । हरीणाम् । वृषन् ।
 योक्त्रम् । अश्रेः । याः । इत्या । मघवन् । अनु । जोषम् ।
 वक्षः । अग्नि । प्र । अर्यः । सक्षि । जनान् ॥ २ ॥

हेवृषन् वर्षकेन्द्रं सप्तसिद्धस्वंनोस्मान्वियसानोध्यायन् अर्करचनसाधनेःस्तोत्रैर्निमित्त-
 त्तभूतेः हरीणारथेनियोज्यानामश्वानांयोक्त्रनियोजनरज्जुमश्रेः आश्रयसिं याः लिंगव्यत्ययः
 यानकान् हेमघवन् इत्याइत्यं जोषं प्रीतिं अनुवक्षोऽवहस्तैर्निमित्तैर्योक्त्रमश्रेरिति तथाकृत्वा
 अयोस्मदरीनजनान् अग्नि आग्निमुख्येन प्र मरुष्टं सक्षि पराभव ॥ २ ॥

अथतृतीया-

नतेतइन्द्राभ्यंस्मदृष्वायुक्तासोअब्रह्मतायदसन् ।
 तिष्ठारथमधित्वंज्रहस्तारश्मिन्देवयमसेस्वश्वः ॥ ३ ॥
 न । ते । ते । इन्द्र । अग्नि । अस्मत् । ऋष्व । अयुक्तासः ।
 अब्रह्मता । यत् । असन् । तिष्ठ । रथम् । अधि । तम् ।
 वज्रहस्त । आ । रश्मिम् । देव । यमसे । सुऽश्वः ॥ ३ ॥

हेऋष्व महन् इन्द्र यत् ये अस्मदस्मत्तः त्वद्भक्त्योन्ये अयुक्तासः त्वया असंयुक्ताअ-
 सन् आसन् अभवन् अब्रह्मता ब्रह्मपरिवृढं कर्मतद्दहितत्वात् तेनरास्तेत्वदीयानभवन्ति अतो-
 स्मद्यत्तमभ्यागन्तुं वं प्रसिद्धं रथं अधितिष्ठ हेवज्रहस्तोन्द्र देव स्वश्वः त्वंपरथमारोढुराग्निमम-
 हं आयमसे नियमयसित्वमधितिष्ठ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरुयत्तइन्द्रसन्त्युक्थागवेचकथोर्वरासुपुष्यन् ।
 तत्तक्षेसूर्यापचित्दोर्कसिस्वेष्टपांसुमत्सुंदासस्यनामचित् ॥ ४ ॥
 पुरु । यत् । ते । इन्द्र । सन्ति । उक्था । गवे । चकथ । उर्वरासु ।
 पुष्यन् । तत्तक्षे । सूर्याप । चित् । ओर्कसि । स्वे । ष्टपां ।
 सुमत्सुंदासस्य । नाम । चित् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र ते तव यद्यदास्यभूतानि पुरु पुरूणि बहूनि उक्था उक्थानिशस्त्राणसन्ति तदा उर्वरासु सस्योपेतासुभूमिषु निमित्तभूतासु गवे वृष्ट्युदकाय युध्यन् जलप्रतिबन्धकान् रहर-
न् चकर्ष करोषि भेदनं कुत्रेतिसूर्याय सूर्यस्यस्तेस्वकीयेओकसिस्थाने वृषा वर्षितासन् त-
तक्षे भेदनं संपादयसि समस्तु संग्रामेषु दासस्य वृष्टिप्रतिबन्धकर्तुरेतेनामकस्यासुरस्य नाम-
चिद् नामापि ततक्षे नाशयतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

व्यंतेतइन्द्रयेचनरःशर्धोजज्ञानायाताश्रथाः ।

आस्माज्जगम्यादहिशुष्मसत्वाभगोनहव्यःप्रभृथेषुचारुः ॥५॥१॥

व्यम् । ते । ते । इन्द्र । ये । च । नरः । शर्धः । जज्ञानाः ।

याताः । च । रथाः । आ । अस्मान् । जगम्यात् । अहिशुष्म ।

सत्वा । भगः । न । हव्यः । प्रभृथेषु । चारुः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येचनरः कर्मणानितारकृत्विग्यजमानाःवयंस्मः तेवयं वे त्वदीयाः कीदृशावयं शर्धो-
धर्लजज्ञानाः उत्पादयन्तः स्तुतिभिः याताश्रहोतुंत्वां प्राप्ताश्च रथाःरंहणशीलाश्च किंच हेअहिशु-
ष्मअहिरयनादसर्वतोव्याप्तवलेन्द्र त्वदनुग्रहाद् हव्यः स्तुत्यः प्रतिभैराह्वातव्योवा चारुःसंगता
सत्वाभृत्यादिः प्रभृथेषुसंग्रामेषुवा अस्मानाजगम्यात् आगच्छेत् भगोन भगवद् हव्यश्चारुः
भगदेवोयथास्मात्सहायआगच्छति तथा भृत्यादिरागच्छेदित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थेऽध्यायेऽध्यायप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

पृष्वक्षेण्यमिन्द्रत्वेज्ञोजोनृम्णानिचनृतमानोअमर्तः ।

सनृणीवसवानोरर्यिदाःप्रार्थस्तुपेतुविमृषस्यदानम् ॥ ६ ॥

पृष्वक्षेण्यम् । इन्द्र । त्वे इति । हि । ओजः । नृम्णानि । च ।

नृतमानः । अमर्तः । सः । नृः । एनीम् । वसवानः । र्यिम् । दाः ।

प्र । अर्यः । स्तुपे । तुविमृषस्य । दानम् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र पपुक्षेणं संपर्काहं पूज्यंवा ओजोबलंत्वेहि त्वयिखलु त्वदधीनमित्यर्थः नृत-
मानोनृत्यन्मर्तोभिरणधर्मा सत्वं वसवानः आच्छादयन् स्वतेजसाजगद नृम्णानि नृमणानि
द्रविणानि वक्ष्यमाणरम्यपेक्षयाचशब्दः एनीं एनवर्णां श्वेतवर्णां नोस्मभ्यंरयिंधनंदाः देहि
अहंच अयंईश्वरस्यतुविमघस्य प्रभूतधनस्यचदानंमस्तुपे स्तौमि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

ए॒वानं॑इन्द्रो॒तिभि॑रव॒पाहि॑गृ॒णतः॑शू॒रका॑रू॒न् ।

उ॒तत्व॑चं॒दद॑तो॒वाज॑सा॒तौपि॑प्री॒हिम॑ध्वः॒सुपु॑तस्य॒चारोः॑ ॥ ७ ॥

ए॒व । नः॑ । इन्द्र॑ । ऊ॒तिभिः॑ । अ॒व । पा॒हि । गृ॒णतः॑ । शू॒र ।

का॑रू॒न् । उ॒त । त्वचं॑ । द॒दतः॑ । वाज॑सा॒तौ । पि॒प्री॒हि ।

म॑ध्वः । सु॒पुत॑स्य । चारोः॑ ॥ ७ ॥

हेशूरेन्द्र एव एवं नोस्मान्गृणतः स्तुवतः कारून् कर्तृन् ऋत्विजः ऊतिभिः रक्षणैः अ-
वपाहि अवपालय उतापिच वाजसातौ संग्रामे त्वचं आच्छादकरूपं ददतः प्रयच्छतः सुपुत-
स्यसृष्टिभित्तुतस्यचारोर्मनोहरस्यमध्वः सोमस्य पिप्रीहि प्रीणयात्मानं द्वितीयाथैपथी उक्क-
लक्षणंसोमपिचेत्यर्थः अथवा तृतीयाथैपथी उक्कलक्षणेनसोमपानेनप्रीणय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उ॒तत्ये॑मा॒पौरु॑कु॒त्स्यस्य॑सू॒रेऽस्यो॑हि॒रणि॑नो॒ररा॑णाः ।

वहं॑न्तुमा॒दश॑श्येता॒सोअस्य॑गैरि॒क्षित॑स्य॒कर्तु॑भिर्नु॒सश्चे॑ ॥ ८ ॥

उ॒त । त्ये॑ । मा॒ । पौरु॑कु॒त्स्यस्य॑ । सू॒रेः । अ॒स्योः । हि॒रणि॑नः ।

रा॑णाः । वहं॑न्तु । मा॒ । द॒श । श्येता॑सः । अ॒स्य । गैरि॑क्षितस्य॑ ।

कर्तु॑भिः । नु॒ । स॒श्चे॑ ॥ ८ ॥

ब्रह्मदस्युध्वविदथोध्वन्यश्चेतित्रयोनृपाः अश्वानश्वानामिगाश्वादुर्कपये तद्वदस्युषिः उव
अपिच त्ये ते मा चतुर्थ्यर्थेद्वितीया महामित्यर्थः रराणाः रातेर्दानार्थस्यकर्मणिलिटःकान-
चिरूपं दत्ताइत्यर्थः पौरुकुत्स्यस्य पुरुकुत्तापत्यस्य सूरेः भेरकस्य हिरणिनोहिरण्यवतोस्य
ब्रह्मदस्योः एतन्नामकस्यराजर्षेः गैरिक्षितस्य गिरिक्षितगोत्रोत्पन्नस्य श्येतासः शुभ्रवर्णाः

दशाश्वः मा मां वहन्तु प्रापयन्तु अहंचक्रतुभिःकर्मभीरथनियोजनादिभिः यज्ञादिभिर्वा-
नु क्षिप्रं सश्वे गच्छेयम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उ॒त॒त्ये॒मां॒मा॒रु॒ता॒श्व॒स्य॒शो॒णाः॒ऋ॒त्वा॒म॒घा॒सो॒वि॒दथ॒स्य॒रा॒तौ ।

स॒ह॒स्रा॒मे॒च्य॒व॒ता॒नो॒द॒दान॒आ॒नू॒क॒म॒र्यो॒वपु॒षे॒ना॒र्च॒त् ॥ ९ ॥

उ॒त । त्ये । मा । मा॒रु॒तः॒श्व॒स्य । शो॒णाः । ऋ॒त्वा॒म॒घा॒सः ।

वि॒दथ॒स्य । रा॒तौ । स॒ह॒स्रा । मे । च्य॒व॒ता॒नः । द॒दानः ।

आ॒नू॒कम् । अ॒र्यः । वपु॒षे । न । आ॒र्च॒त् ॥ ९ ॥

उ॒त अपिच॒ त्ये ते॒अ॒श्वः॒ वक्ष्य॒माणाः॒ मारु॒ताश्व॒स्य मरु॒तसदृश॒वेगाश्व॒वान् मरु॒ताश्वः॒
तद॒पर्य॒स्यवि॒दथ॒स्येत॒न्नाम॒कस्य॒राज्ञःशो॒णाःशो॒णव॒र्णाःऋ॒त्वा॒म॒घा॒सः ऋ॒तुना॒कर्म॒णाशीघ्र॒गम॒ना-
दि॒लक्षणे॒नमह॒नीयाः अ॒श्वःरा॒तौदाने॒विनियु॒क्तामां॒वह॒न्तीति॒शेषः किंच॒ सह॒स्रा सह॒स्राणि अ-
परि॒मितानि॒धनानि॒अर्यः पू॒ज्यस्य॒ मे चतु॒र्धर्थे॒पथी पू॒ज्याय॒ मसं॒च्यव॒ता॒नः च्या॒वयन् द॒दानः
प्रय॒च्छन् सः आ॒नू॒कं आ॒भरणं॑च॒ वपु॒षे स्व॒शरी॒रालं॒काराय॒ आर्च॑त् प्राय॒च्छत् नेति॒चार्थे ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उ॒त॒त्ये॒मां॒ध्व॒न्य॒स्य॒जु॒ष्टो॒लक्ष्म॒ण्य॒स्यसु॒रुचो॒यता॒नाः ।

म॒ह्ना॒रा॒यःसं॒व॒रण॒स्य॒ऋ॒षेर्ब्र॒जं॒गावः॒प्रय॑ता॒अपि॒ग्मन् ॥ १० ॥ २ ॥

उ॒त । त्ये । मा । ध्व॒न्य॒स्य । जु॒ष्टाः । लक्ष्म॒ण्य॒स्य । सु॒रुचः ।

यता॒नाः । म॒ह्ना । रा॒यः । सं॒व॒रण॒स्य । ऋ॒षेः । ब्र॒जम् । न ।

गा॒वः । प्र॒य॑ताः । अपि॒ग्मन् ॥ १० ॥ २ ॥

उ॒तापिच॒ त्ये ते॒ वक्ष्य॒माणा॒रायः॒ ध्व॒न्यस्य॒ ध्व॒न्यना॒मक॒स्यलक्ष्म॒ण्यस्य॒ लक्ष्म॒णपु॒त्रस्य॒
राज्ञःसं॒व॒न्धि॒नो॒श्वः जु॒ष्टाः मां॒पा॒ताः सु॒रुचः शो॒भन॒दी॒पयः॒ यता॒नाः वह॒मानाय॒यत॒मानाः
रा॒यःम॒ह्नामह॒स्येन॒युक्ता॒रायः प्र॒यताः द॒त्ताःसा॒यः सं॒व॒रण॒स्यऋ॒षेःअपि॒ग्मन् अपि॒गताः प्रा-
प्त॒मद्गृ॒हमि॒दिशे॒पः ब्र॒जं॒गावः गो॒ष्ठं॒गाव॒इव॒ यद्वा॒ नेति॒चार्थे गा॒वश्च॒मम॒व्रजं॑अपि॒ग्मन् अ-
त्रै॒न्द्रे॒सृक्ते॒प्राये॒णैन्द्र॒मरु॒तोरा॒ज्ञांच॒दान॒स्तुत॒यइत्यु॒क्तवा॒द्वाज्ञां॒दान॒स्तुति॒रविरु॒द्धा ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अजातशत्रुमिति नवर्चद्वितीयं सूक्तं प्राजापत्यस्य संवरणस्याप्येन्द्रं नवमीन्द्रिष्टुषु शिष्टा-
स्त्रिष्टुयन्तपरिभाषया जगत्यः अजातशत्रुं नवत्रिष्टुयन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोऽैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

अजातशत्रुमजरास्वर्वत्यनुस्वधार्मितादस्मर्मापते ।

सुनोतनपचतब्रह्मवाहसे पुरुष्टुताय प्रतरंदधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुम् । अजरा । स्वःऽधती । अनु । स्वधा । अर्मिता ।
दस्मम् । ईयते । सुनोतन । पचत । ब्रह्मवाहसे । पुरुष्टुताय ।
प्रष्टतरम् । दधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुं अनुत्पन्नाः शातयितारो यस्य तं दस्यं शत्रूणामुपक्षपयितारं अजरा अक्षीणा
स्वर्वतीस्वरणवती अर्मिता अपरिमिता स्वधा अन्नं हविरन्वीयते अनुग्रामोति तदर्थं हेऋत्वि-
जः सुनोतन अभिषुणुत पचत पुरोडाशादिकं कस्मै ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणः परिवृद्धस्य स्तोत्रस्य वाह-
काय पुरुष्टुताय बहुभिः स्तुतायेन्द्राय प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन धारयत स्वस्वोचितकर्म ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आयः सोमेन जठरमपि प्रतामन्दतमघवा मध्वो अन्धसः ।

यदींभृगार्यहन्तवे महावंधः सहस्रं शृष्टिमुशाना वृधं यमत् ॥ २ ॥

आ । यः । सोमेन । जठरम् । अपि प्रत । अमन्दत । मघवा ।
मध्वः । अन्धसः । यत् । ईम् । शृगार्य । हन्तवे । महावंधः ।
सहस्रं शृष्टिम् । उशाना । वृधम् । यमत् ॥ २ ॥

यो मघवा सोमेन जठरं स्वकीयं आसर्वतः अपि पत अपूरयत् मध्वो मधुरसस्यान्धसः सो-
मस्य पानेनामंदात् तृप्सत् यद्यदा ईमयं शृगार्ये तन्नामकाया सुराय हन्तये वंहन्तुं महावधः महावज्रः
सहस्रं शृष्टिरपरिमितेजाः उशाना कामयमानः शत्रुं यद्दा उशनसासहयधं वज्रं यमत् उदयच्छत्
तदापि पतामंदत ॥ २ ॥

अथतृतीया—

योअस्मैघ्नंसउतवायऊधनि॒सोमंसु॒नोति॒भवति॒द्युमाँअहं ।

अपांपश॒कस्तंतनु॒ष्टिंमू॒हति॒तनू॒शुभ्रंम॒घवा॒यःक॒वास॒खः ॥ ३ ॥

यः । अस्मै । घ्नंसे । उत । वा । यः । ऊधनि । सोमम् । सुनोति ।

भवति । द्युमान् । अहं । अपंऽअप । शक्रः । तनुष्टिम् । ऊहति ।

तनूऽशुभ्रम् । मघवा । यः । क्वाऽसखः ॥ ३ ॥

योयजमानः अस्मैइन्द्राय घ्नंसे अहर्नामैतत् गृह्यन्तेरिमन्नसाइतिघ्नंसः तस्मिन् उतवा अथवा योयजमानः ऊधनि उद्धततरंभवति उन्नद्धमितिवाऊधोरात्रिः स्नेहप्रदानरसाभ्यामूधसि रात्रौच समत्यात् रात्रेरप्यूधउच्यते अहनिरात्रौच सोमंसुनोति सभवतिद्युमावद्दीप्तिमान् अहेति विनिग्रहार्थायः किंच शक्रः शक्कोयमिन्द्रः ततनुष्टिं तत् धर्मसन्ततिं नुदति वष्टि कामयते कामानितिततनुष्टिः तंतनूशुभ्रं तनूःशुभ्राशोभनीयालंकारादिभिर्यस्यतंतादृशं स्वपोषकमयज्वानं अपोहति अपरोपशब्दःपूरणः मघवा धनवान् यःकवासखःकुत्सितपुरुषसहायःतमपोहतीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्यावंधीत्पितरं॒यस्यमा॒तरं॒यस्यंश॒क्रोभ्रा॒तरं॒नातं॒ईपते ।

वेती॒हस्य॒प्रय॒ताप॒तं॒क॒रोन॒किल्बि॒पादी॒पते॒वस्व॒आ॒करः ॥ ४ ॥

यस्यं । अवंधीत् । पितरम् । यस्यं । मातरम् । यस्यं । शक्रः ।

भ्रातरम् । न । अतः । ईपते । वेति । इत् । ऊँ इति । अस्य । प्रयंता ।

यत्तमऽकरः । न । किल्बिपात् । ईपते । वस्वः । आऽकरः ॥ ४ ॥

शक्रःशक्कोयं यस्यायज्वनः पितरं अवंधीत् हतवान् यस्यचमातरंअवंधीत् यस्य चभ्रातरं अतोस्मात् अयज्वनःसकाशात् नेपते नचिभेति नगच्छतिवा किल्बिस्यप्रयता मंदत्तानिहवींषि वेतीदु कामयतएव अयज्वानं शिक्षयित्वानियोजयतीत्यर्थः यतंकरः यमनकर्ता वस्वोवसुनोधनस्य आकरः आभिमुख्यकर्तायःकिल्बिपात् पित्रादिधनयुक्तात् नेपते नचलति नचिभेतिवा इन्द्रस्यास्तोतृणांहतिरिन्द्रोपवीर्यालालावृकेभ्यःप्रापच्छत् अंत-

रिक्षेपौलोमान्प्रथिव्यांकालकांज्यान् अरुन्मुत्त्वान्यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छमित्यादिश्रु-
तिषुप्रसिद्धा ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नपञ्चभिर्दशभिर्वष्टघारभंनानसुन्वतासचतेपुप्यताचन ।
जिनातिवेदमुयाहन्तिवाधुनिरादेवपुंभजतिगोमतिव्रजे ॥५॥३॥

न । पञ्चदशभिः । दशदशभिः । वष्टि । आदरभम् । न । असुन्वता ।
सचते । पुप्यता । चन । जिनाति । वा । इत् । अमुया । हन्ति ।
वा । धुनिः । आ । देवपुंभ्यम् । भजति । गोमति । व्रजे ॥ ५ ॥ ३ ॥

अयमिन्द्रः पञ्चभिर्दशभिर्वासुदेवैरारभं आरभंशत्रुहननायालंबनंनवष्टि साहाय्यं
नापेक्षतइत्यर्थः यद्वा अमुमिन्द्रं पञ्चभिर्दशभिर्वायज्ञादन्यैरुपायैरारभमारब्धमुद्योगंकर्तुंनवष्टि
नकामयते असुन्वता अभिपवमकुर्वता सहपुप्यताच न बंध्वादीनपोपयतापि नसचते नसं-
गच्छते असुन्वंतं अभिपवमकुर्वाणं अयष्टारं अपुष्पांतंचनप्राप्नोतीत्यर्थः नकेवलमप्राप्तिया-
भं किंतु जिनातिवा वाशब्दश्चार्थे जिनातिच वाधते इदितिपूरणः हन्तिवामुया अमुमयष्टा-
रं धुनिः कंपकःशत्रूणां देवपुंभ्यमिन्द्रंकामयमानं यजमानं गोमति व्रजे आभजति जयती
त्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

वित्वक्ष्णःसमृत्तौचक्रमासुजोसुन्वतोविपुणःसुन्वतोवृधः ।
इन्द्रोविश्वस्यदमिताविभीषणोयथावशंनयतिदासमार्यः ॥ ६ ॥

वित्वक्ष्णः । समृत्तौ । चक्रम् । आसुजः । असुन्वतः । विपुणः ।
सुन्वतः । वृधः । इन्द्रः । विश्वस्य । दमिता । विभीषणः ।
यथावशम् । नयति । दासम् । आर्यः ॥ ६ ॥

समृत्तौसंभ्रामेवित्वक्षणः विशेषेणतनूकर्ताशत्रूणांतदर्थंचक्रमासजः रथचक्रस्यासंजयिता असुन्वतोयजमानस्यविपुणःपराङ्मुखःसुन्वतोयजमानस्यवृधोवर्धयिताइन्द्रोविश्वस्यदमिताशिक्षयिताविभोपणःभयजनकःआर्यःस्वामी यथावशंयथेच्छंदासंदासकर्माणंजनंनयतिस्ववशम्॥६॥

अथसप्तमी-

समींपणेरंजतिभोजनंमुपेविदाशुपेभजतिसूनरंवसुं ।
दुर्गेचनधियतेविश्वआपुरुजनोयोअस्यतविपीमचुकुधत् ॥ ७ ॥
सम् । ईम् । पणेः । अजति । भोजनम् । मुपे । वि । दाशुपे ।
भजति । सूनरम् । वसुं । दुःङ्गे । चन । धियते । विश्वः । आ ।
पुरु । जनः । यः । अस्य । तविपीम् । अचुकुधत् ॥ ७ ॥

ईमयमिन्द्रः पणेर्वणिजइव सुब्धकस्यादातुभोजनंधनमन्त्रंवामुपेचोरयितुंसमजति सम्यग्गच्छति गत्वाचादायदाशुपेहविदात्रियजमानायविभजति सूतरंशोभनमनुष्यंवसुधनं अयमुर्धनमाकृष्ययष्ट्रेप्रयच्छतीत्यर्थः नकेवलंबणिक्धनमदानमात्रं किंतु पुरुपुरुषिबहून्यन्यान्पिधनानि किंच दुर्गेचनदुःखेननगन्तव्ये आपद्यपिविश्वःसर्वोपिदातुजनः आधियते आस्थाप्यते योजनः अत्येन्द्रस्यतविपींबलमचुकुधत् विहिताकरणादिनातस्यपणेरजतीतिपूर्वशेषः यद्वा योस्यतविपीमचुकुधत् ससर्वोपिजनोदुर्गेचनधियते इन्द्रेणचनेत्येकपदमध्येऽसंपदायमाप्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

संयज्जनौसुधनौविश्वशर्धसाववेदिन्द्रोमघवागोपुशुभिपुं ।
युजंह्युन्यमकंतप्रवेपन्युदोगव्यंसृजतेसत्वभिधुनिः ॥ ८ ॥
सम् । यत् । जनौ । सुधनौ । विश्वशर्धसौ । अवैत् ।
इन्द्रः । मघवा । गोपुं । शुभिपुं । युजंम् । हि । अन्यम् । अकंत ।
प्रवेपनी । उत् । ईम् । गव्यम् । सृजते । सत्वंसृजिः । धुनिः ॥ ८ ॥

समवेद संजानाति यद्यदाजनौपरस्परप्रतिद्वंद्विनौ सुधनौ शोभनधनौ विश्वशर्धसौ व्याप्तबलौ बहूत्साहोवा तदा मघवाधनवानिन्द्रोगोपुराभिपुशोभनासुगोपुनिमित्तभूतासुअन्मंयष्टारंयुजं

सहायमरुतकृतवान् प्रवेपनीशत्रूणांप्रवेपनवान् ईमस्मै गव्यंगोसमूर्हं उत्सृजते सत्वभिर्मरुद्भिः
सहधुनिःप्रेधानांकंपयितेन्द्रः यजमानमयजमानंवायंजानातिगोनिमित्तज्ञात्वायज्वनेगोसमूर्हं
प्रयच्छतीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

सहस्रसामाग्निवेशिंशृणीपेशत्रिमग्रउपमांकेतुमूर्यः ।

तस्मात्आर्पःसंपतःपीपयन्ततस्मिन्क्षत्रममवत्स्वेपमंस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

सहस्रसाम् । आग्निवेशिम् । शृणीपे । शत्रिम् । अग्ने । उपसाम् ।

केतुम् । अूर्यः । तस्मै । आर्पः । समुदयतः । पीपयन्त । तस्मिन् ।

क्षत्रम् । अमवत् । स्वेपम् । अस्तु ॥ ९ ॥ ४ ॥

अग्निवेशसुतंशत्रिमसंख्यातधनमदं ॥ आशास्तकपिरंत्यर्चाप्रजापतिमुतःसुधीः ॥ १ ॥

अयोहंसहससां अपरिमितधनमदं आग्निवेशिं अग्निवेशसुतंशत्रिंपतन्नामकराजाग्निं शृणीपे
गृणे स्तौमि हेअग्ने अंगनादिगुणविशिष्टेन्द्र कीदृशतं उपमां उपमानभूतकेतुमज्ञापकंभ्रूव्या-
तमित्यर्थः तस्मैआपःसंपतः सन्मग्नच्छन्त्यःपीपयंत प्यायन्तां तस्मिन्नाग्निक्षत्रंधनं अमवत्
बलसहितंत्वेपंदीप्तिमदस्त्विति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यस्तेसाधिष्ठइत्यष्टर्चद्वितीयंसूक्तं अंगिरोगोत्रःभभ्रूवसुनामऋषिः अंत्यापंक्तिः पंक्तयंतप-
रिभापयाशिष्टाअनुष्टुभः इन्द्रोदेवता यस्वेष्टौमभ्रूवसुरांगिरसःपंक्तयंतमित्यनुक्तान्तं । सूक्तवि-
नियोगोलैंगिकः आभिष्टविकेपूर्वथेपुद्वितीयसवनेआयस्त्वचोच्छावाकस्यवैकल्पिकोनुरूपःसू-
त्रितंच-यस्तेसाधिष्ठोवसेपुरांभिन्दुयुंवाकविरिति । द्वितीयतृतीययोः स्वरसान्नोश्वापौट्चाव-
नुरूपौ यस्तेसाधिष्ठोवसइतिपञ्चनुष्टुभइतिहिसूत्रम् ।

तत्रमथमा-

यस्तेसाधिष्ठोवसइन्द्रंक्रतुष्टमांशरं ।

अस्मभ्यंचर्पणीसहस्रास्निवाजेपुदुष्टरं ॥ १ ॥

यः । ते । साधिष्ठः । अवसे । इन्द्रं । क्रतुः । तम् । आ । भ्र ।

अस्मभ्यम् । चर्पणिं । सहस्रम् । सक्तिम् । वाजे । पुदुष्टरं ॥ १ ॥

हेइन्द्र ते तव यः साधिष्ठोतिशयेनसाधकः ऋतुरुक्तक्षणंकर्मपज्ञावास्ति तंऋतुंनोवसे-
स्पद्रक्षणायास्मभ्यं आभर आहर कीदृशं चपर्णासहं सर्वेषामनुष्याणामभिभवितारंसासि
संस्नातं शुद्धं वाजेपुसंग्रामेषुदुष्टरं अन्यैरनभिभाव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यदिन्द्रतेचतस्रोयच्छूरसन्तितिस्रः ।

यद्वापञ्चक्षितीनामवस्तत्सुनुआभर ॥ २ ॥

यत् । इन्द्र । ते । चतस्रः । यत् । शूर । सन्ति । तिस्रः । यत् । वा ।

पञ्च । क्षितीनाम् । अवः । तत् । सु । नुः । आ । ञ् । ॥ २ ॥

हेइन्द्र ते तव यद् याऊतयः चतस्रः चतस्रपुवर्णेषुसंश्रिताःसन्ति याश्चहेशूर तिस्रःत्रिपु
लोकेषुवर्तमानाः यद्वा वाशब्दश्चार्थे यदयाश्चपञ्चक्षितीनांपञ्चजनसंबन्धिन्मऊतयःसन्ति अवो-
रक्षणंतत्सर्वं सुदुष्टुनोस्मभ्यमाभर आहरेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आतेवोवरेण्यंष्टपंतमस्यहूमहे ।

ष्टपञ्जुतिर्हिजज्ञिपआभूभिरिन्द्रतुर्वणिः ॥ ३ ॥

आ । ते । अवः । वरेण्यम् । ष्टपंतमस्य । हूमहे । ष्टपञ्जुतिः ।

हि । जज्ञिषे । आभूभिः । इन्द्र । तुर्वणिः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र वृषन्तमस्यफलानांवर्षकतमस्यतेववावोरक्षणं गमनंवा वरेण्यं वरणीयमाहूमहे
आह्वयामः हेइन्द्र वृषजुतिः वर्षणगमनः तुर्वणिस्तूर्णवनिर्हिसकोवात्वं आभूभिः सर्वतोभवद्भिः
व्यतिर्मरुद्भिःसहावोहि जज्ञिषे उत्पादयसिस्त्रलु तेअवआह्वयामइति यद्वा वृषगमनःसन् अ-
द्यपत्तमागत्यफलंजज्ञिषे तस्मात्तेवोहूमहइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वृषाह्यसिरार्धसेजज्ञिषेष्टपिणितेशवः ।

स्वक्षत्रंतेष्टपन्मनःसत्राहमिन्द्रपौंस्यम् ॥ ४ ॥

दृषां । हि । अस्ति । राधसि । जन्निपे । वृष्णि । ते । शवः ।

स्वदक्षत्रम् । ते । धृपत् । मरुः । सत्राहम् । इन्द्र । पौंस्यम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र राधसे यजमानानांसहृदये वृषासन्नि फलत्पवर्षकोत्तिसत्तु यद्वा वृषास-
त्वसि राधसेधनार्थजन्निपे उत्पद्यसे तेशवोदत्तवृष्णिवर्षितु वेपनःस्वदक्षत्रंस्त्रायत्तवत्तदृषत्
धर्षकंविरोधिनां हेइन्द्र तेषौंस्यं पुंस्त्वं सत्राहं संवहन्तु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वंतमिन्द्रमर्त्यममित्रयन्तंमद्रिवः ।

सर्वरथाशतक्रनोनियाहिशवसस्पते ॥ ५ ॥ ५ ॥

त्वम् । तम् । इन्द्र । मर्त्यम् । अमित्रयन्तम् । अद्रिश्वः । सर्वरथा ।

शतक्रतो इति शतशक्तो । नि । याहि । शवसः । पते ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वं तममित्रयन्तं शत्रुत्वमाचरन्तं शत्रुंवाइच्छदंमर्त्यं हेअद्रिवोवज्रवन्दिन्द्र स-
र्वरथासर्वत्रव्यामेनरथेन सुपांसुदुगित्याकारः हेशतक्रवो हेशवसस्पते बटस्यपादकेन्द्र
नियाहि नितरांगच्छ अग्निप्रवितुम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपष्ठी-

त्वामिद्वृत्रहन्तमजनांसोवृक्तवर्हिषः ।

उग्रपूर्वापुंपूर्व्यह्वन्तेवाजंसातये ॥ ६ ॥

त्वाम् । इत् । वृत्रहन्तम् । जनांसः । वृक्तवर्हिषः । उग्रम् ।

पूर्वापुं । पूर्व्यम् । ह्वन्ते । वाजंसातये ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अस्माकंमिन्द्रदुष्टरंपुरोयावानमाजिपुं ।

सुयावानंधनेधनेवाज्जयन्तमवारथम् ॥ ७ ॥

अस्माकम् । इन्द्र । दुस्तरम् । पुरःऽयावानम् । आजिपुं ।

सुऽयावानम् । धनेऽधने । वाज्जयन्तम् । अब् । रथम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्रास्माकरथं रंहणस्वभावंवा पुत्रमधरक्ष कीदृशंरथं दुष्टरं दुःखेनतरणीयं आ-
जिपुसंग्रामेपुपुरोयावानं पुरतोमिश्रयितारं सयावानं अनुचरैःसहगन्तारं धनेधने सर्वेषुध-
नेषु वाजयन्तं संग्रामंधनंवाइच्छन्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्माकंमिन्द्रेहिंनोरथमवापुरंध्या ।

वयंशंविष्ट्वार्यंदिविश्रवोदधीमहिदिविस्तोर्ममनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

अस्माकम् । इन्द्र । आ । इहि । नः । रथम् । अब् । पुरंमंध्या ।

वयम् । शंविष्ट् । वार्यम् । दिवि । श्रवः । दधीमहि । दिवि ।

स्तोर्मम् । मनामहे ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेइन्द्रास्माकं अस्मदीयएवसन् एहि आगच्छ आगत्यच पुरंध्याशोभननुद्यानोस्माकं
रथमव रक्ष वयंच हेशविष्ट अतिशयेनवल्वन् त्वदनुग्रहाद्वार्यं वरणीयं श्रवोचं कीर्तिंवा
दिवि द्योतमानेत्वयि दधीमहि स्थापयामः तथा दिवित्वयिस्तोर्मस्तोर्ममनामहे करवाम-
हेइत्यर्थः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

सआगमदितिषल्लूचंचतुर्थसूक्ते आंगिरसःप्रभूवसुर्ऋषिः तृतीयाजगती शिष्टाअनुक्तत्वा-
न्निष्टुभः इन्द्रोदेवता अनुक्रान्तंच-सआगमत्पट्त्तृतीयाजगतीति । विनियोगैलैंगिकः ।

तत्रपथमा-

सआगंमदिन्द्रोयोवसूनांचिकेतद्दातुंदामनोरथीणाम् ।

धन्वचरोनवंसंगस्तृपाणश्चकमानःपित्रतुदुग्धमंशुम् ॥ ९ ॥

सः । आ । ग॒म॒त् । इन्द्रः । यः । वसू॑नाम् । चिके॑तत् । दातु॑म् ।
 दाम॑नः । र॒यी॒णाम् । ध॒न्व॒श्च॒रः । न । वंस॑गः । तृ॒पा॒णः ।
 च॒क्र॒मानः । पि॒ब॒तु । दुग्ध॑म् । अंशु॑म् ॥ १ ॥

सइन्द्रोस्मघज्ञंमत्यागमदागच्छतु योदेवोवसूनांधनानां कर्मणिपृष्ठी वसूनिधनानिचि-
 केतव जानातिमदातुं सकीदृशः दामनादातादानमनावारयीणांधनानां गमनेदृष्टान्तः—धन्व-
 चरोन धमुपासहसंचरनधानुष्कइव वंसगोवननीयगमनः तृपाणः अत्यंतंतृपितः चक्रमानः का-
 मयमानश्चसन् दुग्धं अभिपुतमंशुंसोमंपिबतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आ॒ते॒ह॒नू॒हरि॒वः॒शूर॒शि॒प्रे॒रु॒ह॒त्सो॒मो॒न॒पर्व॑तस्य॒पृ॒ष्ठे ।
 अ॒नु॒त्वा॒रा॒ज॒न्न॒र्व॑तो॒न॒हि॒न्व॒न्गी॒र्भिर्म॑दे॒म॒पुरु॑हू॒त॒विश्वे॑ ॥ २ ॥

आ । ते । ह॒नू इति॑ । ह॒रि॒श्च॒ः । शूर॑ । शि॒प्रे इति॑ । रु॒ह॒त् ।
 सोमः । न । पर्व॑तस्य । पृ॒ष्ठे । अ॒नु॒ । त्वा॒ । रा॒ज॒न् । अ॒र्व॑तः । न ।
 हि॒न्व॒न् । गी॒र्भिः । म॒दे॒म॒ । पुरु॑हू॒त॒ । विश्वे॑ ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेहरिवः हरिभ्यांतद्वन् शूर वे तव हनू हननसाधने यद्यप्ययंशिमावचनः त-
 थापि पुनःशिमाभिधानाद्गौणोवगन्तव्यः उकरूपेसंहतेवाशिमे आरुहव आरोहतु मामोतु
 सोमोस्पदत्तः पर्वतस्यपृष्ठेनरुहव नारोहति तन्नतिष्ठतीत्यर्थः यद्वा नशब्दःपुरस्तात्प्रयुक्तो-
 प्यत्रोपमार्थः पर्वतस्यपृष्ठे उपरिमदेशे सोमोनतत्रयथाविसंभेणप्रसरतितद्वद् हेराजन्राजमा-
 नेन्द्र त्वा त्वामनु त्वयासह तृतीयार्थइत्यनोःकर्ममवचनीयत्वं विश्वेवयमर्वतो न अश्वानिव तृ-
 णादिभिःगीर्भिःस्तुतिभिर्हिन्वन्हिन्वन्तः त्वंपीणयन्तःसन्तोमदेम हप्येम हेपुरुहूत बहुप्रकारंबहु-
 भिर्बाहूतेन्द्र ॥ २ ॥

अथतृतीया—

च॒क्रं॒न॒वृ॒त्तं॒पुरु॑हू॒त॒वे॒प॒ते॒म॒नो॑भि॒यामे॒अ॒म॒ते॒रि॒दं॒द्रि॒वः ।
 र॒था॒द॒धि॒त्वा॒ज॒रि॒ता॒स॒दा॒रु॒ध॒कु॒वि॒न्नु॒स्तो॑प॒न्म॒घ॒व॒न्पुरु॑हू॒व॒सुः ॥ ३ ॥

चक्रम् । न । वृत्तम् । पुरुषहूत । वेपते । मनः । भ्रिया । मे ।
अमतिः । इत् । अद्रिष्वः । रथात् । अधि । त्वा । जरिता ।
सदाश्दध । कुवित् । नु । स्तोपत् । मघश्चवन् । पुरुषवसुः ॥ ३ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूत हेअद्रिवः वज्रवनिन्द्र मेमनःअमतेरिव दारिद्र्यादस्तोतुर्वास-
काशात् भ्रिया भ्रिया वेपते कंपते वृत्तचक्रंन भूमौवर्तमानंचक्रमिव यस्मादेवंतस्मात् रथा-
दधि उपरिस्थितं त्वा त्वां हेसदाश्दध सर्वदावर्धमान हेमघवन् इन्द्र जरितास्तोतापुरुषवसुर-
हृष्टपिः कुवित् बहु नुक्तिगं स्तोपत् स्तोप्यति स्तूयात् अत्र कुविच्छन्दयोगेपिआख्यातस्य
बहुलग्रहणानिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

एपग्रावेवजरितातइन्द्रेयतिवाचंहृदाशुपाणः ।
प्रसव्येनमघवन्प्रंसिरायःप्रदक्षिणिद्धरिवोमाधिवेनः ॥ ४ ॥
एपः । यावाश्दध । जरिता । ते । इन्द्र । इत्यति । वाचम् ।
वृहत् । आशुपाणः । प्र । सव्येन । मघश्चवन् । यंसि ।
रायः । प्र । दक्षिणित् । हरिष्वः । मा । वि । वेनः ॥ ४ ॥

एपजरिवागरितास्तोताग्रावेव अभिपवाशमेव सयथारसंजनयतितद्द्व हेइन्द्र तेतुष्पंवा-
चंस्तुति इयति प्रेरयतीत्यर्थः बृहत्सहस्रमभूतंफलंआशुपाणः आशुसंभक्तासन् हेमघवन्
सव्येनहस्तेन रायोधनानि प्रयंसि प्रयच्छसि हेहरिवः हर्यभ्येन्द्र दक्षिणित् दक्षिणेनापिम-
यंसीतिशेषः माधिवेनः विगतकामंमाकार्षीः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वृपात्वावृषणंवर्धतुद्यौवृषावृषभ्यांवहसेहरिभ्याम् ।
सनोवृषावृषरथःसुशिप्रवृषक्रनोवृषावज्जिन्भरेधाः ॥ ५ ॥
वृषा । त्वा । वृषणम् । वर्धतु । द्यौः । वृषां । वृषभ्याम् ।
वहसे । हरिभ्याम् । सः । नः । वृषा । वृषरथः । सुशिश्र ।
वृषक्रतो इति वृषक्रतो । वृषा । वृजिन् । जरे । धाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां वृषा वधित्रीघोः द्योतयित्रीस्तुतिः द्योततेर्दीव्यतेवांस्तुत्यर्थस्तेदंरूपं वृषणं कामानां वर्षकं त्वां वर्षतु वर्षयतु वृषात्वंवृषण्यांसकृष्यांहरिण्यांवहसे यज्ञंमत्युत्ससे हेमुशिप्र शोभनहनो वृषक्रतो वर्षणकर्मन् हेवजिन् वज्रयुक्तेन्द्र सर्ववृषावृषरथश्चसन् नोस्मान्भरेसंयामे भरणवतियज्ञेवाधाःधारय ॥ ५ ॥

अथपठौ-

योरोहिंतौवाजिनौवाजिनीवाञ्चिभिःशतैःसर्वमानावादिष्ट ।

यूनेममस्मैक्षितयोन्मन्तांश्रुतरंथायमरुतोदुवोया ॥ ६ ॥ ७ ॥

यः । रोहितौ । वाजिनौ । वाजिनीऽवान् । चिऽभिः । शतैः ।

सर्वमानौ । अदिष्ट । यूने । सम् । अस्मै । क्षितयः । नमन्ताम् ।

श्रुतऽरंथाय । मरुतः । दुवःऽया ॥ ६ ॥ ७ ॥

इयंश्रुतरथस्परतोदानस्तुतिः योराजावाजिनीवानञ्चवानश्रुतरथोरोहितौरोहितवर्णौवाजिनैर्वेज्जनवन्तावश्वौत्रिभिःशतैःगवांधनानांवाउकसंख्याभिःसचमानौसंयच्छमानौअदिष्ट दातोदिशतेर्वालुडीदंरूपं यूनेसर्ववमिश्रयित्रे नित्यतरुणापवा अस्मै श्रुतरथाय क्षितयः सर्वाः प्रजाः दुवोया तृतीयैरुवचनस्ययाजादेशः परिचर्ययासंनभतां प्रणताभवन्तु सेवन्तामित्यर्थः हेमरुवइतिहन्द्रसहायभूतानांमरुतांसंबोधनम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

संभानुनेतिपंचर्षपंचमंस्तकं अत्रेरापंचैवभूमैन्द्रं संभानुनापंचाधिरित्यनुक्रमणिका विनियोगोक्तैःगिकः ।

तत्रमथमा-

संभानुनायतत्तेसूर्यस्याजुह्वानोघृतपृष्ठःस्वञ्चाः ।

तस्माअमृध्राउपसोव्युच्छान्पइन्द्रायसुनवामेत्याहं ॥ १ ॥

सम् । भानुना । यतत्ते । सूर्यस्य । आऽजुह्वानः । घृतऽपृष्ठः ।

सुऽश्वाः । तस्मै । अमृध्राः । उपसः । वि । उच्छान् । यः ।

इन्द्राय । सुनवाम । इति । आहं ॥ १ ॥

सूर्यस्य भानुना तेजसा सह आजुहानः सर्वत्र हूयमानः कर्मणि कर्तृप्रत्ययः घृतपृष्ठः प्र-
दीप्तग्लाहः घृतयुक्तपृष्ठप्रदेशो वा स्वंचाः स्वंचनोमिः संयत्ते सम्यक्प्रयत्नं करोति उदयका-
ले स्रग्नयः प्रज्वाल्यन्ते तस्मात्कारणात्प्रयोजमानः इन्द्राय सुनवापेत्याह ब्रूते अध्वर्युमिति त-
स्मै यजमानाय अष्टधाः अहिंसिवाः उपसोऽव्युच्छान् व्युच्छन्तु उदयकाले मिः प्रज्वालित-
स्तस्मात्सोमयागं कुर्म इति पोब्रूते तस्य सुदिनानि भवंतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

समिद्धाग्निर्वनवत्स्तीर्णवर्हिर्युक्तप्रावासुतसोमोजराते ।
प्रावाणो यस्येऽपिरं वदन्त्यथ दध्वर्युर्हविषावसिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धः अग्निः । वनवत् । स्तीर्णवर्हिः । युक्तः प्रावा । सुतः सोमः ।
जराते । प्रावाणः । यस्य । इपिरम् । वदन्ति । अयत् । अध्वर्युः ।
हविषा । अव । सिन्धुम् ॥ २ ॥

समिद्धोमिः प्रदीप्तोमिः स्तीर्णवर्हिः प्रस्तुतदर्शोऽयं यजमानो वनवत् संभजते युक्तप्रावा
नियुक्ताभिषवपापाणः सुतसोमोभिषुतसोमोजराते जरति स्तीति यस्याध्वर्योर्प्रावाणोभिषव-
साधना इपिरं पणीयं गमनशीलं वा शब्दं वदन्ति सोध्वर्युर्हविषासहसिंधुं अवेनेजनीरपः अवायत्
अवगच्छति ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

वधूरिधंपतिमिच्छन्त्येति य ईवहति महिषीमिपिराम् ।
आस्यं श्रवस्याद्रथ आचंघोपात्पुरुसहस्रापरिवर्तयाते ॥ ३ ॥

वधूः । इयम् । पतिम् । इच्छन्ती । एति । यः । ईम् । वहति ।
महिषीम् । इपिराम् । आ । अस्य । श्रवस्यात् । रथः । आ । च ।
घोपात् । पुरु । सहस्रा । परि । वर्तयाते ॥ ३ ॥

इयं वधूरिन्द्रस्य पत्नी पतिमिच्छन्ती स्वपियं यज्ञगमनापमरुतमिच्छन्त्येति अनुगच्छति
य इन्द्रः ईमेनामहिषीं वहति वहति इपिरां गमनवतीं अस्मेन्द्रस्य रथः आ अर्वागस्पदभिमुखं श्रव-

स्यात् अन्मिच्छन्ति आचघोपात् आघुष्यतिशब्दयति पुरु अत्यधिकंसहसा सहस्राणिधना-
नि परिपरितोवर्तयन्ति वर्तयति मापयति श्रवस्यादाचघुष्यादितिवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नसराजल्यथतेपस्मिन्निन्द्रस्तीव्रंसोमंपिबन्तिगोसखायम् ।
आसत्वनैरजन्तिहन्तिवृत्रंक्षेत्रिक्षितीःसुभगोनामपुष्यन् ॥ ४ ॥
न । सः । राजा । व्यथते । यस्मिन् । इन्द्रः । तीव्रम् । सोमम् ।
पिबन्ति । गोसखायम् । आ । सत्वनैः । अजन्ति । हन्ति । वृत्रम् ।
क्षेत्रि । क्षितीः । सुभगः । नाम । पुष्यन् ॥ ४ ॥

सराजानव्यथते व्यथितोऽभवति यस्मिन्नाजनिवदीयेयते इन्द्रस्तीव्रंसोमंसोमंपि-
बन्ति गोसखायं विकारेप्रकृतिशब्दः क्षीरादिमिश्रणवन्तं सराजासत्वनैः सत्वभिरनुचरैः आस-
त्वनैः अजन्ति गच्छति हन्तिवृत्रं पापं वैरिणंवा क्षेत्रिगच्छतिक्षितीः मजाः अथवाक्षितीः
निवासात् निवसते सुभगःशोभनसुखोनामनामकंधर्नइन्द्रस्यस्तोत्रंवापुष्यन्पोषयन् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पुष्यात्क्षेमंअभियोगेभवात्पुभेद्वनौसंयतीसंजयाति ।
प्रियःसूर्येप्रियोअग्राभंवातियइन्द्रायसुतसोमोददाशत् ॥ ५ ॥ ८ ॥
पुष्यात् । क्षेमं । अभि । योगे । भवाति । पुभे इति । वनौ ।
संयती इति समुद्यती । सम् । जयाति । प्रियः । सूर्ये । प्रियः ।
अग्रा । भवाति । यः । इन्द्राय । सुतसोमः । ददाशत् ॥ ५ ॥ ८ ॥

पुष्यात् पोषयेत् संजयादीन् क्षेमं मातृस्यघनस्परक्षणो योगे अलङ्घ्यस्यप्राप्तौवाभिभवा-
विभवति अभीत्यनर्थकोधात्वर्थानुवादीवा प्रभुभवंतीत्यर्थः तथा उभे वृत्तौवर्तमानेसंयतीनि-
मते अहोरात्रे संजयाति सम्पूजयति तेसुस्रकरेस्यातामित्यर्थः किंच सप्तमिभोभवति सूर्येव-
थाग्राअग्रीमियोभवति यइन्द्रायसुतसोमोददाशत्वसोमंददाति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

जरोष्टइतिपंचपठंस्मृतं अत्रेवार्पमानुष्ठुभैन्द्रं उरोरानुष्ठुभमित्यनुकान्तं विनियोगोर्ले-
गिकः ।

तत्रप्रथमा—

उ॒रोष्ट॑इन्द्र॒राध॑सोवि॒श्वीरा॒तिःश॑त॒क्रतो॑ ।
अ॒धा॒नोवि॒श्वच॑र्पणेद्यु॒म्नासु॑क्षत्रमंहय ॥ १ ॥

उ॒रोः । ते । इन्द्र॑ । राध॑सः । वि॒श्वी । रा॒तिः ।
श॒त॒क्रतो॑ इति शतःक्रतो । अ॒धं । नः । वि॒श्व॒च॒र्प॒णे । द्यु॒म्ना ।
सु॒क्ष॒त्र । मंह॒य ॥ १ ॥

हेइन्द्र शतक्रतो बहुकर्मव तेतव उरोः प्रभूतस्यराधसोधनस्य रातिर्दानं विश्वीमहती
अथ अतःकारणात् नोस्मभ्यं हेविश्वचर्पणे सर्वस्यद्रष्टः सुक्षत्र शोभनधनेन्द्र क्षत्रमितिधन-
नाम द्युम्ना द्युम्नानिधनानिमंहय प्रयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यदी॑मिन्द्रश्र॒वाय्य॒मिषै॑शविष्टदधि॒पे ।
प॒प्रथे॑दीर्घश्रु॒त्तमं॑हिरण्यवर्णदुष्टरं ॥ २ ॥

यत् । ई॒म् । इन्द्र॑ । श्र॒वाय्य॑म् । इ॒षम् । श॒विष्ट॑ । द॒धि॒पे । प॒प्रथे॑ ।
दी॒र्घश्रु॒त्तमम् । हिर॑ण्यवर्णं । दु॒ष्टरं ॥ २ ॥

हेइन्द्र शविष्ट अतिशयेनबलवन् यव इपमन्त्रंश्रवाय्यंश्रवणीयं ईं सर्वतोदधिपे धारय-
सि ददासिवा इपशब्दानपुंसकार्लिंगोप्यस्ति हेहिरण्यवर्णेन्द्र तदन्त्रं पप्रथेमथते कथंदीर्घश्रुत्तमं
अविदूरश्रवणीयतमं सर्वत्रकीर्त्यमित्यर्थः दुष्टरं अनभिभाव्यं उक्तलक्षणंप्रथते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

शु॒ष्मासो॒येते॑अ॒द्रिवो॒मेह॑नाकेत॒सापः॑ ।
उ॒म्नादे॒वाव॒भिर॑ष्टयेद्वि॒श्वश्च॑राज॒थः ॥ ३ ॥

शुष्मांसः । ये । ते । अद्रिष्वः । मेहना । केतुःसापः । उजा । देवौ ।
अभिष्टये । दिवः । च । ग्मः । च । राजथः ॥ ३ ॥

हेअद्रिवोवज्रवन्निन्द्र तेत्वदीपाः येशुष्मासोबलभूतामरुतःसन्ति कीदृशास्ते मेहना
मंहनीयाः केतसापः प्रज्ञापकंकर्मान्तरिक्षंवास्पृशन्व उभौदेवौ त्वंच मरुत्समूहश्चेत्युभौ
युवांदिवश्च घुलोकात् ग्मश्च भूमेःसकाशात् अभिष्टये अभितोगमनाय राजथः ईशाथे ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतो नो अस्य कस्य चिदक्षस्य तव वृत्रहन् ।

अस्मभ्यं नृम्णमांसं रास्मभ्यं नृमणस्यसे ॥ ४ ॥

उतो इति । नः । अस्य । कस्य । चित् । दक्षस्य । तव । वृत्रहन् ।
अस्मभ्यम् । नृम्णम् । आ । भर । अस्मभ्यम् । नृमनस्यसे ॥ ४ ॥

उतो अपिच हेवृत्रहन्निन्द्र नोस्मभ्यं कस्यचिदनिर्देश्यस्यदक्षस्यमवृद्धस्यादातुर्वा-
स्यतवस्वभूतेभ्योस्मभ्यं पुनःश्रुतिरादरार्थां नृम्णं नृमणं धनमाभरआहर हेइन्द्र यतस्त्व-
मस्मभ्यंनृमणस्यसे धनमिच्छसि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नूतं आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मञ्छतक्रतो ।

इन्द्रस्यामं सुगोपाः शूरस्यामं सुगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

नु । ते । आभिः । अभिष्टिभिः । तव । शर्मन् ।

शतक्रतो इति शतक्रतो । इन्द्र । स्याम । सुगोपाः । शूर ।

स्याम । सुगोपाः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेशतक्रतो इन्द्र ते तवाभिरभिष्टिभिः अभिगमनैर्नु शीर्षं समृद्धाभवेमेतिशेषः हेइन्द्र त-
वशर्मन् शर्मणि सुखेत्तवि सुगोपाः स्याम भवेम हेशूर तवशर्मणिसुगोपाः शोभनरक्ष-
णाःस्याम भवेम पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

यदिन्द्रचित्रेतिपंचर्षसप्तमं सूक्तं अत्रेतिरार्थं ऐन्द्रं अंत्यापंक्तिः शिष्टापंचमन्तपरिभाषयानुष्ठुभः यदिन्द्रपंचमन्तमित्यनुक्रमणिका आभिष्टविकेपुत्रथयेपुत्रतीयसवनेऽवाचस्तुचोच्छावाकस्यैकल्पिकस्तोत्रियः सूत्रितंच—यदिन्द्रचित्रमेहनायस्तेसाधिष्ठोवसइति ।

तत्रप्रथमा—

यदिन्द्रचित्रमेहनास्ति त्वादांतमद्रिवः ।

राधुस्तन्नोविदद्दस उभयाहस्त्याभर ॥ १ ॥

यत् । इन्द्र । चित्र । मेहना । अस्ति । त्वाद्दांतम् । अद्रिद्विष्वः ।
 राधः । तत् । नः । विदद्दसो इति विदत्द्वसो । उभयाहस्ति ।
 आ । भर ॥ १ ॥

हेइन्द्र हेचित्र चायनीय हेअद्रिवोवज्रवन् यत् मेहनामेहनीयं त्वादातं त्वयादातव्यं राधोधनमस्ति तद्धनं हेविदद्दसो लब्धधनेन्द्र नोस्मभ्यं उभयाहस्ति उभाभ्यांहस्ताभ्यां आभर आहर अत्र यदिन्द्रचित्रचायनीयंमहनीयं धनमस्तीत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्रं द्युक्षंतदाभर ।

विद्याम तस्य ते वयमर्कूपारस्य दावने ॥ २ ॥

यत् । मन्यसे । वरेण्यम् । इन्द्रं । द्युक्षम् । तत् । आ । भर ।
 विद्याम् । तस्य । ते । वयम् । अर्कूपारस्य । दावने ॥ २ ॥

हेइन्द्र यत् द्युक्षमन्नं वरेण्यं वरणीयं मन्यसे तत् द्युक्षं आभरास्मभ्यं ते तवसंबन्धिनोवयं तस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्यार्कूपारस्य अकुत्सितः पारोन्तोयस्य तादृशस्यान्नस्य दावने दाने विद्याम स्याम ॥ २ ॥

वाजपेयेअतिरिक्तोक्तयेयत्तेदित्स्वेपा सूत्रितंच—यत्तेदित्तुमराभ्यंत्वामिच्छवसस्पतइति ।

सैषावृषीया-

यत्तेदित्सुप्रराध्यमनोअस्तिश्रुतंबृहत् ।

तेनदृह्णाचिदद्रिवआवाजंदर्पिमातये ॥ ३ ॥

यत् । ते । दित्सु । प्र॒इराध्यम् । मनः । अस्ति । श्रुतम् । बृहत् ।

तेन । दृह्णा । चित् । अ॒द्रिइवः । आ । वाजम् । दर्पि । मातये ॥ ३ ॥

हेइन्द्र ते तव यदित्सुदानेषु प्रराध्यं प्रकर्षेणस्तुत्यं श्रुतं विश्रुतं बृहत् महत् मनःअस्ति
सेनमनसा हेअद्रिवोवज्रवनिन्द्र दृह्णाचित् दृढमपि वाजमनं आदर्पि आदरयसि सातयेस्म-
त्संभजनापलाभायवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मंहिष्ठंवोमघोनांराजानंचर्पणीनाम् ।

इन्द्रमुपप्रशस्तयेपूर्वीभिर्जुजुपेगिरः ॥ ४ ॥

मंहिष्ठम् । वः । म॒घोनाम् । राजानम् । च॒र्पणीनाम् ।

इन्द्रम् । उप । प्र॒शस्तये । पूर्वीभिः । जु॒जुपे । गिरः ॥ ४ ॥

मघोनां हविलक्षणधनवतां वोमुष्माकं मंहिष्ठं अतिशयेनपूज्यं चर्पणीनांमनुष्याणांसा-
जानं इन्द्रं उपउपेत्य प्रशस्तये प्रशंसितुं पूर्वीभिः पुरातनीभिः वाग्भिःगिरःस्तोवारोजुजुपे
सेवन्ते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अस्माइत्काव्यंवचउक्थमिन्द्रायशंस्यम् ।

तस्माउब्रह्मवाहसेगिरोवर्धन्त्यत्रयोगिरःशुभन्त्यत्रयः ॥५॥१०॥

अस्मै । इत् । काव्यम् । वचः । उ॒क्थम् । इन्द्राय । शंस्यम् ।

तस्मै । ऊँ इति । ब्रह्म॑वाहसे । गिरः । वर्ध॑न्ति । अत्र॑यः ।

गिरः । शु॒भन्ति । अत्र॑यः ॥ ५ ॥ १० ॥

अस्माइव अस्माएवेन्द्राय काव्यं कवेःस्तोतुःसंबन्धि यद्वा कुशन्दे शब्दनीयंबचोवा-
भूपं उक्थं शस्त्रं शंस्यं शंसनीयं यस्मादेवंतस्माद तस्माउ तस्मैइन्द्रायैव ब्रह्मवाहसे परिवृ-
ढस्यस्तोत्रस्यवाहकाय गिरःस्तुतीरत्रयोत्रिगोत्रावर्धन्तिवर्धयन्ति अत्रयोगिरःशुंभन्ति दीपय-
न्ति पुनरुकिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

आयाह्यद्विरितिनवर्चमष्टमंस्त्रकं अब्रैयमनुक्रमणिका—आयाहिनवम्पुण्ड्रिगाद्यन्तानु-
ष्टुम्मध्येचसासौरीतदादीतिहासस्तुतिकर्मत्वादत्रिरेवदेवइति । छरस्यस्यकपिश्वान्यस्मादितिप-
रिभाषयात्रिक्रैदिः आद्यास्तिस्रउष्णिहः पंचमीनवम्यावनुष्टुभौ शिष्टाश्चतसस्त्रिष्टुभः अ-
ब्रैःस्तुयमानत्वादपठद्याद्याअत्रिदेवताका अन्यापेयाश्चपंचमीसूर्यदेवत्या शिष्टाएन्ब्रः । दशरा-
ब्रेतृतीयेहनिप्रउगशस्त्रेआद्यस्तृचः ऐन्द्रःपंचमः सूत्रितंच—आयाह्यद्विभिःसुतंसजूर्ध्वेभिर्देवे-
भिरिति । महाव्रतेप्यौष्णिहृतृचाशीतावयंतृचः ।

तत्रप्रथमा—

आयाह्यद्विभिःसुतंसोमंसोमपतेपिव । वृषन्निन्द्रवृषभिर्द्वत्रहन्तम ॥ १ ॥

आ । याहि । अद्रिःभिः । सुतम् । सोमम् । सोमःपते ।

पिव । वृषन् । इन्द्र । वृषःभिः । द्वत्रहन्तम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र आयाहि अस्मघ्नमागच्छ आगत्यच हेसोमपते सोमस्यस्वामिनिन्द्र अद्रिभि-
र्घावभिःसुतमभिपुतंसोमंपिव हेवृषन् फलस्यवर्षयितः वृत्रहन्तम अतिशयेनशत्रूणांहन्तम
वृषभिर्वर्षकैर्मरुद्भिःसहायाहि पिवच ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृषाग्रावावृषामदोवृषासोमोअयंसुतः । वृषन्निन्द्रवृषभिर्द्वत्रहन्तम ॥ २ ॥

वृषा । गावा । वृषा । मर्दः । वृषा । सोमः । अयम् । सुतः ।

वृषन् । इन्द्र । वृषःभिः । द्वत्रहन्तम् ॥ २ ॥

ग्रावा अभिषवसाधन्ःपापाणोवृषा वर्षकः सोमरसस्यं फलस्यवामर्दः सोमपानेनज-
नितः वृषा वर्षकः अयंसुतोभिपुतः सोमोवृषा तंसोमंवृषभिःसहपिव ॥ २ ॥

अथतृतीया—

वृषात्वावृषणं हुवेवज्जिञ्चित्राभिः कृतिभिः ।

वृषन्निन्द्रवृषभिर्दृत्रहंतम् ॥ ३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणम् । हुवे । वज्जिन् । चित्राभिः । कृतिभिः ।

वृषन् । इन्द्र । वृषभिः । दृत्रहन्तम् ॥ ३ ॥

हेवज्जिन् वज्रवज्जिद्र वृषासोमरसस्पसेकाहं वृषणं त्वां हुवे आह्वयामि किमर्थं चित्राभिश्चापनीयाभिः ऊतिभीरक्षाभिः निमित्तभूताभिः शिष्टंगतम् ॥ ३ ॥

ऋजीषीवज्जीत्येपात्राक्षणाच्छंसिनःशस्रयाज्या ऋजीषीवज्जीवृषभस्तुरापाडितियाज्येतिहिसूत्रितम् ।

सैषाचतुर्थी—

ऋजीषीवज्जीवृषभस्तुरापाड्शुष्मीराजावृत्रहासोमृषावा ।

युक्त्वाहरिभ्यामुर्षयासर्वाड्माध्यन्दिनेसर्वनेमत्सदिन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीषी । वज्जी । वृषभः । तुरापाड् । शुष्मी । राजा । वृत्रहा ।

सोमृषावा । युक्त्वा । हरिभ्याम् । उर्ष । यासत् । अर्वाड् ।

माध्यन्दिने । सर्वने । मत्सत् । इन्द्रः ॥ ४ ॥

ऋजीषी सवनद्वयेभिषुतस्यगतसारस्यसोमरसस्यवृतीयसवने आप्यायाभिषुतोयोस्तिस्रः ऋजीषः सोमः सोस्यास्तीतिऋजीषी वज्जी वज्रवान् वृषभोवर्षिता तुरापाड् तुराणात्वरमाणानांशत्रुणांसोढा शुष्मी बलवान् राजा ईश्वरःसर्वस्य वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता सोमपात्रा सोमरसस्य पाता एवंमहानुभावइन्द्रोहरिभ्यांयुक्त्वारथंयेजयित्वापयात्तव उपगच्छतु अर्वागस्मदभिभुवंआगच्छतु माध्यन्दिनेसवनेमत्सत् मायतुसोमेनेन्द्रः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यत्वांसूर्यस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अक्षेत्रविद्यथामुग्धोभुवनान्यदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

यत् । त्वा । सूर्य । स्वःऽज्ञानुः । तमसा । अविष्यत् । आसुरः ।

अक्षेत्रद्वित् । यथा । मुग्धः । भुव्नानि । अदीधयुः ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदमादिचतुर्भिर्वैरवीणांकर्मकीर्त्यते हेसूर्य प्रेरक देव त्वा त्वा यद्यदा आसुरः
असुरस्यपाणापहर्तुरसुर्यावापुत्रः स्वर्भानुः स्वर्भानुसंज्ञकस्वमसामापानिर्मितेनाविष्यत् आ-
वृणोदित्यर्थः तदा भुवनानिसर्वाणि अदीधयुः दृश्यन्ते तथा तत्रत्यःसर्वोजनः अक्षेत्र-
द्वित् स्वस्वस्थानमजानन् मुग्धोमूढोभवति तथा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेएकादशोवर्गः ॥११॥

अथपृष्ठी-

स्वर्भानोरधयदिन्द्रमायाअवोदिवोवर्तमानाअवाहन् ।

गूळंसूर्यतमसार्पव्रतेनतुरीयेणब्रह्मणाविन्ददत्रिः ॥ ६ ॥

स्वःऽज्ञानोः । अध । यत् । इन्द्र । मायाः । अवः । दिवः ।

वर्तमानाः । अवःऽअहन् । गूळम् । सूर्यम् । तमसा । अर्पऽव्रतेन ।

तुरीयेण । ब्रह्मणा । अविन्दत् । अत्रिः ॥ ६ ॥

अथ अथ जगन्मौढ्यानन्तरं स्वर्भानोरसुरस्य यत् यानामाःसन्ति कीदृश्यस्ताः दिवो-
घोतमानादादित्यात् अवः अवस्ताद्वर्तमानाः तदुपरित्तिरोधानासामर्थ्यादितिभावः हेइन्द्र ताः
सर्वाः अवाहन् अवहंसि अथात्रैरेवपरोक्षवादः तमसान्बकारेण अपववेन अपगतकर्मणा गूळं
सूर्यं अन्धकारस्यावरणरूपत्वात्पववत्त्वं तथाविधं तुरीयेणब्रह्मणामंत्रेण ब्राह्मणोब्रह्मेत्यनेनाविर-
विन्दत् लब्धवान् आचरणापगमोपायनिवारणंशुद्धंवासूर्यमितिपूर्वमन्त्रापेक्षयास्यतुरीयत्वं एके-
कंमायांशमैकेकेनमंत्रेणापनोद्य चतुर्थेनमंत्रेण निडीन्तमोप्यनुददित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मामामिमंतवत्सन्तंमत्रहरस्याद्गुग्धोमियसानिगारीत् ।

त्वंमित्रोअसिसत्पराधास्तौमेहावतंवर्षुणश्चुराजा ॥ ७ ॥

मा । माम् । इमम् । तवम् । सन्तम् । अत्रे । इरुस्या । द्रुग्धाः ।
भियसा । नि । गारीत् । त्वम् । मित्रः । असि । सत्यधराधाः ।
तौ । मा । इह । अवत्म् । वरुणः । च् । राजा ॥ ७ ॥

इदं सूर्यवाक्यं हेअत्रे मामिमं ईदृगवस्थं मां तवसन्तं तवस्वभूतमिरस्यान्नेच्छया द्रु-
ग्धाद्रोग्धा असुरोभियसा भयजनकेनतमसा अन्वकारेण मानिगारीत् मागिरतु किंच हेमित्र
त्वमित्रोसि प्रमीदेःसकाशात्राताभवसि सत्यराधाः सत्यधनश्च तौ राजावरुणश्च त्वंच तौ यु-
वां मामामिहावतं रक्षतं यद्वा अत्रिरेवमित्रउच्यते वरुणश्चयुवाम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

प्राव्णो ब्रह्मायुं युजानः संपर्यन्कीरिणा दिवा नमसोपशिक्षन् ।
अत्रिः सूर्यस्य दिवि चक्षुराधास्त्वं भानो रपमाया अघुक्षत् ॥ ८ ॥
प्राव्णः । ब्रह्मा । युयुजानः । सपर्यन् । कीरिणा । देवान् । नमसा ।
उपशिक्षन् । अत्रिः । सूर्यस्य । दिवि । चक्षुः । आ । अधात् ।
स्वः । भानोः । अप । मायाः । अघुक्षत् ॥ ८ ॥

ब्रह्मा ब्राह्मणोत्रिः प्राव्णः अभिपवसाधनाय युयुजानः युंजन् इन्द्रार्थसोममभिपुण्व-
नित्यर्थः तथा कीरिणा कीर्यते विक्षिप्यते इति कीरि स्तोत्रं तेन देवान् सपर्यन् पूजयन्
किंच नमसान्नेन हविक्षणेन नमस्कारेण वा उपशिक्षन् शिक्षाविदानार्थोऽथ मसाधने वर्तते
मसाधयन् एवमुक्तैः सार्धैः सूर्यस्य सर्वमेरकस्य चक्षुःसर्वस्य व्यापकं मंडलं दिवि अन्तरिक्षे
आधात् निस्तमस्कं कृतवानित्यर्थः तदेव स्पष्टयति—स्वभानोरेतन्नामकस्यासुरस्य मायाः
स्वाश्रयमया मोहयन्ती परान् तथा कुर्वन्ती मायेत्युच्यते तादृशीर्मायाः तुरीयेण ब्रह्मणे-
त्युक्तं तदेतदुक्तं यत्तुरीयं ब्रह्मतेनात्रिःसहायः इन्द्रोपाघुक्षत् अपजुगोष न्यवारयदित्यर्थः
अथ वा तृतीयपादपदं व्याख्येयः सूर्यस्य दिवि पूर्वं मावृते प्रकाशे तदपनोद्यस्वकीयं चक्षुराधात्
निवारणतेजः संस्त्यापं दृष्टवानित्यर्थः स्वभानुमायया सूर्यस्यावृत्तिः हरिद्रविके समाप्राता-
स्वभानुश्चासुरः सूर्यतमसा विध्यतस्मै देवाः मायश्चित्तिमैच्छन् तस्य यत्प्रथमतो प्राप्नन्साकृष्णा वि-
रभवपद्मितीपंसाफाल्गुनीयचतुर्वीयंसावलक्षीयदध्यस्थादापाकं तन्नित्यादि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यवैसूर्यस्वर्मानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अत्रयस्तमन्वर्विदन्नह्यग्रन्येअशक्रुवन् ॥ ९ ॥ १२ ॥

यम् । वै । सूर्यम् । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।

अत्रयः । तम् । अनु । अविन्दन् । नहि । अन्ये । अशक्रुवन् ॥ ९ ॥ १२

अत्रिकृतं सामर्थ्यमनुवदति यवैसूर्यमिति निगतव्याख्यैषा अत्रयस्तसूर्यं अन्वविन्दन् इन्द्रार्थं सोमयागदेवतास्तुतिनमस्कारैः अनुक्रमेण ईषत्तमो विरुध्य लब्धवन्त इत्यर्थः अन्ये न स- शक्रुवन् न लब्धवन्तः खलु ॥ ९ ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कोनुवामिनिर्विशत्यृचनवमसूक्तं भोमस्यात्रेराप्यं षोडशीसप्तदश्यावतिजगत्या विंशत्यैकपदा- विराट् शिष्टाः सप्तदशविष्टुभ्रः विश्वेदेवादेवताः तथा चानुकान्तं—कोनुविंशतिर्वैश्वदेववैतत्योड- श्यावतिजगत्यावन्यैकपादेति । विनियोगोऽङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

कोनुवांमित्रावरुणाहतायन्दिवावांमहःपार्थिवस्यवादे ।

ऋतस्यवासदसिन्नासीथानोयज्ञायतेवापशुपोनवाजान् ॥ १ ॥

कः । नु । वाम् । मित्रावरुणौ । ऋतस्यन् । दिवः । वा । महः ।

पार्थिवस्य । वादे । ऋतस्य । वा । सदासि । नासीथाम् । नुः ।

यज्ञायते । वा । पशुसः । न । वाजान् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ देवौ वांयुवां कोनु कःखलुयजमानः ऋतायन् यज्ञमिच्छन् शक्रुया- दितिशेषः तस्मात्कृतमयैवदिवःसदसिद्युलोकसंबन्धनिस्थाने महोमहतःपार्थिवस्यसदसि ऋतस्थोत्पादकस्यांतरिक्षस्यसदसि तद्धेतुत्वात्ताच्छब्दं त्रिपुस्थानेषुनोस्मान्नासीथां रक्षतं वाशब्दश्चार्थं किंच यज्ञायते यज्ञमिच्छते हविर्दानेच मसं पशुपोनवाजान् पशुपुसीद- तोवाजानन्मानिक्षीरदध्यादीनीवतानियथाप्रयच्छथः तद्वदवतिमिति यद्वा नशब्दश्चा- र्थं पशुपःपशून्वाजांश्चदत्तमित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तेनोभिन्नोवरुणोअर्यमायुरिन्द्रंऋभुक्षामरुतोऽजुपन्त ।

नमोभिर्वायेदधतेसुवृक्तिस्तोमंरुद्रायमीह्रुपेतुजोपाः ॥ २ ॥

ते । नः । मिन्नः । वरुणः । अर्यमा । आयुः । इन्द्रः । ऋभुक्षाः ।

मरुतः । जुपन्त । नमःऽभिः । वा । ये । दधते । सुवृक्तिम् ।

स्तोमम् । रुद्राय । मीह्रुपे । सुजोपाः ॥ २ ॥

तेमित्रादयोदेवाः नोस्माकं सुवृक्तिं स्तोमं शोभनपापादिवर्जनवदस्तोत्रं नमोभिर्वा
हविर्भिश्च जुपन्त सेवन्तां येदधतेधारयन्ति उक्तलक्षणंस्तोत्रं देवाःद्विविधाः स्तोत्रभाजो-
हविर्भाजश्च अत्रस्तोत्रभाजउच्यन्ते आयुः सततगतिर्वापुरुच्यते अथमरुतएववियुज्यवि-
शेष्यन्ते रुद्रायमीह्रुपे तृतीयार्थंचतुर्थी रुद्रेणसहसजोपाःसजोपसःसहप्रीयमाणाः तेषांपुत्रत्वा-
दितिभावः केचन रुद्रायसजोपाइत्येतन्मित्रादिसर्वदेवताविशेषणमितिकथयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवांयेष्ठांश्विनाहुवध्यैवातंस्यपत्मन्त्रध्वंस्यपुष्टौ ।

उतवाँदिवोअसुरायमन्मप्रान्धाँसीव्यज्यवेभरध्वम् ॥ ३ ॥

आ । वा । येष्ठा । अश्विना । हुवध्यै । वातंस्य । पत्मन् ।

रध्वंस्य । पुष्टौ । उत । वा । दिवः । असुराय । मन्म । प्र ।

अन्धाँसिइव । यज्यवे । भरध्वम् ॥ ३ ॥

अनयाश्विनौ रुद्रश्चोप्यन्ते हेअश्विना अश्विनौ येषां कानानांपंतृतमौ वां युवां
वातस्यपत्मन् धर्मसाम्याद्धर्मिग्रहणं वापुसमानगतेरश्वस्यगमनेप्राप्तौ रध्वस्य रथस्यपुष्टौच
निमित्तेसति हुवध्यै हुवे आह्वयामि आह्वानुंमभवामि वा अथवा वायुवद्युवयोःशीघ्रगमन-
साधनरथस्यपोषेचनिमित्तेसति उतवा किंचेत्यर्थः दिवोद्योतमानाय चतुर्थ्यर्थेपष्टी अह-
रायप्राणापहर्षेरुद्राय यद्वा द्युलोकसंरन्धिने असुरायप्राणदात्रे सूर्यायवायवेवा यज्यवे या-
गताधकाय मन्ममननीयंस्तोत्रंप्रभरध्वं संपादयत हेऋत्पिजः अन्धाँसीव अन्नानिहविल्ल-
क्षणानिहवींदिस्तोत्रंचेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रस॒क्ष॒णो॑दिव्यःकण्व॑होतात्रितोदिवःस॒जोपा॒वातो॑अ॒ग्निः ।
 पू॒पाभ॑र्गःप्रभृ॒थेवि॑श्वभो॒जाआ॒जिन॑र्जग्मु॒राश्व॑श्वतमाः ॥ ४ ॥
 प्र । स॒क्ष॒णः । दि॒व्यः । कण्व॑होता । त्रि॒तः । दि॒वः । स॒जोपा॑ः ।
 वा॒तः । अ॒ग्निः । पू॒पा । भ॑र्गः । प्र॒भृ॒थे । वि॑श्वभो॒जाः । आ॒जिम् ।
 न । ज॒ग्मुः । आ॒श्व॑श्वतमाः ॥ ४ ॥

अत्रलिंगोक्तादेवताःभजग्मुरितिसंबन्धः सक्षणोयज्ञसेवमानः शत्रूणांसोढावादिज्योदिविभवः कण्वहोता कण्वारूपयोमेधाविनोवाहोवारआह्वावारोयस्यसतथोकः त्रितः त्रिपुक्षित्यादिस्थानेषु तायमानोदिवःसूर्येणसहसजोपाःसमानगतिः समानपीतिर्वा घातः उक्तक्षणाकोवापुरग्निः पूपापोषकएतन्नामाभागश्चप्रभृथे प्रभरणवत्यस्मिन्वज्ञेउक्ताःसर्वदेवाः विश्वभोजाविश्वरक्षकाः कृत्स्नाचारोवा आश्वश्वतमाः प्रकृष्टगमनाश्ववर्ताश्रेष्ठाःसन्तः आजिनं संमाममिव भजग्मुः भगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

प्रवो॑रा॒र्धियु॑क्ताश्वै॒र्भ्रध्व॑र॒ायए॒पेव॑सेदधीत॒धीः ।
 सु॒शेव॑ए॒वैरौशि॑जस्य॒होता॒येव॑ए॒वांम॑रुतस्तुराणा॒म् ॥ ५ ॥ १३ ॥
 प्र । वः । र॒यिम् । यु॒क्तश्च॑श्वम् । भ्र॒ध्वम् । रा॒यः । ए॒पे । अ॒व॑से ।
 द॒धी॒त् । धीः । सु॒शे॒वः । ए॒वैः । औ॒शि॒जस्य॑ । हो॒ता । ये ।
 वः । ए॒वाः । म॒रु॒तः । तु॒राणा॑म् ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेमरुतोवोयुषं रयिं धनं युक्ताश्वं अश्वसहितं अश्वयोग्यंपुत्रंवाप्रभरध्वं संपादयत् रायोधनानि गवाश्वदिदक्षणाणि एषे मातुं अवसे अवदत्यजनाम अजाय मातानां धनानांरक्षणायवाधीः स्तोवादधीत धारयतिस्तुतिम् सचौशिजस्यकक्षीववोहोवात्रिः एवैर्गन्तव्यैःकामैः गमनसाधनेरश्वैर्वा सुशेवः शेवमितिस्तुतनाम सुस्तुतोभवत्तु हेमरुतस्तुराणांत्वराणाणांवोमुष्माकंयेएवाः कामाः अश्ववासांनितैरिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेऽष्टकोदशोऽष्टकः ॥ १३ ॥

अथद्वितीया—

तेनोमिन्नोवरुणोअर्यमायुरिन्द्रंऋभुक्षामरुतोऽजुपन्त ।
नमोभिर्वायेदधतेसुवृक्तिस्तोमंरुद्रायमीह्रुपेतजोपाः ॥ २ ॥

ते । नः । मिन्नः । वरुणः । अर्यमा । आयुः । इन्द्रः । ऋभुक्षाः ।
मरुतः । जुपन्त । नमःऽभिः । वा । ये । दधते । सुवृक्तिम् ।
स्तोमम् । रुद्राय । मीह्रुपे । सजोपाः ॥ २ ॥

तेमिन्नादयोदेवाः नोस्माकं सुवृक्तिं स्तोमं शोभनपापादिवर्जनवस्तोत्रं नमोभिर्वा
हविर्भिश्च जुपन्त सेवन्तां येदधतेधारयन्ति उक्तक्षणस्तोत्रं देवाःद्विविधाः स्तोत्रभाजो-
हविर्भाजश्च अत्रस्तोत्रभाजउच्यन्ते आयुः सततगविर्यायुरुच्यते अथमस्तएववियुज्यवि-
शेष्यन्ते रुद्रायमीह्रुपे तृतीयाथेचतुर्थी रुद्रेणसहसजोपाःसजोपसःसहप्रीयमाणाः तेषांपुत्रत्वा-
दितिभावः केचन रुद्रायसजोपाइत्येतन्मिन्नादिसर्वदेवताविशेषणमितिकथयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आवायेष्टांश्विनाहुवध्यैवार्तस्यपत्मन्त्रथ्यस्यपुष्टौ ।
उतवादिवोअसुरायमन्म्रान्धांसीव्यज्यवेभ्रध्वम् ॥ ३ ॥

आ । वाम् । येष्टां । अश्विना । हुवध्यै । वार्तस्य । पत्मन् ।
रथ्यस्य । पुष्टौ । उत । वा । दिवः । असुराय । मन्म । प्र ।
अन्धांसिऽइव । यज्यवे । भ्रध्वम् ॥ ३ ॥

अनयाश्विनौ रुद्रश्चोच्यन्ते हेअश्विना अश्विनौ येष्टा कामानांपंतृतमौ वां युवां
वावस्यपत्मन् धर्मसाम्याद्धर्मिग्रहणं वायुसमानगतेरश्वस्यगमनेपामौ रथ्यस्य रथस्यपुष्टौच
निमित्तेसति हुवध्यै हुवे आह्वयामि आह्वातुंप्रभवाभि वा अथवा वापुवचुवयोःशीघ्रगमन-
साधनरथस्यपोषेचनिमित्तेसति उतवा किंचेत्यर्थः दिवोद्योतमानाय चतुर्थ्यर्थेपष्टी असु-
रायमाणापहर्षेरुद्राय यद्वा द्युलोकसंबन्धिने असुरायमाणदात्रे सूर्यायवायवेवा यज्यवे या-
गसाधकाय मन्ममननीयंस्तोत्रंप्रभ्रध्वं संपादयव हेऋत्विजः अन्धांसीव अन्धानिहवित्त-
क्षणानिहवींषिस्तोत्रंचेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रसृक्षणोद्विव्यःकण्वंहोतात्रितोदिवःसृजोपावातोअग्निः ।

पूपाभगःप्रभृथेविश्वभोजाआजिनजग्मुराश्वश्वतमाः ॥ ४ ॥

प्र । सृक्षणः । द्विव्यः । कण्वं६होता । त्रितः । दिवः । सृजोपाः ।
वातः । अग्निः । पूपा । भगः । प्र६भृथे । विश्व६भोजाः । आजिम् ।
न । जग्मुः । आश्व६श्वतमाः ॥ ४ ॥

अत्रलिङ्गोक्तदेवताःप्रजगुरितिसंबन्धः सक्षणोयज्ञसेवमानः शत्रूणांसोढावादिभ्योद्वि-
विभवः कण्वहोता कण्वाऋषयोभेधानिनोवाहोतारआह्वातारोपस्यसतथोक्तः त्रितः त्रिपुक्षि-
त्पादिस्थानेषु ताममानोदिवःसूर्येणसहसृजोपाःसमानगतिः समानप्रीतिर्वा धातः उक्तक्षण-
कोवायुरग्निः पूपापोपकएतन्नामाभगश्चप्रभृथे प्रभरणवत्यरिमन्यज्ञेउक्ताःसर्वेदेवाः विश्वभो-
जाविश्वरक्षकाः कृत्स्नात्तारोवा आश्वश्वतमाः प्रकृष्टगमनाश्ववर्ताश्रेष्ठाःसन्तः आजिन सं-
मामपिव प्रजग्मुः प्रगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवोर्द्युक्ताश्वभरध्वंरायएपेवसेदधीतधीः ।

सुशेवएवैरौशिजस्यहोतायेवुएवामरुतस्तुराणाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्र । वः । र्यिम् । युक्त६अश्वम् । ञ्रध्वम् । रायः । एपे । अवंसे ।
दधीत् । धीः । सु६शेवः । एवैः । औशिजस्यं । होता । ये ।
वः । एवाः । मरुतः । तुराणाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेमरुतोवोयुपं रयिं धनं युक्ताश्वं अश्वसहितं अश्वयोग्यंपुत्रवामभरध्वं संपादयत
रायोधनानि गवाश्यादिलक्षणानि एपे प्राप्तुं अवसे अवइत्यन्नाम अन्नाय प्राप्तानां
धनानारक्षणायवाधीः स्तोतादधीत धारयतिस्तुविम् सचौशिजस्यकक्षीवतोहोतात्रिः एवै-
गन्तव्यैःकामैः गमनसाधनेरश्वैर्वा सुशेवः शेवमितिमुत्तनाम सुसुतोभपतु हेमरुतस्तुराणांत्वर-
माणानांवोयुष्माकंयेवाः कामाः अश्वायान्तितैरिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्मद्धितीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रवोवायुमितिपष्ठीवायव्येपशौहविषोयान्पा प्रवोवायुरंथयुजंरुणुध्वमुत्तत्वापदितेनहीवि
स्रप्रिवंत्पाठस्तु ।

अथपष्ठी-

प्रवोवायुरंथयुजंरुणुध्वंप्रदेवंविप्रंपनितारंमर्कैः ।

इपुध्यवंऋतसापःपुरंधीर्वस्वीनोअन्नपत्नीराधियेधुः ॥ ६ ॥

प्र । वः । वायुम् । रथ्युजम् । रुणुध्वम् । प्र । देवम् । विप्रम् ।

पनितारम् । अर्कैः । इपुध्यवं । ऋतसापः । पुरंधीः । वस्वीः ।

नः । अन्नं । पत्नीः । आ । धिये । धुरितिधुः ॥ ६ ॥

हेमदीयाऋत्विजोवोयुंवायुंवायुदेवंरथयुजं यज्ञगमनाय रथसंबद्धंरुणुध्वं कुरुध्वं प्रदे-
वं घोतमानं विप्रं विशेषेणकामानांपूरकं विप्रवत्पुंयंवा पनितारं कर्मणिकर्तृप्रत्ययः स्तुत्यमि-
त्यर्थः फलप्रदावारंवा अर्कैरर्चनीयराधाधैर्मन्त्रैःपरुणुध्वं स्तुत किंच इपुध्यवः गन्धः ऋतसापः
यज्ञप्रशः पुरंधीःपुरंध्यः स्त्रीरूपाः रूपवत्योवावस्वीः मशांस्यापत्नीर्देवपत्न्योवास्मिन्यज्ञेनोत्प-
दीयामधियेकर्मणेतन्निष्पत्तयेआधुः आगतवत्यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उपवृष्येवन्द्येभिःशूपैःप्रयह्वीदिवश्चितर्यन्द्रिकैः ।

उपासानक्ताविदुपीव्विश्वमाहावहतोमर्त्याययज्ञम् ॥ ७ ॥

उप । वः । ल्ये । वंद्येभिः । शूपैः । प्र । यह्वी इति । दिवः ।

चितर्यतुद्भिः । अर्कैः । उपसानक्ता । विदुपीव्वेतिविदुपीव्विव ।

विश्वम् । आ । ह । वहतः । मर्त्याय । यज्ञम् ॥ ७ ॥

हेउपासानका अहोरात्राभिमानिदेवते यह्वी महत्यौ वन्द्येभिर्बन्दनाहैरितरैःदेवैःसहदिवोन्त-
रिक्षादविशेषेणसर्वप्रदेशात्त्वोयुष्मत्प्रउपदेशे उपप्रापयामिहविः ईषिःप्रापणकर्मस्यादुपमाभिः
समन्वितः शूपैःसुखकैरेश्चितर्यन्द्रिःज्ञापयन्द्रिकैर्भन्त्रैःसहोपमापयामि हेउकेदेवते भवत्यौ विश्वं
सर्वकहेव्यजातं विदुपीव्व जातंत्याविव मर्त्याययजमानाययज्ञमापहतः अभिमुखंमापयतः हेति
पूरणः यद्वा शूपैरित्यादीनितृतीयावहुवचनान्तानिबन्धेभिरित्यस्यविशेषणानीतिकेचिदाहुः॥७॥

अथाष्टमी—

अभिवोअर्चेपोष्यावतो नृन्वास्तोष्पतित्वष्टारंरराणः ।
धन्यासजोपाधिपणानमोभिर्वनस्पतीरोपधीरायएषे ॥ ८ ॥

अभि । वः । अर्चे । पोष्याऽवतः । नृन् । वास्तोः । पतिम् ।
त्वष्टारम् । रराणः । धन्या । सज्जोपाः । धिपणा । नमःऽभिः ।
वनस्पतीन् । ओपधीः । रायः । एषे ॥ ८ ॥

अहं पोष्यावतो बहुपोष्यजनयुक्तानृन्कर्मनेतृन् वीयुष्मानभ्यर्चे अभिपूजयामि स्तो-
मीत्यर्थः केपुनस्तेयूयं उच्यते—वास्तोष्पतित्वष्टारंरराणःस्तोत्रादिभिःक्रीडन् हविर्ददद्वाहंघ-
न्याधनकरीसजोपाः इतरदेवैःसहगच्छन्तीपीगयन्तीवा धिपणा वाङ्नामैतत् वाग्देवता एताद्वि-
वीयार्थेपथमा उक्तलक्षणांवाणींवनस्पतीनोपधीश्च नमोभिःसहार्चइतिसंबन्धः किमर्थं रायएषे
धनानिमाप्तुम् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

तुजेनस्तनेपर्वताःसन्तुस्वैतवोयेवसंवोनवीराः ।
पनितआस्योर्यजतःसदानोवर्धाञ्चःशंसनर्योअभिष्टौ ॥ ९ ॥

तुजे । नः । तेन । पर्वताः । सन्तु । स्वऽएतवः । ये ।
वसंवः । न । वीराः । पनितः । आस्यः । यजतः । सदा । नः ।
वर्धात् । नः । शंसम् । नर्यः । अभिष्टौ ॥ ९ ॥

पर्वताः पर्ववन्तः पुराणवन्तोमेधाः तनेविस्तृतेतुजेदाने यद्वा तनेतिपुत्रनाम पद्यार्थेचतुर्थी
पुत्रस्पदानइत्यर्थः अथवा नस्तुजेपुत्रेतेतत्पुत्रेच स्वैतवः शोभनमनाःसन्तु भवन्तु कीदृशा-
स्ते येवसवः जगतोवाप्तयितारः वीरान वीराइव किंच पनितः स्तुतः आस्यः आहव्यः सं-
र्वैर्यजतोयजनीयआदित्यः सदासर्वदा नः शंसं अस्माकंस्तुतिं नर्योऽनरेभ्योहितोदेवःअभिष्टौ
अभिगतपुत्रेणे अभिगमनेवासति वर्धात् वर्धयेत् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वृष्णो॑ अस्तो॒पि भूम्य॑स्य॒ गर्भं॑ त्रितो॒नपा॑त॒ मपां॑ सुवृ॒क्ति ।
 गृ॒णीते॑ अ॒ग्निरे॒तरी॑न॒ शू॒षैः शो॒चिष्के॑शो॒ निरि॑णाति॒ वनां ॥ १० ॥ १४ ॥
 वृष्णः । अस्तोपि । भूम्यस्य । गर्भम् । त्रितः । नपातम् ।
 अपाम् । सुवृक्ति । गृणीते । अग्निः । एतरी । न । शूषैः ।
 शोचिःऽकेशः । नि । रिणाति । वनां ॥ १० ॥ १४ ॥

भूम्यस्य भूमिरंतरिक्षं तदहेस्यतादृशस्य वृष्णोवर्षकस्यपर्जन्यस्य अथवाभूम्योभूमे-
 रेवाहः षडुचितवृष्टिप्रदानाद् तादृशस्यमेघस्यगर्भगर्भस्थानीयं अपानपातं रक्षकं वैद्युतम-
 धिं सुवृक्ति स्तोत्रकर्मैतव शोभनपापादिवर्जनवतास्तोत्रेण अस्तोपि स्तुतवानहं सचित-
 स्तीर्णतमः त्रिषुस्थानेषुत्रित्वापन्नेषुतायमानोभिः एवरिगन्तरिमपि शूषैः सुखकैरैः रश्मि-
 भिः नगृणीते नगरणंकुरुते नकुध्यतीत्यर्थः किंतु शोचिष्केशः मदीतरिमःसन् वना
 वनानि निरिणाति हिनस्ति दहतीत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथैकादशी-

क॒थाम॒हेरु॑द्रियाय॒ ब्रवाम्॑ क॒द्राये॑ चि॒कितु॑पे॒ भगा॑य ।
 आप॒ ओप॑धीरु॒तनो॑वन्तु॒ द्यौर्व॑ना॒ गिरयो॑ वृ॒क्षकेशाः ॥ ११ ॥
 कथा । महे । रुद्रियाय । ब्रवाम् । कत् । राये । चिकितुपे ।
 भगाय । आपः । ओपधीः । उत । नुः । अवन्तु । द्यौः । वना ।
 गिरयः । वृक्षकेशाः ॥ ११ ॥

यपमत्रयः कथा केनप्रकारेण महे महते रुद्रियाय रुद्रपुत्राय मरुद्रणाय ब्रवा-
 म स्तुतीः क्व किंच स्तोत्रं राये धनलाभाय चिकितुपे सर्वजानते भगायैतन्नाम-
 कापदेवायप्रवाम उतापिच आपः अन्देवताः ओपधीरोपधयोधीधुंदेवतावनावनानि गिर-
 योवृक्षकेशाः वृक्षाएवकेशस्थानीयापेपति एता उक्तेदेवतानोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

शृणोतु न ऊर्जापतिर्गिरः स न भुस्तरीयाँ इपिरः परिज्मा ।
शृण्वन्त्वापः पुरो न शुभ्राः परिस्त्रुचो वृहाणस्यार्द्रैः ॥ १२ ॥

शृणोतु । नः । ऊर्जाम् । पतिः । गिरः । सः । नभः । तरीयान् ।
इपिरः । परिज्ज्मा । शृण्वन्तु । आपः । पुरः । न । शुभ्राः ।
परि । स्त्रुचः । वृहाणस्य । अर्द्रैः ॥ १२ ॥

नोस्मार्कगिरः स्तुतीः शृणोतु कः ऊर्जविलानांपतिर्वायुः अथवा ऊर्जामन्त्रानांपतिः प्राणो-
पाधिकस्य वायोः कृत्स्नानृत्वमसिद्धं श्रुतिश्च भवति—प्राणस्यान्नमिदं सर्वमप्रापतिरकल्पपद्विति ।
सः नभोनभसिचारी तरीयान् तरितव्यः इपिरोगमनशीलः परिज्मापरितोगन्ता किंच, आपः
शृण्वन्तु गिरः कीदृश्यस्ताः पुरो न पुराणीव शुभ्राः दीप्ताः वृहाणस्य वर्धमानस्य अर्द्रैर्मेघस्य
वापर्वतस्य वापरिपरितः स्त्रुचः सरणशीलाः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विदा चिन्नुमहान्तो ये व एवा ब्रवाम दस्मा वार्यन्दधानाः ।
वयंश्च न सुभ्वं आर्वयन्ति क्षुभामर्तमनुयतं वधस्त्रैः ॥ १३ ॥

विदा । चिन् । नु । महान्तः । ये । वः । एवाः । ब्रवाम् । दस्माः ।
वार्यम् । दधानाः । वयः । चन । सुभ्वः । आ । अर्व । यन्ति ।
क्षुभा । मर्तम् । अनुयतम् । वधस्त्रैः ॥ १३ ॥

हेमहान्तो मरुतो नु क्षिप्तं यूयं विद जानीथस्त्वोत्र हेदस्माः दर्शनीयाः वोयुष्मान्ये एवाः
गन्तारोयुष्माश्च भजमानाः वार्यं वरणीयं हविः दधानाः ददानाधारयन्तो वा वयं ब्रवामस्तुतिं यद्वा
येवः यूयमित्यर्थः ये यूयमेवाः अस्मद्यज्ञं अभिगन्तारः ते विद चिदिति पूरणः वयश्चन आगन्ता
रश्चेते मरुतः सुभ्वः सुपुत्रवन्तः प्रवृद्धाः आ अस्मदग्निमुखमवयन्ति गच्छन्ति किंकुर्वन्तः क्षुभा
क्षोभकेण सहितं मर्तमरणधर्माणैरिणं अनुयतं अभिगतं वधस्त्रैरायुधैः परिहरन्तो वयन्ति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

आदैव्यानि॒पार्थि॒वानि॒जन्मा॒पश्वा॒च्छा॒सुम॒खाय॒वोच॒म् ।
व॒र्धन्तां॒द्यावो॒गिरि॑श्च॒न्द्राग्रा॑उ॒दाव॒र्धन्ता॒मभि॒पाता॒अर्णाः ॥ १४ ॥

आ । दैव्यानि । पार्थिवानि । जन्म । अपः । च । अच्छ ।
सु॒ष्टम॒खाय । वो॒च॒म् । व॒र्धन्ता॒म् । द्यावः । गिरिः । च॒न्द्र॒इअ॑याः ।
उ॒दा । व॒र्धन्ता॒म् । अ॒भि॒इसा॒ताः । अर्णाः ॥ १४ ॥

दैव्यानि देवसंबन्धीनि पार्थिवानि पृथिवीसंबन्धीनि च जन्म जन्मानि अपश्च अपसा-
च्छाभिन्नानुसुमखायशोभनयज्ञायमरुद्गणायवोचं ब्रवीमि गिरिः स्तुतयोर्वर्धतां द्यावोपोवमानाः
स्वपतिपाद्यार्थं प्रकाशिन्यः चन्द्राग्राः आह्लादनं हिरण्यं वा अग्रे यासां तास्तादृश्यः सत्योव-
र्धन्तां अर्णाः नद्यश्च अभिपाताः मरुद्भिः संभक्ताः उदा उदकेन वर्धन्तां सद्यद्वा भवन्तु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

प॒दे॒प॒दे॒मे॒जरि॑मानि॒धा॒यि॒वरू॒त्रीवा॒श॒क्राया॒पा॒यु॒भिश्च॑ ।
सि॒प॒क्तु॒मा॒ता॒म॒ही॒र॒सान॒स्मत्सू॒रिभि॑र्ऋ॒जु॒ह॒स्ता॒ऋ॒जु॒व॒निः ॥ १५ ॥ १५ ॥

प॒दे॒इ॒प॒दे । मे । ज॒रि॒मा । नि । धा॒यि । वरू॒त्री । वा । श॒क्रा ।
या । पा॒यु॒भिः । च । सि॒स॒क्तु । मा॒ता । म॒ही । र॒सा । नः ।
स्मत् । सू॒रि॒भिः । ऋ॒जु॒इ॒स्ता । ऋ॒जु॒इ॒व॒निः ॥ १५ ॥ १५ ॥

जरिमास्तुतिर्मेमदीयापदेपदे तदातदाभूमौनिधायि निधीयते स्थाप्यते क्रिय-
तइत्यर्थः याचशक्रा शक्रासती प्राप्नुभीरक्षणैः वरुत्री अस्मदुपद्रववारयित्रीभवति वाशब्द-
व्यार्थे मातासर्वस्थनिर्मात्री मही महती पूज्या रसा सारभूताभूमिः सिपक्तु सेवतां नोस्माकं
स्तुतिं अथवा स्तुतानोस्मानसिपक्तु स्मच्छब्दः प्रशस्तवचनः प्रशस्तैः सूरिभिः मेधाविभिः स्तोतृ-
भिः निमित्तैः वेपांपरिचर्यमापीत्यर्थः ऋजुहस्ता अस्मदनुकूलहस्ता ऋजुवनिः कल्याणदानाभ-
वतु ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

कथादाशेमनमसासुदानूनव्यामरुतोअच्छोक्तौप्रश्रवसोमरुतोअच्छोक्तौ।
मानोर्हिर्बुध्नोरिपेधास्माकंभूदुपमातिवनिः ॥ १६ ॥

कथा । दाशेम । नमसा । सुदानून । एवध्या । मरुतः । अच्छोक्तौ ।
प्रश्रवसः । मरुतः । अच्छोक्तौ । मा । नः । अहिः । बुध्न्यः ।
रिपे । धात् । अस्माकम् । भूत् । उपमातिवनिः ॥ १६ ॥

वर्यं कथा केनप्रकारेण दाशेम परिचरेम नमसास्तोत्रेणान्नेनवासुदानून शोभनदानान्म-
रुतःएवपाप्यंक्रियमाणप्रकारेणअच्छोक्तौ आभिमुरत्येनवचनेनिमित्तेसति तान्मरुतःकथंपरिच-
रेम तेषांदुराराध्यत्वादितिभावंः कथं प्रश्रवसः प्रकृष्टान्नाभवन्ति अच्छोक्तौ अभिर्गन्त्युक्तिः
स्तुतिर्यत्पतादशेमयि यद्वा प्रश्रवसःप्रकृष्टान्नस्वममअच्छोक्तौस्तोत्रनिमित्तेसति मरुतःक-
थाकेनप्रकारेणदाशेम पुनरुक्तिरादरार्थां वहिर्बुध्नोर्देवोस्मान् रिपे हिंसकाय माधाव् मास्था-
पयतु सदेवोस्माकंभूव भवतु उपमातिवनिः शत्रूणांहन्ता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

इतिचिन्नुप्रजायैपशुमत्यैदेवासोवनतेमर्त्योवआदेवासोवनतेमर्त्योवः ।
अत्राशिवांतन्वोधासिमस्याजरान्चिन्मेनिर्ऋतिर्जग्रसीत ॥ १७ ॥

इति । चित् । नु । प्रज्जायै । पशुमत्यै । देवासः । वनते । मर्त्यः ।
वः । आ । देवासः । वनते । मर्त्यः । वः । अत्रं । शिवाम् । तन्वः ।
धासिम् । अस्याः । जराम् । चित् । मे । निःऋतिः । जग्रसीत ॥ १७ ॥

हेदेवासोदेवाः वीयुष्माव इतिचित् इत्यमेव नु क्षिप्रं प्रजायै पशुमत्यै पशुसहि-
त्तायापत्याय वनते भजते मर्त्योमनुष्योयजमानः आदेवासइतिपुनरुक्तिरादरार्थां अ-
न्नास्मिन्यज्ञे शिवांधासि अन्नं मे मम अस्यास्तन्वोदेवैरनुगृहीतस्यपुत्रस्यं करोतु
निर्ऋतिर्देवता जरान्चिन् जरान्च जग्रसीतग्रसतु ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

तांवेदेवाःसुमतिमूर्जयन्तीमिपमश्यामवसवःशसागोः ।

सानःसुदानुमूर्जयन्तीदेवीप्रतिद्रवन्तीसुवितार्यगम्याः ॥ १८ ॥

ताम् । वः । देवाः । सु॒म॒तिम् । ऊ॒र्ज॒य॒न्तीम् । इ॒प॒म् । अ॒श्या॒म् ।

व॒स॒वः । श॒सा॑ । गोः । सा । नः । सु॒द॒ानुः । मूर्ज॒य॒न्ती ।

दे॒वी । प्र॒ति । द्र॒व॒न्ती । सु॒वि॒तार्य॑ । ग॒म्याः ॥ १८ ॥

हेदेवाः हेवसवोवासयितारोवोपुष्पाकं स्वभ्रुतांतांपसिद्धां सुमर्दिशोभनमनसाधनां अन्वेनमतिवृद्धिरन्मयं हि सौम्यमनइत्यादिपुपसिद्धा ऊर्जयन्तीबलकरां इपंइपणसाधनमचं क्षीरदध्यादिलक्षणं शसास्तुत्या गो.सकाशादश्याममागुयाप सादेवी नोस्मात् सुवितार्यगुत्वाय प्रतिगम्याःप्रतिगम्यावअभिगच्छेत् साइद्वेवताविशेष्यते सुदानु.शोभनदाना-पृळयन्तीसुवयन्ती द्रवन्तीअस्मदभिमुखंगच्छन्ती ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

अग्निनृद्धांपूथस्यमातास्मन्दीभिर्बुर्वशीवागृणातु ।

उर्वशीवाबृहद्विवागृणानाभ्यूर्णानाप्रभृथस्यायोः ॥ १९ ॥

अ॒ग्निः । नः । इ॒ळां । यू॒थ॒स्य॑ । मा॒ता । स्मत् । न॒दी॒भिः ।

उ॒र्व॒शी॑ । वा । गृ॒णा॒तु । उ॒र्व॒शी॑ । वा । बृ॒ह॒त् । द्वि॒वा । गृ॒णा॒ना ।

अ॒ग्नि॒इ॒र्ण॒वा॒ना । प्र॒भृ॒थ॒स्य॑ । आ॒योः ॥ १९ ॥

अग्निगृणातु नोस्मानिळाभूमिः पूथस्यगोसंधस्य मातानिर्मात्री यद्वा इळा गोस्तपधरापनोःशुनीत्याह. यद्वा यूथस्यमरुद्रणस्य निर्मात्री इळामाध्यमिकीवाक् अथवोर्वशीनाभ्यमिकीवाक् नदीभिर्गङ्गादिभि.सह गृणातु स्मच्छब्दःप्रशस्तवचनइत्युक्तं प्राशस्यंगृणातु अथवा अन्तरिक्षस्थानादेवता नोस्माकं प्राशस्यंगृणातु वाअथवा उर्वशीबहूनांबशयित्री आदित्याख्याद्युस्थानदेवता नःप्राशस्यंगृणातु कीदृशीसा उर्वशीवृहद्विवाप्रभृथयित्रीः गृणानाथद्वयन्ती अस्मदीयं कर्मप्रशंसन्ती अभ्यूर्णानाआच्छादयन्ती

कं आयोःआयुंमनुष्यंयजमानं केन प्रभृथस्यतेजसोवोदकस्यवादानेन प्रभृथस्यतेजसो-
वोदकस्येतिनिरुक्तं । अथवा प्रभृथस्यप्रभरणवतआयोर्यत्तमस्फूर्णानाआच्छादयन्ती ॥ १९ ॥

अथविंशी-

सिपंक्तुनऊर्ज्व्यस्यपुष्टेः ॥ २० ॥ १६ ॥

सिपंक्तु । नः । ऊर्ज्व्यस्य । पुष्टेः ॥ २० ॥ १६ ॥

ऊर्ज्व्यस्यैतन्नामकस्यराज्ञःपुष्टेःपोपकस्य संबन्धिनोतोस्मान् सिपंक्तुसेवतांसामर्थ्या-
द्देवसंघइतिगम्यते अथवा उर्वशीमरुद्गणोवागृह्यते प्रकृतत्वादिति ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पष्टितीमेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

प्रशंतमेत्यष्टादशार्चदशमंसूक्तं भौमस्यात्रैरापंचैष्टुभं पूर्वसूक्तेवैतदित्युक्तत्वाद् इदम-
पिवैश्वदेवं तमुद्गृहीत्येकादशीरुद्गदेवत्या सप्तदशेकपदा एतयोरुपात्त्यैकपदेत्यनुक्रमिष्यमाण-
त्वाद् अत्रानुक्रमणिका-प्रशंतमाडूनैकादशीरौद्रीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा-

प्रशंतमावरुणंदीधितिगीमित्रंभगमर्दितिनूनमश्याः ।

पृषद्योनिःपंचहोताशृणोत्वतूर्तपन्थाअसुरोमयोभुः ॥ १ ॥

प्र । शम्इतमा । वरुणम् । दीधिति । गीः । मित्रम् । भगम् ।

अर्दितिम् । नूनम् । अश्याः । पृषत्इयोनिः । पंचइहोता । शृणोतु ।

अतूर्तइपन्थाः । असुरः । मयःइभुः ॥ १ ॥

शंतमा अत्यन्तसुखकरी गीः स्तुतिरूपावाक् वरुणंमित्रंभगंअर्दितिव दीधिवी दी-
धित्याकर्मणा हविःप्रक्षेपणात्मकेनसह नूनमवितथं प्राश्याःप्राप्तोतु किंच पृषद्योनिः पृष-
द्वर्णान्तरिक्षस्थः पंचहोता पंचविधस्यमाणापानादिहोमस्यसाधकोवायुः यद्वा पंचहोतेतिवा-
योर्नाम वायुःपंचहोतासप्राणइतिहिश्रुतेः । सचातूर्तपन्थाः आर्हिसितगतिः अहुरःप्राणस्यदा-
ता मयोभुःसुखस्यास्पदभूतः एवमुक्तलक्षणोवायुः शृणोतुस्तोत्रमिति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रतिमेस्तोममदितिर्जगृभ्यात्सूनुंनमात्ताहृद्यं सुशेर्वम् ।
ब्रह्मप्रियं देवहितं यदस्त्यहं मित्रेवरुणे यन्मयोभु ॥ २ ॥

प्रति । मे । स्तोमम् । अदितिः । जगृभ्यात् । सूनुम् । न । माता ।
हृद्यम् । सुशेर्वम् । ब्रह्म । प्रियम् । देवहितम् । यत् । अस्ति ।
अहम् । मित्रे । वरुणे । यत् । मयः । २ ॥

मेमदीयं स्तोमं स्तोत्रं अदितिर्देवता प्रतिजगृभ्यादपतिगृह्णातु सूनुनमाता स्वतनुजं जनेनी-
ष सायथापतिगृह्णात्सालिग्यपरितुष्यति तद्वदित्यर्थः कीदृशतं ह्यहदमगमं सुशेवं शोभन-
सुखकर एतद्व्यसाधारण किञ्च ब्रह्म मंत्रजात प्रियप्रियकरं देवहित देवे प्राप्पयदस्ति यद्ब्रह्म
मयोभु सुखसाधनतदहं मित्रेवरुणे च प्रापयामीति शेषः यद्वा मित्रेवरुणे च अहोरात्राभिमानि देवयोः
यदुक्तलक्षणं ब्रह्म परिवृढ यज्ञादित्य कर्मास्तितदहंधारयामीति ॥ २ ॥

उदीरयेत्येषा एकादशिनैसावित्रेण शौवषायाग्या सवितं च—उदीरय कवितमं कवीनां भगं-
धियं वाजयन्त पुरंधिमिति द्वेदिति ।

सैषा तृतीया—

उदीरय कवितमं कवीनां मुनत्तैनमभि मध्वाघृतेन ।
सनो वसूनि प्रयता हितानि चन्द्राणि देवः सवित्ता सुवाति ॥ ३ ॥

उत् । ईरये । कवितमम् । कवीनाम् । मुनत्त । एनम् । अग्नि ।
मध्वा । घृतेन । स । न । वसूनि । प्रयता । हितानि । चन्द्राणि ।
देव । सवित्ता । सुवाति ॥ ३ ॥

अनया अग्नि सवित्ता च स्तूपते हेऋत्विज कवीनां कवितम अतिशयेन कान्तदर्शिनं अ-
भुं पुरोवर्तिनं अग्निं सविनारवा उदीरय ऊर्ध्वप्रापयत हर्षयतेत्यर्थ एनदेवं मध्वा मधुरेण सोमर-
सेन घृतेन च अण्युनत्त अभिर्षिचत तर्षयतेत्यर्थ ससवित्ता देवो नोस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्या-
नि गवादिधनानि प्रयता प्रयतानि हितानि चन्द्राणि आह्लादकानि हिरण्यानि सुवाति प्रय-
च्छत्वित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

समिन्द्रणोमनसातेपिगोभिःसंसूरिभिर्हरिवःसंस्वस्ति ।
संब्रह्मणादेवहितंयदस्तिसंदेवानांसुमत्याययज्ञियाताम् ॥ ४ ॥

सम् । इन्द्र । नः । मनसा । नेपि । गोभिः । सम् । सूरिभिः ।
हरिवः । सम् । स्वस्ति । सम् । ब्रह्मणा । देवहितम् । यत् ।
अस्ति । सम् । देवानाम् । सुमत्या । यज्ञियानाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र जोस्मात् मनसा प्रकृष्टेनचेतसा गोभिःसह संनेपिनयसि अस्मभ्यंगाःवापय-
सीत्यर्थः एवंसर्वत्र हेहरिवः हरिरुपांतद्वन्दिन्द्र सूरिभिर्मैभाविभिःपुत्रैर्ऋत्विग्भिर्वा सजेपि
तथा स्वस्तिभिःक्षेत्रैःसंनेपि ब्रह्मणा मभूतेनानेनसंनेपि यदन्नदेवहितमस्ति तेन किञ्च यज्ञि-
यानां यज्ञार्हाणांदेवानां सुमत्या अनुग्रहबुद्ध्यासंनेपि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

देवोभगःसविता रायोअंशइन्द्रोवृत्रस्यसंजितोधनानाम् ।
ऋभुक्षावाजउतवापुरंधिरवन्तुनोअमृतासस्तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

देवः । भगः । सविता । रायः । अंशः । इन्द्रः । वृत्रस्य । समुजितः ।
धनानाम् । ऋभुक्षाः । वाजः । उत । वा । पुरंधिः । अवन्तु ।
नः । अमृतासः । तुरासः ॥ ५ ॥ १७ ॥

अत्रर्षिगोक्तदेवताः भगोदेवःसविताच रायोधनस्यस्वामी अंशस्त्वष्टा वृत्रस्यहन्ताइ-
न्द्रश्च एतेदेवाः धनानांसंजितःसम्यक्जेतारः ऋभुक्षाः ऋभुर्वाजश्च उतवा अपिच पुरंधिर्बहु-
धीः विश्वोच्यते एतेच अमृतासोअमृताअमरणधर्माणः भगादिदेवाः तुरासः अस्मद्यज्ञमति
त्वरमाणाःसंतोनोस्मानवन्तुरक्षन्तु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयैस्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथपटी-

मरुत्वतोऽप्रतीतस्यजिष्णोरजूर्यतःप्रब्रवामाकृतानि ।

नतेपूर्वमघवन्नापरासोनवीर्यंनूतनःकश्चनाप ॥ ६ ॥

मरुत्वतः । अप्रतीतइतस्य । जिष्णोः । अजूर्यतः । प्र । ब्रवाम् ।

कृतानि । न । ते । पूर्व । मघवन् । न । अपरासः । न । वीर्यम् ।

नूतनः । कः । चन । आप ॥ ६ ॥

वयं यजमानामरुत्वतोमरुद्भिस्तद्वतइन्द्रस्य कृतानि कर्माणि प्रब्रवाम परत्यापयाम की-
दृशस्य तस्य अप्रतीतस्य अप्रतिगतस्य युद्धे अपठायमानस्य नकेवलंतावन्मात्रं जिष्णोर्ज-
यनशीलस्य अजूर्यतःअजीर्यमाणस्य सर्वदायुनइत्यर्थः अथमत्यक्षेणोच्यते हेमघवन्निन्द्र
तेनव वीर्यं पराक्रमं पूर्वपुरातनाः पुरुषाःनापुः नापरासोअपरोपिनापुः किं बहुना नूतनःकश्च-
नआश्चर्यभूतोयःकोपिवीर्यनाप नपामोवि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उपस्तुहिप्रथमंरत्नधेयंबृहस्पतिंसनितारंधनानाम् ।

यःशंसतेस्तुवतेशंभविष्ठःपुरुवसुंरागमज्जोहुवानम् ॥ ७ ॥

उप । स्तुहि । प्रथमम् । रत्नधेयम् । बृहस्पतिम् । सनितारम् ।

धनानाम् । यः । शंसते । स्तुवते । शंभविष्ठः । पुरुवसुः ।

आह्वगमन्तु । जोहुवानम् ॥ ७ ॥

हेअन्तरात्मन्, त्वं प्रथमंमुख्यंमरुत्तममित्यर्थः रत्नधेयं रमणीयधनदातारं धनानां ह-
विलेक्षणानां सनितारं संभकारं अथवा रत्नशब्देनमणिमुक्तादयोऽर्हीताः इह धनशब्देन
गवाद्यः गवादिदातारं बृहस्पतिं बृहतोषत्रस्यपतिंस्वामिर्नदेवं उपस्तुहि देवःशंसते स्तोत्रैः
स्तुवते सामभिर्यजमानाय शंभविष्ठः सुखस्यभावपितृत्वमोभवति यश्च जोहुवानं आह्वयन्तं
यजमानं पुरुवसुः प्रभूतधनःसन् आममदभागच्छति नमुपस्तुहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तवोतिभिःसचमानाअरिष्टावृहस्पतेमघवानःसुवीराः ।

येअश्वदाउतवासन्तिगोदायेवस्रदाःसुभगास्तेपुरायः ॥ ८ ॥

तव । ऊतिभिः । सचमानाः । अरिष्टाः । वृहस्पते । मघवानः ।

सुधीराः । ये । अश्वदाः । उत । वा । सन्ति । गोदाः । ये ।

वस्रदाः । सुभगाः । तेषु । रायः ॥ ८ ॥

हेवृहस्पते तवोतिभिः रक्षाभिः सचमानाः संगच्छमानाः अरिष्टाः आर्हन्तिताः मघवानो-
धनवन्तः सुवीराः शोभनपुत्राश्चभवन्ति येत्वदनुगृहीताःअश्वदाः बहूनामश्वानांदातारःसन्ति
उतवा अथवा गोदाःसन्ति येच वस्रदाः सुभगाः शोभनधनाःसन्ति तेषुसर्वेषु रायोधनानि
संभवन्त्वितिशेषः ॥ ८ ॥

अधनवमी-

विसर्माणंरुणुहिवित्तमेपांयेभुञ्जतेअपृणन्तोउक्थैः ।

अपव्रतान्प्रसवेवावृधानान्ब्रह्मद्विपःसूर्याद्यावयस्व ॥ ९ ॥

विऽसर्माणम् । रुणुहि । वित्तम् । एषाम् । ये । भुञ्जते । अपृणन्तः ।

नः । उक्थैः । अपव्रतान् । प्रसवे । वृधानान् । ब्रह्मद्विपः ।

सूर्याद् । यवयस्व ॥ ९ ॥

एषां वक्ष्यमाणानां वित्तं धनं विसर्माणं विसरणशीलं रुणुहिकुरु हेवृहस्पते एषा-
मित्युक्तेषामित्याह येभुञ्जते अपृणन्तोअपयच्छन्तः केचनः उक्थैः स्तुतिप्रतिपादकैःशस्त्रै-
र्विशिष्टेभ्योनोस्मभ्यं तानपव्रतान्अपगतकर्मणः प्रसवे उत्तमतिमनुष्यलोके वृधानान्
वर्धमानान् ब्रह्मद्विपोब्राह्मणद्वेष्टृन्मन्त्रद्वेष्टृन्वास्त्र्यावयवयस्व पृथक्कुरु अन्धकारेस्थापयेत्यर्थः॥९॥

अथदशमी-

यओहेतेरक्षसोदेवधीतावचक्रेभिस्तंमरुतोनिघात ।

योवःशमींशशमानस्यनिन्दात्तुच्छान्कामान्करतेसिष्विदानः॥१०॥१०॥

यः । ओहते । रक्षसः । देवर्षीती । अचक्रेभिः । तम् । मरुतः । नि ।
यात् । यः । वः । शमीम् । शशमानस्य । निन्दात् । तुच्छयान् ।
कामान् । करते । सिस्विदानः ॥ १० ॥ १८ ॥

यौयजमानोरक्षसोबलिनोराक्षसाव ओहते प्रापयति देववीती देवानावीतिःप्रातिर्भक्षणं
वापवसतथोकःतस्मिन्यज्ञे अन्यथानुष्ठानादिनाआसुरं करोतीत्यर्थः तंयजमानमचक्रेभिःअचक्रैः
रथैः हेमरुतोनियात् नितरांप्रापयत्तअंधकारं यद्वा अचक्रेभिरितिपूर्वत्रान्वयः चक्रशब्देनांगान्यु-
च्यन्ते पुनःपुनःअंगरहितैःकेवलैरेवमथानैरोहतेप्रापयति सांगंहिकर्मदेवानम्येति यश्चवोयुष्माकं
शमीकर्मस्तुविलक्षणं शशमानस्य शंसमानस्यममसंबन्धि निन्दात्निन्देत् वैदिकंज्योतिष्टोमा-
दित्त्वंकर्म निन्दति स्वयंच तुच्छयान्जश्वरान्कामान्कृष्पादिजनितभोगान् करते कुरुते सि-
स्विदानः स्विघनात्मानंक्लेशयन् अथवा युष्मास्तु कपनीयान्भोगान्तुच्छयान्करोति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

तमुष्टुहियःस्विपुःसुधन्वायोविश्वस्यक्षयतिभेपजस्य ।

यक्ष्वांमहेसौमनसायंरुद्रंनमोभिर्देवमसुरंदुवस्य ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुहि । यः । सुष्टुपुः । सुधन्वा । यः । विश्वस्य ।

क्षयति । भेपजस्य । यक्ष्व । महे । सौमनसाय । रुद्रम् । नमःऽभिः ।

देवम् । असुरम् । दुवस्य ॥ ११ ॥

हेआत्मन् तम् तमेवरुद्रं स्तुहि स्तुतिंकुरु यःस्विपुः शोभनबाणः सुधन्वाच विरोधिहं-
ष्टत्वाद्युष्टुत्वं यश्च विश्वस्यभेपजस्य सर्वस्यौषधस्यक्षयति ईश्वरोभवति शारीरस्य सांसा-
रिकस्ववारिष्ठस्यशमनायेश्वरसेवातिरिक्तस्यौषधस्याभावात् भिषकमत्वाच्चास्यभेपजस्वा-
मित्वं भिषकमंत्वाभिषजांशृणोषिदत्यादिश्रुतेः । किंच तमेवरुद्रं दुःखात्तत्साधनादुरिवाद्वा मो-
चयितारंदेवं यक्ष्व यजच महे महते सौमनसाय सुमनस्त्वाय ईश्वराराधनाच्चित्तशांतिः
प्रसिद्धा किंच नमोभिर्हविर्भिर्नैमस्कारैर्वा देवं द्योतमानं असुरम् पृच्छासुंनलवंतमित्यर्थः
यद्वा प्राणदावारंरुद्रंदुवस्यपरिचरेति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

दमूनसोअपसोयेसुहस्तावृष्णःपत्नीर्नद्योविभ्वतृष्टाः ।
सरस्वतीबृहद्विवोतराकादशस्यन्तीर्वरिवस्यन्तुशुभ्राः ॥ १२ ॥

दमूनसः । अपसः । ये । सुहस्ताः । वृष्णाः । पत्नीः । नद्यः ।
विभ्वतृष्टाः । सरस्वती । बृहत्तृद्विवा । उत । राका । दशस्यन्तीः ।
वरिवस्यन्तु । शुभ्राः ॥ १२ ॥

अत्रलिङ्गोक्तदेवताः दमूनसोदानमनसोदान्तमनसोवा अपसः चमसाश्वरथगवादिशोभनकर्म-
यन्तः मत्वर्थोलुप्यते अतएव सुहस्ताः कुशलहस्तायेसन्ति तेऋभयः वृष्णः वर्षकस्येन्द्रस्य पत्नीः
पद्मःपान्थियः नद्योदनशीलागंगाद्याः विभ्वतृष्टाः ऋभूणांमध्यमेनकृताः सरस्वती एतन्ना-
मिकानदीवाग्देवीवा बृहद्विवा प्रभूतदीप्तिः उत अपिच राकादेवीच दशस्यन्तीर्दशस्यन्त्यः का-
मान्यच्छन्त्यः शुभादीप्तास्ताश्ववरिवस्यन्तु अस्मभ्यंधनमिच्छन्तु ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रसूमहेसुशरणायमेधांगिरंभरेनव्यसींजायमानाम् ।
यआहनादुहितुर्वक्षणासुरूपाग्निनानोअरुणोद्विदंनः ॥ १३ ॥

प्र । सु । महे । सुशरणाय । मेधाम् । गिरंम् । भरे । नव्यसीम् ।
जायमानाम् । यः । आहनाः । दुहितुः । वक्षणासु । रूपा ।
ग्निनानः । अरुणोत् । इवम् । नः ॥ १३ ॥

सु सुप्र भरे मर्कपेणसंपादयामि महे महते सुशरणाय शोभनरक्षकायेन्द्राय पर्जन्या-
यवासुसुखायवा किं मेधां मतौधीयमानां गिरं स्तुतिं कीदृशीं नव्यसीं नववरांअतिशयेनस्तु-
त्यांवाजायमानां इदानींउत्पद्यमानान्ब्रूवनामित्यर्थः यइन्द्रःपर्जन्योवा आहना आहन्तासेक्ता
दुहितुर्दुहितृस्थानीयायाःपृथिव्याः हिताय वक्षणासु नदीषु रूपा रूपाणि गिनानःकुर्वाणइ-
दमुदकंनोस्मभ्यंअरुणोत् करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

प्रसृष्टुतिःस्तनयन्तंरुवन्तमिळस्पतिंजरितनूनमश्याः ।

योअब्दिमाँउदनिमाँइर्यतिप्रविद्युतारोदसीउक्षमाणः ॥ १४ ॥

प्र । सुष्टुतिः । स्तनयन्तम् । रुवन्तम् । इळः । पतिम् । जरितः ।

नूनम् । अश्याः । यः । अब्दिमान् । उदनिमान् । इर्यति । प्र ।

विद्युता । रोदसी इति । उक्षमाणः ॥ १४ ॥

अत्रपर्जन्यःस्तूपते सुष्टुतिः शोभनास्तुतिः स्तनयन्तं गर्जन्तं रुवन्तं वर्षणजनितंश-
ब्दंकुर्वाणं इळः अन्नस्योदकस्यवापतिंस्वामिनं हेजरितः स्तोतः त्वदीयास्तुतिः नूनमाश्याः
मकर्येणव्यामोतु यश्चपर्जन्यःअब्दिमान् अब्दिः अपादानवान्येषःतद्वान् उदनिमान् उदक-
वान् विद्युता तडिता रोदसी यावापृथिव्यावुक्षमाणःसिंचन् मेयतिगच्छति ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

एषःस्तोमोमारुतंशर्धोअच्छारुद्रस्यंसूनूर्ध्वन्यूरुदश्याः ।

कामोरायेहवतेमास्त्रस्युपस्तुहिपृषदश्वोअयासः ॥ १५ ॥

एषः । स्तोमः । मारुतम् । शर्धः । अच्छ । रुद्रस्य । सूनूर् ।

युवन्यूर् । उत् । अश्याः । कामः । राये । हवते । मा ।

स्वस्ति । उप । स्तुहि । पृषत्श्वान् । अयासः ॥ १५ ॥

एषमयासंपादितःस्तोमः स्तोत्रं मारुतंशर्धः मरुतांबलं अच्छ अभिमुखं अश्याः
मामोतु समुदायरूपेणस्तुत्वा समुदायिरूपेणाह-रुद्रस्यसूनूर् एषारुद्रेणपुत्रत्वेनपरिकृषितरस-
रुद्रका युवन्यूर् यूनोमिश्रणेच्छूर्ध्वा उत् उन्नतं अःयधिकं अश्याःव्यामुहि हेमनः कामः
संकल्पोरायेधनार्थं मा मां स्वस्ति अविनश्वरं हवते आह्वयति भेरयतीत्यर्थः यस्मा-
देवंतस्मात् पृषदश्वान् पृषद्वर्णाश्वोपेतान् अयासोपज्ञगंतुन् उप उपेत्य स्तुहि ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

प्रेयःस्तोमःपृथिवीमन्तरिक्षंवनस्पतीरोपधीरायेअश्याः ।

देवोदेवःसुह्रवोभृतुमह्यमानोमातापृथिवीदुर्मतौधात् ॥ १६ ॥

प्र । ए॒पः । स्तोमः । पृ॒थि॒वीम् । अ॒न्तरि॑क्षम् । वन॒स्पती॑न् ।
 ओ॒ष॒धीः । रा॒ये । अ॒श्याः । दे॒वः दे॒वः । सु॒ह॒र्वः । भू॒तु । म॒ह्यम् ।
 मा । नः । मा॒ता । पृ॒थि॒वी । दुः॒ऽम॒तौ । धा॒त् ॥ १६ ॥

एपःस्तोमःस्तुतिः पृथिव्यादिदेवताः प्राश्याःप्रामोतु किमर्थं राये धनार्थं देवोदेवः सर्वोपिदेवः मह्यं मदर्थं सुहवोभूतु स्वाह्वानोभवतु नोस्मान् दुर्मतौ माता सर्वस्पनिर्मात्री यद्वावेर्भौमत्वाद्दिशेषेणमाता तादृशीपृथिवी माधात् मास्थापयतु ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

उ॒रौ॒ दे॒वा॒ अ॒नि॒वा॒धे॒ स्या॒म ॥ १७ ॥

उ॒रौ । दे॒वाः । अ॒नि॒ऽवा॒धे । स्या॒म ॥ १७ ॥

हेदेवाः युष्माकंसंबन्धिन्युरौमहति अनिवाधे नितरांवाधरहिते ह्यस्ते स्याम भवेम वयंअत्रयः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी—

स॒म॒श्वि॒नो॒ र॒व॒सा॒ नू॒त॒ने॒न॒ म॒यो॒ भु॒वा॒ सु॒प्र॒णी॒ती॒ ग॒मे॒म ।

आ॒नो॒ र॒यि॒व॒ह॒त॒मो॒त॒वी॒रा॒ना॒ वि॒श्वान्य॑मृ॒ता॒सौ॒भ॒गानि ॥ १८ ॥ १९ ॥

स॒म । अ॒श्वि॒नोः । अ॒व॒सा । नू॒त॒ने॒न । म॒यः॑ऽभु॒वा । सु॒ऽप्र॒णी॒ती ।

ग॒मे॒म । आ । नः । र॒यि॒म् । व॒ह॒त॒म् । आ । उ॒त । वी॒रा॒न् ।

आ । वि॒श्वानि॑ । अ॒मृ॒त । सौ॒भ॒गानि ॥ १८ ॥ १९ ॥

वयंअश्विनोः नूतनेनपूर्वमन्धैरननुभूतेन मयोभुवा सुखस्यभावयित्रा सुप्रणीती शोभनप्रणयनवता अवसा रक्षणेन संगमेम संगच्छेमहि हेअमृता अमरणावश्विनौ नोस्मन्त्यंरयिधनेंआवहतेमापयतं ओतवीरान् सुवीर्यवतः पुत्रानप्यावहत् विश्वानि सौभगान्यप्यावहत् ॥ १८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

आधेनवइतिसप्तदशार्चएकादशंस्वक्तं अत्रेरापत्रैष्टुभं वैश्वदेवं अपानुक्रमणिका—आधे-
नवरूपनैतयोरुपांत्यैकपदेति । विनियोगोलैंगिकः अपोनव्रीयएकधनासु हविर्धानं पविनीयमाना-
सुआपानुप्रवचनीया सूत्रितंच—आधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाःसमन्यापन्त्युपयन्त्यन्याइति ।

तत्रमथमा—

आधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाअमर्धन्तीरुपनोयन्तुमध्वा ।
महोरायेवृहतीःसप्तविप्रोमयोभुवोजरिताजोहवीति ॥ १ ॥

आ । धेनवः । पयसा । तूर्णिः अर्थाः । अमर्धन्तीः । उप । नः ।
यन्तु । मध्वा । महः । राये । बृहतीः । सप्त । विप्रः । मयः ऽभुवः ।
जरिता । जोहवीति ॥ १ ॥

धेनवः मीणयिन्मोनघोमध्वा मधुरेण पयसारसेनसंहिताः तूर्ण्यर्थाः त्वरमाण-
गमनाः अर्थोर्तिरितिपास्कः । अमर्धन्तीराहिंसत्यःसत्योनोस्मानुपायंतुउपागच्छन्तु तदर्थं महो-
महते राये धनाय बृहतीर्महतीः सप्त सर्पणस्वभावाः सप्तसंख्यान्वा इमंमेगंगइतिमंत्रोक्ताः
घावा तत्रहिमाधान्येनसप्तैवोक्ताः मयोभुवः सुखस्वभावयिन्मोविमो विशेषेणमीणयिता ज-
रिता स्तोता जोहवीति आजुह्यति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आसुपुतीनमंसावर्तयध्वैद्यावावाजापृथिवीअमृध्रे ।
पितामातामधुवचाःसुहस्ताभरेभरेनोयशसावविष्टाम् ॥ २ ॥

आ । सुपुती । नमसा । वर्तयध्वै । द्यावा । वाजाय ।
पृथिवी इति । अमृध्रे इति । पिता । माता । मधुवचाः ।
सुहस्ता । भरेऽभरे । नः । यशसा । अविष्टाम् ॥ २ ॥

अहं सुदृती सुदृत्या शोभनस्तोत्रेण नमसाहविषाच अमृधे हिंसारहिते घावापृथिवी
घावापृथिव्यावापतंमध्ये आवर्तयितुमिच्छामि वाजायान्नाथं अन्नवैवाजंइतिहिश्रुतिः । पिता
पालयित्रीघोमांता निर्मात्रीपृथिवी मधुवचाः प्रियवचनाः सुहस्ता अभिमतदानेनशोभन-
हस्ता एते उभयविशेषणे यशसी यशोयुक्ती घावापृथिव्यौ भरेभरे सर्वेषुसंभ्रामेषुयज्ञेषुवा
नोस्मानविष्टारक्षताम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अध्वर्यवश्चरुवांसोमधूनिप्रवायवेभरतचारुशुक्रम् ।

होतेवनःप्रथमःपाह्यस्यदेवमध्वोररिमातेमदाय ॥ ३ ॥

अध्वर्यवः । चरुवांसः । मधूनि । प्र । वायवे । भरत ।

चारु । शुक्रम् । होताइव । नः । प्रथमः । पाहि । अस्य ।

देव । मध्वः । ररिम । ते । मदाय ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवः ध्वर्युंजानाः मधूनि मधुरसानिसोमाग्यादीनि चरुवांसः कुर्वाणामू-
यं वायवे प्रथमंभरत प्रकर्षणसंपादयन्त चारु चरणीयं शुक्रं दीप्तसोमं हेवापो त्वं
चहोतेव होतापथाप्रथमंपिबवितदन्नोस्मदर्थं अस्य अमुंसोमंप्रथमःइतरदेवेश्यःपूर्वपाहिपि-
ब हेदेववापो मध्वोमधुरंसोमरसं तेमदायररिमददाय वायोःपूर्वपानमसकृत्परंचितं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दशक्षिपोयुञ्जतेवाहूअद्रिसोमस्यपाराशमितारासुहस्ता ।

मध्वोरसंसुगभस्तिगिरिष्ठांचर्निश्वदद्दुहेशुक्रमंगुः ॥ ४ ॥

दश । क्षिपः । युञ्जते । वाहू इति । अद्रिम् । सोमस्य । या ।

शमितारा । सुहस्ता । मध्वः । रसम् । सुगभस्तिः ।

गिरिइस्थाम् । चर्निश्वदत् । दुहे । शुक्रम् । अंगुः ॥ ४ ॥

अत्राभिपवस्यमतिपाद्यमानत्वात्सोभोदेवता यद्वापेन्द्रो अद्रिमभिपवमावाणं दशक्षिपो-
दशसंख्याकाःक्षेत्र्योगुलपोयुंजतेगृह्णन्ति यद्वा परस्परंयुक्ताभवन्ति बाहू अप्यध्वर्युसंबन्धि-
नावर्द्धियुंजाते या यौ सुहस्ता शोभनहननौ सोमस्यशमिताराऽभिपोतारौ तौबाहू युं-
जाते मध्वोमधुरस्यसोमस्परसं गिरिष्ठांगिरिस्थायिनं गिरिवदुन्नतप्रदेशस्थितंवा सुगभस्तिः
शोभनांगुलिरध्वर्युः चनिश्चदत् आह्लादयन् चदिआह्लादनेइत्यस्मात्पइलुकिछान्दसंरूपं
दुद्गहे दोग्धि सचांशुः शुक्रं निर्मलंसं दुद्गहे दुग्धे यद्वैकंवाक्यं अंशुर्व्यातः सुगभ-
स्तिः सुहस्तोध्वर्युर्मध्वोरसं दुद्गहे दोग्धि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

असावितेजुजुपाणायसोमःऋत्वेदक्षायवृहतेमदाय ।

हरिरथेसुधुरायोगेअर्वागिन्द्रंप्रियाऋणुहिहूयमानः ॥ ५ ॥ २० ॥

असावि । ते । जुजुपाणाय । सोमः । ऋत्वे । दक्षाय । वृहते । मदाय ।

हरी इति । रथे । सुधुरा । योगे । अर्वाक् । इन्द्रं । प्रिया । ऋणुहि ।

हूयमानः ॥ ५ ॥ २० ॥

हेइन्द्र तेतुभ्यं जुजुपाणाय सेवमानाय सोमःअसावि अभिपुतः किमर्थं ऋत्वे
ऋत्वे वृत्रवधादिकर्मणे दक्षाय बलाय वृहतेमदायच यस्मादेवंतस्मात् हेइन्द्र त्वं हूय-
मानःसन् सुधुरा शोभनायांधुरिनियुक्तौमिया मियौ हरीअश्वौ योगे योगार्हेयुक्तेवा र-
थेयोजयित्वा तंरथंअर्वागस्पदभिमुखंऋणुहिकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थेस्पद्वितीयेर्विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

आनोमृहीमरमतिंसजोपाग्नादिर्वानमसारातर्हव्याम् ।

मधोर्मदायवृहतीमृतज्ञामाग्नेवहपथिभिर्देवयानैः ॥ ६ ॥

आ । नः । मृहीम् । अरमतिम् । सजोपाः । ग्राम् । देवीम् । नमसा ।

रातर्हव्याम् । मधोः । मदाय । वृहतीम् । ऋतुज्ञाम् । आ ।

अग्ने । वह । पथिभिः । देवयानैः ॥ ६ ॥

अत्राग्निं संबोध्य ग्रादेवताया आवाहत्वात् अस्याग्निर्ग्रादेवता हेअग्ने सजोषाः अस्मान्भिः सह प्रीयमाणस्त्वं ग्रां देवीं सर्वैर्गन्तव्यां एतन्नामिकां देवतां मेनाग्ना इति स्त्रीणां मितियास्कः । नोऽस्मदर्थं देवयानैर्देवैर्गतव्यैः पथिभिर्मार्गैः अभिमुखं आवह कीदृशीं महीं महतीं अरमतिं आसमन्तावरमणां सर्वत्रगर्षीं वा नमसा स्तोत्रेण सह रातहव्यां रातंदत्तं दानाय संकल्पितं हव्यं यस्याः तां दत्तहविष्कामित्यर्थः किमर्थं मधोर्मधुरस्य सोमस्य मदाय पुनः कीदृशीं बृहतीं मवृद्धां ऋतज्ञां यज्ञमभिजानतीं ॥ ६ ॥

मवर्ग्ये महावीरे अज्यमाने अंजन्तियमित्येषा सूत्रित्वच—अंजन्तियं मथयन्तो न विप्रा इत्यज्यमान इति ।

सेपासवमी—

अंजन्तियं प्रथयन्तो न विप्रा वृषा वन्तं नान्निनातपन्तः ।

पितुर्न पुत्र उपासि प्रेष्ठ आघर्मो अग्निमृतयं नसादि ॥ ७ ॥

अंजन्ति । यम् । प्रथयन्तः । न । विप्राः । वृषा इवन्तम् । न । अग्निना ।

तपन्तः । पितुः । न । पुत्रः । उपासि । प्रेष्ठः । आ । घर्मः ।

अग्निम् । ऋतयन् । असादि ॥ ७ ॥

यंघर्मं महावीरं प्रथयन्तो न नेति संप्रत्यर्थीयः अस्त्युपमार्थस्य संप्रत्यर्थे प्रयोगः इदानीं मथयन्तो विप्रामेधाविनऋत्विजो भवर्थादयः वषावन्तं वषावन्तं प्रवृद्धपशुं पथामौतपन्तितद्ब्रह्मिनातपन्तः अंजन्ति पितुर्न पुत्र उपासि प्रेष्ठः पितुरुपस्थे मियतमः पुत्र इव घर्मो महावीरः यद्ब्रह्म तपवत्तद्दर्मस्य घर्मत्वं इति हि श्रुतिः । स ऋतयन् यज्ञमिच्छन् अग्निमग्नावसादि आसादितः अत्र पितृपुत्रदृष्टान्तः स्फोटादिराहित्येन मुखदवाप्तप्रख्यापनार्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अच्छाम्ही वृहती शंतमागीर्दूतोन गन्वृश्विना हुवर्ध्वै ।

मयो भुवांसुरथायात मर्वाग्गन्तं निधिधुरं माजिर्ननाभिम् ॥ ८ ॥

अच्छं । मही । बृहती । शमदतमा । गीः । दूतः । न । गन्तु । अश्विना ।
हुवध्वै । मयःऽभुवा । सुदरथा । आ । यातम् । अर्वाक् । गन्तम् ।
निधिम । धुरम् । आणिः । न । नाभिम् ॥ ८ ॥

अच्छाभिमुखं अश्विना अश्विनौ हुवध्वै आह्वानं गीरस्मदीयास्तुतिः दूतोन दूतइव
आह्वानेव गन्तु गच्छतु गीर्विशेष्यते मही पूज्या बृहती महती शंतमा सुखवमा हेअश्विनौ म-
योभुवा सुखस्यभावयितारौ सरथा एकरथौसन्तौ गन्तं गच्छन्तं द्रवीभूतं निधिं निहितंसोमं
अर्वागभिमुखं आयानं आगच्छतं धुरं भारवाहिकानाभि आणिर्न कीलइव यथानिष्कीला-
नाभीरथंननिर्वहतिदद्व युवाभ्यांविमुक्त.सोमोयागंननिर्वहतीतिज्ञापयितुमेवंदृष्टान्तितं ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रतव्यंसोनमउक्तिरुरस्याहंपूष्णउतवायोरदिक्षि ।

याराधसाचोदितारामतीनांयावाजस्यद्रविणोदाउतत्मन् ॥ ९ ॥

प्र । तव्यंसः । नमःऽउक्तिम् । तुरस्य । अहम् । पूष्णः । उत ।

वायोः । अदिक्षि । या । राधसा । चोदितारा । मतीनाम् । या ।

वाजस्य । द्रविणःऽदौ । उत । त्मन् ॥ ९ ॥

अहमृषिः स्तव्यसः प्रकृष्टबलस्य तुरस्य त्वरमाणस्य पूष्णः पोषकस्य देवस्य उक्तगु-
णकापदेवाय उतापिच वायोरुक्तगुणायच नमउक्ति नमइतिवचनंस्तोत्रं प्रादिक्षिमदिशामि या
मौपूषवाम् राधसा हृदिर्लक्षणेननिमित्तेन मतीनांचोदितारापेरयितारौ यद्वा राधसेविपद्यचर्धेदृती-
या राधसोधनस्पमतीनांच चोदयितारौ यौच वाजस्यानस्यसंग्रामस्यवा चोदयितारौ तौदेवौ
उतअपिच त्मन् आत्मनि अनन्यपेरणायैव द्रविणोदौभवतमितिशेषः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आनामभिर्मरुतोवक्षि विश्वानारूपेभिर्जातवेदोहुवानः ।

यज्ञंगिरोजरितुःसुष्टुतिंचविश्वेगन्तमरुतोविश्वंऊती ॥ १० ॥ २१ ॥

आ । नामऽभिः । मरुतः । वक्षि । विश्वान् । आ । रूपेभिः ।

जातुश्वेद । हुवानः । यज्ञम् । गिरं । जरितुः । सुष्टुतिम् ।

च । विश्वे । गन्तु । मरुतः । विश्वे । ऊती ॥ १० ॥ २१ ॥

हेजातवेदः जातमज्ञात्मे हुवानोस्माभिराहूयमानःसन् विश्वान्मरुतः सर्वानपिस्तोत्रभा-
णोहविर्भाजश्चदेवान् नामभिरिन्द्रवरुणेत्यादिलक्षणैरावक्षिआवहसि रूपेभिः सहस्राक्षवज्र-
हस्तत्वादिलक्षणैरूपैः आवक्षि बहसियज्ञम् किंच हेमरुतो विश्वेसर्वैर्युयञ्जमस्मदीप्यज्ञसं-
बंधिहविर्वा जरितुः स्तोतुःसंवन्धिनीर्गिरः स्तुविवचांसि सुष्टुतिं तत्साध्यांशोभनफलांस्तुतिंच
अवयविन्यास्तुतेरेकत्वादेकवचनं अवयवानां बहुत्वाद्बहुवचनं उक्ते यज्ञस्तुती अभिलक्ष्य गन्त
आगच्छत विश्वेच यूयमूती ऊर्यारक्षयाच सहगन्त ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेऽष्टकेविंशोऽवर्गः ॥ २१ ॥

आनोदिवइत्येकादशी व्यूढेशरात्रेनवमेहनिमउगशस्त्रेसारस्वतवृचेद्वितीया सूत्रितंच-
आनोदिवोबृहतःपर्वतादासारस्वत्यभिनेनेपिवस्यइतितत्पाठस्तु ।

अथैकादशी-

आनोदिवोबृहतःपर्वतादासारस्वतीयजुतागन्तुयज्ञम् ।

हवदेवीजुजुपाणाघृताचींशग्मानोवाचमुशतीशृणोतु ॥ ११ ॥

आ । नः । दिवः । बृहतः । पर्वतात् । आ । सरस्वती । यजता ।

गन्तु । यज्ञम् । हवम् । देवी । जुजुपाणा । घृताचीं । शग्माम् । नः ।

वाचम् । उशती । शृणोतु ॥ ११ ॥

नोस्माकंपशं यजता यष्टव्या देवी सरस्वती दिवोद्योदमानात् घुल्लोकादागन्तु आग-
च्छतु तथा बृहतोमहतः पर्वतात् पर्वततः पूरणवतःभीजनवतोवान्तरिक्षान्मेघाद्वा सरस्वती
आगन्तुआगच्छतु अनेनमाध्यमिकीवागुच्यते यद्वैतदिवइत्यस्यविशेषणं सन्तिहिघुल्लोकस्य
त्रीणिपर्वाणितिस्रोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः । अस्मिन्पक्षेद्वितीयआकारःपूरणः तदर्थं हव-
मस्मदीयमाह्वानं देवी सरस्वती जुजुपाणा स्तुतिंसेवमाना घृताची घृतमुदकमंचती नोस्मदी-
यांशग्मां सुखकरीं वाचं स्तुतिमुशतीकामयमानासतीशृणोतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आवेधसंनीलपृष्ठं बृहन्तं बृहस्पतिंसदनेसादयध्वम् ।

सादयोनिदम् आदीं दिवांसंहिरण्यवर्णमरुपंसपेम ॥ १२ ॥

आ । वेधसम् । नीलऽपृष्ठम् । बृहन्तम् । बृहस्पतिम् । सदेने ।
सादयध्वम् । सादत्तद्योनिम् । दमे । आ । दीदिऽवांसम् ।
हिरण्यऽवर्णम् । अरूपम् । सपेम ॥ १२ ॥

एषायाहस्ताया हेकत्वियोयुयं बृहस्पतिं बृहतोमंत्रस्यस्वामिनं देवं सदेनेस्मयागृहे
आसादयध्वं स्थापयध्वं कीदृशदेवं वेधसं विविधकर्तारं नीलपृष्ठं स्निग्धांगं बृहन्तं महा-
न्तं तथासन्तं वयश्चत्विम्यजमानाः सपेम परिचरेम सपवविशेष्यते सादद्योनिं योनौसीदन्तं द-
मे यागगृहे आसवैतोदीदिवांसं दीप्यमानं हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं अरूपमारोचमानं अथ-
वेयमाग्नेयी बृहतः परिवृद्धस्यकर्मणः स्वामीतिबृहस्पतिरिन्द्रिरुच्यते तथानीलवर्णं धूमपृष्ठत्वसद-
नसादनहिरण्यवर्णं त्वादिर्लिगैरप्यग्निरेवबृहस्पतिः ॥ १२ ॥

अथवयोदशी-

आधर्णसिर्हृद्दिवो रराणो विश्वेभिर्गन्त्वोर्मभिर्हुवानः ।
धावसानो ओषधीरमृग्ध्रिधातुशृङ्गो ह्यपमोर्वयोधाः ॥ १३ ॥

आ । धर्णसिः । बृहत्तद्विवः । रराणः । विश्वेभिः । गन्तु । ओर्मऽभिः ।
हुवानः । प्राः । वसानः । ओषधीः । अमृग्ध्रः । त्रिधातुऽशृंगः ।
ह्यपमः । वयःऽधाः ॥ १३ ॥

इदमाद्युक्त्यं आग्नेयं अग्निरागन्तु आगच्छतु अस्मद्यज्ञं धर्णसिः सर्वस्यधारकः बृहद्विषः
पभूतदीदिः रराणोरममाणः कामान्प्रयच्छन्वा आविश्वेभिः सर्वैः ओमभिः रक्षणैः सह
हुवामः आहूयमानः प्राः गन्त्रीर्गोटाः ओषधीश्च वसानः अमृग्ध्रो अहिंसितः त्रिधातुशृंगः
विमकारशृंगवदुन्नवः लोहितशुक्लकृष्णवर्णज्वालः वृषभोर्वर्षिता वयोधाः अन्नस्यदाता हविषो-
धाधारकः ॥ १३ ॥

अथवतुर्दशी-

मातुष्पदेर्पमेशु कआयोर्विपन्ववोरास्पिरासो अग्मन् ।
सुशेव्यं नर्मसारा तर्ह्व्याः शिशुं मृजन्त्या यवो नवासे ॥ १४ ॥

मातुः । पदे । परमे । शुके । आयोः । विपन्यवः । रास्पिरासः ।
अग्मन् । सुदशेव्यम् । नमसा । रातदह्व्याः । शिशुम् । मृजन्ति ।
आयवः । न । वासे ॥ १४ ॥

आयोर्मनुष्यस्ययजमानस्य विपन्यवः स्तोत्रनामैतत् स्तोतारो होत्रादयो रास्पिरासः राघनंह-
विलक्षणं तत्पृथगन्ति रास्पाजुह्वादयः तद्वान् रास्पी तद्वन्तो रास्पिराः उक्तविधा कृत्वजो मातुर्निर्मातुः
पृथिव्याः शुके दीने परमे पदे उत्तरवेद्यां स्थितमगमन् अगमन् मृजन्ते तदर्थं सुशेव्यं सुखायहितं
शिशुं उत्पन्नमात्रं वासे वासाय नमसा स्तोत्रेण रातह्व्याः दत्तह्व्याः हविष्का इत्यर्थः वाह-
शास्ते मृजन्ति संमार्जयन्ति तत्र दृष्टान्तः—आयवो न लौकिकामनुष्या इव ते यथा शिशुवासाय मृज-
न्ति तद्वत् ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

बृहद्वयो बृहते तु भ्यं मग्ने धिया जुरो मिथुनासः सचन्त ।
देवो देवः सुहवो भूतु मस्रं मानो माता पृथिवी दुर्मतौ धात् ॥ १५ ॥

बृहत् । वयः । बृहते । तुभ्यम् । अग्ने । धियाऽजुरः । मिथुनासः ।
सचन्त । देवः देवः । सुहवः । भूतु । मस्रम् । मा । नुः । माता ।
पृथिवी । दुःदमतौ । धात् ॥ १५ ॥

बृहत् प्रभूतं ययोनं हे अग्ने बृहते तुभ्यं धियाजुरः कर्मणा जीर्णाः मिथुनासो दंपतीभिः स-
हिताः सचन्त सेवन्ते जायापती अग्निमादधीयातामित्यादि श्रुतेः । अधिकाराध्यायेपठे स्ति-
या अग्नेधिकारः सच पत्यासहेति हिमतिपादितं अवशिष्टंगतम् ॥ १५ ॥

अथषोडशी—

उरौ देवा अनिवाधे स्याम ॥ १६ ॥

उरौ । देवाः । अनिवाधे । स्याम ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

समश्विनोरवसानूत्तनेनमयोभ्रुवांसुप्रणीतीगमेम ।

आनोररयिवहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभ्रगानि ॥१७॥२२॥

सम् । अश्विनोः । अवसा । नूत्तनेन । मयःऽभ्रुवा । सुप्रणीती ।

गमेम । आ । नः । रयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ ।

विश्वानि । अमृता । सौभ्रगानि ॥ १७ ॥ २२ ॥

व्याख्यातेद्वे ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तंपन्नथेतिपंचदशार्चंद्वादशंसर्कं अवत्सारोनामऋषिः सचकरयपगोत्रः यास्वृक्षुसदाष्टुण-
बाहुवृकादयःश्रुताःतासुवेपिसमुच्चीयन्ते चतुर्दशीपंचदशयौत्रिष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुबन्तपरिभाषया
जगत्यः विश्वेदेवादेवताः अनुकान्तंच-तंपन्नथापंचोनाकाशयोवत्सारोन्थेचऋपयोवदष्टलिंगा-
द्वित्रिष्टुबन्तमिति । वाजपेयेअतिरिक्तोक्त्ये आदितस्त्रयोदशार्चःशंसनीयाः सत्रितंच-तंपन्न-
थेतित्रयोदशानामेकांशिष्टाहयद्रोहणंरोहेदिति ।

तत्रप्रथमा-

तंप्रत्नयापूर्वथाविश्वथेमथाज्येष्ठतातिवर्हिपदंस्वर्विदम् ।

प्रतीचीनं वृजनंदोहमेगिराशुंजयन्तमनुयासुवर्धसे ॥ १ ॥

तम् । प्रत्नऽथा । पूर्वऽथा । विश्वऽथा । इमऽथा । ज्येष्ठऽतातिम् ।

वर्हिऽसदम् । स्वःऽविदम् । प्रतीचीनम् । वृजनम् । दोहसे । गिरा ।

आशुम् । जयन्तम् । अनु । याहु । वर्धसे ॥ १ ॥

इयमुत्तराचद्वेनेन्द्रावित्याहुः तत्रोपपत्तिमेवमाहुः तंपन्नथेत्येषाशुक्लामन्थिमहणेविनियु-
क्ता पन्ड्रौचशुक्लामन्थिनौ यदैन्द्रंशंसतितेनशुक्लामन्थिनाउक्तथवतावितिहिर्वात्सणं । अध्व-
र्युंसंपिपोषिभवति मातःमातःसवनस्पशुक्लवन्तोमधुश्रुतइन्द्रापसोमान्प्रस्थितान्प्रेत्येतिप्रशास्त-

मैषश्च भवति । होतायक्षदिन्द्रं प्रातः प्रातः सावस्येत्यादि प्रस्थिता इन्द्राय सोमा इतियाज्या चैन्द्री इदं ते सोम्यं मध्विति तस्मादैन्द्रो तमिन्द्रं प्रत्नथा पुरातनायजमाना इव पूर्वथा अस्मदीयाः पूर्वैयथा विश्वथा विश्वे सर्वे प्राणिनो यथा इमथा इममिदानीं वर्तमानायजमानाः ते यथेन्द्रस्य स्तुत्या फलमलभन्त तद्वदयमपि हे अन्तरात्मन् त्वमपि ज्येष्ठतारिं ज्येष्ठं बर्हिषदं बर्हिषिसीदन्तं स्वर्षिदं सर्वज्ञं सर्वस्य लभयितारं वा फलं भावयितारं वा प्रतीचीनं प्रति अस्मदभिमुखमंचंतं वृजनं बलनामैतद्वलवति वर्तते यलवन्तं आशुं शीघ्रगामिनं व्याप्तं वाजयन्तं सर्वमभिभवंतमिन्द्रं गिरा स्तुत्या साधनेन दोहते धुक्व सर्वदा सर्वाङ्कामान इत्यन्तरात्मनः प्रैपः यासु स्तुतिपुवर्धसे मवृद्धो भवति वर्धयसि वेन्द्रं यथा स्तुत्येति यास्विति व्यापयेन बहुवचनम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

श्रिये सुदृशीरुपरस्य यास्व विरोचमानः ककुभांमचोदते ।
सुगोपा अंसि नदभाय सुक्रतो परोमायाभिः क्रते आसनामते ॥ २ ॥

श्रिये । सुदृशीः । उपरस्य । याः । स्वः । विरोचमानः ।
ककुभांम् । अचोदते । सुगोपाः । असि । न । दभाय ।
सुक्रतो इति सुक्रतो । परः । मायाभिः । क्रते । आस । नाम । ते ॥ २ ॥

हे इन्द्र स्वः स्वर्गं विरोचमानस्त्वं अचोदते अग्रेरयितुः पृथक् चेतुर्थी उपरस्य भेषस्य संयन्धिन्यः सुदृशीः सुरोचमानाया आपः सन्ति वासामपां ककुभां सर्वासां दिशामध्ये श्रिये प्राणिनां श्रयणाय परेको भवे विशेषः हे सुक्रतो शोभनवृष्टिप्रदानादिकर्मकेन्द्र त्वं सुगोपाः प्राणिनां सुगुणोपायितासि अतो नदभाय नदं भनाय वधाय प्राणिनां नासि नम भवसि त्वंच मायाभिरासुरीभिः परोमायाभ्यः परस्ताद्वर्तमानः यस्मात्ते त्वदीपनाम नामकं रूपे क्रते सायल्लोके आस आस्ते ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अर्त्यं हविः संचते सञ्चानुचारिष्टगातुः सहोता सहोभरिः ।
प्रसर्त्वाणो अनुवर्हिष्य पाशिशुर्मध्ये युवाजरो विस्रुहाहितः ॥ ३ ॥

अत्यम् । हविः । सचते । सत् । च । धातु । च । अरिष्टगातुः ।
 सः । होता । सहःऽभरिः । प्रऽसर्षाणः । अनु । बर्हिः । वृषा ।
 शिशुः । मध्ये । । युवा । अजरः । विऽसुहा । हितः ॥ ३ ॥

इयमाग्नेयी होतृत्वयुवत्वादिर्लिंगैः अयमग्निः अत्यं सततमतनार्हं हविराज्यादिकं सचते सेवते कीदृशंहविः सत् सत्फलसाधनत्वाद्बविरपिसत् धातुच धारकं सर्वस्यहूयमानस्यहविषः आदित्यद्वारावृष्टिसाधनत्वात् तथाचवृष्ट्या मजोत्पत्तेर्धारकत्वं तथाहि अग्नौपास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्ततःप्रजाइति । कीदृशोग्निः अरिष्टगातुः अर्हिंसितगमनः सतितस्यगमने यज्ञनिष्पत्त्याफलसिद्धेररिष्टगमनत्वं तदेवाह सः सखलु होता होमनिष्पादकः सहोभरिः बलस्यभर्ता बर्हिरनुप्रसर्षाणः प्रकर्षेणसरत्न वृषा वर्षकःफलस्य शिशुः सङ्घरक्षणीयः अप्रौढोवा युवा सर्ववमिश्रयिता अजरोजरारहितः विसुहा विसुहाणामोषधीनांमध्ये हितोनिहितः स्थापितःएवंभूतः सचते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रव॑न्तेसुयुजो॒याम॑न्त्रि॒ष्टपे॑नी॒ची॑रमु॒ष्मै॑य॒र्म्य॑क॒ता॒वृधः॑ ।
 सुय॑न्तुभिःसर्व॑शा॒सैर॑भीशु॒भिः॑कि॒वि॒र्ना॒मानि॑प्रव॒णेमु॑पायति ॥ ४ ॥
 प्र । वः । एते । सु॒द्युजः॑ । याम॑न् । इ॒ष्टपे॑ । नी॒चीः । अ॒मुष्मै॑ ।
 य॒र्म्यः । ऋ॒त॒वृधः॑ । सुय॑न्तु॒भिः । सर्व॒॑शा॒सैः । अ॒भीशु॒॑भिः ।
 कि॒विः । नामा॑नि । प्र॒वणे॑ । मु॒पाय॑ति ॥ ४ ॥

एयसौरीवा एतेरभयः सुयुजः सुदुपरस्वरंसंयुक्तायामन्यज्ञगमने इष्टये एषणाय नीची-
 नीचंगच्छन्तीतिशेषः अमुष्मै यजमानाय यम्योयम्याःगमनार्हाः अथवा यमोनियमितादित्यः
 तस्यसंबन्धिनः ऋतावृधः यज्ञस्यवर्धयितारश्च अयमादित्यः सुयन्तुभिःसुगमनैः सर्वशासैः
 सर्वस्यशासकैः अभीशुभीरविभभिः किविः कर्ता नामानि नामकानिउदकानि प्रवणे निम्ने
 भूपदेशे मुपायति मृष्णातिआदत्तइत्यर्थः अथवाग्निनाआवासस्याग्नेरेतेश्वाः इष्टये यज्ञगमना-
 य यामनि रथेसुयुजःप्रगच्छन्ति शिष्टंसमानं किविः किविसदृशोग्निः मवणे नामानिहर्षी-
 प्युक्तलक्षणाभिः ज्वालाभिर्मुपायत्यादत्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

संजर्जुराणस्तर्हभिः सुतेगृभंवया किनंचित्तगर्भासु सुस्वरुः ।
धारवाकेष्वजुगाथशोभसेवर्धस्वपत्नीरभिजीवोअध्वरे ॥५॥२३॥

सुसृजर्जुराणः । तर्हभिः । सुतेऽगृभम् । वयाकिनम् । चित्तऽगर्भासु
सुऽस्वरुः । धारऽवाकेषु । ऋजुऽगाथ । शोभसे । वर्धस्व ।
पत्नीः । अभि । जीवः । अध्वरे ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेऋजुगाथ शोभनस्तुविकाग्रे तरुभिः तरुविकारैर्ग्रहैः सुतेगृभं अभिपुतेनरसेनगृहीतं
वयाकिनं कुत्सिताःअल्पाःवयाःशाखावयाकाःछताः तद्वन्तं सोमं चित्तगर्भासु चित्तग्राहिणीषु
स्तुतिभिःसह संजर्जुराणः गृह्णन् गृह्णन् सुस्वरुः शोभनगमनःशोभनस्तुतिकोवा त्वं धारवा-
केषु धारपन्तिवाकान्स्तोत्राणीतिधारवाकाःकृत्विग्यजमानाः तेषुमध्येशोभसे किंच अध्वरे
जीवः सर्वस्यजीवयिता पत्नीः पालयित्रीःओषधीर्गवाञ्जवा अभि अभिमुखंवर्धस्वअभिवर्धय॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषष्ठी-

यादृगेवददृशेतादृगुच्यतेसंछाययादधिरेसिधयाप्त्वा ।
महीमस्मभ्यंमुरुपामुरुज्योवृहत्सुवीरमनंपच्युतंसहः ॥ ६ ॥
यादृक् । एव । ददृशे । तादृक् । उच्यते । सम । छायाया । इधिरे ।
सिधया । अप्सु । आ । महीम् । अस्मभ्यम् । उरुऽसाम् ।
उरु । ज्ययः । वृहत् । सुऽवीरम् । अनंपच्युतम् । सहः ॥ ६ ॥

एपावेश्वदेवी यादृगेवददृशे यादृग्रूपमेवददृशे तादृगुच्यते तादृग्रूपमेवोच्यते यथादृष्टमे-
वस्तुयतेनतुपरवचनप्रत्ययेन यस्माच्छायया दीभ्या सिधया साधिकयासह अप्सु व्यापकासु
स्तुतिषु अप्स्वेषवाआसंदधिरे सम्यग्धारपन्ति स्वीपंरूपंस्तुतिंवा तेदेवामर्हामहतीपूज्यामुरुर्वा
संहुदात्रीं रयिं उरु मभूतं ज्ययोवर्गं वृहन्महत् सुवीरं शोभनवीर्यमपत्यं अनपच्युतं अनुप-
क्षीर्णं राहोवत्तंचाभिभावुकमस्मभ्यंप्रयच्छंतित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वेत्ययुर्जनिवान्वाअतिस्पृधःसमर्यतामनंसासूर्यःकविः ।
 ग्रंसंरक्षन्तंपरिविश्वतोर्गयंमस्माकंशर्मवनवत्त्वावसुः ॥ ७ ॥

वेति । अपुः । जनि॒इवान् । वे । अति । स्पृधः । स॒इम॒र्यता ।
 मनंसा । सूर्यः । क॒विः । ग्रं॒सम् । रक्ष॑न्तम् । परि । विश्वतः ।
 गयंम् । अ॒स्माकंम् । शर्म । व॒न॒वत् । स्व॒इव॑सुः ॥ ७ ॥

इयंतौरी सूर्योदेवः अयुरग्रगामो जनिवान्वै जन्मवान्जायावान्वा उपास्यस्वजायावाइ-
 तिमसिद्धौ कविः क्रान्तदर्शी समर्यता समरमिच्छता मनसास्पृधः संग्रामान् अतिवेति अति-
 गच्छति मंदेहानसुरान्योद्धुं ग्रंसं दीप्तं गयं गृहं अंतरिक्षंवा विश्वतःसर्वतोरक्षन्तंपरिचरेमेविशेषः
 सदेवोस्माकं शर्म सुवं परि सम्पक् वनवद दद्यात् स्वावसुः स्वायत्तधनःसत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ज्यायांसमस्ययतुनस्यकेतुनऋपिस्वरंचरतियासुनामते ।
 यादृशिमन्धापितमंपस्ययाविदद्यउंस्वयंवहतेसोअरंकरत् ॥ ८ ॥

ज्यायांसम् । अस्य । य॒तु॒न॒स्य । के॒तु॒नां । ऋ॒पि॒इस्व॒रम् । च॒र॒ति ।
 यासुं । नाम । ते । या॒दृ॒शिम॑म् । धा॒यि । तम् । अ॒प॒स्य॒यां ।
 वि॒द॒त् । यः । ऊँ इति । स्व॒यम् । व॒ह॒ते । सः । अ॒रंम् । क॒र॒त् ॥ ८ ॥

इयमाग्नेमीसौरीवा हेदेव ज्यायांसं अतिशयेनप्रवृद्धं अस्य यतुनस्य यततिर्गतिकर्मा ग-
 न्पुरस्य सूर्यस्य कर्मणिषष्ठ्यौ अमुं गन्तारं केतुना मत्तापकेनकर्मणा उदयादिलक्षणेनविशिष्टं
 ऋपिस्वरं ऋपिभिःस्तुत्यं त्वांचरविगच्छति भजते यजमानः केनसाधनेन यासुस्तुतिषु तेत्वदीयं
 नामनमनं नामकेवारूपंवर्ततेताभिरित्यर्थः यद्वा अस्य यतुनस्य गमनशीलस्वतव केतुना तमो-
 निर्हरणादिकर्मणा विशिष्टंवांचरति यादृशिमन् यादृशोकामेधापि धत्ते कर्त्तरिचिण् साम-
 ध्यान्मनः गम्यते तंयथानिर्देशंमति निर्दिष्टव्यत्वान्तादृशमित्यर्थोज्ञातव्यः तादृशंकारं अपस्य-
 या कर्मणा हविः स्तुत्यादिलक्षणेन विदत् विन्दते यउ यएव स्वयं अनन्यपेरितःसत्

स्वमनीषैव वहते धारयतिफलं सः अरं अलं अत्यर्थं करत् करोतीतिशेषः अथवा यत्र यएव स्वयंवहते स्वयमेवानुतिष्ठति सोत्यर्थं कुर्यात् न ह्यन्येनकारितंफलवद्भवति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

समुद्रमासांमवतस्थेअग्निमानरिण्यतिसर्वनयस्मिन्नायता ।

अत्रानहार्दिऋवणस्यरेजतेयत्रामतिर्विद्यतेपूतवन्धनी ॥ ९ ॥

समुद्रम् । आसाम् । अव । तस्थे । अग्निमा । न । रिण्यति ।

सर्वनम् । यस्मिन् । आश्रयता । अत्र । न । हार्दि । ऋवणस्य ।

रेजते । यत्र । मतिः । विद्यते । पूतवन्धनी ॥ ९ ॥

इयमपिसौरी आसांस्तुवीनां समुद्रं समुद्रवत्पर्यवसानभूतं सूर्यं अग्निमा आत्यन्तं श्रेष्ठा अस्मदीयास्तुतिरवतस्थे अवगच्छति यद्वा आसांप्रजानां ऋत्विजांस्तुतिरिति संबन्धः सर्वनं सूयते सोमोत्रेति सर्वनं यज्ञगृहं न रिण्यति न हिंस्पते किंतु प्रवर्धत इत्यर्थः यस्मिन्नायताविस्तीर्णा- नि स्तोत्राणि तत्सदनमिति अत्रास्मिन् यजमानगृहे ऋवणस्य स्तुतिकर्तुः हार्दि हृदयसं- यन्धि हृदयगतं काम्यं फलं नरेजते न विचलति न गृष्याभवति यत्र यस्मिन् स्तोत्रगृहे मतिः स्तुतिः पूतवन्धनी पूतं सूर्यं अनुबध्नन्तीविद्यते अत्र नरेजत इति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सहिअत्रस्यमनसस्यचित्तिभिरेवावदस्ययजतस्यसधेः ।

अवत्सारस्यस्पृणवामरण्वग्निःशर्विष्ठुंवाजंविदुपाचिदध्व्यम् ॥ १० ॥ २४ ॥

सः । हि । अत्रस्य । मनसस्य । चित्तिः । एवदस्य ।

यजतस्य । सधेः । अवत्सारस्य । स्पृणवाम । रण्वग्निः । शर्विष्ठम् ।

वाजम् । विदुपा । चित् । अध्व्यम् ॥ १० ॥ २४ ॥

इयमपिसौरी सहि सखलुसवितादेवः सर्वैःस्तुत्यः सर्वकामपूरक इत्यर्थः हिशब्दोऽप्येक- वेदयोः प्रसिद्धिद्योतकः तस्मात्तत्काशात् अवान्येचक्रपयोत्रदृष्टिगाइत्युक्त्वात् क्षत्रादयत्नप- यः क्षत्रस्य मनसस्य एवावदस्ययजतस्य सधेः अवत्सारस्यचैषामृषीणामस्माकं रण्वग्नीर-

मणीयाभिश्चिन्तिभिः मनोरथैः स्पृणवाम पूरयाम किंशविष्टवाजं अतिशयेन बलवदन्नं अन्नं वैवा-
णदतिश्रुतेः । विदुषाचिन् विपश्चिता अर्ध्यं समर्थनीयं स्पृणवाम क्षत्रादयोनयमिति संबन्धः ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

श्येन आसामर्दितिः कक्ष्योऽमर्दो विश्ववारस्य यजतस्य मायिनः ।
समन्यमन्यमर्थयन्त्येते वे विदुर्विषाणं परिपानमन्ति ॥ ११ ॥

श्येनः । आसाम् । अर्दितिः । कक्ष्यः । मर्दः । विश्ववारस्य । यजतस्य ।
मायिनः । सम् । अन्यम् । अन्यम् । अर्थयन्ति । एतं वे । विदुः ।
विद्विषानम् । परिपानम् । अन्ति । ते ॥ ११ ॥

मददेवत्येयं विश्ववारादीनां त्रयाणां ऋषीणां स्वभूतः आसामपां सोमरसलक्षणानां मदः
श्येनः शंसनीयगमनः शीर्षपातृसकारागन्ता अदितिरदीनः अतिसमृद्धः कक्ष्यकक्ष्यपूरकश्च भवती-
तिशेषः ते विश्ववारादयः सत्रे मवृत्ता एतवे सोमं प्राप्नुवन् तानाय अन्यमन्यं परस्परं समर्थयन्ति याचन्ते
अनुष्ठां ते विषाणं विशेषेण मदस्य दातारं परिपानं अन्ति अन्तिके विदुर्जानं तिलभन्ते वा ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

सदा ऋणो यजतो विद्विषो वधीद्वाहुवृक्तः श्रुतवित्तर्षो वसचा ।
उभासवराप्रत्येतिभार्तिच्यदीं गणं भजते सुप्रयावंभिः ॥ १२ ॥

सदा ऋणः । यजतः । वि । द्विषः । वधीत् । बाहुवृक्तः । श्रुतवित् ।
तर्षः । वः । सचा । उभा । सः । वरा । प्रति । एति । भार्ति । च ।
यत् । द्वम् । गणम् । भजते । सुप्रयावंभिः ॥ १२ ॥

सदा ऋणः सर्वदादानशीलः एतन्नामा यजतो यथाच बाहुवृक्तः बाहुस्यां वृक्तदर्भश्च श्रु-
तवित् श्रुतस्य वेत्ताच तर्षश्च एतेषां पित्रानां परस्परपेक्षया प्रत्येकमेकयचनं ससक्तपिर्विद्विषः श-
श्रुन् वधीर्द्विस्पाद बोमुष्माकं सचा सहितः मुष्माभिः सहित इत्यर्थः सक्तपिः वरा श्रेष्ठौ उभा

उभौ इहलोकपरलोकविषयौकामौ प्रत्येति अभिगच्छति भातिच यद्यस्मादीमेनंगणं देवसंबं
सुप्रयावतिः सुदुपकर्षेणमिश्रयन्निःस्तोत्रैः भजते तस्मादेवंभातीति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

सुतंभरोयजमानस्यसत्पतिर्विश्वांसामूधःसधियामुदञ्चनः ।
भरंहेनूरसंवच्छिश्रियेपयोनुब्रुवाणोअध्येतिनस्वपन् ॥ १३ ॥

सुतम्भरः । यजमानस्य । सत्पतिः । विश्वांसाम् । ऊधः । सः ।
धियाम् । उतःअञ्चनः । भरन् । धेनुः । रसवत् । शिश्रिये । पयः ।
अनुब्रुवाणः । अधि । एति । न । स्वपन् ॥ १३ ॥

यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतंभरोयागनिर्वाहकएतन्नामाऋषिः सत्पतिः सत्वाविद्यमा-
नानांफलानांपालयिता होतादाताभवतीत्यर्थः सच विश्वासांधियांसर्वेषांकर्मणां ऊधः उद्ध-
ततरफलं उदञ्चनः ऊर्ध्वमुद्धमयिता फलप्रापकइत्यर्थः धेनुर्गौः रसवत् सारवत्पयोभरत्अह-
रत् तत्र पयःशिश्रिये श्रयतिचास्यसामध्यात् तत्सर्वमनुब्रुवाणःअनुक्रमेणसंकीर्तयन् नस्व-
पन् स्वापमकुर्वन् अनवरतमध्येति स्मरति अवत्सारः सुतंभरस्त्वादशइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

योजागारुतमृचःकामयन्तेयोजागारुतमुसामानियन्ति ।
योजागारुतमृचंसोमंआहृतवाह्रमस्मिसख्येन्ध्रौकाः ॥ १४ ॥

यः । जागारु । तम् । ऋचः । कामयन्ते । यः । जागारु । तम् ।
ऊँ इति । सामानि । यन्ति । यः । जागारु । तम् । अयम् । सोमः ।
आह । तव । अहम् । अस्मि । सख्ये । निःओकाः ॥ १४ ॥

योदेवोजागारु सर्वदाविनिद्रोजागरुकोऽगृहेवर्तते तमृचः सर्वशास्त्रात्मिकाः कामयन्ते
यश्च जागारु तमु तमेव सामानि स्तोत्ररूपाणि यन्ति प्राप्नुवन्ति योजागारुतमयं अभिपुतः
सोमआह वकि मांस्वीकुर्वति हेअग्ने तादशस्य तवसख्येसमानरूपाने हितकरणेन्योकाः नि-
यतस्थानोहं अस्मि भेषामि ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

अग्निर्जागारत्तमृचःकामयन्तेऽग्निर्जागारत्तमुसामानियन्ति ।
अग्निर्जागारत्तमयंसोमआहत्तवाहर्मास्मिस्रख्येन्योकाः ॥ १५ ॥ २५ ॥

अग्निः । जागार । तम् । ऋचः । कामयन्ते । अग्निः । । जागार ।
तम् । ऊँ इति । सामानि । यन्ति । अग्निः । जागार । तम् । अयम् ।
सोमः । आह । तव । अहम् । अस्मि । स्रख्ये । निःओकाः ॥ १५ ॥ २५ ॥

अग्निर्जागारेतिपंचदशी पूर्वैवैवनिगदितव्याख्या यद्व्यत्यस्यस्थाने अग्निरिति विशेषः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

॥ इतिपञ्चमेपण्डत्तेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रविदादिवइत्येकादशार्चमथमंसक्तं सदापृणोनामात्रे-
यक्रपिः त्रिष्टुण्डः वैतदित्युक्त्वादिदमपिथैश्वदेवं विदाएकादशतदापृणइत्यनुक्रमणिका
विनियोगोर्लैंगिकः ।

तत्रपथमा-

विदादिवोविष्यन्नाद्रिमुक्थैरायत्याउपसोअर्चिनोगुः ।
अपावृत्तव्रजिनीरुत्स्वर्गाद्विदुरोमानुपीदेवर्वावः ॥ १ ॥

विदाः । विवः । विइस्यन् । आद्रिम् । उक्थैः । आवइयत्याः । उपसः ।
अर्चिनः । गुः । अप । अवृत्त । व्रजिनीः । उ । स्वः । गात् । वि ।
दुरः । मानुपीः । देवः । आवरित्यावः ॥ १ ॥

अत्रेन्द्राद्योर्लैंगिकदेवताः अत्रागिरसां षण्णिरपहृद्यगिरेरधःस्थापितानांगवामिन्द्रे-
णविमोक्तःप्रतिपाद्यते विदाः अवेदयदिन्द्रः किं गानिगूढाःइतिसंबन्धः किंकुर्वन् उक्थैरंगिर-
सांस्तुविभिः निमित्तभूताभिः आद्रिं वज्रं विष्यन् प्रक्षिपन् रक्षकाणामुपरि गिरिभेदनायच
विष्यन्आयत्याः आगामिन्याउपसःसंबन्धिनोर्चिनोरश्मयोगुःअगच्छन् सर्वत्रप्रसृताअभवन्
अपावृत्त अपावृणोव व्रजिनीः वमःपुंजयतीर्निशाः स्वः स्वर्णशीलआदित्यः उद्राव उदगाव

तथाकृत्वा मानुषीः मनुष्यसंबन्धिनीः दुरोद्वाराणि देवः सूर्योऽव्यावःव्यवृणोव् अन्धकारापन-
यनेनमनुष्यादिव्यवहारायाकरोदित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विसूर्योऽमर्तिंनश्रियंसादोर्वाद्गवांमाताजानतीगात् ।

धन्वर्णसोनद्यः१ःस्वादोऽर्णाःस्थूर्णेवसुमितादंहतद्यौः ॥ २ ॥

वि । सूर्यः । अमर्तिम् । न । श्रियम् । सात् । आ । ऊर्वात् । गवांम् ।

माता । जानती । गात् । धन्वः६अर्णसः । नद्यः । स्वादः६अर्णाः ।

स्थूर्णाः६द्व । सु६मिता । दंहत् । द्यौः ॥ २ ॥

सूर्योदेवः श्रियंदीर्घं विसात् विभजते प्रकारापतीत्यर्थः अमर्तिंन रूपनपैतव रूप-
मिवद्रव्यं यथा द्रव्याणि घटपटादीनिनीलपीवादिरूपंलभन्तेतद्द्व तथा गवारमीनांमातोपा
जानती सूर्यउदेप्यति मयाच व्युच्छन्नंकर्तव्यमितिजानती ऊर्वाव महतोन्तरिक्षाव् आगादा-
गच्छति तथानद्यश्च धन्वर्णसः धन्वतिर्गतिकर्मा धन्वन्ति गच्छन्ति अर्णांसि यासु तास्तथो-
क्ताः दीर्घाभावश्छान्दसः स्वादोऽर्णाः भक्षितकूलोदकाः कूलंकपाइत्यर्थः नद्यश्चैवंरूपाभ-
वन्ति किंच द्यौश्चसुमिता सुदुग्दहेस्थापिता स्थूर्णेव गृहाधारस्तंभइव दंहत द्वाभवत् एत-
त्सर्वसूर्यस्याज्ञयेतिभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अस्माउक्थायपर्वतस्यगर्भोमहीनांजनुपेपूर्व्याय ।

विपर्वतो जिर्हीत्साधत्द्यौराविवांसन्तोदसयन्तभूर्म ॥ ३ ॥

अस्मै । उक्थाय । पर्वतस्य । गर्भः । महीनाम् । जनुपे ।

पूर्व्याय । वि । पर्वतः । जिर्हीत् । साधत् । द्यौः । आ६विवांसन्तः ।

दसयन्त । भूर्म ॥ ३ ॥

अस्मै मह्यं उक्थाय स्तोत्रे पर्वतस्य पर्ववतोमेवस्य गर्भोर्गर्भस्थानीयमुदकं जिहीत
चलति चालयतिवेन्द्रः कीदृशायाम्मै महतीनां महीनांस्तुतीनां जनुपेत्पादयित्रे पूज्याय मन्ना-
य तदेवपुनरुच्यते पर्वतोमेघोविजिहीत द्यौश्च साधव साधयतिवृष्टिं आविवासन्तः सर्वतःप-
रिचरन्तोर्गिरसोभूमअत्यधिकंयन्त उपक्षयन्त्यात्मानंकर्मभिः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सूक्तेभिर्वोवचोभिर्देवजुष्टैरिन्द्रान्वुग्रीअवसेहुवध्यै ।
उक्थेभिर्हिष्मांकवयःसुयज्ञाआविवांसन्तोमरुतोयजन्ति ॥ ४ ॥

सु६उक्तेभिः । वः । वचःऽभिः । देवऽजुष्टैः । इन्द्रां । नु । अग्री इति ।
अवसे । हुवध्यै । उक्थेभिः । हि । स्म । कवयः । सु६यज्ञाः ।
आ६विवांसन्तः । मरुतः । यजन्ति ॥ ४ ॥

हेइन्द्रा हेअग्री परस्परापेक्षायामत्येकंद्विवचनं यद्यप्येकमेवपदं मध्येव्यवधानंछान्दसं
हेइन्द्राग्री वोयुवां व्यत्ययेनवहुवचनं देवजुष्टैः देवैःसेवनीयैः सूक्तेभिः सूक्तैः सुवचनैः शोभ-
नगुणप्रकाशनप्रवणैः वचोभिरवसेस्मद्रक्षणाय हुवध्यै आह्वयामि नुक्षिपं युवामुक्थेभिः स्तो-
त्रैः कवयोनुचानाः पूर्वैःकवयः सुयज्ञाः शोभनयागाः आविवासन्तः स्तुत्यादिनापरिचरन्तः
मरुतोमरुतसदृशाः कर्मसुशीघ्राः यजन्ति पूजयन्ति हिस्मेतिपूरणौ ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

एतोन्वर्द्यसुधर्मोऽभवांमप्रदुच्छुनांमिनवामावरीयः ।
आरेद्वेपांसिसनुतर्दधामायामप्राञ्चोयजमानमच्छ ॥ ५ ॥ २६ ॥

एतो इति । नु । अद्य । सु६ध्यः । भवांम । प्र । दुच्छुनाः । मिनवाम् ।
वरीयः । आरे । द्वेपांसि । सनुतः । दधाम् । अयाम् । प्रांचः ।
यजमानम् । अच्छ ॥ ५ ॥ २६ ॥

अयमंगिरसांवादः अद्यास्मिन्यागदिने नुक्षिममेतोऽतगच्छत सुध्यः शोभनकर्माणो-
भवाम दुच्छुनाः द्विपः प्रमिनवाम प्रकर्षेणहिंसाम वरीयोत्यन्तमित्यर्थः तदेवोच्यते सनुतः
संमक्षणे द्वेषांसि यजमानस्यद्वेषून् आरे दूरे दधाम स्थापयाम यद्वा सनुतइत्यन्तहितनाम पूर्वं
प्रकाशवैरिणां वधउक्तः इदानीं प्रच्छन्नानामिति विवेकः तदर्थं यजमानं पांचः सदापृणमवत्सारं
चाच्छाभिमुत्तमयाम गच्छाम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेपद्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथपठि-

एताधियं कृणवामासखाय्योपयामाताँ ऋणुत व्रजंगोः ।

ययामनुर्विशिशिप्रं जिगाय ययावणिक् वंङ्कुरापापुरीपम् ॥ ६ ॥

आ । इत । धियम् । कृणवाम । सखाय्यः । अप । या । माता ।
ऋणुत । व्रजम् । गोः । यया । मनुः । विशिशिप्रम् । जिगाय ।
यया । वणिक् । वंङ्कुरः । आप । पुरीपम् ॥ ६ ॥

इदमप्यंगिरसांवाक्यं एत आगच्छत आगत्य च धियं स्तुतिं कृणवाम करवाम हेसखा-
यः परस्परं सखिभूता अंगिरसइत्यंगिरसां वचनं याधीः माता गवांनिर्मावीगोर्गवां व्रजं पणिभिर-
पहतं अपऋणुत धपावृणोव ययाच मनुः विशिशिमं विगतहनुं शत्रुं जिगाय जितवान् यद्वा म-
नुः सर्वस्वमन्तेन्द्रः विशिशिमोवृत्रः सतमस्माभिः कृतया स्तोमस्रक्षणयाधिया जिगाय याच
वणिक् वणिगिवाल्पेन कर्मणा बहुफलाकांक्षी कक्षीवान् वंङ्कुरं लेच्छया वनगामी पुरीपं पूरक-
मुदकमाप याभिः मुदानौ शिजायवणिजे दीर्घश्रवसे मधुकोशे इति हि श्रुतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अनू नोद व्रह्मसंयतो अद्रिरार्चन्धेन दशमा सोनवंग्वाः ।

ऋतं यती सरमागा अविन्द द्विध्वानि सत्याङ्गिराश्वकार ॥ ७ ॥

अनू०नोत् । अत्र । हस्तं३यतः । अर्द्रिः । आर्चन् । येन । दश ।
मा०सः । नव०श०ग्वाः । ऋ०तम् । य०ती । सर०मा । गाः । अ०वि०न्द०त् ।
वि०श्वानि । स०त्या । अं०गिराः । च०का०र ॥ ७ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे अद्रिरभिषवग्वावा हस्तयवोहस्तेनसंहतःसन् अनू०नोत् नौतिरवशब्द-
मात्रेवर्तते अशब्दयत् येनग्राव्या तदभिषवेण दशमासोमासात् दशमासपर्यन्तं नवग्वाः
नवमासपर्यन्तं गवार्थमनुतिष्ठन्तोंगिरसोनवग्वाःनवगोयुक्त्वावा आर्चन् अपूजयन्निर्द्रं यद्वा
दशसंख्याकामासोपेताः दशमासानुष्ठानाः अंगिरसोपरेनवग्वाश्चेतेसर्वेपि येनार्चन्ति नवग्वासः
सुतसोमासद्भ्रमितिहिनिर्गमः । ऋतं सत्यंयज्ञंवायतीप्रामुवती सरमा सरणशीलास्तुतिरूपा
वाक् अंगिरसां गवार्थं इन्द्रेणप्रहितादेवशुनीवा गाअविन्दत् पणिभिरपहताः विश्वानि
सर्वाणिस्तुत्यादिवक्षणानि सत्या सत्यानि चकारांगिराः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वेअस्याव्युपिमाहिनायाःसंयद्रोभिरङ्गिरसोनवन्त ।
उत्संआसांपरमेसधस्थेऋतस्थंपथासरमाविदद्गाः ॥ ८ ॥

विश्वे । अ०स्याः । वि०उ०पि । माहि०नायाः । स०म् । यत् । गोभिः ।
अं०गिरसः । न०वन्त । उत्सं । आ०सा०म् । प०र०मे । स०ध०स्थे । ऋ०त०स्थे ।
प०था । सर०मा । वि०दत् । गाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वे अंगिरसोमाहिनायाः मंहनीयायाः अस्याउपसोव्युपि व्युच्छनेसति गवा-
मावरकेन्धकारे अपवृतेसति यद्यदा गोभिःसंनवन्त संजग्मिरे तदा आसांगवा उत्सः
क्षारायुत्सवः परमे उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने यज्ञे उपयुक्तोभवदित्यर्थः ऋतस्य सत्य-
स्य पथा मार्गेण सरमा वाक्देवशुनीवा गानिगूढाविदत् अलभत् यद्वा आसांगवा प-
रमेसधस्थेसहस्थाने ब्रजस्य निगूहनपदेशे उत्सः उदकस्यप्रसवणोवर्ततेविलमित्यर्थः ते-
न ऋतस्योदकस्य पथा मार्गेण सरमा गाविदत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आसूर्योयातुसप्ताश्वःक्षेत्रंयदस्योर्वियादीर्घयाथे ।

रघुःश्येनःपतयदन्धोअच्छायुवाकविदीदयद्रोपुगच्छन् ॥ ९ ॥

आ । सूर्यः । यातु । सप्तऽश्वः । क्षेत्रम् । यत् । अस्य । उर्विया ।
दीर्घऽयाथे । रघुः । श्येनः । पतयत् । अन्धः । अच्छ । युवा ।
कविः । दीदयत् । गोपु । गच्छन् ॥ ९ ॥

सूर्यः सर्वस्यप्रेरकोदेवः सप्ताश्वः सर्पणस्वभावाश्वोपेतः सप्तसंव्याकाश्वोवा आया-
तु अस्मदभिमुखमागच्छतु यद्यस्मादस्यसूर्यस्य दीर्घयाथे दीर्घगमने क्षेत्रं गंतव्यप्रदेशः
उर्विया उरुअतिप्रभूतायामः सएवदेवोरघुः लघुगमनः सश्येनः शंसनीयगमनः अन्धोदी-
यमानंहविः अच्छाभिलक्ष्यपतयत् आगच्छति युवा सर्वत्रमिश्रयिता कविः कान्तदर्शी
सन् गोपुरशिमपुगच्छन् मध्येवर्तयन् दीदयत् दीप्यते यद्वा श्येनः सुपर्णः अंधअ-
च्छपतयत् घुलोकस्थंसोमलक्षणं देवानामन्मस्मद्यागार्थमानेतुंतदभिमुखमागत् युवेत्यादि
शिष्टंसमानम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आसूर्योअरुहच्छुक्रमर्णोयुक्तयद्हरितोवीतपृष्ठाः ।

उद्गाननावमनयन्तुधीरांआशृण्वतीरापोअर्वागंतिष्ठन् ॥ १० ॥

आ । सूर्यः । अरुहत् । शुक्रम् । अर्णः । अयुक्त । यत् ।
हरितः । वीतऽपृष्ठाः । उद्गा । न । नावम् । अनयन्तु । धीराः ।
आऽशृण्वतीः । आर्षः । अर्वाक् । अतिष्ठन् ॥ १० ॥

सूर्योदेवः शुक्रं दीप्तं अर्णउदकंपति आरुहत् सर्वतःप्रादुर्भवति यद्यस्मात् यदावा
हरितोश्वान् वीतपृष्ठाः कान्तपृष्ठानयुक्त रथेअयोजयत् तदा तंसूर्यं धीराधीमन्तोयजमा-

नादयः उद्गा उदकेननावंनं नावमिवानमन्त तदा आशृण्वतीः सर्वतोनुत्तां कुर्वाणा आपो-
अर्वाक् अवाङ्मुखा अतिष्ठन् अभवन् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

धियंवो अप्सुर्दधिपेस्वर्पाययातरं दशमासोनवग्वाः ।

अयाधियास्यामदेवगोपा अयाधियातुतुर्यामात्यंहः ॥ ११ ॥ २७ ॥

धियम् । वः । अप्सु । दधिपे । स्वःसाम् । यया । अतरन् ।

दर्श । मासः । नवदग्वाः । अया । धिया । स्याम् । देवगोपाः ।

अया । धिया । तुर्याम् । अति । अंहः ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेदेवाः बोधुष्माकं धियं स्तुतिं अप्सु अर्पित्वा स्वर्पां सर्वस्य दार्ढीं दधिपे
धारयामि व्यत्ययेन मध्यमः ययाधिया कर्मणानवग्वाः अंगिरसः दशमासः अतरन्तमनु-
विष्टन्तः अया अनयाधिया देवगोपाः देवैर्गुप्ताः स्यामभवेम अयाधिया अंहः पार्श्वं अ-
तितुतुर्याम् अतितरेम् ॥ ११ ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥ २७ ॥

ह्योनविद्वानित्यष्टर्चद्वितीयं सूक्तं ऋषिः क्षत्रस्पर्षं अष्टमी द्वितीया च त्रिष्टुभौ शिष्टाः षड्जग-
त्यः आदितः षड्भेदेभ्यः सप्तम्यष्टम्योर्देवपत्नयो देवता तथा चानुक्तान्तं-ह्योष्टौ पतिक्षत्रोत्पो-
ष्टो देवपत्नीस्तत्रोत्पानिष्टुर्द्वितीया चेति । सूक्तविनियोगोऽैंगिकः ।

तत्र प्रथमा-

ह्योनविद्वान् अपुजिस्वयं धुरितां बहामि प्रतरंणीमवस्युर्वम् ।

नास्यावश्मि विमुचं नानाद्यत्पुर्न विद्वान् पृथः पुरएत ऋजुनेपति ॥ १ ॥

हर्यः । न । विद्वान् । अपुजि । स्वयम् । धुरि । ताम् । बहामि ।

प्रतरंणीम् । अवस्युर्वम् । न । अस्याः । वश्मि । विमुचम् । न ।

आश्चरतम् । पुर्नः । विद्वान् । पृथः । पुरःएता । ऋजु । नेपति ॥ १ ॥

ह्योन अश्वइव विद्वान् सर्वतः प्रतिक्षत्रः स्वयंअनन्यपेरितःसन् धुरि यज्ञात्पिका-
यां अयुजि युक्तोभवत् तांधुरं प्रतरणीं प्रकषेणतारयित्रीं अवस्युवं रक्षयित्रीं वहामि धारया-
म्यहमध्वर्युर्होतावा अस्याधुरोविमुचंविमोचनंपरित्यागं नवशिम नकामये नावृतं पुनः
पुनःआवरणं धारणमपि नचवशिम ममकोभारइति तदेवोच्यते विद्वान् मार्गाभिज्ञोन्तर्यामीदेवः
पुरपता पुरतोगन्तासन् पथोयज्ञमार्गांश्च ऋजुअकुटिलं नेपति प्रापयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्रइन्द्रवरुणमित्रदेवाःशर्धःप्रयन्तमारुनोतविष्णो ।
उभानासत्यारुद्रोअधुग्राःपूपाभगःसरस्वतीजुपन्त ॥ २ ॥

अग्रे । इन्द्र । वरुण । मित्र । देवाः । शर्धः । प्र । यन्त । मारुत ।
उन । विष्णो इति । उभा । नासत्या । रुद्रः । अध । ग्राः । पूपा ।
भगः । सरस्वती । जुपन्त ॥ २ ॥

हेअग्रे इन्द्रवरुणमित्रदेवाःभूयं शर्धोवत्तमस्पाकं मयन्त प्रापयत अत्ररार्वत्रपूर्वस्याविद्य-
मानत्वेनोत्तरस्यपादादित्वादनिघातः प्रथमस्यतु स्वतएवपादादित्वं उतअपिच हेमारुत मारु-
तानि मरुतावत्तानि हेविष्णो यूयंशर्धः प्रयन्त विष्णोइत्यस्पउतेत्यनेनव्यवधानान्निघातः किं
च उभा उभौ नासत्या सत्यभूती रुद्रः अध अथ ग्राः एतेपदिवानांस्त्रियश्च पूपा भगः स-
रस्वतीच जुपन्त सेवन्तां अस्मदीयंयज्ञंस्तुतिवा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इन्द्राग्नीमित्रावरुणादितिस्वःपृथिवींद्यांमरुतःपर्वतांअपः ।
हुवेविष्णुंपूपणंब्रह्मणस्पतिंभगंनुशंसंसत्तवितारंमूनये ॥ ३ ॥

इन्द्राग्नी इति । मित्रावरुणा । अदितिम् । स्वः । पृथिवीम् ।
द्याम् । मरुतः । पर्वतान् । अपः । हुवे । विष्णुम् । पूषणम् । ब्रह्मणः ।
पतिम् । भगम् । नु । शंसम् । सवितारम् । ऊतये ॥ ३ ॥

इन्द्रादिसविन्नानूचतुर्दशदेवान् ऊतयेस्मद्रक्षणाय हुवे आह्वयामि स्तौषिवा स्वरि-
त्यादित्यउच्यते स्वरणात् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतनोविष्णुरुतवातोअस्त्रिधोद्रविणोदाउतसोमोमयस्करत् ।

उतऋग्वउतरायेनोअश्विनोतत्वष्टोतविश्वानुमंसते ॥ ४ ॥

उत । नः । । विष्णुः । उत । वातः । अस्त्रिधः । द्रविणःइडाः । उत ।

सोमः । मयः । करत् । उत । ऋग्वः । उत । राये । नः । अश्विना ।

उत । त्वष्टा । उत । विश्वा । अनु । मंसते ॥ ४ ॥

उत अपिच नोस्माकं विष्णुर्व्यापकेदेवोमयस्करत् मयइतिसुखनाम सुखं करोतु उतापि
च वातोवायुः अस्त्रिधोर्हिसकःसत् मयस्करत् किंच द्रविणोदाः धनस्यदातासोमोपि मयस्करत्
उतापिच ऋग्वोनोस्मभ्यं राये धनाय अनुमंसते अनुमन्यन्तां उताश्विनाश्विनौच उतत्वष्टादेवः
उतविश्वान् ऋग्वामन्यवमोदेवः एतेसर्वेपि अनुमंसते यद्वा अनुमंस्तइतिप्रत्येकंसंपन्थनीयम् ॥४॥

अथपंचमी-

उतत्यन्नोमारुतंशर्धआगमद्विविक्षयंयजतंवहिरासदे ।

बृहस्पतिःशर्मपूपोतनोयमद्वृहृथ्यंवरुणोमिन्नोअर्यमा ॥ ५ ॥

उत । त्यत् । नः । मारुतम् । शर्धः । आ । गमत् । द्विविक्षयम् ।

यजतम् । बृहिः । आइसदे । बृहस्पतिः । शर्म । पूपा । उत ।

नः । यमत् । वृहृथ्यम् । वरुणः । मिन्नः । अर्यमा ॥ ५ ॥

उतापिच त्यत् तन्मारुतंशर्धोमहर्वांसलं संधोनोस्मानागमदागच्छतु कीदृशंतच्छर्धः दि-
विक्षयं धुलोकेवर्तमानं यजतं पूज्यं किमर्थमागमनमितितदुच्यते बृहिः बृहस्प्यासदे उपवेष्टुं उप-
विश्यहविःस्वीकारायेत्यर्थः किंच बृहस्पतिर्देवः शर्म सुखं यमत् पच्छतु उतनोस्मभ्यं पूपापि
यमत् कीदृशं शर्म वरुथ्यं वारपतिशीतवातादिकमितिवरुथ्यं गृहं तदहंवरुथ्यं किंच वरुणाद-
यस्योपिप्रत्येकंशर्मपच्छन्तु ॥ ५ ॥

अथपठि-

उ॒त॒त्ये॒नः॒ प॒र्व॒ता॒सः॒ सु॒श॒स्त॒यः॒ सु॒दी॒त॒यो॒न॒र्चः॑ ।
भ॒गो॒ वि॒भ॒क्ता॒ श॒व॒सा॒ व॒सा॒र्ग॒म॒दु॒रु॒व्य॒चा॒ अ॒दि॒तिः॑ श्रो॒तु॒ मे॒ ह॒र्व॒म् ॥ ६ ॥

उ॒त । त्पे । नः । प॒र्व॒ता॒सः । सु॒श॒स्त॒यः । सु॒दी॒त॒यः । न॒र्चः ।
त्रा॒म॒णे । भु॒व॒न् । भ॒र्गः । वि॒भ॒क्ता । श॒व॒सा । अ॒व॒सा ।

आ । ग॒म॒त् । उ॒रु॒व्य॒चाः । अ॒दि॒तिः । श्रो॒तु । मे॒ । ह॒र्व॒म् ॥ ६ ॥

उतापिच त्पे ते पर्वतासः पर्ववन्तोद्वयः सुशस्तयः शोभनस्तुतयः किंच सुदीतयः सुदानान्यश्च त्रामणे पालने नोस्माकं भुवनभवन्तु भगोदेवोविभक्ता धनानांविभागकर्ता दाता सन् शवसा अन्नेन अवसा रक्षणेनच सहागमदागच्छतु उरुव्यचाः प्रभूतव्याप्तिः अदितिः अदीना देवमाता मेहर्वं स्तुतिमाह्वानंवा श्रोतु शृणोतु ॥ ६ ॥

पत्नीसंयाजेपुदेवपत्नीनां देवानां पत्नीरित्यादिके द्वेयाज्यानुवाक्ये सूत्रितंच—देवानां पत्नीरुशतीरवन्तुन इति द्वेद्वेति । आग्निमारुतशस्त्रेष्वेते देवानां पत्नीरुशतीरवन्तुन इति द्वेराकामहमिति द्वेद्वेद्वेति तयोर्मध्ये प्रथमा ।

सूक्तेतममी-

दे॒वा॒नां॑ प॒त्नी॑रु॒श॒ती॑र॒व॒न्तु॒नः॒ प्रा॒व॒न्तु॒न॒स्तु॒ज॒ये॒ वा॒ज॒सा॒त॒ये॒ ।
या॒ पा॒र्था॑वा॒सो॒ या॒ अ॒पा॒म॒र्षि॑व्र॒ते॒ ता॒नो॑ दे॒वीः सु॒ह॒वाः श॒र्म॒य॒च्छ॒त ॥ ७ ॥

दे॒वा॒ना॑म् । प॒त्नीः । उ॒श॒तीः । अ॒व॒न्तु॒ । नः । प्र । अ॒व॒न्तु॒ । नः ।
तु॒ज॒ये॒ । वा॒ज॒स॒ा॒त॒ये॒ । याः । पा॒र्था॑वा॒सः । याः । अ॒पा॑म् । अ॒र्षि॑ ।
व्र॒ते॒ । ताः । नः । दे॒वीः । सु॒ह॒वाः । श॒र्म॑ । य॒च्छ॒त ॥ ७ ॥

देवानां इन्द्रादीनां पत्नीः पत्न्यः उशतीः उशत्यः अस्मदीयांस्तुतिकर्मवा कामयमानाः नोस्मानवन्तुरक्षन्तु तथा नोस्माकं तुजये यत्नवते पुत्राय वाजसातये अन्नलाभाय संभ्रामाय वा प्रावन्तु प्रकर्षेणारक्षन्तु गच्छन्तुवा याः पार्थिवासः पृथिवीसंबन्धिभ्यः याश्चापां वदकामां व्रतेकर्मण्यन्तरिक्षेवतन्ते ताहेदे वीर्द्वेभ्यः हेसुहवाः शोभनाह्वानाः मूर्धं भोस्मभ्यं शर्मयच्छत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतग्राव्यन्तुदेवपत्नीरिन्द्राण्यग्नाद्यश्विनीराट् ।

आरोदसीवरुणानीशृणोतुव्यन्तुदेवीर्यज्ञतुर्जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

उत । ग्राः । व्यन्तु । देवपत्नीः । इन्द्राणी । अग्रायी । अश्विनी ।

राट् । आ । रोदसी इति । वरुणानी । शृणोतु । व्यन्तु । देवीः ।

यः । ऋतुः । जनीनाम् ॥ ८ ॥ २८ ॥

उतअपिच ग्राः स्त्रियोदेवपत्नीर्देवपत्नयः देवाःपतयोयासांताः तादृश्योव्यन्तु हविर्भक्षयन्तु
वाविविच्योच्यन्ते इन्द्रस्यपत्नी अग्राय्यग्नेःपत्नी अश्विनी अश्विनोःपत्नी राट् राजमाना किंच
रोदसी रुद्रस्यपत्नीतियास्केनोकं एवंसति विपितस्तुकारोदसीत्यत्र यथाआद्युदात्तप्रश्रुतेनस्त-
स्तद्वद्वापिभाव्यं तथापि शाकल्येनमहर्षिणैवमुक्तत्वात्तथैवदृष्टव्यं वरुणानी वरुणस्यप-
त्नी आसर्वतः प्रत्येकंशृणोतु किंच देवीः पत्नीसंयाजदेव्योव्यन्तुत्वादन्तुहविः योजनीनां देव-
जायानां ऋतुः कालः तदभिमानादेव्योपि शृण्वन्तु व्यन्तुच अत्रापिच ग्राव्यन्तुदेवपत्नयइत्या-
दिनिरुक्तं द्रष्टव्यम् ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यद्वितीयेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दिनिवारयन् ॥पुमर्थांश्चतुरोदेमाद्विद्यावीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरनुकभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय-
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थांष्टकेद्वितीयोध्यायः॥२॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेऽप्योखिलंजगत् ॥ निर्भमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
अथतृतीयोऽध्याय आरभ्यते तत्रप्रयुंजतीति सप्तर्चतृतीयं सूक्तं प्रतिरथस्यापि त्रेदुर्भं पूर्वत्र वै-
श्वदेवं वैतदित्युक्त्वादिदमपि वैश्वदेवं प्रयुंजतीति सप्तप्रतिरथ इत्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

ॐ प्रयुञ्जतीदिव एति ब्रुवाणामहीमाता दुहितुर्वोधयन्ती ।
आविवासन्ती युवतिर्भनीपापितृभ्य आसदने जोहुवाना ॥ १ ॥
प्रयुञ्जती । दिवः । एति । ब्रुवाणा । मही । माता । दुहितुः ।
वोधयन्ती । आविवासन्ती । युवतिः । भनीपा । पितृभ्यः ।
आ । सदने । जोहुवाना ॥ १ ॥

एषोपस्था प्रयुंजती प्राणिनः प्रस्तुतेषु कर्मसु दिवोऽप्युलोकादेति आगच्छति ब्रुवाणा स्तु-
यमाना कर्मणि कर्तृप्रत्ययः मही महती माता प्रकाशस्य देवानां वानिर्मात्री दुहितुः भूम्या बो-
धयन्ती योऽधं कुवाणा तदुपजीव्यत्वाद्दुहितृत्वमुपचर्यते यद्वा दुहितुर्दिव इति संबन्धः उपसो दिवो-
दुहितृत्वं व्युच्छादुहितर्दिव इत्यादिपुमसिद्धं । अन्यत्र च दिवो दुहिता भुवनस्य पत्नीत्युपसो दुहितृ-
त्वमात्रार्थं । अत इदमधिगम्यते कदाचिद्धौरुपसो जायते उपाश्रादिव इति प्रजापतिर्वैस्वाद्दुहितर-
मभ्यध्यायदिवमित्यभ्य आहुरुपसमित्यन्य इति हि श्रूयते । लिंगचट्टश्यते कार्यकारणभावव्यत्यये
अदितेर्दक्षो जायत दक्षाद्दिति रिति । किंच आविवासन्ती परिचरन्ती युवतिः मिश्रयन्ती
सर्वत्र नित्यतरुणो वा भनीपा स्तुतिमती पितृभ्यः तृतीयाथेपंचमी पितृभिः पालकैर्देवैः सह
सदने यागगृहे आसदने जोहुवाना हूयमाना यद्वा पितृभ्यः कर्मणां पालकेभ्यो यजमानेभ्यः
इष्टप्रापणेन पालकेभ्यो वा तेषामर्थाय जोहुवाना ॥ १ ॥

१ ऋ० सं० ४. ४. २२. ।

२ ऋ० सं० ५. ५. २२. ।

३ ऐ० ब्रा० ३. ३३. ।

४ ऋ. सं. ८. ३. १. ।

अथद्वितीया—

अजिरासुस्तदपुईर्यमानाआतस्थिवाँसोअमृतस्यनाभिम् ।
अनन्तासंउरवोविश्वतःसोपरिद्यावांपृथिवीयन्तिपन्थाः ॥ २ ॥
अजिरासः । तद्ऽअपः । ईर्यमानाः । आतस्थिऽवांसः ।
अमृतस्य । नाभिम् । अनन्तासः । उरवः । विश्वतः । सोम् ।
परि । द्यावांपृथिवी इति । यन्ति । पन्थाः ॥ २ ॥

अजिरासोगमनशीलाः अजिरिरच्यत्यान्वोजिरिशिशिरेत्यादिनानिपातितः तदपः त-
देवमकाशनरूपकर्मयस्यवत्तादृशमहरीयमानागच्छन्तः अमृतस्य सूर्यस्य नाभिं सजाहकं मं-
डलं अमृतस्योदकस्यवानाभिमन्तरिक्षं आतस्थिवांसः आतिष्ठन्तः अनन्तासःअपरिमिताः उ-
रवोव्याघ्राः पन्थाः पतनशीलाः रश्मयोद्यावापृथिवी परिदिवंच पृथिवींचान्तरिक्षंच विश्वतः प-
रितोयन्ति गच्छन्ति सीमितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उक्षासमुद्रोअरुपःसुपर्णःपूर्वस्ययोनिपितुराविवेश ।
मध्येदिवोनिहितःपृश्निरश्माविचक्रमेरजंससपात्पन्तौ ॥ ३ ॥
उक्षा । समुद्रः । अरुपः । सुपर्णः । पूर्वस्य । योनिम् । पितुः ।
आ । विवेश । मध्ये । दिवः । निहितः । पृश्निः । अश्मा ।
वि । चक्रमे । रजंसः । पाति । अन्तौ ॥ ३ ॥

सौवीर्यवृत्तः उक्षा उदकस्यकामानांवासेका समुद्रः समुन्दनः यद्वा संभोदन्तेतस्मिन्दे-
वाइतिसमुद्रः अरुपः आरोचमानः सुपर्णः सुगमनः पूर्वस्य पूर्वावयवलक्षणेपुंर्षुर्दिगवयवस्य
पितुः पाठकस्यान्तरिक्षस्य योनिमुत्पादकमवयवमाविवेश आविष्टवान् पश्चाद्विवोमध्येनिहितः
पृश्निः प्राश्रुत एनवर्णइति पृश्निरादित्यः अश्मा सर्वबन्पातः द्युत्रोपमावा अश्मसदृशः रजसो-
न्तरिक्षस्यान्तौ पूर्वापरभागौ विचक्रमे विक्रमते पातिचजगद् जगद्रक्षार्थकमतइत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

चत्वारिंश्विभ्रतिक्षेमयन्तोदशगभीचरसोधापयन्ते ।
त्रिधातवःपरमाअस्यगावोदिवश्चरन्तिपरिसद्योअन्तान् ॥ ४ ॥

चत्वारः । ईम् । विभ्रति । क्षेमद्वयन्तः । दश । गर्भम् । चरसे ।
धापयन्ते । त्रिधातवः । परमाः । अस्य । गावः । दिवः ।
चरन्ति । परि । सद्यः । अन्तान् ॥ ४ ॥

चत्वारःकृत्वियजः इमेनमादित्यं क्षेमयन्त क्षेममालनइच्छन्तोविभ्रतिधारयन्ति हविर्भिः
स्तुतिभिश्च किञ्च दशदिशोगर्भं गर्भवन्मध्येउत्पन्नमेतं चरसेचरणाय उदयास्तमयव्यवहाराय
धापयन्ते गमयन्ति त्रिधातवः त्रिपकाराःशीतोष्णवर्षभेदेनत्रिविधाः अस्यादित्यस्य परमाः उक्त
छागावोरश्मयोदिवोन्तरिक्षस्यान्तान् परि परितः सद्यः उदयानन्तरमेवचरन्तिगच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

इदं वपुर्निवचनं जनासु चरन्ति यन्नद्यस्तस्थुरार्षः ।
द्वेयदीविभ्रतो मातुरन्ये इहेह जाते यम्याः सवन्धू ॥ ५ ॥
इदम् । वपुः । निवचनम् । जनासुः । चरन्ति । यत् । नद्यः ।
तस्थुः । आर्षः । द्वे इति । यत् । ईम् । विभ्रतः । मातुः । अन्ये इति ।
इहेह । जाते इति । यम्या । सवन्धू इति सवन्धू ॥ ५ ॥

जनासोहेजनाकृत्वियजः इदंपुरतोदृश्यमानंवपुः शरीरमंडलं निवचनं स्तुत्यं भवतीति शेषः
यन्मंडलं उपजीव्य नद्यश्चरन्ति प्रवहन्ति आपश्च यन्मंडलमधितस्थुः मंडलाधीनत्वात्तारां ईमेत-
दुक्तलक्षणं यन्मंडलं द्वे अहोरात्रे मातुर्निर्मातुः मातृस्थानीयादन्तरिक्षादन्ये इहेहजाते इहेचे-
हचसूर्येजाते निष्पन्ने यम्या यम्ये नियमनीयेयुग्मभूतेवा सवन्धू समानबले समानबन्धने
उभयोरन्येकएवसूर्योबन्धकोक्षोययोस्वाहृश्रौचिभ्रतोधारयतः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

वितन्वते धियो अस्मा अपांसि वस्त्रा पुत्राय मातरो वयन्ति ।
उपप्रक्षेपणो मोदमाना दिवस्पृथावध्वो यन्त्यच्छ ॥ ६ ॥
वि । तन्वते । धियः । अस्मै । अपांसि । वस्त्रा । पुत्राय ।
मातरः । वयन्ति । उपप्रक्षे । पणः । मोदमानाः । दिवः ।
पृथा । वध्वः । यन्ति । अच्छ ॥ ६ ॥

अस्यसूर्याय धियः स्तुतीः अपांसि कर्माणिचवितन्वते विस्तारयन्ति यजमानाः
पुत्राय पुत्रस्थानीयाय मातरोनिर्मान्यः उपसोदिशोवा वस्त्रा वस्त्राणि वयन्ति निष्पादयन्ति
वस्त्रसदृशानितेजांसिनिविडानिसंपादयन्तीत्यर्थः वृषणः सेकुःसूर्यस्य उपपक्षे उपपर्वनेसं-
पर्केसति मोदमानाहृष्यन्तेवध्वोवधूस्थानीयाःरश्मयोदिवस्पथा सूर्यसंबन्धिनामार्गेणाच्छा-
स्मदभिमुखं यन्ति गच्छन्तिपसरन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तदस्तुमित्रावरुणातदग्नेशंयोरस्मभ्यमिदमस्तुशस्तम् ।

अशीमहिगाधमुतप्रतिष्ठांनमोदिवेवृहतेसादनाय ॥ ७ ॥ १ ॥

तत् । अस्तु । मित्रावरुणा । तत् । अग्ने । शम् । योः ।

अस्मभ्यम् । इदम् । अस्तु । शस्तम् । अशीमहि । गाधम् । उत ।

प्रतिष्ठस्थाम् । नमः । दिवे । वृहते । सादनाय ॥ ७ ॥ १ ॥

अत्राङ्गितिदादेवताः हेमित्रावरुणा मित्रावरुणौ तत्र इदंसूक्तंशस्तम् स्तुतमस्तु
भवतु हेअग्ने तत्सूक्तंशस्तमस्तु अस्मभ्यं शं सुखाय योर्दुःखानामभिश्रणापेदं शस्तमस्तु व-
र्यंचाशीमहि प्रामुयाम गाधं स्थितिं उतापिच पनिष्ठां स्थितेरविच्छिन्विंचाशीमहि नमोनम-
स्करोमि दिवे द्योतमानाय सूर्याय वृहते महते सादनायाश्रयायविश्वस्य ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीपेथमोवर्गः ॥ १ ॥

कदुप्रियापेतिपंचचतुर्थसूक्तं प्रतिभानुर्नामानेयऋषिः जगतीछन्दः विश्वेदेवादेवताः
अत्रानुष्पणिका-कदुपंचप्रतिभानुर्जागतमिति । आभिप्रविकेपंचमेहनिवैश्वदेवशस्त्रेइदंसूक्तंनि-
विद्धानं सूत्रितंच-कदुप्रियापेतिवैश्वदेवमिति ।

तत्रपथमा-

कदुप्रियायधाम्नेमनामहेस्वक्षत्रायस्वयंशसेमहेव्यम् ।

आमेन्यस्यरजसोयद्भ्रऑअपोवृणानावितनोतिमायिनी ॥ १ ॥

कत् । ऊँ इति । प्रियाय । धाम्ने । मनामहे । स्वक्षत्राय ।

स्वयंशसे । महे । व्यम् । आमेन्यस्य । रजसः । यत् । अग्ने ।

आ । अपः । वृणाना । वितनोति । मायिनी ॥ १ ॥

अन्नवैद्युताग्निसंस्तवः कदु कदा उइतिपूरणः मियाय सर्वेषामियभूताय वृष्टिद्वारा
हविरादिप्रयोजकत्वात्सर्वमियत्वमस्यप्रसिद्धं तादृशाय धाम्ने तेजसे वैद्युताय उत्तरवाक्ये
अग्नेपोवितनोतीतिवक्ष्यमाणत्वादिदंलभ्यते कीदृशाय स्वक्षत्राय स्वभूतवलाय किंच स्व-
यशसे स्वभूतान्नाय सर्वमप्यन्नंहस्यस्त्वं महे महते पूज्याय वर्यं कदा मनामहे स्तवाम
यत् उत्तरवस्त्रीलिङ्गनिर्देशात् श्वेतिविपरिणामयितव्यम् या आग्नेयीशक्तिः आमैन्यस्य
समन्तान्मातव्यस्य रजसोन्तरिक्षस्य अपरिमितमपिनभइयदितिसर्वैर्भीयते संवन्धिनि अग्ने
मेवे आभवि मेघस्योपरि अपउदकानि वृष्टिलक्षणानि वितनोति विस्तारयति वृणा-
ना आच्छादयन्तीसेव्यमानावा मायिनी मायेतिप्रज्ञानाम प्रज्ञावतीसती यत् यस्यसंव-
न्धिनीमाध्यमिकीवागितिवायोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताअन्नतवयुनंवीरवक्षणांसमान्याहृतयाविश्वमारजः ।

अपोअपांचीरपराअपेजतेप्रपूर्वाभिस्तिरतेदेवयुर्जनः ॥ २ ॥

ताः । अन्नत । वयुनम् । वीरवक्षणम् । समान्या । हृतया ।

विश्वम् । आ । रजः । अपो इति । अपांचीः । अपराः ।

अप । ईजते । प्र । पूर्वाभिः । तिरते । देवयुः । जनः ॥ २ ॥

इपमुपस्या ताउपसः अन्नत वितन्वन्ति किं वयुनं प्रज्ञानं कीदृशं वीरवक्षणं
वीरैर्केत्विभिर्वहनीयं यद्वा वक्षणाः कार्यबोद्धारोयेनपेर्यन्तेत्तादृशं किंच समान्या एक-
रूपया वृतया आवरकयादीत्या विश्वमासर्वमपिरजःजगदन्नत एवंसति देवयुः देवकामोजनः
अपाचीः अपांचनाः प्रतिनिवृत्तमुखीः अपरा अन्याआगामिनीरूपसःअपोएजते अपचा-
लयति अपरोपशब्दःपूरणः सर्वाभिस्ताभिःप्रतिरते प्रपूर्वस्तिरतिर्वर्धनार्थः वर्धयतिस्वमनीर्षा
वर्धतेवास्वयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आग्रावमिरहन्येभिरक्तुभिर्वरिष्ट्वञ्जमार्जिघर्तिमायिनि ।

शतंवायस्यंभ्रचरन्त्सेदमेसंवर्तयन्तोविचवर्तयन्त्रहा ॥ ३ ॥

आ । मावँऽभिः । अह्न्येभिः । अक्तुभिः । वरिष्ठम् । वज्रम् ।
 आ । जिघ्रति । मायिनि । शतम् । वा । यस्य । प्रश्चरन् । स्वे ।
 दमे । सम्वर्तयन्तः । वि । च । वर्तयन् । अहां ॥ ३ ॥

अत्रपूर्वाधेइन्द्रउच्यते उत्तराधेइन्द्रात्मासूर्यः आहूयतइतिशेषः केः अहन्येभिः अहनि
 संपादितैः अक्तुभिराभिः तत्रनिष्पन्नैरित्यर्थः तथाविधैर्मावभिः साध्ये साधनशब्दः मावसा-
 भ्यैरभिपवैर्निमित्तभूतैः आगत्यात्र सोमीसन् मायिनि वृत्रेनिमित्तेसति वरिष्ठमुरुतरं वज्रं आ-
 सवैवोजिघ्रति चालयतिदीपयतिवा किंच वाशब्दश्चार्थे यस्येन्द्रात्मकस्यादित्यस्य शतं शतसं-
 ख्पाकारश्मयः स्वेदमे स्वकीयेगृहे आकाशे प्रचरन् प्रचरन्ति किंकुर्वन्तः प्राणिनोनाशयन्तः
 यद्वा अहा अहानिदिवसानसंवर्तयन्तः सम्यक्प्रवर्तयन्तःविवर्तयन् अहानिनिवर्तयन्तिगतान्ये-
 वपुनःप्रापयन्तिच तत्रपरिस्पंदाधीनत्वात्प्राणिनामायुःक्षयस्याहोरात्रादिव्यवहारस्यच ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तामस्यरीतिंपरशोरिवप्रत्यनीकमख्यं भुजे अस्यवर्षसः ।

सचायदिपितुमन्तमिवक्षयंरत्नं दधाति भरंहूतयेविशे ॥ ४ ॥

ताम् । अस्य । रितिम् । परशोःइदं । प्रति । अनीकम् ।

अख्यम् । भुजे । अस्य । वर्षसः । सचा । यदि । पितुमन्तमइदं ।

क्षयम् । रत्नम् । दधाति । भरंहूतये । विशे ॥ ४ ॥

इयमाश्रेयी तां प्रसिद्धामस्याग्नेःरीतिस्वभावगतिवा परशोरिवपतिपरशोः प्रतिनिधिमिव
 पश्यामि परशुर्थथास्वस्वामिन्यभिमतंसाधयतितद्वदित्यर्थः अस्य वर्षसोरूपवतोस्यादित्यस्या-
 नीकरश्मिसमूहं भुजे भोगाय अख्यं कथयाम्यहं यदि यस्मात् सचदेवः सचात्मत्तहायः
 सन् पितुमन्तं अन्नवन्तं क्षयमिव निवासमिव भरंहूतये संभ्रामेयज्ञेवा आह्वानयुक्ताय
 विशे यजमानाय रत्नं रमणीयंधनं दधाति धारयति उभयमपिददातीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

सजिह्वयाचतुरनीकऋतेचारुवसानोवरुणोयतञ्चरिम् ।

नतस्यविद्यपुरुषत्वतावृषयतोभर्गःसवितादातिवार्यम् ॥ ५ ॥२॥

सः । जिह्वया । चतुःऽअनीकः । कञ्जते । चारुं । वसानः । वरुणः ।
यतन् । अरिम् । न । तस्य । विद्म । पुरुषत्वता । वयम् । यतः ।
भगः । सविता । दाति । वार्यम् ॥ ५ ॥ २ ॥

सोमिश्चतुरनीकः चतुर्दिक्षुमसृत्वज्वालःसन् जिह्वया ऋजते गच्छति घृतादिकं
यद्वा जिह्वयाचतुरनीकःसन् ऋजते अलंकरोतिस्वात्मानं किंकुर्वन् चारु चरणीयं
तेजोवसानआच्छादयन् वरुणस्त्वमोवारकःसन् अरिमित्रं यतन् उद्धरन् तस्यतमित्यर्थः
तंनविद्म नजानीमः वयं पुरुषत्वता पुरुषत्वेन कामानांपूरकत्वेनवायुकं अपरोभावप्रत्ययःपूरणः
यतोयं भगोमहान्भजनीयः सविता प्रेरकोदेवोदाति यच्छति वार्यं वरणीयंधनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

देवंवद्विपंचर्चपंचमसूक्तं आत्रेयस्यप्रतिप्रभस्यार्षं त्रैभुवं वैश्वदेवम् देववःप्रतिप्रभोत्या-
वृणपाणिरित्यनुक्रमणिका । विनियोगोर्लैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

देववोअद्यसवितारमेपेभगंचरत्नंविभर्जन्तमायोः ।

आवांनरापुरुभुजावदृत्यांदिवेदिवेचिंदश्विनासखीयन् ॥ १ ॥

देवम् । वः । अद्य । सवितारम् । आ । ईपे । भगम् । च । रत्नम् ।

विद्मभर्जन्तम् । आयोः । आ । वाम् । नरा । पुरुभुजा । वदृत्याम् ।

द्विषेद्विषे । चित् । अभिन्ना । सत्सिद्धिषन् ॥ १ ॥

देवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं वः त्वामित्यर्थः यद्वा होतुरिदंवाक्यं वीयज-
मानेभ्योयुष्मभ्यमथाय अद्य इदानीं आईपेउपगच्छामि भगंच भजनीयंदेवं आयोर्मनुष्यस्य
यजमानस्य रत्नं रमणीयं हविर्विभर्जन्तम्, भगोवांविभजत्वितिहिभगस्यविभर्जनंप्रसिद्धं रा-
योविभक्तासंभरश्वस्वः । भगोविभक्ताशवसेतिचश्रुतिः । यद्वा चतुर्थ्यर्थेपठौ यजमानार्थं रत्नं
रमणीयंधनं विभर्जन्तं हेनरा नेवारी हेपुरुभुजा पुरुभुजातेइतिपुरुभुजौ अभिना अश्विनौ
वां युवां दिवेदिवे प्रतिदिनं आवदृत्यां आवर्तयामिअस्मदभिमुत्वं सखीयन् युवयोःसवित्व-
मिच्छन् विदितिपूरणः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

प्रतिप्रयाणमसुरस्यविद्वान्सूक्तैर्देवसंवितारंदुवस्य ।

उर्ष्वब्रुवीतनर्मसाविजानज्येष्ठं चरत्विभर्जन्तमायोः ॥ २ ॥

प्रति । प्र॒ध्यानम् । अ॒सुरस्य । वि॒द्वान् । सु॒ष्टु॒क्तैः । दे॒वम् ।

स॒वि॒तारं॑ । दु॒व॒स्य॒ । उ॒र्ष्व॑ । ब्रु॒वी॒त् । न॒र्म॒सा॑ । वि॒ज्जान॑न् ।

ज्ये॒ष्ठं॑ । च॒ । र॒त्नं॑ । वि॒भ॒र्ज॒न्त॑म् । आ॒योः॑ ॥ २ ॥

असुरस्य शत्रूणांनिरसितुः सवितुः प्रतिप्रयाणं प्रत्यागतिं विद्वान् जानन् सूक्तैः सवितारंदेवं दुवस्य परिचर हेअन्तरात्मन् किंच आपोर्भनुप्प्याय ज्येष्ठं रत्नधनं च विभर्जन्तं ददन्-मित्यर्थः नर्मसा नमस्कारेण हविषावा विजानन् विशेषेणभावयन्नित्यर्थः यद्वान्तर्णीतिप्यर्थोपं ज्ञापयन् उपब्रुवीत स्तौतुभवात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अदन्नयादयत्नेवार्याणिपूपाभगोअदितिर्वस्तंउस्रः ।

इन्द्रोविष्णुर्वरुणोमित्रोअग्निरहानिभद्राजनयन्तदस्माः ॥ ३ ॥

अ॒द॒न्न॒या॒द॒य॒त्ने॒वा॒र्या॒णि॒पू॒पा॒भ॒गो॒अ॒दि॒ति॒र्व॒स्तं॒उ॒स्रः॑ ।

व॒स्ते॑ । उ॒स्रः॑ । इ॒न्द्रः॑ । वि॒ष्णुः॑ । व॒रु॒णः॑ । मि॒त्रः॑ । अ॒ग्निः॑ ।

अ॒हा॒नि॑ । भ॒द्रा॑ । ज॒न॒य॒न्त॑ । द॒स्माः॑ ॥ ३ ॥

अयमग्निरदन्नया अदनीयानि अदेरौणादिकोऽन्नप्रत्ययः सुषंसुष्टुगितिवाजादेशः अथवा अतीत्यदन्नाजिह्वातयावार्याणि वरणीयानि काष्ठानि दयते दयतिरत्नेककर्मा अन्नदहने धर्तते दहतीत्यर्थः सामर्थ्यादग्निरितिगम्यते यद्वा अदनीयानि वरणीयानि अन्नानि दयते ददातिपगमानाय दयदानमतिर्हिंसावलाह्वानेषु करिदशोभिः पूषा पोषकः भगोभजनीयः अदिविररंडनीयः यद्वा पूषादयस्त्रयोपिमत्येकं अदनीयानि वार्याणिचान्नादिदयते उस्रःसूर्यो-यस्तेआच्छादयति सामर्थ्यात्तेजांसि इन्द्रादयःसंचापिदेवाः दस्माः दर्शनीयाः अहानि सर्वा-ण्यामन्तुणि भद्रा शोभनीयानि जनयन्त जनयन्ति दिवसानां यागदानादिप्रियाष्टत्वमेवभ-द्रत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तन्नोअनुर्वासवितावरुथंतत्सिन्धवइपयन्तोअनुग्मन् ।
 उप्यद्वोचेअध्वरस्यहोतारायःस्यामपतयोवाजर्त्नाः ॥ ४ ॥
 तत् । नः । अनुर्वा । सविता । वरुथम् । तत् । सिन्धवः ।
 उपयन्तः । अनु । ग्मन् । उप । यत् । वोचे । अध्वरस्य ।
 होता । रायः । स्याम् । पतयः । वाजर्त्नाः ॥ ४ ॥

तत्प्रसिद्धं वरुथं वरणीयमस्मदभिमतंधनं नोस्मभ्यं अनर्वा अप्रत्यूतः केनाप्यतिरस्कृतः सवितादेवः प्रयच्छत्वितिशेषः तद्धनं सिन्धवः स्पन्दनशीलाइपयन्तोगच्छन्त्योनघः अनु अनुसृत्य ग्मन् गच्छन्तु धनंदातुंगच्छन्त्वित्यर्थः यद्यस्मात् अध्वरस्य यागस्य होता होमनिष्पादकोहं उपवोचे उपेत्य त्रयीमि तस्मात्तय्यच्छन्त्वितिशेषः वयंवात्रयोरायोधनस्य बहुविधस्य पतयः स्वामिनः स्याम भवेम वाजर्त्नाः अन्नेनवलेनवारमणीयाः अथवा यद्यस्माद्द्वोचेस्तौमि तस्मात्सविता नोवरुथमागच्छतु तस्मान्नाद्यश्चनोवरुथं यज्ञमनुग्मन् अनुगच्छंत्वितिवायोऽप्यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रयेवसुभ्यईवदानमोदुर्येमिन्नेवरुणेसूक्तवाचः ।
 अवैत्वभ्वंरुणुतावरीयोदिवस्पृथिव्योरवसामदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥
 प्र । ये । वसुभ्यः । ईवत् । आ । नमः । दुः । ये । मिन्ने ।
 वरुणे । सूक्तवाचः । अव । एतु । अभ्वम् । रुणुत । वरीयः ।
 दिवःपृथिव्योः । अवसा । मदेम ॥ ५ ॥ ३ ॥

येयजमानाः वसुभ्योयज्ञनिवासेभ्योदेवेभ्यः ईवत् गमनवत् नमोर्नपश्वात्मकं प्रदुः
 प्रादुः येषमिषेदेवेवरुणेच सूक्तवाचः सूक्तवचसोभवन्ति तानस्मानभ्वं महद्धनं तेजोवा
 अवैतु अवगच्छतु हेदेवाः रुणुत कुरुतच एतेभ्योवरीयउत्तरं सुखं दिवस्पृथिव्यो-
 र्वावापृथिव्योरवसारक्षणेन मदेम हृष्येम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेतृतीयोवगः ॥ ३ ॥

विश्वोदेवस्येतिपंचर्षपठंस्तु स्वस्त्यात्रेयमुनेरार्षैश्वदेवं पंचमीर्षक्तिः आषाश्वत्सो-
नुपुभः तदुक्तमनुक्रमणार्थं—विश्वःस्वस्त्यात्रेयःपंचत्यन्तमिति । पृष्ठचाभिष्टवपडहयोःपथमेहति
वैश्वदेवशास्त्रे विश्वोदेवस्येतिपतिपञ्चस्यायः सन्नितंच—विश्वोदेवस्यनेतुरित्येकेति । आभिष्ट-
विकेपुद्वितीयचतुर्थपठेष्वहःसुपपैवैश्वदेवस्यशास्त्रस्यपतिपञ्चसुगमेष्वेवमभिष्टवइतिस्त्रितत्वात् ।

तत्रपथमा—

विश्वोदेवस्यनेतुर्मर्तावुरीतसख्यम् ।

विश्वोरायइपुष्यतिद्युभ्रंष्टणीतपुष्यसे ॥ १ ॥

विश्वः । देवस्य । नेतुः । मर्तः । वुरीत । सख्यम् । विश्वः ।
राये । इपुष्यति । द्युभ्रम् । ष्टणीत । पुष्यसे ॥ १ ॥

विश्वः सर्वोमतोनेतुः देवस्यसंवितुरित्यर्थः तस्यसख्यं वुरीत वृणीत विश्वोजनो
रायेषनस्य इपुष्यति पंचमउकारः ईशीत तस्यानुग्रहात् सर्वोजनोद्युभ्रंधनं वृणीत स-
वितारं पुष्यसे पुष्ट्यै पपोबंधनम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेदेवनेतुर्येचेमाँअनुरासे । तेरायतेह्याइष्टचेसचेमहिसचथ्यैः ॥२॥

ते । ते । देव । नेतुः । ये । च । इमान् । अनुरासे । ते ।
राया । ते । हि । आइष्टचे । सचेमहि । सचथ्यैः ॥ २ ॥

हेनेतुर्देव ते तव स्वभूतास्वेवपंपजमानाः येचान्ये इमान् विभक्तिव्यत्ययः इमे
होत्रादयः अनुरासे शंसितुंभवन्ति तेपितृदीयाः यद्वा इमानन्यानिन्द्रादीननुरासे ऋ-
भेणशंसितुंभवन्ति एकैववापदानात्मादेवतासस्यैः सहिसर्षभूतात्मेमुक्त्वादिवरासदिववागां
तदन्तर्भावादिभावः नकेवलं त्वच्छंसकाएवेत्यर्थः ते उभे वयं रायाधनेन सचेमही-
तिसंबन्धः तेहि तेतलु आइष्टे आपर्चनीयाः छर्यार्थेकैःप्राययः ऋग्मेजन्तइत्यव्ययत्वा-
द्विभक्तेरदर्शनं सचथ्यैः सर्वैःऋभैः सचेमहि संगच्छेमहि ॥ २ ॥

अथरुतीया—

अतो॒न॒आनू॒नति॑थी॒नतः॑पत्नी॒र्दश॑स्यत ।

आ॒रेवि॒श्वं॑प॒थे॒ष्टां॒द्विपो॑र्यु॒योतु॑पू॒र्युविः ॥ ३ ॥

अतः । नः । आ । नून् । अतिथीन् । अतः । पत्नीः । दशस्यत् ।

आरे । विश्वम् । पथेऽस्थाम् । द्विपः । युयोतु । युर्युविः ॥ ३ ॥

अतः अस्मिन्यज्ञेसार्यविभक्तिकस्वसिः नोस्माकघृत्विजां नून् नेतृन् अतिथीन् तद्वत्पूज्यान्देवान् आदशस्यत सर्वतःपरिचरत अतोस्मिन्यज्ञे पत्नीर्देवानांपत्नीरपि आदशस्यतहविःपदानादिना यद्वा नोस्मभ्यं नून् पुत्रभृत्यादीन् अतिथीन्पत्नीश्च एतन्नयमन्नदशस्यत हेदेवाः प्रयच्छत आरे दूरे विश्वं सर्वं पथेष्टां मार्गैर्वर्तमानं वैरिणं द्विपः अन्यानपि द्विपोद्देष्टुन् युयोतु पृथक्करोतुदेवसंघःसवितावा युयुविः सर्वस्यामिश्रयिता पृथक्कर्ता ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यत्र॒वह्नि॑र॒भिहितो॑दु॒द्रव॒द्द्रोण्यः॑प॒शुः ।

नृ॒मणा॑वी॒रप॒स्त्योर्णा॑धी॒रेव॒सनि॑ता ॥ ४ ॥

यत्र । वह्निः । अभिहितः । दुद्रवत् । द्रोण्यः । पशुः । नृमनाः ।

वीरपस्त्यः । अर्णा । धीराऽइव । सनिता ॥ ४ ॥

यत्र यस्मिन्पक्षे वह्निर्यज्ञस्यबोद्धा अभिहितोयूयंमापितोद्रोण्योयूपाहःपशुः दुद्रवत् गच्छतिरूपंपति तत्र नृमणाः यजमानमनाः सविता वीरपस्त्यः वीराकृत्विगयजमानाःपुत्रभृत्यादयोवा तद्वत्पस्त्यंगृहंयस्यसतादृशः प्रेरितगृहोवा पुत्राद्युपेतगृहमदृश्यथैः सनिता संभक्ताभवति अर्णा अरणकुशलाधीरेव योपिदिव यद्वार्णानि हवींषि अभिलक्ष्यसनिताभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

ए॒पते॑दे॒वने॒तार॑थ॒स्पतिः॑शं॒रयिः॑ ।

शं॒रा॒ये॒शं॒स्त्र॒स्तय॑इ॒पः॒स्तुतो॑मना॒महे॑दे॒वस्तु॑तो॒मना॒महे ॥ ५ ॥ ४ ॥

ए॒पः । ते । दे॒व । ने॒तरि॒ति । रथः॒पतिः॑ । शम् । र॒यिः । शम् ।
 रा॒ये । शम् । स्व॒स्तये॑ । इ॒पः॒ऽस्तुतः॑ । म॒ना॒म॒हे । दे॒व॒ऽस्तुतः॑ ।
 म॒ना॒म॒हे ॥ ५ ॥ ४ ॥

हेनेतर्देव सवितः ते तव एपरथः पतिः सर्वस्यपालकः रयिः दातव्यधनवान् मत्व-
 र्थोलुप्यते शंकरोत्वतिशेषः वयंच रायेधनस्य शं सुताम यद्वा रायेधनाय शंसुतामच स्व-
 स्तये अविनाशाय इपस्तुतः एपणीयस्यसवितुः स्तोतारोवर्यं मनामहे स्तुमः देवस्तुतः देवानां
 देवस्यवा सवितुःस्तोतारोमनामहे स्तुमः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

अग्नेसुतस्येतिपंचदशसप्तमंस्कं अत्रेयमनुक्रमणिका—अग्नेपंचोनाचतस्रोगायत्र्यःप-
 ङ्खण्णिहस्तिस्त्रोजगत्पस्त्रिष्टुभोवान्त्येअनुष्टुभाविति । ऋपिश्रान्यस्मादितिपरिभाषयास्वस्त्यात्रेय-
 ऋपिः आदितश्चतस्रोगायत्र्यः पंचम्याद्याःपङ्खण्णिहः एकादश्याद्यास्तिस्त्रोजगत्पस्त्रिष्टुभो-
 वा चतुर्दशीपंचदशयावनुष्टुभौविश्वेदेवादेवता ।

तत्रमथमा—

अग्ने॑सु॒तस्य॑पी॒तये॒विश्वै॑रु॒मेभिरा॑ग॒हि । दे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये ॥ १ ॥

अग्ने॑ । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ । विश्वैः॑ । ऊ॒मेभिः॑ । आ । ग॒हि ।

दे॒वेभिः॑ । ह॒व्यदा॑तये ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं सुतस्यपीतये सोमपानाय विश्वैरुमेभिः ऊमैः सर्वैरपिरक्षकैः देवेभिःदेवैरि-
 न्द्रादिभिःसह हव्यदातये अस्माकंहविर्दानाय तद्वात्रेयजमानायवा आगहि आमच्छ ॥१॥

अथद्वितीया—

ऋ॒त॒धी॒तय॑आ॒गन्त॑स॒त्य॒धर्मा॑णोअ॒ध्व॒रम् । अ॒ग्नेः॑पि॒वत॑जि॒ह्वया॑ ॥ २ ॥

ऋ॒त॒ऽधी॑तयः । आ । ग॒न्त॑ । स॒त्य॒ऽधर्मा॑णः । अ॒ध्व॒रम् । अ॒ग्नेः॑ ।

पि॒व॒न्त॑ । जि॒ह्वया॑ ॥ २ ॥

हेऋतधीतयः सत्यस्तुतयः अवाध्यकर्मणोवादेवाः अध्वरमस्मद्यज्ञं आगत आगच्छत आगत्यच हेऋतधर्माणः सत्यस्यधारयितारोयूयं अग्नेर्जिह्वया पिवत आज्यसोमादिकम् ॥२॥

अथतृतीया—

विप्रेभिर्विप्रसन्त्यप्रातर्यावभिरागहि । देवेभिःसोमपीतये ॥ ३ ॥

विप्रेभिः । विप्र । सन्त्य । प्रातर्यावभिरागहिः । आ । गहि ।

देवेभिः । सोमपीतये ॥ ३ ॥

हेविप्र मेधाविन् विविधकामानांवापूरक हेसन्त्य संभजनीयाग्ने विप्रेभिःउकलक्षणैः प्रातर्यावभिः प्रातःकालेआगन्तुभिः देवेभिःदेवैःसार्द्धं आगस्यागच्छ किमर्थं सोमपीतये सोमपानाय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयंसोमश्चमूसुतोमन्त्रेपरिपिच्यते । प्रियइन्द्रायवायवे ॥ ४ ॥

अयम् । सोमः । चमू इति । सुतः । अमन्त्रे । परि । पिच्यते ।

प्रियः । इन्द्राय । वायवे ॥ ४ ॥

अयंपुरतोवर्तमानःसोमः चमू चम्बोः अन्योः अभिपवणफलकयोः सुतः अभिपुतः सन् अमन्त्रे पात्रे परिपिच्यते पूर्यते सच इन्द्रायवायवेच प्रियः तं पातुं हेइन्द्रवायु आगच्छतमितिशेषः ॥ ४ ॥

वायवायाहीत्येपाष्टृचस्यतृतीयेहनिमउगशस्तवायव्येतृचस्याद्या सन्नितं च—वायवायाहिवीतमइत्येकावायोयाहिशिवादिपइतिद्वेइवि ।

सैपापंचमी—

वायवायाहिवीतयेजुपाणोहृव्यदातये ।

पिवांसुतस्यान्धसोअग्निप्रयः ॥ ५ ॥ ५ ॥

वायो इति । आ । याहि । वीतये । जुपाणः । हृव्यदातये ।

पिवांसुतस्य । अन्धसः । अग्नि । प्रयः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेवायो प्रयोन्नं सोमाख्यं अभि अभिलक्ष्य आयाहि वीतये भक्षणाय जुषाणः प्री-
यमाणः ह्यपदातये हविदत्रियजमानाय तदर्धं आगत्यच सुतस्यान्वसः अभिपुत्रमन्वोन्नं सो-
मलक्षणं पिब ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यवृत्तीपिपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

पृथ्व्यस्यवृत्तीमेहनिमज्जशस्त्रेण्द्रवायवस्त्वचः इन्द्रश्चेत्यादिकेद्वेकचौशंसेव तयोःप्रथमा-
द्वितीयांवा आवापं वृचंसंपादयेव तथाचसूत्रितं—इन्द्रश्चवायवेपांसुतानामितिद्वयोरन्यतरांदि-
रिति ।

दृचेप्रथमासूक्तेपठी—

इन्द्रश्चवायवेपांसुतानांपीनिर्मह्यः ।

ताजुपेधामरेपसावभिप्रयः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । च । वायो इति । एषान् । सुतानान् । पीनिम् । अह्यः ।
तान् । जुपेथाम् । अरेपसौ । अभि । प्रयः ॥ ६ ॥

हेवायो स्वचेन्द्रश्चैषां पुरतोऽग्नीदानां सुतानां अभिपुत्रानां सोमानां पीतिं पानयह्यः
यस्मादेवं तस्माव तान् सोमरसान् जुपेथां सेवेथां अरेपसौ अहिंसकौ तदर्धं प्रयः सोमाख्य-
मन्नमभिलक्षणागच्छतमितिशेषः यद्वा प्रयोनरूपात् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सुताइन्द्रायवायवेसोमासोदध्याशिरः ।

निन्नंनर्यन्तिसिन्धवोभिप्रयः ॥ ७ ॥

सुताः । इन्द्राय । वायवे । सोमासः । दधिऽआशिरः । निन्नम् ।
न । यन्ति । सिन्धवः । अभि । प्रयः ॥ ७ ॥

इन्द्रायवायवेच सोमासः सोमाः दध्याशिरः दध्याश्रयणाः सुताः अभिपुत्राः संपादिताः
वेच निन्नंनर्द सिन्धवोन नद्यइव हेइन्द्रवायू युवामभियन्ति प्रयोनरूपाः ॥ ७ ॥

सुतोयेहनिमज्जशस्त्रेसजूर्विन्धेभिरितिवैश्वदेवस्त्वचः सूत्रितंच—सजूर्विन्धेभिर्देवेभिरु-
तनःप्रियाप्रियास्त्विति ।

सैषावृचेपथमासूकेष्टमी-

सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरश्विभ्यामुपसांसजुः ।

आयांस्रग्नेअत्रिवत्सुतेरण ॥ ८ ॥

स॒ऽजुः । वि॒श्वेभिः । दे॒वेभिः । अ॒श्विभ्या॑म् । उ॒पसा॑ । स॒ऽजुः ।

आ । या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ ८ ॥

हेअग्ने विश्वेभिः सर्वैर्देवेभिःदेवैः सजुः संगतःसन् अश्विभ्यांउपसाच सजुःसमानप्रीतिः
सन् आयाहि आगहि अत्रिवत् अत्रिरिव अत्रेर्यज्ञेयथातथेत्यर्थः यद्वा अत्रिर्यथायज्ञेयमेतद्वत्
सुवे अभिपुत्रेसोमे रण रमस्व ॥ ८ ॥

अथनवमी-

सजूर्मित्रावरुणाभ्यांसजुःसोमेनविष्णुना ।

आयांस्रग्नेअत्रिवत्सुतेरण ॥ ९ ॥

स॒ऽजुः । मि॒त्रावरु॑णाभ्याम् । स॒ऽजुः । सो॒मेन॑ । वि॒ष्णु॒ना । आ ।

या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सजूर्आदित्यैर्वसुभिःसजूर्इन्द्रेणवायुना ।

आयांस्रग्नेअत्रिवत्सुतेरण ॥ १० ॥ ६ ॥

स॒ऽजुः । आ॒दि॒त्यैः । वसु॑भिः । स॒ऽजुः । इ॒न्द्रेण॑ । वा॒यु॒ना । आ ।

या॒हि । अ॒ग्ने । अ॒त्रि॒वत् । सु॒ते । र॒ण ॥ १० ॥ ६ ॥

उत्तरेद्वेनवमीदशम्यौस्पष्टे ॥ ९ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्त्यतृतीयेपद्योवर्गः ॥ ६ ॥

पृष्ठचस्पष्टेहनिवेश्वदेवशस्त्रेस्वस्तिनइतितृचः सूत्रितंच—स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगइ-
तितृचइतिवेश्वदेवमिति । तथायूहस्पतिसर्वेश्वदेवनिविद्धानार्थोयंतृचः स्वस्तिनोमिमीतामश्वि-
नाभगइतिवेश्वदेवमिति सूत्रितत्वात् ।

तृचेपथमासुकेएकादशी-

स्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगःस्वस्तिदेव्यदितिरनर्वणः ।
स्वस्तिपूपाअसुरोदधातुनःस्वस्तिद्यावापृथिवीसुचेतुनां ॥ ११ ॥

स्वस्ति । नः । मिमीताम् । अश्विनां । भगः । स्वस्ति । देवी ।
अदितिः अनर्वणः । स्वस्ति । पूपा । असुरः । दधातु । नः ।
स्वस्ति । द्यावापृथिवी इति । सुचेतुनां ॥ ११ ॥

नोस्मभ्यं अश्विना अश्विनौ स्वस्ति अविनाशं क्षेममिमीतांकुरुतां भगश्चस्वस्तिक्षेमं
मिमीतां तथा देव्यदितिश्च स्वस्तिमिमीतां अनर्वणः अपत्यतः पूपा असुरः शत्रूणां निर-
सिता प्राणानां बलानांदातावा नःस्वस्तिदधातु नोस्मभ्यं द्यावापृथिवीद्यावापृथिव्यावपि सुचे-
तुना शोभनेनप्रज्ञानेन विशिष्टे स्वस्तिमिमीतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

स्वस्तयेवायुमुपब्रवामहैसोमस्वस्तिभुवनस्ययस्पतिः ।
बृहस्पतिं सर्वगणस्वस्तयेस्वस्तयं आदित्यासोभवन्तुनः ॥ १२ ॥
स्वस्तये । वायुम् । उप । ब्रवामहै । सोमम् । स्वस्ति । भुवनस्य ।
यः । पतिः । बृहस्पतिम् । सर्वगणम् । स्वस्तये । स्वस्तये ।
आदित्यासः । भवन्तु । नः ॥ १२ ॥

स्वस्तये क्षेमाय वायुमुपब्रवामहै स्तुमइत्यर्थः सोमंचोपब्रवामहै यश्चसोमोभुवनस्य
पतिः पालकः सर्वलोकजीवनस्यसोमायतत्वात् तथा सर्वगणं सर्वदेवगणोपेतं बृहस्पतिं
बृहत्कर्मणोमंत्रस्यवापालयितारं स्वस्तयेस्तुमः आदित्यासः आदित्याजदितेःपुत्राःसर्वदेवाः
अरुणादयोद्वादशवा नोस्माकं स्वस्तयेभवन्तु ॥ १२ ॥

सत्रमध्येदीक्षितेव्याधितेसति तस्मिन्नहनि यैश्वदेवशस्त्रेयंतृचोनिविद्धानार्थः सत्रितं-
ष-स्वस्त्यात्रेयंनिविदंद्ध्यादिति । स्वस्त्यात्रेयशब्देनायंतृचोविवक्षितइतितत्रव्याख्यातं तथा-
रूपादिकेसत्ययंतृचोजप्यः ।

अथत्रयोदशी-

विश्वेदेवानो अद्यास्वस्तये वैश्वानरो वसुं रग्निः स्वस्तये ।
 देवा अवनन्तु भवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातवंहंसः ॥ १३ ॥
 विश्वे । देवाः । नः । अद्य । स्वस्तये । वैश्वानरः । वसुः ।
 अग्निः । स्वस्तये । देवाः । अवनन्तु । ऋभवः । स्वस्तये ।
 स्वस्ति । नः । रुद्रः । पातु । अंहंसः ॥ १३ ॥

विश्वे सर्वेपिदेवानोस्मान् अद्यास्मिन्यागदिने स्वस्तये क्षेमायावन्तु वैश्वानरोविश्व-
 एनंनरानयन्तीतिवैश्वानरः वसुः सर्वस्यवात्तयिता अग्निदेवः अयमेवाग्निर्वैश्वानरइतिशा-
 कपूणिरितिषांस्कः । सोपिस्वस्तयेवतु देवाःऋभवोपिस्वस्तयेवन्तु रुद्रोदुःखाद्वावपिता देवोपि
 अंहंसः पापाव स्वस्तिपातुनोस्मान् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

स्वस्तिमित्रावरुणास्वस्तिपन्थ्येरेवति ।
 स्वस्तिन इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्तिनो अदितेरुधि ॥ १४ ॥

स्वस्ति । मित्रावरुणा । स्वस्ति । पन्थ्ये । रेवति । स्वस्ति । नः ।
 इन्द्रः । च । अग्निः । च । स्वस्ति । नः । अदिते । रुधि ॥ १४ ॥

हेमित्रावरुणा अहोरात्राभिमानिदेवौ स्वस्तिकुरुतं हेपथ्ये पथ्यास्वस्तिदेवि पन्थाअन्त-
 रिक्षमार्गः तत्रहितामार्गः तत्रहितामार्गाभिमानिनीदेवी हेतादृशि रेवति धनवति देविस्वस्ति
 रुधि इन्द्रश्चाग्निश्चपत्येकंनोस्मिपं स्वस्तिरुधि हेअदितेदेवि नः स्वस्तिरुधिकुरु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

स्वस्तिपन्थामनुचरेमसूर्याचन्द्रमसाविव ।
 पुनर्ददताग्रताजानतासंगमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

स्वस्ति । पन्थांम् । अनु । चरेम । सूर्याचन्द्रमसौऽद्व । पुनः ।
ददता । अघ्नता । जानता । सम् । गमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

पन्थां पन्थानं स्वस्ति क्षेमेणानुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविवतौ यथानिरालंभेमार्गे
राक्षसादिभिरनुपद्रुतौसंचरतस्तद्रव किंच वयं प्रवसन्तः पुनर्ददताभिमतं अघ्नता चिरकालं-
विलंबकोपेनाहिंसवा जानताअविस्मरतामदीपधिरकालंमतः कोपमितिसन्देहमकुर्वतामदीयो-
यमितिबुध्पमानेनेत्यर्थः उकलक्षणेन बन्धुजनेन संगमेहि यद्वा पूर्वार्धे प्रवसतांवाक्यं उत्तरार्धे
बन्धूनां वयंबन्धवः ददताअभिमतमुपार्जितं यच्छता अघ्नता प्रयासकोपेन अहिंसताजानता
सस्नेहमधिगच्छता प्रवसता संगमेमहि ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रथावाश्वेतिसप्तदशार्चमष्टमंस्कं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रथावाश्वयूनाप्रथावाश्वोमा-
रुतंहवर्त्तकिःपृष्ठचन्याचेति । आत्रेयःप्रथावाश्वऋषिः हतदितिप्रयोगादिदमादीनिदशसूक्तानि
मरुदेवत्यानि पृथीसप्तदशीचपंचयो शिष्टाःपंचयंतपरिभाषयानुद्भूतः गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रथावाश्वधृष्णुयार्चामरुद्धिऋक्भिः ।

येअद्रोघमनुष्वधंश्रवोमदन्तियज्ञियाः ॥ १ ॥

प्र । श्यावऽअश्व । धृष्णुऽया । अर्चं । मरुद्धिभिः । ऋक्भिः ।

ये । अद्रोघम् । अनुऽस्वधम् । श्रवः । मदन्ति । यज्ञियाः ॥ १ ॥

हेप्रथावाश्व एतन्नामकक्षणे धृष्णुया धृष्णुत्वं ऋक्भिः मरुद्धिः स्तुत्यान् मरुतः प्राचं
द्वितीयार्थेऽतृतीया एवं स्वयमेवसंप्रेष्यति यद्वा यजमानोहोतारंरथावाश्वंब्रूते यद्वा मरुद्धि-
र्मरुतसदृशैर्ऋक्भिःस्तोत्रभिःसहस्तोत्रैर्वर्चं स्तुहीत्यर्थः येमरुतोयज्ञियापशार्हाअनुष्वधं पत्य-
हंहविर्लक्षणान्प्रदानं स्वधानुपश्चाद्वा अद्रोघमर्हिसकं श्रवोन्लब्ध्वा मदन्तिहव्यन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेहिस्त्रिस्यशर्वसःसखायुःसन्तिधृष्णुया ।

तेयामन्त्रार्थपट्टिन्स्मनापान्तिशश्वतः ॥ २ ॥

ते । हि । स्थिरस्य । शर्वसः । सखायः । सन्ति । धृष्णुऽया ।

ते । यामन् । आ । धृपत्स्विनः । त्मना । पान्ति । शश्वतः ॥ २ ॥

तेहि तेखलु स्थिरस्याविचलितस्य शवसोत्रलस्य सखायःसन्ति भवन्ति महंधृष्णु-
या धृष्णवः तेचयामन्ना आइतिचार्थे गमनेपि धृपद्दिनोर्धर्षणवन्तः त्मना आत्मना अ-
नुग्रहेणैव अस्मदुपकारमनपेक्षैव शश्वतोवहूनस्मान्पुत्रभृत्यादीन् पान्तिरक्षन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेस्पन्द्रासोनोक्षणोतिष्कन्दन्तिशर्वरीः ।

मरुतामधामहोदिविक्षमाचमन्महे ॥ ३ ॥

ते । स्पन्द्रासः । न । उक्षणः । अति । स्कन्दन्ति । शर्वरीः ।

मरुताम् । अध । महः । दिवि । क्षमा । च । मन्महे ॥ ३ ॥

हेमरुतः स्पन्द्रासः स्पन्दनशीलाः उक्षणोजलस्मत्सेकारश्च नेतिचार्थे यस्मात्स्पन्द्राः
अन्येषां तस्मात्शर्वरीः शर्वर्योरात्रयः काटावयवानित्यर्थः तानतिस्कन्दन्ति अतिक्रम्यम-
च्छन्ति नित्याइत्यर्थः यस्मादेतेएवंविधाः तस्मात् मरुतां अध अधुना महस्तेजोदिविद्युलो-
के क्षमा क्षमायांभ्रुषौचवर्तमानं मन्महे स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मरुत्सुवोदधीमहिस्तोमंयज्ञंचधृष्णुया ।

विश्वेयेमानुपायुगापान्तिमर्त्यरिपः ॥ ४ ॥

मरुत्सु । वः । दधीमहि । स्तोमम् । यज्ञम् । च । धृष्णुऽया ।

विश्वे । ये । मानुषा । युगा । पान्ति । मर्त्यम् । रिपः ॥ ४ ॥

हेअध्वर्युहोत्रादयोवोयुयंमरुत्सु धृष्णुया धर्षकेषु दधीमहि व्यत्ययेनोत्तमः धत्त किं
स्तोमं स्तोत्रं यज्ञंच इज्यते अनेनेतिपञ्चहविः तदुभयंकिमर्थंदीयतइति येमरुतोविश्वेस-
र्वेषि मानुषा मानुषाणि युगा युगानि सर्वेषुकालेष्वित्यर्थः मर्त्यं मरणधर्माणं यजमानं
रिपोर्हिंसकात् सकाशात्पान्ति रक्षन्ति ॥ ४ ॥

स्वस्ति । पन्थांम् । अनु । चरेम् । सूर्याचन्द्रमसौऽइव । पुनः ।
ददता । अघ्नता । जानता । सम् । गमेमहि ॥ १५ ॥ ७ ॥

पन्थां पन्थानं स्वस्ति क्षेमेणानुचरेम सूर्याचन्द्रमसाविवतौ यथानिरालंबेमागे
राक्षसादिभिरनुपद्रुतीसंचरतस्तद्वद किंच वयं प्रवसन्तः पुनर्ददताभिमतं अघ्नता चिरकाल-
विलंबकोपेनाहिंसता जानताअविस्मरतामदीयश्चिरकालंगतः कोयमितिसन्देहमकुर्वतामदीयो-
यमितिसुष्यमानेनेत्यर्थः उक्तलक्षणेन बन्धुजनेन संगमेहि यद्वा पूर्वार्धं प्रवसतांवाक्यं उत्तरार्धं
बन्धूनां वयंचन्ववः ददताअभिमतमुपाजितं यच्छता अघ्नता प्रयासकोपेन अहिंसताजानता
सस्नेहमधिगच्छता प्रवसता संगमेमहि ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थं स्पृष्टतीपिसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रश्यावाश्वेति सप्तदशार्चमष्टमं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रश्यावाश्वश्चयूनाश्यावाश्वोमा-
रुवंहतत्वंकिःषष्ठचन्त्याचेति । आत्रेयःश्यावाश्वऋषिः हतदितिप्रयोगादिदमादीनिदशसूक्तानि
मरुदेवत्यानि यष्टीसप्तदशीचपंचयौ शिष्टाःपंचयंतपरिभाषयानुद्बुधः गतोविनिर्योगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रश्यावाश्वधृष्णुयार्चामरुद्भिर्ऋकभिः ।

येअद्रोघमनुष्वधंश्रवोमदन्ति यज्ञियाः ॥ १ ॥

प्र । श्यावऽअश्व । धृष्णुऽया । अर्चं । मरुत्ऽभिः । ऋकऽभिः ।

ये । अद्रोघम् । अनुऽस्वधम् । श्रवः । मदन्ति । यज्ञियाः ॥ १ ॥

हेश्यावाश्व एतन्नामकऋषे धृष्णुया धृष्णुत्वं ऋकभिः मरुद्भिः स्तुत्यान् मरुतः प्रार्चं
द्वितीयार्थेत्तृतीया एवं स्वयमेवसेष्यति यद्वा यजमानोहोतारंश्यावाश्वं ब्रूते यद्वा मरुद्भि-
र्मरुत्सदृशैर्ऋकभिःस्तोत्रभिःसहस्तोत्रैर्वाचं स्तुहोत्यर्थः येमरुतोयज्ञियापज्ञार्हाअनुष्वधं प्रत्य-
हंहविलक्षणान्नपदानं स्वधानुपधाद्वा अद्रोघमर्हिसकं श्रवोन्नंलब्ध्वा मदन्तिह्यन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तेहिस्थिरस्थशर्वसःसखायुःसन्तिधृष्णुया ।

तेयामन्नाष्टपद्दिनस्मनापान्तिशश्वंतः ॥ २ ॥

ते । हि । स्थिरस्य । शर्वसः । सर्वायः । सन्ति । धृष्णुऽया ।

ते । यामन् । आ । धृपत्स्विनः । त्मना । पान्ति । शश्वतः ॥ २ ॥

तेहि तेखलु स्थिरस्याविचलितस्य शवसोऽवलस्य सत्त्वामःसन्ति भवन्ति महं धृष्णु-
या धृष्णवः तेचयामन्ना आइतिचार्थे गमनेपि धृपद्विनोर्धर्षणवन्तः त्मना आत्मना अ-
नुग्रहेणैव अस्मदुपकारमनपेक्षैव शश्वतोऽबहूनस्मान्पुत्रभृत्यादीन् पान्तिरक्षन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेस्पन्द्रासोनोक्षणोतिष्कन्दन्तिशर्वरीः ।

मरुतामधामहोदिविक्षमाचमन्महे ॥ ३ ॥

ते । स्पन्द्रासः । न । उक्षणः । अति । स्कन्दन्ति । शर्वरीः ।

मरुताम् । अध । महः । दिवि । क्षमा । च । मन्महे ॥ ३ ॥

हेमरुतः स्पन्द्रासः स्पन्दनशीलाः उक्षणोजलस्यसेकारश्च नेतिचार्थे यस्मात्स्पन्द्राः
अन्येषां तस्मात्शर्वरीः शर्वरीरात्रयः कालावयवानित्यर्थः तानतिस्कन्दन्ति अतिक्रम्यग-
च्छन्ति नित्याइत्यर्थः यस्मादेतेष्वविधाः तस्मात् मरुतां अध अधुना महस्तेजोदिवियुलो-
के क्षमा क्षमायां भूमौ च वर्तमानं मन्महे स्तुमः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मरुत्सुबोदधीमहिस्तोमं यज्ञं च धृष्णुषा ।

विश्वेयेमानुपायुगापान्तिमर्त्यरिपः ॥ ४ ॥

मरुत्सु । वः । दधीमहि । स्तोमम् । यज्ञम् । च । धृष्णुऽया ।

विश्वे । ये । मानुषा । युगा । पान्ति । मर्त्यम् । रिपः ॥ ४ ॥

हेअध्वर्युहोत्रादयोवोयुयंमरुत्सु धृष्णुया धर्षकेषु दधीमहि व्यत्ययेनोत्तमः घत्त किं
स्तोमं स्तोत्रं यज्ञं च इज्यते अनेनेतियज्ञं हविः तदुभयं किमर्थं दीयत इति येमरुतो विश्वेस-
र्वेषु मानुषा मानुषाणि युगा युगानि सर्वेषु कालेष्वित्यर्थः मर्त्यं मरणधर्माणं यजमानं
रिपोर्हितकात् सकाशात्पान्ति रक्षन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अर्हन्तोयेसुदानवोनरोअसामिशवसः ।

प्रयज्ञंयज्ञियैभ्योदिवोअर्चामरुद्भ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

अर्हन्तः । ये । सुदानवः । नरः । असामिशवसः । प्र ।

यज्ञम् । यज्ञियैभ्यः । दिवः । अर्चम् । मरुद्भ्यः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेहोतः हेआत्मन्वा येअर्हन्तः पूज्याः सुदानवः शोभनदानाः नरोनेतारः कर्मणां
असामिशवसोऽनल्पवटासन्ति तेष्वेयोयज्ञियेष्वोयज्ञार्हैष्योदिवोद्योतमानेष्वोमरुद्भ्यः विभ-
क्तिवचनयोर्व्यत्ययः यद्वा कर्मणिपठो दीर्घं यत्तं यत्तसाधनंहविः प्रार्चं पूजय प्रयच्छे-
त्यर्थः अथवा दिवोन्तरिक्षादागतेष्वइतिसंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पृतीयेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथषष्ठी-

आरुक्मैरायुधानरंऋष्वाऋष्टीरसृक्षत ।

अन्वेनाँअहंविद्युतोमरुतो जज्जतीरिवभानुरर्तंत्मनाँदिवः ॥ ६ ॥

आ । रुक्मैः । आ । युधा । नरः । ऋष्वाः । ऋष्टीः । असृक्षत ।

अनुं । एनान् । अहं । विद्युतः । मरुतः । जज्जतीःऽइव ।

भानुः । अर्तं । त्मनाँ । दिवः ॥ ६ ॥

नरोवृष्टेनेतारः ऋष्वाः महान्तोमरुतोरुक्मैः रोचमानैराभरणविशेषैरारोचन्तइतिशेषः
उपसर्गश्रुतेःसंगतक्रियाभ्याहारः तथायुधामहरणसाधनेनायुधेन आरोचन्ते एते मरुतः
ऋष्टीः आयुधविशेषान् असृक्षत प्रक्षिपन्ति मेघभेदार्थं एनान्मरुतोविद्युतोपि जज्जती-
रिव शब्दकारिण्यआपइव जज्जतीरापोभवन्तिशब्दकारिण्यइतिनिर्हृक्तं । अन्वहअनुगच्छ-
न्त्येव दिवोद्योतमानस्य मरुद्गणस्य भानुर्दीप्तिः त्मना स्वयमेव अर्तं निरगात् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

येवावृधन्तपार्थिवायउरावन्तरिक्षा ।

वृजनेवानदीनांसधस्थेवामहोदिवः ॥ ७ ॥

ये । वृधन्त । पार्थिवाः । ये । उरौ । अन्तरिक्षे । आ । वृजने ।
वा । नदीनाम् । सधस्थे । वा । महः । दिवः ॥ ७ ॥

येमरुतः पार्थिवाः पृथिवीसंबन्धाःसन्तोववृधन्तवर्धने येचोरौ महत्यन्तरिक्षेच
ववृधन्त आइतिचार्थे नदीनां नदनवतीनां वृजनेवावलेववृधन्त महोमहतः दिवोद्युलो-
कस्य सधस्थेवा सहस्थानेच ववृधन्त उभयत्रवाशब्दार्थे एवंसर्वत्रवर्धमानामरुतोवृ-
ष्ट्यर्थंऋष्टीरसृक्षतेतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शर्धोमारुतमुच्छंससत्यशवसमृभ्वंसम् ।

उतस्मतेशुभेनरःप्रस्पन्द्रापुंजतत्मना ॥ ८ ॥

शर्धः । मारुतम् । उत । शंस । सत्यःशवसम् । ऋभ्वंसम् । उत ।
स्म । ते । शुभे । नरः । प्र । स्पन्द्राः । युजत् । त्मना ॥ ८ ॥

हेस्तोतः मारुतं शर्धोबलं उदुल्लष्टं शंस स्तुहि कीदृशं शर्धः सत्यशवसं सत्यवेगं ऋभ्व-
सं महद्विप्रवृद्धं उतस्मापिच नरोवृष्टेर्नारस्तेपरुतः शुभे उदकार्थं प्रयुजत प्रयुंजत समयो-
जयत् त्मना आत्मनैव जगद्रक्षायुधैव स्पन्द्राः चलनस्वभावाः पृषतीरित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतस्मतेपरुष्ण्यामूर्णाविसतशुन्ध्यवः ।

उतपव्यारथानामद्रिभिन्दन्त्योर्जसा ॥ ९ ॥

उत । स्म । ते । परुष्ण्याम् । ऊर्णाः । विसत् । शुन्ध्यवः ।
उत । पव्या । रथानाम् । अद्रिम् । भिन्दन्ति । ओर्जसा ॥ ९ ॥ ;

उत्तम अपिच तेमरुतः परुष्ण्यां एतन्नामिकायांनद्यां वर्तन्ते यऊर्णाः दीप्तीः शुन्ध्य-
वः शोधिकाः अपः वसत आच्छादयन्ति तेजतापिच पव्या नेम्या रथानां स्वकीयानां र-
थचक्रेणौजसा बलेनचाद्रिभिन्दन्ति मेघंगिरिंवाविदारयन्ति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आपथयोविपथयोन्तस्पथाअनुपथाः ।

एतेभिर्मह्यंनार्मभिर्धृञ्जाविष्टारओहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आऽपथयः । विऽपथयः अन्तःऽपथाः अनुऽपथाः । एतेभिः ।

मह्यम् । नार्मऽभिः । यज्ञम् । विऽस्तारः । ओहते ॥ १० ॥ ९ ॥

आपथयः अस्मदभिमुखाभ्यामागंयेपतितादृशाः विपथयोविष्वङ्गाः अन्तस्पथाः दरीह-
विरादिमागः अनुपथाः अनुकूलमागंश्च येमरुतःसन्ति ते एतेभिः एतैश्चतुर्विधैर्नामभिर्नामकैः
स्वरूपैर्मह्यं मह्यं यज्ञं विस्वारः विस्वताःसन्तः ओहते वहन्ति यद्वा एतैर्नामभिरुदकैः
सार्धंयज्ञमोहते ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी-

अधानरोन्योहतेधानियुतओहते ।

अधापारावताइतिचित्रारूपाणिदर्श्या ॥ ११ ॥

अध । नरः । नि । ओहते । अध । निऽयुतः । ओहते । अध ।

पारावताः । इति । चित्रा । रूपाणि । दर्श्या ॥ ११ ॥

अध अथ नरोभिमतवृष्ट्यादिनेतारोन्योहते नितरांवहन्तिजगद अध नियुतः स्वयमेव
मिश्रयितारः सन्तः ओहते अधाथ पारावताः परवहृदेशःतत्संबन्धिनश्च अन्तरिक्षादिदूरदेशे
ग्रहवारामेघादिधारकाःसन्तः ओहतइत्यर्थः इतिउक्तप्रकारेण तेषारूपाणि चित्रा नानाविधा-
नि चापनीयानिवा दर्श्यास्वव्यापारैर्दर्शनीयानिभवंतिविशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

छन्दःस्तुभः कुभन्यव उत्समाकीरिणो नृतुः ।

तेमेकेचिन्नतायव ऊर्मा आसन्दृशित्विपे ॥ १२ ॥

छन्दःस्तुभः । कुभन्यवः । उत्सम् । आ । कीरिणः । नृतुः । ते । मे ।

के । चित् । न । तायवः । ऊर्माः । आसन् । दृशि । त्विपे ॥ १२ ॥

छन्दःस्तुभः छन्दोभिःस्तोतारः कुभन्यवः उदकेच्छवः कीरिणः स्तोतारः उत्सं कूपमपेक्ष्य तृपिताय गोतमाय यानरुतः आनृतुः सर्वतोऽकुर्वन् अनयन्वास्तोत्रं यद्वा येछन्दस्तुभः छन्दोभिःस्तुत्याः स्तोत्रतिःस्तुतिकर्मा कुभन्यवः सेकारोवृष्ट्युदकस्य कुभिरुन्दनकर्मा कीरिणः स्तोतुः गोतमस्यपानार्थं उत्सं कूपं आनृतुः आनीतवन्तः अस्मिन्नुत्संगोतमायतृष्णजइतिस्त्रुं । नूनयेइत्यस्यानतैर्दाविक्षेपमात्रार्थस्येदंरूपं तेमरुतः केचिद् मे मह्यं तायवोन कदाचिदप्यदृश्यास्तस्कराइवस्थिताः ऊमारक्षकाः दृशिदर्शने आसन् विषयभूताअभवन् केचिद् त्विपे शरीरदीप्त्यै बलायवासन् प्राणरूपेणेतिभावः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यक्त्वाऋष्टिविद्युतः कवयः सन्ति वेधसः ।

तम्प्रेमारुतंगुणं नमस्यारमयागिरा ॥ १३ ॥

ये । ऋत्वाः । ऋष्टिविद्युतः । कवयः । सन्ति । वेधसः । तम् ।

ऋपे । मारुतम् । गुणम् । नमस्य । रमय । गिरा ॥ १३ ॥

येमरुतः ऋत्वाः दर्शनीयाः ऋष्टिविद्युतः आयुधैर्विद्योतमानाः कवयोमेधाविनोवेध-
राः सर्वत्रविधातारः सन्ति तं तेषामारुतंगुणं रमया रमणीयमागिरास्तुत्या हेऋपे श्या-
याव ममस्य परिचर स्तुहि ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अच्छऋपेमारुतंगुणं दानामिन्ननयोपणा ।

दिवोवाधृष्णवओर्जसास्तुताधीभिरिपण्यत ॥ १४ ॥

अच्छ । ऋपे । मारुतम् । गणम् । दाना । मित्रम् । न ।
 योपणा । दिवः । वा । धृष्णवः । ओजसा । स्तुताः ।
 धीभिः । इपण्यत ॥ १४ ॥

हेऋपे मारुतगणं मरुत्संघं मित्रं आदित्यमिव दाना इविदानेन योपणा यैते-
 रिदंरूपं यौवीतियोपास्तुतिः तथाचाच्छ आगच्छेतिशेषः ऋपेः उत्तरार्धःप्रत्यक्षवादः ओ-
 जसा बलेन हेधृष्णवोर्धर्षकामरुतः दिवोवा द्युलोकाद्वा वाशब्दश्रुतेरितरलोकाद्वायाद्वा धी-
 भिरस्मदीयाभिःस्तुतिभिः स्तुताइपण्यत गच्छतयज्ञं ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

नूमन्वानसंपादेवाँअच्छानवक्षणा ।
 दानासंचेतसूरिभिर्यामंश्रुतेभिरंजिभिः ॥ १५ ॥

नु । मन्वानः । एयाम् । देवान् । अच्छ । न । वक्षणा । दाना ।
 संचेत । सूरिभिः । यामंश्रुतेभिः । अंजिभिः ॥ १५ ॥

नुक्षिप्तं एषां मरुतां एतान्मरुतइत्यर्थः मन्वानः स्तुवन् देवान्मरुद्वाविरिकान् वक्षणा
 वहनेननिमित्तेन अच्छ अभिप्राप्तुंनमनुते सस्तोता सूरिभिर्मेधाविभिः प्रेरयितृभिः यामश्रुतेभिः
 शीर्षगमनेनविश्रुतैः अंजिभिः फलस्यव्यंजकैर्मरुद्भिः सर्वाःपंचम्यर्थेदृतीयाः उकलक्षणेऽप्योम-
 रुद्भ्योदानाअभिमतदानानि संचेतसंगच्छते ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

प्रथेमेवन्ध्वेपेगांवोचन्तसूरयःपृश्निवोचन्तमातरंम् ।
 अधापितरंमिष्मिणंरुद्रंवाचन्तशिकंसः ॥ १६ ॥

प्र । ये । मे । बन्धुऽएपे । गाम् । वोचन्त । सूरयः । पृश्निम् ।
 वोचन्त । मातरंम् । अध । पितरंम् । इष्मिणम् । रुद्रम् ।
 वोचन्त । शिकंसः ॥ १६ ॥

येमरुतोमेमरुं बन्ध्वेषु स्वेपांबन्धूनामन्वेषणेसति सूरयः प्रेरकाः गां माध्यमिकांवाचं
गोदेवतांवा प्रयोचन्त पावोचन् अवशिष्टमृषेर्वाक्यं मेऋषिर्मरुद्वाक्यमनुवदति तस्मादुत्तरयोर्नि-
घातयोर्गच्छब्दानन्वयान्निघातः तेषृश्रिं युदेवतां पृश्रिवर्णांगांवा मातरंवाचन्तअनुवन् पृश्रि-
यैवैषयसोमरुतोजाताइतिश्रुतेः । अवाथ पितरं स्वकीयं इध्मिणं गमनवन्तमन्नघन्तंवा रुद्रं
वोचन्त शिक्तसः शक्तास्ते मरुतां रुद्रेणपुत्रत्वपरिग्रहोबहुकृत्वउपपादितः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

सप्तमेसप्तशाकिनएकमेकाशताददुः ।

यमुनायामधिश्रुतमुद्राधोगव्यंमृजेनिराधोअश्व्यंमृजे ॥ १७ ॥ १० ॥

सप्त । मे । सप्त । शाकिनः । एकम्एका । शता । ददुः । यमुनायाम् ।
अधि । श्रुतम् । उत् । राधः । गव्यम् । मृजे । नि । राधः । अश्व्यम् ।
मृजे ॥ १७ ॥ १० ॥

सप्त सप्तसंख्याकाः संधाः सप्तगणावैमरुतइतिश्रुतेः । दितिगर्भेवर्तमानंवापुमिन्द्रःप्रवि-
श्य सप्तधाविदार्यं पुनरैकैकं सप्तधाव्यदारयत् तेएकोनपंचाशन्मरुद्रणाअन्नवन्नितिपुराणेपुप्र-
सिद्धं तेच सप्तसप्तसंख्याकाः शाकिनः सर्वमपिकर्तुंशक्ताः तैचैकमेका एकेकोगणोमसंशता शत-
संख्यानि गवाश्वयूथानिददुः दत्तवन्तः प्रयच्छन्वितिवाआशीः तेर्दत्तं यमुनायांनद्यां अधि
अयंसप्तम्यर्थानुवादी तत्रश्रुतं प्रसिद्धं गव्यं गोसमूहात्मकं गोसंबन्धिवा राधोधनं उन्मृजे
उन्मार्जयामि तर्थातेर्दत्तं अश्व्यं अश्वसमूहात्मकं तत्संबन्धिवा राधोनिमृजे निमार्जिम् ॥ १७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

कोवेदजानमितिषोडशार्धनवमंस्तूकं श्यायाश्वऋषिः आद्यापंचमीदशम्येकादशीपंचदशयः
ककुभः षष्ठीसप्तमीनवमीत्रयोदशीचतुर्दशीषोडशयःसतोबृहत्यः अष्टमीद्वादशीचगायत्र्यौ द्वि-
तीयाबृहती तृतीयाअनुष्टुप् चतुर्थीपुरउष्णिक् मरुतोदेवता तथाचानुकान्तं—कोवेदपोल्लशक-
कुशुहृत्यनुष्टुप्पुरउष्णिक्ककुप्सतोबृहत्यौगायत्रीसतोबृहतीककुभौगायत्रीसतोबृहत्यौककुप्स-
तोबृहतीति । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

कोवेदजानमेपांकोवापुरासुन्नेष्वांसमरुताम् । यद्युयुञ्जेकिलास्यः ॥ १ ॥

कः । वेद । जानम् । एपाम् । कः । वा । पुरा । सुन्नेषु । आस ।
मरुताम् । यत् । युयुञ्जे । किलास्यः । १ ॥

एषां मरुतां पूर्वसूक्ते प्रस्तुतत्वादन्नादेशविषयत्वादेपामित्यस्यनिघातता जानमुत्पत्तिं
कोवेद जानातिकःपुमान् कोवापुरापूर्वं अप्येषांमरुतां सुन्नेषु सुत्वेषु आस भवति यद्यदा
एते किलास्यः किलासीः पृथीरित्यर्थः तायुयुञ्जे रथेयांजितवन्तः तदैषां स्थितिं बल्ल-
क्षणानिमुत्तानिच कोजानातीत्यर्थः वेगविषये सर्वत्रवायोरुपमास्पदत्वादितिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

एतान्नथेषुतस्थुपःकःशुश्रावकथायुः ।

कस्मैससुःसुदासेअन्वापयइळाभिर्दृष्टयःसह ॥ २ ॥

आ । एतान् । रथेषु । तस्थुपः । कः । शुश्राव । कथा । युयुः । कस्मै ।
ससुः । सुदासे । अनु । आपयः । इळाभिः । दृष्टयः । सह ॥ २ ॥

एतान्मरुतोरथेषु तस्थुपः स्थितवतः कआशुश्राव श्रावयेदित्यर्थः यद्वैतेषां क्रोशध्वनिं
रथध्वनिं च क.शृणुयात् कथा कथं ययुर्गच्छन्ति तदपिकोजानाति यद्वा तान् कथमन्येदेवा-
दयोअनुगच्छेयुः कस्मै सुदासे सुदानाय आपयोन्युभूतान्याप्ताः वृष्टयोवर्षकाः अयंकर्त-
रिक्किच् इलाभिर्बहुविधैरनैःसह सहिताः अनुससुः अनुक्रमेणावतरेयुः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तेमआहूर्यआययुरुपद्युभिर्विज्जिर्मदे ।

नरोमर्याअरेपसइमान्पश्यन्तिपृहि ॥ ३ ॥

ते । मे । आहूः । ये । आइययुः । उप । द्युभिः । विभिः । मदे ।
नरः । मर्याः । अरेपस । इमा । पश्यन् । इति । स्तुहि ॥ ३ ॥

हेजौरदानवः शीघदानाः हेयरुतः युष्माकंरथान् अनुउद्दिश्य मुदे योदाम दधे
धारयामि करोमीत्यथेः सामथ्यादस्तुतीरितिलफ्यते स्मेतिपूरणः वृष्टीवृष्टयायतीःसर्वत्रगच्छ-
न्तीः घावोदीप्तिरिवदृश्यमानान्स्थानितिसंबंधः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थेस्पृष्टतीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

कारीर्षानिन्नःपिंडचोहोतव्याः तत्रद्वितीयायाआर्षंनरइत्यनुवाक्या सूत्रिवंच-आर्षंन-
रःसुदानवोददाशुपेविद्युन्महसोनरोअश्मदिद्यवइति ।

सैपापठौ-

आर्षंनरःसुदानवोददाशुपेद्विःकोशमर्चुच्यवुः ।

विपर्जन्यंसृजन्तिरोदसीअनुधन्वनायन्तिवृष्टयः ॥ ६ ॥

आ । यम् । नरः । सुदानवः । ददाशुपे । द्विः । कोशम् ।
अर्चुच्यवुः । वि । पर्जन्यम् । सृजन्ति । रोदसी इति । अनुं ।
धन्वना । यन्ति । वृष्टयः ॥ ६ ॥

नरोनेतारः सुदानवः शोभनदानाः मरुतोर्षकोशं मेघनामैतत् अपांकोशवद्धारकं
मेघं ददाशुपे हविर्दत्तवतेयजमानाय दिवोन्तरिक्षात् जाअबुप्पवुः आप्यावयन्ति पर्जन्यं
मेघं रोदसीअनु घावावृथिव्यावनुसृत्य विसृजन्ति विमोचयन्ति पश्चात् धन्वना सर्वत्र
गच्छतोदकेनसह वृष्टयोवृष्टिप्रदामरुतोयन्ति सर्वत्रव्यामृवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तत्सुदानाःसिन्धवःक्षोदसाःरजःप्रससृधेनवोपथा ।

स्यन्नाअश्वाद्भवाध्वनोविमोचनेवियद्वर्तन्तएन्यः ॥ ७ ॥

तत्सुदानाः । सिन्धवः । क्षोदसा । रजः । प्र । ससृः । धेनवः ।
यथा । स्यन्नाः । अश्वाःइहव । अध्वनः । विमोचने । वि ।
यत् । वर्तन्ते । एन्यः ॥ ७ ॥

सिन्धवः स्यन्दमाना अपः तवृदानाः निर्भिदन्तो मेघावमरुतः क्षोदसा उदफेनसह
रजोन्तरिक्षं प्रससुः प्रसरन्ति धेनवो यथापयःसिंचन्त्यो नवप्रसूतिका गाव इव किंचदृष्टान्तान्तरं
स्यन्ना आशुगतयोश्वा इव यथा ध्वनो विमोचने मनुष्याणामध्वविमोकाय संचरन्ति तथेत्यर्थः
यद्यदाण्यः नदीनामैतत् नद्यो विवर्तन्ते विविधं संचरन्ति अथवा प्रतिनिवृत्य वर्तन्ते प्रवर्ध-
न्ते इत्यर्थः तदेवं कुर्वन्तीति पूर्वत्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आयातमरुतो दिव आन्तरिक्षाद्मादुत । मावस्थात परावतः ॥ ८ ॥

आ । या॒त । म॒रु॒तः । दि॒वः । आ । अ॒न्त॒रि॒क्षात् । अ॒मात् ।

उ॒त । मा । अ॒व । स्था॒त् । प॒रा॒व॒तः ॥ ८ ॥

हेमरुतः परावतः अत्यन्तदूरदेशात् दिवोद्युलोकादायात् तथा अन्तरिक्षादायात् उत अ-
पिच अमात् अस्माल्लोकादायात् परावत इत्यत्र वाप्योज्यम्, परावतो दूरदेशे तत्र तद्युलोकादौ
मावस्थात् अवस्थितिमाकुरुत ॥ ८ ॥

अथनवमी—

मावोरुसानितभाकुभाकुमुमावःसिन्धुनिरीरमत् ।

मावःपरिष्ठात्सरयुःपुरीपिण्यस्मेइत्सुभ्रमस्तुवः ॥ ९ ॥

मा । वः । र॒सा । अ॒नित॒भा । कु॒भा । कु॒मुः । मा । वः । सि॒न्धुः ।

नि । री॒र॒म॒त् । मा । वः । परि॑ । स्था॒त् । स॒र॒युः । पु॒री॒पि॒र्णी ।

अ॒स्मे इति॑ । इत् । सु॒भ्रम् । अ॒स्तु । वः ॥ ९ ॥

हेमरुतोवोयुष्मान् रसा नदीनामैतत् रसानदीभवतीति निर्हंकं । रसनवती शब्दवती अनि-
तभा इतामाताभायस्याः सा इतभा नतादृशी अनितभा कुभा कुत्सितदीप्तिश्च मानिरीरमत् मा-
निरुष्टरमत् क्रमुः सर्वत्रक्रमणः सिन्धुः समुद्रश्च मानिरीरमत् तथा पुरीपिणी पुरीपमुदकं तद्व-
तीसरयुरपि मापरिष्ठात् परितस्तिष्ठतु मानिरुणद्धु अस्मेइत् अस्मास्वेव अस्तु सुभ्रं त्वदागमन-
जनितं सुखं वोयुष्माकंसंबन्धि युष्मत्स्वभूतम् ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

तंबुः शर्ध्रै र्धानां त्विपंगुणं माहं त्रं नव्यं सीनाम् । अनुप्रयन्ति वृष्टयः ॥ १० ॥ ११ ॥

तम् । वृः । शर्ध्रम् । र्धानाम् । त्विपम् । गुणम् । माहं तम् ।

नव्यं सीनाम् । अनु । प्र । यन्ति । वृष्टयः ॥ १० ॥ १२ ॥

वेनाह उदित्पनेन संरभ्यते बोधुप्याकं प्रेरकं नव्यसीनां नूतनाणां रथानां शर्ध्रं वदं ते
 धं शीघ्रं वंमारुगुणं च स्तौमीत्यर्थः यदा रथानां रंहणशीघ्रानां बोधुप्याकं शर्ध्रं परेशप
 क्षिप्रानुक्तं गणं स्तौमीत्येकमेव वाक्ये अथ परेशकृतः वृष्टयो युष्मानुप्रयन्ति प्रकर्मणो गच्छन्ति
 यदा वर्षकामस्त्वः अनु अनु कूर्डं प्रकृतं यन्ति गच्छन्ति ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थं स्मृतीषु द्वादशोऽवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी-

शर्ध्रं शर्ध्रं वृष्टयः श्वानं श्वानं गुणं गुणं तु शस्तिभिः । अनुकामे मधीतिभिः ॥ १३ ॥

शर्ध्रं शर्ध्रम् । वृः । वृष्टयः । श्वानम् । श्वानम् । गुणम् । गुणम् ।

तु शस्तिभिः । अनु । कामेम् । धीतिभिः ॥ ११ ॥

हेनस्तः एषां बोधुप्याकं शर्ध्रं शर्ध्रं तच्चदत्तं मातेत्रात् अविश्वितपणोषानः तर्तदा
 बोधुगुणं वंदं सप्तसप्तपुत्रां मात्मकं गुणं गुणं च तु शस्तिभिः शोभनस्तुतिभिः धीतिभिः कर्म
 क्षिः इतिः अदानादिषु ह्यैरनुकामेन अनुगच्छेत् ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

कस्मै अय सुजाताय रातर्हं व्याय प्रयपुः । एनायामेन मरुतः ॥ १४ ॥

कस्मै । अय । सुजाताय । रातर्हं व्याय । प्र । ययुः । एना ।

यामेन । मरुतः ॥ १४ ॥

अथानि-

नाय रातर्हं व्याय प्रयपुः प्रकर्मणो गच्छेत्

॥ १२ ॥

सिन्धवः स्यन्दमाना अपः तद्वदानाः निर्भिदन्तो मेघावमरुतः क्षोदसा उदकेन सह
रजोन्तरिक्षं प्रसस्युः प्रसरन्ति धेनवो यथापयःसिचन्योनवप्रस्तिकागावइव किंचदृष्टान्तान्तरं
स्यन्ना आशुगतयोन्वाइव यथाध्वनो विमोचने मनुष्याणामध्वविमोकायसंचरन्तितथेत्यर्थः
यद्यदाण्यः नदीनामैतत् नद्यो विवर्तन्ते विविधंसंचरन्ति अथवा प्रतिनिवृत्त्य वर्तन्ते प्रवर्ध-
न्ते इत्यर्थः तदैवं कुर्वन्तीति पूर्वत्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आयातमरुतो दिव आन्तरिक्षाद्मादुत् । मावस्थायतपरावतः ॥ ८ ॥

आ । यात् । मरुतः । दिवः । आ । अन्तरिक्षात् । अमात् ।

उत् । मा । अव । स्थात् । परावतः ॥ ८ ॥

हेमरुतः परायतः अत्यन्तदूरदेशाद् दिवोद्युलोकादायात् तथा अन्तरिक्षादायात् उतअ-
पिच अमात् अस्माल्लोकादायात् परावतइत्यत्रवायोज्यम् परावतो दूरदेशेतत्रतत्रद्युलोकादौ
मावस्थात अवस्थितिमाकुरुत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

मावोरसानितभा कुभा कुमुर्मावः सिन्धुर्निरिरमत् ।

मावः परिष्ठात्सरयुः पुरीपिण्यस्मेइत्सुघ्नमस्तुवः ॥ ९ ॥

मा । वः । रसा । अनितभा । कुभा । कुमुः । मा । वः । सिन्धुः ।

नि । रिरमत् । मा । वः । परि । स्थात् । सरयुः । पुरीपिणी ।

अस्मे इति । इत् । सुघ्नम् । अस्तु । वः ॥ ९ ॥

हेमरुतोवोयुष्मान् रसा नदीनामैतत् रसानदीभवतीति निरुक्तं । रसनवती शब्दवती अनि-
तभा इवाप्राभाभायस्याः साइतभा नवादृशी अनितभा कुभा कुत्सितदीपिश्च मानिरिरमत् मा-
निरुष्टरमतु कुमुः सपेत्रक्रमणः सिन्धुः समुद्रश्च मानिरिरमत् तथा पुरीपिणी पुरीपमुदकं तद्-
तीसरयुरपि मापरिष्ठात् परितस्तिष्ठतु मानिरुणद्धु अस्मेइत् अन्नामुस्तेव अस्तु सुघ्नं त्वदागमन-
जनितं सुखं वोयुष्माकंसंबन्धि युष्मत्स्वभूतम् ॥ ९ ॥ सहस्र्याम् लभेत्

अथपंचदशी-

सुदेवःसमहासतिसुवीरोनरोमरुतःसमर्त्यः । यंत्रायध्वेस्यामृते ॥१५॥

सुदेवः । समह । असति । सुवीरः । नरः । मरुतः । सः ।
मर्त्यः । यम् । त्रायध्वे । स्याम । ते ॥ १५ ॥

हेसमह पशस्तवचनःसमहशब्दः हेपूजित मरुतांगण सुदेवः कल्याणमरुत्संज्ञकदेवोपे-
तः असति भवति हेनरोनेवारः हेमरुतः सुमर्त्यः सुवीरः शोभनपुत्रायुषेतश्च असति भवति यं-
मर्त्यं त्रायध्वे पालयध्वे यएवंभवति तेवयंस्यामयुष्मदीयाः ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

स्तुहिभोजान्स्तुवतोअस्ययामनिरणन्गावोनयवसे ।
यतःपूर्वाइवसखीरनुह्यगिरागृणीहिकांमिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

स्तुहि । भोजान् । स्तुवतः । अस्य । यामनि । रणन् । गावः ।
न । यवसे । यतः । पूर्वाइव । सखीन् । अनु । ह्य । गिरा ।
गृणीहि । कामिनः ॥ १६ ॥ १३ ॥

हेऋषे स्तुवतः स्तुतिं कुर्वतोऽस्य यजमानस्य यामनि यज्ञे भोजान् दातुं मरुतः स्तुहि गावो-
नयवसे तृणादिभक्षणाय गच्छन्योगावो यथारमन्ते तद्वन्मरुतोपि रणन् रमन्तां यतो गच्छतो म-
रुतः पूर्वां पुरातनान् सखीनिवानुह्य आह्वय कामिनस्तुवीच्छावतो मरुतो गिरास्तुत्या गृणी-
हिस्तुहि ॥ १६ ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

पशार्धापेतिपंचदशर्षदशमं सूक्तं शपावांश्वस्यार्षं मरुद्देवताकं त्रतुर्दशी त्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः
पशार्धापंचोनाजागतमुपान्त्या त्रिष्टुबित्यनुजान्तं सूक्तविनियोगोऽङ्गिकः आद्यैन्द्रामारुत्याप-
धानस्य याग्या सूत्रितंच-पशार्धापमारुताय स्वभानवद्व्यैन्द्रीमनूच्यमारुत्याय जेदिति ।

सैषासूक्तेमथमा-

प्रशार्धायमारुतायस्वभानवद्भ्रमांवाचमनजापर्वतच्युते ।
धर्मस्तुभेदिवआपृष्टयज्वनेद्युन्नश्रवसेमहिंनृम्णमर्चत ॥ १ ॥

प्र । शार्धाय । मारुताय । स्वभानवे । भ्रमाम् । वाचम् ।
अनज । पर्वतच्युते । धर्मस्तुभे । दिवः । आ । पृष्टयज्वने ।
द्युन्नश्रवसे । महिं । नृम्णम् । अर्चत ॥ १ ॥

प्रअनजैतिसंबन्धः मारुताय महस्तंबन्धिने शार्धायबलाय इमां क्रियमाणां वाचं स्तुतिं
प्राणज प्राणय कीदृशाय स्वभानवे स्वायत्ततेजसे पर्वतच्युते पर्वतस्यच्यावपित्रे धर्मस्तुभे धर्म-
स्वस्तोभयित्रे दिवआद्युलोकादागच्छते पृष्टयज्वने पृष्टैरथंवरबुहदादिभिरीजानाय द्युन्नश्रव-
से घोवमानान्नाय महि महत् प्रभूतं नृम्णां धनं हविलक्षणंअर्चत ददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

कारोर्याप्रथमस्याःपिंड्याःप्रवोमरुतइतियाज्या सूत्रितंच-प्रवोमरुतस्तविपाउदन्यवआ-
यंनरइति ।

सैषाद्वितीया-

प्रवोमरुतस्तविपाउदन्यवोवयोवृधोअश्वयुजःपरिञ्जयः ।
संविद्युनादधतिवाशंतित्रितःस्वरन्त्यापोवनापरिञ्जयः ॥ २ ॥

प्र । वः । मरुतः । तविपाः । उदन्यवः । वयःइवृधः । अश्वइयुजः।
परिइञ्जयः । सम् । विइद्युता । दधति । वाशंति । त्रितः ।
स्वरन्ति । आपः । अवनार् । परिइञ्जयः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोपुष्पाकं गणाः प्रमादुर्भवति कीदृशागणाः तविपाः दीप्तमहान्तोवा उदन्यवः
उदकेच्छयोजगद्रक्षार्थं वयोवृधोन्नस्यवर्धयितारः अश्वयुजः गमनापरथेत्वानांयोकारः परि-
ञ्जयः परितोगन्तारः यदा विद्युत्वात्संघतिसंगच्छन्ते तदानीं त्रितः त्रिपुस्थानेषु तायमानोमेघो-
मरुद्गणोवा वाशति शब्दयति अस्मिन्पक्षेसंघवादीर्यं तदाआपःपरिञ्जयःपरितोगन्त्यः आपोवना
अवनौभूमौस्वरंत्यधःपर्वति ॥ २ ॥

विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवो वात त्विपो मरुतः पर्वत च्युतः ।
अब्दया चिन्मुहुराह्नाद्दुनीवृतस्तनयदमारभसा उदोजसः ॥ ३ ॥

अथ तृतीया—

विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवो वात त्विपो मरुतः पर्वत च्युतः ।
अब्दया चिन्मुहुराह्नाद्दुनीवृतस्तनयदमारभसा उदोजसः ॥ ३ ॥
विद्युत्समहसः । नरः । अश्मस्य दिद्यवः । वातस्य त्विषः । मरुतः ।
पर्वतस्य च्युतः । अब्दस्या । चित् । मुहुः । आ । ह्नाद्दुनीवृतः ।
स्तनयत्स अमाः । रभसाः । उत्स्य उदोजसः ॥ ३ ॥

विद्युन्महसो विद्योतमानतेजसो नरो वृष्ट्या देनेतारः अश्मदिद्यवो व्याप्रायुधाः अश्मसार-
मयायुधावा वात त्विषः मासदीतयः पर्वतच्युतः पर्वतानभिघानावाच्यावपितारः अब्दयामुहुः उ-
दकानां दातारः शसो याजादेशः चिदिति पूरणः ह्नाद्दुनीवृतः ह्नाद्दुन्याः अशनेः प्रवर्तकाः स्तन-
यदमाः अमाशब्दः साहित्यवाची शब्दोपेतगणादित्यर्थः रभसा वृष्ट्यर्थमुद्युंजानाः उदोजसः
उद्वतवलाः मरुतो वृष्ट्यर्थमादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

व्यञ्जन्तद्राव्पहानिशिक्षसो व्यञ्जन्तरिक्षं विरजांसि धूतयः ।
वियदज्जा अजथ नावर्देयथा विदुर्गाणि मरुतो नाहरिष्यथ ॥ ४ ॥
वि । अञ्जन् । रुद्राः । वि । अहानि । शिक्षसुः । वि । अन्तरिक्षम् ।
वि । रजांसि । धूतयः । वि । मरुत् । अज्जात् । अजथ । नावर्दे । यथा ।
वर्दे । यथा । वि । दुःइगानि । मरुतः । न । अहं । रिष्यथ ॥ ४ ॥

हे रुद्राः रुद्रपुत्रामरुतः अञ्जन् रात्रीः विअजथेत्युत्तरार्धगतेन संबन्धते एवं सर्वत्रेति क्षिपथे-
तित्यस्यार्थः अहा अहान्यपि व्यजथ हे शिक्षसः शकाः सर्वमपिकर्तुं अन्तरिक्षं व्यजथ तथा
रजांसि लोकान् व्यजथ धूतयः कंपकाः यदा अज्जात् मेघान् व्यजथ गमयथ नावर्दे
तामघासमुद्वतवद्दुर्गाणि शत्रुनगराणि विव्यजथ हे मरुतो नाहरिष्यथ नैव हिंस्यथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तद्दीर्घवोमरुतोमहित्वनंदीर्घततानसूर्योनयोजनम् ।

एतानयामेअगृहीतशोचिपोनश्वदांन्ययातनागिरिम् ॥५॥१४॥

तत् । वीर्यम् । वः । मरुतः । महिःस्त्वनम् । दीर्घम् । ततान् ।

सूर्यः । न । योजनम् । एताः । न । यामे । अगृहीतशोचिपः ।

अनश्वदांन्ययात् । यत् । नि । अयातन । गिरिम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं तद्दीर्घं प्रसिद्धं सामर्थ्यं महित्वनं महत्त्वं दीर्घं अत्यन्तमायतं ततान
तनोति स्तोता लोके सूर्येन योजनंसूर्यस्तेजइव एतान एतवर्णादेवानामश्वाइव तेयथा यामे
गमने योजनंदीर्घतन्वंति तद्ददित्यपरोदृष्टान्तः वेचागृहीतशोचिपः अगृहीततेजस्काः यद्दे-
तन्मरुतांविशेषणं हेमरुतोयुयमगृहीतशोचिपःसन्तोपद्यदा अनश्वदां व्यापकोदकादातारं
पणिभिरपहतानां अश्वानामपदातारंवा गिरिं मेघं पर्वतं वा न्ययातन निहतवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथपट्टी—

अभ्राजिशार्धोमरुतोयदर्णसंमोपथावृक्षंकंपनेर्ववेधसः ।

अर्धस्मानोअरमतिंसजोपसश्चक्षुरिव्यन्तमनुनेपथासुगम् ॥६॥

अभ्राजि । शार्धः । मरुतः । यत् । अर्णसम् । मोपथ । वृक्षम् ।

कंपनाइव । वेधसः । अर्ध । स्म । नः । अरमतिम् । सजोपसः ।

चक्षुःइव । यन्तम् । अनु । नेपथ । सुगम् ॥ ६ ॥

हेवेधसोवृष्टेर्विधातारः हेमरुतः शार्धोभवतांगणमभ्राजि भ्राजते यद्यस्मादर्णसमुदकवन्तं
वृक्षं वृक्षयवे विदार्यतेइतिवृक्षोमिधः संमोपथ ताडयथेत्यर्थः कंपनाइव इवेत्यनर्थकः कंपनाः
सन्तः यद्वा कंपनाः क्रिमयोवृक्षांघुणादयः तेयथा मुष्णतितद्दत् अथ अपिच स्मेतिपूरणः नो-
स्मान्यामित्यर्थः हेसजोपसः युष्मास्तु परस्परंसमानप्रीतयोयुषं अरमतिं आरमणं धनादिकं
प्रतियन्तं गच्छन्तं अनुनेपथ अनुक्रमेणानयथ सुगं सुगमनंमार्गं तददृष्टान्तः—चक्षुरिव तथ-
धामार्गमदर्शनेननायकंभवतितद्दत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नसर्जीयतेमरुतो नह्न्यते नस्नेधति नव्यथते नरिप्यति ।
 नास्यराय उपदस्यन्ति नोतयऋषिं वार्यं राजानं वा सुपूदथ ॥ ७ ॥
 न । सः । जीयते । मरुतः । न । ह्न्यते । न । स्नेधति । न । व्यथते ।
 न । रिप्यति । न । अस्य । रार्यः । उप । दस्यन्ति । न । ऊतयः ।
 ऋषिम् । वा । यम् । राजानम् । वा । सुपूदथ ॥ ७ ॥

हेमरुतोयुयं यश्रुषिं मंत्रद्रष्टारं ब्राह्मणं राजानं वा सुपूदथ क्षारयथ प्रेरयथ स-
 त्कर्महुसऋषिः राजावानजीयते अन्यैर्नपराभाव्यते जिजयेज्यावयोहानावित्यस्ववास्वुं
 हेमरुतः नहन्यते नहिंस्यते अत्यर्थं प्राणैर्नवियुज्यते नस्नेधति नक्षीयते नव्यथते नपी-
 द्यते नरिप्यति नहिंस्यते अत्रहिंसावाधमात्रं नास्परायोधनानि नोपदस्यन्ति नोपक्षी-
 यन्ते तथानोवयोर्क्षाअप्युपदस्यन्ति ॥ ७ ॥

कारीपामिवतृतीयस्याः षिंड्यायाज्यानिपुत्वंतइत्येषा सूत्रित्च-नियुत्वंतोग्रामजितोय-
 थानरोमेवाधस्वविप्रधोविदुर्गहेति ।

सैषाष्टमी-

नियुत्वंतोग्रामजितोयथानरोर्यमणोनमरुतः कवन्धिनः ।
 पिन्वन्त्युत्संयदिनासोअस्वर्न्व्युन्दन्तिपृथिवीमध्वोअन्धसा ॥ ८ ॥
 नियुत्वंतः । घाम्दजितः । यथा । नरः । अर्यमणः । न ।
 मरुतः । कवन्धिनः । पिन्वन्ति । उत्सम् । यत् । इनासः ।
 अस्वर्न् । वि । उन्दन्ति । पृथिवीम् । मध्वः । अन्धसा ॥ ८ ॥

नियुत्वंतोनिपुत्संशकैरश्वैस्तद्वन्तोमरुतः ग्रामजितः संघात्मकरयपदार्थस्वविश्लेषयि-
 तारः नरोनराकारनितारोवामरुतः यद्वा नियुत्वंतः अर्यशब्दोत्राश्वसामान्येवर्तते नितरां
 यवनवन्तोश्ववन्तोग्रामजितःग्रामस्यजेतारोनरइवमनुष्याइवतथाभवन्ति अर्यमणोनअर्यमम-
 भृतयः आदित्याइवदीवाइतिशेषः तादृशामरुतःकवन्धिनः उदकवन्तोभवन्ति यद्यदा इनासः

ईश्वराः उत्तमं कृपादिनिघ्नप्रदेशं नेघंवा पिन्वन्ति प्याययंत्युदकेन यदा अस्वरन् शब्द-
यन्ति यदा व्युन्दन्ति पृथिवीं मध्वः मधुरस्योदकस्यान्धसासारेण तदैवंभवन्ति यदा
यदा अस्वरन् तदा पिन्वंत्युत्सामिनासः तदांधसः पृथिवीं व्युन्दन्तीति ॥ ८ ॥

अथनवमी—

प्रवत्वतीयंपृथिवीमरुद्भ्यः प्रवत्वतीद्यौर्भवतिप्रयद्भ्यः ।

प्रवत्वतीः पृथ्या अन्तरिक्ष्याः प्रवत्वन्तः पर्वताजीरदानवः ॥ ९ ॥

प्रवत्वती । उयम् । पृथिवी । मरुद्भ्यः । प्रवत्वती । द्यौः ।

भवति । प्रयद्भ्यः । प्रवत्वतीः । पृथ्याः । अन्तरिक्ष्याः ।

प्रवत्वन्तः । पर्वताः । जीरदानवः ॥ ९ ॥

इयंपृथिवी मरुद्भ्यो मरुतामर्थाय प्रवत्वती प्रवन्तः प्रकर्षवन्तो विस्तीर्णाः प्रदेशामस्मां
सा प्रवत्वती वादृशी भवति कृत्स्नापि भूमिर्मरुत्पराभवतीत्यर्थः तां सर्वा मपि व्याप्नुवन्ति इति यावत्
तथा द्यौरपि प्रयद्भ्यः प्रकर्षेण गच्छद्भ्यः तेभ्यः प्रवत्वती भवति सापि मरुतां संचाराय तथा अ-
न्तरिक्ष्याः अन्तरिक्षे भवाः पृथ्याः सुगतयोपि प्रवत्वतीः प्रवत्वत्यो मरुद्भ्यो भवन्ति पर्वताः
अद्रयो मेघावा प्रवत्वन्तो भवन्ति जीरदानवः क्षिप्रदानामरुद्भ्यः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

यन्मरुतः सभरसः स्वर्णरः सूर्यो उदिते मदथ दिवोनरः ।

नवोश्वाः श्रथयन्ताहसिस्ततः सद्यो अस्याध्वनः पारमं श्रुथ ॥ १० ॥ १५ ॥

यत् । मरुतः । सभरसः । स्वर्णरः । सूर्ये । उदिते । मदथ ।

दिवः । नरः । नवः । अश्वाः । श्रथयन्त । अहं । सिस्ततः । सद्यः ।

अस्य । अध्वनः । पारम् । अश्रुथ ॥ १० ॥ १५ ॥

हेमरुतः सभरसः सह्यलाः स्वर्णरः सर्वस्यनेतारोयुयं यद्यदा सूर्यो उदिते उदृते मध्या-
ह्ने मदथ सोमेन हेदिवोघुलोकस्य नरोनेतारः यदा सोमं पातुमिच्छथेत्यर्थः तदावोश्वाः सिस्ततः

सरन्तोनाह्रथयन्त नैवश्रथयन्ति सद्यस्तदानीमिवास्याध्वनोदेवयजनमार्गस्य पारमश्रुथ व्या-
मुथ यद्वा यदा सोमेनमदथ तदा त्वदीयाअश्वानशिथिलाभवन्ति यूर्यंच कृत्स्नस्य लोकत्रय-
मार्गस्य पारमश्रुथ ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यदृतीयेर्षचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

असेंपुवऋष्टयःपत्सुखादयोवक्षःसुरुक्मामरुतोरथेशुभः ।

अग्निभ्राजसोविद्युतोगभस्तयोःशिप्राःशीर्षसुवितताहिरण्ययीः ॥११॥

असेंपु । वः । ऋष्टयः । पत्सु । खादयः । वक्षःसु । रुक्माः ।

मरुतः । रथे । शुभः । अग्निभ्राजसः । विद्युतः । गभस्तयोः ।

शिप्राः । शीर्षसु । विदताः । हिरण्ययीः ॥ ११ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकमसेपु ऋष्टयआयुधानिभासन्तइतिशेषः पत्सुखादयः कटकाः वक्षःसु-
रुक्माःहाराः रथेशुभः मधुरापुषाआपः अग्निभ्राजसोमिदोताः विद्युतोगभस्तयोः हस्तयोर्भास-
न्तइत्यर्थः शीर्षसुशिरःसुहिरण्ययीः हिरण्यमय्यः शिप्राः उष्णीपमय्यः वितताविस्त्वाःमवि-
वाक्यंवितताइतिवासंबन्धनीये ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तंनाकमर्योअगृभीतशोचिपुंरुशत्पिप्पलंमरुतोविधुनुथ ।

समच्यन्तवृजनातिंत्वपन्त्यत्स्वरन्तिघोषंविततमृतायवः ॥१२॥

तम् । नाकम् । अर्यः । अगृभीतःशोचिपम् । रुशत् । पिप्पलम् ।

मरुतः । वि । धुनुथ । सम् । अच्यन्त । वृजना । अतिंत्वपन्त ।

यत् । स्वरन्ति । घोषम् । विदतम् । ऋतुःयवः ॥ १२ ॥

हेमरुतोअर्योगंतारोयूर्यं तं प्रसिद्धंनाकमादित्यं नास्मिन्नकमस्तीतिनाकः तं अगृभी-
तशोचिपं अहुरैरनपहृतवेजस्कं तं रुशच्छुभ्रवर्णं पिप्पलमुदकं विधुनुथ विविधंचालयथ अ-
मंद्दिकर्मकः यद्यदा वृजना बलानि समच्यन्त संगताबलिनोभवथ हविर्भिरस्मद्दत्तैरितिभावः

पश्चादतिविपन्त दीप्ताभवथ उभयत्रपुरुषव्यत्ययः यद्वा यदा असुरावृजनावल्लैः समच्यन्त
अतिविपन्त तदा घोषं भयजनकं शब्दं विततं विस्तृतं स्वरन्ति कुरुतेत्यर्थः ऋताय-
वजदकमिच्छन्तोभूयं यद्दोत्तरार्धकृत्विग्यजमानपरतयाव्याख्येयः यद्यदा ऋतायवोयत्तकामाः
यजमानादयः यदा समच्यन्त संगताः वृजना यलानि अतिविपन्त च स्वरन्ति घोषं स्तोत्रं
विततं तदानीं पिप्पलं विधुनुयेतिसंबन्धः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

युष्मादत्तस्यमरुतोविचेतसोरायःस्यामरथ्योऽवयस्वतः ।
नयoyुच्छतिनिप्योऽथथादिवोऽस्मेररन्तमरुतःसहस्रिणम् ॥ १३ ॥

युष्मादत्तस्य । मरुतः । विच्छेतसः । रायः । स्याम । रथ्यः ।
वयस्वतः । न । यः । युच्छति । तिप्यः । यथा । दिवः । अस्मे इति ।
ररन्त । मरुतः । सहस्रिणम् ॥ १३ ॥

हेविचेतसोविधिपज्ञाहेमरुतोयुष्मादत्तस्य युष्माभिर्दत्तस्य वयस्वतोन्नवतोरायो-
धनस्य स्याम भवेम स्वामिनः के रथ्योरथस्वामिनोवयं योयुष्माभिर्दत्तोराः नयुच्छति
नच्यवते यथा दिवःसकाशात्तिप्यआदियोनयुच्छति तथा अस्मे अत्मास्तु सहस्रिणं अपरि-
मितं तैरार्यं ररन्त रमयत हेमरुतः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

यूयंरथिर्मरुतःस्पाह्वीर्यूयमृथिभवथसामविप्रम् ।
यूयमर्वन्तभरतायवाजंयूयं धत्थराजानंश्रुष्टिमन्तम् ॥ १४ ॥
यूयम् । रथिम् । मरुतः । स्पाह्वीर्यम् । यूयम् । ऋथिम् ।
अवथ । सामंविप्रम् । यूयम् । अर्वन्तम् । भरतायं । वाजम् ।
यूयम् । धत्थ । राजानम् । श्रुष्टिमन्तम् ॥ १४ ॥

हेमरुतोभूयं रथिं धनं स्पाह्वीरं स्पृहणीभिःश्वीरैःपुत्रभृत्यादिभिरुपेतं धत्थ दत्थ हेमरुतो-
भूयं सामविप्रं साम्नांविधिभिरथितारं यद्वा सामसहिताविधायस्यतादृशं ऋथिभवथं रक्षथ हे-

यूयं अर्वन्तं अश्वं वाजमच्चंभरताय देवान् विभ्रते श्यावाश्वाय धृत्य हेमरुतोयूयं राजानं
दीप्तस्वामिनंवा श्रुष्टिमन्तं सुखवन्तं पुत्रमित्यर्थः धृत्य ॥ १४ ॥

अथर्षचदशी—

तद्द्वौयामिद्राविणंसद्यऋतयोयेनास्वर्णतनामनूरभि ।
इदंसुमेमरुतोहर्यतावचोयस्यतरेमतरसाशतंहिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥
तत् । वः । यामि । द्राविणम् । सद्यःऽऋतयः । येन । स्वः । न ।
तनाम । नूर् । अभि । इदम् । सु । मे । मरुतः । हर्यत । वचः ।
यस्य । तरेम । तरसा । शतम् । हिमाः ॥ १५ ॥ १६ ॥

हेसद्यऋतयः तदानीमेवरक्षायेपातेतादृशाः सद्योगमनाथा वीयुष्मान्तद्रविणं धनं यामि
याचामहे येनधनेन नूनस्पत्युत्रधृत्यादीन् अभिततनाम स्वर्णआदित्यइवरश्मीन् हेमरुतोमेमम
स्वभूतमिदं इदानींक्रियमाणं वचः स्तोत्रं सु सुष्टु हर्यत कामयध्वं यस्पस्तोत्रवचसः वरसा
चलेनशतं शतसंख्याकान् हिमाः हेमन्तान् तरेम शतसंवत्सरंजीवित्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पष्टतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

प्रयज्यवदितिदशर्चैकादशसंस्कं श्यावाश्वस्वार्पमारुतं दशमीत्रिष्टुप् शिष्टाजगत्यः प्र-
यज्यवोदशान्त्यात्रिष्टुवित्पनुक्रमणिका । आभिष्टुविकेपष्टेहनिआग्निमारुतइदंसंस्कंमारुतनिवि-
दानीयं सूत्रितंच—प्रयज्यवइमंस्तोममित्याग्निमारुतमिति ।

तत्रमथमा—

प्रयज्यवोमरुतोभ्राजंष्टष्टयोवृहदयोदधिरेरुक्मवक्षसः ।
ईयन्तेअश्वैःसुयमेभिराशुभिःशुभंयातामनुरथाअदत्सत ॥ १ ॥
प्रयज्यवः । मरुतः । भ्राजंत्ऽऋष्टयः । वृहत् । वयः । दधिरे ।
रुक्मवक्षसः । ईयन्ते । अश्वैः । सुयमेभिः । आशुभिः ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदत्सत् ॥ १ ॥

प्रयज्यवः प्रकर्षणयष्टारोभ्राजदृष्टयोदीप्तायुधाः मरुतः बृहद् प्रभूतम् वयोपौवनलक्षणं प्रभूतमन्वा दधिरे धारयन्ति रुक्मवक्षसोहारायतवक्षस्काः तेमरुतः सुयमेभिः सुखेननियमितुंशक्यैः आशुभिः शीघ्रैरश्वैरीयन्तेप्राप्यन्ते शुभं शोभनंयथाभववितथा यद्वोदकमभिलक्ष्य यातां गच्छतां मरुतारथावप्यन्ववृत्सत अनुवर्तन्ते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स्वयंदधिध्वेतविपींयथाविद्वृहन्महान्तउर्वियाविराजथ ।
उत्तान्तरिक्षंममिरेव्योर्जसाशुभंयातामनुरथाअदृत्सत ॥ २ ॥

स्वयम् । दधिध्वे । तविपीम् । यथा । विद्व । बृहत् । महान्तः ।
उर्विया । वि । राजथ । उत् । अन्तरिक्षम् । ममिरे । वि । ओर्जसा ।
शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत ॥ २ ॥

हेमरुतोयूयं स्वयंअसहायेनैव दधिध्वे धारयध्वे कुरुध्वदत्यर्थः किं तविपीं बलं सामर्थ्यं यथाविद जानीथ अप्रतिबद्धसामर्थ्याइत्यर्थः हेमहान्तोयूयं उर्वियाउरवः सन्तोविराजथ उतापिचान्तरिक्षं ओजसा बलेन विममिरे व्यापुथ शुभमित्यादिगतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

साकंजाताःसुभ्वःसाकमुक्षिताःश्रियेचिदाप्रतरंवां वृधुनरः ।
विरोकिणःसूर्यस्येवरश्मयःशुभंयातामनुरथाअदृत्सत ॥ ३ ॥

साकम् । जाताः । सुभ्वः । साकम् । उक्षिताः । श्रिये । चित् ।
आ । प्रदृत्तरम् । वृधुः । नरः । विरोकिणः । सूर्यस्यइव ।
रश्मयः । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदृत्सत ॥ ३ ॥

साकं सहेवजाताउत्पन्नाः सुभ्वः सुष्ठुभवन्तः महान्तइत्यर्थः तथैवसाकंसहेवउक्षिताः सौकारोवर्षकाः श्रियेचिद् शोभापेएव प्रतरं प्रकृष्टतरं आसर्वतोवृधुरवर्षयन् नरः कर्मणानितारः विरोकिणः विरोचमानाः सूर्यस्येवरश्मयः सूर्यरश्मयइवशुभमित्यादिगतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आभूपेण्यं वीमरुतो महित्वनं दिदृक्षेण्यं सूर्यस्येव चक्षणम् ।

उतो अस्माँ अमृतत्वे दधात न शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ४ ॥

आभूपेण्यम् । वः । मरुतः । महित्वनम् । दिदृक्षेण्यम् ।

सूर्यस्य इव । चक्षणम् । उतो इति । अस्मान् । अमृतत्वे ।

दधात न । शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अद्यत्सत ॥ ४ ॥

हेमरुतः षोडश्याकं महित्वनं महत्त्वं आभूपेण्यं स्तुत्यं किंच सूर्यस्येव चक्षणं रूपमिव दिदृक्षेण्यं दर्शनीयं उतो अपि चास्मान् अमृतत्वे मोक्षे स्वर्ग इत्यर्थः तत्र दधात न धारयत शिष्टं गतं ॥ ४ ॥

कारिणीमथमस्याः पिंड्या उदीरयथेत्यनुवाक्या सूत्रितं च—उदीरयथामरुतः समुद्रतः प्रवोमरुतस्तविपा उदन्यव इति ।

सैषापंचमी-

उदीरयथामरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिर्वपयथापुरीषिणः ।

नवो दस्त्रा उपदस्यन्ति धेनवः शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ५ ॥ १७ ॥

उत् । उदीरयथ । मरुतः । समुद्रतः । यूयम् । वृष्टिम् । वपयथ ।

पुरीषिणः । न । वः । दस्त्राः । उप । दस्यन्ति । धेनवः । शुभम् ।

याताम् । अनु । रथाः । अद्यत्सत ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेमरुतो यूयं समुद्रतः समुद्रवणसाधनादन्तरिक्षात् उदीरयथ प्रेरयथ वृष्टिं अयमेवार्थः पुनरुच्यते हे पुरीषिणः पृणतेः प्रीणातेर्वा पुरीषमुदकं हेतद्वन्तो यूयं वृष्टिर्वपयथ हे दस्त्राः दर्शनीयाः शत्रूणामुपक्षयितारो वा षोडश्याकं धेनवः प्रीणयितारो मेघाः नोपदस्यन्ति नशुष्यन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थं स्पृष्टीः सप्तदशो वर्गः ॥ १७ ॥

अथ षष्ठी-

यदश्वान्धूर्पुष्टृषतीरयुग्ध्वं हि रण्ययान्प्रत्यत्काँ अर्मुग्ध्वम् ।

विश्वान् इत्सेष्टृधामरुतो न्यस्यथ शुभं याताम नुरथा अद्यत्सत ॥ ६ ॥

यत् । अश्वा॑न् । धूः॑ऽसु । पृ॑पतीः । अ॒युग्ध्व॑म् । हिर॒ण्य॑यान् ।
प्रति॑ । अ॒त्कान् । अ॒मुग्ध्व॑म् । वि॒श्वाः । इत् । स्पृ॑धः । म॒रुतः॑ ।
वि । अ॒स्य॑थ । शु॒भम् । या॒ताम् । अ॒नु । रथाः॑ । अ॒दृत्स॑त् ॥ ६ ॥

हेमरुतः यूयं यद्यदाश्वान् धूपं रथसंचन्विनीज्वयुग्ध्वं योजितवन्तःस्थ कीदृशान-
श्वान् पृपतीः पृपरयोमरुतामित्युक्तत्वात् पृपद्वर्णावडवाः सारंगीर्वात्राश्वशब्दवाच्या हिर-
ण्ययान् हिरण्यवर्णान् अत्कान् कवचान् प्रत्यमुग्ध्वं प्रत्यमुंचत एवंकृत्वा विश्वाःस्पर्-
धः सर्वानपिसंग्रामान् हेमरुतः व्यस्यथ विक्षिपथ शुभमित्यादिगतं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

न॒पर्व॑ता॒न॒न॒द्यो॑वरन्तवो॒यत्रा॑चि॒ध्वं॒मरु॑तो॒गच्छ॑थेदु॒त्तत् ।
उ॒त॒द्यावा॑पृ॒थिवी॑याथना॒परि॑शु॒भं॒या॒ताम॑नु॒रथा॑अदृत्स॑त् ॥ ७ ॥
न । पर्व॑ताः । न । न॒द्यः । व॒रन्त॑ । वः । यत्र॑ । अ॒चि॒ध्वम् ।
म॒रुतः॑ । गच्छ॑थ । इत् । ऊँ॑ इति । तत् । उ॒त । द्यावा॑पृ॒थिवी॑ इति ।
या॒य॒न॒ । परि॑ । शु॒भम् । या॒ताम् । अ॒नु । रथाः॑ । अ॒दृत्स॑त् ॥ ७ ॥

हेमरुतःवोयुष्मान् पर्वताः शिलोच्चयानवरन्त नवारयन्तु तथा नद्यश्च नवारयन्तु
किन्तु यत्र यस्मिन् यज्ञादिस्थाने अचिध्वं जानीथसंकल्पयथ तत्स्थानं गच्छथेदु
गच्छथैव उतापिच द्यावापृथिवीच परि परितोयाथनयाथ वृष्टचर्थमिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यत्पू॒र्व्यं॑म॒रुतो॑य॒च्च॒नू॒त॒नं॑यदु॒द्यते॑वसवो॒यच्च॑श॒स्यते॑ ।
वि॒श्वं॑स्य॒त्तस्य॑भ॒वथा॑नवे॒दसः॑शु॒भं॒या॒ताम॑नु॒रथा॑अदृत्स॑त् ॥ ८ ॥
यत् । पू॒र्व्यम् । म॒रुतः॑ । यत् । च॒ । नू॒त॒नम् । यत् । उ॒द्यते॑ । व॒सवः॑ ।
यत् । च॒ । श॒स्यते॑ । वि॒श्वं॑स्य । तस्य॑ । भ॒व॒थ॒ । न । वे॒दसः॑ ।
शु॒भम् । या॒ताम् । अ॒नु । रथाः॑ । अ॒दृत्स॑त् ॥ ८ ॥

हेमरुतोयूयं यत्पूर्वं पूर्वतनं पूर्वमनुष्ठितं यत्कर्मास्तितदित्यर्थः यच्चनूतनं कर्मास्ति यच्चोद्यते ऊर्ध्वप्राप्यते स्तुयते इत्यर्थः हेवसवो वासकाः यच्च शस्यते शंसनं क्रियते तस्य विश्वस्पोल्लष्टस्य नवेदसः जानन्तो भवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

मृळतं नो मरुतो मावधिष्टनस्मभ्यं शर्म बहुलं वियन्तन ।

अधिस्तोत्रस्य सख्यस्य गातन शुभं यातामनु रथा अदत्सत ॥ ९ ॥

मृळतं । नः । मरुतः । मा । वधिष्टन । अस्मभ्यम् । शर्म ।

बहुलम् । वि । यन्तन । अधि । स्तोत्रस्य । सख्यस्य । गातन ।

शुभम् । याताम् । अनु । रथाः । अदत्सत ॥ ९ ॥

हेमरुतः नोस्मान्मृळत सुखयत मावधिष्टन असम्यकरणादिजनितेन कोपेन मावधि-
भ्यं किंतु अस्मभ्यं शर्म सुखं बहुलं अत्यधिकं वियन्तन कुरुत किंच स्तोत्रस्य स्तोत्रं
सख्यस्य सख्यं अधिगातन अधिगच्छत स्तुतिमनुभूयास्माह सख्यं कुरुतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

यूयमस्मान्नयत वस्यो अच्छानि रंहतिभ्यो मरुतो गृणानाः ।

जुषध्वं नो हव्यदाति यजत्रा वयं स्यामपतयोरयीणाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

यूयम् । अस्मान् । नयत । वस्यः । अच्छ । निः । अंहतिभ्यः ।

मरुतः । गृणानाः । जुषध्वम् । नः । हव्यदातिम् । यजत्राः ।

वयम् । स्याम । पतयः । रयीणाम् ॥ १० ॥ १८ ॥

हेमरुतोयूयमस्मान् वस्यो वसीयो धनं स्वर्गादिलक्षणं स्थानं वा अल्ल अभिलक्ष्य नयत प्राप-
यत किंच अंहतिभ्यः पापेभ्यो निर्णयत निर्गमयत गृणानाः स्तुयमानाः कर्मणिकर्तृप्रत्ययः जुष-
ध्वं सेवध्वं नोस्माकं हव्यदातिं हविर्दानवन्तं पत्नं हेयजत्राः यष्टव्यायूयं वयं च रयीणां बहुविधा
नां धनानां पतयः स्याम भवेम ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य ष्टीमिष्टादशो वर्गः ॥ १८ ॥

अग्नेशर्धन्तमितिनवर्चंद्वादशंस्तुक्तं श्यावाश्वस्यापमरुतं तृतीयासप्तम्यौसतोवृहत्या
शिष्टावृहत्यः अग्नेनयवार्हंतंतृतीयासप्तम्यौसतोवृहत्यावित्यनुक्रमणिका ।

तत्रमथमा—

अग्नेशर्धन्तमागणंपिष्टंरुक्मेभिर्जिभिः ।

विशोअद्यमरुतामवह्वयेदिवश्चिद्रोचनादधि ॥ १ ॥

अग्ने । शर्धन्तम् । आ । गणम् । पिष्टम् । रुक्मेभिः । अंजिभिः । विशः ।
अद्य । मरुताम् । अव । ह्वये । दिवः । चित्र । रोचनात् । अधि ॥ १ ॥

हेअग्ने शर्धन्तं शत्रुनभिभवन्तं यज्ञायोत्सहमानंवा गणं मरुतांगणं आह्वयेद्विशेषः
कीदृशंगणं रुक्मेभिः रुक्मैः रोचयानैरंजिभिः आभरणैश्च पिष्टं अवयवितं युक्तमित्यर्थः
अद्यास्मिन्यागदिनेमरुतांविशः प्रजाः गणानित्यर्थः तान्नोचनाद्रोचमानादिवोद्युलोकादधीतिपंच-
म्यर्थानुवादी चित्पूरणः अत्र अवस्ताव अस्मदभिमुखं ह्वये आह्वयामि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यथाचिन्मन्यसेहृदातदिन्मेजग्मुराशसः ।

येतेनेदिष्टंह्वनान्यागमंतान्वर्धभीमसंदृशः ॥ २ ॥

यथा । चित्र । मन्यसे । । हृदा । तत् । इत् । मे । जग्मुः ।
आशसः । ये । ते । नेदिष्टम् । ह्वनानि । आह्वयन्तु । तान् ।
वर्ध । भीमसंदृशः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं हृदा हृदयेन मरुतोपथाचिन्मन्यसे चिदितिपूजार्था येनप्रकारेण अतिपूजि-
तं जानासि तेष्वान्तरं करोषीत्यर्थः तद्विद्य तथैव मेमदर्थं जग्मुर्गच्छन्तु आशसः आशंसितारः इ-
च्छन्तः शत्रुवर्हिसन्तोवा अनन्तरं येमरुतोनेदिष्टं अत्यंतान्तिकंसन्निपावेव ते तव ह्वनान्याह्वान-
नानिश्रुत्वा आगमन् आगच्छन्ति तान् भीमसंदृशः कालविलंबासहनेनभयंकरदर्शनान् वर्ध-
यर्थं यद्विःप्रापणेन ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मी॒ङ्क्षु॒ष्मती॒व॒पृथि॒वी॒परा॑ह॒ता॒म॒द॒न्त्ये॒त्य॒स्मदा॑ ।

ऋ॒क्षो॒न॒वो॒म॒रुतः॒॑शिमी॑वाँ॒अमो॑दु॒धो॒गौरि॑व॒भीम॒युः ॥ ३ ॥

मी॒ङ्क्षु॒ष्मती॑ऽइव । पृथि॒वी । परा॑ऽह॒ता । म॒द॒न्ती । ए॒ति ।

अ॒स्मत् । आ । ऋ॒क्षः । न । वः । म॒रुतः॑ । शिमी॑ऽवान् ।

अमः । दु॒धः । गौःऽइव । भी॒म॒युः ॥ ३ ॥

मीङ्क्षुष्मतीमवलस्वामिका पराहता अन्यैरभिभूतापृथिवीव अत्रपृथिवीशब्दस्तदधिष्ठितांपर्जालक्षयति सायथा स्वस्वामिनमुपद्रुताभिमच्छतितद्वदिति मरुतांसाकल्पेनसर्वथाप्राप्ते-
हृष्टान्तः एवंमदन्तीहृष्यन्ती मरुत्तेना अस्मत् अस्मानित्यर्थः आपति आगच्छति हेमरुतो-
बोयुष्माकं अमोबलं गणः ऋक्षो न अग्निरिव शिमीवान् कर्मवान् दुधोदुधरः गौरिवभीमयुः
भीमैर्वृषभैर्युक्तागौरिव सयथा शिमीवान् कर्मवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

निये॒रिण॑न्त्यो॒जसा॑वृ॒थागा॒वो॒न॒दु॒र्धुरः॑ ।

अश्मा॑नं॒चित्स्व॑र्यं॒पर्व॑तं॒गिरि॑प्र॒च्याव॑यन्ति॒याम॑भिः ॥ ४ ॥

नि । ये । रि॒णंति॑ । ओज॑सा । वृ॒था । गा॒वः । न । दुः॑धुरः ।

अश्मा॑नम् । चि॒त् । स्व॑र्यम् । पर्व॑तम् । गि॒रिम् । प्र । च्य॑व॒यन्ति॑ ।

याम॑भिः ॥ ४ ॥

येमरुतोओजसा स्वीयेनपलेन निरिणन्ति हिंसन्ति शत्रून् वृथा अनायासेन
स्वसंचारमावेण गावोन दुर्धुरः दुःस्तेनाहिंस्याजश्वाइव तेमरुतः स्वर्यं शब्दपत्वं अ-
श्मानं व्याप्तंपर्वतं जगत्पूरकोदकवन्तं पर्ववान्पर्वतः पर्वपुनःपृणातेःपीणातेर्वाइतिनिर्हंकं । ता-
दृशं गिरिं मेघं यद्वा पर्वतमितिविशेष्यंगिरिमितिविशेषणं निगिरत्युदकमितिगिरिः तं-
यायभिर्गमनैः मच्यावयन्ति उदकनिर्गमनार्थं ॥ ४ ॥

अथर्षचमी-

उत्तिष्ठनूनमेपांस्तोमैःसमुक्षितानाम् ।

मरुतांपुरुतममपूर्व्यगवांसर्गमिवह्वये ॥ ५ ॥ १९ ॥

उत् । तिष्ठ । नूनम् । एपाम् । स्तोमैः । । समुक्षितानाम् ।

मरुताम् । पुरुतमम् । अपूर्व्यम् । गवाम् । सर्गमइदम् । ह्वये ॥ ५ ॥

हेमरुतोप्यं उत्तिष्ठ उत्तिष्ठत व्यत्ययेनैकवचनं नूनं निश्चयं एपांस्तोमैःस्वोभिः
समुक्षितानां वर्धितानामरुतां यद्वा स्तोमैरुपह्वयवृत्तिसंबन्धः तादृशां मरुतां पुरुतमं मनु-
ततमं अपूर्व्यं नविद्यतेपूर्वोपेभ्यस्तंपूर्व्यं सर्गं संबन्धं गवामुदकानां प्रसिद्धानांगवांवा स-
र्गं संबन्धमिवह्वये आह्वये ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथपञ्जी-

युद्ध्वंहरूपीरथेयुद्ध्वंरथेपुरोहितः ।

युद्ध्वंहरीअजिराधुरिवोह्वेवर्हिष्ठाधुरिवोह्वे ॥ ६ ॥

युद्ध्वम् । हि । अरुपीः । रथे । युद्ध्वम् । रथेषु । रोहितः ।

युद्ध्वम् । हरी इति । अजिरा । धुरि । वोह्वे । वर्हिष्ठा ।

धुरि । वोह्वे ॥ ६ ॥

हेमरुतोप्यं रथे युष्मदीये सर्वैवासाधारणभूते अरुपीरारौचमानावडवाः युद्ध्वं योज-
यध्वं तथा रथेषु युष्मदीयेषु रोहितोरोहितवर्णायुद्ध्वं हरी अश्वौ अजिरा अजिरी आशुगम-
नौ धुरिवोह्वे वहनाययुद्ध्वं आदरार्थंपुनरुच्यते वर्हिष्ठा योद्धवमावश्वौधुरिवोह्वे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्यवाज्यरूपस्तुविष्वणिरिहस्मधापिदर्शितः ।

मावोयामेषुमरुतश्चिरंकेरुप्रतरथेषुचोदत ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । अरूपः । तुविऽस्वनिः । इह । स् । धायि ।
दर्शतः । मा । वः । यामेषु । मरुतः । चिरम् । करत् । प्र । तम् ।
रथेषु । चोदत् ॥ ७ ॥

उतापिच स्यः सवाजी वेजनवानरूपआरोचनः तुविष्वणिः प्रभूतध्वनिरश्वः अरूप-
इत्यनेनरोहितइत्युक्तंभवति षष्टिर्वहतिरोहितइतिह्युक्तं । इहेदानीं दर्शतोदर्शनीयःसन् धायि र-
थेनियोजितः स्मेतिपूरणः हेमरुतोवोयामेषु गमनेषु सोश्वश्चिरं विलंबंमाकरव माकरोतु तं रथेषु
रथेषुक्तमितिशेषः प्रचोदत मेरयत यथाविलंबंनकुर्यात्तथापेरयत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रथंनुमारुतं वयंश्रवस्युमाहुवामहे ।

आयस्मिन्तस्थौसुरणानि विभ्रती सचामरुतसुरोदसी ॥ ८ ॥

रथम् । नु । मारुतम् । वयम् । श्रवस्युम् । आ । हुवामहे । आ ।

यस्मिन् । तस्थौ । सुरणानि । विभ्रती । सचां । मरुतसु ।

रोदसी ॥ ८ ॥

षयमात्रेयाः रथं रंहणस्वभावं मारुतं मरुतांसं वन्धिनं रथं श्रवस्युं अनेछुं नुअय आ-
हुवामहे आह्वयामः यस्मिन्नथे सुरणानि सुरमणानि जलानि विभ्रती धारयन्ती रोदसी रु-
द्रस्यपत्नी मरुतांमाता यद्वा रुद्रोवायुः तत्पत्नी माध्यमिकादेवीमरुतसु सचा सहिता आत-
स्थौ आस्थितवती तंरथमाहुवे ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तं वः शर्धरथेषु भंत्वेपंपं नस्युमाहुवे ।

यस्मिन्तसुजातासु भगामहीयते सचामरुतसुभीह्वपी ॥ ९ ॥ २० ॥

तम् । वः । शर्धम् । रथेषुभम् । त्वेपम् । पंनस्युम् । आ । हुवे ।

यस्मिन् । सुजाता । सुभगां । ह्वीयते । सचां । मरुतसु ।

भीह्वपी ॥ ९ ॥ २० ॥

हेमरुतः वः शर्धं युष्मदीयं बलं गणं रथेशुभं रथेशोभमानं त्वेषं दीप्तं पनस्युं स्तुत्यमा-
हुवे आह्वये यस्मिन्शर्धं सुजाता सुष्टुमवृद्धा सुभगा शोभनभाग्या अतिमहती मीळुषी
मीळुष्टमशिवतमेत्यादौदर्शनान्मीढ्वान्मुदः तत्पत्नीमीळुषी मरुत्यु सचा मह महीयते पूज्यते
वंशर्धमाहुवे आपस्तंबोपिरुद्रपत्नीमीळुषीसंज्ञयाव्यवजहार उत्तरया दक्षिणस्यामीरानमावाहय-
ति लौकिक्यावाचोत्तरस्यां मीळुषीं मध्येजयन्तमिति ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पृतीयेर्विशोबर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिपञ्चमेमण्डलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेनुवाकेषोडशसूक्तानि तत्रारुद्रासइत्यष्टचैप्रथमंसूक्तं श्यावाश्वस्यार्थमारुतं सप्तम्यष्ट-
म्यौत्रिष्टुभौ शिष्टापइजगत्यः आरुद्रासोष्टौद्विनिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

आरुद्रासइन्द्रवन्तःसजोपसोहिरण्यरथाःसुवितायगन्तन ।

इयंवाँअस्मत्प्रतिहृत्यतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्साउदन्यवे ॥ १ ॥

आ । रुद्रासः । इन्द्रवन्तः । सजोपसः । हिरण्यरथाः ।

सुविताय । गन्तन । इयम् । वः । अस्मत् । प्रति । हृत्यते । मतिः ।

तृष्णजे । न । दिवः । उत्साः । उदन्यवे ॥ १ ॥

हेरुद्रासोरुद्रपुत्राः इन्द्रवन्तः इन्द्रेणयुष्मत्स्वामिनातद्वन्तः सजोपसः परस्परंसमानपी-
तयोहिरण्यरथाः हिरण्यमयरथाःसन्तः सुविताय सुगमनाय तरसाधनाय सुष्टु सर्वैर्ग-
न्तव्याय यज्ञाय तदर्थं आगन्तन आगच्छत किमत्रविद्यतइतितदुच्यते इयं अस्मदस्मदीया
मतिः स्तुतिर्वीयुष्मान्प्रतिहृत्यते कामयते तस्मादागच्छत उदन्यवे उदकेच्छवे तृष्णजे शो-
तमाय दिवः युलोकसकाशाव उत्साः उदकनिष्पन्दायथायुष्माभिः प्रेरितास्तद्वदस्मदर्थमप्या-
गत्याग्निमतददतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वाशीमन्तःऋष्टिमन्तोमनीपिणःसुधन्वानइपुमन्तोनिपङ्क्तिणः ।

स्वश्वास्थसुरथाःपृश्निमातरःस्वायुधामरुतोयाथनाशुभम् ॥ २ ॥

वाशीऽमन्तः । ऋष्टिऽमन्तः । मनीषिणः । सुधन्वानः । इषुऽमन्तः ।
 निपङ्गिणः । सुधन्वाः । त्वा । सुहरथाः । पृश्निऽमातरः ।
 सुधायुधाः । मरुतः । याथन । शुभम् ॥ २ ॥

हेमरुतः सूर्यवाशीमन्तः वाशीवितक्षणसाधनमायुधं तद्वन्तःस्थ ऋष्टिमन्तः ऋष्टिर्नाम
 छुरिका तद्वन्तःस्थ एवंसर्वत्रयोज्यं मनीषिणः मनसईश्वराः मनस्विनः सुधन्वानः शोभनधनु-
 ष्काः इषुमन्तोवाणवन्तः निषंगिणोनिषंगवन्तः स्वश्वाःस्थ शोभनाश्वाभवथ सुरथाः शोभन-
 रथाः पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः स्वायुधाः स्वङ्गपरश्वादिसकलायुधोपेताः एवंमहात्मानःसन्तः
 शुभंशोभनंयथाभवतितथाशुभं उदकायवा रथेनयाथन गच्छथ ॥ २ ॥

अथतृतीया—

धुनुथद्यांपर्वतान्दाशुपेवसुनिवोवनाजिहृतेयामनोभिया ।
 कोपयथपृथिवींपृश्निमातरःशुभेयदुग्त्राःपृषतीरयुग्ध्वम् ॥ ३ ॥
 धुनुथ । द्याम् । पर्वतान् । दाशुपे । वसु । नि । वः । वना । जिहृते ।
 यामनः । भिया । कोपयथ । पृथिवीम् । पृश्निऽमातरः । शुभे ।
 यत् । उपाः । पृषतीः । अयुग्ध्वम् ॥ ३ ॥

हेमरुतः घांदिवीत्यर्थः पर्वतान् मेघान् दाशुपे हविर्दानेयजमानाय वसु धनानि च
 धुनुथ पापयथ वीयुष्माकं यामनः गमनस्यभियाभीत्या वना वनानि वृक्षादिसमूहानि
 निजिहृते नितरांकंपते अवनताभ्रशंरोसंतौत्यर्थः हेपृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः पृश्नियैवैपयसोम-
 रुतोजाताइतिहिश्रुतिः । हेमरुतः पृथिवीं कोपयथ अभिवृष्ट्या क्षोभयथ हेउग्राउर्दूर्ण-
 बलाः सूर्यं यद्यदा शुभे उदकार्थं पृषतीर्युष्मदीयाअश्वाःअयुग्ध्वं योजयथ तदा को-
 पयथपृथिवीं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वातत्वियोमरुतोवर्षनिर्णिजोयमाइवसुसदृशःसुपेशंसः ।
 पिशद्वाश्वाअरुणाश्वाअरेपसुःप्रत्वक्षसोमहिनाद्यौरिवोरवः ॥ ४ ॥

वातंस्त्वियः । मरुतः । वर्षदनिर्निजः । यमाःइव । सुसदृशः ।
सुपेशसः । पिशङ्गअश्वाः । अरुणअश्वाः । अरेपसः ।
प्रदत्त्वक्षसः । महिना । द्यौःइव । उरवः ॥ ४ ॥

वातस्त्वियः सर्वदासंपातदीपयः वर्षनिर्णिजः वृष्टेःशोधयितारः अथवा निर्निगिति
रूपनाम वर्षमेयरूपयेषांवेतादृशाः वृष्टिप्रदाइत्यर्थः यमाइव युगलोत्पन्नाइव सुसदृशः परस्प-
रंबलरूपादिभिरत्यन्तंरूपाः सुपेशसःशोभनरूपाः पिशंगाश्वाः पिशंगवर्णाश्वोपेताः तथा अ-
रुणाश्वाःअरेपसोअपापाः प्रदत्त्वक्षसः प्रकृतंतनूकर्तारोद्वेष्टृणां महिना महत्त्वेन द्यौरिवान्वरिक्ष-
मिव उरवःविस्तीर्णाउक्तलक्षणाः नामभेजिरेइत्युत्तरेणसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पुरुद्वप्साअंजिमन्तःसुदानवस्त्वेषसन्दृशोअनवभ्रराधसः ।
सुजातासोजनुपारुक्मवक्षसोदिवोअर्काअमृतंनामभेजिरे ॥५॥२१॥

पुरुद्वप्साः । अंजिमन्तः । सुदानवः । त्वेषसन्दृशः ।
अनवभ्रराधसः । सुजातासः । जनुपा । रुक्मवक्षसः ।
दिवः । अर्काः । अमृतम् । नाम । भेजिरे ॥ ५ ॥ २१ ॥

पुरुद्वप्साः प्रभूतोदकाः अंजिमन्तः आभरणवन्तः सुदानवः शोभनदानाः त्वेषसंदृशोदी-
तरूपाः अनवभ्रराधसोऽनवभ्रधनाः सुजातासः शोभनजननाः जनुपा जन्मनैव उक्तरूपाः
रुक्मवक्षसोहारवक्षस्काः अर्काः पूज्याः मरुतोदिवोघुलोकादागत्य अमृतममरणसाधनं नाम-
उदकं नमनहेतुकमुक्तलक्षणंहविर्वा भेजिरे लब्धवन्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयैकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

कृष्टयोवोमरुतोअंसपोरधिसहओजोवाहोवोवल्हितम् ॥
नृम्णाशीर्पस्वायुंधारथेषुवोविश्वावःश्रीरधितनूपुपिपिशो ॥ ६ ॥

ऋष्टयः । वः । मरुतः । अंसयोः । अधि । सहः । ओजः ।
वाहोः । वः । बलम् । हितम् । चृम्णा । शीर्षेष्टु । आयुधा । रथेषु ।
वः । विश्वा । वः । श्रीः । अधि । तनूर्यु । पिपिशे ॥ ६ ॥

हेमरुतः षोडश्याकपंसयोरधि ऋष्टयआयुधविशेषाः हिताः आभिताः वक्ष्यमाणहितशा-
ब्दोविपरिणेतव्यः अधीतिसप्तम्यथानुवादी तथा बोवाहोरधिसहः शत्रूणामभिभावुकं ओजः
ओजोनामाष्टमोधातुः तद्वर्षवत् हितं निहितं शीर्षेष्टु शिरःसु नृम्णा नृम्णानि हिरण्यमया-
नि षडोष्णीषादीनि निहितानि रथेष्वायुधा आयुधानि युद्धसाधनानि निहितानि विश्वा
सर्वा वःश्रीः युष्माकंकान्तिः तनूर्यु तदीयेषु अधिपिपिशे अधिष्ठिताआभिता ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

गोमदश्वावद्द्रथवत्सुवीरंचन्द्रवद्राधोमरुतोददानः ।
प्रशस्तिनःऋणुतरुद्रियासोभक्षीयवोर्वसोदैव्यस्य ॥ ७ ॥
गोदमन् । अश्वंश्वत् । रथंश्वत् । सुवीरम् । चन्द्रश्वत् ।
राधः । मरुतः । दद । नः । प्रशस्तिम् । नः । ऋणुत । रुद्रियासः ।
भक्षीय । वः । अवंसः । दैव्यस्य ॥ ७ ॥

हेमरुतः नोत्सर्गं गोमद बहुभिर्गोभिरुपेतं अश्ववद् बहुभिरश्वैरुपेतं रथवद् रथोपेतं
सुवीरं सुष्ठु पुत्रोपेतं चन्द्रवद् हिरण्योपेतं राधोन्नं दद ददत व्यत्ययेनैकवचनं अथवालोडर्थस्य
छिद्योभ्रमवहुवचनं हेरुद्रियासोरुद्रपुत्रामरुतःश्रोत्यदीयां प्रशस्तिस्तद्विदित्यर्थः तांऋणुत
ऋणुत षोडश्याकंस्वभूतं अवसोवोरक्षणं दैव्यस्य दैव्यं देवार्हभक्षीय भजेय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

ह्येनरोमरुतोमृळतान्स्तुवीमघासोअमृताऋतंज्ञाः ।
सत्यंश्रुतःकव्योयुवानोवृहद्विरयोवृहद्वृक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २२ ॥
ह्ये । नरः । मरुतः । मृळत । नः । तुर्विदमघासः । अमृताः ।
ऋतंज्ञाः । सत्यंश्रुतः । कव्यः । युवानः ।
वृहद्वृक्षमाणाः । वृहत् । वृक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २२ ॥

ह्ये हेनरोनेतारः नःमरुतोस्मान् घृळ्वत सुखयत अस्मभ्यंहितापवा सुखिनोभ्र-
वत हेतुवीमघासः प्रभूतधनाः अमृताः अमरणस्वभावाः ऋतज्ञाः उदकस्ययज्ञस्पवा
ज्ञातारः कर्तारइत्यर्थः सत्यश्रुतः सात्येनरात्यफलत्वेनप्रसिद्धाः कवयोमेधाविनः युवानो-
नित्यतरुणाः बृहद्दिरयः प्रभूतस्तुतयः बृहदत्यधिकं उक्षमाणाः हविर्भिःसेवित्राः उदकं
वासिचन्तोयूयंघृळ्वत ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

तमुनूनमित्यष्टचैद्वितीयं सूक्तं शवावाश्वस्यार्षत्रैदुभ्रंमारुतं तन्वित्यनुक्रमणिका वि-
नियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

तमुनूनंतविपीमन्तमेपांस्तुपेगणंमारुतं नव्यसीनाम् ।

यआश्वंश्वाअमवद्दहन्तउतेशिरेअमृतस्यस्वराजः ॥ १ ॥

तम् । ॐ इति । नूनम् । तविपीमन्तम् । एपाम् । स्तुपे ।

गणम् । मारुतम् । नव्यसीनाम् । ये । आशुऽअश्वाः । अमंऽवत् ।

वहन्ते । उत । ईशिरे । अमृतस्य । स्वऽराजः ॥ १ ॥

तमु तमेव पूर्वस्तुतमेव मारुतं मरुतांसंन्धिनं तंगणं तविपीमन्तं दीप्तिमन्तं नू-
नं अद्य स्तुपे कीदृशांमरुतां नव्यसीनां लिंगव्यत्ययः नवतराणांस्तुत्यानांवा एषामारु-
तंगणं गणावयवभूतामरुतः कीदृशाइतिउच्यते येमरुतः आश्वश्वाः शीघ्रगाम्यश्वोपेवाः
अमवद् बलवद् बलवन्तोयथाभर्वान्तथावहन्तोगच्छन्तः उवापिच ईशिरे ईश्वराभर्वान्त
अमृतस्योदकस्य स्वरजः स्थायत्तदीप्तयः स्वयमेवराजमानाः तेषांगणंस्तुपे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वेपंगणंतवसंस्वादिहस्तंधुनिव्रतंमायिनंदातिवारम् ।

मयोभ्रुवोपेअर्भितामहित्वावन्दस्वविप्रतुविरार्थसोनृन् ॥ २ ॥

त्वेपम् । गणम् । तवसंम् । स्वादिऽहस्तम् । धुनिऽव्रतम् । मायिनंम् ।

दातिऽवारम् । मयःऽभ्रुवः । ये । अर्भिताः । म्हित्वा । वन्दस्व ।

विप्र । तुविऽरार्थसः । नृन् ॥ २ ॥

विषं दीपेगणं मारुतं तयसं वल्वन्तं खादिहस्तं कटकहस्तं धुनिवतं कंपयितृ-
कर्माणं मायिनं प्रज्ञावन्तं दातिवारं दत्तधनं हेविप्र होतः वंदस्य स्तुहीतिसंबन्धः येम-
रुतोमयोभुवः सुखस्यभावयितारः महित्वा महत्त्वेन अमिताः अपरिच्छिन्नाः तान्, तुवि-
राधसः प्रभूतधनात् नृन् नेतृन् वन्दस्व ॥ २ ॥

अथरुतीया-

आवोयन्तूदवाहासोअद्यदृष्टियेविश्वेमरुतोजुनन्ति ।

अयंयोअग्निर्मरुतःसमिद्धएतंजुषध्वंकवयoyुवानः ॥ ३ ॥

आ । वः । यन्तु । उद्ववाहासः । अद्य । दृष्टिम् । ये । विश्वे ।

मरुतः । जुनन्ति । अयम् । यः । अग्निः । मरुतः । समृद्धः ।

एतम् । जुषध्वम् । कवयः ॥ युवानः ॥ ३ ॥

येविश्वेव्यासाः मरुतोवृष्टिजुनन्ति मेरयन्ति तेउदवाहासः उदकस्यबोदारोमरुतः अघेदानीं
षोयुप्रान् आयन्तु, आगच्छन्तु ऋत्विग्यजमानाः अथप्रत्यक्षवादः हेमरुतः यः प्रसिद्धोयमग्निः
समिद्धः सम्यग्दीपितः एतमग्निं जुषध्वं सेवध्वं हेकवयोमेधाविनोहेयुवानः नित्यतरुणाः सर्व-
व्यासावा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यूपंराजान्मिर्यंजनायविश्वतष्टंजनयथायजत्राः ।

युष्मदेतिमुष्टिहावाहुजूतोयुष्मत्सदश्वोमरुतःसुवीरः ॥ ४ ॥

यूयम् । राजानम् । इर्यम् । जनाय । विश्वतष्टम् । जनयथ ।

यजत्राः । युष्मत् । एति । मुष्टिहा । वाहुजूतः । युष्मत् ।

सत्सदश्वः । मरुतः । सुवीरः ॥ ४ ॥

हेमरुतः मूर्यं जनाय यजमानाय राजानं स्वामिनं राजमानंवा इर्यं शत्रूणांमेरकं व्याव-
यितारं विश्वतष्टं विश्वानामऋभूणांमध्यमः सकुशली तेननिर्मितं अत्यन्तरूपवन्तमित्यर्थः
तादृशंपुत्रं जनयथ उत्सादमथ हेयजत्राः यष्टव्याः हेमरुतोयुष्मद्युष्मत्तः शति गच्छति पुत्रः की-
दृशः मुष्टिशब्दोवाहूपलक्षकः स्वभुजवलेनैवहन्ताशत्रूणां तदेवोच्यते, बाहुजूतः बाहुमेरकः

शत्रूणां यस्यतादृशःपुत्रएति तथायुष्मत्पुष्मत्तः सद्भवोविद्यमानाश्वः बहुश्वइत्यर्थः सुवीरः शोभनवीर्यःपुत्रएति जायतइत्यर्थः ॥ ४ ॥

वरुणप्रघासेमारुत्याभामिक्षायाभराइवेतियाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमाअहेवेमं मेवरुणश्रुधीति । एकादशिनेमारुतेपशवैपैवपशुपुरोडाशस्ययाज्या सूत्रितंच—अराइवेदचरमा-अहेवयावःशर्मराशमानायसन्धीति ।

सैषापंचमी—

अ॒रा॒इ॒वे॒द॒च॒र॒मा॒अ॒हे॒व॒प्र॒भ्र॒जा॒य॒न्ते॒अ॒कं॒वा॒म॒हो॒भिः ।

पृ॒श्रेः॒पु॒त्रा॒उ॒प॒मा॒सो॒र॒भि॒ष्टाः॒स्व॒या॒म॒त्या॒म॒रु॒तः॒सं॒मि॒मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अ॒राः॒इ॒व । इ॒त् । अ॒च॒र॒माः । अ॒हा॒इ॒व । प्र॒भ्रं । जा॒य॒न्ते ।

अ॒कं॒वाः । म॒हः॒इ॒भिः । पृ॒श्रेः । पु॒त्राः । उ॒प॒मा॒सः । र॒भि॒ष्टाः ।

स्व॒या । म॒त्या । म॒रु॒तः । स॒म् । मि॒मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अराइवेव रथशंकवइव अचरमाः अनिरुष्टाः सर्वसमाः सहैवोत्पन्नाश्चेत्यर्थः अहेव अहानीव दिवसायथासर्वेपिपष्टिघटिकात्मकाःतद्वत्सप्तसंख्योपेतसप्तगणरूपेणसमाइत्यर्थः अनेनदृष्टान्तद्वयेनैसादृश्याभावःप्रतिपादितः एवमुक्तलक्षणाः महोभिस्तेजोभिः प्रभ्रजायन्ते प्रकर्षेणमादुर्भवन्ति एकः प्रसमुपोदःपादपूरणइत्युपसर्गाभ्यासः सचपूरणः तेचाकवाःअनत्पाः यद्वा महोभिरित्यस्यविशेषणं पृश्रेर्माध्यमिकायावाचोगोरूपामान्तरिक्षस्यवा पुत्रस्थानीयाः उपमासः प्रत्येकंसमानाः रभिष्टाः प्रकृष्टवेगाः एवंमहानुभावामरुतः स्वयामत्या स्वकीयपैवानुग्रहबुद्ध्या संमिमिक्षुः वृष्ट्यासम्यक्संचन्ति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

य॒त्प्रा॒या॒सि॒ष्ट॒पृ॒प॒ती॒भि॒र॒श्वै॒र्वी॒ळु॒प॒वि॒भि॒र्म॒रु॒तो॒रथे॒भिः ।

क्षो॒र्द॒न्ते॒आ॒पो॒रि॒ण॒ते॒वना॒न्यवो॒स्त्रि॒यो॒ष्ट॒प॒जः॒क॒न्द॒तु॒द्यौः ॥ ६ ॥

य॒त् । प्र । अ॒या॒सि॒ष्ट । पृ॒प॒ती॒भिः । अ॒श्वैः । वी॒ळु॒प॒वि॒भिः ।

म॒रु॒तः । रथे॒भिः । क्षो॒र्द॒न्ते । आ॒पः । रि॒ण॒ते । वना॒नि । अ॒व ।

उ॒स्त्रि॒यः । ष॒ष्ट॒प॒जः । क॒न्द॒तु॒ । द्यौः ॥ ६ ॥

हेमरुतः यद्यदा प्रायासिष्ट प्रगच्छथ पृथतीभिः पृथत्संज्ञकैरश्वैः वाहनसाधनैरश्वैः
अश्वशब्दोत्रवाहनसामान्यवचनः अतःपुलिङ्गता तथान्यत्र यदश्वान्धूपुपृथतीरयुग्ध्वं । रोहिद-
श्वोजाश्वइतिसामानाधिकरण्यप्रयोगः एवंभूताश्वयुक्तैः वीळुपविभिः दृढरथनेमिभिः रथे-
भिः प्रायासिष्ट यद्वाश्वैरथैश्चसह मरुतोपदाप्रायासिष्ट तदा आपः क्षोदन्ते क्षरन्ति वनानि वृ-
क्षसमूहाः रिणते हिंस्यन्ते वेगेनभज्यन्ते उल्लियः उल्लाः सूर्यरश्मयः तत्संबन्धीपर्जन्यः वृषभो-
षांवरिषिता द्यौर्द्योतमानः अवक्रन्दतु अवाङ्मुत्संशब्दयतुवृष्टयर्थम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रथिष्ट्यामन्पृथिवीचिदेपांभर्तेवगर्भस्त्रमिच्छवोधुः ।
वातान्द्वान्ध्र्यान्ध्रुयुयुज्जेवर्षस्वेदं चक्रिरेरुद्रियासः ॥ ७ ॥

प्रथिष्ट । यामन् । पृथिवी । चित् । एषाम् । भर्ताऽइव ।
गर्भम् । स्वम् । इत् । शवः । धुः । वातान् । हि । अश्वान् । धुरि ।
आऽधुयुज्जे । वर्षम् । स्वेदम् । चक्रिरे । रुद्रियासः ॥ ७ ॥

एषामरुतां यामन् यामनि गमनेपृथिवी भूमिः चिदितिपूरणः प्रथिष्ट प्रख्याताभवत्
गर्भयोग्याभवदित्यर्थः तेचमरुतोभर्ता लौकिकःपतिः गर्भमिव भार्यायाः तथाभूम्याः स्वमित्
स्वभूतंगर्भं गर्भस्थानीयं शवः उदकं धुः स्थापितवन्तः हियस्मात् वातान् गन्तूनश्वान् धुरि
रथसंचन्धिन्यां आयुयुजे आयोजितवन्तः तस्माद्वर्षं स्वेदं स्वेदस्थानीयं वृष्टिसंस्त्यायं चक्रिरे
कुर्वन्ति रुद्रियासोरुद्रपुत्राः ॥ ७ ॥ अथाष्टमी-

हयेनरोमरुतोमृळतान्स्तुवीमघासोअमृताः ऋतंज्ञाः ।
सत्यंश्रुतः कवयंयुवानोबृहद्गिरयोबृहदुक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

हये । नरः । मरुतः । मृळतं । नुः । तुर्विऽमघासः । अमृताः ।
ऋतंऽज्ञाः । सत्यंऽश्रुतः । कवयः । युवानः । बृहत्ऽगिरयः ।
बृहत् । उक्षमाणाः ॥ ८ ॥ २३ ॥

हयेनरइत्यष्टमीगता ॥ ८ ॥

प्रवःस्पडितिअष्टर्चतृतीयसूक्तं श्यावाश्वस्यार्यमारुतम् अष्टमीत्रिष्टुप् शिष्टाःसप्तजगत्प्रः
प्रवस्त्रिष्टुवंतमित्यनुक्रमणिका । विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रवःस्पडंक्रन्सुवितायदावनेर्चादिवेप्रपृथिव्याऋतंभरे ।
उक्षन्तेअश्वान्तरुपन्तआरजोनुस्वभानुंश्रथयन्तेअर्णवैः ॥ १ ॥

प्र । वः । स्पट् । अक्रन् । सुविताय । दावने । अर्च । दिवे ।
प्र । पृथिव्यै । ऋतम् । भरे । उक्षन्ते । अश्वान् । तरुपन्ते । आ ।
रजः । अनु । स्वम् । भानुम् । श्रथयन्ते । अर्णवैः ॥ १ ॥

हेमरुतःवोयुष्मभ्यं हुविताय सुष्टुपाठव्याय दावने हविःप्रदानाय स्पट् स्पष्टा होता
प्र प्रकर्षेण अक्रन् क्रन्दति स्तौति वोयुष्मान्वा सुष्टुपाठव्यायदानायाक्रन् क्रन्दतेःशब्दकर्म-
णोलङ्थेत्तुडितिपिरूपं हेहोतः दिवोद्योतमानाय घुदेवाम प्रार्चं प्रकर्षेणस्तुहि हेआत्मन् तथा
पृथिव्यै पृथिव्याश्च ऋतं स्तोत्रं भरे संपादयामि यावापृथिव्यावपिमरुतामाधारत्वात् अत्रनि-
पातभाजोभवतः किंच तेमरुतोश्वान् व्यापकानुदकसंचान् उक्षन्तेसिंचन्ति रजआअन्तरिक्षं
आसर्वतस्तरुपन्तेतरन्ति संचरन्ति स्वभानुं स्वकीयतेजः अर्णवैःभेदैःसह अनुश्रथयन्ते अनु-
श्लेषयन्ति अनुकूलंप्रापयन्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अमदिपांभियसाभूमिरेजतिनौर्नपूर्णाक्षरतिव्यथियती ।
दूरेदृशोयेचितयन्तएमभिरन्तर्महेविदथेयेतिरेनरः ॥ २ ॥

अमात् । एषाम् । भियसां । भूमिः । एजति । नौः । न ।
पूर्णा । क्षरति । व्यथिः । यती । दूरेदृशः । ये । चितयन्ते ।
एमभिरः । अन्तः । महे । विदथे । येतिरे । नरः ॥ २ ॥

एषां अन्वादेशविपयत्वाद्नुदात्तः एषामरुतां भियसा भयेन भूमिरेजति कंपते नौर्न पू-
र्णा प्राणिभिः सायथोदकमध्ये क्षरति चलति व्यथिः व्यथितायती गच्छन्ती एतदुभयंनौवि-

शेषर्षं दूरेदृशोदूरेदृश्यमाना अपि येषरुतः एषभिर्गपनैः चितयन्ते ज्ञायन्ते तेषहान्तोमरु-
तोविदथे यज्ञे महे महते हविषे हविर्भक्षणाय अमात् स्वस्थानात् अन्तर्घावापृथिव्यो-
र्मध्ये येतिरे यतन्ते नरोनेतारोमरुतः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

गवांमिवश्रियसेशृङ्गमुत्तमंसूर्यो न चक्षुरजसो विसर्जने ।
अत्याइवसुभ्वर्श्चारवस्थनमर्याइवश्रियसेचेतथानरः ॥ ३ ॥
गवांमःइव । श्रियसे । शृङ्गम् । उत्तमम् । सूर्यः । न । चक्षुः ।
रजसः । विदसर्जने । अत्याःइव । सुभ्वः । चारवः । स्थन ।
मर्याःइव । श्रियसे । चेतथ । नरः ॥ ३ ॥

हेमरुतः यूपं गवांशृंगमिव उत्तममुत्कृष्टं उष्णीपपट्टादिकं श्रियसे श्रिये धारमथ
इविशेषः सूर्यो न सूर्येइव सयथा रजसः तेजसो विसर्जने चक्षुः दर्शनसाधनं मंडलं धत्ते
तद्ददजसोवृष्टेर्विसर्जने विसर्जनाय चक्षुः सर्वस्पमकाशकंतेजोधारयथ अत्याइवाश्वाइव
सुभ्वः सुधुसर्वत्रभवन्तः वेगवन्तः चारकोदर्शनीयाः स्थन भवथ मर्यामर्त्यायजमानाइव
तेयथा श्रियसे जानन्ति यज्ञादिकंतद्विष्ट्रियेचेतथ जानथ हेनरोनेतारोमरुतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

कोवोमहान्तिमहतामुदश्रवत्कस्काव्यामरुतःकोहपौस्या ।
यूयंहभूमिंकिरणंनैरजथप्रयद्भरंध्वेसुवितायदावने ॥ ४ ॥
कः । वः । महान्ति । महताम् । उत् । अश्रवत् । कः । काव्या ।
मरुतः । कः । ह । पौस्या । यूयम् । ह । भूमिम् । किरणम् ।
न । रेजथ । प्र । यत् । भरंध्वे । सुविताय । दावने ॥ ४ ॥

हेमरुतः षोडश्याकं महतां पुण्यानां कोपजमानोमहान्तिश्रेयांसि उदश्रवत् उत्कृष्टं
प्रागुयात् कश्चतदर्थं काव्या काव्यानि कवीनां षुष्माकंसंवन्धीनि स्तोत्राणि उदश्रवत्
कोहकश्च पौस्या पौस्यानि पराक्रमात् उदश्रवत् आदरार्थंपुनर्वचनं यूयंह यूयंतत्तु

भूमिं किरणं किरणमिव रेजय किरणं यथावृष्ट्यर्थं चालयथ तद्वत् भूमिरेजथ यद्यस्मात्-
सुखिताय सुष्ठुप्राप्तव्याय प्राप्तव्यस्येत्यर्थः तादृशस्य धनस्य वृष्ट्युदकस्यवा दावने दान-
माय प्रभरध्वे प्रकर्षेणसंपादयथवृष्टिं यस्माद्ययं एवंकुरुथ तस्मात्कएवंकरोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथर्षचमी-

अश्वार्थवेदरूपासः सर्वन्धवः शूराश्च प्रयुधः प्रोतयुधुः ।

मर्याश्च सुष्टुधोवा वृधुर्नरः सूर्यस्य चक्षुः प्रमिनन्ति वृष्टिभिः ॥ ५ ॥

अश्वार्थः इव । इत् । अरूपासः । सर्वन्धवः । शूराः इव । प्रयुधुः ।

प्र । उत । युयुधुः । मर्याः इव । सुष्टुधुः । वृधुः । नरः । सूर्यस्य ।

चक्षुः । प्र । मिनन्ति । वृष्टिभिः ॥ ५ ॥

मरुतएतेअश्वार्थ शीघ्रगन्तारः अरूपासः आरोचमानाः सवन्धवः समानएकएवबन्धु-
बन्धवकोरुद्रोयेषतितादृशाः परस्परबंधवः स्नेहयुक्तावा शूराभटाश्च प्रयुधः प्रयोद्दारोवैरि-
भिःसह तादृशाः उतापिच प्रयुयुधुः प्रकर्षेण युध्यन्ते मर्याश्च मनुष्यायथावर्धन्ते तथा सुवृ-
धुः सुष्ठुवर्धयितारोवर्धमानावा नरोनेतारोवृधुः वर्धन्ते एवं महात्मानः सूर्यस्यचक्षुस्तेजःसमूर्हं
मंडलंवा वृष्टिभिः प्रमिनन्ति प्रकर्षेणहिंसन्ति आवृण्वन्तीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपथी-

ते अज येष्ठा अकनिष्ठास उद्भिदो मध्यमासो महसा विवा वृधुः ।

सुजातासो जनुपापृश्निमातरो दिवो मर्या आनो अच्छा जिगातन ॥ ६ ॥

ते । अज्येष्ठाः । अकनिष्ठासः । उद्भिदः । अमध्यमासः ।

महसा । वि । वृधुः । सुजातासः । जनुपा । पृश्निमातरः ।

दिवः । मर्याः । आ । नः । अच्छ । जिगातन ॥ ६ ॥

तेमरुतः अज्येष्ठाः अकनिष्ठासः अकनिष्ठाः उद्भिदउद्भेदयितारः शत्रूणां अमध्यमासः
अमध्यमाः सर्वप्रकारैःसमः महसा तेजसा विवृधुः विवर्धन्ते सुजातासः सुष्ठुसंभूताः जनुपा
जन्मना पृश्निमातरः पृश्नेःपुत्राः मर्यामनुष्येष्वोहितायुषं दिवःसकाशात् नोस्मानच्छाभिमुखं
आजिगातन सर्वतःप्रशंसत साध्वनुष्ठितमिति उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः यद्वा पेषुजाताजनुपापृ-

श्रिमातरश्चतान् दिवआगतान् हेऋत्विजोपर्यायूयमाजिगातन आमच्छन् अथ
 च्छन्त्वस्मदभिमुत्तं ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वयो नये श्रेणीः प॒प्तुरो॒ज॒सान्ता॒न्दि॒वो॒बृ॒ह॒तः॒सानु॒न॒स्परि॑ ।

अ॒श्वा॒स॒ए॒षामु॒भये॒यथा॑वि॒दुःप्र॒पर्व॑तस्य न भ॒नू॒र॒चु॒च्यवुः ॥ ७ ॥

वयः । न । ये । श्रेणीः । प॒प्तुः । ओज॑सा । अ॒न्ता॒न् । दि॒वः । बृ॒ह॒तः ।

सानु॑नः । परि॑ । अ॒श्वा॒सः । ए॒षाम् । उ॒भये॑ । यथा॑ । वि॒दुः ।

प्र । पर्व॑तस्य । न॒भ॒नू॒न् । अ॒चु॒च्य॒वुः ॥ ७ ॥

येमरुतोवयोन पक्षिणइव श्रेणीः पंकयःसन्तः ओजसा बटेन दिवोत्तानिस्पर्श
 तस्यवा अन्तान् पर्यन्तान् बृहतोमहतः सानुनः समुन्नतस्याकाशवटयस्य परि इति
 पतन्ति एषामश्वास्तःअश्वाः पर्वतस्य मेघस्य नभनून् नभतेःशब्दकर्मणोनप्राप्तिवत् सन्त
 उदकानि प्राचुच्यवुः च्यावयन्ति उभयेदेवामनुष्याश्च यथाविदुर्जानन्ति तथापनुष्याणां
 सिद्धं देवाश्चवृष्टीसत्यां आग्रयणादौ हविःप्रदानेनजानन्ति देवानांबृष्टिसंपूर्तिरस्य
 स्वटापनेनउक्तं यदावर्षस्यवृषःस्यादथाग्रयणेनयजेतेत्युपक्रम्यादिदेवाआहुस्तथानुनं
 यणेनहियजतइति ॥ ७ ॥

गृणानाः स्तूयमानामरुतः रुद्रस्यपुत्रादत्यर्थः एते दिव्यंकोशं मेघमुदकमाचुच्युः आच्यावय-
न्ति द्विकर्मकोयं ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यदृतीयेचतुर्विंशोवर्गः॥२४॥

ईळेअग्निस्ववसमित्यष्टर्चचतुर्थस्तूर्कं श्यावाश्वस्यार्पं सप्तम्यष्टम्यौजगत्यौ शिष्टाःपद्
त्रिष्टुभः मरुदेवताकं अग्निमरुदेवताकंवा अनुक्रान्तंच—ईळेद्विजगत्यन्तमाग्नेयंचवेति । स्-
कविनियोगांशैंगिकः आद्याकारीर्यांसामिधेनीपुधाप्या सूत्रितंच—ईळेअग्निस्ववसंनमोभि-
रितिषाभ्येइति ।

सैपाप्रथमा—

ईळेअग्निस्ववसंनमोभिरिहप्रसत्तोविचयत्कृतनः ।

रथैरिवप्रभरेवाजयद्भिःप्रदक्षिणन्मरुतांस्तोमंमृध्याम् ॥ १ ॥

ईळे । अग्निम् । सु६अवसम् । नमः६भिः । इह । प्र६सत्तः ।

वि । च६यत् । कृतम् । नः । रथैः६इव । प्र । भरे । बा६जयत्६भिः ।

प्र६दक्षिणित् । म६रुताम् । स्तोमंम् । ऋ६ध्याम् ॥ १ ॥

अहंश्यावाश्वोग्निं स्ववसं स्वायत्तरक्षणं नमोभिःस्तोत्रैः ईळे स्तोमि तत्स्तोत्रंकृतमिहेदा-
नीं प्रसत्तः प्रसन्नः प्रकर्षेणयज्ञंप्राप्तोवासान् नोस्मदर्थं विचयत् विजानातु वाजयद्भिरज-
मिच्छद्भिः स्तोत्रैः रथैरिव रथैर्यथाभिमतंप्राप्नुवन्ति तद्वत् रंहणसाधनैः प्रभरे प्रकर्षेण
संपादयामि अभिमतं प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येनगच्छन् मरुतांस्तोमं स्तोत्रमृध्यांवर्धयेयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयेत्स्थुःपृषतीपुश्रुतासुंसुखेपुरुद्रामरुतोरथेषु ।

वनांचिदुद्याजिहृतेनिवोभियापृथिवीचिद्रेजतेपर्वतश्चित् ॥ २ ॥

आ । ये । त्स्थुः । पृषतीपु । श्रुतासुं । सु६खेपुं । रुद्राः । म६रुतः ।

रथेषु । वनां । चित् । उ६प्राः । जिहृते । नि । वः । भि६या ।

पृथि६वी । चित् । रे६जते । पर्वतः । चित् ॥ २ ॥

हेमरुतोरुद्रारुद्रपुत्राः आतस्थुः आतिष्ठन्ति पृथतीषु मरुतावाहनेषु श्रुतासु श्रान्तासु प्रसिद्धासुवा सुतेषु खमाकाशंछिद्रं शोभनरथाक्षद्वारेषु रथेषु रथानातस्थुरातिष्ठन्ति हेउम्राः उदूर्णबलामरुतोयूयं यदा रथमारूढाःस्थ तदानींवनाचिद्व वनान्यपिनिजिहतेन्यग्गच्छन्ति वी-
युष्पाकं भिया भीत्या पृथिवीचिद्व पृथिव्यपिरेजते पर्वतश्चिद्व पर्वतोपिरेजते कंपते उत्तरार्धः
प्रत्यक्षरुतः पूर्वार्धेयपवमकुर्वन् तेपांस्तोममृध्यामितिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

कारीर्यामारुतस्यसप्तकपालस्यपर्वतश्चिदित्येपायाज्या स्रवितंच-पर्वतश्चिन्महिपृष्टोवि-
भायसृजन्तिरश्मिभोजसेति ।

सैपावृतीया-

पर्वतश्चिन्महिपृष्टोविभायदिवश्चिन्सानुरेजतस्वनेवः ।
यत्क्रीळथमरुतऋष्टिमन्तआपइवस्र्ध्यञ्चोधवध्वे ॥ ३ ॥
पर्वतः । चिन् । महि । पृष्टः । विभाय । दिवः । चिन् ।
सानु । रेजत । स्वने । वः । यत् । क्रीळथ । मरुतः ।
ऋष्टिमन्तः । आपःइव । स्र्ध्यञ्चः । धवध्वे ॥ ३ ॥

हेमरुतः वीयुष्पाकं स्वनेभयंकरशब्देसति पर्वतश्चिद्व पर्वतोपि महि महान्बृद्धःसन्नपि
विभाय विभेति दिवश्चिद्व अन्तरिक्षस्यापि सानुसमुच्छ्रितःप्रदेशोरेजत कंपते यद्यदा क्रीडथ
हेमरुतोयूयं ऋष्टिमन्तआपुधवन्तःसन्तः तदा आपइव उदकानीव स्र्ध्यञ्चः सहांचनाः धवध्वे
धावध्वे गच्छथ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वराइवेइवतासोहिरण्यैरभिस्वधामिस्तन्वःपिपिश्रे ।
श्रियेश्रेयांसस्तवसोरथेषुसुत्रामहांसिचक्रिरेतनूपुं ॥ ४ ॥
वराःइव । इत् । रेवतासः । हिरण्यैः । अभि । स्वधामिः ।
तन्वः । पिपिश्रे । श्रिये । श्रेयांसः । तवसः । रथेषु । सुत्रा ।
महांसि । चक्रिरे । तनूपुं ॥ ४ ॥

वराइव विवाहयोग्यायुवानइव तेयथा रैवतासोधनवन्तोहिरण्यैःहिरण्यमयैराभरण-
विशेषैः स्वधाभिरुदकैश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि अभिपिपिश्रे संयोजयन्ति अलंकु-
र्वन्ति तद्देतेमरुतोपि रैवतासः धनवन्तः हिरण्यैर्हिरण्यस्थानीयैः विद्युदाख्यैराभरणैः
स्वधाभिश्च तन्वः स्वीयानिशरीराणि पिपिश्रे श्रिये शोभायै श्रेयांसः श्रेष्ठाः तवसोबल-
वन्तोमरुतोरथेषु सत्रा सत्यं सहवा तनूपु महांसि चक्रिरे कृतवन्तः सर्वाभरणैरुदकै-
श्रोपेताःरथानधिष्ठाय शरीरेषु तेजांस्यधारयन्नित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अज्येष्ठासोअकनिष्ठासएतेसंभ्रातरोवावृधुःसौभगाय ।
युवापितास्वपांरुद्रांस्सुदुघापृश्निःसुदिनांमरुद्भ्यः ॥ ५ ॥

अज्येष्ठासः । अकनिष्ठासः । एते । सम् । भ्रातरः । वृद्धुः ।
सौभगाय । युवा । पिता । सुदुघापाः । रुद्रः । एषाम् । सुदुघा ।
पृश्निः । सुदिना । मरुद्भ्यः ॥ ५ ॥

अज्येष्ठासःअकनिष्ठासः परस्परंज्येष्ठकनिष्ठभावरहिताः सहैवोत्पन्नाः समानबला-
एतेमरुतः भ्रातरः परस्परंभ्रातृभूताःसन्तः सौभगाय सुभगत्वाय संवृद्धुर्वर्धन्ते युवा
नित्यतरुणः स्वपाः शोभनकर्म्मैषामरुतां रुद्रःपिता सुदुघा सुदुघोग्धी पृश्निर्देवता मा-
तृभूता मरुद्भ्योमरुदर्थं सुदिना शोभनदिनानि अकुरुतामितिशेषः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

यदुत्तमेमरुतोमध्यमेवावृद्धावमेसुभगासोदिविष्ट ।
अतो नोरुद्राउतवान्वसुंस्याग्नेवित्ताह्विषोयद्यजाम ॥ ६ ॥

यत् । उत्तमे । मरुतः । मध्यमे । वा । यत् । वा । अवमे ।
सुभगासः । दिवि । स्थ । अतः । नः । रुद्राः । उत । वा । नु ।
अस्य । अग्ने । वित्तात् । हविषः । यत् । यजाम ॥ ६ ॥

हेमरुतःयद्यूर्यं उव उत्कृष्टे उत्तमेचरमेवा दिवि घुलोके मध्यमेवादिनि यद्वा अवमेदिवि हेसुभगासः स्थ भवथ त्रयोवाइमेविवृतोलोकांस्त्वित्तोदिवःपृथिवीरित्यादिश्रुतेः । घुलोरुस्य त्रैविध्यं अतः अस्मात् स्थानत्रयान्नोस्मदर्थं हेरुद्राभागच्छतेविशेषः उतवा अथवा नु अद्य यद्यजाम यद्दिविःप्रक्षिपामः हेअग्ने त्वं अस्यहविषः एतद्दिविर्विंत्वाव विद्धि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्निश्चयन्मरुतोविश्ववेदसोद्विवोवहं ध्वउत्तरादधिष्णुभिः ।

तेमन्दसानाधुनंयोरिशादसोवामंधत्तयजमानायसुन्वते ॥ ७ ॥

अग्निः । च । यत् । मरुतः । विश्वेद्वेदसः । दिवः । वहंध्वे ।

उत्तरात् । अधि । सुभितिः । ते । मन्दसानाः । धुनयः ।

रिशादसः । वामम् । धत्त । यजमानाय । सुन्वते ॥ ७ ॥

हेविश्ववेदसः सर्वस्यज्ञातारोविश्वधनावा हेमरुतोयद्यूर्यमग्निश्च दिवोघुलोकादुत्तरा-
दुत्कृष्टतराव अधि उपरि सुभिः सानुभिः उपरिप्रदेशे वहध्वे उहध्वे तन्ननिवसथेत्य-
र्थः यद्वा सुशब्देन तत्सदृशाअश्वाउच्यन्ते तैर्वाउहध्वे तेयूर्यं मन्दसाना मोदमानाअस्मदीयैः
स्तोत्रैर्हविर्भिश्च धुनयः शत्रूणांकंपयितारः रिशादसः अस्मद्धिसकानामत्तारःसन्तोवामं वमनी-
यंधनं धत्तदत्त यजमानाय सुन्वतेअभिषवंकुर्वते ॥ ७ ॥

अग्नेमरुद्भिरित्यष्टमीआग्निमारुतस्ययाज्या अग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋकभिरितिसूत्रितत्वात्
तत्पाठस्तु ।

अथाष्टमी-

अग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋकभिःसोमंपिवमन्दसानोगणश्रिभिः ।

पावकेभिर्विश्वमिन्वेतिरायुभिर्वैश्वानरप्रदिवक्त्रितुनांसुजुः ॥ ८ ॥ २५ ॥

अग्ने । मरुत्भितिः । शुभयत्भितिः । ऋकभितिः । सोमम् । पिव ।

मन्दसानः । गणश्रिभितिः । पावकेभिः । विश्वमइन्वेतिः ।

आयुभितिः । वैश्वानर । प्रदिवक्त्रि । केतुनां । सुजुः ॥ ८ ॥ २५ ॥

तत्रसूक्तेमथमा—

केष्टानरःश्रेष्ठतमायएकएकआयय । परमस्याःपरावतः ॥ १ ॥

के । स्थ । नरः । श्रेष्ठतमाः । यः । एकःऽएकः । आ६यय ।
परमस्याः । परा६वतः ॥ १ ॥

हेनरोनेतारोमरुतः श्रेष्ठतमाः अत्यन्तश्रेष्ठाः यूनं केठ केस्थ केभवथ एवंस्वरूपानिश्च-
याव संदिह्यब्रवीति येयूनं एकएकः प्रत्येकं आयय आगच्छथ कस्मादितिउच्यते परमस्याःप-
रावतः अत्यन्तदूरदेशाव अन्तरिक्षादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कृवोश्वाःकाऽभीशंवःकथंशेककथायय । पृष्ठेसदो नसोर्यमः ॥ २ ॥

कृ । वः । अश्वाः । कं । अभीशंवः । कथम् । शेक । कथा ।
यय । पृष्ठे । सदः । नसोः । यमः ॥ २ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकंअश्वाः कृ कुत्रत्याः कृचाभीशवोबन्धनरजवः कथंच शेक शीर्षग-
न्तुंशक्ताभवथ कथा कथं यय याताःस्थ पृष्ठे अश्वानांपृष्ठदेशेसदः सीदति तिष्ठेत्यत्रेति सदः
पर्याणं तत्रदृश्यते तथा नसोर्नासिकयोर्यमोनिपमिता पलायनप्रतिबन्धकारीपशोर्नासिकयो-
र्दृश्यते तस्मादश्वादिर्लिंगैः कुत्रापित्वरितगमनाइव प्रतिभान्ति केयूयमितिदेवत्वमनवधार्पाह॥२॥

अथतृतीया—

जघनेचोदएपांसक्थानिनरोयमुः । पुत्रकृथेनजनयः ॥ ३ ॥

जघने । चोदः । एपाम् । वि । सक्थानि । नरः । यमुः ।
पुत्र६कृथे । न । जनयः ॥ ३ ॥

एपामश्वानांजघने हन्त्वप्यपदेशे चोदःभेरिका कशा अराग्रकाष्ठविशेषोवा वर्तते शीर्षग-
मनायताहयन्वर्तवइत्यर्थः सक्थानि ऊरुपदेशान् नरोनेतारोमरुतोवि विविच्ययमुः नियच्छन्ति
आशुधावनेन विवृताभवन्तीत्यर्थः विवृतौदृष्टान्तः—पुत्रकृथे पुत्रकरणे उत्पादने जनयः अपत्यो-
त्पादयित्थोयोपितइव हायथापुत्रोत्पादनकाले संगमसमये ऊरू विवृतौकुर्वन्तिवदइत्यर्थः ॥३॥

अथचतुर्थी-

परावीरासएतनुमर्यासोभद्रंजानयः । अग्नि॒तपो॒यथासं॒थ ॥ ४ ॥

परा । वी॒रा॒सः । इ॒तनु॒ । मर्या॑सः । भद्रं॑जानयः । अ॒ग्नि॒तर्पः॑ ।
यथा । असं॒थ ॥ ४ ॥

कशाताडनादिलिगेन जिगमिपूनसत्वाब्रूते-हेवीरासोवीराः अमित्राणामीरयितारः हेम-
र्यासोमर्त्यैभ्योहिताः हेभद्रजानयः भद्रःस्तुत्योजानिर्जन्मयेपतितथोक्ताः रुद्रपुत्रा इत्यर्थः अग्नि-
तपोग्निनातप्ताः ताम्नादयोयथादीप्ताः तद्वत्पदीप्ताः असथ भवथ अथवाग्नितादग्धेहायथाप-
सामन्तेतथाभवथेति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

सनत्साश्वर्यं॑पशुमु॒तगव्यं॑शताव॒यम् ।

श्या॒वाश्वं॑स्तुताय॒यादो॒र्वीरायो॑प॒वर्द्ध॑हत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सन॑त् । सा । अश्व॑र्यम् । प॒शुम् । उ॒त । गव्यं॑म् । श॒त॑अव॒यम् ।

श्या॒वाश्वं॑स्तुताय । या । दोः । वी॒राय॑म् । उ॒प॒वर्द्ध॑हत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सातरन्तमहिषी मर्त्यंसनत् प्रादात् किं अश्वर्यं अश्वात्मकं तत्समूहात्मकं वा पशुं
जातावेकवचनं उतापिच गव्यं गोसमूहात्मकं पशुं शतावयं अनेकेरविभियुक्तं सनदिति
सैत्युक्तं केत्याह माश्यावाश्वस्तुताय श्यावाश्वेनमयास्तुतायवीराय तरन्ताय दोः स्वकी-
यंभुजं उपवर्द्धहत् उपोदयच्छुद्धालिगनाय सासनदिति यतोभर्तृमेमास्पदा तस्मादेव
बहुधनंदातुंशक्तेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पृतीयेपद्विंशोवर्गः॥२६॥

अथषष्ठी-

उ॒त॒त्वा॒स्त्री॒शशी॑यसीपुंसोभ॒वति॒वस्य॑सी । अ॒दे॒व॒त्रा॒दरा॒धसः॑ ॥ ६ ॥

उ॒त । त्वा । स्त्री । शशी॑यसी । पुंसः । भ॒वति॒ । वस्य॑सी ।

अ॒दे॒व॒त्रा॒त् । अ॒रा॒धसः॑ ॥ ६ ॥

उतापिच त्वा एका शशीयसी शशीयसीविएतन्महिष्यानाम सैवस्त्री यद्वा उतेत्ययमेव-
कारार्थं स्त्रीषुसैवमशस्येत्यर्थः त्वसमसिमनेमेत्यनुञ्चानीतिवचनात् त्वेतिनिघातः सैवपुंसःपुरु-
षाद्वस्यसी वसीयसी भवति कस्मात्पुंसइत्युच्यते अदेवत्राव देवान येनत्रायन्तेस्तुत्यादिनासः
अदेवत्रः तस्मादराधसः राधोधनं दानार्हंधनरहितास्तुब्धकादित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विजाजानातिजसुरिर्वितृप्यंतंविक्वामिनंम् । देवत्राकृणुतेमनः ॥ ७ ॥

वि । या । जा॒नाति । जसु॑रिम् । वि । तृ॒प्यन्तम् । वि ।
क्वामि॑नंम् । दे॒व॒त्रा । कृ॒णुते । मनः॑ ॥ ७ ॥

याशशीयसी जसुरिं व्यथितं जसिस्ताडनकर्मा उपक्षेपणकर्मावा तंविजानाति
तथातृष्यन्तं विजानाति कामिनं धनाद्यभिलाषवन्तं विजानाति अनुकंपयाभिमतं द-
त्तवतीत्यर्थः देवत्रा देवेषु मनः कृणुते कुरुते देवमीत्यर्थमदानबुद्धिकरोतियासैवस्त्री-
तिपूर्वब्रह्मसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतघानेमोअस्तुतःपुमाँइतिब्रुवेपणिः । सवैरदेयइत्समः ॥ ८ ॥

उ॒त । घ॒ । नेमः॑ । अस्तु॑तः । पु॒माँ । इति॑ । ब्रु॒वे । प॒णिः ।
सः । वैर॑इदे॒ये । इत् । स॒मः ॥ ८ ॥

उतघापिच घेतिपूरणः नेमः त्वानेमइत्यर्थस्येतिनिर्हृकं । नेमःअर्बःजायापत्योर्मिलि-
त्वैककार्यकर्तृत्वादेकएवपदार्थः अर्धशरीरस्यभायेंत्यादिस्थितेः शशीयस्याअर्धभूतस्तरन्तः
पुमान् अस्तुतइतिब्रुवे बहुधा स्तुतोपिगुणस्यातिबाहुल्यादस्तुतएवेतिब्रुवे पणिः स्तोताहं
सद्य षरन्तोवैरदेमे घीराधनानामिपरमितारोदानशीलाः तैर्दातव्यंधनेदेयं तस्मिन्धने समः
सर्वेष्योदावेत्यर्थः इदितिपूरणः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उत्तमेरपद्युवृत्तिर्ममन्दुपीप्रतिश्यावायवर्तनिम् ।

विरोहितापुरुमीह्लाययेमतुर्विप्रायदीर्घयशसे ॥ ९ ॥

उत्त । मे । अरपत् । युवृत्तिः । ममन्दुपी । प्रति । श्यावाय । वर्तनिम् ।

वि । रोहिता । पुरुमीह्लाय । येमतुः । विप्राय । दीर्घयशसे ॥ ९ ॥

उतापिच श्यावाय श्यावाभ्याय महं अरपत् अल्पत् स्पष्टमाचष्ट किं वर्तनिमार्गं कीदृशीसायुवतिः प्रवृत्तयौवना प्रतिममन्दुपीप्रतिभोदमाना कस्मै दीर्घयशसे प्रभूतान्नाय प्रभूतकीर्षयेवा पुरुमीह्लायेतन्नामकाय प्रभूतगृहाय क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनइति-चतुर्थी पुरुमीह्लांप्राप्तमित्यर्थः तदर्थंरोहितारोहितवर्णावश्वौशशीयस्यादचौ वियेमतुः विशेषेणयमयतुः धृतवन्तावित्यर्थः यःअश्वान्प्राप्तुंकेरथे स्थापयित्वा पुरुमीह्लागृहस्यमार्गं प्रदर्शयन्ती पुरतो गता सैवपुंसोभवति वस्यतीतिपूर्वव्रतंनन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

योमेधेनूनांशतंवेददश्विर्वथाददत् । तरन्तइवमंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

यः । मे । धेनूनाम् । शतम् । वेदत्इअश्विः । यथा । ददत् ।

तरन्तःइव । मंहना ॥ १० ॥ २७ ॥

इयंपुरुमीह्लास्तुतिः वेददश्विः पुरुमीह्लोपियः मे महं धेनूनांशतं यथा येनप्रकारेण ददत् दत्तवान् तथा मंहना मंहनीयानिधनान्यपि ददत् तरन्तइव सयथा धेनु-शतंवहुविधंधनंचदत्तवान् तद्वद्वेददश्विःपुरुमीह्लोपिददत् तंस्तुवइतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथैकादशी-

यइवहन्तआशुभिःपिवन्तोमदिरंमधुं । अन्नश्रवांसिदधिरे ॥ ११ ॥

ये । इम् । वहन्ते । आशुभिः । पिवन्तः । म्दिरम् । मधुं ।

अन्न । श्रवांसि । दधिरे ॥ ११ ॥

इदानींमरुतएवैतद्विनिश्चित्य जनपसिद्धैर्माहात्म्यैःस्तौति—येमरुतई इदानीं आशुभिः
शीघ्रगामिभिरश्वैः वहन्ते उरुन्ते किंकुर्वन्तः मदिरं मदकरं मधु सोमरसंपिबन्तः पाथेयत्वेन
धृतंसोममित्यर्थः तेमरुतोवास्मिन्देशे श्रवांसि स्तुतिजनितानियशांसि दधिरे धारयन्ति॥११॥

अथद्वादशी—

येपांश्चियाधिरोदसीविभ्राजन्तेरथेष्वा । दिविरुक्मइवोपरिं ॥ १२ ॥

येषाम् । श्रिया । अधि । रोदसी इति । विद्भ्राजन्ते ।
रथेषु । आ । दिवि । रुक्मःइव । उपरिं ॥ १२ ॥

येषामरुतां श्रिया कात्या रोदसी घावापृथिव्यावधि अधिष्ठिते भवतइतिशेषः यस्मादे-
तेमरुतोरथेषु विभ्राजन्ते विशेषेणदीप्यन्ते आइतिचार्थे सत्रदृष्टान्तः—उपरि उपरिभूतेदिवि-
द्युलोके रुक्मोरोचमानआदित्यइव यद्वा उपरि रथस्योपरीतिवायोज्यम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

पुषासमारुतोगुणस्त्वेपरंधोअनेद्यः । शुभ्रंयावाप्रतिष्कृतः ॥ १३ ॥

युवा । सः । मारुतः । गुणः । त्वेषइरथः । अनेद्यः ।
शुभ्रमइयावा । अप्रतिष्कृतः ॥ १३ ॥

समारुतोगणोयुवा सर्वत्रमिश्रपिता नित्यतरुणोवा त्वेपरथोदीतरथः अनेद्यः अनि-
न्यः शुभ्रंयावा शोभनंगन्ता अप्रतिष्कृतः अप्रतिगतः अप्रतिशब्दितोवा एवंमहानुभावो-
गणोदीप्यतइति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

कोवेदनूनमेषांघत्रामदन्तिधृतंयः । ऋतजांताअरेपसः ॥ १४ ॥

कः । वेद । नूनम् । एषाम् । यत्र । मदन्ति । धृतंयः ।
ऋतइजांताः । अरेपसः ॥ १४ ॥

एषामरुतांस्थानं कोवेद कोजानाति नूनं इदानीं यत्रस्थाने धृतयः शत्रूणांकंपकाः मद-
न्ति हृष्यन्ति ऋतजाताः जलार्थमुपवन्ताः यज्ञेवाप्रादुर्भूताः अरेपसःअपापाः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

यूयंमर्तविपन्यवःप्रणेतारंइत्थाधिया । श्रोतारोयामंहूतिषु ॥१५॥२८॥

यूयम् । मर्तम् । विपन्यवः । प्रणेतारः । इत्था । धिया ।

श्रोतारः । यामंहूतिषु ॥ १५ ॥ २८ ॥

हेविपन्यवः स्तुतिकामामरुदोयूयं मर्तं मरणस्वभावं यजमानं इत्था अनयाधिया इ-
दानींरुतप्रकारया अनुग्रहयुद्धा ईदृशेनस्तुतिकर्मणावा निमित्तेनप्रणेतारः प्रकर्षेणप्रापयि-
तारोभिमंतंस्वर्गादिकं यामहूतिषु यामोगमनं तदर्थंहूतयोयस्मिन्नितियामहूतयोयज्ञाः तेषु
श्रोतारःआह्वानानां ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यदृतीयेऽष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथषोडशी-

तेनोवसूनि काम्यापुरुश्चन्द्रारिशादसः । आयंज्ञियासोवृत्तन ॥१६॥

ते । नः । वसूनि । काम्या । पुरुश्चन्द्राः । रिशादसः ।

आ । यज्ञियासः । वृत्तन ॥ १६ ॥

हेरिशादसः हिंसकानांशत्रूणामचारः हेयज्ञियासोयज्ञार्हाः पुरुश्चन्द्राः प्रभूताह्लादक-
घनाः तेषुयं नोस्मभ्यं वसूनि नियासयोग्यानिधनानि काम्या स्पृहणीयानि आवृत्तन
आवर्तयथेत्यर्थः मरुतांदानप्रशंसायाअपेक्षितत्वान्नप्रार्थनोचिता ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

एतंमेस्तोमंमूर्ध्नेदाभ्यांप्रपरावह । गिरेद्विर्वथीरिव ॥ १७ ॥

एतम् । मे । स्तोमम् । ऊर्ध्ने । दाभ्याम् । परां । वह ।

गिरः । द्विर्वि । रथीःइद्व ॥ १७ ॥

संपन्नकपिभावस्यस्यावाश्वस्यार्चनानसः ॥ रथवीतिस्तुतायाश्वविवाहंशौनकोववीत् ॥१॥
कथं—मरुस्तुतुमयातेपुश्यावाश्वःसुमहायशाः ॥ प्रादुर्भूतार्पमात्मानंज्ञात्वात्रिकुन्तनंदनः ॥ २ ॥
रथवीतेर्दुहितरमगच्छम्भनसातदा ॥ ससत्यमृपिमार्मानंपवक्ष्यन्नथवीतये ॥ ३ ॥

एतमेस्तोममित्याभ्यां दौत्येरात्रिन्यवेदयत् ॥ ऋपेर्नियोगमाज्ञायदेव्यारात्र्याप्रचोदितः ॥ ४ ॥
 आदायकन्यकांदातुमुपेयायाचनानसं ॥ पादौतस्योपसंगृहस्थित्वाप्रह्वःकृतांजलिः ॥ ५ ॥
 रथवीतिरहंदाभ्यंइतिनामशशंससः ॥ मयासंयोगमिच्छन्तंत्वांप्रत्याचक्षियत्पुरा ॥ ६ ॥
 तत्क्षमस्वनमस्तेस्तुमेमास्मभगवन्कुवीः ॥ ऋपेःपुत्रःस्वयमृषिःपितासिभगवानृपेः ॥ ७ ॥
 हंतप्रतिगृहाणेमांस्तुपामित्येनमन्नवीद ॥ तस्मैददावश्वशतंसराजास्वलंकृतांचापिसुतांस्तुपार्थं ॥
 विवाहकालेपिददौनरेन्द्रःशतंहयानां दुहितुःसहस्रं ॥ गवांसहस्रं वसुचमभूतंतमुंतपोन्नेथवनंजगा-
 मेति ॥ हेऊर्म्ये रात्रिदेवि ऊर्म्येतिरात्रिनाम मेमदीयं एतं स्तोमं मरुद्भ्यःकृतंस्तोत्रं अहंमं-
 न्नदकृभूत्वा मरुतःस्तुतवानित्येवं दाभ्यांय श्यावाश्वाय परा पराङ्मुखी दाभ्यांभिमुखीस्त-
 तीवह प्रापयेत्यर्थः तदेवादरार्थमुच्यते हेरात्रिदेवि गिरः स्तुतीः मरुद्विपयाः परावह रथी-
 रिव रथीयधारथेभिमेतं वसु स्थापयित्वाभिमत्प्रदेशंप्रापयतितद्वत् ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

उतमेवोचतादिर्निसुतसोमेरथवीतौ । नकामोअपवेतिमे ॥ १८ ॥

उत । मे । वोचतात् । इति । सुतसोमे । रथंवीतौ । न ।

कामः । अप । वेति । मे ॥ १८ ॥

हेऊर्म्ये उतापिच मे मां वोचतात् ब्रूहि किमिति उच्यते इति इत्थं कथमिति सुतसोमे
 कृतसोमयागे रथवीतौ राक्षि मेकामः तत्पुत्रीविषयोनापवेति नापगच्छति नविरमत इतीत्थं
 वोचतात् ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

एपक्षेत्रिरथवीतिर्मघवागोमतीरनुं । पर्वतेष्वपश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

एपः । क्षेत्रि । रथंवीतिः । मघवा । गोमतीः । अनुं ।

पर्वतेषु । अपश्रितः ॥ १९ ॥ २९ ॥

कन्यां दत्त्वाकृतार्थं तं श्यावाश्वोथवनंगतं ॥ रथवीतितपस्यन्तंसंमेक्षार्षेणचक्षुषा ॥ रम्ये-
 हिमवतःपृष्ठेएपक्षेत्रीविसोन्नवीद ॥ एपरथवीतिर्मघवा धनवान् गोमतीरनु उदकवतीर्नदीरनु
 अनुसृत्य नदीनांदीरे क्षेति निवसति पर्वतेषु हिमवत्पर्वतमान्तेषु अपश्रितः आश्रितः ॥ १९ ॥

॥ इतिचतुर्थेस्पृतीयेएकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

ऋतेनऋतमितिनवर्षंपृष्टं सूक्तं आत्रेयस्यश्रुतविदआर्षं त्रेदुभ्रं भैत्रावरुणं तथाचानु-
ऋम्यते—ऋतेननवश्रुतविन्मैत्रावरुणवैतदिति । वैतदित्युभयोःप्रयोगात् तुसादिपरिभाषया
एतदादीन्येकादशसूक्तानिमित्रावरुणदेवत्यानि विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रमथमा—

ऋतेनऋतमपिहितं ध्रुवं वां सूर्यस्य यत्र विमुचन्त्यश्वान् ।
दशशतासहस्रस्थुस्तदेकदेवानां श्रेष्ठं वर्षुपामपश्यम् ॥ १ ॥

ऋतेन । ऋतम् । अपिहितम् । ध्रुवम् । वां । सूर्यस्य ।
यत्र । विमुचन्ति । अश्वान् । दश । शता । सह । तस्थुः ।
तत् । एकम् । देवानाम् । श्रेष्ठम् । वर्षुपाम् । अपश्यम् ॥ १ ॥

सूर्यस्य ऋतंसत्यभूतं मंडलं ऋतेनोदकेनापिहितमाच्छादितं ध्रुवं शाश्वतं अपश्यमिति
संबन्धः यत्र वां युवाभ्यांस्थितं तदित्यर्थः सूर्यमंडलेमित्रावरुणयोःस्थितिः चित्रं देवानामुद-
गादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः उद्गांचक्षुर्वरुणसुप्रतीकं देवयोरेति चक्षुर्मित्रस्यवरुणस्येत्यादि-
पुप्रसिद्धा यत्र यस्मिन्मंडले स्थितानश्वान् विमुचन्ति विमोचयन्तिस्तोतारः मदिहादिभिः नि-
रुद्धानित्यर्थः अथवा शीघ्रधावनाय स्तुत्याभेरयन्ति तस्मिन्मंडले दश शता शतानि सहस्रसं-
ख्याकारश्मयः तस्थुस्तिष्ठन्ति तादृशं देवानां वर्षुपां वर्षुपतां तेजोवतामद्रयादीनां श्रेष्ठं प्रशस्यं
मत्वर्थलक्षणा अथवा व्यधिकरणपटी देवानां वर्षुपांशरीराणां श्रेष्ठमंडलं हि सूर्यस्य वर्षुस्थानीयं
तन्मंडलमपश्यं अथवा वां युवयोर्मध्ये सूर्यस्यमंडलं अपश्यमिति व्याख्येयं मैत्रं वा अहैरिति श्रुते-
र्मित्रस्यैवसूर्यत्वादित्याशयेन ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तस्मुवांमित्रावरुणामहित्वमीर्मातस्थुपीरहभिर्दुदुह्ने ।
विश्वाःपिन्वथःस्वसंरस्यधेनाअनुवामेकःपविराववर्त ॥ २ ॥

तत् । सु । वाम् । मित्रावरुणा । महिद्वम् । ईर्मा । तस्थुर्षीः ।
अर्हदभिः । दुदुहे । विश्वाः । पिन्वथः । स्वसरस्य । धेनाः । अनु ।
वाम् । एकः । पविः । आ । ववर्त ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणा वांयुवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं सु सुदु अतिप्रशस्तमित्यर्थः किंतदित्युच्यते
ईर्मा सततगन्ता सर्वस्पर्शकोवा आदित्यः अहभिरहोभिर्वर्तुसंबन्धिभिः तस्थुर्षीः स्थाव-
रभूताःअपोदुदुहे दुग्धे किंच स्वसरस्य स्वयंसर्तुरादित्यस्य विश्वाः सर्वाधेनाः लोकानां
मीणपित्रीर्युतीः पिन्वथः वर्धयथः वांयुवयोरेकः अप्रतियोगीपविः पविरितिरथस्यने-
मिः पवीरथनेमिर्भवतीतिर्यास्कवचनात् । तथाप्यत्रलक्षितलक्षणपारथेवर्तते केवलचक्रस्यावर्त-
नायोगात् युवयोरेकोरथअन्वाववर्त अनुक्रमेणपरिभ्रमते ॥ २ ॥

अथरुतीया-

अधारयतंपृथिवीमुतद्यामित्रराजानावरुणामहोभिः ।
वर्धयंतमोषधीःपिन्वतंगाअववृष्टिंस्तजतंजीरदानू ॥ ३ ॥

अधारयतम् । पृथिवीम् । उत । द्याम् । मित्रराजाना । वरुणा ।
महःदभिः । वर्धयंतम् । ओषधीः । पिन्वतम् । गाः । अव ।
वृष्टिम् । सृजतम् । जीरदानू इति जीरदानू ॥ ३ ॥

हेमित्रराजाना मित्रभूताःस्तोतारोराजानःस्वामिनईश्वराभवन्ति ययोःसकाशात् तौ
मित्रराजानौ हेवरुणा प्रतियोग्यपेक्षयाद्विवचनं अत्रपादादित्वादाद्यंपदंननिहन्यते वरुणे-
त्येतस्यतु आमन्त्रितपूर्वमविद्यमानवदितिपूर्वस्याविद्यमानवच्चेनास्यैवपादादित्वादनघातत्वंयुक्तं
नेवंभवति नामन्त्रितेसमानाधिकरणेसामान्यवचनमिति वरुणेत्येतस्यामन्त्रितसमानाधिकरण-
त्वाद्स्यचसामान्यवचनत्वाद्विद्यमानवच्चाभावेन पादादित्वाभावाद्दुत्तरस्यनिघातत्वंयुक्तं हे
देवौ महोभिस्तेजोभिः स्वसामर्थ्यैः पृथिवीं उतापिच द्यां अधारयतं हेदेवौ युवामोषधी-
वर्धयंतं वृष्टिमेरणेन गाःपिन्वतं गवाश्वादीन्वर्धयंतं तदर्थं वृष्टिमवसृजतं अवाङ्मुखमेरयतं
हेजीरदानूशिपदानौ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आवा॒मश्वा॑सःसु॒युजो॑वहन्तु॒यतर॑श्मय॒उप॑यन्त्व॒र्वाक् ।
घृ॒तस्य॑नि॒र्णिग॑नु॒वर्त॑तेवा॒मुप॑सिन्ध॒वःप्र॒दि॒वि॒क्षर॑न्ति ॥ ४ ॥

आ । वा॒म् । अश्वा॑सः । सु॒युजः॑ । व॒हन्तु॑ । य॒तश्श्मयः॑ ।
उप॑ । य॒न्तु॑ । अ॒र्वाक् । घृ॒तस्य॑ । निः॒ऽनिक् । अनु॑ । व॒र्तते॑ ।
वा॒म् । उप॑ । सिन्ध॒वः । प्र॒दि॒वि॒ । क्ष॒रन्ति॑ ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणौ वां युवां अश्वासोश्वाः सुयुजः सुपुरथेयुक्ताः सन्तःआवहन्तु यतर-
श्मयः सारथिनियतमग्रहाः ते अर्वागुपयन्तु घृतस्योदकस्य निर्निग्रूपं वामनुवर्तते अनु-
गच्छति किंच प्रदिवि पुराणनामैतव पुराणाः सिन्धवः उपक्षरन्ति उपगच्छन्ति युवयोर-
नुग्रहात् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अनु॑श्रुताम॒मर्ति॑वर्ध॒दुर्वी॑व॒र्हि॒रिव॑यजु॒पा॒रक्ष॑माणा ।
नम॑स्वन्ताघृतद॒क्षाधि॑ग॒र्तेमि॒त्रासा॑थेवरु॒णेळा॑स्त्रन्तः ॥ ५ ॥ ३० ॥
अनु॑ । श्रुता॑म् । अ॒मर्ति॑म् । वर्ध॑त् । उ॒र्वीम् । व॒र्हिः॑ऽइव । यजु॑पा ।
रक्ष॑माणा । नम॑स्वन्ता । घृ॒त॒ऽद॒क्षा॒ । अधि॑ । गर्ते॑ । मित्रं॑ ।
आसा॑थे इति॑ । व॒रुण॑ । इळा॑सु । अ॒न्तरि॑ति ॥ ५ ॥ ३० ।

श्रुतां विश्रुतां अमर्तिं रूपनामैतव शरीरदीप्तिमित्यर्थः तामनुवर्धव अनुवर्धयन्तौ
वर्हिर्यज्ञः सइव सयथा यजुषामंत्रेणरक्षयते तद्वदुर्वीरक्षमाणा पालयन्तौ नमस्वन्ता अज-
वन्तौ हेघृतदक्षा आत्तदलौ हेमित्र हेवरुण हेमित्रावरुणौ युवामुक्तलक्षणौसन्तौ इळासु
यागभूमिषु अंतर्मध्ये गर्तेविरथे आसाथे उपविशथः रथोपिगर्तउच्यतइतिर्थास्कः । आरो-
हथोवरुणमित्रगर्तेमिति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यतृतीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथपथी-

अक्रविहस्तासुकृतेपरस्पायत्रासाथेवरुणेळांस्वन्तः ।
राजांनाक्षत्रमहृणीयमानासहस्रस्थूणांविभृथःसहद्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता । सुकृते । परःस्पा । यम् । त्रासाथे इति ।
वरुणा । इळासु । अन्तरिति । राजांना । क्षत्रम् । अहृणीयमाना ।
सहस्रस्थूणम् । विभृथः । सह । द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता अरुपणहस्तौ दानशूरावित्यर्थः कस्मै सुकृते शोभनस्तुतिकर्त्रे पर-
स्पा परस्तात्पातारौ रक्षितारौ हेवरुणा मित्रावरुणौ युवां ययजमानं इळासु यागभूमि-
षु अन्तर्मध्ये त्रासाथे रक्षथः तस्मै सुकृते अक्रविहस्ता परस्पाचभवथेति संबन्धः किंच
युवांराजाना राजमानौ अहृणीयमाना अक्रुध्यन्तौ द्वौ परस्परंसहसाहित्येन क्षत्रं धनं
सहस्रस्थूणं अनेकावष्टंभकस्तंभोपेतं सौधादिरूपं गृहं च विभृथोधारयथः सुकृते यजमा-
नाय अथवा क्षत्रं बलं अपरिमिताभिःस्थूणाभिरुपेतं रथं चागमनार्थं सहधारयथः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

हिरण्यनिर्णिगयोअस्यस्थूणाविभ्राजतेदिव्यश्र्वाजनीव ।
भद्रेक्षेत्रेनिर्मितातिल्वलेवासनेममध्वोअधिगर्तस्य ॥ ७ ॥

हिरण्यनिर्निक् । अयः । अस्य । स्थूणा । वि । भ्राजते ।
दिवि । अश्र्वाजनीइव । भद्रे । क्षेत्रे । निर्मिता । तिल्वले ।
वा । सनेर्म । मध्वः । अधिगर्तस्य ॥ ७ ॥

अनयोरथः हिरण्यनिर्निक् हिरण्यरूपं निर्निमित्तरूपनाम अस्यरथस्य स्थूणाः
कीलकादयः अयः हिरण्यनामैतत् अयोविकाराइत्यर्थः अयोमयावा तादृशोरथोदिवि
अन्तरिक्षे विभ्राजते किमिव अश्र्वाजनीव अश्र्वाव्यापनशीलामेघाः तानजतिगच्छतीत्य-
श्र्वाजनीविद्युत् सेव दिविभ्राजते किंच भद्रे कल्याणे स्तुत्येवा क्षेत्रे देवयजने तिल्व-
लेवा तिलस्नेहने विदुः स्निग्धा इला भूमिर्षस्यतत्क्षेत्रंतिल्विलं देवयजनं घृतसोमादिना

स्निग्धे भद्रेच क्षेत्रे निमिता स्थूणा यूपयष्टिरवस्थितः मध्योमधुपूर्णं गर्तस्य गर्तरथं
सनेम संभजेम कर्मणिपष्ठचौ अधीतिपूरणः अथवा गर्तस्याधि रथस्योपरि मध्योमधुसो-
मरसं सनेम स्थापयेमेत्यर्थः गर्तस्येतितुपाठे मधुनोविशेषणं दिगादित्वाद्यत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

हिरण्यरूपमुपसोव्युष्टावयःस्थूणमुदितासूर्यस्य ।
आरोहथोवरुणमित्रगर्तमत्तश्चक्ष्वाथे अदितिदिदिचि ॥ ८ ॥

हिरण्यरूपम् । उपसः । विऽउष्टौ । अयःऽस्थूणम् । उत्ऽइता ।
सूर्यस्य । आ । रोहथः । वरुण । मित्र । गर्तम् । अतः ।
चक्ष्वाथे इति । अदितिम् । दिदिम् । चि ॥ ८ ॥

उपसोव्युष्टौ प्रातःकालेइत्यर्थः सूर्यस्य उदिता उदितौ उदये सएवकालः प्रकारा-
न्तरेणोक्तः तस्मिन्काले हिरण्यरूपं अयःस्थूणं अयोमयशंकुं गर्तं रथं हेवरुण हेमित्र
युवां गर्तमारोहथः यज्ञंयामुं अतः अस्माद्धेतोः अदितिमावंडनीयांभूमिं दिदिस्वडितां प-
जादिकां च चक्ष्वाथे पश्यथः ॥ ८ ॥

दाक्षायणयज्ञेयद्वंहिष्टमिति नवमी द्वितीयस्यामयास्यायां मैत्रावरुणस्पहवियोयाज्या
सन्नितं च—आनोमित्रावरुणायद्वंहिष्टं नातिविधेसुदानुइति । मैत्रावरुणेपशौहविषएवैयाज्या
सन्नितं च—यद्वंहिष्टं नातिविधेसुदानुहिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रइति । तस्याटस्तु ।

अथनवमी—

यद्वंहिष्टं नातिविधेसुदानुअच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा ।
तेन नो मित्रावरुणावविष्टं सिपासन्तो जिगीवांसः स्याम ॥ ९ ॥ ३१ ॥

यत् । वंहिष्टम् । न । अतिऽविधे । सुदानु इति सुदानु । अच्छिद्रम् ।
शर्म । भुवनस्य । गोपा । तेन । नः । मित्रावरुणौ । अविष्टम् ।
सिपासन्तः । जिगीवांसः । स्याम ॥ ९ ॥ ३१ ।

हेसुदानु शोभनदानौ हेभुवनस्पगोपा गोपौयुवां बंहिष्ठं बहुतमं यदच्छिद्रं अनवच्छिन्नं
 शर्म सुखं गृहंवा नातिविधे अतिवेद्भुमशक्त्यं शर्मतिशर्मविशेषणं व्यधताहनइत्पस्मादत्पुपपदे-
 कृत्यार्थेकेन्र संपसारणं च तादृशं शर्म धारयतः तेन शर्मणा नोस्मानविष्टं रक्षतं हेमिन्नावरुणौ
 सिपासन्तो धनानि संभक्तुमिच्छन्तो वयं जिगीवांसः शत्रूणां धनानि जेतुमिच्छन्तः स्याम
 भवेम ॥ ९ ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये एकविंशो वर्गः ॥ ३ १ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशनेन तमो हार्दनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण साय-
 णामात्येन विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशने ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टके तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसित्वेदायोवेदेभ्यो बिलंजगत् ॥ निर्ममेतमहंवन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
 अष्टकस्य चतुर्थस्य तृतीयो व्याकृतः स्फुटं ॥ अध्यायः सायणार्येण चतुर्थो व्याकरिष्यते ॥ २ ॥
 ऋतस्य गोपाविति सप्तमं सप्तमं सूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—ऋतस्य सप्तार्चनानां जागतमिति ।
 आत्रेयोर्चनानां नाम ऋषिः जगती छन्दः तुलादिपरिभाषयामिन्नावरुणौ देवता विनियोगो लैंगिकः ।

तत्र प्रथमा—

अम् ऋतस्य गोपावितिष्ठथोरथं सत्यधर्माणां परमेव्योमनि ।
 यमत्र मित्रावरुणावथो युवंतस्मै वृष्टिर्मधुमत्पिन्वते दिवः ॥ १ ॥

ऋतस्य । गोपा । अधि । तिष्ठथः । रथम् । सत्यधर्माणा ।
 परमे । विद्मोमनि । यम् । अत्र । मित्रावरुणा । अवथः ।
 युवम् । तस्मै । वृष्टिः । मधुमत् । पिन्वते । दिवः ॥ १ ॥

हे ऋतस्योदकस्य गोपौरक्षितारो सत्यधर्माणां सत्यधर्माणौ युवां रथमधितिष्ठथः आरो-
 हथः अस्मद्यज्ञमागमनार्थं कुत्र परमेव्योमनि निरतिशये आकाशे हे मित्रावरुणौ युवं युवां
 अत्रास्मिन्यज्ञे यं यजमानं अवथोरक्षथः तस्मै यजमानाय वृष्टिः पर्जन्यो मधुमदुदकं दि-
 वोद्युलोकापिन्वते सिंचति वर्धयति ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

सम्राजावस्य सुवन्स्य राजथो मित्रावरुणा विदथे स्वर्दृशा ।
 वृष्टिं वाराधो अमृतत्वमीमहे द्यावापृथिवी विचरन्ति तन्यवः ॥ २ ॥
 सम्राराजौ । अस्य । सुवन्स्य । राजथः । मित्रावरुणा । विदथे ।
 स्वः । दृशा । वृष्टिम् । वाम् । राधः । अमृतत्वम् । ईमहे ।
 द्यावापृथिवी इति । वि । चरन्ति । तन्यवः ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ सम्राजौ सम्यक्राजमानौ युवामस्य भुवनस्य राजथः ईशाथे स्वर्दशा
स्वर्गस्य द्रष्टारौ युवां विद्येस्मद्यज्ञे सम्राजावितिसंबन्धः वां युवां वृष्टिं राधोधनं वृष्ट्याख्यंघ-
नं अमृतत्वंस्वर्गं च ईमहे पार्थयामहे युवयोस्तन्यवोविस्तृताः रश्मयोपावापृथिवी विच-
रन्ति विविधंपामुवन्ति अथवा वृष्टिधनममृतत्वंचईमहे ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सम्राजा उग्राष्टपभादिवस्पती पृथिव्या मित्रावरुणा विचर्षणी ।
चित्रेभिर्भ्रैरुपतिष्ठथो र्वं द्यां वर्षयथो असुरस्य मायया ॥ ३ ॥
सम्राजौ । उग्रा । ष्टपभा । दिवः । पती इति । पृथिव्याः ।
मित्रावरुणा । विचर्षणी इति विचर्षणी । चित्रेभिः । अर्भैः ।
उप । तिष्ठथः । र्वम् । द्याम् । वर्षयथः । असुरस्य । मायया ॥ ३ ॥

सम्राजौ सम्यक्राजमानौ उग्रा उदूर्णबलौ वृषभा वर्षितारौ दिवोद्युलोकस्यपती
स्वामिनौ पृथिव्याश्चपती विश्वचर्षणी सर्वस्यद्रष्टारौ मित्रावरुणौ एवंमहानुभावौ
चित्रेभिश्चायनीयैरर्भैर्मेघैः सह र्वं स्तोत्रं उपतिष्ठथः पश्चात् द्यां च वर्षयथः असुरस्योदकनिर-
सितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

मायावां मित्रावरुणादिविश्रितासूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधम् ।
तमभ्रेण वृष्ट्या गूहथोदिविपर्जन्यद्रप्सामधुमन्त ईरते ॥ ४ ॥
माया । वाम् । मित्रावरुणा । दिवि । श्रिता । सूर्यः । ज्योतिः ।
चरति । चित्रम् । आयुधम् । तम् । अभ्रेण । वृष्ट्या ।
गूहथः । दिवि । पर्जन्य । द्रप्साः । मधुमन्तः । ईरते ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणा वां युवयोर्माया दिविश्रिता आश्रिता कैषा युवयोर्माया उच्यते सू-
र्यः सर्वस्यप्रेरको ज्योतिर्दीप्यमानः चित्रं चायनीयमायुधं उकलक्षणायुधरूपश्चरति परिभ्रमत्यं
वरिक्षे शत्रुमारकत्वादायुधमुच्यते तं सूर्यं अभ्रेण मेघेन वृष्ट्या दिवि गूहथो गोपायथः हेपर्जन्य
देव त्वया मित्रावरुणाभ्यां मेरितेन मधुमन्तो द्रप्सा आपः ईरते ईरन्ते त्वत्सृष्टावागच्छन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

रथंयुञ्जतेमरुतःशुभेसुखंशूरोनमित्रावरुणागविष्टिपु ।
 रजांसिचित्राविचरन्तितन्ववोदिवःसंम्राजापयसानुक्षतम् ॥५॥
 रथंम् । युञ्जते । मरुतः । शुभे । सुखम् । शूरः । न । मित्रावरुणा ।
 गोऽङ्गिष्टिपु । रजांसि । चित्रा । वि । चरन्ति । तन्ववः । दिवः ।
 सम्मराजा । पयसा । नः । उक्षतम् ॥ ५ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभे उदकार्थं सुखं शोभनाक्षद्वारं रथंयुञ्जते
 अश्वैर्योजयन्ति शूरोन शूरइव सयथायुद्धार्थंरथंयुनक्तिद्वत् गविष्टिपु गवामुदकानामपणेपुनि-
 मित्सेपु चित्रा चायनीयानि रजांसि लोकान् तन्ववः ततास्तेमरुतोविचरन्ति विविधंरन्ति
 तस्मात्तैःसहितौ हेसम्राजा युवां दिवोद्युलोकात् पयसोदकेन नोस्मानुक्षतं सिंचतं ॥ ५ ॥

अथषष्ठी—

वाचंसुमित्रावरुणाविरावतींपर्जन्यश्चित्रांवदति त्विषीमतीम् ।
 अत्रावसतमरुतःसुमाययाद्यांवर्षयतमरुणामरेपसम् ॥ ६ ॥
 वाचंम् । सु । मित्रावरुणौ । दरांश्चवतीम् । पर्जन्यः । चित्राम् । वदति ।
 त्विषीमतीम् । अत्रा । वसत । मरुतः । सु । मायया । द्याम् ।
 वर्षयतम् । अरुणाम् । अरेपसम् ॥ ६ ॥

हेमित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् पर्जन्योमेघः सु सुष्टु इरावतीं अन्नवतीमन्नसाधिकां चि-
 त्रां चायनीयां त्विषीमतीं दीप्तिमतीं वाचं गर्जनशब्दं वदति शब्दयति वृष्ट्यर्थं मरुतश्चात्रा
 अत्राणि मेवान्न सु सुष्टु वसत आच्छादयन्ति मायया स्वप्नया युवांच पर्जन्येनमरुद्भिश्च
 सहारुणामरुणार्णा अरेपसं अपापां वृष्ट्याविधाविनीं द्यां वर्षयतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

धर्मणामित्रावरुणाविपश्चिताव्रतारक्षेत्रेअसुरस्यमायया ।
 ऋत्नेनविश्वंभुवनंविराजथःसूर्यमाधत्थोद्विविचिन्धंरथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

धर्मणा । मित्रावरुणा । विपःश्चिता । व्रता । रक्षेथे इति । असुरस्या
मायया । ऋतेन । विश्वम् । भुवनम् । वि । राजयः । सूर्यम् ।
आ । धृत्यः । दिवि । चिद्ध्यम् । रथम् ॥ ७ ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणा युवां धर्मणा जगद्धारकेण विपश्चिता स्तुत्येनेत्यर्थः व्रता व्रतेन क-
र्मणा अथवा विपश्चितास्तोतृनामैतत् यजमानेन वृष्ट्या जगद्रक्षणस्य यजमानोपिकारणं
तत्कृतयाहुत्या वृष्ट्युत्पत्तेः व्रता व्रतेन युवयोःकर्मणा यज्ञादिकर्माणि रक्षेथे पालयथः
असुरस्य मेघानानिरसितुःपर्जन्यस्य मायया प्रज्ञयाच ऋतेनोदकेन यज्ञेनवा निमित्तेन
विश्वं भुवनं सर्वभूतजातं विराजयः विदीपयथइत्यर्थः सूर्यमासूर्यं च चिद्ध्यं पूज्यं रथं
रक्षणस्वभावं दिवि ध्रुलोके धृत्यः धारयथोजगदुपकारार्थम् ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपथमोवर्गः ॥ १ ॥

वरुणंवदितिसप्तर्चमष्टमंस्कृतं अर्चनानसआर्षं मैत्रावरुणं पंक्तयन्तपरिभाषया आनुष्टुभं
अन्त्यापंक्तिः वरुणंपंक्तयन्तंत्वित्यनुक्रमणिका विनियोगोल्लेखिकः ।

तत्रपथमा-

वरुणंवरिशादंसमृचामित्रंहवामहे ।

परिव्रजेववाहोर्जगन्वांसास्वर्णरम् ॥ १ ॥

वरुणम् । वः । रिशादंसम् । ऋचा । मित्रम् । हवामहे । परि ।

व्रजाःइव । वाहोः । जगन्वांसा । स्वःऽनरम् ॥ १ ॥

वोयुवयोर्मध्ये व्यत्ययेनचहुवचनं रिशादसं रिशन्तिहिंसन्तीविरिशाःशत्रवः तेषामि-
रकं स्वर्णं स्वर्गस्यनेतारं एतद्भवहितमप्युभयत्रसंबध्यते एवंविधंवरुणं उक्तलक्षणमित्रं
च ऋचा मंत्रेण हवामहे आह्वयामः अथावयुत्योच्यते व्रजेव गोयूथानीव वाहोःबलेन
परिजगन्वांसा परिगच्छन्ती ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तावाहवासुचेतुनाप्रयन्तमस्माअर्चते ।

शेवंहिज्यर्षिणांविश्वामुक्षासुजोगुवे ॥ २ ॥

ता । बा॒हवा । सु॒ह॒चेतु॒ना । प्र । य॒न्त॒म् । अ॒स्मै । अ॒र्च॒ते ।

शे॒र्व॒म् । हि । जा॒र्य॒म् । वा॒म् । वि॒श्वा॒सु । क्षा॒सु । जो॒गु॒वे ॥ २ ॥

ता तौ युवां बाहवा बाहुना सुचेतुना सुदुप्रज्ञात्रा प्रयासभूयस्त्वंजानतेत्यर्थः यद्य-
प्यात्मेवताता नहस्तः तथापि तद्धर्ममन्त्रारोप्यस्तूपते यद्वैतत्तावित्यस्यविशेषणं सुज्ञानावि-
त्यर्थः शोभनहस्तेन अस्मैअर्चतेस्तुवते महं प्रयन्तं अभिमतंसुखंगमपतं अन्तर्भावितप्य-
थोद्विष्टव्यः यमिर्दानकर्मावाद्रष्टव्यः प्रयच्छतमित्यर्थः जार्यं स्तुत्यं शेर्वं सुखं वांपुवयोः
संश्रद्धि युवाभ्यांरुतंया विश्वासुसर्वासु क्षासु भूमिषु जोगुवे गच्छतिव्याप्नोति अवतेगवतइति
गतिकर्मस्तुपाठव्य अवयमपिगतिकर्मा अथवा जोगुवे सर्वत्रशब्दयामीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

य॒न्नून॒म॒श्यां॒गतिं॒मि॒त्र॒स्य॒यायां॒प॒था ।

अ॒स्य॒प्रि॒यस्य॒शर्म॒ण्यहिं॒सानस्य॒सश्चि॒रे ॥ ३ ॥

यत् । नूनम् । अ॒श्याम् । ग॒तिम् । मि॒त्रस्य॑ । या॒या॒म् । प॒था ।

अ॒स्य॑ । प्रि॒यस्य॑ । शर्म॒णि । अ॒हिं॒सानस्य॑ । स॒श्चि॒रे ॥ ३ ॥

यत्प्रदा नूनमिदानीं गतिं गमनमश्यांप्रामुयां यद्योगादनिघातः तदामित्रस्य मित्रभूत-
स्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेणमार्गेण यायां गच्छेयं मित्रो नयतुविद्वानित्यादिपुमिष्वस्येष्टदेश-
गमयितृत्वंप्रसिद्धं नकेवलमहमेकएवगन्ता किन्तु सर्वेपितथागमन्नित्याह अस्यप्रियस्यमित्र-
स्येत्यर्थः अहिंसानस्य अहिंसतः यतोयमहन्ता अतःप्रियइत्यर्थः तस्यशर्मणि सुखे गृहेस्था-
नेवा सश्चिरे संगताः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यु॒वाभ्यां॑मि॒त्रावरु॑णो॒प॒मं॒धेयामृ॑चा ।

यद्द॒क्षये॑म॒घोनां॑स्तो॒तृणां॑च॒स्पर्ध॑से ॥ ४ ॥

यु॒वाभ्यां॑म् । मि॒त्रावरु॑णा । उ॒प॒म॒म् । धे॒यामृ॑चा ।

यत् । ह । क्षये॑ । म॒घोनां॑म् । स्तो॒तृणां॑म् । च । स्पर्ध॑से ॥ ४ ॥

हेमित्रावरुणा युवाभ्यांदातव्यं उपमं उपसमीपेमीयमानंधनं ऋचा स्तुत्यासाधनेन धेयां धारयामि यद् यदखलु युवाभ्यांसकाशादाभंधनं मघोनां धनवतां अदातृणांस्तोतृणांच क्षये गृहे स्पर्धसे स्पर्धनायभवति धनिकानांस्तोतृणांच धनाधिक्यविषयेस्पर्धाभवतीत्यर्थः अपरिमितंधनंभवतीतिभावः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

आनोमित्रसुदीतिभिर्वरुणश्चसधस्थआ ।

स्वैक्षयेमघोनांसखीनांचवृधसे ॥ ५ ॥

आ । नः । मित्र । सुदीतिभिः । वरुणः । च । सधस्थे । आ ।
स्वे । क्षये । मघोनाम् । सखीनाम् । च । वृधसे ॥ ५ ॥

हेमित्र त्वंचवरुणश्च सुदीतिभिः सुदीतियुक्तौ युवां नोस्मभ्यं सधस्थे सह-
स्थानेषु आमच्छतं द्वितीयआकारोनर्थकआदरार्थोवा किमर्थमिति उच्यते मघोनां धनवतां
हविष्मतां सखीनांच युवयोः सखीभूतानामस्माकं क्षये गृहे स्वे स्वकीये वृधसे वर्धनाय ॥५॥

अथषष्ठी—

युवंनोयेपुवरुणक्षत्रं बृहच्चविभृथः ।

उरुणोवाजसातयेकृतं रायेस्वस्तये ॥ ६ ॥

युवम् । नः । येपु । वरुणा । क्षत्रम् । बृहत् । च । विभृथः ।
उरु । नः । वाजसातये । कृतम् । राये । स्वस्तये ॥ ६ ॥

हेवरुणा मित्रावरुणौ युवं युवां नोस्माकं क्षत्रं बलं बृहत् ब्रह्मपरिवृढमन्त्रंच
येषु स्तोत्रेषुनिमित्तेषु विभृथः धारयथः युवाभ्यांपृतंबलमन्त्रंच नोस्मभ्यं वाजसातये
अन्नस्पृष्टाभाय यज्ञायवा राये धनाय स्वस्तये क्षेमायच उरु विस्तीर्णं कृतं कुरुतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उच्छन्त्यामेयजतादेवक्षत्रैरुशद्भवि ।

सुतंसोमंनहस्तिभिरापुद्भिर्धावतंनराविभ्रंतावर्चनानंसम् ॥७॥२॥

उच्छ्रन्त्याम् । मे । यजता । देवक्षत्रे । रुशत्क्षवि ।
सुतम् । सोमम् । न । हस्तिक्षत्रिः । आ । पृट्क्षत्रिः । धावतम् ।
नरा । विभ्रतौ । अर्चनानसम् ॥ ७ ॥ २ ॥

उच्छ्रन्त्यां उपसि मेसोममितिसंबन्धः यजता यष्टव्यौ रुशद्भवि रोचमानरश्मौपातःसवने
देवक्षत्रे देवानांक्षत्रंवलंयस्मिन्गृहेतदेवक्षत्रं तस्मिन्मेमदीयं सुतमभिपुतं सोमं न नेतिसंप्रत्यर्थे
इदानीं हस्तिभिः हस्ववद्भिः हतेर्गतिकर्मणोहस्तशब्दः गमनत्ताधनपादवद्भिरित्यर्थः पृट्भिः
पादवद्भिश्च पादचतुष्टयोपैतैरश्वैराधावतं आमच्छतं नरा हेनेतारौमित्रावरुणौ ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

यश्चिकेतेतिपळ्चनवर्मसूक्तं रातहव्यस्यात्रेयस्यार्पं मैत्रावरुणं यश्चिकेतपळातहव्यइत्य-
नुक्रमणिका । पंचयंतंत्वित्युक्तवात्पंचयन्तपरिभाषयानुष्टुभं अन्त्यापंक्तिः विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रमथना-

यश्चिकेतसमुक्तुर्देवत्रासब्रवीतुनः ।

वरुणोयस्यदर्शतोमित्रोवावनतेगिरः ॥ १ ॥

यः । चिकेत । सः । समुक्तुः । देवत्रा । सः । ब्रवीतु । नः ।
वरुणः । यस्य । दर्शतः । मित्रः । वा । वनते । गिरः ॥ १ ॥

यःस्तोता चिकेत जानातिस्तुतिं युवयोः समुक्तुः सएवशोभनकर्मा देवत्रा देवेषु
स्तोत्रयुग्मध्ये यद्वा देवेषुमध्ये युवयोरेवस्तुतिंयश्चिकेतसमुक्तुवुरिति ससुक्तुर्मा नोस्माकंब्र-
वीतु स्तुतिपरमुपदिशतु यस्यदर्शतोदर्शनीयोवरुणोदर्शनीयोमित्रोवा मित्रश्च वाशब्दश्चा-
र्थे गिरोस्मदीयास्तुतीर्द्वनतेसंभजते ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ताहिश्रेष्ठवर्चसाराजानादीर्घश्रुत्तमा ।

तासत्पतीऋतावृधंऋतावानाजनेजने ॥ २ ॥

ता । हि । श्रेष्ठवर्चसा । राजाना । दीर्घश्रुत्तमा । ता । सत्पती-
दति सत्सत्पती । ऋत्सृध्वा । ऋत्सृवाना । जनेजने ॥ २ ॥

ताहि तौखलुमित्रावरुणो श्रेष्ठवचंसा प्रशस्ततेजस्को राजाना ईश्वरो दीर्घश्रुतमा
दूरदेशादाह्वानश्रोतृत्वमौ ता तौ सत्यती सतांयजमानानांस्वामिनौ ऋतावृधा यज्ञस्योदक-
स्यवावर्धयितारौ जने जने सर्वेषुस्तोतृपुनिमित्तेषु ऋतावाना गमनवन्तौ ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तावांमिधानोर्वसेपूर्वाउपब्रुवेसर्चा ।

स्वश्वांसुचेतुनावाजाँअभिप्रदावने ॥ ३ ॥

ता । वा॒म् । इ॒या॒नः । अ॒व॒से । पूर्॒वो॑ । उ॒र्ष॑ । ब्रु॒वे । स॒र्चा॑ ।

सु॒ऽअ॒श्वांसः॑ । सु॒ । चे॒तु॒ना॑ । वा॒जा॒न् । अ॒भि॒ । प्र॒ । दा॒व॒ने॑ ॥ ३ ॥

ता तौ पूर्वी पुरातनौ वां मुवां इयानोगच्छन् अवसे रक्षणाय सर्चा सह उपब्रुवे
उपेत्यस्तौमि स्वश्वासः स्वश्वावयमानेयाः सुचेतुना शोभनप्रज्ञानैयुवां वाजान् अभि
अन्नानिअभिलक्ष्य प्र प्रकर्षेण दावने दानाय स्तुमइतिशेषः यद्वा स्वश्वासः स्वश्वौ द्विती-
याद्विवचनस्यशासादेशः उपब्रुवइतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मित्रोअंहोश्चिदादुरुक्षयायगातुंवने ।

मित्रस्यहिप्रतूर्वतःसुमतिरास्तिविधतः ॥ ४ ॥

मि॒त्रः । अ॒ंहोः॑ । चि॒त् । आ॒त् । उ॒रु॑ । क्ष॒या॒य॑ । गा॒तु॒म् । व॒न॒ते॑ ।

मि॒त्र॒स्य॑ । हि॒ । प्र॒ऽतूर्॒व॒तः॑ । सु॒ऽम॒तिः॑ । अ॒स्ति॑ । वि॒ध॒तः॑ ॥ ४ ॥

मित्रोदेवः अंहोश्चित् अंहस्वतोपिस्तोतुः आत् अनन्तरमेव उरुउरवे क्षयाय गृहाय
निवासायवा गातुमुपायं वनते प्रयच्छति मित्रस्यहि मित्रस्यखलु देवस्यसुमतिः शोभनबु-
द्धिः प्रतूर्वतः प्रकर्षेणाहंसतोपि विधतः परिचरतः शुश्रूषकस्य अस्तिहि भवतिखलु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

वयंमित्रस्यावसिस्थामसुप्रथंस्तमे ।

अनेहसुस्वोर्तयःसत्रावरुणशेषसः ॥ ५ ॥

व्यम् । मित्रस्य । अवसि । स्याम । सप्रथःऽतमे । अनेहसः ।
त्वाऽङ्कतयः । सत्रा । वरुणऽशेषसः ॥ ५ ॥

वयंयजमानामित्रस्य दुःखनिवारकस्यदेवस्य सप्रथस्तमे सर्वतःपृथुतमे अवसि रक्ष-
णे वयंस्याम भवेम किंच अनेहसःअपापाः त्वोतयः त्वयारक्षिताः वरुणशेषसः शेषइत्य-
पत्यनाम वारकाः पुत्रापेपांतेतादृशाः सत्रा वयंसर्वेसहैवभवेम ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी—

युवंमित्रेमंजनंयतथःसंचनयथः ।

मामघोनःपरिख्यतंमोअस्माकमृषीणांगोपीथेनउरुष्यतम् ॥६॥३॥

युवम् । मित्रा । इमम् । जनम् । यतथः । सम् । च । नयथः । मा ।
मघोनः । परि । ख्यतम् । मो इति । अस्माकम् । ऋषीणाम् ।
गोऽपीथे । नः । उरुष्यतम् ॥ ६ ॥ ३ ॥

हेमित्रा मित्रावरुणौ युवं युवां इमंजनंस्तोतारंमंप्रति यतथः आगच्छथः आगत्यच संचन-
यथः संचनयथश्चकामान्गापयथः यद्वा यतथइत्यंतर्णीतण्यर्थोयं अहनियतथः व्यापारेपुगमयथः
रात्रौचसंचनयथः निर्व्यापारंकारयथः मघोनःहविर्लक्षणाच्चवतःअस्मान् मापरिख्यतं मापरित्य-
जतं मो मेव ऋषीणामस्माकं पुत्रानपि परिख्यतं किंतु गोपीथे गौः सोमरसः तस्यपानंयस्मि-
भस्सगोपीथोयज्ञः तस्मिन् नः उरुष्यतंरक्षतम् ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

आचिकितानेतिपल्लवंदशमंस्तूक्तं रातहव्यस्यापि आनुष्टुभं मैत्रावरुणं अत्रानुक्रमणिका-
आचिकितानानुष्टुभन्त्विति । आद्यस्तुचोदशरात्रेचतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेमैत्रावरुणस्य सूत्रितचं-
आचिकिताननुष्टुभतूत्यमुवोअप्रहणमिति ।

तत्रप्रथमा—

आचिकितानमुक्तूदेवौमर्तरिशादसा ।

वरुणायऋतपेशसेदधीतप्रथसेमहे ॥ १ ॥

आ । चि॒क्रि॒तान् । सु॒क्रतू॒ इति॑ सु॒ऋतू॑ । दे॒वौ । म॒र्त । रि॒शाद॑सा ।
वरु॑णाय । ऋ॒त॒इ॒पेश॑से । द॒धी॒त । प्र॒य॑से । म॒हे ॥ १ ॥

हेचिकितान जानन्स्तुतिं हेमर्त मनुष्य रातहव्यत्वमितितस्यैवंसंबोधनं सुक्रतू शोभन-
कर्माणौ रिशादसा हिंसकानां हिंसकौ देवौ आ आकारयेति शेषः आहूय च ऋतपेशसे पेशइति-
रूपनाम ऋतमुदकं उदकमेवरूपं यस्य तादृशाय वरुणाय प्रयसे मत्वर्थोलुप्यते हविलक्षणात्नवते
महे महते पूज्याय दधीतदद्याः हविरिति शेषः द्वितीयार्थे वाचतुर्थी महद्द्विधीतमहतोन्नस्यला-
भायेति वायोग्यं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ताहि॑क्ष॒त्रम॑वि॒हुतं॑स॒म्यग॑सु॒र्य॑माशा॒ति ।
अध॑व॒त्रेव॑मा॒नुषं॑स्व॒र्णधा॑यि॒दर्श॑तम् ॥ २ ॥

ता । हि । क्ष॒त्रम् । अ॒वि॒हु॒तम् । स॒म्यक् । अ॒सु॒र्यम् । आ॒शा॒ति॒ इति॑ ।
अध॑ । व॒त्रा॒इ॒व । मा॒नु॒षम् । स्व॑र्णः । न । धा॒यि॒ । दर्श॑तम् ॥ २ ॥

ताहि हीविहेतो यस्मात्ता तौ क्षत्रं बलं अविहुतं अहिंस्यं असुर्यं अस्तुरविघाति मह-
द्वलं सम्यगाशाते व्याप्ततः अथ अतोहेतोर्मानुषं मनुष्येषु प्रवृत्तं व्रतेव कर्मैव तद्यथा मनुष्येषु नि-
यतं स्वर्णसूर्यइव सयथादिविदश्यते तद्वत् दर्शतं दर्शनीयं बलं धायि यज्ञेनिहितं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तावा॑मे॒पेर॑था॒नामु॒र्वाग॑व्यू॒तिमे॑पाम् ।
रा॒त॒ह॒व्य॑स्यसु॒ष्टुतिं॑ द॒धृक्स्तो॑मै॒र्मना॑महे ॥ ३ ॥

ता । वा॒म् । ए॒पे । रथा॑नाम् । उ॒र्वा॑म् । ग॒व्यू॑तिम् । ए॒पाम् ।
रा॒त॒ह॒व्य॑स्य । सु॒ष्टु॒तिम् । द॒धृक् । स्तो॑मैः । म॒ना॒म॒हे ॥ ३ ॥

हेमित्रावरुणौ ता तीप्रसिद्धौ वां युवां रथानां अस्मदीयानामेषांपुरतोवर्तमाना-
नां उर्वा प्रभूतां गव्यूतिं अतिविस्तृतं मार्गं एपे गन्तुं मार्गरक्षणायेत्यर्थः तुमर्थे असेन्प्र-
त्ययः तदर्थे वा मनामहे स्तुमः रातहव्यस्य ऋपेः रातहव्यसंबन्धिभिः सुष्टुतिं सुष्टुतिभिः
शोभनस्तुतिसाधनैः स्तोमैः दधृक् धर्षकौपुवां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अधाहिकाव्यायुवंदक्षस्यपूर्भिर्द्भुता ।
निकेतुनाजनानांचिकेथेपूतदक्षसा ॥ ४ ॥

अध । हि । काव्या । युवम् । दक्षस्य । पूःऽभिः । अद्भुता ।
नि । केतुना । जनानाम् । चिकेथे इति । पूतदक्षसा ॥ ४ ॥

अध अपिच हिमसिद्धौ काव्या स्तुत्यौ युवं युवां दक्षस्य प्रवृद्धस्य ममपूर्भिः
पूरकैः स्तवैः हेअद्भुता महान्तौ आक्षर्यभूतौसन्तौ केतुना प्रज्ञानेनअनुकूलेनमत्ता ज-
नानां यजमानानामित्यर्थः स्तोत्रंनिकेथे नितरांजानीथः हेपूतदक्षसा शुद्धबलीयुवां ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तदृतंपृथिविवृहच्छ्रवणुपक्रपीणाम् ।
ज्यसानावरंपृथ्वतिक्षरन्तियामभिः ॥ ५ ॥

तत् । क्रतम् । पृथिवि । वृहत् । श्रवःऽणुपे । क्रपीणाम् ।
ज्यसानौ । अरम् । पृथु । अति । क्षरन्ति । यामःऽभिः ॥ ५ ॥

हेपृथिविदेवि त्वयि तव सर्वैरथ्यमानत्वेन पतिष्यं वृहत् प्रभूतं क्रतमुदकं क्रपी-
णांस्तोतृणामस्माकं श्रवणेषु अन्नस्यैषणोसति ज्यसानौ गच्छन्तौ छन्दस्यसानचशृणुभ्यामि-
त्यसानच् जपतेरपिभवति चितइत्यन्तोदात्तः अरं अलं अत्यर्थंपृथुयथाभवतितथा
यामभिर्गमनैः अतिक्षरन्ति अत्यर्थवर्षतः व्यत्ययेनबहुवचनम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

आयद्दामीयचक्षसामित्रव्यंचसूर्यः ।
व्यचिष्टेवहुपाय्येयतेमहिस्वराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

आ । यत् । वाम् । ईयुःऽचक्षसा । मित्रा । व्यम् । च् । सूर्यः ।
व्यचिष्टे । बहुपाय्ये । यतेमहि । स्वराज्ये ॥ ६ ॥ ४ ॥

हेइयचक्षसा व्यातदर्शनी हेमित्रा मित्रावरुणी वां युवां यत्र येवयंच सूरयः स्तोतारः
आ आह्वयामः व्यचिष्टे अत्यन्तविस्तृते बहुपाध्ये बहुभिर्गन्तव्ये बहुभीरक्षितव्येवा स्व-
राज्ये स्वराट्त्वाय एवंविधराज्यार्थं यत्तेमहि गच्छेम ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥४॥

वळित्थादेवेतिपंचमेकादशसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—वळित्थापंचयजतइति यजतो-
नामात्रेयऋषिः आनुष्टुभंतिवत्युक्तत्वादिदमप्यानुष्टुभं मित्रावरुणौदेवता विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रप्रथमा—

वळित्थादेवनिष्कृतमादित्यायजतंवृहत् ।

वरुणमित्रार्यमन्वर्षिष्ठंक्षत्रमाशाथे ॥ १ ॥

वत् । इत्या । देवा । निःस्कृतम् । आदित्या । यजतम् । वृहत् ।

वरुण । मित्रं । अर्यमन् । वर्षिष्ठम् । क्षत्रम् । आशाथे इति ॥ १ ॥

हेदेवा द्योतमानौ हेआदित्या अदितेःपुत्रौ हेवरुण हेअर्यमन् अरीणानियमितार्मि-
शदेव युवां वत् सत्यं अवाध्यं इथा इत्थं इदानीं वर्तमानप्रकारेण यजतं यष्टव्यं
वृहदतिमवृद्धं वर्षिष्ठं प्रवृद्धतमं क्षत्रं बलं आशाथे अश्रुवाधे यद्वा अर्यमा पृथगेव
निर्देष्टव्यः द्विवचनं बहुवचनीकर्तव्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयद्योनिंहिरण्यद्यंवरुणमित्रसदथः ।

धर्ताराचर्षणीनांयन्तंसुभ्रंरिशादसा ॥ २ ॥

आ । यत् । योनिम् । हिरण्यद्यम् । वरुण । मित्रं । सदथः ।

धर्तारा । चर्षणीनाम् । यन्तम् । सुभ्रम् । रिशादसा ॥ २ ॥

यद्यस्माद्धिरण्यद्यं हितरमणीयं योनिं यज्ञभूमिं हेवरुण हेमित्र आसद्यः आग-
च्छथः तस्माच्चर्षणीनां मनुष्याणां धर्तारा धारकौच हेरिशादसा हिंसकानक्षिपारौयुवां
अस्मभ्यं सुभ्रं सुखं यन्तं कुरुवमित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विश्वेहि विश्ववेदसो वरुणो मित्रो अर्यमा ।

व्रतापदेवसश्चिरेपान्तिमर्त्यरिपः ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । विश्ववेदसः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।

व्रता । पदादेव । साश्चिरे । पान्ति । मर्त्यम् । रिपः ॥ ३ ॥

विश्वेहि सर्वेपि हीविअप्यर्थे विश्ववेदसः सर्वविदः सर्वयनावा वरुणो मित्रो-
र्यमाचैतेत्रयः सर्वे व्रतास्मदीयानिकर्माणि पदेव स्थानानीव सश्चिरे संगताभवन्ति
आगत्यच मां मर्त्यं रिपोर्हिसकाव पान्ति रक्षन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तेहिसत्याऋतस्पृशऋतावानोजनेजने ।

सुनीथासःसुदानवोऽंहोश्चिदुरुचक्रयः ॥ ४ ॥

ते । हि । सत्याः । ऋतस्पृशः । ऋतवानः । जनेजने ।

सुदनीथासः । सुदानवः । अंहोः । चित् । उरुचक्रयः ॥ ४ ॥

तेहि तेखलु सत्याः सत्यभूताः सत्यफलावा ऋतस्पृशाब्दकस्पृशत्वस्यकर्तारः ऋ-
तावानोयज्ञवन्तः जनेजने सर्वेषुयजमानेषु सुनीथासः सुनयनाः सुदानवः सुदानाः ही-
तिप्रसिद्धवाची सर्वत्रसंबन्धीयः एवंमहानुभावावरुणादयःअंहोश्चिद् चिदप्यर्थे पापिनो-
पिस्वस्तोतुरुचक्रयः प्रभूतधनादिकर्तारः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

कोनुवांमित्रास्तुतोवरुणोवातनूनाम् ॥

तत्सुवामेपतेमतिरत्रिभ्युपतेमतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

कः । नु । वाम् । मित्र । अस्तुतः । वरुणः । वा । तनूनाम् । तत् । सु ।

वाम् । आ । ईपते । मतिः । अत्रिभ्यः । आ । ईपते । मतिः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेमित्र वां युवयोर्मध्ये त्वंचवरुणोवा कोनुअस्तुतः सर्वैरस्तूयमानःकोस्ति उभौअ-
पिस्तुत्यौइत्यर्थः तनूनामितितृतीयार्थेपठौ तनुभिस्तुतिभिरस्तुतइतिसंबंधः अत्रमित्रशब्दे-
नमित्रस्यैकस्यैवसंबोधनं वरुणोळास्वन्तरित्यत्रेवात्रद्विवचनसूचकस्याकरस्यानाघानात् लो-
केषु बहुपुंसनिहितेषु एकमेवसंबोध्य युवयोरिदंयुष्माकमिदमितिमयुंजते तत् तस्मात् य-
स्मात्सर्वैस्तुवन्तितस्मात् तनूनामित्येतद्व्यवहितमपिउत्तरप्रवायोऽयं तनूनामल्पमतीनां अ-
स्माकंमतिःस्तुतिर्वा युवां आइपते अभिगच्छति अत्रिभ्योत्रिगोत्रेभ्यः अस्मभ्यं अस्म-
दीपमतिः एपते आदरार्थंपुनर्वचनं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

प्रवोमित्रायेतिपंचर्द्धादशंसूक्तं आत्रेयस्ययजतस्यार्थं गायत्रं भैत्रावरुणं तथाचानु-
क्रम्यते—प्रवोगायत्रमिति । अग्निष्टोमेप्रातःसवने भैत्रावरुणशस्त्रे एतत्सूक्तं सूत्रितंच—प्रवोमित्रा-
यममित्रयोर्वरुणयोरिति । अभिप्लवपळेहे पृष्ठचपडहेच स्तोमनिमिच्चावापार्थमिदमादीनिद्वि-
शीपवर्जितानि चत्वारिसूक्तानि तथैवसूत्रितंच—प्रवोमित्रायेतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदिति ।

तत्रमथमा—

प्रवोमित्रायगायत्रवरुणायविपागिरा । महिंक्षत्राहृतं बृहत् ॥ १ ॥

प्र । वः । मित्राय । गायत्र । वरुणाय । विपा । गिरा ।

महिंक्षत्रौ । ऋतम् । बृहत् ॥ १ ॥

हेमदीपाऋत्विजः वीयुयमित्यर्थः मित्रायवरुणायच विपा व्याप्तया गिरा स्तुत्या
मगायत स्तुर्विकुरुत स्तुत्यास्तुवतेत्येतदपाकंपचवीतिवत् हेमहिंक्षत्रौ प्रभूतबली युवां ऋतं
यत्तं बृहत् महत् अतिप्रशस्तंस्तुत्यर्थमागच्छतमितिशेषः अथवा महत्प्रभूतं ऋतं स्तोत्रं शृणु-
वमितिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सुभ्राजायाघृतयोनीमित्रश्चोभावरुणश्च । देवादेवेपुंप्रशस्ता ॥ २ ॥

सुमहाराजा । या । घृतयोनीर्द्विघृतयोनी । मित्रः । च ।

उभा । वरुणः । च । देवा । देवेपुं । प्रशस्ता ॥ २ ॥

या योमित्रश्ववरुणश्च परस्परपेक्षयाचशब्दः उभा उभौ सत्राजा सर्वस्यस्वामिनौ घृ-
तयोनी उदकस्योत्पादकौ देवौ द्योतमानौ देवेषुमध्ये प्रशस्ता प्रकर्षेणस्तुत्यौ तौ गाघतेतिपू-
र्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

क्षान्नःशक्तं पार्थिवस्य महोरायोदिव्यस्य । महिवांक्षत्रं देवेषु ॥ ३ ॥

ता । नः । शक्तम् । पार्थिवस्य । महः । रायः । दिव्यस्य । महि ।
वाम् । क्षत्रम् । देवेषु ॥ ३ ॥

ता तौ देवौ नोस्मदर्थं पार्थिवस्य पृथिवीसंबद्धस्य दिव्यस्य विविभवस्यच महोमहो-
रायोधनस्य शक्तं समर्थोभवत् दातुमितिशेषः हेदेवौ वांयुवमोर्महि महत्पूण्यं क्षत्रं वलं देवे-
षु मसिद्धंस्तुमइतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ऋतमृतेन सपन्तेऽपिरं दक्षमाशाते । अद्बुहादेवैर्वर्धते ॥ ४ ॥

ऋतम् । ऋतेन । सपन्ता । इपिरम् । दक्षम् । आशाते इति ।
अद्बुहा । देवौ । वर्धते इति ॥ ४ ॥

ऋतेनोदकेननिमित्तेन ऋतं यज्ञं सपन्ता स्पृशन्तौ इपिरं एषणवन्तं दक्षं प्रवृद्धं यजमानं
हविर्वा आशाते व्यामुक्तः अद्बुहा अद्बोगधारी देवौ मित्रावरुणौ युवांर्वर्धते प्रवृद्धौभवतः ॥४॥

अथपंचमी—

वृष्टिद्यावारीत्यापिपस्पतीदानुमत्याः । बृहन्तं गर्तमाशाते ॥५॥६॥

वृष्टिद्यावा । रीतिःआपा । दुपः । पती इति । दानुमत्याः ।
बृहन्तम् । गर्तम् । आशाते इति ॥ ५ ॥ ६ ॥

वृष्टिद्यावा वृष्ट्यर्थाद्यौःस्तुतिययोस्तौवृष्टिद्यावा अथवा वृष्टिर्वर्षिका घौरन्तरिक्षं या-
न्यां तौ तादृशौ रीत्यापा रीगतिरेषणयोः रीतिः प्राप्तिः सैवआपाआप्तिरभिमतप्राप्तिययोस्तौ

वाद्दशौ इपोन्नस्य पती स्वामिनौ वृष्टिप्रदत्वादस्वामित्वं दानुमत्याः दानवत्याः दातृपुत्रिताया-
इत्यर्थः एतद्विशेषणं एवमहानुभावौ बृहन्तं महान्तं गर्वं रथमाशातेव्यामुतः अधिविष्ठतो-
यागार्थं ॥५॥

॥ इतिचतुर्यस्यचतुर्थेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

श्रीरोचनेतिचतुर्कंचत्रयोदशसूक्तं उरुचकिर्नामात्रेयऋषिः त्रिष्टुप् मित्रावरुणौदेवता
अनुक्रम्यतेच—श्रीरोचनाचतुष्कमुरुचकिरिति । विनियोगोर्लैंगिकः ।

तत्रमथमा—

श्रीरोचनावरुणश्रीरुतद्यून्श्रीणिमित्रधारयथोरजांसि ।
वावृधानावमार्तिक्षत्रियस्यानुव्रतरक्षमाणावजुर्म ॥ १ ॥

श्री । रोचना । वरुण । श्रीन् । उत । द्यून् । श्रीणि । मित्र ।
धारयथः । रजांसि । वृधानौ । अमार्तिम् । क्षत्रियस्य ।
अनु । व्रतम् । रक्षमाणौ । अजुर्म ॥ १ ॥

हेवरुण हेमित्र युवां श्री श्रीणि रोचना रोचनानि युलोकान्धारयथइतिसंबन्धः उत
अपिच श्रीन्द्यून् द्योतमानानंतरिक्षलोकान् धारयथः तथाश्रीणिरजांसि भूलोकान् कीदृशौ
युवां वावृधाना वर्धमानौ क्षत्रियस्य क्षत्रं पदं तद्वतइन्द्रस्य यद्वा क्षत्रिमजातीयस्ययजमानस्य
अमार्तिं रूपनामैतव रूपव्रतंकर्मच अजुर्म अजीर्णंअविरतंवा रक्षमाणौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इरावतीर्वरुणधेनवोवांमधुमद्वसिन्धवोमित्रदुह्ये ।
त्रयस्तस्थुर्वृषभासंस्तिमृणांधिपणानारितोधाविद्युमन्तः ॥ २ ॥
इरावतीः । वरुण । धेनवः । वाम् । मधुमत् । वाम् । सिन्धवः ।
मित्र । दुह्ये । त्रयः । तस्थुः । वृषभासः । तिमृणाम् । धिपणानाम् ।
रैतःइधाः । वि । द्युमन्तः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र वांयुवयोराज्ञया धेनवोर्गावः इरावतीः इराक्षीरलवणात्-
द्वयोर्भवन्ति तथासिंधवः स्यंदनशीलामेधानघोवां मधुमत् मधुरसमुदकं दुह्ने दुहन्ति तथा
त्रयः त्रिसंख्याकावृषभासोवर्षितारः रेतोधाः उदकस्यधारकाः द्युमतोदीमिमन्तः अग्निवाग्धा-
दित्याः तिसृणां त्रिसंख्याकानां धिपणानां स्थानानां पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकानां स्वामिनःस-
न्तः वि विविधं प्रत्येकं तत्स्थितिष्ठन्ति युवयोरनुग्रहात्त्रयोपिदेवास्त्रिपुस्थानेषुवर्ततइत्यर्थः॥२॥

अथतृतीया-

प्रातर्देवीमदितिजोह्वीमि मध्यन्दिनउदितासूर्यस्य ।

रायेमित्रावरुणासर्वतातेळेतोकायतनयायशंयोः ॥ ३ ॥

प्रातः । देवीम् । अदितिम् । जोह्वीमि । मध्यन्दिने । उतः उदिता ।

सूर्यस्य । राये । मित्रावरुणा । सर्वताता । ईळे । तोकाय ।

तनयाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

अहमृषिः प्रातः प्रातःकाले अदितिमखंडनीयां देवानांजननीं देवीं द्योतमानां
जोह्वीमि आह्वयामि तथामध्यन्दिने सूर्यस्य उदिता उदितौ तत्समृद्धिकाले माध्यन्दिनेसवने
जोह्वीमि हेमित्रावरुणा युवां राये धनप्राप्तये सर्वताती यज्ञे ईळे स्तौमि पुनःकिमर्थं तोकाय
पुत्राय तनयाय तत्पुत्रायच शं अरिदृशमनाय योः सुखस्यमिश्रणायच ईळइति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धाधर्तारार्जसोरोचनस्योतादित्यादिव्यापार्थिवस्य ।

मवांदेवाअमृताआमिनन्तिव्रतानिमित्रावरुणाध्रुवाणि ॥४॥७॥

धा । धर्तार । रजसः । रोचनस्य । उत । आदित्यां । दिव्यां ।

पार्थिवस्य । न । वाम् । देवाः । अमृताः । आ । मिनन्ति । व्रतानि ।

मित्रावरुणा । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥ ७ ॥

धा यौ रोचनस्य रोचमानस्य रजसोलोकस्य स्वर्गाख्यस्येत्यर्थः उवापिच पार्थि-
वस्य रजसोयायीधर्तारौ आदित्या अदितैःपुत्री दिव्या द्विविधौ तौ युवांईळइतिपू-

वृत्रसंबन्धः हेमित्रावरुणा वांयुवयोः ध्रुवाणि व्रतान्त्रिकर्माणि देवाः अन्येइन्द्रादयः अ-
घृताः अमरणधर्माणोपि नामिनन्ति नहिंसन्ति यतोध्रुवाणि अतइत्यभिप्रायः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

पुरूरुणेतिचतुर्ऋचंचतुर्दशंसूक्तं उरुचक्रेरार्षं गायत्रं मैत्रावरुणं पुरूरुणागायत्रंत्वित्यनु-
क्रमणिका पृष्ठ्याभिष्टवपडहयोःमातःसवने आवापार्थत्वेनेदमपिसूक्तंपूर्वसूक्तेनसह प्रवोमित्रा-
येतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेदितिह्युक्तं चातुर्विंशेहनिमातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआयस्त्वचःपळहस्तो-
त्रियसंज्ञकः सूत्रितंच—पुरूरुणाचिच्चस्तिप्रतिवांस्रजदितइति ।

तत्रप्रथमा—

पुरूरुणांचिद्धचस्त्यवोनूनंवांवरुण । मित्रवंसिवांसुमतिम् ॥१॥

पुरूरुणां । चित् । हि । अस्ति । अवः । नूनम् । वाम् । वरुण ।
मित्रं । वंसि । वाम् । सुमतिम् ॥ १ ॥

हेमित्रावरुणौ वांयुवयोः पुरूरुणाचिच्च अत्र सोः सुपांस्तुल्यगित्याकारः पुरोरपिवहुउरु-
बहुतरं अथवा पुरुचतदुरुचपुरूरु अत्यन्तमुरुतरमित्यर्थः तादृग्वोरक्षणं नूनं निश्चयेन अ-
स्ति हिमसिद्धौ चिदितिपूरणः हेवरुण हेमित्र वांयुवयोः सुमतिं अनुग्रहबुद्धिं वंसि संभजेय
यस्मादधोस्वितस्माद्वंसीतिभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तावांसम्यगद्रुहाणेपमश्यामधायसे । वयंतेरुद्रास्याम ॥२॥

ता । वाम् । सम्यक् । अद्रुहाणा । द्रपमं । अश्याम । धार्यसे ।
वयम् । ते । रुद्रा । स्याम ॥ २ ॥

हेअद्रुहाणा हेअद्रोग्धारौ वा तौ मसिद्धौ वां युवांसम्यक्स्तुमइतिशेषः स्तोतारोवयं इयम-
न्नें धायसे पानाय भोजनाय अश्याम प्रामुयाम हेरुद्रा रुतः दुःखाद् द्वावयितारौ रुदद्भिर्द्वै-
षणीयौवा तेस्तोतारोवयं स्याम भवेम सष्ट्याइतिशेषः युवाण्यांस्वभूतावास्याम ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पा॒तंनो॑रु॒द्रापा॒युभि॑रु॒तत्रा॑येथां॒सुत्रा॑त्रा ।
तु॒र्याम॑द॒स्यून्त॑त॒नूभिः ॥ ३ ॥

पा॒तम् । नः । रु॒द्रा । पा॒युःभिः । उ॒त् । त्रा॑ये॒थाम् । सु॒द्रात्रा॑ ।
तु॒र्याम॑ । द॒स्यून् । त॒नूभिः ॥ ३ ॥

हेरुद्रा उक्त्वप्यौ देवौ युवां नोस्मान् पायुभिः रक्षणैः पातं रक्षतं उतापिच सुत्रात्रा शो-
भनेनवाणेन त्रायेथां पाळयेथां इष्टमाद्यनिष्टपरिहारभेदेनभेदः स्तोत्रादिवैकल्याच्छत्रोर्वा
त्रायेथां अभिमतप्रापणेनरक्षतमित्यर्थः पर्यंच तनूभिः पुत्रादिभिःसहिताः स्वविरंगैर्वा दस्यून्
शत्रून्तुर्षाम हिंस्याम तरेमवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मा॒कस्या॑द्भु॒तक्र॑तू॒यक्षं॑भु॒जेमा॑त॒नूभिः ।
मा॒शेषं॑सा॒मात॑र्नसा ॥ ४ ॥ ८ ।

मा । कस्य । अ॒द्भु॒तक्र॑तू॒द्व्यद्भु॑त॒क्रतू॑ । य॒क्षम् । भु॒जेम॑ । त॒नूभिः ।
मा । शेषं॑सा । मा । तर्नसा ॥ ४ ॥ ८ ॥

हेअद्भुतक्रतू आश्रयंकर्माणौ वयं कस्य अन्यस्यकस्यच नयक्षं पूजितं धनंमाभुजेम
माभुंजोमहि तनूभिरस्मदीपैरवययैः युवयोरनुग्रहात् तमृदावपे अन्यथावयंकेस्यचिद्धनेन
शरीरपोषंनकुर्मइत्यर्थः तथा शेषसा अपत्येनसहितामाभुजेम तनया पौत्रादिनासहितामाभुजेम
अस्मत्कुलेनकेपिभुंजीमहीत्यर्थः ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आनोगन्तमितिवृत्तात्मकंपंचदशंस्तूक्तं बाहुवृक्त्वावेयस्यापै गायत्रं मैत्रावरुणं आन-
स्तृचंबाहुवृक्त्वात्पुनःकर्मणिका उक्तःस्तूक्तविनियोगः अग्निष्टोमेप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रे अ-
धमनुरूपस्त्वृचः स्रितंच-आनोमित्रावरुणाआनोगन्तंरिशोदसेति ।

तत्रप्रथमा—

आनोगन्तरिशदसावरुणमित्रं बर्हणा ।
उपेमंचारुमध्वरम् ॥ १ ॥

आ । नः । गन्तम् । रिशादसा । वरुण । मित्रं । बर्हणा । उपे ।
द्रुमम् । चारुम् । अध्वरम् ॥ १ ॥

हेवरुण हेमित्र हेरिशदसा शत्रुणांभेरकौयुवां नोस्माकमिमं चारुं चरणीयं अ-
ध्वरं अर्हिसकं यत्तमुपागन्तं उपागच्छतं कीदृशौ बर्हणा परिवर्हणौ निवर्हणौ हन्तारौशत्रूणा-
म् ॥१॥

अथद्वितीया—

विश्वस्य हि प्रचेतसावरुणमित्रराज्यः ।
ईशानापिप्यतंधियः ॥ २ ॥

विश्वस्य । हि । प्रचेतसा । वरुण । मित्रं । राज्यः ।
ईशाना । पिप्यतम् । धियः ॥ २ ॥

हेवरुण हेमित्र हेमचेतसा पुरुष्टानौयुवां विश्वस्यराज्यः सर्वस्यस्वामिनौ भवथः हीति
प्रसिद्धौ हेईशाना अस्माकमीश्वरौयुवां धियोस्मदीयानिकर्माणि पिप्यतं प्यायतंफलैः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उपनःसुतमार्गतवरुणमित्रं दाशुर्पः ।
अस्यसोमस्यपीतये ॥ ३ ॥ १ ॥

उपे । नः । सुतम् । आ । गन्तम् । वरुण । मित्रं ।
दाशुर्पः । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ३ ॥ १ ॥

'नोस्माकं सुतमभिपुतं सोमं प्रति हेवरुण हेमित्र युवां उपागतं उपागच्छतं दाशु-
र्पोहविर्दानुर्ममास्यसोमस्य पीतये पानाय ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

आमित्रैवरुणइतितृचात्मकंपोडशंस्रुक्तं बाहुवृक्तस्यापमौष्णिहं मैत्रावरुणं आमित्रऔ-
ष्णिहमित्यनुक्रमणिका दशरात्रेवृतीयेहनिपजगशस्त्रेअयंमैत्रावरुणस्पवृचः सत्रितंच—आमि-
त्रैवरुणोवयमश्विनावेहगच्छतमिति ।

तत्रप्रथमा—

आमित्रैवरुणेवयंगीभिर्जुहुमोअत्रिवत् ।

निवर्हिपिसदतंसोमपीतये ॥ १ ॥

आ । मित्रे । वरुणे । वयम् । गीःऽभिः । जुहुम् । अत्रिवत् ।

नि । वर्हिपि । सदतम् । सोमंऽपीतये ॥ १ ॥

वयमात्रेयाः मित्रैवरुणे मित्रावरुणयोरर्थाय गीभिर्मन्त्रैराजुहुमः अत्रिवत् अस्मदगोष-
मवतंकोचिरिव तस्मात् मित्रावरुणौ सोमपीतये वर्हिपिनपदतं निपीदतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृतेनस्थोध्रुवक्षेमाधर्मणायातयज्जना ।

निवर्हिपिसदतंसोमपीतये ॥ २ ॥

वृतेन । स्थः । ध्रुवक्षेमा । धर्मणा । यातयत्ऽज्जना ।

नि । वर्हिपि । सदतम् । सोमंऽपीतये ॥ २ ॥

हेमित्रावरुणौ युवां धर्मणा जगद्धारकेण वृतेन कर्मणायोगेन ध्रुवक्षेमा स्थः अवि-
चलितस्थानीभवथः यातयज्जना यातयन्तः कर्मसुपवर्तयन्तोजनाक्तविजोययोस्तौयातयज्जनौ
अथवा यातयन्तोऽशत्रूँहिसन्तोजनाभृत्याययोस्तौ शिष्टंगतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मित्रश्चनोवरुणश्चजुपेतांपद्मिष्टये ॥

निवर्हिपिसदतांसोमपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

मित्रः । च । नः । वरुणः । च । जुपेताम् । यद्मम् । इष्टये ।

नि । वर्हिपि । सदताम् । सोमंऽपीतये ॥ ३ ॥ १० ॥

मित्रध्वपरुणश्रोभौ नोस्माकं यज्ञमिष्टये अभीष्टाय जुपेतां सेवेतां आगत्यच बर्हिषि
निषदतं निषीदतं सोमपानाय ॥ ३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

॥ इतिपंचमेमंडलेपंचमोनुवाकः ॥ ५ ॥

षष्ठेनुवाकेपंचदशसूक्तानि तत्रयद्यद्यस्थइतिदशर्चप्रथमंसूक्तं आत्रेयस्यपौरनाम्नार्यं
आनुष्टुभमाश्विनं अनुक्रान्तं—यद्यद्यदशपौरआश्विनंतदानुष्टुभंत्विति । तदित्युक्तत्वादिदमादी-
निषदसूक्तान्याश्विनानि आनुष्टुभंत्वितिशब्दादिदमुत्तरंचद्वेआनुष्टुभे मातरनुवाके आश्विने
ऋतौ आनुष्टुभेच्छन्दसि आश्विनशस्त्रेचेदमादिकेद्वेसूक्ते यद्यद्यद्यस्थइतिसूक्तेइतिसूत्रिदम् ।

तत्रप्रथमा—

यद्यद्यस्थःपरवति यदंवावत्यश्विना ।

यद्वापुरुपुरुभुजायदन्तरिक्षे आगतम् ॥ १ ॥

यत् । अद्य । स्थः । परावति । यत् । अवावति । अश्विना ।

यत् । वा । पुरु । पुरुभुजा । यत् । अन्तरिक्षे । आ । गतम् ॥ १ ॥

हेपुरुभुजा बहुषु यत्तेषु भोकारौ अधिकं रक्षितारौवा हेअश्विना अश्विनौ यद्यदि अया-
स्मिन्काले परवति अयंतंइरेदेशे द्युलोके स्थोभवथः यद्वा अवावति अरणवति गन्तुंशक्येप्रदेशे
अन्तिकेस्थः यत् यदिवा अथवा पुरु बहु प्रदेशेषुस्थः यद्यदि अन्तरिक्षेस्थः तस्मात्सर्वस्मा-
दयागत्वं आगच्छतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इहत्यापुरुभूतमापुरुदंसांसि विभ्रता ।

वरस्यायाम्यधिगूहुवेतुविष्टमाभुजे ॥ २ ॥

इह । त्या । पुरुभूतमा । पुरु । दंसांसि । विभ्रता । वरस्या ।

यामि । अधिगूहुत्यधिगू । हुवे । तुविःश्रुतमा । भुजे ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञे त्या तौ पुरुभूतमा पुरुणां बहूनां यजमानानां भावयितृत्वमौ पुरु पुरुणि
दंसांसि कर्माणि विभ्रता धारयन्तौ वरस्यावरणीयौ अधिगू अन्यैरभृतगमनकर्माणौ यामि
उयागच्छामि तुविष्टमा प्रभूतवमौ भुजे भोगाय पादनायवा हुवे आह्वयामि ॥ २ ॥

आ । यत् । वाम् । सूर्या । रथम् । तिष्ठत् । रघुइस्यदम् । सदा ।
परि । वाम् । अरूपाः । वयः । घृणा । वरन्ते । आहतर्पः ॥५॥११॥

हेअश्विनौ वांयुवयोः सदा सर्वदा रघुप्यदं शीघ्रगंरथं सूर्या युवयोःपत्नी यव
यदा आतिष्ठव आस्थितवती तदा वांपरिवरन्ते परितोवृण्वन्ति केअरुपा आरोचमानाः
घृणादीमाः आतपः आतापनाः शत्रूणां वयोश्वाः अथवा आतपइतिविशेष्यं वपोगन्ता-
रउकलक्षणः आतपःसर्वतस्तापयिष्योदीमयःपरिवरन्ते ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपष्ठी-

युवोरत्रिंशिकेततिनरांसुम्नेनचेतसा ।
घर्मयद्दामरेपसंनासत्यास्त्राभुरण्यति ॥ ६ ॥

युवोः । अत्रिः । चिकेतति । नरा । सुम्नेन । चेतसा ।
घर्मम् । यत् । वाम् । अरेपसम् । नासत्या । आस्त्रा । भुरण्यति ॥६॥

हेनरा नेतारावश्विनौ युवोर्युवयोःयुवामित्यर्थः अत्रिरस्मत्पिताऋषिः सुम्नेन सुखेन
अग्निदाहोपशमरूपेणहेतुना चेतसा आदरयुकेनमनसा चिकेतति जानाति स्तुतवानित्यर्थः
सतिदुःखे सुखमुक्षयते दुःखस्यकमसंगइत्यतआह ययस्मात् हेनासत्यौ वांयुवयोरास्त्रा
आस्येन तन्निष्पन्नेनस्तोत्रेण घर्म दीप्तं दहन्तमग्निं असुरैः स्वदाहायमक्षिप्तं अरेपसं अपाप्तं
सुखकरं भुरण्यति प्राप्तवान् भुरण्यतिर्गतिकर्मा अत्रेरग्नेःसकाशात् रक्षणं हिमेनाग्निर्मसं
युवघृषीसमुततप्तमत्रयैइत्यादिभिःस्पष्टंमदर्शितम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उग्रोवांककुहोययिःशृण्वेयामेपुसंतनिः ।
यद्दंसोभिरिश्विनात्रिर्नराववर्तति ॥ ७ ॥

उपः । वाम् । ककुहः । ययिः । शृण्वे । यामेपु । समुहतनिः ।
यत् । वाम् । दंसःऽग्निः । अश्विना । अत्रिः । नरा । आहववर्तति ॥७॥

उग्रउद्गूर्णवलोवांयुवयोः ककुहः उच्छितोमहान् ययिर्गन्ता सन्तनिः सततंगच्छन् रथः
यामेषु गमनेषु यज्ञेषुवा शृण्वे श्रूयते हेअश्विना हेनरा यद्यस्मात् वांयुवां वंसोभिः
कर्मभिः अनिरस्मत्पिता आववर्तति आवर्तयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

मध्वंउपुमंधूयुवारुद्रासिपंक्तिपिप्युपी ।

यत्संमुद्रातिपर्यथःपक्काःपृक्षोभरन्तवाम् ॥ ८ ॥

मध्वः । ऊँ इति । सु । मधुऽयुवा । रुद्रां । सिपंक्ति ।

पिप्युपी । यत् । समुद्रा । अति । पर्यथः । पक्काः । पृक्षः ।

भरन्त । वाम् ॥ ८ ॥

हेमधूयुवा मधुरस्पसोमादेर्मिश्रयितारौ हेरुद्रा रुद्र स्तुतिः तथाद्रवणीयौ रुद्रपुत्रौ
वांपुवांमध्वोमधुररसेन सुपिप्युपी सुष्टुप्यापयन्ती स्तुतिरस्मात्कृता सिपक्ति सेवते यद्यदा
समुद्रा समुद्रवणसाधनान्यन्तरिक्षाणि अतिपर्यथः अतिवारयथः यज्ञंप्रामुथइत्यर्थः तदापक्काः
पृक्षोन्नादीनिहविल्क्षणानि वां भरन्त भ्रियन्तेयजमानैः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सत्यमिद्वाउअश्विनायुवामाहुर्मयोमुवा ।

तायामन्यामहूतमायामन्नामृळ्यत्तमा ॥ ९ ॥

सत्यम् । इत् । वै । ऊँ इति । अश्विना । युवाम् । आहुः ।

मयःऽभुवा । ता । यामन् । याम्ऽहूतमा । यामन् । आ ।

मृळ्यत्तमा ॥ ९ ॥

हेअश्विना युवांसत्यमिद सत्यमेव वाइतिपादपूरणः मयोभुवा सुखस्यभावयितारा-
षाहुःपुराविदः ता तौ सुखकरत्वेनप्रसिद्धौ युवां यामन् यज्ञे यामहूतमागमनार्थं भृशमा-
ह्वातन्योभवतमितिशेषः यामन्नस्मद्यज्ञे अस्मदर्थगमनेवा मृळ्यत्तमात्र अतिशयेनसुखयि-
तारोभवतम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इमा ब्रह्माणि वर्धनांश्चिभ्यांसन्तुशन्तमा ।

यातक्षांमरथाँइवावोचामवृहन्नमः ॥ १० ॥ १२ ॥

इमा । ब्रह्माणि । वर्धना । अश्चिभ्याम् । सन्तु । शम्दतमा ।

या । तक्षांम । रथान्इव । अवोचाम । वृहत् । नमः ॥ १० ॥ १२ ॥

अथस्तुतिनिगमयति इमा इमानीदानींछितानि ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि अश्चिभ्यां वर्धना वर्धनानि समर्धकानि शंतमा सुखतमानिसन्तु या यानि तक्षाम सं-
पादयाम रथानिवशिल्पी तद्वत्तक्षाम तानिसुखतमानिसन्तु वयं वृहत्प्रभूतं प्रभूतफलपदं
नमोनमस्कारोक्तिमवोचाम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

कूष्ठइतिदशार्चद्वितीयंसूक्तं पौरस्यार्थं कूष्ठइत्यनुक्रमणिका पूर्वत्रतुशब्दादिदमध्यानुद्भं
ष्वाश्विनं सदितिपूर्वोक्तत्वात् मातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

कूष्ठोदेवावश्विनाद्यादिवोमनावसू ।

तच्छ्वथोवृषण्वसूअत्रिर्वांमार्विवासति ॥ १ ॥

कूःस्थः । देवौ । अश्विना । अथ । दिवः । मनावसू इति ।

तत् । श्रवथः । वृषण्वसूइतिवृषण्वसू । अत्रिः । वांम् । आ ।

विवासति ॥ १ ॥

हेदेवौ हेमनावसू स्तुतिपत्नी शृणुथःअश्विनाद्यास्मिन्यागदिनेदिवोद्युलोकादागत्य कू-
ष्ठः व्यत्ययैकवचनं कौ भूषौ तिष्ठन्तौ सन्तौ तत्तोरं श्रवथः हेवृषण्वसू वर्षकधनीवां
अत्रिर्वेःपुत्रः आविवासति सर्वतःपरिचरति अथवा कुड्यस्यनिपातस्वस्थइत्याख्यातेन
सहेतियोगविभागात्समासः ऐकस्वर्थैचाभ्येवृत्तनयमातं अराइवेत्यत्र यथाइयशब्दःकूचिन्वा-
यते कूचित्तन्तमित्यादिवदत्रापिद्वयं कस्थितौभवथः अत्रियुंवांस्तौति तंशृणुयेत्यर्थः ॥१॥

अथद्वितीया—

कुहृत्पाकुहृनुश्रुतादिविदेवानासत्या ।

कस्मिन्नायतथोजनेकोवांनदीनांसर्वा ॥ २ ॥

कुहं । त्या । कुहं । नु । श्रुता । दिवि । देवा । नासत्या । कस्मिन् ।

आ । यतथः । जने । कः । वाम् । नदीनाम् । सर्वा ॥ २ ॥

त्या तौ देवा देवौ नासत्या अश्विनौ कुह कुत्रतिष्ठथः नु अथ कुहश्रुता कु-
श्रुतौ दिवि द्युलोकेनिवसतइतिशेषः अथप्रत्यक्षरुतः हेदेवौ युवां कस्मिन् जने य-
जमाने आयतथः आगच्छथः कःस्तोता वांयुवयोर्नदीनांस्तुतीनां सर्वा सहायः स्यात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कंयाथःकंहगच्छथःकमच्छायुञ्जाथेरथम् ।

कस्यब्रह्माणिरण्यथोव्यंवांमुश्मसीष्टये ॥ ३ ॥

कम् । याथः । कम् । ह । जग्मथः । कम् । अच्छं । युञ्जाथे इति ।

रथम् । कस्यं । ब्रह्माणि । रण्यथः । व्यम् । वाम् । उश्मसि । इष्टये ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ युवां कं यजमानं पञ्चवा पतियाथः अध्वानमुल्लंघयथाथः कंहकंच प्र-
तिगच्छथः गत्वाच केनसह संगतौभवथः कंचाच्छाभिप्राप्तुंयुञ्जाथे योजयथोरथमश्वैः
कस्यब्रह्माणि परिवृद्धानि स्तोत्राणि रण्यथः रमेथे व्यंच वांपुवां इष्टये गमना-
यपणायवा उश्मसि कामयामहे तस्मात्कस्यचयामं प्रतिगन्तव्यमित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

पौरं चिद्ध्युदुप्रुतंपौरंपौरायजिन्वथः ।

यदीगृभीततातयेसिंहमिबद्बुहस्पदे ॥ ४ ॥

पौरम् । चित् । हि । उद्दुप्रुतम् । पौरं । पौरायं । जिन्वथः ।

यत् । ईम् । गृभीततातये । सिंहम् । इव । द्रुहः । पदे ॥ ४ ॥

हेपौर इदमश्विनोःसंबोधनं पौरिणस्तुर्यत्वेनसंबन्धादश्विनावपिपौरौ उभयोश्चा-
न्दसमेकवचनं हेपौरसंबन्धिनावश्विनौ युवांपौरं चिदितिपूरणः पौरिणवृष्टचर्थप्रार्थ्यमान-
त्वेनसंबन्धान्मेघोपिपौरः तं उदमुत् उदकग्रावकंमेघं पौरायऋषयेगहं जिन्वथः प्रेरयथः
यद्यीयुवां ईमितिपूरणः गृभीततातये गृहीतयज्ञसन्तानाय पौराय ईमेनंमेघं प्रतिग-
च्छथः द्रुहः द्रोहस्य पदे स्थाने अरण्यदेशे सिंहमिवगर्जनं मबलंसिंहयथाबलात्प्या-
वपन्तिशूराःतद्वन्निन्वथइति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

प्रच्यवानाञ्जुजुरुपोवृत्रिमत्कंनमुञ्चथः ।

युवायदीकृत्यःपुनराकामंमृण्वेवृध्वः ॥ ५ ॥ १३ ॥

प्र । च्यवानात् । जुजुरुपः । वृत्रिम् । अत्कम् । न । मुञ्चथः । युवा ।

यादि । कृत्यः । पुनः । आ । कामम् । मृण्वे । वृध्वः ॥ ५ ॥ १३ ॥

च्यवानादृषेः जुजुरुपोजरसाजीर्णात्सकाशाद्वाग्निं हेयं पुराणं रूपं अत्कंन कवचमिव प्र-
मुंचथः प्रमुंचतं प्रामुंचतं द्रापिमिवच्यवानादित्यादिमंत्रान्तरं । यदि यदा पुनःयुवाकृत्यः युवानं
कुरुथहात्यर्थः तदावृध्वः गुरुपापाःस्त्रियः कामं कमनीयंरूपमाकृण्वे प्राप्तवान् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथपष्ठी-

अस्तिहिवाभिहस्तोतास्मसिवांसंदृशिश्त्रिये ।

नूश्रुतंमआगतंमवोभिर्वाजिनीवसू ॥ ६ ॥

अस्ति । हि । वाम् । इह । सोता । स्मसि । वाम् । समुदृशि । श्रिये । नु ।

श्रुतम् । मे । आ । गतम् । अवःऽभिः । वाजिनीवसूऽतिवाजिनीवसू ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ वांस्तोता पौरोस्तिहि वसंतेखलु हेदेवौ वांसंदृशि तंदर्शने संनिधामे स्मसि स्मः
भवेम किमर्थं श्रिये नु अद्य मदीयमाह्वानं श्रुतं श्रुणुतं श्रुत्वा आगतं आयच्छतं किंतूर्ष्णीं
नेत्याह अबोभीरक्षणीःसह वाजिनीवसू अन्यवसू ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

कोवा॑म॒द्यपु॒रु॒णामा॑व॒न्नेम॒र्त्याना॑म् ।

कोवि॑प्रो॒विप्र॑वाह॒सा॒कोय॑ज्ञैर्वा॒जिनी॑वसू ॥ ७ ॥

कः । वा॒म् । अ॒द्य । पु॒रु॒णाम् । आ । व॒न्ने । म॒र्त्याना॑म् । कः । वि॒प्रः ।

वि॒प्रः॒वाह॑सा । कः । य॒ज्ञैः । वा॒जिनी॑वसू॒इति॑वाजिनी॒इव॑सू ॥ ७ ॥

हेवाजिनीवसू अन्नवसू वांयुवां अद्यास्मिन्दिने पुरुणां मर्त्यानांमध्ये कआवन्ने सर्वतो-
भ्रजति हेविप्रवाहसा विप्रैर्भेषाविभिर्वहनीयौ कोविमोमेधावीवन्ने कोयजमानोयज्ञैर्वन्ने अत्यन्त-
विलयमसहमानःसन् पुनःपुनर्नूते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आवा॑र॒थोर॒थानां॑ये॒ष्टोया॑त्व॒श्विना ।

पु॒रु॒चिद॑स्म॒युस्ति॒रआ॑ङ्गु॒पोम॒र्त्येषु॑ ॥ ८ ॥

आ । वा॒म् । रथः॑ । रथाना॑म् । ये॒ष्टः । या॒तु । अ॒श्विना॑ ।

पु॒रु । चि॒त् । अ॒स्म॒युः । ति॒रः । आ॒ङ्गु॒पः । म॒र्त्येषु॑ । आ ॥ ८ ॥

हेअश्विना अश्विनौ वांयुवयोरथःएकोरथः रथानांयेष्टः इतरदेवरथानांमध्येतिश-
येनगन्तासन् आयातु कीदृशःसन् पुरुचिद्वह्न्यपि अस्मद्विरोधिनस्तिरोहिंसकस्तिरस्क-
तांवा अस्मयुः अस्मान्कामयमानः मर्त्येषु सर्वेषुयजमानेषु मध्येआंगुपः स्तुत्यः आका-
रःपूरणः अथवा आंगुपःस्तोमःस्तवः अस्मयुः अस्मान् वलैर्योक्तुकामयमानः मर्त्येषुम-
र्त्यैरस्मदीपैकैस्त्रिभिःप्रेरितःसन् उक्तदक्षणाश्विनोरथस्यवास्तुविरासर्वतः पुरुचिद्व पुरु-
ष्यपिशत्रुयलानितिरस्तिरस्करोति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शमू॑पु॒वांम॒धूयु॒वा॒स्माक॑मस्तु॒चर्क॑तिः ।

अ॒र्वा॒चीना॑वि॒चेत॑सा॒विभिः॑श॒येने॒वदी॑यतम् ॥ ९ ॥

शम् । ऊँ इति । सु । वा॒म् । म॒धु॒यु॒वा । अ॒स्माक॑म् । अ॒स्तु । च॒र्क॑तिः ।

अ॒र्वा॒चीना॑ । वि॒चेत॑सा । वि॒भिः । श॒येना॑इ॒व । दी॑यतम् ॥ ९ ॥

हेमधूयुवा मधुमन्तौ वायुवाफ्यां चर्हतिः पुनःपुनःकरणं युवाफ्यां अर्थाय पुनः
पुनः क्रियमाणंस्तोत्रं युवयोरागमनस्याफ्यासोवा अस्माकं सु सुष्टु शमु सुस्तकरमेव अ-
स्तु भवतु हेअर्वाचीना अर्वागस्मदभिमुखांचनौ हेविचेतसा विशिष्टमज्ञौ श्येनेव श्येना-
विव विभिगन्तुभिरभीशुभिर्दीमतं गच्छतं ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अश्विनाय ह्वर्कहिचिच्छुश्रुयातमिमंहवम् ।

वस्वीह्रुपुवांभुजःपृश्चन्ति सुवांपृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

अश्विना । यत् । ह । कर्हि । चित् । शुश्रुयातम् । इमम् । हवम् । वस्वीः ।
ऊँ इति । सु । वाम् । भुजः । पृश्चन्ति । सु । वाम् । पृचः ॥ १० ॥ १४ ॥

हेअश्विना युवां यद् यत्र कर्हिचित्स्थितवन्तौभवथः तत्र मे हवं आह्वानं शु-
श्रुयातं शृणुतं श्रुत्वागच्छतमित्यर्थः किमर्थमिति उच्यते वस्वीः प्रशस्याः भुजेभ्याननि
हविलक्षणाणि सु सुष्टु वांपुवांपृचन्ति मिश्रयन्तिप्रामुवन्ति उइतिपूरणः कीदृश्येभुजः वां
युवां सु सुष्टु पृचः संपर्चनाः युवांप्राप्तं कामयमाना इत्यर्थः अथदा सुष्टुपः सुसंपर्च-
नाः स्तोतारोवस्वीभुजोवां सुष्टुपृचन्ति संपर्चयन्ति ॥ १० ॥

हेअश्विनो एकःप्रतिशब्दोनुवादः वां युवयोः प्रियतमंरथं स्तोताऋषिरवस्युः स्तोमेनप्र-
तिभूषति अलं करोति कोटशंरथं वृषणं वर्षितारंफलानां वसुवाहनं धनानांवाहकं ईदशंरथं
आगमनायस्तौतीत्यर्थः तस्मात् हेमाध्वी मधुविद्यावेदितारौ मम हयमाह्वानं श्रुतं शृणुतं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अत्यापांतमश्विनातिरोविश्वाअहंसना ।

दक्षाहिरण्यवर्तनीसुपुत्रासिन्धुवाहसामाध्वीममंश्रुतंहवम् ॥२॥

अतिइआयातम् । अश्विना । तिरः । विश्वाः । अहम् । सना ।

दक्षा । हिरण्यवर्तनीइति हिरण्यइवर्तनी । सुइसुत्रा । सिन्धुइवाहसा ।

माध्वीइति । ममं । श्रुतम् । हवम् ॥ २ ॥

हेअश्विना अत्यापातं सर्वाऽन्यजमानानतिक्रम्यागच्छतं यथाअहमृषिर्विश्वाः सर्वाः अ-
स्मद्विरोधिप्रजाः सना सदातिरस्करोमि अथवा अहं तिरः तिरःसतइविपात्रस्येतिनिर्लंकं । प्रा-
प्ताःसर्वाःविश्वाःक्रियाःयुष्मदीयाअनुतिष्ठेयमित्यर्थः सना सनातनौ दक्षा शत्रूणामुपक्षपयित्वा-
रौ हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ सुपुत्रा सुधनौ सिन्धुवाहसा नदीनांपवाहयितारौ वृष्टिमेर-
णेन तादृशौयुवां अत्यापातं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आनोरत्नानिविभ्रतावश्विनागच्छतंयुवम् ।

रुद्राहिरण्यवर्तनीजुपाणावाजिनीवसूमाध्वीममंश्रुतंहवम् ॥३॥

आ । नः । रत्नानि । विभ्रतौ । अश्विना । गच्छतम् । युवम् ।

रुद्रा । हिरण्यवर्तनीइतिहिरण्यइवर्तनी । जुपाणा । वाजिनीवसूइति-

वाजिनीइवसू । माध्वी इति । ममं । श्रुतम् । हवम् ॥ ३ ॥

हेअश्विना नोस्मभ्यं रत्नानि रमणीयानिधनानि विभ्रतौ धारयन्तौ युवं युवां नोस्मा-
न् वा आगच्छतं हेरुद्रा रुद्रपुत्रौ स्तुःयीवा हेवाजिनीवसू वाजिनधनौ युवां हिरण्यवर्तनी
हिरण्यरथौ जुपाणा यज्ञसेवमानौसन्तावागच्छतमिति माध्वीत्यादिगतं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सुष्टुभौवांष्टपण्वसूरथेवाणीच्याहिता ।

उतवांककुहोमृगःपृक्षःरुणोतिवापुयोमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ४ ॥

सुष्टुभः । वाम् । ष्टपण्वसू इति ष्टपण्वसू । रथे । वाणीची ।

आहिता । उत । वाम् । ककुहः । मृगः । पृक्षः । रुणोति ।

वापुपः । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ४ ॥

हेष्टपण्वसू वर्षधनौ वर्षितारौवा वस्तनां हेअश्विनौ सुष्टुभः सुस्तोतुमंम वाणीची वाम्-
पास्तुतिः वांयुवयोः रथेआहिता स्थापिता अस्माभिःरुतेत्यर्थः उतापिच वांयुवाभ्यां ककुहो-
महान् मृगः मृगयितः वापुषोवपुष्यान् यजमानः पृक्षोर्नहविः रुणोति करोति तरमान्ममहवं
श्रुतमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

बोधिन्मनसारथ्येपिराह्वनश्रुता ।

विभिश्च्यवानिमश्विनानियाथोअद्वयाविनमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥५॥१५॥

बोधिन्मनसा । रथ्या । इपिरा । ह्वनश्रुता । विभिः । च्यवानम् ।

अश्विना । नि । याथः । अद्वयाविनम् । माध्वी इति । मम ।

श्रुतम् । हवम् ॥ ५ ॥१५ ॥

हेअश्विना बोधिन्मनसा बुध्यमानमनस्कौ रथ्या रथस्वापिनौ इपिरा शीमग-
न्तारौ सर्वैर्गन्तव्यौवा ह्वनश्रुता ह्वनस्यस्तुतेः श्रोतारौपुवां विभिरश्वैः च्यवानश्रुतिं
अद्वयाविनं मायारहितं नियाथः यथातद्यर्षिपात्रवन्तौ तद्वन्मांमति पथिनियाथः नित-
रामागच्छतं मच्यवानाग्जुजुरुषोवत्रिमितिर्लुक्तम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथपञ्ची-

आवांनरामनोयुजोश्वांसःपुपितप्सवः ।

वर्योवहन्तुपीतयेसहसुभ्रेभिरश्विनामाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ६ ॥

आ । वा । नरा । मनःऽयुजः । अश्वासः । पुपितऽप्सवः । वर्यः । वहन्तु ।
पीतये । सह । सुभ्रेभिः । अश्विना । माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ६ ॥

हेनरा कर्मणानेतारौ हेअश्विना अश्विनी वां युवां मनोयुजोमनोमात्रेणयुज्यमानाः सु-
शिक्षिताइत्यर्थः पुपितप्सवः विचित्ररूपाः वयः शीघ्रगन्तारः अश्वासोश्वाः आवहन्तु पी-
तये सोमपानाय सुभ्रेभिःसह अस्मभ्यदंयैः सुवैस्तस्ताधनैर्धनादिभिर्वासह वहन्तु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अश्विनावेहगच्छतंनासत्यामाविवेनतम् ।

तिरिश्वदर्ययापरिवर्तिर्यातमदाभ्यामाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ७ ॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतम् । नासत्या । मा । वि । वेनतम् ।

तिरः । चित् । अर्यऽया । परि । वर्तिः । यातम् । अदाभ्या ।

माध्वीइति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ७ ॥

हेअश्विना अश्विनौ इहास्मिन्यज्ञे आगच्छतं हेनासत्या माविवेनतं विगतकामौमाभवतं
वेनतिःकान्तिकर्मा हेअदाभ्या अर्हिस्यौपूज्यौ अर्यया अर्योत्त्वामिनौयुवां सुपांसुलुगित्यादिना
सुपोयाजदेशः तिरिश्व अन्तर्हितादूरेदेशादपि युवांवर्तिरस्मद्यज्ञगृहं परियातं आगच्छतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्मिन्यज्ञेअदाभ्याजरितारंशुभस्पती ।

अवस्युर्मश्विनायुवंगृणन्तमुर्षभूपथोमाध्वीममश्रुतंहवम् ॥ ८ ॥

अस्मिन् । यज्ञे । अदाभ्या । जरितारम् । शुभः । पती इति ।

अवस्युम् । अश्विना । युवम् । गृणन्तम् । उर्ष । भूपथः ।

माध्वी इति । मम । श्रुतम् । हवम् ॥ ८ ॥

हेअदास्या अहिंस्यौ हेशुभस्पती उदकस्यस्वामिनौ अश्विना युवं युवां अस्मिन्यज्ञे
जरितारं स्तोतारं अवस्युं गृणन्तंस्तुवन्तंमां उपभूपथः उपपामुतम् ॥ ८ ॥

अथनवमो—

अभूदुपाशुशत्पशुराग्निरधाप्यृत्वियः ।

अयोजिवांरुपण्वसूरथोदस्रावमर्त्योमाध्वीममंश्रुतंहवम् ॥ ९ ॥ १६ ॥

अभूत् । उपाः । रुशत्पशुः । आ । अग्निः । अधायि ।

ऋत्वियः । अयोजि । वाम् । रुपण्वसू इति रुपण्वसू । रथः ।

दस्रा । अमर्त्यः । माध्वी इति । ममं । श्रुतम् । हवम् ॥ ९ ॥ १६ ॥

उपाः व्युष्टिरभूत् अग्निश्च रुशत्पशुः दीमपशुमान् प्रकाशितहविरित्यर्थः अथवा पशवः
किरणाः रुशद्रश्मिःसन् अधायि वेद्यामधीयत हेवृपण्वसू मदत्तघनौ हेदस्रा वांयुवयोः अ-
मर्त्यःअमरणधर्मा ध्रुवोरथोयोजि अश्वैर्युक्तोभवत्वित्यर्थः छन्दसिलुइल्लइल्लिटइतिअनेकेष्वर्थे-
पुल्लइभवति इहमार्थनायां माध्वीत्यादिगतं ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपोडशोवर्गः॥ १६ ॥

आभात्यग्निरितिपंचचतुर्थसूक्तं भौमस्यात्रार्षं वैष्टुभमाश्विनं अत्रानुक्रमणिका—आ-
भातिपंचात्रिरिति । प्रवर्त्येअभिष्टवार्थमिदंसूक्तं सूत्रितंच—आभात्यग्निर्वावाणेवेति । प्रातरनुवाके
आश्विनेऋतौ वैष्टुभेछन्दमि आश्विनशास्त्रेच इदमादिकेद्वेसूक्ते सूत्र्यतेहि—आभात्यग्निरिति-
सूक्तेइति । असोर्षामेहोतुरविरिकोक्थेइदंसूक्तं सूत्रितंच—आभात्यग्निःक्षेत्रस्पतिनावयमि-
तिपरिधानीयेति ।

तत्रमथमा—

आभात्यग्निरुपसामनीकमुद्दिप्राणादेव्यावाचोअस्थुः ।

अर्वाश्चानूनरथ्येहयातपीपिवांसमश्विनाघर्ममच्छ ॥ १ ॥

आ । भाति । अग्निः । उपसाम् । अनीकम् । उत् । विप्राणाम् ।

देव्यथाः । वाचः । अस्थुः । अर्वाश्चा । नूनम् । रथ्या । इह ।

यातम् । पीपिवांसम् । अश्विना । घर्मम् । अच्छ ॥ १ ॥

उपसामनीकं अनीकभूतः अनीकं सुखं उपस्तिप्रबुध्यमानइत्यर्थः तांशोमिराभातिदी-
प्यते यद्वा उपसांमुखमाभातिदीपयति उपःकालेह्यमयःनविचोध्यन्ते किंच विमाणां मेघावि-
नां स्तोतृणां देवयाः देवकामाः वाचः स्तोत्राणि उदस्थुः उत्तिष्ठन्ति यस्मादेवंतस्मात् हेर-
ध्या रथस्वामिनौ अश्विना अश्विनौ अर्वाचा अस्मदभिमुखान्चनो नूनं अद्यास्मिन्यागदिने
इहायातं कंपति पीपिवांसं स्वर्गैःपरिवृढं घर्मं प्रदीप्तंयज्ञं यद्वा पीपिवांसं आप्यापितं वसती-
वरीभिः क्षरद्रुपंसोमरसं अथवा घृतादिनापीपिवांसंघर्मंपवर्ग्यं अच्छ अभिलक्ष्य इहयागे
आयातं प्रवर्ग्येऽस्यसूक्तस्यविनियोगः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नसंस्कृतंप्रमिमीतोगमिष्ठान्तिनूनमश्विनोपस्तुतेह ।
दिवाभिपित्वेवसागमिष्ठाप्रत्यवर्तिदाशुपेशंभविष्ठा ॥ २ ॥

न । संस्कृतम् । प्र । मिमीतः । गमिष्ठा । अन्ति । नूनम् ।
अश्विना । उपंस्तुता । इह । दिवा । अभिपित्वे । अवसा ।
आशगमिष्ठा । प्रति । अवर्तिम् । दाशुपे । शम्भविष्ठा ॥ २ ॥

हेअश्विनौ संस्कृतंघर्मं नममिमीतः नहिंस्तां किंतु अन्ति अन्तिके घर्मसमीपे नूनमिदानीं
इहयज्ञे गमिष्ठा गन्तवमौअश्विना अश्विनौ उपस्तुता उपस्तुतौभवतः दिवाभिपित्वे दिवसास्या-
भिपतनेप्रातःकाले अवसा रक्षणेनसहागमिष्ठा आगन्तवमौ अवर्तिप्रतिद्वंद्वभूतौ वर्तिर्जाविनं तव-
भावोवर्तिः तदहितमन्त्रंयथाभवति तथा आगन्तवमौ आगत्यच दाशुपे हविर्दत्तवतेयजमाना-
य शंभविष्ठा सुखस्यभावयितारौभवतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतायातंसङ्गवेप्रातरह्नोमध्यन्दिनउर्दितासूर्यस्य ।
दिवानक्तमवसाशंतमेननेदानींपीतिरश्विनातंतान ॥ ३ ॥

उत । आ । यातम् । सम्भवे । प्रातः । अह्नः । मध्यन्दिने ।
उत्संज्ञता । सूर्यस्य । दिवा । नक्तम् । अवसा । शम्भतमेन ।
न । इदानीम् । पीतिः । अश्विना । आ । ततान् ॥ ३ ॥

अहोद्वेधा त्रेधा पंचदशधेविसमानाविभागाःसन्ति इहपंचधाविभागआतःउतापिचायात-
मागच्छतं कदा संगवे संगवकाले संगच्छते गावोदोहनभूमियस्मिन्कालेससंगवःरात्र्यपरकाले-
हिगावोवनेहिमवृणानिभक्षयित्वा पुनर्दोहाय संगवे प्रतिनिवर्तन्ते तथा प्रातः प्रातःकालेपि
तथामध्यंदिने अह्नोमध्यकाले सूर्यस्यउदिताउदितौ अभ्युदये अत्यन्तपवृद्धसमये अपराह्ण-
इत्यर्थः एतत्सायाह्नस्यापिउपलक्षणं नकेवलमुकेष्वेवकालेषु किंतीर्हि दिवा नक्तं सर्वदा
शंतमेनस्तुखतमेनअवसारक्षणेन हविषावानिमित्तेनायातं किमर्थ आगम्यते पूर्वमेवान्यैर्देवैः
स्वीकृतत्वात् नेत्याह इदानीमपि पीतिरितरदेवानांपानं नाततान नतनोति अश्विना अश्विनौ
विहायेतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इदं हिवां प्रदिविस्थानुमोर्कं इमे गृहा अश्विनेदुं दुरोणम् ।
आनो दिवो बृहतः पर्वतादाद्भ्यो यातमिपमूर्जं वहन्ता ॥ ४ ॥

इदम् । हि । वाम् । प्रऽदिवि । स्थानम् । ओर्कः । इमे । गृहाः ।
अश्विना । इदम् । दुरोणम् । आ । नः । दिवः । बृहतः । पर्वतात् ।
आ । अतऽभ्यः । यातम् । इपम् । ऊर्जम् । वहन्ता ॥ ४ ॥

हेअश्विना वांयुवयोः प्रदिवपुराणमिदं सोकोनिवाससोमंस्थानं उत्तरवेद्याख्यं अथ
सौमिकवेद्यभिप्रायेणाह इमेगृहाः प्राचीनवंशादयः इदंदुरोणं देवयजनगृहं नोस्मदर्थं दि-
वोद्युलोकात् बृहतः पर्वतात् पर्ववतोमेघाद्भ्योपांकारणात् अन्तरिक्षादायातं आगच्छतं
किंतूष्णीं न इपमूर्जं च अर्जं बलं च बलसाधनमन्सारभूतमित्यर्थः तादृशंवहन्ता वहन्तौ ॥४॥

अथपंचमी-

समश्विनोरवसा नूतनेनमयोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।
आनोररयिंबृहतमोनवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥५॥१७॥
सम् । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रणीती ।
गमेम् । आ । नः । रयिम् । बृहतम् । आ । उत । वीरान् । आ ।
विश्वानि । अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥ १७ ॥

वयं संगमेम संगच्छेम अश्विनोर्नूतनेनावसा अनन्यकृतेनरक्षणेन मयोभुवा सुखस्यभाव-
यिष्या सुपणीती सुपणीत्या सुष्टु आगमनेनच अपिवा एते उभेअवसोविशेषणे उक्तलक्षणेन
संगमेम नोस्मर्ष्यं रथिआवहतं उत वीरान् पुत्रादीनावहतं हेअमृता अमरणधर्माणौ विश्वा वि-
श्वानिसौभगानिह्यभगत्वानि आवहतं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

प्रातर्यावाणेतिपंचर्चपंचमंस्मृत्तं आत्रेयं त्रैष्टुभमाश्विनं प्रातर्यावाणेतिह्यनुक्रान्तं प्रातरनु-
वाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वस्मृत्केनसहोकोविनियोगः अत्रोर्योर्मैत्रावरुणातिरिक्तोक्थ्येइदमेवशास्त्रं
तथाचस्त्रितं—प्रातर्यावाणाक्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्धिमिति ।

तत्रप्रथमा—

प्रा॒तर्या॒वा॒णाप्र॒थ॒माय॑ज॒ध्वं॒पुरा॑गृ॒धाद॒ररु॑पःपि॒वातः॑ ।

प्रा॒तर्हि॑घृ॒ज्ञम॒श्विना॑द्दधा॒तेप्र॑शंसन्ति॒कव॑र्यःपूर्व॒भाजः॑ ॥ १ ॥

प्रा॒तः॒ऽद्यावा॑ना । प्र॒थ॒मा । य॒ज॒ध्वम् । पुरा॑ । गृ॒धात् । अ॒ररु॑पः ।

पि॒वा॒तः । प्रा॒तः । हि॑ । य॒ज्ञम् । अ॒श्विना॑ । द्दधा॒ते॒र्दति॑ । प्र ।

शं॒सन्ति॑ । क॒वर्यः॑ । पूर्॒व॒ऽभाजः॑ ॥ १ ॥

हेमदीयाऋत्विजः प्रातर्यावाणा प्रातरेवयज्ञगन्तारौ प्रथमा अतएवेतरेष्योदेवेष्यःपूर्व-
भाविनौ मरुद्वतमौवा अश्विनौ यजध्यं किमर्थंप्रथमयागनियोगउच्यते गृधात् अभिकांक्ष-
तःअररुपःअदातुः रक्षःअरुतेः पुरा पूर्वं पिबतः पिबतः अजागतौ कश्चंपुंशक्यादित्यजजाह
अश्विना अश्विनौ प्रातर्हि यज्ञं दधाते धारयतः संभजतः पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः कवर्यः अ-
नूचानाऋषयः प्रातरेवैतौ प्रशंसन्ति येवाअनूचानास्तेकवयदितिहिनिर्गमः ॥१ ॥

अथद्वितीया—

प्रा॒तर्य॑ज॒ध्वम॒श्विना॑हिनो॒तन॑सा॒यम॑स्तिदे॒व्याअ॑जु॒ष्टम् ।

उ॒तान्यो॑अ॒स्मद्य॑ज॒तेवि॒चावः॑पूर्वःपूर्वो॒यज॑मानो॒वर्नी॑यान् ॥ २ ॥

अहोद्वेषा त्रेधा पंचदशधेतिसमानाविभागाःसन्ति इहपंचधाविभागभाक्तः उतापिचायात-
 मागच्छतं कदा संगवे संगवकाले संगच्छते गावोदोहनभूमियस्मिन्कालेससंगवःरान्मपरकाले-
 हिगावोवनेहिमवृणानिभक्षयित्वा पुनर्दोहाय संगवे प्रविनिवर्तन्ते तथा प्रातः प्रातःकालेपि
 तथामध्यंदिने अह्नोमध्यकाले सूर्यस्यउदिताउदितौ अश्रुदये अत्यन्तप्रवृद्धसमये अपराह्ण-
 इत्यर्थः एतत्सायाह्नस्यापिउपलक्षणं नकेवलमुकेष्वेवकालेषु किंतीर्हि दिवा नक्तं सर्वदा
 शंतमेनसुखतमेनअवसारक्षणेन हविषावानिमित्तेनापातं किमर्थं आगम्यते पूर्वमेवान्यैर्देवैः
 स्वीकृतत्वाद् नेत्याह इदानीमपि पीतिरितरदेवानांपानं नाततान नवनोति अश्विना अश्विनौ
 विहापेतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इदं हिवांप्रदिविस्थानमोर्कं इमे गृहा अश्विनेदं दुरोणम् ।
 आनोदिवोवृहत्तः पर्वतादाद्भ्यो यातमिपमूर्जवहन्ता ॥ ४ ॥

इदम् । हि । वाम् । प्रदिवि । स्थानम् । ओर्कः । इमे । गृहाः ।
 अश्विना । इदम् । दुरोणम् । आ । नः । दिवः । वृहत्तः । पर्वतात् ।
 आ । अतद्भ्यः । यातम् । इपम् । ऊर्जम् । वहन्ता ॥ ४ ॥

हेअश्विना वांयुवयोः प्रदिवपुराणमिदंस्लोकोनिवासयोग्यंस्थानं उत्तरेवेद्याख्यं अथ
 सौमिकवेद्यभिषायेणाह इमेगृहाः प्राचीनवंशादयः इदंदुरोणं देवयजनगृहं नोस्मदर्थं दि-
 वोयुलोकात् वृहत्तः पर्वतात् पर्ववतोमेघाद्भ्योपांकारणात् अन्तरिक्षादायातं आगच्छतं
 किंतूष्णीं न इपमूर्जव अन्नं बलं च बलसाधनमन्तारभूतमित्यर्थः तादृशंवहन्ता यहन्तौ ॥४॥

अथपंचमी-

समश्विनोर्वसानूतनेनमयोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।
 आनोरयिवहत्तमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥५॥१७॥

सम् । अश्विनोः । अवसता । नूतनेन । मयःऽभुवां । सुप्रणीती ।
 गमेम । आ । नः । रयिम् । वहत्तम् । आ । उत । वीरान् । आ ।
 विश्वानि । अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥ १७ ॥

वर्यं संगमेम संगच्छेम अश्विनोर्नूतनेनावसा अनन्यरुतेनरक्षणेन मयोभुवा सुखस्यभाव-
यित्र्या सुप्रणीतो सुप्रणीत्या सुषु आगमनेनच अपिवा एते उभेअवसोविशेषणे उक्कलक्षणेन
संगमेम नोस्मभ्यं रथिंआवहत्तं उत वीरान् पुत्रादीनावहत्तं हेअमृता अमरणघर्माणौ विश्वा वि-
श्वानिसौभगानिसुभगत्वानि आवहत्तं ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

प्रातर्यावाणेतिपंचर्षपंचमंस्कृतं आत्रेयं वैष्टुभमाश्विनं प्रातर्यावाणेतिसनुक्रान्तं प्रातरनु-
वाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वस्केनसहोक्तोविनियोगः अतोर्थांमैत्रावरुणातिरिक्तोक्त्येइदमेवशस्यं
तथाचसूत्रितं—प्रातर्यावाणाक्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्धिमिति ।

तत्रमथमा—

प्रातर्यावाणाप्रथमार्यजध्वंपुरागृध्रादररूपःपिवातः ।

प्रातरिहियज्ञमश्विनाद्धानेप्रशंसन्तिकवयःपूर्वभाजः ॥ १ ॥

प्रातःश्यावांना । प्रथमा । यजध्वम् । पुरा । गृध्रात् । अररूपः ।

पिवातः । प्रातः । हि । यज्ञम् । अश्विना । दधानेइति । प्र ।

शंसन्ति । कवयः । पूर्वभाजः ॥ १ ॥

हेमदीयाकृत्विजः प्रातर्यावाणा प्रातरेवपज्ञगन्तारौ प्रथमा अतएवेतरेभ्योदेवेभ्यःपूर्व-
भाविनौ प्रकृष्टतमौवा अश्विनौ यजध्वं किमर्थमथमयागनियोगवच्यते गृध्राव अभिकाक्ष-
तःअररुपःअदातुः रक्षःमभृतेः पुरा पूर्वं पिवातः पिवातां अनागतौ कथंयदुंशक्यावित्यतआह
अश्विना अश्विनौ प्रातरिहियज्ञं दधाने धारयतः संभजतः पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः कवयः अ-
नूचानाःकवयः प्रातरेवैतौ प्रशंसन्ति येष्वानूचानास्तेकवयइतिहिनिर्गमः ॥१ ॥

अथद्वितीया—

प्रातर्यजध्वमश्विनाहिनोतनसायमंस्तिदेव्याअजुंष्टम् ।

उतान्योअस्मद्यंजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवर्नीयान् ॥ २ ॥

प्रातः । यजध्वम् । अश्विना । हिनोत । न । सायम् । अस्ति ।
 देवश्याः । अजुष्टम् । उत । अन्यः । अस्मत् । यजते । वि ।
 च । आवः । पूर्वःपूर्वः । यजमानः । वनीयान् ॥ २ ॥

हेमदीयाःपुरुषाः अश्विना अश्विनौ प्रातः प्रातरेव यजध्वं पूजयध्वं स्तुध्वं हिनोत ग्रहि-
 णुत हवींषि सायं सायंकाले हविर्देवयाःदेवगामि नास्ति नविद्यते देवानस्वीकुर्वन्तीत्यर्थः अ-
 जुष्टं असेव्यं तद्भवति पूर्वाह्णोवेदेवानामितिहिश्रुतिः । उत अस्मदस्मत्तोन्यःकोपियजते यजेत
 सोमेन विचावः वितर्पयेच्चहविषा अतोस्मास्वन्येषुचमध्ये पूर्वः पूर्वोयजमानः यःपूर्वःपूर्वोपष्टा
 भवति सवनीयान् देवानांसंभजनीयः संभाव्योभवति ॥ २ ॥

हिरण्यत्वगियेषाआश्विनेपशौहविषोषाज्या हिरण्यत्वङ्गधुवर्णोघृतस्नुरभिक्रत्वेन्द्रभूर-
 धम्मन्नितिहिस्तन्नितं ।

सैपावृतीया-

हिरण्यत्वङ्गधुवर्णोघृतस्रुःपृक्षोवहन्नारथोवर्ततेवाम् ।
 मनोजवाअश्विनावातरंहायेनातियाथोदुरितानिविश्वां ॥ ३ ॥

हिरण्यत्वक् । मधुश्वर्णः । घृतश्रुः । पृक्षः । वहन् । आ ।
 रथः । वर्तते । वाम् । मनःश्रुः । अश्विना । वातरंहाः ।
 येन । अतिश्याथः । दुःश्रुतानि । विश्वां ॥ ३ ॥

वांयुवयोरथः पृक्षोन्नममृतं वहन्नावर्ततेस्मदभिमुखंआगच्छति कीदृशोरथः हि-
 रण्यत्वक् हिरण्यच्छादितरूपःहिरण्यवृतः मधुवर्णः मनोहरवर्णः घृतस्नुः उदकस्य
 प्रस्रवनः मनोजवाः मनोवेगः वातरंहाः वातसदृशवेगः हेअश्विना येनरथेन विश्वा सर्वाणि
 दुरितानि पापानि दुर्गमनान्मार्गान्वा अतियाथः अतिक्रम्यगच्छथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योभूर्ध्रिधुनासत्याभ्यांविषेचनिष्ठेपित्वोरंतेविभागे ।
 सतोक्मस्यपीपरच्छमीभिरनूर्ध्वभासःसदृमिचुनुर्पात् ॥ ४ ॥

यः । भूयिष्ठम् । नासत्याभ्याम् । विवेपं । चनिष्ठम् । पित्वः ।
ररते । विदभागे । सः । तोकम् । अस्य । पीपरत् । शमीभिः ।
अनूर्ध्वभासः । सदर्म् । इत् । तुतुर्थात् ॥ ४ ॥

योयजमानोविभागेहविर्भिभागवतियागे नासत्याभ्यामपिविष्पां भूयिष्ठं चनिष्ठं चनद-
त्यन्तनाम बह्वन्तकर्म विवेष करोति पित्वः कर्मणिपक्षी अन्नं च ररते ददाति सयजमानोस्या-
त्मनएवतोकेपुत्रं शीपरत् पालयेत् शमीभिः कर्मभिः अनूर्ध्वभासः अनुन्नतेजस्कात् यद्वोर्ध्वभा-
सःअन्नयः अग्निरहितानयष्टन् सद्यिव सदैव तुतुर्थात् हिंस्यात् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

समश्विनोरवंसानूतनेनमयोभुवांसुप्रणीतीगमेम ।
आनोरुयिवंहतमोतवीरानाविश्वान्यमृतासौभंगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥
सम् । अश्विनोः । अवंसा । नूतनेन । मयःऽभुवां । सुप्रणीती । गमेम ।
आ । नः । रुयिम् । वहतम् । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि ।
अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ५ ॥

॥ इविचतुर्थस्यचतुर्थेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अश्विनावेहेतिनवर्षपष्ठसूक्तं अत्रानुक्रमणिका--अश्विनौनवसप्तवधिरुयुष्णिगादिचतु-
र्थीत्रिष्टुर्षुचानुष्टुभइति । सप्तवधिनोमाधेयकपिः आदितस्त्विस्रज्जपिहः चतुर्थीत्रिष्टुर् शिष्टाः
पंचानुष्टुभः प्रातरनुवाकेआश्विनेकृताथौष्णिहेछन्दसिआश्विनशस्त्रेचाद्यष्टुचोविनिष्कः सू-
वितंच-अश्विनावर्तिरस्मदाश्विनावेहगच्छतमितृत्वाविति । दशरात्रेत्तृतीयेहनिषडगशस्त्रेय-
माश्विनस्तृचः सूत्रितंच-अश्विनावेहगच्छतमायाहाद्विभिःस्तमितिति ।

॥ तत्रपथमा-

अश्विनावेहगच्छतनासत्यामाविवेनतम् । हंसोद्विवपतत्मासुताँउर्ष ॥ १ ॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतम् । नासत्या । मा । वि । वेनतम् ।

हंसोद्विव । पततम् । आ । सुतान् । उर्ष ॥ १ ॥

हेअश्विनौ इहास्मिन्यागे आगच्छतं हेनासत्या माविचेनतं वेनतिःकान्तिकर्मा मावि-
कामौभवतं निस्पृहावकामौ भवतमित्यर्थः हंसाविव तौयथानिर्मटोदकं आगच्छतस्तद्वद
सुतानभिपुतान् सोमान् उपापततं उपागच्छतं ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अश्विनाहरिणाविवगौराविवानुयवंसम् । हंसाविवपततमासुताँउपं ॥२॥

अश्विना । हरिणौऽइव । गौरौऽइव । अनुं । यवंसम् ।

हंसौऽइव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ २ ॥

हेअश्विनौ हरिणाविव गौराविव गौरमृगाविवच तौयथा यवसं घासं अनुधावतः ता-
विव हंसाविवच सोममागच्छतं ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अश्विनावाजिनीवसूजुपेथाँयज्ञमिष्टये । हंसाविवपततमासुताँउपं ॥३॥

अश्विना । वाजिनीवसूइतिवाजिनीऽवसू । जुपेथाँम् । यज्ञम् ।

इष्टये । हंसौऽइव । पततम् । आ । सुतान् । उपं ॥ ३ ॥

हेवाजिनीवसू अन्नार्थवासयितारौ अश्विना यज्ञमस्मदीयं इष्टये अभीष्टाय एषणायवा
जुपेथाँ सेवेथाँ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अत्रिर्षदांमवरोहंश्रुवीसमजोहवीन्नाधमानेव्योपां ।

श्येनस्यचिज्जवसांनूत्नेनागच्छतमश्विनाशतंमेन ॥ ४ ॥ १९ ॥

अत्रिः । यत् । वाम् । अवरोहंश्रु । ऋवीसंम् । अजोहवीत् ।

नाधमानाऽइव । योपां । श्येनस्यं । चित् । जवसां । नूत्नेन । आ ।

अगच्छतम् । अश्विना । शमऽतंमेन ॥ ४ ॥ १९ ॥

अत्रिरस्मत्पिता यद्यदा वां युवां अजोहवीत् अस्तौषीत् नाधमाना याचमाना योपा
योषिदिव सायथा पतिंभोगयति तद्वदकुर्वन् ऋचीसं तुषार्शिं अग्निकुंडेक्षितःसन् अवरोहन् वि-
मुंचन् अजोहवीत् श्येनस्यचिज्जवसां श्येनस्य गरुडमतइववेगेन चिदित्युपमार्षे अथवा श्ये-

नस्यजवसा वेगेन नूतनेन प्रथमोत्पन्नेन सततंगच्छतः श्येनस्यमधमजवेन शंतमेनास्माकं सु-
खतमेनचरथेन तं रक्षितुमागच्छतं हेअश्विना ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अश्वब्रुवन्तीतिहासंसप्तवधेःपुराविदः ॥ भ्रातृव्याःपेटिकायांतमृषिपक्षिप्ययत्नतः ॥ १ ॥
मुद्रांकृत्वागृहेस्वीयेरक्षयित्वान्यवेशयन् ॥ नसंगच्छेतभार्यास्वायधारात्रौतथारुतम् ॥ २ ॥
मातःमातःसमुद्राद्यनिर्मथिष्यन्तितंमुनिं ॥ एवंस्थित्वाचिरंकालंपेदायांदुःखितःकृशः ॥ ३ ॥
उपार्यचित्तयामासनिर्गमस्यचिरंमुनिः ॥ हृदिनिश्चित्यनासत्यावस्तौपीड्युष्टमानसः ॥ ४ ॥ तम-
श्विनौसमागत्यसमुद्राद्यचचेटिकां ॥ उद्धृत्यतमृषिंशीघ्रंतावदष्टौवभूवतुः ॥ ५ ॥ सक्रपिभार्य-
यासार्धरमित्वाथपुनर्भयात् ॥ मातरेत्यपुनःपेटांप्रविश्यमागिदस्थितः ॥ ६ ॥ पेटानिवाससम-
पेददृष्टवागृह्यंतदा ॥

तत्रदृचेपथमासूक्तेपंचमी-

विजिहीष्ववनस्पतेयोनिःसूप्यन्त्याइव ।

श्रुतंमेअश्विनाहवंससर्वधिचमुञ्चतम् ॥ ५ ॥

वि । जिहीष्व । वनस्पते । योनिः । सूप्यन्त्याःइव ।

श्रुतम् । मे । अश्विना । हवम् । समसर्वधिम । च । मुञ्चतम् ॥ ५ ॥

हेवनस्पते वनस्पतिविकाररूपेपेटिके विजिहीष्व विगच्छ विवृताभव सूप्यन्त्याइव मसोष्य-
माणायाःस्त्रियाःयोनिरिव पूङ्माणिमसवे लृदिशतरिरूपं संतापूर्वस्वविधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः
मसबोन्मुख्याःस्त्रियाःयोनिरिव भगः यथाविन्नियते तथात्वमपि विवृताभव तदर्थं हेअश्विना
अश्विनौ मेहवं आह्वानं श्रुतं श्रुणुतं श्रुत्वाच सप्तवधिच मासृषिमुंचतं मोचयतं ॥ ५ ॥

अथपठी-

भीतायनाधमानायऋषयेससर्वधये ।

मायाभिरश्विनायुवंदृक्षंसंचविचाचथः ॥ ६ ॥

भीताय । नाधमानाय । ऋषये । समसर्वधये । मायाभिः ।

अश्विना । युवम् । दृक्षम् । सम । च । वि । च । अचथः ॥ ६ ॥

भोताय निर्गमादिभ्युपे नार्धमानाय विमोक्षंवाचमानाय सतवधयेऋपये हेअश्विना
अश्विनौ युवं युवां मायाभिः वृक्षं वृक्षविकारपिटिकां संचाचथः ममनिर्गमार्थं संगच्छथः
विचाचथः विभक्तंकुरुथः ॥ ६ ॥ अथसप्तमी-

यथावातःपुष्करिणींसमिद्गयति सर्वतः ।

एवाते गर्भ एजतु निरैतु दशमास्यः ॥ ७ ॥

यथा । वातः । पुष्करिणीम् । समुद्गयति । सर्वतः ।

एव । ते । गर्भः । एजतु । निःऽरेतु । दशमास्यः ॥ ७ ॥

एतदाद्यृक्यंगर्भंलाविण्युपनिषत् एतदाद्यृक्येणासौसप्तवधिःस्वयोपितः ॥ गर्भिण्याःप्र-
सवायाशुस्तुतवानश्विनावृषिः ॥ १ ॥ यथावातःपुष्करिणीं सरादिकं सर्वतःसमिगयति
सम्यक्चालति एवएवं तेतव गर्भंएजतु कंपतां इतस्ततःसंचरतु दशमास्यः दशमासान्गर्भं
स्थितोनिरैतु निर्गच्छतु ॥ ७ ॥ अथाष्टमी-

यथावातोयथावनंयथासमुद्रएजति ।

एवात्वंदशमास्यसहार्वेहिजरायुणा ॥ ८ ॥

यथा । वातः । यथा । वनम् । यथा । समुद्रः । एजति । एव ।

त्वम् । दशमास्य । सह । अर्वे । इहि । जरायुणा ॥ ८ ॥

वातोयथाकंपमानोवनंकंपयतिस्वयं ॥ यथासमुद्रश्चलतिचाल्यतेवाथवायुना ॥ १ ॥
स्थित्वादशैवमासांस्त्वंगर्भोत्वेनसुवेष्टितः ॥ निर्गच्छजठारान्मातुर्जरायुयुजआपत ॥ २ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

दशमासाञ्छशयानःकुमारोअधिमातरि ।

निरैतुजीवोअक्षंतोजीवोजीवन्त्याअधि ॥ १॥२०॥

दश । मासां । शशयानः । कुमारः । अधि । मातरि ।

निःऽरेतु । जीवः । अक्षंतः । जीवः । जीवन्त्याः । अधि ॥ १॥२०॥

दशमासानुपित्वासौजननीजठरेसुखं ॥ निर्गच्छतुसुखंजीवोजननीचापिजीवतु ॥ १॥२०॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

महेनोअपेतिदशर्विसप्तमंसक्तं आत्रेयस्यसत्यश्रवसत्पार्ष पांकमुपस्यं अनुक्रम्यतेच—महे-
दशसत्यश्रवाउपस्यंतुं पांकमिति । प्रातरनुवाकेउपस्येकवौपाकेछन्दसिआश्विनशस्त्रेचेदंसक्तं
सूच्यतेहि—महेनोअघेतिपांकमिति ।

तत्रमथमा—

महेनोअद्यवोधयोपोरायेदिवित्मती ।

यथांचिन्नोअवोधयःसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वंसूचते ॥ १ ॥

महे । नः । अद्य । बोधय । उर्यः । राये । दिवित्मती ।

यथा । चित् । नः । अवोधयः । सत्यश्रवसि । वाय्ये ।

सुजति । अश्वंसूचते ॥ १ ॥

अघास्मिन्यागदिने हेउपः उपोदैवि दिवित्मती दीप्तिमती त्वनोस्मान् महे महते राये ध-
नप्राप्तये बोधय प्रज्ञापय प्रकाशयेत्यर्थः सतिप्रकाशे ऋतुद्वाराद्रव्यस्योपाजं पितुंशक्यत्वात् य-
थाचित् यथैवपूर्वनोस्मानबोधयः अतोतेपुदिवसेपुयथाबोधितवती तद्वदअघापीत्यर्थः हेसुजाते
शोभनप्रादुर्भूते अश्वंसूचते अश्वार्थामियसत्यात्मिकास्तुतिर्वाग्म्यस्याःसा हेतादृशिदेवि वाय्ये व-
प्यपुत्रे सत्यश्रवसिमपि अनुगृह्णाणेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यासुनीयेशौचद्रथेव्यौच्छोदुहितदिवः ।

सावपुच्छसहीयसिसत्यश्रवसिवाय्येसुजातेअश्वंसूचते ॥ २ ॥

या । सुनीये । शौचद्रथे । व्यौच्छः । वि । औच्छः । दुहितः । दिवः ।

सा । वि । उच्छः । सहीयसि । सत्यश्रवसि । वाय्ये । सुजति ।

अश्वंसूचते ॥ २ ॥

हेदिवोदुहितः दिवःसूर्यस्यपुत्रीउपः यात्वं सुनीये एतन्नामके शौचद्रथे शुचद्रथस्यापत्ये
पूर्वव्यौच्छः व्यवसायस्तमांसि सात्वं सहोयसि अतिशयेनबलवति वाय्ये वप्यपुत्रे सत्यश्रवसि
मपि व्युच्छ तमोविवासय उच्छीविवासे विवासोवर्जनं शिष्टमुक्त्वा ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सानोअद्याभ्रद्वसुर्व्युच्छादुहितर्दिवः ।

योव्यौच्छःसहीयसिसत्यश्र्वसिवाव्येसुजतिअश्वंसूनुते ॥ ३ ॥

सा । नः । अद्य । भ्रतृद्वसुः । वि । उच्छ । दुहितः । दिवः ।

यो इति । वि । औच्छः । सहीयसि । सत्यश्र्वसि । वाव्ये ।

सुदजति । अश्वंसूनुते ॥ ३ ॥

हेदुहितर्दिवःउपः आभ्रद्वसुः आहवधना सा प्रसिद्धात्वं नोस्माकं अद्यास्मिन्दिने व्युच्छ तमोविवासय हेसहीयसि यो या उकारोनर्थकः यात्वं पूर्वं व्यौच्छः साघापीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभिपेत्वाविभावरिस्तोमैर्गृणन्तिवह्नयः ।

मधैर्मघोनिमुश्रियोदामन्वन्तःसुरातयःसुजतिअश्वंसूनुते ॥ ४ ॥

अभि । ये । त्वा । विभावरि । स्तोमैः । गृणन्ति । वह्नयः । मधैः ।

मघोनि । सुश्रियः । दामन्वन्तः । सुरातयः । सुदजति ।

अश्वंसूनुते ॥ ४ ॥

हेविभावरि प्रकाशोपेते विभाशब्दाच्छन्दसीवनिपावितिवनिष् भातेर्वाकर्तृरिवनिष् उपः त्वा त्वा अभिपति येवह्नयोवोढारक्तविजः स्तोतारः स्तोमैः स्तोत्रैः गृणन्ति स्तुवन्ति तेस्तोतारोमधैः हेमघोनि धनैर्धनवति त्वदनुग्रहात् सुश्रियोभवन्ति सुषुअर्थिभिराश्रयणीयाभवन्ति दामन्वन्तोदानवन्तोभवन्ति सुरातयः राविर्दानं सुदानाश्रभवन्ति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यच्चिद्धितैर्गुणाद्भुमेच्छदयन्तिमघत्तये ।

परिचिद्धष्टयोदधुर्ददंतोराधोअह्वयंसुजतिअश्वंसूनुते ॥ ५ ॥ २ ॥ १ ॥

यत् । चित् । हि । ते । गुणाः । भुमे । छदयन्ति । मघत्तये ।

परि । चित् । वष्टयः । दधुः । ददंतः । राधः । अह्वयम् । सुदजति ।

अश्वंसूनुते ॥ ५ ॥ २ ॥ १ ॥

हेउषः यच्चिद्धीतिपूरणः यत्र येकेचन तेतव स्वभूताइमे पुरतोवर्तमानागणाः संघमृताः मघत्तये धनदातये धनदानाय धनवत्त्वायवा छदयन्ति उपच्छन्दयन्ति तेसर्वेपि अस्मान् प-
रिदधुः परितोधारयन्ति वष्टयश्चिदस्मानेव कामयमानाः किंकुर्वन्तः अह्वयं अह्वियमाणं अ-
क्षीर्णं अत्तजावहंवा राधोधनं हविर्लक्षणं ददतोयजन्तइत्यर्थः अर्थिय्योक्षीर्णंददतोवा ये त्वां
हविर्ददतः स्तुवन्ति तेसर्वेव्यस्मदर्थमेवषलंधारयन्ति स्तुवन्तीत्यर्थः अथवा यद्धीत्यत्र यद्यपी-
तिव्याख्येयं तस्मिन्पक्षे उत्तरवाक्ये तथापीत्यध्याहार्यं अवशिष्टंसमानम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽपकार्विशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

ऐपुंधावीरवृद्यशउपोमघोनिसूरिषु ।

येनोराधांस्यह्वयामघवानोअरासतसुजतिअश्वंसूचते ॥ ६ ॥

आ । एपु । धाः । वीरवृत् । यशः । उपः । मघोनि । सूरिषु ।

ये । नः । राधांसि । अह्वया । मघवानः । अरासत । सुजति ।

अश्वंसूचते ॥ ६ ॥

हेउषोदेवि मघोनि मघवति त्वं स्त्रिपुयागमेरकेपुयजमानेषु स्तोत्रपुवा वीरवद्यशः धरिःपु-
त्रादिभिरुपेतं अर्चयशोवा आधाः आधेहिआदेहि आनय येमघवानोधनवन्तः स्त्रयोनो-
स्मभ्यं तवस्तोत्रयोराधांसि धनानि अह्वया अक्षीणानि अरासत ददुस्तेष्वित्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तेभ्योद्युम्नह्वद्यशउपोमघोन्यावह ।

येनोराधांस्यश्व्यागव्यामजन्तसूरयःसुजतिअश्वंसूचते ॥ ७ ॥

तेभ्यः । युम्नम् । बृहत् । यशः । उपः । मघोनि । आ । वृह ।

ये । नः । राधांसि । अश्व्या । गव्या । अजन्त । सूरयः ।

सुजति । अश्वंसूचते ॥ ७ ॥

हेउपोमघोनि त्वं मेऽयोयुञ्जं द्योतमानं हिरण्यादिरूपंघनं बृहद्यशोमहदन्नं महतींकोविं
 वा मेऽयोयजमानेभ्यआवह ये आढ्वानोस्मभ्यं राधांसि धनानि अश्व्या अश्वैर्युक्तानि ग-
 व्या गोभिर्युक्तानि गोस्रमूहानश्वसमूहांश्च भ्रजन्त भजेरन्द्ददुः सरयोदातारः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

उ॒त॒नो॒गो॒म॒ती॒रि॒प॒आ॒र्व॒हा॒दु॒हि॒ता॒दि॒वः ।

सा॒कं॒सूर्य॑स्य॒र॒श्मि॒भिः॒शु॒क्रैः॒शोच॑न्दि॒र॒श्मिः॒सुजा॑ते॒अश्व॑सू॒च॒ते ॥ ८ ॥

उ॒त । नुः । गो॒ऽम॒तीः । इ॒षः । आ । व॒ह । दु॒हितः । दि॒वः ।

सा॒कम् । सूर्य॑स्य । र॒श्मि॒भिः । शु॒क्रैः । शोच॑न्दि॒भिः । अ॒श्मि॒भिः ।

सु॒जा॒ते । अश्व॑सू॒च॒ते ॥ ८ ॥

उवापिच नोस्मभ्यं गोमतीर्गोभिरुपेतानि इपोन्नानि आवह आनय हेदिवोदुहितरुपः
 कदा सूर्यस्यरश्मिभिःसाकं शोचन्दिर्दिपियद्भिःशुक्रैर्निर्मलेरश्मिभिः अग्नेस्तेजोभिश्चसाकं सूर्यो-
 दयकाले अग्नीन्धनकालेचेत्यर्थः ॥ ८ ॥

एतावत् । वा । इत् । उपः । त्वम् । भूयः । वा । दातुम् । अर्हसि ।
या । स्तोतृभ्यः । विभाऽवरि । उच्छन्ती । न । प्रऽमीयसे ।
सुऽजाते । अश्वंसूनुते ॥ १० ॥ २२ ॥

हेउपः त्वं अस्मभ्यं वा अथवा दित्स्त्वं किमेतावदेव इच्छद्वदकारार्थः अस्मिन्सू-
क्ते प्रार्थितमेवेत्यर्थः अथवा भूयोदातुमर्हसि अप्रार्थितमपियद्दातव्यमस्ति तत्सर्वदेहीत्यर्थः हे
विभावरिउपः यात्वं स्तोतृभ्यस्तेषांलौकिकवैदिकव्यवहारार्थं व्युच्छन्तीतमोविवासयन्ती न-
प्रमीयसे नहन्ति नकुर्व्यसीत्यर्थः सात्वंदातुमर्हसीति भीष्मिंसायामित्यस्मात्पश्चात्स्थानेव्यत्य-
येनश्यन् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

द्युतद्यामानमितिप्लृचमष्टमंसूक्तं अत्रानुक्रमणिका—द्युतद्यामानंपठिति । सत्यश्रवाऋषिः
अनुकृत्वात्रिष्टुप् उपसांत्वित्युक्तत्वादुपोदेवता प्रातरनुवाकेउपस्येकतौवैष्टुभेछन्दसिआश्विनश-
स्त्रेचेदंसूक्तं सूत्रितंच—द्युतद्यामानमुपोवाजेनेति ।

तत्रमथमा—

द्युतद्यामानं बृहतीमृतेन ऋतावरीमरुणप्सुं विभातीम् ।
देवीमुपसंस्वरावहन्तीं प्रतिविप्रासोमतिभिर्जरन्ते ॥ १ ॥
द्युतद्व्यामानम् । बृहतीम् । ऋतेन । ऋतवरीम् । अरुणप्सुम् ।
विऽभातीम् । देवीम् । उपसंम् । स्वः । आऽवहन्तीम् । प्रति ।
विप्रासः । मतिऽभिः । जरन्ते ॥ १ ॥

द्युतद्यामानं दीतरथं बृहतीं महतीं ऋतेन सत्येन यज्ञेनवा ऋतावरीं ऋतवरीं अरुण-
प्सुं अरुणरूपां विभातीं व्युच्छन्तीं देवीं द्योतमानामुपसंस्वरावहन्तीं सूर्यगच्छन्तीं एषमहा-
नुभावामुपसंप्रति विप्रासोमेधाविनः ऋत्विजोमतिभिःस्तुतिभिर्जरन्ते स्तुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

एपाजनंदर्शतावोधयन्तीमुगान्पथःरुण्वतीयात्यग्रे ।
बृहद्बृधार्हतीर्विश्वमिन्वोपाज्योतिर्यच्छत्यग्रेअहाम् ॥ २ ॥

ए॒षा । ज॒नम् । द॒र्श॒ता । बो॒धय॑न्ती । सु॒ह॒गान् । प॒थः । कृ॒ण्व॒ती ।
या॒ति । अ॒ये । बृ॒ह॒त्त॒इ॒र॒था । बृ॒ह॒ती । वि॒श्व॒म॒इ॒न्द्र॒न्वा । उ॒पाः ।
ज्यो॒तिः । य॒च्छ॒ति । अ॒ये । अ॒ह्ना॒म् ॥ २ ॥

दर्शता दर्शनीया एषोषा बोधयन्तीकंजनं प्रसुप्रमित्यर्थः पथः सुगान् सुगमनान् कृण्वती
अग्रे सूर्यस्यपुरस्तात् याति गच्छति कीदृश्युषाः बृहदथा प्रभूतरथा बृहती महती विश्वमिन्वा
विश्वव्याप्तवाना विश्वतर्पणावा ईदृश्युषाः अह्नामग्रे ज्योतिस्तेजोयच्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ए॒षागो॑भि॒र॒रु॒णेभि॑र्यु॒जा॒ना॒स्त्रे॒ध॒न्ती॒र॒यि॒म॒प्रा॑यु॒च॒क्रे ।
प॒थो॒र॒द॑न्ती॒सु॒वि॒ता॒य॒दे॒वी॒पु॒रु॒ष्टु॒ता॒वि॒श्व॒वा॒रा॒वि॒भा॑ति ॥ ३ ॥
ए॒षा । गो॑भिः । अ॒रु॒णेभिः । यु॒जा॒ना । अ॒स्त्रे॒ध॒न्ती । र॒यि॒म् ।
अ॒प्र॒इ॒आ॒यु । च॒क्रे । प॒थः । र॒द॑न्ती । सु॒वि॒ता॒य॒ । दे॒वी । पु॒रु॒ष्टु॒ता ।
वि॒श्व॒वा॒रा । वि । भा॑ति ॥ ३ ॥

एषोषाः अरुणेभिररुणवैर्गोभिर्वैर्देः रथयुजाना योजयन्ती अस्त्रेधन्ती अशुष्य-
न्ती अक्षीणावा किं रयिं धनं अपायु अपगन्तु अविचलितं चक्रे करोति किंकुर्वती पथो-
मार्गान् रदन्ती प्रकाशयन्ती किमर्थं सुविताय सुदुगमनाय देवी द्योतमाना पुरुष्टुता बहुभिः
स्तुता विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाति प्रकाशं करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ए॒षाव्ये॑नी॒भव॒ति॒द्वि॒व॒र्हा॒आ॒वि॒ष्कृ॒ण्व॒ना॒त॒न्व॑पु॒र॒स्ता॒त् ।
ऋ॒त॒स्य॒प॒न्था॒म॒न्वे॑ति॒सा॒धु॒प्र॒जा॒न॒ती॒व॒न॒दि॒शो॑मि॒ना॒ति ॥ ४ ॥
ए॒षा । वि॒इ॒ए॒नी । भ॒व॒ति॒ । द्वि॒व॒र्हाः । आ॒वि॒ःकृ॒ण्व॒ना । त॒न्व॑म् ।
पु॒र॒स्ता॒त् । ऋ॒त॒स्य॑ । प॒न्था॑म् । अ॒नुं । ए॒ति । सा॒धु । प्र॒जा॒न॒ती॒इ॒दं॒व ।
न । दि॒शः । मि॒ना॒ति ॥ ४ ॥

एषोषाः व्येनीभवति विशेषेणश्वेताभवति द्विवर्हाः द्वयोःपथममध्यमयोःस्थानयोः प-
रिवृडाउषाः पश्चात्तन्वं स्वीयांतनुमाविष्कृण्वाना प्रकटीकुर्वती कुच पुरस्तात्पूर्वस्यादिशि किं

च ऋतस्यादित्यस्य पन्थां पंथानं साधु सम्यगन्वेति किंच प्रजानतीव विम्भं प्रज्ञापयन्ती इवे-
तिसंप्रत्यर्थे नदिशोमिनाति नहिनस्ति प्रायुत दिशः प्रकाशयति अथवा प्रजानतीव अनुगन्त-
व्यमित्तिप्रकर्षेण अवगच्छन्तीच ऋतस्यपंथामन्वेति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ए॒पाशु॒भ्रान॒त॒न्वो॒विदा॒नो॒र्ध्वे॒व॒स्ना॒ती॒दृ॒शये॒नो॒अ॒स्थात् ।

अ॒प॒द्वे॒पो॒वा॒र्ध॒मा॒ना॒त॒र्मा॒स्यु॒पा॒द्वि॒वो॒दु॒हि॒ता॒ज्यो॒ति॒पा॒गात् ॥ ५ ॥

ए॒पा । शु॒भ्रा । न । त॒न्वः । वि॒दा॒ना । ऊ॒र्ध्वो॒ऽर्ध्व । स्ना॒ती । दृ॒शये॒ ।

नः । अ॒स्थात् । अ॒र्षः । द्वे॒र्षः । वा॒र्ध॒मा॒ना । त॒र्मा॒सि । उ॒पाः ।

द्वि॒वः । दु॒हि॒ता । ज्यो॒ति॒पा । आ । अ॒गात् ॥ ५ ॥

एषोपाः शुभ्रान शुभ्रवर्णानिर्मलस्वलंरुतायोपिदिव तन्वोगानि विदाना मज्ञापयन्ती स्नाती
स्नानं कुर्वाणा ऊर्ध्वेव उन्नतेव स्नानादुत्तिष्ठन्तीव नोस्मदर्थं अस्माकंपुरतोवा दृशये सर्वेषां दर्श-
नाय उदस्थात् पूर्वस्यां दिश्युत्तिष्ठति किंकुर्वन्ती द्वेषो द्वेष्याणि तर्मास्यपवाधमाना दिवोदुहितोपाः
ति ज्यातिपा तेजसा सहागादागच्छति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ए॒पा॒प्र॒ती॒ची॒दु॒हि॒ता॒द्वि॒वो॒नृ॒न्यो॒पे॒व॒भ॒द्रा॒नि॒रि॒णी॒ते॒अ॒प्सः ।

व्यू॒र्ष्व॒ती॒दा॒शु॒पे॒वा॒र्या॒णि॒पु॒न॒ज्यो॒ति॒र्यु॒वतिः॒पूर्व॒था॒कः ॥ ६ ॥ २३ ॥

ए॒पा । प्र॒ती॒ची । दु॒हि॒ता । दि॒वः । नृ॒न् । यो॒र्षो॒ऽर्ध्व । भ॒द्रा ।

नि । रि॒णी॒ते । अ॒प्सः । वि॒ऽऊ॒र्ष्व॒ती । दा॒शु॒पे । वा॒र्या॒णि ।

पु॒नः । ज्यो॒तिः । यु॒वतिः । पू॒र्व॒था॒ । अ॒क॒रि॒त्य॒कः ॥ ६ ॥ २३ ॥

एषोपाः प्रतीची अभिमुखारसती दिवोदुहिता नृन् सर्वान्माणिनः प्रतिभद्रा योपेव क-
स्माणवेपायोपिदिवाप्तोर्हृपंनिरिणीते प्रेरयति किंच दाशुपे हविर्दानेयजमानाय वार्याणि वर-
णीयानि धनानि व्यूर्ष्वती प्रयच्छन्ती युवतिर्नित्यधीवना सर्वत्रमिश्रयन्तीवा पुनरद्यापि पूर्वथा
पूर्वमिवन्योविस्तेजोअकःकरोति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽष्टकेऽष्टोत्तशतम् ॥ २३ ॥

युंजतेमनइतिपंचर्चनवमंसूक्तं अत्रेयमनुक्रमणिका—युंजतेपंचशपावाश्वःसावित्रंतुजाग-
मिति । श्यावाश्वोनामात्रेयऋषिः जगतीछन्दः सवितादेवता पृष्ठ्याभिष्टवपडहयोःप्रथमेहनिवै-
श्वदेवशास्त्रे सावित्रनिविद्धानमिदं सूत्रितंच—युंजतेमनइहेहवइतिचतस्रइति । आयाग्नावस्तोत्रेपि
सूत्रितंच—युंजतेमनउतयुंजतेधियआतूनइन्द्रक्षुमन्तमिति ।

तत्रप्रथमा—

युञ्जतेमनउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्रस्यबृहतोविपश्चितः ।

विहोत्रादधेवयुनाविदेकइन्महीदेवस्यंसवितुःपरिष्टुतिः ॥ १ ॥

युञ्जते । मनः । उत । युञ्जते । धिर्यः । विप्राः । विप्रस्य ।

बृहतः । विपःश्चितः । वि । होत्राः । दधे । वयुनइवित् । एकः ।

इत् । मही । देवस्य । सवितुः । परिष्टुतिः ॥ १ ॥

विपामेधाविनऋत्विगयजमानाः मनः स्वीयं सर्वेषुकर्मसु युंजते योजयन्ति सवित्रनुग्र-
हाय संकल्पं कुर्वतिइत्यर्थः उतापिच धियः कर्माण्यपि युंजते प्राप्नुवन्ति कस्यानुज्ञयेति उच्यते
विप्रस्पमेधाविनः बृहतोमहतः विपश्चितः स्तुत्यस्यज्ञानवतोवा सवितुःअनुज्ञयेति सवितोवैप्र-
सवानामीशइतिश्रुतिः । सएवसविता होत्राः सप्तहोत्रकाणामुचिताः क्रियाः वयुनाविद वयुनमि-
तिप्रज्ञानाम तत्तदनुष्ठानविषयप्रज्ञावेत्ता एकइद एकएव विदधे करोति पृथक्पृथग्भवधारयति
किंच तस्यसवितुर्देवस्य परिष्टुतिः स्तुतिः मही महती अतिप्रभूता स्तुत्यगोचरेत्यर्थः ॥ १ ॥

हविर्धानप्रवर्तनेरराट्यामवन्द्वापांविश्वारूपाणीत्येवानुवचनीया सूत्रितंच—विश्वारूपा-
णिपतिमुंचतेकविरितिब्यवस्तायामिति ।

सैषाद्वितीया—

विश्वारूपाणिप्रतिमुञ्चतेकृविःप्रासावीञ्जद्विष्टेचतुष्पदे ।

विनाकर्मस्यत्सवितावरेण्योनुप्रद्याणमुपसोविराजति ॥ २ ॥

विश्वारूपाणि । प्रति । मुञ्चते । कृविः । प्र । असावीत् ।

भद्रम् । द्विष्टदे । चतुःष्पदे । वि । नाकम् । अख्यत् । सविता ।

वैरेण्यः । अनु । प्रद्याणम् । उपसः । वि । राजति ॥ २ ॥

कविः मेधावी सविता विश्वा सर्वाणिरूपाणि आत्मनि प्रतिमुञ्चते बध्नातिधारयति किं च भद्रं कल्याणं गमनादिविषयं प्रासावीव अनुजानाति कस्मै द्विपदे मनुष्याय चतुष्पदं गवाश्वादिकाय किं च सविता सर्वस्यपेरकोदेवोवैरण्योवरणीयः सन् व्यख्यवत् रूपापयति प्रकाशयति किं नाकं नास्मिन्नकंदुःखमस्तीतिनाकः स्वर्गः यजमानार्थं स्वर्गप्रकाशयतीत्यर्थः सदेवः उपसं प्रयाणमुदयमनु विराजति प्रकाशते सवितुरुदयात्पूर्वेषुपाउदेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यस्यप्रयाणमन्वन्वद्द्ययुर्देवादेवस्यमहिमानमोजसा ।

यःपार्थिवानिविममेसएतशोरजांसिदेवःसवितामहित्वना ॥ ३ ॥

यस्य । प्रयाणम् । अनु । अन्ये । इत् । ययुः । देवाः । देवस्य ।

महिमानम् । ओजसा । यः । पार्थिवानि । विममे । सः ।

एतशः । रजांसि । देवः । सविता । महित्वना ॥ ३ ॥

अन्यइत् देवाअन्येष्यग्रयादयोदेवाः देवस्यघोतमानस्य सवितुः प्रयाणमनु ययुर्गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति किं महिमानं महत्त्वं सवितुरुदयाभावेग्रिहोत्रादिअनिष्पत्तेस्तेपांहविःस्तुत्याघभावात् ओजसा बलेनच युक्ताप्नुवन्ति यःसविता पार्थिवानिरजांसि पृथिव्यादिलोकान् महित्वना स्वमहत्त्वेन विममे परिच्छिनन्ति सदेवः एतशः एतवर्णः शुभ्रः शोभमानःसन् राजतइतिशेषः युवशाता कृणोतनेत्यादिवदेतशइत्यादिशकारोपजनञ्छान्दसः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उतयांसिसवितस्त्रीणिरोचनोतसूर्यस्यरश्मिभिःसमुच्चसि ।

उतरात्रीमुभयतःपरीयसउतमित्रोभवसिदेवधर्मज्ञिः ॥ ४ ॥

उत । यासि । सवितरिति । त्रीणि । रोचना । उत । सूर्यस्य ।

रश्मिभिः । सम् । उच्चसि । उत । रात्रीम् । उभयतः । परि ।

ईयसे । उत । मित्रः । भवसि । देव । धर्मज्ञिः ॥ ४ ॥

हेसवितर्देव उतापिच व्रीणिरोचना रोचमानान्द्युलोकान् यासि गच्छसि तिम्रोदिवःपृ-
थिवीरिर्युक्तं उतापिच सूर्यस्यरश्मिभिः समुच्यसि संगच्छसि उचसमवायइत्यस्येदंरूपं उव-
यात्पूर्वभावीसविता उदयास्तमयवर्तिसूर्यइति उतापिच रात्रीभुमयतउभयपार्श्वे परीयसे परि-
गच्छसि उतापिच हेदेव सवितस्त्वं धर्मभिर्जगद्धारकैः कर्मभिः मित्रोभवसिमित्राख्योदेवो-
भवसि अथवा प्रकाशादिप्रदानेनसत्त्वाभवसि सर्वजगताम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उतेशिपेप्रसवस्यत्वमेकइदुतपूपाभ्वसिदेवयामभिः ।

उतेदंविश्वभुवनंविराजसिश्यावाश्वस्तेसवितुःस्तोममानशे ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

उत । ईशिपे । प्रसवस्य । त्वम् । एकः । इत् । उत । पूपा । भवसि ।

देव । यामंभिः । उत । इदम् । विश्वम् । भुवनम् । वि । राजसि ।

श्यावश्वः । ते । सवितुरिति । स्तोमम् । आनशे ॥ ५ ॥ २ ४ ॥

हेसवितस्त्वं एकइव एकएव प्रसवस्य सर्वकर्मानुष्ठाकरणस्य ईशिपे समर्थाभवसि ये लौकि-
कंगमनादिरूपं वैदिकमग्निहोत्रादिरूपंकर्म अनुतिष्ठन्ते तेषांसर्वेषां अनुज्ञातुमेकएवभव-
सि उतापिच पूपा पोषकोभवसि हेदेव यामभिर्गमनैः उतापिचेदंविश्वभुवनं भूतजातं विराज-
सि ईशिपेधारयितुं यस्मादेवंमहानुभावः तस्माद्धेसवितस्तेतुभ्यं श्यावाश्वऋषिः स्तोत्रमानशे
व्यामोति करोतीत्येवमात्मानं परोक्षयानिर्दिशन्नाह ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २ ४ ॥

तत्सवितुरिति नवर्चदशमंस्त्रकं श्यावाश्वस्यापि अग्नेयमनुक्रमणिका-तत्सवितुर्नवगाय-
त्रमाद्यानुष्टुप्ति । मथमानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः सावित्रंत्वित्प्रकृत्वात्सावित्रं अग्निष्टोमेवैश्वदेवश-
स्त्रस्याद्यंस्तृचः प्रतिपद्य अद्यानोदेवेत्यनुचरः सूत्रितंच-तत्सवितुर्वृणीमहेद्यानोदेवसवितरिति
वैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचराविति ।

एवमथमा-

तत् । सवितुः । वृणीमहे । वयम् । देवस्य । भोजनम् । श्रेष्ठम् ।
सर्व्वधातमम् । तुरम् । भगस्य । धीमहि ॥ १ ॥

साम्राज्यत्वेनप्रसिद्धं भोजनं भोग्यधनं वयंस्तोतारोवृणीमहे मार्ययामः कस्यधनं सवि-
तुः प्रेरकस्यदेवस्य स्वभूतं लब्ध्वाच श्रेष्ठं प्रशस्यं सर्व्वधातमं सर्व्वधातुतमं सर्व्वभोग्यप्रदमित्यर्थः
तुरं शत्रूणांहिसर्कं धनेनशत्रून्हन्तुंशक्यत्वात् तादृशंधनं भगस्य भजनीयस्य सवितुरनुग्रहात्
धीमहि धारयाम उपभोगंकरवामेर्यर्थः अथवा धनंवृणीमहे आर्धित्वाच्च लभेमहीति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्य हि स्वयंशस्तरं सवितुः कच्चन प्रियम् । नमिनन्ति स्वराज्यम् ॥ २ ॥

अस्य । हि । स्वयंशःऽतरम् । सवितुः । कत् । चन ।
प्रियम् । न । मिनन्ति । स्वराज्यम् ॥ २ ॥

अस्य सवितुः स्वयंशस्तरं स्वयमसाधारणं यशोयस्यातिशयेन भवति तद् तादृशं प्रियं
सर्वेषांप्रियभूतं स्वराज्यं स्वयमेवराजमानत्वमैश्वर्यं कच्चन केचिदपि अहुरादयोनमिनन्ति
नहिंसन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सहिरत्नानि दाशुपे सुवाति सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे ॥ ३ ॥

सः । हि । रत्नानि । दाशुपे । सुवाति । सविता । भगः ।
तम् । भागम् । चित्रम् । ईमहे ॥ ३ ॥

सहि सखलु राविता भगोभजनीयो देवो दाशुपे हविदन्निमहं रत्नानि रमणीयानि धनानि सुवा-
ति प्रेरयति प्रयच्छति तं देवं भागं भजनीयं चित्रं चायनीयं धनं ईमहे याचामहे ॥ ३ ॥

अद्यान इति चतुर्थपिंचमीश्याममनोस्तस्वमदर्शने प्रत्यृचं जुहुयात् अद्यानो देवसवितरिति द्वा-
भ्यामिति हि सूत्रितम् ।

अथचतुर्थी—

अद्यानो देवसवितः प्रजावंत्सावीः सौभंगम् । परादुष्वभ्यंसुव ॥ ४ ॥

अद्य । नः । देव । सवितरिति । प्रजाऽवन्त । सावीः । सौभगम् ।
परा । दुःस्वर्म्यम् । सुव ॥ ४ ॥

हेसवितर्देव नोस्मभ्यमयास्मिन्यागदिने प्रजावत्पुत्राद्युपेतं सौभगं धनं सावीः प्रेरय दुः-
स्वर्म्यं दुःस्वर्मदुःस्वमवहुःखकरंदारिद्र्यं परासुव दूरेपेरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

विश्वानिदेवसवितर्दुरितानिपरासुव । यद्भद्रंतन्नआसुव ॥ ५ ॥ २५ ॥

विश्वानि । देव । सवितः । दुःइतानि । परा । सुव ।
यत् । भद्रम् । तत् । नः । आ । सुव ॥ ५ ॥ २५ ॥

हेसवितर्देवं त्वं विश्वानि दुरितानि परासुव यद्भद्रं प्रजापत्यगृहादिकं तन्नोस्मभ्यमासुव
अस्मदभिमुत्तंपेरय प्रजावैभद्रंपशावोभद्रंगृहंभद्रमितिहिश्रुतिः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी—

अनागसोअदितयेदेवस्यसवितुःसवे । विश्वावावामानिधीमहि ॥ ६ ॥

अनागसः । अदितये । देवस्य । सवितुः । सवे । विश्वा ।
वामानि । धीमहि ॥ ६ ॥

वयमनुष्ठातारः सवितुः प्रेरकस्य देवस्य सवे अनुज्ञायांस्तयां अदितये अखंडनीयायै
देव्यै भूम्यै अनागसःस्याम अनपराधिनोभवेम भूम्यांहिपापाःसंभवन्ति अपगतेध्वागःसुविश्वा
सर्वाणि वामानि वननीयानि धनानि धीमहिधारयाम ॥ ६ ॥

चातुर्मांस्थेषुवैश्वदेवेषुर्वणिषावित्रस्यद्वादशकपालस्याविश्वदेवमित्यनुवाक्या सूत्रितंच—
आविश्वदेवंसत्पतिंवाममद्यसवितरिति । प्रायणीयण्यैवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच—आविश्वदेवं
सत्पतिंवइमाविश्वाजावानीति । देवसुवांहविष्वेपैवसवितुरनुवाक्या सूत्रितंच—आविश्वदेवंसम-
तिनप्रमियेसवितुर्द्व्यस्यवदिति ।

सैषासप्तमी-

आविश्वदेवंसत्पतिंसूक्तैरद्यावृणीमहे । सत्यसंवसवितारम् ॥ ७ ॥

आ । विश्वदेवम् । सत्पतिम् । सुऽउक्तेः । अय । वृणीमहे ।
सत्यसंवम् । सवितारम् ॥ ७ ॥

विश्वदेवं विश्वेदेवायस्यवशेभयन्ति तंतादृशं तंहिसर्वात्पत्वादिन्द्रमिन्द्रवरुणमग्निमाहु रित्या-
दिश्रुतेरितरेपांतद्विभूतिःखाव सत्पतिं सतामनुष्ठावृणांपालकं सत्यसर्वं सत्यानुज्ञं सवितारदेवं
अद्यास्मिन्यागदिने सूक्तैरावृणीमहे संभजामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यद्दमेउभेअहनीपुरण्यप्रयुच्छन् । स्वाधीदेवःसविता ॥ ८ ॥ -

यः । इमे इति । उभे इति । अहनी इति । पुरः । एति ।
अप्रयुच्छन् । सुऽआधीः । देवः । सविता ॥ ८ ॥

यःसवितादेवः स्वाधीः शोभनाध्यानः सुकर्मावाप्तन इमेअहनी रात्र्यहनी तयोःपुरः पु-
रस्तादप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन्नेति गच्छति तमावृणीमहइविसंबन्धः ॥ ८ ॥

प्रायणीयेयद्दमाविश्वेति सवितुर्ग्यास्रत्रितं च-यद्दमाविश्वाजातानिसुत्रामाणंपृथिवींध्या-
मनेहसमिति । अश्वमेधेश्वमुत्सृज्यानुसवनंसावित्रीष्टिःकार्यातस्यामेपामाध्यन्दिनसवनेनुवाक्या
स्रत्रितं च-यद्दमाविश्वाजातान्यादेवोयातुसवितासुरद्वइति ।

सैषानवमी-

यद्दमाविश्वाजातान्यांश्रवयन्तिश्लोकेन । प्रचंसुवार्तिसविता ॥ ९ ॥ २८ ॥

यः । द्रुमा । विश्वा । जातानि । आऽश्रवयन्ति । श्लोकेन ।
प्र । च । सुवार्ति । सविता ॥ ९ ॥

योदेवइमा इमानि विश्वा सर्वाणि ज्ञातानि उत्पन्नान्माणिनः जंगमानित्यर्थः तान् श्लो-
केन यथासा आश्रावयति सर्वेष्वस्यस्तुतिंशृण्वन्तीत्यर्थः अथवा गर्जनशब्देन सर्वाणीमान्यु-
त्पन्नानि आश्रावयति वृष्ट्युन्मुत्सःसन्किंच सविता प्रसुवातिचमेरयति तंवृणीमहइत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपद्विशोवर्गः ॥ २६ ॥

अच्छावदेतिदशर्चमेकादशंसूक्तं भौमस्यात्रैरार्थं अत्रेयमनुक्रमणिका—अच्छदशाधिः
पार्जन्यमुपाद्यास्तिस्त्रोजगत्यः उपान्यानुष्टुबिति यत्पर्जन्येत्येपानवम्पनुष्टुप् विवृक्षानित्याघा-
स्तिस्त्रोजगत्यः शिष्टाःपट्विष्टुभः पर्जन्योदेवता बृहद्विधानेशौनकः अच्छावदेतिसूक्तंवृष्टि-
कामःप्रयोजयेत् ॥ निराहारःक्लिन्नवासाअचिरेणप्रवर्षति ॥ १ ॥ हुत्वापुतंवैवसीनांक्षीराकानां
हुवाशने ॥ महद्वर्षमवामोतिसूक्तेनाच्छावदेनहि ॥ २ ॥ अनेनसूक्तेनप्रत्यूचंवादिशउपस्थेयाः
सूत्रितंच—संस्थितायांसर्वादिशउपतिष्ठेत अच्छावदतवसंगीर्भिराभिरितिचतसृभिः प्रत्यूचं
सूक्तेनवेति ।

तत्रमथमा—

अच्छावदतवसंगीर्भिराभिःस्तुहिपर्जन्यंनमसाविवासा ।
कनिक्रदद्दृषोजीरदानूरेतौदधात्योषधीपुगर्भम् ॥ १ ॥

अच्छ । दृष्ट । तवसम् । गीःऽभिः । आभिः । स्तुहि । पर्जन्यम् ।
नमसा । आ । विवासा । कनिक्रदत् । दृषजः । जीरददानुः ।
रेतः । दधाति । ओषधीषु । गर्भम् ॥ १ ॥

हेस्त्वोतस्तवसं बलवन्तं पर्जन्यं अच्छाभिपाप्य वद मथंय पर्जन्यशब्दोयास्केनवहु-
धानिरुक्तः पर्जन्यस्तृपेराघन्विप्ररीतस्यतर्पयिषाजन्यःपरोजेतावाजरयितावामार्जयितावारसा-
नामिति आभिर्गीर्भिःस्तुतिवाग्भिः स्तुहि नमसानेन हविलक्षणेनाविवासा सर्वतःपरिचर यः
पर्जन्योदृषभोषावर्षिता जीरदानुः क्षिप्रदानः कनिक्रदद् गर्जनशब्दंकुर्वन्नोषधीपुगर्भं गर्भ-
स्थानीपरितउदकं दधाति स्थापयति तंस्तुहि ॥ १ ॥

अथद्वितीयां-

विवृक्षान्हन्त्युतहन्तिरक्षसोविश्वंविभायभुवनंमहावधात् ।
उतानागाईपतेवृष्णधावतोयत्पर्जन्यःस्तनयन्हन्तिदुष्कृतः ॥ २ ॥

वि । वृक्षान् । हन्ति । उत । हन्ति । रक्षसः । विश्वम् । विभाय ।
भुवनम् । महावधात् । उत । अनागाः । ईपते । वृष्णधैवतः ।
यत् । पर्जन्यः । स्तनयन् । हन्ति । दुःशकृतः ॥ २ ॥

अयंमन्त्रो निरुक्तेस्पष्टव्याख्यातत्वात्तदेवात्र लिख्यते पर्जन्यःविहन्ति वृक्षान्विहन्तिच रक्षा-
सि सर्वाणिचास्मान्द्रूतानिविष्यति महावधाम्ग्रहान्सस्यवधोप्यनपराधोभीतः पलायते वर्षक-
र्मवतोयत्पर्जन्यस्तनयन्हन्ति दुष्कृतः पापकृतइति ॥ २ ॥

अथतृतीयां-

रथीवकशयाश्वान्अभिक्षिपन्नाविदूतान्कृणुतेवर्ष्याँअहं ।
दूरात्सिंहस्यस्तनयाउदीरतेयत्पर्जन्यःकृणुतेवर्ष्यँनमः ॥ ३ ॥

रथीइइव । कशया । अश्वान् । अभिक्षिपन् । आविः । वूतान् ।
कृणुते । वर्ष्यान् । अहं । दूरात् । सिंहस्य । स्तनयाः । उत् ।
उदीरते । यत् । पर्जन्यः । कृणुते । वर्ष्यम् । नमः ॥ ३ ॥

रथीव रथस्वामीव सयथा कशयाश्वानभिक्षिपन्, दूतान्भूतानाविष्करोतितद्वदसीपर्ज-
न्योपि कशयाश्वान्मेघान् अभिक्षिपन् अभिमेरयन् वर्ष्यान् वर्षकान्दूतान् दूतवद्दृष्टिमेरकान्
मेघान् मरुतोवा आविष्कृणुते प्रकटयति अहइतिपूरणः एवंसति सिंहस्य राहोर्हंसतेवर्षा-
ब्दकर्मणसिंहशब्दः अवर्षणेनाभिभवितुः शब्दयितुर्वामेघस्य स्तनयाः गर्जनशब्दाः दूरादुदीर-
ते उद्गच्छन्ति कदा यद्यदापर्जन्योनभोन्तरिक्षं वर्ष्यं वर्षोपेतं कृणुते करोति तदा ॥ ३ ॥

प्रवातावान्तीतिचतुर्थीपर्जन्यस्यचरोर्याज्या सूत्रितंच-प्रवातावान्तिपवयन्तिविद्युतइत्य-
ध्याधेयमभृतीनितितत्पाठस्तु ।

अथचतुर्थी-

प्रवातावान्तिपुतयन्तिविद्युत्उदोपधीर्जिहतेपिन्वतेस्वः ।
 इराविश्वस्मैभुवनायजायतेपत्पर्जन्यःपृथिवीरेतसावति ॥ ४ ॥
 प्र । वाताः । वान्ति । पुतयन्ति । विद्युत् । उत् । ओपधीः ।
 जिहते । पिन्वते । स्व३रितिस्वः । इरा । विश्वस्मै । भुवनाय ।
 जायते । यत् । पर्जन्यः । पृथिवीम् । रेतसा । अवति ॥ ४ ॥

वाताःभवन्ति वातावृष्ट्यर्थपुतयन्ति गच्छन्ति समन्तात्संचरन्ति विद्युत्ओपधीरोपधय-
 उजिहते उद्गच्छन्ति प्रवर्धन्ते स्वरन्तरिक्षंपिन्वते क्षरति इराभूमिर्विश्वस्मैसर्वस्मै भुवनाय सर्व-
 जगद्धिताय जायते समर्थाभवति कदैवमिति यद्यदापर्जन्योदेवः पृथिवीं रेतसादकेनावतिरक्षति
 अग्निगच्छतिवा तदैवभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

यस्यव्रतेपृथिवीनन्नमीति यस्यव्रतेशफवज्जर्भुरीति ।
 यस्यव्रतओपधीर्विश्वरूपाःसतःपर्जन्यमहिशर्मयच्छ ॥ ५ ॥
 यस्य । व्रते । पृथिवी । नन्नमीति । यस्य । व्रते । शफवत् ।
 जर्भुरीति । यस्य । व्रते । ओपधीः । विश्वरूपाः । सः । नः ।
 पर्जन्य । महि । शर्म । यच्छ ॥ ५ ॥ २७ ॥

यस्यपर्जन्यस्य व्रते कर्मणि पृथिवीनन्नमीति अत्यर्थनमति सर्वेषामधोभवति यस्यव्रते
 शफवत् पादोपेतंगवादिकं जर्भुरीति भ्रियते पूर्यते गच्छतीतिवा यस्यव्रते कर्मण्योपधीरोप-
 ध्योविश्वरूपानानारूपाभवन्ति हेपर्जन्य समहांस्त्वं नोस्मभ्यं महिशर्म महत्सुखं यच्छ
 मयच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

द्विवोनोदृष्टिमंरुनोररीष्वंपिन्वतवृष्णोअश्वस्युधाराः ।
 अर्वाङ्ङितेनस्तनयित्नुनेह्यपोनिपिञ्चन्नसुरःपितानः ॥ ६ ॥

द्विवः । नः । दृष्टिम् । मरुतः । ररीध्वम् । प्र । पिन्वत । दृष्णाः ।
अश्वंस्य । धाराः । अर्वाङ् । एतेन । स्तनयित्नुना । आ । इहि ।
अपः । निःसिञ्चन् । अक्षरः । पिता । नः ॥ ६ ॥

हेमरुतोयूयं दिवोन्तरिक्षसकाशात् नोस्मदर्थं वृष्टिं ररीध्वं दत्त वृष्णोवर्षकस्याश्वस्य
व्यापकस्यमेघस्य संवन्धिन्योधाराउदकधाराः प्रपिन्वत प्रक्षरत हेपर्जन्य त्वमेतेन स्तनयित्नु-
ना गर्जतामेघेन सहावागस्मदभिमुखमेहि आगच्छ किंकुर्वन् अपोभांसिनिर्निषिचन् सदेवोसुरः
उदकानानिरसितापिसन् नोस्माकं पितापालकश्च ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभिक्रन्दस्तनयगर्भमाधाउदन्वतापरिदीयारथेन ।
दृतिमुकर्षविपितन्यञ्चंसुमाभ्वन्तूहृतौनिपादाः ॥ ७ ॥
अभि । क्रन्द । स्तनय । गर्भम् । आ । धाः । उदन्वता ।
परिदीय । रथेन । दृतिम् । सु । कर्ष । विःसितम् । न्यञ्चम् ।
सुमाः । भवन्तु । उदन्वतः । निःपादाः ॥ ७ ॥

अभिभूम्यभिमुखं क्रन्द शब्दय तदेवपुनरुच्यतेदाढ्याप स्तनय गर्ज गर्भं गर्भस्थानीय-
मुदकनोपधीष्वाधाः आधेहि तदर्थमुदन्वता उदकवतारथेन परिदीय परितोगच्छ दृतिं दृतिव-
दुदकधारकं मेघं विपितं सु सुदु कर्ष आकर्षवृष्ट्यर्थं यद्वा विपितं विमुक्तबंधनं एषंकर्षणं
शेषेण तैवद्वं न्यञ्चं न्यक्अधोमुखं विकृत उद्धतः ऊर्ध्वन्तः उन्नतप्रदेशाः निपादाः न्यग्भूत-
पादाः निरुष्टपादावा निम्नोन्नतप्रदेशाः समाएकस्थाभवन्तु उदकपूर्णाभवंवित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

महान्तंकोशमुदंचानिपिञ्चस्यन्दन्तांकुल्याविपिताःपुरस्तात् ।
घृतेनद्यावापृथिवीव्युन्धिसुप्रपाणंभवत्वद्याभ्यः ॥ ८ ॥
महान्तम् । कोशम् । उत् । अच । नि । सिञ्च । स्यन्दन्ताम् ।
कुल्याः । विःसिताः । पुरस्तात् । घृतेन । द्यावापृथिवी इति । वि ।
उन्धि । सुःप्रपानम् । जवतु । अद्याभ्यः ॥ ८ ॥

हेपर्जन्य त्वं महान्तं प्रवृद्धं कोशं कोशस्थानीयमेघं उत्कृष्टमुदन् उद्गच्छ उद्गमयवा त-
थाकृत्वा निषिञ्च नीचैःक्षारय कुल्यानद्योविपिताविप्युताःसत्यः स्यन्दन्तां प्रवहन्तु पुरस्तात्-
वाभिमुखं प्रायेण नद्यः प्राच्यः स्यन्दन्ते धृतनोदकेन चावापृथिवी दिवंचपृथिवीं च व्युन्धि क्ले-
दपात्पथिकं अघ्न्याभ्योगोभ्यः सुप्रपानं सुष्ठु प्रकर्षेण पातव्यमुदकं भवतु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यत्पर्जन्यकनिकदत्स्तनयन्हांसिदुष्कृतः ।

प्रतीदंविश्वंमोदतेयत्किञ्चपृथिव्यामधि ॥ ९ ॥

यत् । पर्जन्य । कनिकदत् । स्तनयन् । हंसि । दुःष्कृतः । प्रति ।

इदम् । विश्वम् । मोदते । यत् । किम् । च । पृथिव्याम् । अधि ॥ ९ ॥

हेपर्जन्य यद्यदा त्वं कनिकदत्पर्यशब्दयन् स्तनयन् दुष्कृतः प्रापकृतोमेघान्हंसि वि-
क्षारयसि तदानीमिदं विश्वं जगत्प्रतिमोदते विश्वंविशेष्यते यत्किञ्च पृथिव्यामधिभूम्याम-
धिष्ठितं यच्चराचरात्मकं तदिदंविश्वं मोदते ह्यप्यति वृष्टेःसर्वजगत्प्रीतिकारणत्वंप्रसिद्धम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अवर्षीवर्षमुदुपूगृन्मायाकर्षन्वान्यत्येतवाउ ।

अर्जीजनओषधीर्भोजनायकमुत्प्रजाभ्योविदोमनीपाम् ॥ १० ॥ २८ ॥

अवर्षाः । वर्षम् । उत । ऊँ इति । सु । गृन्माय । अर्कः । धन्वानि ।

अतिऽएतवै । ऊँ इति । अर्जीजनः । ओषधीः । भोजनाय । कम् ।

उत । प्रजाभ्यः । अविदः । मनीपाम् ॥ १० ॥ २८ ॥

इपमतिवृष्टिमोचनी हेपर्जन्यत्वमवर्षीवृष्टवानसि वर्षमुदुपूगृन्माय उदुत्कृष्टं सु सुपूगृन्माय गृ-
हाण परिहरेत्यर्थः धन्वानि निरुदकप्रदेशानकःजलवतःकृतवानसि किमर्थं अत्येतवाउ अतिक-
म्पगन्तु ओषधीरर्जीजनः उदपादयः किमर्थं भोजनाय धनाय भोगायवा कमित्ययंशिशिरंजी-
वनायकमितिवत्पादपूरणः उतापिच प्रजाभ्यःसकाशात् मनीयां स्तुतिमविदः प्राप्तवानसि ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

बल्लित्थेतिवृत्तात्मकंद्वादशंसूक्तं भौमस्यात्रेराषं पृथिवीदेवताकं आनुष्टुभं अनुक्रान्तंच—
बल्लित्थावृत्तं पार्थिवमानुष्टुभमिति सूक्तविनियोगोलैंगिकः आद्यादेवानांहविःपुष्टृथिव्या अनुवा-
क्याबल्लित्थापर्वतानां दृष्ट्वाचिद्यावनस्पतीनितिहिसूत्रितं । भूमिस्त्वोमेत्येषामरुत्वतीयशस्त्रेसूक्तमु-
त्सीया ।

तैषामथमा—

बल्लित्थापर्वतानांखिद्रंविभार्पिंपृथिवि ।

प्रयाभूमिंप्रवत्वतिमद्वाजिनोर्पिमहिनि ॥ १ ॥

बद् । इत्था । पर्वतानाम् । खिद्रम् । विभार्पिं । पृथिवि । प्र । या ।
भूमिम् । प्रवत्वति । मद्वा । जिनोर्पि । महिनि ॥ १ ॥

द्विरूपापृथिवीषेया प्रत्यक्षादेवतापिच । मध्यस्थानादेवतोक्ता सात्र संबोध्यवर्ण्यते ॥ हेपृ-
थिवि विप्रथनवति मध्यस्थानदेवत्वेत्वं इत्थाइत्थं अत्र अमुत्रान्तरिक्षेवा बद् सत्यं पर्वतानां मे-
घानांवाखिद्रं खेदनं भेदनं विभार्पिं धारयसि हेमहिनि महति हेमवत्वति प्रकर्षवति प्रवणोदकव-
तिवायात्वं भूमिं प्रत्यक्षांपृथिवीं मद्वा महत्वेन महतोदकेनवा प्रजिनोपि प्रकर्षेणप्रीणयसि ॥१॥

अथद्वितीया—

स्तोमांसस्त्वाविचारिणिप्रतिष्टोभन्त्यक्तुभिः ।

प्रयावाजंनहेर्पन्तपेरुमस्यंस्यर्जुनि ॥ २ ॥

स्तोमांसः । त्वा । विचारिणि । प्रति । स्तोभन्ति । अक्तुभिः ।

प्र । या । वाजम् । न । हेर्पन्तम् । पेरुम् । अस्यंसि । अर्जुनि ॥ २ ॥

हेविचारिणि विविधंचरणशीले पृथिविदेवि त्वां स्तोमांसः स्तोतारः अक्तुभिर्गमन-
शीलैः स्तोत्रैः प्रतिष्टोभन्ति अभिष्टुवन्ति किंच यात्वं हेर्पन्तं शब्दयन्तं वाजंन अश्वपिव
उद्धत्तं पेरुं पूरकं मेघं मास्यसि प्रक्षिपसि हेअर्जुनि शुभ्रवर्णे गमनशीटेवा ॥ २ ॥

देवानांहविःपुष्ट्वाचिदितिपृथिव्यायाग्या एषैवभूमिः स्तोमेनिष्केवल्येसूक्तमुत्सीया सू-
त्रंतु पूर्वमेवोदाहृतं ।

सेषावृतीया—

दृह्वाचिद्यावनस्पतीन्क्षम्यादर्धर्ष्योर्जसा ॥

यत्तेअभ्रस्यविद्युतोदिवोवर्षन्तिवृष्टयः ॥ ३ ॥ १९ ॥

दृह्वा । चित् । या । वनस्पतीन् । क्षम्या । दर्धर्षि । ओर्जसा ।

यत् । ते । अभ्रस्य । विद्युतः । दिवः । वर्षन्ति । वृष्टयः ॥३॥१९ ॥

हेपृथिवि यात्वं दृह्वाचित् सुपांसुलुगितिवृतीयायाआकारः दृढया क्षम्या भूम्या सहव-
नस्पतीन् वृक्षान् ओजसा बलेन दर्धर्षि धारयसि अथवा दृह्वेतिविधेयविशेषणं वनस्पतीन्
दृह्वान्कृत्वा धारयसीत्यर्थः यत् अस्यास्ते तवसंबन्धिनोवृष्टयोवर्षकामेघाः विद्युतोविद्योतमा-
नाद् अभ्रस्य पंचम्यर्थेपृष्ठी अन्नादपाहर्तुः दिवोन्तरिक्षादादित्याद्वावर्षन्ति अथवा यद्यस्यास्ते
तवाभ्रस्यमेघस्य वृष्टयः उदकसंघाताः विद्युतोविद्योतमानायादिवःसकाशाद्वर्षन्ति पतन्ति ॥३॥

॥ इतिचतुर्थस्तपचतुर्थेणकोनत्रिंशोवर्गः ॥ ३९ ॥

प्रसंम्राजेइत्यष्टर्चयोदशसूक्तं आत्रेयं त्रैष्टुभं वारुणं अनुक्रम्यतेच—प्रसंम्राजेष्टौवारु-
णमिति । विनियोगोऽैगिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रसंम्राजेवृहदर्चागभीरंब्रह्मप्रियंवरुणायश्रुताय ।

वियोजघानंशमितेवचर्मोपस्तिरेपृथिवीसूर्याय ॥ १ ॥

प्र । सम्म्राजे । वृहत् । अर्च । गभीरम् । ब्रह्म । प्रियम् । वरुणाय ।

श्रुताय । वि । यः । जघानं । शमिताइद्व । चर्म ।

उपस्तिरे । पृथिवीम् । सूर्याय ॥ १ ॥

अग्निः स्वात्मानंसंबोध्य ब्रवीति हेअत्रे त्वं सम्राजे सम्प्रम्राजमानायईश्वराय श्रुताय
सर्वत्रभूयमाणाय वरुणाय उपद्रवस्पनिवारकाय जनानामावरकाय एतन्नामकायदेवाय
बृहत्प्रभूतं गभीरं दुरवगाहं बह्वर्षोपेतं प्रियं प्रियभूतं ब्रह्म स्तोत्ररूपं कर्म मार्चं मार्चय प्रो-
च्चारयेत्यर्थः योवरुणः शमितेवचर्मं शमितापशुविशसनकर्ता यथोपस्तरणाय चर्मं हन्ति

तद्वत्पृथिवीं विस्तीर्णमन्तरिक्षं तृतीयस्यांपृथिव्यामिति श्रुतेस्तन्तरिक्षस्यापिपृथिवीशब्दवाच्यत्वं
सूर्याय सूर्यस्य उपस्तित्ते आस्तरणाय विजघान विस्तारयामास विस्तृतं हि व्यवहारयोग्यं
भवति तस्माद्भवहारयान्तरिक्षं विस्तारितवान्, उरुं हिराजावरुणश्चकारेति हुंक्तम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वनेपुव्यं१न्तरिक्षंततान्वाजमर्वत्सुपयंउस्त्रियांसु ।

ह्रत्सुऋतुंवरुणोअप्सं१ग्निदिविसूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥ २ ॥

वनेपु । वि । अन्तरिक्षम् । ततान् । वाजम् । अर्वत्सु । पयः ।

उस्त्रियांसु । ह्रत्सु । ऋतुम् । वरुणः । अप्सं । अग्निम् । दिवि ।

सूर्यम् । अद्धात् । सोमम् । अद्रौ ॥ २ ॥

अयंवरुणोवनेपुवृक्षाग्रेषु अन्तरिक्षं विततान् विस्तारितवान् तथावाजसनेयकं वनेपुहीदं
एषु वृक्षाग्रेष्वन्तरिक्षं विततं तस्मादाहवनेषु व्यन्तरिक्षंततानेति वाजं वलमर्वत्सु अश्वेषु ततान्
पयःक्षीरमुस्त्रियांसु गोषु उस्त्रियेति गोनाम् उस्त्राविणोस्यांभोगाइतितद्भुत्वत्तिः ह्रत्सु हृदयेषु ऋ-
तुं कर्मसंकल्पं यद्धि मनसाध्यायति तत्कर्मणाकरोति अप्सदकेषु अग्निं वैद्युतं और्ववा सर्वान्
विततानेति संवन्धः किंच दिवि द्युलोके सूर्यमदधात् स्थापितवान् सोमं चाद्रौ पर्वते अदधात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नीचीनवारंवरुणःकवन्धंप्रसंसर्जरोदसीअन्तरिक्षम् ।

तेनृविश्वंस्पृशुर्वनस्पृराजापृचंनृष्टिर्भूमं ॥ ३ ॥

नीचीनं इवारम् । वरुणः । कवन्धम् । प्र । ससर्ज । रोदसी इति ।

अन्तरिक्षम् । तेन । विश्वस्य । भुर्वनस्य । राजा । यवम् । न ।

दृष्टिः । वि । उन्नत्ति । भूमं ॥ ३ ॥

नीचीनवारं अधोमुखं बिलं प्रससर्ज कृतवान् कं कवन्धं कवनमुदकं तद्दीयते अत्रेति-
कवन्धोमेघः तंतथाकरोत् अथवा कवन्धमुदकं तदुदकं नीचीनवारं नीचीननिर्गमनबिलंचकार

मेघं विदार्योदकमधोमुखं चकारेत्यर्थः किंप्रतीतीत्युच्यते रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च अवि
 लोकत्रयहितायेत्यर्थः तेनोदकेन विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामी वरुणो भूमि
 भूमिं व्युनक्ति क्लेदयति वृष्टिः सेका पुमान् यवंन यवमिव यवान्नयथाप्ररोहापसर्वन्नप्रसारयति-
 ह्वत् भूमिं सर्वत्रो नति अथवा वृष्टिर्वरुण इति संबन्धः वर्षकः पर्जन्य इत्यर्थः अस्मिन्पक्षे यवंपुरुष-
 ह्वेति पुरुषशब्दो ध्याहार्यः अन्ननीचीनचारंवरुणः कवन्धमित्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

उ॒न॒त्ति॒भूमिं॒पृथि॒वीमु॒ल॒द्यां॒य॒दा॒दुग्धं॒वरु॑णो॒वष्ट॒द्यादित् ।
 स॒म॒भ्रेण॑व॒सत॒पर्व॑तास॒स्तवि॒षी॒यन्तः॑श्रथ॒यन्त॑वी॒राः ॥ ४ ॥

उ॒न॒त्ति॒ । भूमि॑म् । पृथि॒वीम् । उ॒त् । द्याम् । य॒दा । दुग्ध॑म् ।
 वरु॑णः । व॒ष्टि॒ । आ॒त् । इ॒त् । स॒म् । अ॒भ्रेण॑ । व॒स॒त् । पर्व॑तासः ।
 त॒वि॒षी॒य॒न्तः । श्र॒थ॒य॒न्त॒ । वी॒राः ॥ ४ ॥

वरुणो भूमिं पृथिवीं प्रथितमन्तरिक्षं अन्तरिक्षस्यापि पृथिवीशब्दवाच्यत्वं पूर्वमुक्तं उता-
 पितृ च्यां घुलोकं उनत्ति क्लेदयति यदायं दुग्धं उदकपूरणं वष्टि कामयते अथवा दुग्धमुदकं
 तेन तत्कार्यमोषध्यादिकं लक्ष्यते ओषध्यादयः प्रवर्धन्तामितियदा कामयते आदित् अनन्तरमे-
 व संवसत समाच्छादयन्ति केपर्वतासः पर्ववन्तोदयः केन अभ्रेण मेघेन किंच विषीयन्तो वल-
 मिछन्तो वीरा विशेपेण वृष्टेः प्रेरयितारो परुतः श्रथयन्त श्रथयन्ति मेघान् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इ॒मामू॒ष्वांसु॒रस्य॑श्रु॒तस्य॑म॒हीमा॒यां वरु॑णस्य प्र॒वोच॑म् ।
 माने॑नै॒व त॒स्थि॒वाँ अ॒न्तरि॑क्षे॒ वियो॑म॒मेपृथि॒वीसू॒र्येण॑ ॥ ५ ॥ ३० ॥

इ॒मां । ऊँ इति॑ । सु॒ । आ॒सु॒रस्य॑ । श्रु॒तस्य॑ । म॒हीम् । मा॒याम् ।
 वरु॑णस्य । प्र॒ । वो॒च॒म् । माने॑न इ॒द्व । त॒स्थि॒वान् । अ॒न्तरि॑क्षे । वि॒ ।
 यः । म॒मे । पृथि॒वीम् । सू॒र्येण॑ ॥ ५ ॥ ३० ॥

आसुरस्य असुरसंबन्धिनः असुराणामस्यचवध्यधातकभावःसंबन्धः असुरहन्तुरित्यर्थः अथवा असुरोमेघः प्राणदानात्तत्संबन्धिनः श्रुतस्य विश्रुतस्य महीं महतीं इमां मायां मत्तां प्रवोचं प्रब्रवीमि कैपामायेतिसोच्यते योवरुणोन्तरिक्षेत्स्थितवान् तिष्ठन् मानेनेव देडेनेव सूर्येण पृथिवीमन्तरिक्षं विममे परिच्छिनत्ति तस्यैपामाया ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथपद्यी-

इमाम्नुकवित्तमस्यमायांमहीदेवस्यनकिराद्धर्ष ।

एकंयद्द्रानपृणान्त्येनीरासिञ्चन्तीरवनंयःसमुद्रम् ॥ ६ ॥

इमाम् । ऊँ इति । नु । कवित्तमस्य । मायाम् । महीम् । देवस्य ।

नकिः । आ । दधर्ष । एकम् । यत् । उद्रा । न । पृणान्ति । एनीः ।

आसिञ्चन्तीः । अवनंयः । समुद्रम् ॥ ६ ॥

कवित्तमस्य प्रकृष्टप्रज्ञस्य देवस्य द्योतमानस्य स्तुत्यस्य वा वरुणस्येमांसर्वप्रसिद्धां महीं महतीं मायां मत्तां नकिनैवआद्धर्षं नहिनस्तिकश्चिदपि ऊन्वितिपूरणौ यद्यस्मादेकं समुद्रं उद्रा उदकेन नपृणन्ति नपूरयन्ति काः एनीः एन्यः शुभ्राः गमनशीलावा आसिञ्चन्ती उदकमासिञ्चयन्त्यः अवनयोनयः बहुयोनयः सर्वदोदकेनपूरयन्त्योपि नैकमपिसमुद्रंपूरयन्तीति इदंवरुणस्य महत्कर्मैति अत्रान्तरिक्षविस्तारादिसमुद्रापुरणपर्यन्तकर्म परमेश्वरस्यैवोचितं वरुणस्येतिनवाच्यं तस्मैवरुणादिरूपावस्थानात् एषब्रह्मेत्यादिश्रुतिः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अर्थम्यंवरुणमिन्ध्यंवासखायंवासदुमिद्भ्रातरंवा ।

वेशंवानित्यंवरुणारणंवायत्सीमागश्चक्रमाशिश्चथस्तत् ॥ ७ ॥

अर्थम्यम् । वरुण । मिन्ध्यम् । वा । सखायम् । वा । सदम् । इत् ।

भ्रातरम् । वा । वेशम् । वा । नित्यम् । वरुण । अरणम् । वा ।

यत् । सीम् । आगः । चक्रम् । शिश्चथः । तत् ॥ ७ ॥

हेवरुणअर्थम्यं अर्थमैवार्यम्यः स्वार्थिकोयव अर्तेरिदंरूपं प्रदातारमित्यर्थः अथवा इरणान्मननाच्चशास्तीतिअर्थमा गुरुः त्वा अथवा मिन्ध्यं निमिदास्नेहनइत्यस्मात्स्वार्थिकोयव

अनुरक्तमित्यर्थः वाअथवा सत्वायं समानख्यानं सदमित् सर्वदेव भ्रातरंवा नित्यं निरन्तरं
वेशं निकटनिकेतनवर्तिनंवा अरणंवा अशब्दमित्यर्थः अथवा रणमदातारंवा नित्यंनिरन्तरं
एतान्प्रतियत्सीं यदेतदागोपराधं चक्षुम तच्छिश्योऽस्यत्तोविनाशय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

कि॒त॒वा॒सो॒या॒द्रि॒रि॒पु॒र्न॒दी॒वि॒य॒द्वा॒घा॒स॒त्य॒मु॒त॒यं॒न॒वि॒द्म ।

सर्वा॒ना॒वि॒ष्यं॒शि॒थि॒रे॒व॒दे॒वा॒धा॒ते॒स्या॒म॒व॒रु॒ण॒प्रि॒या॒सः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

कि॒त॒वा॒सः । यत् । रि॒रि॒पुः । न । दी॒वि । यत् । वा । घ । स॒त्यम् ।

उ॒त । यत् । न । वि॒द्म । सर्वा॒ । ता । वि । स्य । शि॒थि॒रा॒इ॒व ।

दे॒व । अ॒ध । ते । स्या॒म । व॒रु॒ण । प्रि॒या॒सः ॥ ८ ॥ ३१ ॥

कितवासः कितवाघूतकृतः कितवास्ति सर्वं भयाजितमितिवदतीतिकितवः नदीवि नदे-
वने घूते यथायद्रिरिपुः लेपयन्ति पापमारोपयन्ति यदस्माद्यु द्वेष्टारोमयि त्वमेतत्पापमकरोरि-
त्याक्षिपन्ति अत्र पुरस्तादुपचारोपिनकारउपमार्थीयः वा अथवा घेतिपूरणः यत्पापं सत्यं आ-
रोपमन्तरेणकृतवन्तःस्म उत अपिच यत्कृतं पापं नविद्म नजानीमः ता तानि सर्वा सर्वाणि
शिथिरेव शिथिलानीव शिथिलबन्धनानिफलानीव विष्य मोक्षय स्यतिरुपसृष्टोविमोक्षने हे-
देव अध अनन्तरं ते तव प्रियासः प्रियाः स्याम भवेम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेणकार्ष्णिशोवर्गः ॥ ३१ ॥

इन्द्राग्नीयमितिपल्लवचतुर्दशसूक्तं अत्रेवार्पमानुष्टुभमैन्द्राग्रं षष्ठीविराड्पूर्वा आद्यौदश-
कावष्टकास्त्रयइतिपरिभाषितत्वात् तथाचानुक्रान्तम्—इन्द्राग्नीयल्लेन्द्राग्रमानुष्टुभं विराड्पूर्वा-
मिति विनियोगोलैंगिकः ।

तत्रपथमा—

इन्द्रा॒ग्नी॒य॒म॒व॒थ॒उ॒भा॒वा॒जे॒षु॒म॒र्त्य॒म् ।

दृ॒ह्णा॒चि॒त्स॒प्र॒भे॒दति॒द्यु॒म्ना॒वा॒णी॑रि॒व॒त्रि॒तः ॥ १ ॥

इन्द्रा॒ग्नी इति । यम् । अ॒व॒थः । उ॒भा । वा॒जे॒षु । म॒र्त्य॒म् । दृ॒ह्णा ।

चि॒त् । सः । प्र॑ । भे॒दति॑ । द्यु॒म्ना । वा॒णीः । इ॒व । त्रि॒तः ॥ १ ॥

हेइन्द्राग्नी उभा उभौ परस्परावियुक्तौ युवां यंमत्यंमवथः रक्षयः वाजेषु संग्रामेषु
समत्योद्दिह्याचिद् दृढान्यपिद्युत्रा घोटमानानि धनानिशत्रुसंबन्धीनि प्रभेदति प्रकर्षेणभिनत्ति
वितक्रपिर्वाणीरिव प्रतिवादिवाक्यानीव अथवा त्रिपुस्थानेषु वर्तमानोमिः शत्रूणां
वाक्यानीव ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यापृत्तनासुदुष्टरायावाजेषुश्रुवाय्या ।

यापञ्चर्षणीस्त्रीन्द्राश्रीतार्हवामहे ॥ २ ॥

या । पृत्तनासु । दुस्तरा । या । वाजेषु । श्रुवाय्या । या । पञ्च ।

चर्षणीः । अजि । इन्द्राश्री इति । ता । हवामहे ॥ २ ॥

या याविन्द्राग्नी पृत्तनासु संग्रामेषु दुष्टरा दुष्टरौ अनभिभाव्यौ या यौच वाजेषु संग्रा-
मेपु अन्नेषुवा श्रवाय्या श्रवाय्यौ स्तुर्यौ या यौ पञ्चर्षणीः चर्षणयोमनुष्याः तानभिरक्षत-
इतिशेषः ता तौ महानुभावौहवामहे स्तुमः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तयो॒रिदम॑व॒च्छर्व॑स्ति॒ग्मादि॒द्युन्म॒घोनोंः॑ ।

प्रति॑द्रुणा॒गम॑स्त्यो॒र्गवां॑ वृ॒त्रघ्न॑पते ॥ ३ ॥

तयोः । इत् । अमंभवत् । शर्वः । तिग्मा । दिद्युत् । मघोनोंः । प्रति ।

द्रुणा । गमस्त्योः । गवाम् । वृत्रघ्ने । आ । ईपते ॥ ३ ॥

अमवत् अभिभासुकं शवोबलं तयोरिव तयोरेव मघोनोर्मघवतोरन्नवतोर्धनवतोर्वा त-
योर्दिद्युत् वज्रं तिग्मा तीक्ष्णं वर्तते गमस्त्योर्हस्तयोः एवंभूतौदेवौ गवामुदकानां पणिभिरपह-
तानांवागवांलाभाय द्रुणा द्रुविकारेण गमनशीलेनैकेनरथेन वृत्रघ्ने आवरकमेघहननाय
तथाविधनृत्रासुरवधायवा पतिर्इपते पतिगच्छतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तावा॒मे॒पे॒र॒थाना॑मिन्द्रा॒ग्नी॒ह्वाम॑हे ।

पती॑तुरस्य॒राध॑सोवि॒द्वांसा॒गिर्व॑णस्तमा ॥ ४ ॥

ता । वा॒म् । ए॒पे । र॒थाना॑म् । इन्द्रा॒ग्नी इति । ह॒वाम॑हे । पती॑ इति ।
तुरस्य॑ । राध॑सः । वि॒द्वांसा । गिर्व॑णःस्तमा ॥ ४ ॥

हेदेवौ ता तौ वक्ष्यमाणगुणौ वां युवां हवामहे स्तुमः किमर्थं रथानामेपेयुद्धे रथानामिरेणा-
य कीदृशौयुवां इन्द्राग्नीइंद्रमग्निचपरस्परयुग्मभूतौ तुरस्य जंगमरूपस्य राधसोधनादिलक्षणस्य
धनस्य पती स्वामिनौ विद्वांसा सर्वज्ञौ गिर्वणस्तमा गीर्भिवननीयतमौ ईदृशौयुवां हवामहे॥४॥

अथपंचमी-

ता॒वृध॑न्ता॒वनु॑द्यून्मर्ता॒यदे॒वाव॑दजा ।

अ॒र्हन्ता॑चित्पुरो॒दधे॑शैवदे॒वाव॑र्वते ॥ ५ ॥

ता । वृ॒धन्ता॑ । अनु॑ । द्यून् । मर्ता॒यि । दे॒वौ । अ॒दजा॑ । अ॒र्हन्ता॑ ।
चि॒त् । पुरः । द॒धे । अंशा॑इव । दे॒वौ । अ॒र्वते ॥ ५ ॥

ता तौ अनुद्यून प्रतिदिनं वृधन्तौ वर्धमानौ सर्वदामवृद्धावित्यर्थः वर्धनेदृष्टान्तः मतेव म-
नुष्याविव तौयथाप्रतिदिनं वर्धते देवौ द्योतमानौ अदजा अहिंस्यौ अर्हताचिद् प्रकर्षेणपृथ्म्यौ
चिदितिपूजायां तादृशौमहानुभावौदेवावर्धतेऽथलाभाय पुरोदधे पुरस्कुर्वे अंशेव अंशोनामद्वाद-
शादित्यमभ्यवर्तदिवः सभगस्याप्युपलक्षकः अंशाविव आदित्याविवदीप्तावित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ए॒वेन्द्रा॒ग्निभ्या॑महा॒विह॒व्यशू॒प्यं घृ॒तं न॑पूतमाद्रि॒भिः ।

तासू॒रिपु॑श्रवो॒बृह॒द्रथि॑गृणत्सु॒दिघृ॒तमि॑पंगृणत्सु॒दिघृ॒तम् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

ए॒व । इन्द्रा॒ग्निभ्या॑म् । अहा॒वि । ह॒व्यम् । शू॒प्यम् । घृ॒तम् ।

न । पू॒तम् । आद्रि॑भिः । ता । सू॒रिपु॑ । श्रवः । बृ॒हत् । र॒थिम् ।

गृ॒णत्सु॑ । दि॒घृ॒तम् । इ॒पम् । गृ॒णत्सु॑ । दि॒घृ॒तम् ॥ ६ ॥ ३२ ॥

एव एवं इदानींक्रियमाणप्रकारेणस्तुतिसाहित्येनेत्यर्थः इन्द्राग्निभ्यां हव्यं हविः अहा-
वि परित्यक्त्वासीत् कीदृशंतव शूष्यं बलकरं किमिव अद्रिभिर्भावभिः पूतमभिपुतं घृतंन सो-
मरसमिव तद्यथायुवाभ्यांमदीयते तद्वच्चरुपुरोडाशादिकमपि ता वीदेवौ सूरिषु मेधाविष्वस्मासु
बृहत्प्रभूतं श्रवोचं यशोवा रथिधनंच दिभृतं धारयतं इपमनं गृणत्सु स्तुवत्सु दिभृतंपुनरुक्ति-
रादरार्था ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेद्वात्रिशोवर्गः ॥ ३२ ॥

प्रवोमहद्विनवर्षंपंचदशंसूक्तं एवयामरुदाख्यस्यात्रेयस्यमुनेरापं मरुद्देवताकमतिजगती-
छन्दस्कं तथाचानुकम्पिका—प्रवोनवैवयामरुन्मारुनमतिजागतमिति । दशरात्रेपठेहनिवृत्तीपस-
धनेच्छावाकशस्त्रे इदंसूक्तं सूत्रितंच—एवयामरुदुक्तोवृषाकपिनेति ।

तत्रप्रथमा—

प्रवोमहेमतयोयन्तुविष्णवेमरुत्वतेगिरिजाएवयामरुत् ।
प्रशर्षीयप्रथर्ज्यवेसुखादयेतवसेभन्ददिष्टेधुनिव्रतायशवसे ॥ १ ॥

प्र । वः । महे । मतयः । यन्तु । विष्णवे । मरुत्वते । गिरिजाः ।
एवयामरुत् । प्र । शर्षीय । प्रथर्ज्यवे । सुखादये । तवसे ।
भन्दत्इदये । धुनिव्रताय । शवसे ॥ १ ॥

प्रयन्तु प्रगच्छन्तु गिरिजाः वाचिनिष्प्रनामतयस्तुतयः कस्मै वस्तुस्थं वचनव्यत्ययः
विष्णवेव्यासायेन्द्राय विष्णवेवा मरुत्वते मरुद्भिस्त्वद्वते कस्यस्तुतयइत्युच्यते एवयामरुत्
एतन्नामकस्यऋषेः पञ्चालुक् अथवा यमृषिर्गिरिजाः स्तुतेर्जनयिताभवति उत्तरार्धेमरुत्स्तुतिः
किंच प्रयन्तुस्तुतयः कस्मै शर्षीय बलाय मारुताय इतरस्तवबलविशेषणं प्रथर्ज्यवे प्रकर्षेणपष्ट-
व्याय सुखादयेशोभनाभरणाय खादिराभरणविशेषः हस्तेपुखादिर्ध्वपत्सुखादयईतिचश्रुतेः तवसे
बलवते भन्ददिष्टे स्तुतिरूपाइष्टिर्भ्यस्तवभन्ददिष्टि तस्मै धुनिव्रताय मेघानांचालनं कर्मयस्य
तादृशाय शवसे गमनवते ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

प्रयेजातामहिनायेचनुस्वयंप्रविद्धनाब्रुवतएवयामरुत् ।

कृत्वातद्वोमरुतोनाधृपेशयोदानामह्नातदेषामधृष्टासोनाद्रयः ॥२॥

प्र । ये । जा॒ताः । म॒हिना । ये । च॒ । नु । स्व॒यम् । प्र । वि॒द्धना ।

ब्रु॒वते । ए॒व॒या॒म॒रुत् । कृ॒त्वा । तत् । वृः । म॒रुतः । न । आ॒धृ॒षे ।

शवः । दा॒ना । म॒ह्ना । तत् । ए॒पाम् । अ॒धृ॒ष्टासः । न । अ॒द्रयः ॥ २ ॥

ये महिना महता विष्णुनेन्द्रेणवासह प्रजाताः प्रादुर्भूताः तान्ब्रुवते येच नु क्षिप्रं स्वयमेव विद्धना यज्ञगमनविषयज्ञानेनसहप्रजाताः प्रादुर्भूताः तान् मरुतःएवयामरुत् ब्रुवते स्तौति प्रेत्ययमाख्यातेनवा संबन्धनीयः ब्रुवतइतिव्यत्ययेनबहुवचनं एकवचनेवाछान्दसःशः निघाताभावच्छान्दसः अथप्रत्यक्षवादः हेमरुतोवोयुष्मार्कं तत्प्रसिद्धं शवोयलं कृत्वाचालनादिरूपेण कर्मणायुक्तं नाधृपे कैश्चिदप्याधर्षणीयंनभवति अन्येषामसुरादीनां कृत्वा कर्मणावानभिभाव्यंभवति कृत्यार्थेकेन किंचैषांवः तत्फलं दाना अभिमतदानेन मह्ना महत्त्वेनचोपेतं यूयं प्रवलाः अधृष्टासः अधर्षणीयाः तत्रदृष्टान्तः अद्रयोन् तेयथाअधृष्याः तद्द्यूयमपि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रयेदिवोवृहत्शृण्विरेगिरासुशुक्कानःसुभ्वएवयामरुत् ।

नयेपामिरीसधस्थैर्इष्टैर्आअग्रयोन्स्वविद्युतःप्रस्पन्द्रासोधुनीनाम् ॥३॥

प्र । ये । दि॒वः । बृ॒हत् । शृ॒ण्वि॒रे । गि॒रा । सु॒शु॒क्कानः । सु॒भ्वः ।

ए॒व॒या॒म॒रुत् । न । ये॒पाम् । इ॒री । स॒ध॒स्थै । इ॒ष्टै । आ । अ॒ग्रयः ।

न । स्व॒वि॒द्युतः । प्र । स्प॒न्द्रासः । धु॒नीनाम् ॥ ३ ॥

येमरुतोवृहतोदिवोयुलोकादागच्छन्तः प्रशृण्विरे शृण्वन्ति तान्मरुतोगिरा एवयामरुत्स्तुतवान् कीदृशास्ते शुककानोदीताः सुभ्वः सुप्तुभवन्तः येषामरुतां सधस्थे सहस्थाने स्वकीयेनिवासे तिष्ठता इरी ईरिता मेरिता नेष्टे आनेशवेच चालयितुं आदितिचार्थे अग्रयोन् अग्रयइव स्वविद्युतःस्वयमेवविद्योतमानाः धुनीनां नदीनां स्पन्द्रासः वर्षणेनचालयितारश्च ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सचक्रमेमहतोनिरुरुक्रमःसमानस्मात्सदसएवयामरुत् ।

युदायुक्तमनास्वादधिष्णुभिर्विस्पर्धसोविमंहसोजिगातिशेदृधोचृभिः॥४॥

सः । चक्रमे । महतः । निः । उरुरुक्रमः । समानस्मात् । सदसः ।

एवयामरुत् । युदा । अयुक्त । मना । स्वात् । अर्धि । स्नुभिः ।

विदस्पर्धसः । विदमंहसः । जिगाति । शेदृधः । चृभिः ॥ ४ ॥

समरुद्रणोमहतः प्रवृद्धाव समानस्मात् सर्वेषांसाधारणात् सदसःस्थानादन्तरिक्षात् उरु-
क्रमोविस्तीर्णक्रमणःसन् निश्चक्रमे निरगच्छत् कदेत्युच्यते एवयामरुदपिः यदा स्वात्स्वकीय-
स्थानात् अधीतिपंचम्यर्थानुवादी त्मना आत्मनैव स्नुभिर्गन्तुभिर्नृभिः स्वनेतृभिरश्वैरयुक्त यु-
क्तोभवदागमनपार्थनाय अथ बहुवदुच्यते तदानीं विस्पर्धसःविधिभस्पर्धाः अहंपुरतोगच्छाम्यहं
पुरतोगच्छामीति तेषांस्पर्धा अथवा विगतस्पर्धान्तोपांसाधस्पर्धकाःसन्ति विमहसोविशिष्टवलाः
शेवृधःशेवस्यसुखस्यवर्धयितारः जिगाति निर्गच्छन्ति व्यत्ययेनैकवचनम् ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

स्वनोनवोमवान्नेजयुहृपात्वेपोयुचिस्त्रविपएवयामरुत् । येनासहं

न्तःऋजतस्वरोचिपःस्थारश्मानोहिरण्ययाःस्वायुधासंइष्मिणः॥५॥३३॥

स्वनः । न । वः । अमहवान् । रेजयत् । वृपा । त्वेपः । युचिः ।

त्रविपः । एवयामरुत् । येन । सहन्तः । ऋजत । स्वशरोचिपः ।

स्थाःशरश्मानः । हिरण्ययाः । सुहआयुधासः । इष्मिणः ॥ ५ ॥ ३३ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं स्वनोवेगजनितःशब्दोनेरेजयत् नकंपयत् एवयामरुतंमां सुपांसुदुगि-
तिद्वितीयायालुक् स्वनोविशेष्यते अमवान् बलवान् वृषा वर्षितावृष्टेः त्वेपोदीप्तः रपिर्गन्ता त-
विपः प्रवृद्धः येनस्यनेनसहन्तः शत्रून्भिभवन्तोयूयं कंजत प्रसाधयथ लडधेत्तोद् कीदृशायु-

यं स्वरोचिषः स्वायत्तरभ्ययः स्थारभ्मानः स्थिररश्मयोहिरण्ययाःहिरण्याभरणाः स्वायुधासः
स्वायत्तायुधाः इप्मिणोन्नवन्तोगमनवन्तोवा ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेऽत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथपठौ—

अपारोवोमहिमादृद्धशवसस्त्वेपंशवोवत्वेवयामरुत् ।

स्थातारोहिप्रसितौसंदृशिस्थनतेनउरुप्यतानिदःशुशुक्कांसोनाग्रयः ॥ ६ ॥

अपारः । वः । महिमा । दृद्धशवसः । त्वेपम् । शवः । अवन्तु ।
एवयामरुत् । स्थातारः । हि । प्रसितौ । समृद्धशि । स्थन । ते ।
नः । उरुप्यत । निदः । शुशुक्कांसः । न । अग्रयः ॥ ६ ॥

हेमरुतोवोयुष्माकं महिमा अपारोनवधिकः हेवृद्धशवसः प्रवृद्धबलाः त्वेषं दीप्तं शवो-
युष्माकंबलमवतुरक्षतु एवयामरुतंमां द्वितीयैकवचनस्यलुक् यूर्यंप्रसितौ प्रबलबन्धने नियमन-
वतियज्ञे संदृशि संदर्शनेनिमित्ते स्थातारोहि स्थाननियमेनतिष्ठन्तोस्थन भवथत्तलु तेनोस्मा-
निदोनिन्दकाच्छत्रो.सकाशादुरुप्यतरक्षत अग्रयइवशुशुक्कांसोदीप्ताःयूपमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तेरुद्रासःसुमरवाअग्रयोयथातुविद्युम्नाअवन्त्वेवयामरुत् ।

दीर्घंपृथुपंप्रथेसद्वपार्थिव्येपामज्मेष्वामहःशर्धास्यद्भुतैनसाम् ॥ ७ ॥

ते । रुद्रासः । सुमरवाः । अग्रयः । यथा । तुविद्युम्नाः । अवन्तु ।
एवयामरुत् । दीर्घम् । पृथु । प्रथे । सव्यं । पार्थिवम् । येषाम् ।
अज्मेषु । आ । महः । शर्धासि । अद्भुतंइएनसाम् ॥ ७ ॥

तेमरुतोरुद्रासोरुद्रपुत्राः सुमरवाः शोभनयज्ञाः अग्रयोयथाग्रयइव तुविद्युम्नाः प्रभूतदी-
प्तयः अथवाप्तिसदृशाः तुविद्युम्नाः प्रभूतधनाः अवन्तु रक्षन्तु एवयामरुत् एतन्नामानृषिमां

पार्थिवं पृथिव्यन्तारिक्षं तत्संबन्धि दीर्घं आयतं पृथु विस्तीर्णं सद्य सदनं पप्रथे मरुद्भिःप्र-
थितमभूत् अद्भुतेनसां अपापानायेषां अन्नेषु गमनेषु महोमहान्ति शर्धांसिच बलानि आग-
च्छन्तीतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

अद्वेपोनोमरुतो गातुमेतन् श्रोताह्वंजरितुरेवयामरुत् ।

विष्णोर्महःसमन्यवोयुयोतन्स्मद्ग्रथ्योऽनंदंसनापुद्देषांसिसनुतः ॥ ८ ॥

अद्वेपः । नः । मरुतः । गातुम् । आ । इतन् । श्रोतं । ह्वम् ।

जरितुः । एवयामरुत् । विष्णोः । महः । सद्ग्रथ्यवः । युयोतन् ।

स्मत् । रथ्यः । न । दंसना । अपं । द्वेषांसि । सनुतरिति ॥ ८ ॥

हेमरुतः अद्वेपः अद्वेपसोयूर्यं नोस्माकं गातुं गमनस्वभावस्तोत्रंप्रति आइतन आगच्छ-
त तदर्थं जरितुः स्तोतुरेवयामरुत् एवयामरुतोमह्वं श्रोत शृणुत विष्णोर्व्यापकस्येन्द्रस्य म-
होमहतो हेसमन्यवः समानयज्ञाः यूर्यं स्मद् अयंपशस्तनाम पशस्वारथ्योन रथिनोयोष्वा-
रइव तेयथाशत्रूनपाकुर्वन्ति तद्ददस्माकं दंसना कर्मणा सनुतः अन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितान्
देषांसि द्वेषान् अपयुयोतन इरेवियोजयत पृथक्कुरुत ॥ ८ ॥

एवाअध्यायोपाकरणोत्सर्जनयोर्विनियुक्ता ।

अथनवमी—

गन्तानोयज्ञंयाज्ञियाःसुशामिश्रोताह्वंमरुक्षएवयामरुत् ।

ज्येष्ठासोनपर्वतासोव्योमनियूर्यंतस्यंप्रचेतसःस्यातंदुर्धर्त

वोनिदः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

गन्तं । नः । यज्ञम् । यज्ञियाः । सुशामि । श्रोतं । ह्वम् । अरुक्षः ।

एवयामरुत् । ज्येष्ठासः । न । पर्वतासः । विद्मोमनि । यूर्यम् ।

तस्यं । प्रचेतसः । स्यातं । दुःधर्तवः । निदः ॥ ९ ॥ ३४ ॥

हेयतियाः मरुतोयूयं नोस्मार्कंयज्ञं गन्त आगच्छत सुशमि शोभनकर्मयथाभवत्तित-
था सुकर्मत्वायेत्पर्यः तदर्थं नोहवं अस्पदीयमाह्वानं श्रोत शृणुत अरक्षः रक्षोवर्जितायूयं
लिङ्गवचनयोर्व्यत्ययः ज्येष्ठासोन ज्येष्ठाइव पर्वतासः विन्ध्यादयइव अतिप्रवृद्धाव्योमनिअन्त-
रिक्षेवर्तमानाः प्रचेतसः प्रवृद्धज्ञानाः यूयं तस्यनिदोमिन्दकस्य दुर्धर्तवो दुर्धराः स्यात भवत ॥९॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेचतुर्लिंगशोवर्गः ॥ ३ ४ ॥

॥ इतिपंचमेमंडलेषष्ठोनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ समाप्तंचात्रेयंपंचममंडलम् ॥ ५ ॥

भारद्वाजेपष्ठमंडले षडनुवाकाः तत्र प्रथमेनुवाकेष्वदशसूक्तानि तत्रत्वंसप्तदशविप्रयोद-
शर्चंप्रथमसूक्तं त्वंस्येसतोनेतिवार्हस्पत्योभरद्वाजः षष्ठमंडलमपश्यदित्यनुक्रान्त्वात् मंडलद्व-
ष्टासएवभरद्वाजऋषिः अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् मंडलादिपरिभाषयामिर्देवता पशोर्हविष्यवदी-
यमानेभैत्रावरुणेनानुवचनीयमिदंमनोतासूक्तं सूत्रितंच—त्वंस्येप्रथमइत्यन्वाहेति । प्रातरनुवाके
धाम्नेयेऋतौत्रैष्टुभेछन्दस्येतदादिसूक्तपट्टं द्वितीयवर्जं सूत्रितंच—त्वंस्येप्रथमइतिषण्णाद्वितीयमु-
द्धरेदिति आद्योपाकरणेविनियुक्ता सूत्रंतुपूर्वमत्रैजकम् ।

तत्रप्रथमा—

त्वंस्येप्रथमोमनोतास्याधियोअभवोदस्महोता ।
त्वंसींवृषन्नरुणोर्दुष्टरीतुसहोविश्वंसैसहसेसहंध्यै ॥ १ ॥

त्वम् । हि । अग्ने । प्रथमः । मनोता । अस्याः । धियः । अभवः ।
दस्म । होता । त्वम् । सीम् । वृषन् । अरुणोः । दुष्टरीतु । सहः ।
विश्वंसै । सहसे । सहंध्यै ॥ १ ॥

हेअग्ने प्रथमोदेवानांमध्येप्रथमः प्रथमः प्रकृतमः पूर्वभावीवात्वं मनोताहि देवानांमनो-
यत्रऊतंसंबद्धंभवतितादृशोभवसि हिशब्दोग्निःसर्वमनोता अग्नीमनोताःसंगच्छन्तेइत्यादिर्वा-
क्षणप्रसिद्धिद्योतनार्थः हेदस्म दर्शनीय अस्याधियः अस्यकर्मणोहोता देवानामाह्वाता अग्ने-
यः भवसि हेवृषन् कामानांवर्षितः त्वंसीं सर्वतःदुष्टरीतु दुर्हिंस्पर्हिंस्यं सहोबलं अरुणोः अ-
करोः किमर्थं विश्वंसैसहसे तवस्यापिचत्तःरात्रोः सहंध्ये आग्निगवनाथ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अथाहोतान्यसीदोयजीयानिळस्पदइष्यन्नीड्यःसन् ।
तंत्वानरःप्रथमदेवयन्तोमहोरायेचितयन्तोअनुग्मन् ॥ २ ॥

अर्ध । होता । नि । असीदः । यजीयान् । इळः । पुदे । इपयन् ।
 ईड्यः । सन् । तम् । त्वा । नरः । प्रथमम् । देवइयन्तः । महः । राये ।
 चितयन्तः । अनु । ग्मन् ॥ २ ॥

अथ अधुना हेअग्ने यजीयान् अतिशयेनयष्टात्वं होता होमनिष्पादकःसन् इळः भू-
 म्याःवेदिलक्षणायाः पदे स्थाने न्यसीदोनिषण्णवानसि किंकुर्वन् इपयन् पशुपुरोडाशादिलक्ष-
 णमन्मिच्छन् ईड्यः स्तुत्यःसन् तं तादृशं त्वा त्वां प्रथमं इतरदेवताभ्यःपूर्वं देवयन्तोदेवंत्वा-
 मात्मनइच्छन्तो नरोनेतारोमनुष्याऋत्विग्यजमानाः महोमहते रायेधनाय चितयन्तोजानन्तः स्तु-
 त्याहापयन्तोवा अनुग्मन् अन्वगच्छन्पूर्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

घृतेवृषन्तं च ह्वीमिर्वसुव्यै ईस्त्वे रयिं जागृवांसो अनुग्मन् ।
 रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तं वपावन्तं विश्वहादीदिवांसम् ॥ ३ ॥

वृताइव । यन्तम् । बृहुइतिः । वसुव्यैः । त्वे इति । रयिम् ।
 जागृइवांसः । अनु । ग्मन् । रुशन्तम् । अग्निम् । दर्शतम् ।
 बृहन्तम् । वपाइवन्तम् । विश्वहा । दीदिइवांसम् ॥ ३ ॥

घृतेव मार्गेणेवेति संप्रत्यर्थेलोकद्वयमध्यगतेनमार्गेण बहुभिरनेकैर्वसुव्यैः वसुभिः
 स्वाधिकस्तद्धितप्रत्ययः यजमानानानिवासायोग्यैर्वांसार्धं यन्तं गच्छन्तंत्वां अनुग्मन्अनु-
 गच्छन्ति संभजन्तेयजमानाः कीदृशास्ते त्वे त्वमिदेवे रयिं धनं जागृवांसः प्रयच्छन्तइत्यर्थः
 कीदृशंत्वामित्युच्यते रुशन्तं दीप्तवर्णं अग्निं अंगनादिगुणविशिष्टं दर्शतं दर्शनीयं बृहन्तं महा-
 न्तं वपावन्तं विश्वहा सर्वेषुकालेषु दीदिवांसं दीप्यमानं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पदे देवस्वनमसाव्यन्तः श्रवस्यवः श्रव आपञ्चमृक्तम् ।
 नामानि चिदधिरेयज्ञियानि श्रुद्रायान्तेरणयन्तसंदृष्टौ ॥ ४ ॥

पुद्म् । देवस्य । नमसा । व्यन्तः । श्रवस्यर्वः । श्रवः । आपन् ।
अमृक्तम् । नामानि । चित् । दधिरे । यज्ञियानि । भद्रायां ।
ते । रणयन्त । समृद्धौ ॥ ४ ॥

देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदं आहवनीयस्थानं नमसा हविषा स्तोत्रेणवा व्यन्तो गच्छन्तः
श्रवस्पवो नमिच्छन्तः पूर्वयजमानाः श्रवः सर्वत्रश्रूपमाणमन्नं अमृक्तं अन्यैरपरिवाध्यं आ-
पन् आमुवन्ति हेअग्नेतेतव भद्रायां स्तुत्यायां सन्दष्टौ निमित्तायां रणयन्त रमयन्ति त्वां किंच
मत्तियानि यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि वैश्वानरोजातवेदाइत्यादीनि दधिरे धारयन्ति
अथवानमनसाधनानिस्तोत्राणिदधिरे चिदितिपूरणः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

त्वांवर्धन्ति क्षितयः पृथिव्यान्त्वां राय उभयांसो जनानाम् ।
त्वन्नात्तारणे चेत्यो भूः पिता माता सदमिन्मानुषाणाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥

त्वाम् । वर्धन्ति । क्षितयः । पृथिव्याम् । त्वाम् । रायः ।
उभयांसः । जनानाम् । त्वम् । नात्ता । तरणे । चेत्यः । भूः । पिता ।
माता । सदम् । इत् । मानुषाणाम् ॥ ५ ॥ ३५ ॥

हेअग्ने त्वां क्षितयो मनुष्याऋत्विजः पृथिव्यां वेदिलक्षणार्थां वर्धन्ति वर्धयन्ति उभ-
यांसो उभयविधानि पशवपशुरूपाणि जनानां यजमानानां संबन्धीनि रायो धनानि ऋत्विजो ध्वर्वा-
दयः त्वां त्वापुद्दिश्य वर्धन्ति अथवा उभयविधानि धनानि गवादीनि जनानां जायमानानां पु-
त्रादीनामर्थाय प्राप्तुं त्वां वर्धन्ति हेतरणे दुःखान्ताारकाग्ने त्वंचेत्यो ज्ञातव्यः स्तुत्यः सत् प्रता र-
क्षिता भूर्भवति किंच मानुषाणां मनुष्याणां स्तोत्राणामस्माकं सदमित्तावेदा पिता माता च माता
पितृस्थानीयो भूर्भवति ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्मचतुर्थेऽष्टकेऽष्टोत्तमः ॥ ३५ ॥

अथषष्ठी-

स॒पर्यै॑ण्यः॒ सप्रि॑यो॒ वि॒क्ष्व॑ ५॒ भिर्ही॑ता॒ म॒न्द्रो॒ नि॒प॒सा॒दा॒ य॒जी॒यान् ।
त॑त्त्वा॒ व॒यं॒ द॒म॒ आ॒दी॒दि॒वांस॒मु॒प॒ज्ञ॒वा॒धो॒ न॒म॒सा॒स॒दे॒म ॥ ६ ॥

स॒पर्यै॑ण्यः । सः । प्रि॒यः । वि॒क्षु । अ॒ग्निः । ही॒ता । म॒न्द्रः । नि ।
स॒सा॒द् । य॒जी॒यान् । तम् । त्वा । व॒यम् । द॒मे । आ । दी॒दि॒वांसं॑ ।
उ॒प॑ । ज्ञु॒ह॒वा॒धः । न॒म॒सा । स॒दे॒म ॥ ६ ॥

सोमिः सपर्यैण्यः पूज्यः प्रियः कामानांपूरकः विक्षुप्रजासु होता होमनिष्पादकः मन्द्रो-
मदनीयः यजीयानविशयेनेतरदेवानां यथायजनीयोवा एवं महानुभावोग्निः निपसाद् निपण्णो-
भूत् अथप्रत्यक्षकृतः तत्त्वा वादृशंत्वां वयं यजमानादमेगृहे दीदिवांसं दीप्यमानं जुवाधः जा-
नुनीवाधयन्तः अवनतजानवः प्रणवाः सन्तो नमसास्तोत्रेणोपासदेम आसादयेम अथवा उप-
सीदेभेत्येवमाशास्ते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त॑त्त्वा॒ व॒यं॒ सु॒ष्यो॑ ३॒ न॒व्यं॒ म॒ग्ने॒ सु॒भ्रा॒य॒व॑ ई॒ म॒हे॒ दे॒व॒य॒न्तः॑ ।
त्वं॒ वि॒शो॑ अ॒न॒यो॒ दी॒द्या॒नो॒ दि॒वो॑ अ॒ग्ने॒ वृ॒ह॒ता॒ रो॒च॒ने॒न॑ ॥ ७ ॥

तम् । त्वा । व॒यम् । सु॒ष्यः । न॒व्यम् । अ॒ग्ने । सु॒भ्रा॒य॒वः । ई॒म॒हे ।
दे॒व॒य॒न्तः । त्वम् । वि॒शः । अ॒न॒यः । दी॒द्या॒नः । दि॒वः । अ॒ग्ने ।
वृ॒ह॒ता । रो॒च॒ने॒न॑ ॥ ७ ॥

हेअग्ने वं वादृशं महानुभावं नव्यं स्तुत्यं त्वा त्वां सुष्यः शोभनवृद्धयः सुभ्रायवः सु-
समिच्छन्तो देवयन्तो देवं त्वां समिच्छन्तो वयं ईमहे याचामहे स्तुमइत्यर्थः हेअग्ने त्वं दीद्यानो दी-
प्यमानः सन् केन वृहता महता रोचनेन रोचमानेन तेजसा दीद्यानः विशः प्रजाः
स्तोतूनस्मान् दिवः स्वर्गं अनयः अगमयः रोचनेनादित्येन दिवं अगमय इति वासं वन्द्यः
आदित्यमर्गेणेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

विशां कृविं विश्वतिं शश्वतीनां नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम् ।

प्रेतीषणिमिपयन्तं पावकं राजन्तमग्निं यजतं रयीणाम् ॥ ८ ॥

विशाम् । कृविम् । विश्वतिम् । शश्वतीनाम् । नितोशनम् । वृषभम् ।

चर्षणीनाम् । प्रेतिषणिम् । इपयन्तम् । पावकम् । राजन्तम् ।

अग्निम् । यजतम् । रयीणाम् ॥ ८ ॥

शश्वतीनां नित्यानां विशां ऋत्विग्यजमानलक्षणानां विश्वतिं स्वामिनं कृविं क्रान्तद-
शिनं नितोशनं शत्रूणां हिंसकं वृषभं कामानां वर्षकं चर्षणीनां स्तोत्रुणां मनुष्याणां प्रेतीष-
णिं प्राणगमनं इपयन्तं अन्नकुर्वन्तं पावकं शोधकं राजन्तं दीप्यमानं दीपयन्तं वा रयीणां ला-
भाय यजतं यष्टव्यं अग्निस्तुमइतिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सो अग्ने ईजे शशमे च मर्तौ यस्त आनदस्मिधा हव्यदातिम् ।

य आहुतिं परिवेदानमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वोतः ॥ ९ ॥

सः । अग्ने । ईजे । शशमे । च । मर्तः । यः । ते । आनदः । स्मद्दधा ।

हव्यदातिम् । यः । आहुतिम् । परि । वेदः । नमः । भिः ।

विश्वा । इत् । सः । वामा । दधते । त्वाहुतः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वां समर्तः सयजमानईजे यजते शशमेच स्तौति शशमानइतिस्तुवि-
कर्मसुपाठात् इदमपिस्तुतिकर्म योजमानस्तेतव समिधासह हव्यदातिं हविषादानं
आनदं करोति किंच योजमानोनमोभिःस्तुभिराहुतिमाज्वादिलक्षणां परिवेदं परिवेदं
ददातीत्यर्थः सयजमानस्त्योतः त्वयारक्षितःसन्न विश्वेत् सर्वाणि वामा वमनीयानि धनानि
दधतेधारयति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

अस्माउतेमहिंमहेविधेमूनमोभिरग्रेसमिधोतहव्यैः ।

वेदीसूनोसहसोगीभिर्कथैरातेभद्रायामुमतौपतेम ॥ १० ॥

अस्मै । ऊँ इति । ते । महि । महे । विधेम । नमःऽभिः । अग्ने ।

समृद्धधा । उत । हव्यैः । वेदी । सूनु इति । सहसः । गीःऽभिः ।

उक्थैः । आ । ते । भद्रायाम् । सुमृतौ । यतेम ॥ १० ॥

हेअग्ने महे महते अस्मे तेतुभ्यं महि महत् अत्यधिकंविधेम परिचरेम कैरितिउच्यते नमोभिःनमस्कारैः समिधावा उतापिच हव्यैर्हविभिः हेसहसःसूनो बलस्पुत्र वेदी वेपां गीभिः स्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रैश्च विधेमेतिसंबन्धः किंच ते तव भद्रायां स्तुत्यायां सुमतौ शोभनानुग्रहवृद्धौ आयतेम आगच्छेमभवेमेत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

आयस्तुतन्थरोदसीविभासाश्रवोभिश्चश्रवस्वस्तुरुत्रः ।

बृहद्भिर्वाजैःस्थविरेभिरस्मेरेवाद्भिरग्रेवितरंविभाहि ॥ ११ ॥

आ । यः । ततन्थ । रोदसी इति । वि । भासा । श्रवःऽभिः । च ।

श्रवस्व्यः । तरुत्रः । बृहत्ऽभिः । वाजैः । स्थविरेभिः । अस्मे इति ।

रेवत्ऽभिः । अग्ने । विदतरम् । वि । भाहि ॥ ११ ॥

हेअग्ने यस्त्वं रोदसी घावापृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्याततंथ व्यतनोः किंच तरुत्रः तारकस्त्वं, श्रवोभिः स्तुतिभिः श्रवस्वश्चभवसि हेवाद्भिरग्ने बृहद्भिर्महद्भिर्वाजैःस्थविरेभिः स्थविरेः स्थूटेः रेवद्भिःरयिमद्भिः अस्मदर्थं वितरं विशिष्टतरं विभाहि विशेषेणदीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

नृवहंसोसदमिद्धेह्यस्मेभूरितोकायतनयायपश्वः ।

पूर्वीरिपोहृतीरारेअंघाअस्मेभद्रासौश्रवसानिसन्तु ॥ १२ ॥

नृवत् । वसो इति । सदमं । इत् । धेहि । अस्मे इति । भूरिं ।

तोकार्यं । तनयाय । पश्वः । पूर्वीः । इपः । वृहतीः । आरेऽअंघाः ।

अस्मे इति । भद्रा । सौश्रवसानि । सन्तु ॥ १२ ॥

हेवसो वासक धनवन्वाग्ने नृवत् मनुष्यैरुपेतं धनं सदमिव सर्वदास्मे अस्माह धेहि स्था-
पय किंच भूरि प्रभूतान् पशवः पशूंश्च धेहि किमर्थं तोकायास्मत्पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय किं-
च पूर्वीः पूरयिष्यः कामानां बह्व्योवा महतीर्महत्यः आरेअंघाः आरे वृरे अघानि याहु ता-
स्तादृश्यइपः उक्तक्षणान्यन्नानि भद्रा भद्राणि सौश्रवसानि सुश्रवस्त्वानि अस्मे अस्माह स-
न्तु भवन्तु ॥ १२ ॥

पुरुष्यभेपुरुधात्वाघावसूनिराजन्वसुततिअश्याम् ।
पुरुणिहित्वेपुरुवारसन्त्यभेवसुविधनेराजनित्वे ।

अथत्रयोदशी-

पुरुष्यभेपुरुधात्वाघावसूनिराजन्वसुततिअश्याम् ।

पुरुणिहित्वेपुरुवारसन्त्यभेवसुविधनेराजनित्वे ॥ १३ ॥ ३६ ।

पुरुणि । अग्ने । पुरुधा । त्वाऽया । वसूनि । राजन् । वसुतां । ते ।

अश्याम् । पुरुणि । हि । त्वे इति । पुरुवार । सन्ति । अग्ने ।

वसुं । विधते । राजनि । त्वे इति ॥ १३ ॥ ३६ ॥

हेअग्ने राजन् ते तव पुरूणि बहूनि पुरुधा गवाश्वादिरूपेण बहुप्रकाराणि वसूनि घनानि
 वसुता वसुतायै वसुमत्त्वाय त्वापाहि त्वयाहेतुभूतेन अश्यां व्याप्त्यां भुंजीयवा अवभरतस्वामी
 वसुतेत्येतत्सप्तम्यन्तचकार भृष्टभास्करमिश्रोपि एकपदसंबुध्यन्तचकार हेपुरुवार बहुभिर्वं-
 रणीयान्ने राजनि राजमाने त्वे त्वयि पुरूणि बहूनि वसु वसूनि विधत्ते परिचरते महं दात-
 व्यानिसन्ति ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यचतुर्थेपट्टत्रिंशोवर्गः ॥ ३६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरोदेपाद्विधातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरसुकभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसा-
 यणाचार्येणविरचितेमाधवयिदेवदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेचतुर्थोऽध्यायःसमाप्तः ॥४॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितवेदायोवेदेऽप्योखिलजगत् ॥ निर्भमेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

॥ अथपञ्चमाध्यापआरभ्यते ॥

पष्ठमण्डलस्यपडनुवाकात्मकस्य प्रथमेनुवाकेपञ्चदशसूक्तानि तत्रत्वंहीत्येकादशर्चद्विती-
यंसूक्तम् भरद्वाजस्मार्पमाणेयम् अन्यापष्टपञ्चाशदक्षराशक्करी आदितोदशानुष्टुभः अनुक्रम्य-
तेहि—त्वंक्षेकादशानुष्टुभंशक्करीतमिति प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ आनुष्टुभेछन्दसीदंसूक्तम् उ-
त्तमावर्जविनिपुक्तम् सूच्यतेहि— त्वंहिक्षैतवदग्नापोहोवाजनिष्टेति आश्विनशस्त्रैवेतच्छंसनी-
यं प्रातरनुवाकन्यायेनेत्यतिदिष्टत्वात् अद्विरसांद्विरात्रेद्वितीयेहनीदमेवसूक्तमाज्यशस्त्रं सूत्रितं
च—त्वंहिक्षैतवदितिचाज्यमिति ।

तत्रप्रथमा—

त्वंहिक्षैतवृद्यशोभ्रेमिन्त्रोनपत्यसे ।

त्वांविचर्पणेश्रवोवसोपुष्टिन्पुष्यसि ॥ १ ॥

त्वम् । हि । क्षैतंसवत् । यशः । अग्ने । मित्रः । न । पत्यसे ।

त्वम् । विद्वच्चर्पणे । श्रवः । वसो इति । पुष्टिम् । न । पुष्यसि ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वंहि त्वंसलुक्षैतवदक्षितिःक्षयोपचयस्तत्संवन्धिक्षैतं शुष्कंकाष्ठं तद्युक्तंयशोर्जह-
विलक्षणंपत्यसे अभिपतसिगच्छसि तत्रदृष्टान्तः मित्रोन अहरभिमानीदेवोमित्रः सइव यद्वा
यशइतिगृहनाम क्षैतवत् क्षैतं नियासकंहविलक्षणमन्त्रंतद्युक्तंयजमानगृहं मित्रभूतःपुरुषइवा-
भिपतसि यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा ईदृशमन्त्रं पत्यसे ईशिपे अतःकारणात् हेविश्वचर्पणेविशेषे-
णसर्वस्यद्रष्टः वसो वासकाग्नेत्वं श्रवःश्रवणीयमन्त्रं यजमानगृहस्थंन अर्पनशब्दश्चार्थे अज-
कार्यभूतांपुष्टिं च पुष्यसि वर्द्धयसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांहिष्मांचर्पणयोयज्ञोभिर्गीभिरीळने ।

त्वांवाजीयात्यदृकोरंजस्तूर्विश्वचर्पणिः ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । स्म । चर्पणयः । यज्ञोभिः । गीःऽभिः । ईळ्ळे ।

त्वाम् । वाजी । याति । अष्टकः । रजःऽतूः । विश्वऽचर्पणिः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वांहिस्म त्वामेवाखलु चर्पणयोमनुष्यायज्ञेभिर्पज्ञसाधनेर्हविर्भिर्गीभिःस्तुतिभिरी-
ळ्ळेस्तुवन्ति अपिच वाजी वाजोगमनं तद्वायसूर्यस्त्वां याति गच्छति प्रविशतीत्यर्थः तथा
चश्रूयते—अग्निवावादित्यःसायंप्रविशतितस्मादग्निर्दूरानकंददृशेइति वाजिशब्दश्चसूर्यवाचकत्वे-
नऋचिद्रूपयते अग्निर्वायुःसूर्यः तेवैवाग्निइति वायुःसतिःआदित्योवाजीविच कीदृशोवाजीअवृ-
कोर्हिसकरहितः रजस्तूः उदकमत्ररजउच्यते तस्यवृष्टिलक्षणस्यमेरपिता यद्वा रजसां लोकानां
तरिता गन्ता विश्वचर्पणिः सर्वस्यद्रष्टा ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सजोपस्त्वादिवोनरोयज्ञस्यकेतुमिन्धते ।

यद्दस्यमानुषोजनःसुम्नायुर्जुह्वेअध्वरे ॥ ३ ॥

सजोपसः । त्वा । दिवः । नरः । यज्ञस्य । केतुम् । इन्धते ।

यत् । ह । स्यः । मानुषः । जनः । सुम्नाऽयुः । जुह्वे । अध्वरे ॥ ३ ॥

हेअग्ने सजोपः सजोपसः सहमीयमाणादिवःस्तुतेर्नरोनेतारऋत्विजः यज्ञस्यकेतुं प्रदापकं
त्वा त्वां इन्धते समिद्धंकुर्वन्ति कदेतिचेदुच्यते यद्द यदाखलु स्यः समानुषोमनोरपत्यभूतोऽ-
नोजातोयजमानोहोतावा सुम्नयुः सुम्नंसुखमात्मनइच्छन् अध्वरे हिंसापत्यवापरहितेयज्ञे जुह्वे
त्वामाह्वयति तदेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

ऋधुद्यस्तेसुदानवेधियामर्तःशशमते ॥

ऊतीपद्वहतादिवोद्विपोअंहोनतरति ॥ ४ ॥

ऋधत् । यः । ते । सुदानवे । धिया । मर्तः । शशमते । ऊती ।

सः । द्वहतः । दिवः । द्विपः । अंहः । न । तरति ॥ ४ ॥

ऋषयः सयजमानः ऋधुयात् हेअग्ने सुदानवे शोभनदानाय तुभ्यं पृथग्रथेचतुर्थी तवसं-
बन्धिन्या धिया कर्मणा योमर्तोभरणधर्मयजमानः शशमते शाम्यति यद्वा शमतिःस्तुतिकर्मा
त्वदर्थकर्मणायुक्तःसन्न स्तौतिसयजमानः बृहतोमहतः दिवोदीप्तस्यतव संबन्धिन्या ऊवी ऊत्या
रक्षया द्विपोद्वेष्टुन् अंहोन आहननशीलंपापमिवतरत्यतिक्रामति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

समिधायस्तआहुतिंनिशितिंमर्त्योन्नशत् ।

व्यावन्तसपुष्यतिक्षयमग्नेशतायुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

सम्द्दधा । यः । ते । आहुतिम् । निशितिम् । मर्त्यः । नशत् ।

व्यावन्तम् । सः । पुष्यति । क्षयम् । अग्ने । शतः आयुषम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेअग्ने समिधासमिन्धनहेतुभूतेनेधेनसह ते त्वदीयां निशितिं निशितां तनूकृवां म-
षसंस्कृतामाहुतिं योमर्त्योमनुष्यः नशत् व्यामुयात् नशतिर्व्याप्तिकर्मा समनुष्योयजमानः व-
यावन्तं वयाः शाखाः पुत्रपौत्रादिलक्षणास्तद्युक्तं शतायुषं बहुविधानं चिरकालजीवनेवा
क्षयंगृहं पुष्यति पोषयति वर्द्धयति तत्रचिरकालमवतिष्ठतइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपथमवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

त्वेपस्तेधूमऋण्वतिदिविपञ्चुकआर्ततः ।

सूरोनहिद्युतात्वंरूपापांवकुरोचसे ॥ ६ ॥

त्वेपः । ते । धूमः । ऋण्वति । दिवि । सन् । शुक्रः । आर्ततः ।

सूरः । न । हि । द्युता । त्वम् । रूपा । पावक । रोचसे ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वेपःदीप्तस्य तेतव शुक्रः निर्मलः शुभ्रवर्णोवाधूमः दिव्यन्तरिक्षे आ-
ततोविस्तीर्णःसन् ऋण्वति मेघात्मनापरिणतोमच्छति अपिच हेपावक शोधकाग्ने सूरोन
सूर्यइव रूपाअभिमुखीकरणसमर्थदास्तुत्या स्तूयमानस्त्वं द्युतादीप्त्या रोचसेहि दीप्परो-
खलु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अधाहिविद्विष्वीडचोसिप्रियोनोअतिथिः ।

रण्वःपुरीवजूर्यःसूनुर्नत्रययाय्यः ॥ ७ ॥

अर्धं । हि । विक्षु । ईड्यः । असिं । प्रियः । नः । अतिथिः ।

रण्वः । पुरिइइव । जूर्यः । सूनुः । न । न्रययाय्यः ॥ ७ ॥

अधापिच विक्षु मजासु हेअग्ने त्वमीड्यः स्तुत्योसि भवसि हियस्मादर्थे यस्मादेवं तस्मान्मोस्माकमतिथिः सुप्तोपममेतत् अतिथिरिवमियोसि यद्वा हविर्वहनाय सततगामीभूत्वास्माकंमियोसि तथा पुरीव नगर्यां जूर्यः जीर्णोवृद्धोहितोपदेष्टा राजेव रण्वोरमणीयोगन्त्वव्योवा भवसि तथा सूनुं पुत्रइव त्रययाय्यः यजमानैस्त्रातव्यः पालयितव्योभवसि त्रायतेरेतद्रूपं यद्वैतत्सूतोर्विशेषणं विधातपःकर्मलक्षणं त्रयंयातीतित्रययाय्यः यातेरौणादिकआय्यप्रत्ययः स्पृहयाय्यइतियथा अथवा त्रययाय्योजन्मत्रयंमातः जन्मत्रयंस्मर्यते मातुरग्रेधिजननंद्वितीयमैजिवन्वनात् । तृतीयंमज्ञदीक्षयाइतिजन्मत्रयंस्पृहतिमिति ॥ तादृशःपुत्रइतिरण्वोरमणीयोसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऋत्वाहिद्रोणेअज्यसेग्नेवाजीनकृत्यः ।

परिज्मेवस्त्रधागयोत्योनहार्यःशिशुः ॥ ८ ॥

ऋत्वा । हि । द्रोणे । अज्यसे । अग्ने । वाजी । न । कृत्यः ।

परिज्माइइव । स्वधा । गर्यः । अत्यः । न । हार्यः । शिशुः ॥ ८ ॥

हेअग्ने ऋत्वा कर्मणामन्थनरूपेण द्रोणे द्रुमेकाष्ठे अरण्यांविद्यमानस्त्वं अज्यसेहि यज्यसेखलु तथा वाजीन वेजनवानश्वइव कृत्यः कृत्वीतिकर्मनाम हविर्वहनादीनांकर्मणांकर्ता सयथा पुरुषंवहति तद्वद्दविर्वहनमग्नेरश्वसादृश्यं तथा परिज्मेव परितः सर्वत्रगन्तावायुरिव दावानलादिरूपेणसर्वत्रगन्तात्वं स्वधा अन्ननामैतत् अन्नं गयः गृहं च भवसि उभयोर्दातित्यर्थः अपिच शिशुर्जातमात्रोवाजोपि त्वमत्योन सततगामीजात्यश्वइव हार्यः कुटिलमितस्ततोयन्तासि ह्युक्तौटिल्ये इत्यस्यैतद्रूपम् ॥ ८ ॥

कारिर्षामग्नेर्षामच्छदोवैकल्पिक्यनुवाकयात्वंत्येति सूत्रितं च-त्वन्त्याचिदच्युताधामन्तेविश्वमिति ।

सैपानयमी-

त्वंत्याच्चिदच्युताग्नेपशुर्नयवंसे ।

धामाहृयत्तेअजरवनावृश्चन्तिशिकंसः ॥ ९ ॥

त्वम् । त्या । चित् । अच्युता । अग्ने । पशुः । न । यवंसे ।

धामं । हृ । यत् । ते । अजर । वनां । वृश्चन्ति । शिकंसः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वन्त्या तानिकाष्ठानि चिच्छन्दोपिशब्दसमानार्थोभिन्नक्रमः अच्युताअच्युतानि
प्यावयितुमशक्यान्यपि अस्तीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः यवत्ते घासेविसृष्टः पशुरिव सयथा सर्वभक्ष-
यति तथा त्वं पौढकाष्ठादीनि क्षणमात्रेणदहसीत्यर्थः हेअजर जरारहितान्ने यद्यस्य सुपांसु-
गितिपट्याअलुक् शिकंसोदीप्तस्य ते तव धाम धामानि तेजांसि वना वननीयानिसंभजनीया-
न्यरण्यानि वृश्चन्ति छिन्दन्ति तक्षन्ति सत्वमितिपूर्वत्रान्वयः हेत्येतत्पादपूरणम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

वेपिह्वरियतामग्नेहोतादमेविशाम् ॥

समृधोविशपतेरुणुजुपस्वहृव्यमद्विरः ॥ १० ॥

वेपिं । हि । अह्वरिः । यताम् । अग्ने । होता । दमे । विशाम् ।

समृधः । विशपते । रुणु । जुपस्व । हृव्यम् । अद्विरः ॥ १० ॥

देअग्ने अह्वरीयतां अध्वरंयज्ञमात्मनइच्छतां विशायजमानानां दमे गृहे त्वंहोता देवाना-
माह्वातासन् वेपिहि स्तुतिहवींषिवा यतःकामयसे अतःकारणात् विशपते विशांपालकान्ने समृधः
समृद्धान् अस्मान्यजमानान् रुणु कुरु कृत्वाच हेअद्विरः अद्विनादिगुणयुक्तः अद्वाररूपवाम्ने
हव्यं अस्मदीयंहविः जुपस्व सेवस्व ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अच्छानोमित्रमहोदेवदेवानग्नेवोचःसुमतिरोदस्योः । वीहिस्वस्तिंसुक्षि-
तिदिवोनृन्दिपोअंहींसिदुरितानरेमृतातरिमृत्तवावसानरेम ॥ ११ ॥ २ ॥

अच्छ । नः । मि॒त्र॒इ॒म॒हः । दे॒व । दे॒वान् । अ॒ग्ने । वो॒चः । सु॒ष्ट॒म॒तिम् ।
 रो॒द॒स्योः । वी॒हि । स्व॒स्तिम् । सु॒ऽक्षि॒तिम् । दि॒वः । नृ॒न् । द्वि॒पः ।
 अ॒हं॒सि । दुः॒ऽइ॒ता । त॒रे॒म् । ता । त॒रे॒म् । त॒व । अ॒व॒सा । त॒रे॒म् ॥ १ ॥ २ ॥

हेमित्रमहः अनुकूलदीप्ते देवदानादिगुणयुक्ताग्ने रोदस्योः घावापृथिव्योर्वर्तमानस्त्वं देवा-
 न्यष्टव्यानिन्द्रादीनच्छाभिमुख्येन नोस्माकं सुमर्तिं स्तुतिं वोचः ब्रूहि दिवःस्तुतेर्नृनेतृनुस्मान् सु-
 क्षितिं शोभननिवासयुक्तं स्वस्तिं अविनाशं वीहि गमय वेतिरत्रान्तर्भावितण्यर्थोद्गष्टव्यः व-
 पंच द्विषोद्गष्ट्वन् शत्रून्हांसिपापाणि दुरिता तत्फलरूपाणि दुर्गमनानितरेम अतिक्रामे तथा
 ता तानि व्यवहितानि जन्मान्तररुतानि च पापादीनि तरेम उक्तपवार्योदाढर्चायपुनरुच्यते हे-
 अग्ने तवावसा रक्षणेन द्वेष्टमभृतीनत्यन्तरेम ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अग्नेसक्षेपदित्यष्टर्त्तृतीयंस्तुक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रान्तंच-अग्नेष्टौइति ।
 पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

अ॒ग्ने॒स॒क्षे॒प॒द॒त्त॒पा॒क्त॒ते॒जा॒उ॒रु॒ज्यो॒ति॒र्न॒श॒ते॒दे॒व॒यु॒ष्टे ।
 य॒न्त्वं॒मि॒त्रे॒ण॒वरु॑णः॒स॒जो॒पा॒दे॒व॒पा॒सि॒त्य॒र्ज॒सा॒म॒र्त॒म॒हः ॥ १ ॥

अ॒ग्ने । सः । क्षे॒प॒त् । ऋ॒तु॒ऽपाः । ऋ॒ते॒ऽजाः । उ॒रु । ज्यो॒तिः । न॒श॒ते ।
 दे॒व॒ऽयुः । ते । यम् । त्वम् । मि॒त्रे॒ण । वरु॑णः । स॒जो॒पाः । दे॒व ।
 पा॒सि । त्य॒र्ज॒सा । म॒र्त॒म् । अ॒हः ॥ १ ॥

हेअग्ने सयजमानः क्षेपत् क्षयति निवसति चिरकालंजीवेदित्यर्थः कीदृशोयजमानः
 ऋतपाः ऋतस्यपज्ञस्य पालकः ऋतेजाः यज्ञनिमित्तजातः उपित्वा च तेवद्रियं देवयुर्देवानात्म-
 नइच्छन् सयजमानः उरुविस्तीर्णं ज्योतिःसूर्यारूपं नशते प्रामोति हेदेव द्योतमानाग्ने यं मर्तं
 मनुष्यंयजमानं मित्रेण वरुणः तृतीयार्थेप्रथमा वरुणेनच सजोपाः सहप्रीयमाणस्त्वं त्यजसा
 त्याजनसाधनेनायुधेर्नाहःअहसःपापाव पासि रक्षसि सयजमानइतिपूर्वत्रसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ईजेयज्ञेभिःशशमेशमीभिर्ऋधद्वारायाप्रयेददाश ।

एवाचनतंयशसामजुष्टिर्नाहोमर्तनशतेनप्रदृष्टिः ॥ २ ॥

ईजे । यज्ञेभिः । शशमे । शमीभिः । ऋधत्स्वाराय । अग्रये ।

द्दाश । एव । चन । तम् । यशसाम् । अजुष्टिः । न । अंहः ।

मर्तम् । नशते । न । प्रदृष्टिः ॥ २ ॥

योजमानः ऋधद्वाराय ऋधत् समृद्धं वारं वरणीयं धनं यस्य वादशायामये ददशे हवींषिददाति सयजमानः यज्ञेभिः सर्वैर्यज्ञैः ईजे इष्टवान्भवति तथाशमीभिः कर्मभिः ऊर्ध्व-
चान्द्रायणादिभिः शशमे शान्तश्चभवति आग्नेयेनयोगेनसर्वफलंलभतइत्यर्थः अपिच तंयज-
मानं यशसां यशस्विनां पुत्राणां अजुष्टिरप्रामिर्नैव नशते नैवप्रामोति पुत्रवान्भवत्येवेत्यर्थः
तथा मर्तं मनुष्यतं अंहः पापं न नशते तथा प्रदृष्टिः अनर्थहेतुः प्रदर्पश्च तंनप्रामोति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सूरोनयस्यदृशतिरेपाभीमायदेनिशुचतस्तआधीः ।

हेर्पस्वतःशुरुधोनायमक्तोःकुत्राचिद्रण्वोवसतिर्वनेजाः ॥ ३ ॥

सूरः । न । यस्य । दृशतिः । अरेपाः । भीमा । यत् । एति ।

शुचतः । ते । आ । धीः । हेर्पस्वतः । शुरुधः । न । अयम् ।

अक्तोः । कुत्र । चित् । रण्वः । वसतिः । वनेऽजाः ॥ ३ ॥

सूरोन सूर्यस्येवयस्याग्नेः दशतिः दर्शनं अरेपाः पापरहितं हेअग्ने यत् यस्य
ते तव शुचतोज्वलनः धीः धारयित्रीज्वाला भीमा भयङ्करासती आसमन्वादेति गच्छति
योयमग्निः हेर्पस्वतः शब्दयुक्ताः शुरुधोन शुचः शोकस्यरोधयित्रीगाश्च अक्तोः अकु-
रितिरात्रिनाम तेनच वज्रसञ्चारीराक्षसादिर्ब्रह्मते राक्षसादेःस्वभूताददातीतिशेषः सोयंवसतिः
सर्वेषामावासभूतः वनेजाः अरण्येजायमानः कुत्राचित् कचिदेवस्थाने पर्वताग्रादौ रण्वो
रमणीयोभवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्था—

तिग्मं चिदेम महिवर्षो अस्य भसत् दश्वोनयमसान आसा ।

विजेहमानः परशुर्न जिह्वां द्रविर्न द्रावयति दारु धक्षत् ॥ ४ ॥

तिग्मम् । चित् । एम । महि । वर्षः । अस्य । भसत् । अश्वः । न ।

यमसानः । आसा । विजेहमानः । परशुः । न । जिह्वाम् । द्रविः ।

न । द्रावयति । दारु । धक्षत् ॥ ४ ॥

अस्याग्नेः एम गमनभूतो मार्गः तिग्मं वीक्षणं स्पष्टमशक्यत्वात् अस्पचवर्षोत्सवं महि महत् प्रभूतं भसत् दीप्यते भसभत्सं नदीत्योरिति धातुः कीदृशोभिः अश्वेन अश्वइव आसा आस्येन यमसानः टणादिकं नियच्छन् तथा परशुर्न यथा परशुः स्वकीयां धारां काष्ठे प्रक्षिपति तथा स्वकीयां जिह्वां ज्वालां विजेहमानः तरुगुल्मादौ प्रक्षिपन् तथा दारु काष्ठं धक्षत् दहन् द्रविर्न द्रविर्द्रावयिता स्वर्णकारः स यथा स्वर्णादिकं द्रावयति तथा सर्ववर्नं द्रावयति मूर्तेभूतं सर्वभस्मसात्करोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

सइदस्तेषु प्रतिधादसिष्यञ्छिशीततेजोयसोनधाराम् ।

चित्रध्रजतिररतिर्यो अक्तोर्वेर्न द्रुपद्द्वारघुपत्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सः । इत् । अस्ताइइव । प्रति । धात् । असिष्यन् । शिशीत ।

तेजः । अयसः । न । धाराम् । चित्रध्रजतिः । अरतिः । यः ।

अक्तोः । वेः । न । द्रुपद्द्वार । रघुपत्मजंहाः ॥ ५ ॥ ३ ॥

सइद सखत्वग्निः अस्तेव वाणादेः श्चेतेव प्रतिधात् स्वकीयज्वालां प्रतिधत्ते यथा धन्वी लक्ष्मिभिमुल्येन वाणं सन्धते तथा ज्वालां सन्धत्तइत्यर्थः प्रतिघापच असिष्यन् ज्वालां प्रक्षेप्यन् तेजः स्वकीयं शिशीत निशयति वीक्षणीकरोति अत्र दृष्टान्तः अयसोनधाराम् यथा अयोमयस्य परश्वादे धारां प्रक्षेप्यु कामस्तीक्ष्णीकरोति तद्वत् वीक्षणीकृत्यच चित्रध्रजतिः विचित्रगदिः अक्तोरात्रेः अरविरभिगन्दा वेर्न पक्षीव द्रुपद्वा वृक्षेपुसीदन् रघुपत्मजंहाः लघुपतनसमर्थपादः एवंभूतः सन् योभिर्वर्तते सइति पूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्य पञ्चमेऽतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

सईरेभोनप्रतिवस्तुस्त्राःशोचिपांरारपीतिमित्रमहाः । .

नक्तंयईमरुपोयोदिवानूनमर्त्योअरुपोयोदिवानून् ॥ ६ ॥

सः । ईम् । रेभः । न । प्रति । वस्त्रे । उस्त्राः । शोचिपां । ररपीति ।

मित्रमहाः । नक्तम् । यः । ईम् । अरुपः । यः । दिवा । नून् ।

अमर्त्यः । अरुपः । यः । दिवा । नून् ॥ ६ ॥

सई सोयमग्निः रेभोन स्तुत्यः सूर्यइव उस्त्राः दीप्ताः ज्वालाः प्रतिवस्ते आच्छादयति तथा मित्रमहाः सर्वेषामनुकूलप्रकाशःसन् शोचिपा तेजसा रारपीति भृशंशब्दकरोति यईम-
यमग्निः नक्तं रात्रौ अरुपः आरोचमानःसन् दिवा अहनीव नून् मनुष्यान् स्वस्वकार्यंप्रेरयति
पुनर्यच्छब्दःपुरकः तथाऽमर्त्योऽमरणधर्मा अरुपआरोचमानोरोपरहितोया योऽग्निः दिवा द्यो-
तमानेनतेजसा नृन्नेतुन् आत्मीयान्नशमीन् प्रेरयति सइतिपूर्वत्रसंबन्धः यद्वा नक्तं रात्रौ योय-
मग्निररुपः आरोचमानः यश्चमरणरहितोग्निः सः दिवा अह्नि नृन्नेतुन् देवान् हविर्भिः
संयोजयति योदिवानूनितिपुनरुक्तिरादरार्था ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

दिवोनयस्यविधतोनवीनोहृषारुक्षओषधीपुनून् ।

घृणानयोध्रजसापत्मनायन्नारोदसिबसुनादंसुपत्नी ॥ ७ ॥

दिवः । न । यस्य । विधतः । नवीनोत् । हृषां । रुक्षः । ओषधीषु ।

नून् । घृणां । न । यः । ध्रजसा । पत्मना । यन् । आ ।

रोदसी इति । वसुना । दम् । सुपत्नी इति सुपत्नी ॥ ७ ॥

दिवोन दीप्तस्यसूर्यस्येव विधतोविधातुः रश्मीकुर्वतोयस्याग्नेनवीनोव भृशंशब्दोभूत् ए-
तदेवव्याचष्टे वृषा कामानांविपिता रुक्षः दीप्तः सोमिरोपधीषु दक्षमानासु नून् । भृशंशब्दम-
करोत् यश्चघृणान सञ्चलनशीलेनदीधेनेव ध्रजसा गमनशीलेनतेजसा पत्मना इतस्ततउत्पत्-
सा यन् गच्छन् वसते सोमिः दं अस्मच्छन्नून्दममन् सुपत्नी शोभनपतिके रोदसी धावापु-
थिव्यौवसुना धनेन आपूरयति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

धायोभिर्वायोयुज्येभिर्कैर्विद्युन्नदविद्योत्स्वेभिःशुष्मैः ।
शार्धोवायोमरुतांततक्षंभुमुनत्वेपोरभसानोअद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

धार्यःइभिः । वा । यः । युज्येभिः । अकैः । विद्युत् । न ।
द्विद्योत् । स्वेभिः । शुष्मैः । शार्धः । वा । यः । मरुताम् । ततक्षं ।
ऋभुः । न । त्वेपः । रभसानः । अद्यौत् ॥ ८ ॥ ४ ॥

योभिः धायोभिर्वा धारकैरश्वैरिव युज्येभिः युज्येः स्वयमेवयुज्यमानैरकैरर्चनीपैर्दीप्ति-
भिर्गच्छति सोभिः विद्युन्न विद्युदिव स्वेभिः स्वकीयेः शुष्मैः शोषकैस्तेजोभिर्द्विद्योद विद्यो-
त्तवे यश्च मरुतां एवस्तंतकानां देवानां शार्धोवा बलमिव ततक्ष तनूकरोति सर्वतीक्ष्णीकरोदिशो-
षयतीवियोषद सोयं ऋभुर्न उरुभासमानःसूर्यंइवत्वेपोदीतः रभसानोवेगं कुर्वन्अद्यौत् विद्योद-
त्वे प्रकाशते ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

यथाहोतरित्यष्टर्चतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैदुभमाग्नेयं यथाहोतरित्यनुक्रान्तं-प्रात-
रनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

यथाहोतुर्मनुंपोदेवतातायज्ञेभिःसूनोसहसोयजासि ।
एवानोअद्यसमनासमानानुशान्नप्रउशतोयक्षिदेवान् ॥ १ ॥
यथा । होतः । मनुंपः । देवहताता । यज्ञेभिः । सूनो इति । सहसः ।
यजासि । एव । नः । अद्य । समना । समानान् । उशत् । अग्ने ।
उशतः । यक्षि । देवान् ॥ १ ॥

हेहोतः देवानामाह्रातः सहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने यथा येनप्रकारेण मनुष्यः मनोः प-
जापतेः यजमानस्य देवताया यज्ञनामैतद देवतातो यज्ञे यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविर्भिः यजा-
सि देवान्यजसि एव एवं हेअग्ने नोस्माकं अद्यास्मिन्यज्ञे समानान् त्वत्सदृशानिन्द्रादीनुशान्-
कामयमानस्त्वं उशतः कामयमानान्यष्टव्यान्देवान् समना क्षिपं यक्षि यज यद्वा समानंमन्य-
न्तेस्मिन्देवानितिसमनोयज्ञस्तस्मिन्नितिविषोऽयम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सनोविभावांचक्षणिर्नवस्तोरग्निर्वन्दारुवेद्यश्चनोधात् ।

विश्वापुर्वोअमृतोमर्त्येषूपुर्भुद्भूदतिथिर्जातवेदाः ॥ २ ॥

सः । नः । विभाइवा । चक्षणिः । न । वस्तोः । अग्निः । वन्दारु ।

वेद्यः । चनः । धात् । विश्वइआयुः । यः । अमृतः । मर्त्येषु ।

उपःइभुत् । भूत् । अतिथिः । जातइवेदाः ॥ २ ॥

वस्तोरहनि चक्षणिर्न प्रकाशकःसूर्यइव विभावा विशेषेणदीप्यमानः वेद्यः सर्वैज्ञानव्यो-
लम्भनीयोवा सोग्निः नोस्मर्यं वन्दारु वन्दनीयं स्तुत्यं चनः अन्नं धात् दधातु प्रयच्छत्वित्य-
र्थः विश्वायुः सर्वान्नः सर्वेषांजीवनहेतुर्वा असृतोमरणरहितः अतिथिर्हविर्विर्वहनाय सततगा-
मी जातवेदाः जातानविदिता जातधनोवा एवंभूतोयोग्निः मर्त्येषु मनुष्येषु मजमानेषुउपभुद्भू-
दुपःकालेअग्निहोमार्थमयुद्धोभवति सइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

द्यावोनयस्यपनयन्त्यभ्वंभासांसिवस्तेसूर्योनशुक्रः ॥

विद्यइनोत्प्रजरःपावकोश्रस्यचिच्छिश्रथत्यूव्याणि ॥ ३ ॥

द्यावः । न । यस्य । पनयन्ति । अभ्वम् । भासांसि । वस्ते । सूर्यः ।

न । शुक्रः । वि । यः । इनोति । अजरः । पावकः । अश्रस्य ।

चित् । शिश्रथत् । यूव्याणि ॥ ३ ॥

नेतिसंप्रत्यर्थे उक्तंच अस्त्युपमार्थस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगइति द्यावः स्तोतारः सम्प्रदादानीं
यस्याग्रेरखंमहत्कर्म पनयन्ति स्तुवन्ति सोग्निः सूर्योन सूर्यइव शुक्रः शुक्रवर्णःसन् भासांसि
वेजांसि वस्ते आच्छादयति यश्चाजरोजररहितः पावकः सर्वस्यशोधकोग्निः विइनोति भासा
सर्वव्याप्नोति सोयं अश्रस्यचित् व्यापनशीलस्यापिराक्षसादेः यूव्याणि चिरन्तनानि पुराणि
शिश्रथत् हिनस्ति श्रथकथहिंसायांइतिधातुः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वद्वाहिसूनोअस्यंज्ञसद्वाचकेअग्निर्जनुपाज्मात्रम् ।

सत्वंनऊर्जसनऊर्जधाराजैवजेरइकेक्षेप्यन्तः ॥ ४ ॥

वृद्धा । हि । सू॒नो॒ इति॑ । अ॒सि॑ । अ॒द्भ्य॒ऽसद्वा॑ । च॒क्रे । अ॒ग्निः ।
ज॒नुपा॑ । अ॒ज्म॑ । अ॒न्म॑म् । सः । त्वम् । नः । ऊ॒र्ज॑ऽस॒ने । ऊ॒र्ज॑म् ।
धाः । राजा॑ऽइव । जेः । अ॒रु॒के । क्षे॒पि॑ । अ॒न्तरि॑ति ॥ ४ ॥

हेसूतो सहसस्पुत्र यद्वा पूमेरणे सर्वस्पमेरकाग्ने वद्या वदनीयः स्तुत्योसिहि परःपादः
परोक्षरुतः अन्न सद्वा अन्नस्वदनीयेषु हविष्युसीदन् हविःस्वीकरणायोपविशन्नग्निः जनुपा
जन्मना स्वभावतएव अज्म गृहनाभैतत् गृहमन्नं च यजमानानां चक्रे करोति हेऊर्जसने ऊर्ज-
स्यान्नस्यदातरग्ने नोस्मभ्यं सतादृशस्त्वं ऊर्जमन्नं धाः धेहि तथा राजेवजेः अस्मच्छत्रून्जय
एतत्सर्वार्थमवृक्तेराक्षसादिभिर्वाधकैर्वियुक्तेस्मदीयाभ्यगारेन्तर्मध्ये क्षेपि निवससि ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नि॒ति॒क्ति॒योवा॑रुण॒मन्न॑म॒त्तिवा॑युर्न॒राष्ट्र॑त्येत्य॒कून् ।
तु॒र्या॒म॒यस्त॑ आ॒दिशा॑म॒राती॑र॒त्यो॒न॒हुतः॑ प॒ततः॑ प॒रि॒हृत् ॥ ५ ॥ ५ ॥
नि॒ति॒क्ति॑ । यः । वा॒रुण॑म् । अ॒न्म॑म् । अ॒त्ति॑ । वा॒युः । न । रा॒ष्ट्री॑ ।
अ॒ति॑ । ए॒ति॑ । अ॒कून् । तु॒र्या॑म॒ । यः । ते॑ । आ॒दिशा॑म् । अ॒रातीः॑ ।
अ॒त्यः । न । हु॒तः । प॒ततः॑ । प॒रि॒हृत् ॥ ५ ॥ ५ ॥

योग्निवारणं तमसांनिवारकं स्वकीयतेजः नितिकि निश्चयतितीक्ष्णीकरोति तिजनिशा-
नेइतिधातुः यश्चान्नं यष्टृभिर्दीयमानं हविलक्षणमति भक्षयति तथाचश्रूयते अन्नादोवाएषो
न्नपतिःयदग्निरिति सोग्निः वामुर्न वामुरिवराष्ट्रीईश्वरनाभैतत् राष्ट्रं राज्यं तद्वान्वापुर्ग्रथा स्व-
माहात्म्येनसर्वमीष्टे तद्वत्सर्वस्येश्वरइत्यर्थः तादृशःसन् अकून्नात्रीः अत्येति अतिक्रामति तद्व-
त्तमन्वकारंतिरस्करोतीत्यर्थः वयंच त्वत्पसादात् तुर्याम तं हिंस्याम योजनः ते तुभ्यं आदि-
शामादिशयमानानां दीयमानानांहविषां अरातीः अरातिरदाता छान्दसोदीर्घः यद्वा अरातीर्ध-
नस्यादातुन् ते त्वांपति आदिशामादेष्टृणामाचक्षणानामस्माकं योजनोविरोधी तं हिंस्याम त्वंच
अत्यो न शीघ्रगामीजात्यश्वइव हुतोहिंसकान्यततःआभिमुल्येनगच्छतःशत्रून्परिहृत् परित्यज्य
हन्वाभव ह्यरयतोहिंसार्थस्यैतद्रूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपटी-

आसूर्यो न भानुमद्भिर्कैरग्रे तन्थरोदसी विभासा ।

चित्रो न यत्परितर्मास्युक्तः शोचिपापत्मन् औशिजो न दीयन् ॥ ६ ॥

आ । सूर्यः । न । भानुमत्क्षितिः । अर्कैः । अग्रे । तन्थर्य ।

रोदसी इति । वि । भासा । चित्रः । न यत् । परि । तर्मासि ।

अक्तः । शोचिपा । पत्मन् । औशिजः । न । दीयन् ॥ ६ ॥

हेअग्रे रोदसी चावावृथिव्यौ भासा दीप्त्या व्याततन्थ विशेषेणाच्छादयति तत्रदृष्टान्तः भानुमद्भिः प्रभावद्भिर्कैरर्चनीयैः किरणैः सूर्यो न यथासूर्यः आवनोति तद्वत् परोर्द्धर्चः परोक्षरुचः पत्मन् पतत्यस्मिन्निति पत्ममार्गः तस्मिन् औशिजो न उशिजस्तोतारः स्तुत्यतया तत्संबन्धी औशिजः सूर्यः स इव दीयन् गच्छन् शोचिपा तेजसा अक्तः संभ्रिष्टः अतएव चित्रश्चायनीयोऽस्तिः तर्मासि नैशान्यन्धकाराणि परिणयत् परिणयति परितोगमयति सर्वस्मादपि दिग्भागान्निवर्तयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वां हि मन्द्रतममर्कशोकैर्वृष्टमहेमहि नुः श्रोष्यन्ने ।

इन्द्रं न त्वा शवसा देवता वायुं पृणन्ति राधसा नृत्तमाः ॥ ७ ॥

त्वाम् । हि । मन्द्रतमम् । अर्कशोकैः । वृष्टमहे । महि । नुः ।

श्रोष्यि । अग्रे । इन्द्रम् । न । त्वा । शवसा । देवता । वायुम् ।

पृणन्ति । राधसा । नृत्तमाः ॥ ७ ॥

हेअग्रे मन्द्रतमं स्तुत्यतमं त्वां अर्कशोकैरर्चनीयैः पूजनीयैः शोकैर्दीप्तिभिर्युक्तं हि यस्माद्वृष्टमहे वृष्णीमहे सम्भजामहे यद्वाक्यशोकैः अर्चनीयैः प्रशस्यैः दीप्तिकरणैः स्तोत्रैः साधनभूतैस्त्वां संभजामहे तस्मान्महिमहत् नोस्मदीयं स्तोत्रं श्रोषि शृणु हेअग्रे नृत्तमाः स्तुतीनां नृत्तमाः ऋत्विजः शवसा वलेन वायुं गन्तारं अथवा वायुमिव शवसा वलेन युक्तमिन्द्रं इन्द्रमिव देवतात्मानं त्वां राधसा हविलक्षणेन घनेन पृणन्ति प्रीणयन्ति देवताशब्दात् द्वितीयायाः सुपांस्तुतिगतिस्तुक् ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

नूनोअप्रेवृकेभिःस्वस्तिवेपिरायःपथिभिःपर्ष्वंहः ।

तासूरिभ्योऽगृणतेरासिसुभ्रंमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्ने । अवृकेभिः । स्वस्ति । वेपि । रायः । पथिभिः ।

पर्वि । अंहः । ता । सूरिभ्यः । गृणते । रासि । सुभ्रम् । मदेम ।

शतहिमाः । सुवीराः ॥ ८ ॥ ६ ॥

हेअग्ने नोस्मान्अवृकेभिः वृकास्तेनास्तद्रहितैः पथिभिर्मानैः रायोधनानि नु क्षिप्रं स्व-
स्ति क्षेमेण वेपि गमयमापय अंहः अंहसः पापाद् पर्वि उक्तक्षणेर्मानैः पारयचात्मान् यानि
त्वया सूरिभ्यः स्वोदृभ्योदेयानि सुभ्रानि ता तानि सुभ्रं सुभ्रानि सुभ्रानि गृणते स्तुवते महं
रासि देहि वयंच शतहिमाः शतहेर्मतान् संवत्सरान् सुवीराः वीर्याज्यान्वइतिवीराःपुत्रादयः
शोभनपुत्रादिसहिवाः सन्वोमदेम हृष्याम ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेपद्योवर्गः ॥ ६ ॥

हुवेवइतिसप्तर्षेपञ्चमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैदुभ्रमाग्नेयं तथाचानुक्रम्यते-हुवेवःसप्तेति
पातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा-

हुवेवःसूनुंसहंसोयुवानमद्रोषवाचंमृतिभिर्यविष्ठम् ।

यइन्वतिद्रविणानिप्रचेताविश्ववाराणिपुरुवारोअधुक् ॥ १ ॥

हुवे । वः । सूनुम् । सहंसः । युवानम् । अद्रोघश्वाचम् । मृतिभिः ।

यविष्ठम् । यः । इन्वति । द्रविणानि । प्रचेताः । विश्ववाराणि ।

पुरुवार । अधुक् ॥ १ ॥

हेअग्ने वः व्यत्ययेनवहुवचनं त्वां मृतिभिर्मननीवैस्तोवैः हुवे आह्वयामि कीदृशं स-
हसोवत्स्य सूनुं पुत्रं अग्निर्हवलेनमध्यमानोजायते युवानं नित्यतरुणं फलस्यमिश्रमितारंवा
अद्रोघवाचं अद्रोघव्या प्रशस्ता स्तुतिरूपावाक् यस्मिन्प्रयुज्यते तादृशं यविष्ठं अविशये-
नयुवानं प्रचेताः मरुटज्ञानाः पुरुवारः पुरुभिर्वहुभिर्वरणीयःसम्भजनीयः अधुक् अद्रोघा
यजमानानां एवंभूतोयोभिः विश्ववाराणि सर्वैर्वरणीयानि सम्भजनीयानि प्रशस्यानि द्रविणानि
धनानि इन्वति मेरयति स्तोदृभ्योददावीमियावत् तं त्वां हुवेइतिपूर्ववसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वेवसूनिपूर्वणीकहोतर्दीपावस्तोरैरिरेयज्ञियासः ।

क्षामेवविश्वाभुवनानियस्मिन्संसौभगानिदधिरेपावके ॥ २ ॥

त्वे इति । वसूनि । पुरुइअनीक । होतः । दोपा । वस्तोः । आ ।

ईरिरे । यज्ञियासः । क्षामइइव । विश्वा । भुवनानि । यस्मिन् ।

सम् । सौभगानि । दधिरे । पावके ॥ २ ॥

हे पूर्वणीक बहुव्यालहोतर्देवानामाह्वातरग्रे त्वे त्वयि दोपा रात्रौ वस्तोरहनिच यज्ञि-
यासोयज्ञार्हायजमानाः वसूनि हविर्लक्षणानिधनानि एरिरे आभिमुख्येनप्रेरयन्ति प्रापयन्ति
गृह्णीत्यर्थः विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि क्षामेव क्षमायां भूम्यापिव
यस्मिन्पाषकेशोधकेमौ सौभगानि धनानि सन्दधिरे देवाःसम्यङ्निहितवन्तः अग्नौ वामं वसु
संन्यदधतेतिब्राह्मणं तस्मिन्स्त्वयीतिपूर्वत्रयोज्यम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंविक्षुप्रदिवःसीदआसुक्रत्वारथीरभवोवार्याणाम् ।

अतइनोपिविधतेचिकित्त्वोव्यानुपग्जातवेदोवसूनि ॥ ३ ॥

त्वम् । विक्षु । प्रइदिवः । सीदः । आसु । क्रत्वा । रथीः । अभवः ।

वार्याणाम् । अतः । इनोपि । विधते । चिकित्त्वः । वि । आनुपक् ।

जातइवेदः । वसूनि ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वं प्रदिवः पुराणनामैतदपुरातनकालीनासु विक्षु प्रजासु आसु परिदृश्यमानासुच
सीदः सीदसिविश्वान्तरात्मनावर्तसे तथाकृत्वा आत्मीयेनकर्मणा वार्याणां वरणीयानां धना-
नारथीरभवः रंहयितायजमानेभ्यः प्रापयिताभूः अतःकारणात् हेचिकित्त्वोविद्वन् जातवेदः
पातानांमाणिनवेदितरग्रे विधते परिधरत्वेयजमानाय वसूनि धनानि आनुपगनुपकंसत्तय-
थाभवतितथा विद्वनोपि विविधंप्रेरयसि ॥ ३ ॥

प्रवर्यंभिष्टवेयोः सनुत्य इति ह्यः सृजितं च—योः सनुत्यो अभिदासदग्नेभवानो अग्नेसु म-
ना उपेतौ इति ह्यचा इति ।

तयोः प्रथमासूक्ते चतुर्थी—

योः सनुत्यो अभिदासदग्नेपो अन्तरो मित्रमहो वनुप्यात् ।
तमजरेभिर्दृष्टैर्पभिस्तवस्वैस्तपात्तपिष्टतपसात्तपस्यान् ॥ ४ ॥

यः । नः । सनुत्यः । अभिऽदासत् । अग्ने । यः । अन्तरः ।
मित्रऽमहः । वनुप्यात् । तम् । अजरेभिः । दृष्टैः । तव ।
स्वैः । तप । तपिष्ट । तपसा । तपस्यान् ॥ ४ ॥

हे अग्ने यः शत्रुः सनुत्यः सनुतरित्यन्तर्हितनाम अन्तर्हिते देशे वर्तमानः सन् नोस्मानभिदा-
सदुपक्षपतिवाधते यश्च अन्तरः आभ्यन्तरवर्ती सन् हे मित्रमहः अनुकूटदीप्ते मित्राणां मह-
पितृणां अग्ने वनुप्यात् हिंस्यात् तमुभयविधं हेतपिष्टवृत्तमाग्ने तपसा वेजसा वपस्वान् वेज-
स्वी त्वं अजरेभिः जरारहितैर्वृषभिर्विपिष्टुभिर्वृष्टिहेतुभूतैः तवस्वैः स्वभूतैः असाधारणीस्तेजोभि-
स्तपद्दह ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यस्तेन यज्ञेन समिधाय उक्थैर्केभिः सूनो सहसो ददाशत् ।
समर्त्येष्वमृतप्रचेतारायाद्युन्नेन श्रवसा विभाति ॥ ५ ॥

यः । ते । यज्ञेन । समर्त्येषु । उक्थैः । अर्केभिः । सूनो इति ।
सहसः । ददाशत् । सः । मर्त्येषु । अमृत । प्रचेताः । राया ।
द्युन्नेन । श्रवसा । वि । भाति ॥ ५ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने वे त्वां यो यजमानः यज्ञेन ददाशत्परिचरति यश्च समिधा स-
मिन्वनसाधनेनेध्मेन यश्च उक्थैः शस्त्रैः अर्केभिरर्चनायैः स्तोत्रैश्च परिचरति हे अमृत मरणधर्मर-
हिताग्ने समजमानः मर्त्येषु मनुष्येषु प्रचेताः प्रकृतज्ञानः सन् राया धनेन युन्नेन द्योतमानेन
श्रवसा श्रवणीयेनाग्नेन यशसा वा विभाति विशेषेण प्रकाशते ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

सतत्कंधीपितस्तूर्यमग्नेस्पृधोवाधस्त्रसहसासहस्वान् ।
 यच्छस्यसेद्युभिर्क्तोवचोभिस्तज्जुपस्वजरितुर्घोषिमन्म ॥ ६ ॥
 सः । तत् । कृधि । इपितः । तूर्यम् । अग्ने । स्पृधः । वाधस्त्र ।
 सहसा । सहस्वान् । यत् । शस्यसे । युधिः । अक्तः । वचः । धिः
 तत् । जुपस्व । जरितुः । घोषि । मन्म ॥ ६ ॥

हेअग्ने सत्वं इपितः प्रेपितःसत् तूर्यं क्षिप्रं तत् कृधिकुरु किंतदित्यवआह सहस्वाश्च सत्त-
 वांस्त्वंस्पृधः स्पर्धमानान् सहसा बलेन परेषामभिभवसमर्थेनतेजसावा वाधस्व विनाशय घुभिः
 घोटमानैस्तेजोभिरक्तःसंसिक्तःत्वं वचोभिःस्तुतिरूपैर्वाक्यैर्यच्छस्यसे यत् स्तूर्यसे त्वामुद्दिश्ययत्
 स्तोत्रंस्तोत्रभिःक्रियतइत्यर्थः तत् मन्म मननीयं घोषि घोषणीयं जरितुःस्तोत्रं जुपस्व सेवस्व॥६॥

अग्नेकामापपुरोडाशमष्टाकपालमित्यस्य अश्यामेत्येपायाज्या सूत्रितंच-अश्यामतंका-
 मग्नेतवोतीतिकामायेति ।

सैपासप्तमी-

अश्यामत्तं कामग्नेतवोती अश्यामर्धिरयिवः सुवीरम् ।
 अश्याम्वार्जमभिवाज्यन्तो अश्यामद्युम्नमजरजन्ते ॥ ७ ॥ ७ ॥
 अश्याम । तम् । कामम् । अग्ने । तव । ऊती । अश्याम । रयिम् ।
 रधिः । सुवीरम् । अश्याम । वार्जम् । अग्नि । वाज्यन्तः ।
 अश्याम । युम्नम् । अजर । अजरम् । ते ॥ ७ ॥ ७ ॥

हेअग्ने ते तव संबन्धिन्यऊती कत्या रक्षया तं कामं अश्याम प्राप्नुयाम तमेवकामंवि-
 वृणोति हेरपिवोधनवन्मग्ने सुवीरं शोभनपुत्रादियुक्तं रधिं धनं अश्याम प्राप्नुयाम तथा वाज-
 यन्तः वाजमन्ममात्मनइच्छन्तोवयं वार्जं त्वयादत्तमर्चं अभि आभिमुख्येनाश्याम प्राप्नुयाम
 हेअजरजरारहित्वाग्ने ते त्वदीयमजरंजरारहितं युम्नं घोषमानं मशश्च अश्याम प्राप्नुयाम ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

प्रनव्यसेतिसप्तर्षंषष्ठसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैदुभ्रमाग्नेयं प्रनव्यसेत्यनुकान्तम् । प्रातरनु-
षाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

प्रनव्यसासहसःसूनुमच्छायुज्ञेनगानुमवदुच्छमानः ।

वृश्वद्वनंरुष्णयामंरुरान्तंवीतीहोतारंरदिव्यंजिगाति ॥ १ ॥

प्र । नव्यसा । सहसः । सूनुम् । अच्छ । युज्ञेन । गानुम् । अवः ।

दुच्छमानः । वृश्वत्सर्वनम् । रुष्णयामम् । रुरान्तम् । वीती ।

होतारम् । दिव्यम् । जिगाति ॥ १ ॥

गातुमुपमन्तव्यं स्तोतव्यंवा सहसःसुनं बलस्यपुत्रमग्निवः अन्नं रक्षणंवादुच्छमानः
। इच्छन् स्तोता नव्यसा नवतरेणयज्ञेनयुक्तःसन् अच्छाभिमुख्येन प्रजिगाति प्रकर्षेणगच्छति
कीदृशमग्निं वृश्वद्वनं वृक्षं छिन्नदग्ध्वनंयेनतादृशं रुष्णयामं रुष्णवत्मानं रुरान्तं श्वेतव-
र्णं वीती वीत्या कान्तेन यज्ञेन होतारं यष्टारं दिव्यं दिविभवम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सःश्वितानस्लान्यतूरोचनस्थाअजरेभिर्नानदन्द्रिर्यविष्टः ।

य.पावक.पुरुतमःपुरुषिणपृथून्यग्निरनुयातिभर्वन् ॥ २ ॥

सः । श्वितानः । तन्यतुः । रोचनस्थाः । अजरेभिः । नानदत्तुः ।

यविष्टः । यः । पावकः । पुरुतमः । पुरुषिण । पृथूनि । अग्निः ।

अनुदयाति । भर्वन् ॥ २ ॥

सोमिःश्वितानः श्वेतमानः श्वेतवर्णोवर्षते तन्यतुः शब्दकारी रोचनस्थाः रोचनेस्मि-
न्प्रह्ननक्षत्रादीनिइतिरोचनमन्तरिक्षं तत्रस्थितः अजरेभिः जरारहितैर्नानदन्द्रिरत्यर्थंशब्दंकर्त-
न्द्रिर्मरुद्भिर्मुकोरभिभिर्वा पविष्टोयुवतमः यः पावकः शोधकोमिः पुरुतमः अतिशयेनप्रभूतः
सन् पुरुषिण बहूनि पृथूनि स्थूलानि काष्ठानि भर्वन् भक्षयन् अनुयाति अनुगच्छति सइत्थ-
मित्यवर्षते इतिपूर्वसंनयः ॥ २ ॥

माहंप्रत्यादीनामिधःसंसर्गेअग्रयेविविचयेदृष्टिःकर्तव्या तत्रवितरत्येयानुवाक्या ।

सैपावृतीया-

वितेविष्वग्वातजूतासोअग्नेभामासःशुचेशुचयश्चरन्ति ।

तुविभ्रक्षासोदिव्यानवग्वावनावनन्तिधृपतारुजन्तः ॥ ३ ॥

वि । ते । विष्वक् । वातजूतासः । अग्ने । भामासः । शुचे । शुचयः ।

चरन्ति । तुविभ्रक्षासः । दिव्याः । नवग्वाः । वना । वनन्ति ।

धृपता । रुजन्तः ॥ ३ ॥

हेशुचे शुद्धदीप्तयाग्ने ते त्वदीयाः वातजूतासोवातेनपेरिताः शुचयोनिर्भलाः भामासोदी-
प्तयः विष्वक् सर्वतोविचरन्तिविधिगच्छन्ति तुविभ्रक्षासः बहुकाष्ठानिस्पृशन्तः दिव्याः दि-
वियोतमानेमौभवाः नवग्वानूतनगमनास्तोरमयः वना वनानि वनन्ति सम्भजन्ते दहन्तीत्यर्थः
किंकुर्वन्तः धृपता धर्षकेण तेजसा रुजन्तः वनानि भंजयन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धेतेशुक्रासःशुचयःशुचिष्मःक्षावपन्तिविषितासोअश्वः ।

अर्धभ्रमस्तर्जर्वियाविभ्रातियातयमानोअधिसानुपृश्रैः ॥ ४ ॥

ये । ते । शुक्रासः । शुचयः । शुचिष्मः । क्षाम् । वपन्ति । विषितासः ।

अश्वः । अर्ध । भ्रमः । ते । तर्जर्विया । वि । भ्राति । यातयमानः ।

अधि । सानु । पृश्रैः ॥ ४ ॥

हेशुचिष्मः दीप्तिमन्अग्ने ते तव शुक्रासः शुद्धाः येशुचयोदीप्तयः क्षां पृथिवीं शूर्पिं वप-
न्ति मुण्डयन्ति केशस्थानीयानोपधिवनस्पतीन्दहन्तीत्यर्थः अग्निर्हृदातिरोमापृथिव्याईतिनि-
गमान्तरम् । तेरमयः विषितासः त्रिमुकाअश्वः इव इतस्तोगच्छन्तीविशेषः अधास्मिन्काटे
त्वदीयः भ्रमोभ्रमणशीलोज्वालासमूहः पृश्रैः नानारूपायाः शूर्पैः अधि उपरि सानुसमुच्छ्रितदे-
शं पर्वताप्रादिकं प्रतियातयमानः स्वकीयमग्न्यापारयन् तर्जर्विया उरु बहुलं विभ्राति विशेषे-
णपकारते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अर्धजिह्वापापतीतिप्रवृणो गोपुयुधोनाशनिःसृजाना ।
शूरस्येवप्रसितिःक्षातिरग्नेर्दुर्वर्तुर्भीमोदधतेवनानि ॥ ५ ॥

अर्ध । जिह्वा । पापतीति । प्र । वृणाः । गोपुयुधुः । न । अशनिः ।
सृजाना । शूरस्येव । प्रसितिः । क्षातिः । अग्नेः । दुःवर्तुः ।
भीमः । दधते । वनानि ॥ ५ ॥

अधापिच वृणोवर्षितुररोर्जिह्वा ज्वाला प्रपापतीति प्रकर्षेणपुनःपुनःपततिगच्छति तत्रदृष्टान्तः-
गोपुयुधोनाशनिःसृजाना असुरप्रहतासुगोपुयुध्यन्निन्द्रोगोपुयुद् तस्मात्सृज्यमाना अशनिर्वज्र-
इव तथाशूरस्येव शौर्योपेतस्यनरस्य प्रसितिः प्रबन्धनंयथान्यैःदुःसहमेवमग्नेः क्षातिर्ज्वालासो-
दुमशक्येत्यर्थः क्षीयन्ते दहन्तेस्यामोषधिवनस्पतयइति क्षायतेःअधिकरणेकिन् अपिचदुर्वर्तुर्दु-
र्बारःअन्यैर्वारयितुमशक्योभीमोभयङ्करोग्निः वनानि दधते दहति दयतिरवदहतिकर्मा ॥ ५॥

अथषष्ठी-

आभानुनापार्थिवानिज्ययांसिमहस्तोदस्यधृपतातन्त्य ।
सर्वाधस्वार्पभयासहोभिःस्पृधोवनुप्यन्वनुपोनिजूर्व ॥ ६ ॥

आ । भानुना । पार्थिवानि । ज्ययांसि । महः । तोदस्यं । धृपता ।
तन्त्य । सः । बाधस्व । अर्प । भया । सहः । ऽभिः । स्पृधः । वनुप्यन् ।
वनुर्धः । नि । जूर्व ॥ ६ ॥

हेभग्ने भानुना दीप्त्या पार्थिवानि पृथिव्यांभवानि ज्ययांसि ज्ययतिर्गैतिकर्मा गन्तव्या-
निस्थानानि महः महतः तोदस्य मेरकस्य धृपता धर्पकेण रश्मिनासह आततथ आस्वणा-
सि आच्छादयसि सत्वं भया भयकरणानि अपवाधस्व तथा सहोभिः अभिभवनसमर्थैर्बलै-
स्तेजोभिर्वा स्पृधः स्पर्धमानान् वनुप्यन् हिंसन् वनुषोहिंसकानशान् न् निजूर्व निजहि जूर्व-
विर्हैतिकर्मा ॥ ६ ॥

उतासम्भरणीयेष्टावग्नेःक्षववतःसचित्रेत्पेपायाज्या स्रितंच-सचित्रचित्रंचितयन्म-
स्मेअग्निरीशेवृहतःक्षविपस्येति ।

सैषासप्तमी-

सचित्रचित्रं चितयन्तमस्मेचित्रक्षत्रचित्रतमंबयोधाम् ।

चन्द्रं रधिं पुरुवीरं बृहन्तं चन्द्रं चन्द्राभिर्गृणते युवस्व ॥ ७ ॥ ८ ।

सः । चित्र । चित्रम् । चितयन्तम् । अस्मे इति । चित्रंक्षत्र ।

चित्रंक्षत्रम् । वयःऽधाम् । चन्द्रम् । रुयिम् । पुरुवीरम् । बृहन्तम् ।

चन्द्रं । चन्द्राभिः । गृणते । युवस्व ॥ ७ ॥ ८ ॥

हेचित्र चायनीय हेचित्रक्षत्र विचित्रयलचायनीयधनवा हेचन्द्र आह्लादकाम्ने सतादृ-
शस्त्वं चन्द्राभिः आह्लादपित्रीभिः स्तुतिभिः गृणते स्तुवते वचनव्यत्ययः स्तुवद्भ्यः अस्मे
अस्मभ्यं दातुं रधिं धनं युवस्व पृथक्कुरु कीदृशं रधिं चित्रं चायनीयं चितयन्तं ज्ञापयन्तं धने-
नहिंपुरुयःपुरुयायते चित्रतमं अतिशयेनाश्चर्यंभूतं वयोधां वयसोन्नस्यधातारं मदातारं चन्द्रं
आह्लादकं पुरुवीरं पुरुभिर्बहुभिर्वीरैःपुत्रपीत्रादिभिर्पुत्रं बृहन्तं महान्तं ईदृशं धनमस्मभ्यंपय-
च्छेत्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

मूर्धानमिति सप्तमं सप्तमं सूक्तम् भरद्वाजस्यार्थं वैश्वानरामिदेवताकं पृथीसप्तम्यौजगत्यौ
शिष्टाः पञ्चत्रिष्टुभः तथा चानुक्रान्तम्-मूर्धानं वैश्वानरीयं हि द्विजगत्यन्तमिति । गतः सूक्तविनियो-
गः विपुवत्याग्निमारुते आद्यस्तु चो वैकल्पिकः स्तोत्रियः तथैव सूत्रितं-मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या-
मूर्धा दिवो नाभिरग्निः पृथिव्या इति वेति ।

तत्रमथमा-

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृत आज्ञातमग्निम् ।

कविं सन्नाजमतिधिं जनानामासन्नापात्रं जनयन्त देवाः ॥ १ ॥

मूर्धानम् । दिवः । अरतिम् । पृथिव्याः । वैश्वानरम् । ऋते ।

आ । ज्ञातम् । अग्निम् । कविम् । सन्नाजम् । अतिधिम् ।

जनानाम् । आसन् । आ । पात्रम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

मूर्धानं शिरोभूतं कस्य दिवोद्युलोक्य पृथिव्याः पृथितायाम्भुः अरतिं गन्तारं बन्धिनं
 यद्वा गन्तव्यं स्वामिनं वैश्वानरं विश्वेषां नाराणां संबन्धिनं ऋते ऋतमिति सत्यस्य यज्ञस्य बानाम
 निमित्तसप्तम्येषा ऋतनिमित्तं आ आभिमुख्येन जातं स्पृष्ट्यादावुत्पन्नं कविं कान्तदर्शिनं
 सद्ग्राजं सम्पद्ग्राजमानं जनानां यजमानानामतिथिहविर्वहनाय सततं गन्तारं यद्वा अतिथिवत्पू-
 ज्यं आसन्न आसनि आस्ये द्वितीयाथे सप्तमी आस्य भूत अग्निलक्षणेनास्येन हि देवा हवींषिभुञ्जते
 पात्रं पातारं रक्षकं यद्वा आस्येन धारकमेवं गुणविशिष्टं वैश्वानरामिं देवाः स्तोतारऋत्विजः देवा-
 एव वा आजनयन्त यज्ञाभिमुख्येनाजीजनन् अरण्योः सकाशात् उदपादयन् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

नाभिं यज्ञानां सदनं रथीणां महामाहावमभिसंनवन्त ।

वैश्वानरं रथ्यमध्वराणां यज्ञस्य केतुं जनयन्त देवाः ॥ २ ॥

नाभिम् । यज्ञानाम् । सदनम् । रथीणाम् । महाम् । आऽहावम् ।

अभि । सम् । नवन्त । वैश्वानरम् । रथ्यम् । अध्वराणाम् । यज्ञस्य ।

केतुम् । जनयन्त । देवाः ॥ २ ॥

यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियामानां नाभिं नहनं मन्धकं तथा रथीणां घनानां सदनं स्थान-
 मेकनित्यं महान् महान्तमाहावं आहूयन्ते स्मिन्नाहुतयश्त्याहावः तादृशं यद्वा वृष्टद्युद्धधारणं
 आहावं निपानस्थानीयमेवं भूतमग्निं अभि अभितः सन्नवन्तः स्तोतारः मम्यक्स्तुवन्ति तथा वै-
 श्वानरं विश्वेषां नाराणां संबन्धिनं अध्वराणां यज्ञानां रथ्यं रथिनं यथारथीस्वरथं नयति तद्वन्ने-
 तारं ग्राहयितारं गमयितारं यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं एवं विधमग्निं देवाः स्तोतारऋत्विजो देवा एव वा
 जनयन्त जनयन्ति मन्धनेनोत्पादयन्ति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

त्वद्विप्रो जायते वाज्यं त्वद्वीरासो अभिमात्रिपाहः ।

वैश्वानरत्वमस्मासु धेहि वसूनि राजन्स्पृहयाय्याणि ॥ ३ ॥

त्वत् । विप्रः । जायते । वाजी । अग्ने । त्वत् । वीरासः ।

अभिमात्रिऽसहः । वैश्वानर । त्वम् । अस्मासु । धेहि । वसूनि

राजन् । स्पृहयाय्याणि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वार्जा हविलैक्षणान्त्वान्पुरुषः त्वत् त्वत्तःसकाशात् विमोमेधावीजायते तुभ्यंह-
विदानेनमेधावीभवति तथा वीरासोवीराः त्वत् त्वत्तः अभिमातिपाहः अभिमातीनांशत्रूणांअ-
भिभवितारोजायन्ते यस्मादेवंतस्मात् हेवैश्वानर राजन् राजमानाम्ने त्वमस्मात् त्वद्भक्तेषु
स्पृहयाप्याणि स्पृहणीयानि वस्तुनि धनानि धेहि निवेहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वांविश्वेअमृतजायमानंशिशुंनदेवाअभिसंनवन्ते ।
तवक्रतुभिरमृतत्वमायुन्वैश्वानरयत्पित्रोरदीदेः ॥ ४ ॥

त्वाम् । विश्वे । अमृत । जायमानम् । शिशुम् । न । देवाः । अजि ।
सम् । नवन्ते । तव । क्रतुंक्षितिः । अमृतुंक्षत्वम् । आयन् । वैश्वानर ।
यत् । पित्रोः । अदीदेः ॥ ४ ॥

हेअमृत मरणधर्मरहिताम्ने विश्वेसर्वेदेवाः स्तोतारः जायमानं वरणयोः सकाशादुत्पद्य-
मानं त्वां शिशुं पुत्रमिव अभिसन्नवन्तेअभिसंस्तुवन्ति यद्वा दीव्यन्तिइषिदेवारश्मयः तेसर्वे
जायमानंत्वांअभिसन्नवन्ते अभि संगच्छन्ते यथापितरः पुत्रमभिगच्छन्ति अपिच हेवैश्वानराम्ने
यद्यदा पित्रोः पालयिन्योर्घावापृथिव्योर्मध्ये अदीदेः दीप्यसे तदानीं तव त्वदीयैः ऋग्भिः
कर्मभिः ज्योतिष्टोमादिभिर्यागेः अमृतत्वं देवत्वं आयन् यजमानाःप्राप्नुवन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वैश्वानरुत्तवतानिंश्रुतानिमुहान्यग्नेनकिरादधर्ष ।
यज्जायमानःपित्रोरुपस्थेर्विन्दःकेतुंबयुनेष्वहाम् ॥ ५ ॥

वैश्वानर । तव । तानि । श्रुतानि । मुहानि । अग्ने । नर्किः । आ ।
दधर्ष । यत् । जायमानः । पित्रोः । उपस्थे । अविन्दः । केतुम् ।
वयुनेषु । अहाम् ॥ ५ ॥

हेवैश्वानर विश्वेषांनराणांसंबन्धिनम्ने तव त्वदीयानि वानि प्रसिद्धानि भूतानि कर्माणि
महानि महान्ति नकिरादधर्ष नकश्चान्योऽधर्षयवि बाधते यद्यदा त्वं पित्रोर्घावापृथिव्योरुपस्थे

उपस्थानेन्तरिक्षे वयुनेषु गन्तव्येषु मार्गेषु जायमानः सन् अह्निकेतुं प्रज्ञापकंसूर्यं स्वभानुना वृत्तं
 अविन्दः अलम्भयः तमोरूपमसुरं स्वतेजसानिवारयन् अस्थापय इत्यर्थः तदा तानि ब्रतानीति
 पूर्ववान्वयः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

वैश्वानरस्य विमितानि चक्षसा सानूनि दिवो अमृतस्य केतुना ।
 तस्येदु विश्वा भुवनाधि मूर्धनि वया इव रुरुहुः सम विसुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य । विमितानि । चक्षसा । सानूनि । दिवः । अमृतस्य ।
 केतुना । तस्य । इत् । कुम् इति । विश्वा । भुवना । अधि । मूर्धनि ।
 वयाः इव । रुरुहुः । सम । विसुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य विश्वरहितस्याग्नेः चक्षसा तेजसा अमृतस्योदकस्य केतुना प्रज्ञापकेन
 दिवोद्युलोकस्य सानूनि समुच्छ्रितस्थलानि नक्षत्ररूपाणि विमितानि निर्मितानि यद्वा दिवोन्त-
 रिक्षस्य सानूनि समुच्छ्रितपदेशाः भेषात्मकाः विमितानि निर्मिताः धूमविकारत्वात्तेषां तस्येदु त-
 स्यैव वैश्वानरस्य मूर्धनि मूर्धस्थानीये उपरिवर्तमानेषु भेषात्मना परिणते विश्वा विश्वानि
 व्याप्तानि भुवना भुवनान्युदकानि अधिवसन्ति यद्वा वैश्वानरात्मकस्य परब्रह्मणो मूर्धनि उपरि-
 पदेशे सर्वाणि भूतजावान्मधिवसन्ति तथावयाः शाखा इव सप्तसर्पणशीलाः सप्तसंख्यावा वि-
 सुहो नद्यश्च गङ्गाधारुरुहुः रोहन्ति अस्मादेव वैश्वानरावपादुर्भवन्ति आहुतिद्वारा सकलं जगत्
 अग्नेः सकाशादुत्पद्यते इत्यर्थः ॥ ६ ॥

सुकृतुः सुकर्मा वैश्वानरः विश्वेपांनराणां हितो योमिः रजांस्युदकानि लोकावा व्य-
मिमीत निर्मितवान् तथा दिवोद्युलोकस्य संबन्धीनि रोचना रोचमानानि दीप्यमानानि नक्षत्रा-
दीनि कविः क्रान्तदर्शी सन् योमिर्व्यमिमीत यश्च विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि व्या-
प्तान्युदकानि वा परिपमथे परितोपमथयत् सोयमदब्धः केनाप्यर्हिंसितः गोपाः सर्वस्य गोपापि-
तारक्षिता अमृतस्य अमरणहेतोरुदकस्य रक्षिता पालयिता सन् वर्तत इति शेषः ॥ ७ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पञ्चमेन वमोवर्गः ॥ ९ ॥

पृक्षस्येति सप्तमं स्रक्तं भरद्वाजस्यापि वैश्वानराग्निदेवताकं आद्याः पट्टजगत्यः सप्तमी त्रि-
ष्टुप् तथा चानुक्रान्तम्—पृक्षस्यान्त्या त्रिष्टुप् इति । चातुर्विंशिके हन्याग्निमारुते इदं सूक्तं वैश्वानरी-
यनिविद्धानं सूत्रितं च—पृक्षस्य वृष्णो वृष्णेशर्धायेति । आभिक्षविके वृष्ट्या भिष्टवपडहयोः पञ्चमे-
हनिद्दमेव सूक्तं वैश्वानरनिविद्धानं सूत्रितं च—पृक्षस्य वृष्णो वृष्णेशर्धायनूचित्सहो जाइत्याग्नि-
मारुतमिति । विषुवत्याग्निमारुते आयौ वृचौ स्तोत्रियानुरूपाँ सूत्रितं च—पृक्षस्य वृष्णो अरुप-
स्य नूत्सह इति स्तोत्रियानुरूपाविति ।

तत्रपथमा—

पृक्षस्य वृष्णो अरुपस्य नूत्सहः प्रनुवोचं विदथा जातवेदसः ।

वैश्वानराय मति नव्यसी शुचिः सोम इव पवते चारुः अग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य । वृष्णाः । अरुपस्य । नु । सहः । प्र । नु । वोचम् ।

विदथा । जातवेदसः । वैश्वानराय । मतिः । नव्यसी । शुचिः ।

सोमः इव । पवते । चारुः । अग्नये ॥ १ ॥

पृक्षस्य संपृक्षस्य व्याप्तस्य यद्वा पृक्षं हविलक्षणमर्त्तवद्वतः वृष्णः वार्धितुः अरुपस्य
आरोचमानस्य जातवेदसः जातानविदितुर्वैश्वानराग्नेः सहोचत् अग्निभवनसमर्थं विदथा वि-
दधेयज्ञे नु क्षिप्रं प्रवोचं प्रववीमि प्रकर्षेण स्तोमीत्यर्थः एकोनुराब्दः पूरकः नव्यसी नवतराशु-
चिर्निर्मला यद्वा स्तोत्राणां शोधयित्री चारुः शोभना मतिर्मननीयास्तुतिश्च अस्मै वैश्वानराया-
ग्ने पवते मत्सकाशात्सवति स्वयमेव निर्गच्छतीत्यर्थः सोम इव यथा सोमो दशापविजात्सवति
तद्वत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सजायमानः परमेव्योमनिव्रतान्यग्निर्व्रतपा अरक्षत ॥

व्यन्तरिक्षममिमीतसुक्रतुर्वैश्वानरोमहिना नाकंमस्पृशत् ॥ २ ॥

सः । जायमानः । परमे । विऽओमनि । व्रतानि । अग्निः ।

व्रतऽपाः । अरक्षत् । वि । अन्तरिक्षम् । अमिमोत् । सुऽक्रतुः ।

वैश्वानरः । महिना । नाकंम् । अस्पृशत् ॥ २ ॥

सवैश्वानरोग्निः व्रतपाः व्रतस्पालकः परमे उत्कृष्टे व्योमनि व्योम्याकाशे जायमानः स्रयात्मना प्रादुर्भवन् व्रतानि कर्माणि लौकिकानि वैदिकानिच अरक्षत रक्षति अन्तरिक्षं च व्यमिमीत एतदुपलक्षितान् ब्रीह्योकाग्निर्मितवान् तथा सुक्रतुः शोभनकर्मा वैश्वानरोग्निः महिना स्वमहिम्ना तेजसा नाकं द्युलोकं अस्पृशत् स्पृशतिस्म ॥ २ ॥

अथतृतीया—

व्यस्तभ्राद्रोदसीमित्रो अद्भुतोन्तर्वावदरुणो ज्योतिपातमः ।

विचर्मणीवधिपणे अवर्तयद्द्वैश्वानरो विश्वंमधत्तृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

वि । अस्तभ्रात् । रोदसी इति । मित्रः । अद्भुतः । अन्तःऽवावत् ।

अरुणोत् । ज्योतिपा । तमः । वि । चर्मणी इवेति चर्मणीऽइव ।

धिपणे इति । अवर्तयत् । वैश्वानरः । विश्वंम् । अधत्त । तृष्ण्यम् ॥ ३ ॥

मित्रोमित्रभूतः सर्वेषां अद्भुतोमहानाश्वर्यभूतोवा वैश्वानरोग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्यस्तभ्रात् विशेषेणस्तम्भितवान् यथा अधोनपततः तथा स्वकीयदेशे स्थापितवानित्यर्थः तथा ज्योतिषा तेजसा तमः अंधकारं च अंतर्वावत् अन्तर्हितं तिरोहितमरुणोदकरोत् वावदिति वा-
तेर्गतिकर्मणोयद्भुतुगन्तस्वरूपं अपिच धिपणे धारयित्वा द्यावापृथिव्यौ चर्मणी इव यथा प-
शोर्विशसिताद्वेचर्मणीशोपणार्थं प्रसारयति तथा व्यावर्तयत् विवृते विस्तृते अकरोत् किंबहुना वै-
श्वानरोपमग्निः विश्वं सर्वं वृष्ण्यं वीर्यमधत्त धत्ते धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अपामुपस्थेमहिषाअगृभ्णतविशोराजानमुपतस्थुर्ऋग्मियम् ।
आदूतोअग्निमभरद्विवस्वतोवैश्वानरमातरिश्वांपरावतः ॥ ४ ॥

अपाम् । उपस्थे । महिषाः । अगृभ्णत । विशः । राजानम् ।
उप । तस्थुः । ऋग्मियम् । आ । दूतः । अग्निम् । अभरत् ।
विवस्वतः । वैश्वानरम् । मातरिश्वा । परावतः ॥ ४ ॥

अपइत्यन्तरिक्षनाम अपामन्तरिक्षस्य उपस्थे उपस्थाने मध्ये महिषाः महानामैतद्
महान्तोमरुतः अगृभ्णत अगृह्णन् इमं वैश्वानरं वैद्युतात्मनावर्तमानमजानन्नित्यर्थः गृहीत्वा च
विशः प्रजाः राजानं स्वामिनं ऋग्मियमर्चनीयं उपतस्थुरस्तुवन् अपिचेयं वैश्वानरं अग्निं पुरा
सूर्यसमीपे विद्यमानं दूतः वेगवान् देवानां दूतो वा मातरिश्वा वायुः परावतो दूरदेशात् विवस्वत-
आदित्यात् आभरत् इमं लोकं प्रत्याजहार ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

युगेयुगेविद्वध्यंगृणद्भ्योऽग्नेरपियशसंधेहिनव्यसीम् ।
पव्येवराजन्नघशंसमजरनीचानिवृश्चवनिनंनतेजसा ॥ ५ ॥

युगेऽयुगे । विद्वध्यम् । गृणत्ऽभ्यः । अग्ने । रथिम् । यशसम् । धेहि ।
नव्यसीम् । पव्याऽइव । राजन् । अघशंसम् । अजर । नीचा ।
नि । वृश्च । वनिनम् । न । तेजसा ॥ ५ ॥

हेअग्ने युगेयुगे कालेकाले विद्वध्यं विद्वथोयज्ञः तदहंत्वामुद्दिश्य नव्यसीं नवतरांस्तुविं
गृणद्भ्यः उच्चारयितृभ्योस्मभ्यं रथिं धनं यशसं यशस्विनं पुत्रं च धेहि विधेहि कुरु किंच
हेराजन् राजमान अजर जरारहिवाग्ने पव्येव वज्रेणेव आत्मीयेनतेजसा वनिनं वृक्षमिव
अघशंसं अघस्यानर्थस्पशंसितारं शत्रुं नीचा नीचीनः न्यग्भूतोयथाभवतितथा निवृश्च
निजहि ॥ ५ ॥

अथपठौ—

अस्माकंमग्नेमघवत्सुधार्यानामिक्षत्रमजरंसुधीर्यम् ।
 वयंजयेमशतिनंसहस्रिणं वैश्वानरवाजमग्नेतवोतिभिः ॥ ६ ॥
 अस्माकम् । अग्ने । मघवत्सु । धारय । अनामि । क्षत्रम् ।
 अजरम् । सुधीर्यम् । वयम् । जयेम् । शतिनम् । सहस्रिणम् ।
 वैश्वानर । वाजम् । अग्ने । तव । ऊतिभिः ॥ ६ ॥

हेअग्ने अस्माकं सप्तम्यर्थेपठौ अस्मासु मघवत्सु हविलक्षणेनधनेनयुक्तेषु क्षत्रं घनं धारय स्थापय कीदृशं अनामि अनमनीयमनपहार्यमजरंरारहितमनश्वरं सुधीर्यं शोभनवी-
 यंपितं किंच हेवैश्वानराम्ने तवोतिभिः त्वत्संबन्धिभीरक्षणेः वयं शतिनं शतसंख्यायुक्तं शत-
 पुरुषयुक्त्वा तथा सहस्रिणं वाजमन्नं जयेम लभेमहि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अदब्धेभिस्तवगोपाभिरिष्टेस्माकंपाहित्रिपधस्थसूरीन् ।
 रक्षाचनोद्दुपांशर्धोअग्नेवैश्वानरप्रचतारीःस्तवानः ॥ ७ ॥ १० ।
 अदब्धेभिः । तव । गोपाभिः । इष्टे । अस्माकम् । पाहि ।
 त्रिपधस्थ । सूरीन् । रक्ष । च । नः । द्दुपां । शर्धः । अग्ने ।
 वैश्वानर । प्र । च । तारीः । स्तवानः ॥ ७ ॥ १० ॥

हेइष्टे यद्यद्य एषणीयवा त्रिपधस्थ त्रिपुल्लोकेषुसाहावस्थापिन् यद्वा आहवनीयादिषुत्रिप्याय-
 तनेषुयद्यैर्देवैःसहावतिष्ठमानाम्ने अदब्धेभिः केनाप्याहिंसितैः तवत्वदीयैर्गोपाभिः गोपकैः रक्ष-
 कैस्तेजोभिः अस्माकं सूरीन् अस्मदीयान्स्तोतृन्पाहि रक्ष हेवैश्वानराम्ने द्दुपां हवींषिदत्तव-
 तां नोस्माकं शर्धोविलं रक्षच स्तवान् स्तूयमानस्त्वं प्रचतारीः प्रवर्धयच ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अहश्चेतिसप्तर्चनवमंस्त्रकं भरद्वाजस्यार्थं वैश्वानरामिदेवताकं अनुक्रान्तंच अहश्चेति ।
 व्युद्भेदशरात्रेषुहेनिआग्निमारुतशस्त्रैर्वैश्वानरनिविद्यानमिदं सूत्र्यतेहि—अहश्चरुष्यांमभ्यो
 चोनामेति ।

तत्रमथमा-

अहंश्चरुष्णमहरर्जुनंचविवर्तेतेरजसीवेद्याभिः ।

वैश्वानुरोजायमानोनराजावातिरज्ज्योतिपाग्निस्तमांसि ॥ १ ॥

अहः । च । रुष्णम् । अहः । अर्जुनम् । च । वि । वर्तेते इति ।

रजसी इति । वेद्याभिः । वैश्वानुरः । जायमानः । न । राजा ।

अवं । अतिरत् । ज्योतिपा । अग्निः । तमांसि ॥ १ ॥

आहरविपुरुषोस्मिन्कर्माणीत्यहः रुष्णं रुष्णवर्णं एतत्सामानाधिकरण्यादहःशब्दोराविव-
चनः तमसारुष्णवर्णारात्रिश्च अर्जुनंच सौरेणतेजसा शुक्लवर्णमहोदिवसश्चरजसी स्वस्वभासा
सर्वजगद्गंजयन्तौ वेद्याभिः वेदितव्याभिः अनुकूलतयाज्ञातव्याभिः स्वमवृत्तिभिःविवर्तेते विवि-
धंपर्यावर्तेते यद्वा रजसी घावापृथिव्यौ उपलक्षणमेतत् लोकत्रयं मत्पावर्तेते एतच्चवैश्वानुराग्ने-
राज्ञयेतिशेषः सहिदेवतात्वेनात्रप्रतिपाद्यः सचवैश्वानुरोग्निः जायमानोनराजाप्रादुर्भवन् प्रवर्धमा-
नोराजेव ज्योतिषा तेजसा तमांसि अवातिरत् अवतिरतिर्वधकर्मा अवतिरति विनाशयति॥१॥

अथद्वितीया-

नाहंतन्तुंनविजानाम्योतुंनधंवयन्तिसमरेतमानाः ।

कस्यंस्वित्पुत्रइहवक्त्वानिपरोवदात्यवरेणपित्रा ॥ २ ॥

न । अहम् । तन्तुम् । न । वि । जानामि । ओतुम् । न । यम् ।

वयन्ति । समइअरे । अतमानाः । कस्यं । स्वित् । पुत्रः । इह ।

वक्त्वानि । परः । वदाति । अवरेण । पित्रा ॥ २ ॥

वैश्वानरस्यमहत्वमारुपास्यन् ऋपिस्तदर्थंयज्ञं वस्वात्मकतरुमारुपयन् तस्यदुर्ज्ञानत्वमन-
याप्रतिपादयतीतियज्ञवादिनोमन्यन्ते तन्तुं तन्तवः पटस्य प्रागायतानि सूत्राणि तानिच यज्ञा-
त्यकस्यवस्त्रस्य गायत्र्यादीनिछन्दांसि स्तुतशास्त्राणिच तान्यहं नविजानामि तथा ओतुं ओ-
तवस्तिरश्चीनानिसूत्राणि तानिचात्रमर्जुणि आध्वर्यवाणिकर्माणिच तान्यहं नविजानामि अ-
पिच एतदुभयसाध्यंतंपटं यज्ञलक्षणं नविजानामि यंपटंयज्ञलक्षणंसमरे संगमनेदेवयजने अत-
मानाः सततंचेष्टमानाऋत्विजः वयन्ति तंतूनोतुंश्वसंतन्वन्ति वस्त्ररूपेणनिष्पादयन्तीत्यर्थः इहा-

स्मिन्लोके कस्यस्त्विदं स्विदितिवितर्के कस्यस्त्वत्तु पुत्रोमनुष्यः वक्तवानि वक्तव्यानि तानि इमानि परः परस्तादमुष्मिन्लोके वर्तमानोयः सूर्यः तस्यपित्रा अवरेण अवस्तादस्मिन्लोके वर्तमाने-
न वैश्वानरामिना अनुशिष्टः सन्न वदाति वदेत् न कश्चिदपि मवदितुं शक्नोतीत्यर्थः एतच्चसंप्रदाय-
विद्भिरुक्तं वैश्वानरस्यपुत्रोसौ परस्ताद्विवियः स्थितः । छन्दांस्यध्वरवस्त्वस्यस्तुतशस्त्राणितन्तवः ॥
यजूंषिचेष्टाश्चोतुः स्याद्दस्त्रं वा तव्यमध्वरः । परः परस्थितः सूर्यः पितृभिः पार्थिवो मवदति ॥ रू-
पकतया जगत्सृष्टेर्दुर्ज्ञानत्वमनया प्रतिपादयतीत्यात्मविदो मन्यन्ते तन्तुं तन्तून् तन्तुस्थानानि सू-
क्ष्माणि वियदादीन्यपश्चीकृतानि भूतानि न विजानामि ओतुं ओतून् पश्चीकृतानि स्थूलानि
ओतुस्थानीयान्यपि वियदादीनि न विजानामि न च तत्कार्यं पटस्थानीयं प्रपंचं विजानामि यं
प्रपंचं समरे तंतूनामोतूनां च संगमने अतमानाः सततंचेष्टमानाः संसारिणः वयन्वि उत्पादय-
न्ति तेषां भोगार्थमीश्वरः सृजतीतिकर्तृत्वमुपचर्यते इहास्मिन्विषये परः परस्ताद्बुद्धेरविषये वर्त-
मानानि वक्तवानि वक्तव्यानि इमानि अवरेण अर्वाचीनेन सृष्ट्युत्तरकालमुत्पन्नेन पित्रा स्व-
जनकेन अनुशिष्टः सन्न कस्यस्त्वत्तु पुत्रः वदाति वदेत् स्वोत्पत्तेः प्राचीनं वृत्तान्तं अजानानः कश्चिद-
पिनवदेदित्यर्थः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

स इत्तन्तुं स विजानात्योतुं स वक्त्वान्युत्थाददाति ।

यद्द्विचिकेतदमृतस्य गोपा अवश्चरन्परो अन्येन पश्यन् ॥ ३ ॥

सः । इत् । तन्तुम् । सः । वि । जानाति । ओतुम् । सः । वक्त्वानि ।

ऋतुदथा । वदाति । यः । इम् । चिकेतत् । अमृतस्य । गोपाः ।

अवः । चरन् । परः । अन्येन । पश्यन् ॥ ३ ॥

यद्यप्युक्तमकारेण दुर्ज्ञानानि तथाप्येतानि वैश्वानरो मिर्जानाति वदति चेत्त्यजया प्रतिपाद-
यति स इव स एव वैश्वानरो मिः तन्तुं तन्तुस्थानीयानि गायत्र्यादीनि छन्दांसि स्तुतशस्त्राणि वि-
जानाति तथा स एव ओतुं ओतुस्थानीयानि यजूंष्याध्वर्यवाणि चकर्माणि विजानाति ऋतुथा
कलेकाले तत्तदनुष्ठानसमये वक्तवानि वक्तव्यानि च तानि वदाति वदति वदेत् शोयं वैश्वानरः
अमृतस्य गोपाः उदकस्य गोपायितारक्षिता अवः अवस्ताद्भ्रूलोके चरन् पार्थिवामि रूपेण संचरन्
परः परस्ताद्विचि अन्येन सूर्यात्मना पश्यन् सर्वजगत्प्रकाशयन् ई इमानि परिदृश्यमानानि सर्वा-
णि भूतानि चिकेतव जानाति स एवेति पूर्वैव संबन्धः यद्वा स इव स एव तन्तुं तन्तुस्थानीयानि सूक्ष्म-

भूतानि विजानाति नान्यःकश्चिद् तथाओतुं ओतुस्थानीयानिस्थूलभूतानिच सएवविजानाति
 सएववक्तवानि वक्तव्यान्युपदेष्टव्यानि इमानि ऋतुया कालेकाले यदापदाविद्यासंप्रदायोच्छेदः
 तदातदा वदानिवदेद कोसौ योविजानीयात् वदेच्चेत्यतआह योवैश्वानरः विश्वनरात्मकः परमा-
 त्मा अमृतस्य अमृतत्वस्य विमोक्षणस्य गोपाः रक्षिता अवः अवस्तात् संसारदशार्थांचरन्
 अन्तःकरणोपेतोजीवात्मभावेनसंचरन् परः परस्तादविद्यायाःऊर्ध्वं वर्तमानेनान्येनउक्तविलक्षणेन
 निरुपाधिकेन सच्चिदादिलक्षणेनरूपेण पश्यन् सर्वजगत्प्रकाशयन् ई इमानि चिकेतज्जानाति
 तथाच परमात्मानंमरुत्यश्रूयते—तमेवभान्तमनुभातिसर्वतस्यभासासर्वमिदंविभांवीति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयं होता प्रथमः पश्यते ममिदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु ।

अयं स जज्ञे ध्रुव आनिपत्तो मर्त्यस्तन्वा इव वर्धमानः ॥ ४ ॥

अयम् । होता । प्रथमः । पश्यत । इमम् । इदम् । ज्योतिः ।

अमृतम् । मर्त्येषु । अयम् । सः । जज्ञे । ध्रुवः । आ । निःसंसृतः ।

अमर्त्यः । तन्वा । वर्धमानः ॥ ४ ॥

अयं वैश्वानरोग्निः प्रथमआद्योहोता मानुषोहिहोताद्वितीयः हेमनुष्याः तं इमं पश्यत ज-
 जेत्यर्थः मर्त्येषु मरणस्वभावेपुशरीरेषु अमृतं मरणरहितं इदं वैश्वानराख्यं ज्योतिः जाठररू-
 पेणवर्ततइत्यर्थः अपिच सोयमग्निः ध्रुवोनिश्चलः आसमन्ताज्जिपत्तोनिपण्णः सर्वव्यापी अतए-
 वामर्त्यः मरणरहितोपि तन्वा शरीरेण संबन्धात् जज्ञे जायते वर्धमानश्चभवतीत्युपचर्यते ॥४॥

अथपञ्चमी—

ध्रुवं ज्योतिर्निर्हितं दृशये कं मनोजविष्ठं पतयत्स्वन्तः ।

विश्वे देवाः समनसः सकेता एकं क्रतुं मभिवियन्ति साधु ॥ ५ ॥

ध्रुवम् । ज्योतिः । निःसंसृतम् । दृशये । कम् । मनः । जविष्ठम् ।

पतयत्स्वसु । अन्तरिति । विश्वे । देवाः । समनसः । सकेताः ।

एकम् । क्रतुम् । अभि । वि । यन्ति । साधु ॥ ५ ॥

ध्रुवं निश्चलं मनः मनसः तस्मादपि जविष्ठं अतिशयेनवेगवत् ईदृशवैश्वानरारूपं ज्योतिः पतयत्सु गच्छत्सु जंगमेषु प्राणिषु अन्तर्मध्ये निहितं प्रजापतिनास्थापितं किमर्थं दृशये कं दर्शनार्थं किंच विश्वे सर्वे देवाश्च समनसः समानमनस्काः सकेताः समानमज्ञाश्च सन्तः एकं मुख्यं गन्तारं वा ऋतुं कर्मणां कर्तारं वैश्वानरं साधु सम्यक् अभिवियन्ति आभिमुख्येन विविधं प्राप्नुवन्ति सेवन्त इत्यर्थः यदा पतयत्सु गच्छत्सु प्राणिष्वन्तर्मध्ये हृदये मनोजविष्ठं मनसोप्यतिशयेन वेगयुक्तं ध्रुवं निश्चलं निर्विकल्पं तथा च वाजसनेयकं—अनेजदेकं मनोजवीय इति । ज्योतिः बलचेत्यन्यं निहितं न केनचिदस्थापितं यो वेद निहितं गुहायां परमेव्योमर्भिति हि श्रूयते । किमर्थं दृशये दर्शनार्थं ज्ञानेन हि सर्वं जानन्ति अपिच दीव्यन्तीति देवा इन्द्रियाणि विश्वे सर्वे देवाः सर्वाणीन्द्रियाणि चक्षुराद्याः समनसः मनसा सह वर्तमानाः सकेताः सतेजस्काः सन्तः एकमद्वितीयं ऋतुं सृष्ट्यादीनां कर्मणां कर्तारं विश्वनरात्मकं परमात्मानं अभिलक्ष्य साधु सम्यक् वियन्ति विविधं गच्छन्ति देवा एव वा इमं अभिवियन्ति आभिमुख्येन विविधमुपयन्ति उपासत इत्यर्थः तथा च श्रूयते—तद्देवा ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासते ऋतमिति ॥ ५ ॥

अथपठि—

विमेकर्णापतयतो विचक्षुर्वी३दं ज्योतिर्हृदये आहितं यत् ।

विमेमनश्चरति दूरार्धाः किं स्विद्वक्ष्यामि किमु नू मनिष्ये ॥ ६ ॥

वि । मे । कर्णा । पतयत् । वि । चक्षुः । वि । इदम् । ज्योतिः ।

हृदये । आहितम् । यत् । वि । मे । मनः । चरति । दूरैर्धार्धाः ।

किम् । स्विद्वत् । वक्ष्यामि । किम् । ऊँ इति । नु । मनिष्ये ॥ ६ ॥

वैश्वानरं श्रोतुकामस्य मे मम कर्णा कर्णौ विपतयतः विविधं गच्छतः श्रोतव्यानां तदीयगुणानां बहुत्वात् तथा वैश्वानरं दिदृक्षमाणस्य मम चक्षुरिन्द्रियं विपतयति विविधं गच्छति द्रष्टव्यानां तदीयरूपाणां बहुत्वात् तथा ज्योतिः प्रकाशकं हृदये हृदयपुण्डरीके आहितं निहितं यद्विद्यास्य तत्त्वं इदमपि विपतयति विविधं गच्छति वैश्वानरत्मानं ज्ञातुं अपिच दूरे आर्धाः दूरे विमलठे विषये आधीराभ्यानं यस्य तादृशं छान्दसोल्लिङ्गव्यत्ययः मे मदीयं मनश्च विचरति विविधं वर्तते एवमहमहमिकया सर्वेष्विन्द्रियेषु मवृत्तेषु किं स्विदहं वैश्वानरस्य रूपमिति वक्ष्यामि । किमु किमु खलु सम्प्रतिमनिष्ये मनसा मपत्स्ये वैश्वानरस्य गुणानामनन्तत्वात् मन्दपत्तेन मया ज्ञातुं शक्यत इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विश्वेदेवाअनमस्यन्भियानास्त्वामग्नेतमसितस्थिवांसम् ।
वैश्वानरोवतूतयेनोमर्त्योवतूतयेनः ॥ ७ ॥ ११ ॥

विश्वे । देवाः । अनमस्यन् । भियानाः । त्वाम् । अग्ने । तमसि ।
तस्थिः । वांसम् । वैश्वानरः । अवतु । ऊतये । नः । अमर्त्यः ।
अवतु । ऊतये । नः ॥ ७ ॥ ११ ॥

हेवैश्वानर तमस्यन्धकारे तस्थिवांसं स्थितवन्तत्वां विश्वे सर्वदेवाः अनमस्यन् नम-
स्कुर्वन्ति कुतोहेतोः भियानाः अन्धकाराद्भीताः तादृशोऽमर्त्योमरणरहितोवैश्वानरोग्निः
नोस्मान् ऊतयेऊत्या रक्षणेनावतु रक्षतु पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पपञ्चमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

पुरोवदितिसप्तर्चदशमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्यमाग्नेयं सप्तमीर्दिशिकाद्विपदाविराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः
तथाचानुक्रान्तं-पुरोवोद्विपदान्तं । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौ वैष्टुभेछन्दसीदमादीनिचत्वारिस्-
कानि सूचितंच-पुरोवोमन्द्रमितिचत्वारितंसुप्रतीकमितिपल्लिति ।

तत्रमथमा-

पुरोवोमन्द्रंदिव्यंसुष्टुक्तिप्रयति यज्ञे अग्निमध्वरेदधिध्वम् ।
पुरउक्थेग्निःसहिनीविभाषास्वध्वराकरनिजानवेदाः ॥ १ ॥

पुरः । वः । मन्द्रम् । दिव्यम् । सुष्टुक्तिम् । प्रयति । यज्ञे ।
अग्निम् । अध्वरे । अधिध्वम् । पुरः । उक्थेग्निः । सः । हि । नः ।
विभाषा । सुष्टुअध्वरा । करति । जानवेदाः ॥ १ ॥

हेऋत्विग्यजमानावोपूर्यं मन्द्रं मोदनं स्तुत्यंवा दिव्यं दिविभवं सुवृत्किं सुष्टु दोषैर्वर्जितं
सुखेनावर्जनीयंवा एवंगुणमग्निं प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमानेध्वरे रक्षःप्रभृतिभिराहिंस्ये हिंसाप्र-
त्यवायरहितेवास्मिन्पक्षे पुरोदधिध्वं पुरस्तादाहवनीयरूपेणधारयत यद्वा पुरोधसंकुरुत उ-

ऋथेभिः स्तुतशस्त्रैश्च पुरोदधिध्वं विभावा विशेषेणदीप्यमानः जातवेदाः जातानविदितासो-
मिः हियस्माद् नोस्मान् स्वध्वरा शोभनयागान् करति करोति तस्मात्पुरोदधिध्वमि-
त्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमुद्युमःपुर्वणीकहोतरग्नेअग्निभिर्मनुषइधानः ।

स्तोमंयमस्मैममतेवशूपघृतंनशुचिमतयःपवन्ते ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । द्यु॒मः । पुरु॑ऽअ॒नीक॑ । हो॒तः । अग्ने॑ । अ॒ग्नि॒ऽभिः ।

म॒नु॒षः । इ॒धा॒नः । स्तो॑मंम् । यम् । अ॒स्मै । म॒म॒ता॑ऽइव । शू॒पम् ।

घृ॒तम् । न । शु॒चि॑ । म॒त॒यः । प॒व॒न्ते ॥ २ ॥

हेद्युमः दीप्तिमन्, पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वारग्ने अग्निभिस्तवावयवभूतैरन्यैर-
ग्निभिःसार्धं इधानः समिध्यमानःदीप्तःसन्नमनुषः मनुष्यस्यस्तोतुः तमु तंस्तोमंशृण्विविशेषः
उइतिपादपूरणं यंस्तोमंस्तोत्रं शूपं मुखकरं घृतं पवित्राभ्यामुत्पूतं घृतमिव शुचि शुद्धं अस्मा-
अग्नये मतयोमन्तारःस्वोतारः ममतेव ममतानामब्रह्मवादिनीदीर्घतमसोमाता सेव पवन्ते पुनन्वि
संस्कुर्वन्ति दोषवर्जितमुच्चारयन्तीत्यर्थः तंस्तोममित्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पीपायसःश्रवसांमर्त्येषुयोअग्रयेद्दाशविप्रउक्थैः ।

चित्राभिस्तमूतिभिश्चित्रशोचिर्वज्रस्यसातागोमंतोदधाति ॥ ३ ॥

पी॒पाय॑ । सः । श्र॒व॒सा॑ । म॒र्त्येषु॑ । यः । अ॒ग्र॒ये॑ । द्दा॒शा॑ । वि॒प्रः ।

उ॒क्थैः॑ । चि॒त्रा॒भिः॑ । तम् । ऊ॒ति॒ऽभिः॑ । चि॒त्र॒ऽशो॒चिः॑ । व॒ज्र॒स्य॑ ।

सा॒ता॑ । गो॒ऽम॒ंतः॑ । द्धा॒ति॑ ॥ ३ ॥

सयजमानः मर्त्येषुमनुष्येषु श्रवसानेन पीपाय वर्धति विप्रोमेधावी योयजमानः उक्थैः
स्तुतिभिःसार्धं हवींषि द्दाशा प्रयच्छति तंयजमानं चित्रशोचिर्विचित्रदीप्तिरग्निः चित्राभिरा-
श्रयंभूताभिःऊतिभीरक्षाभिर्गोमवोगोभिर्युक्तस्यवज्रस्य शोष्ठस्य साता साती संभजने दधाति
धारयति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आयःप्रौजायमानऊर्वादूरेदृशाभासाकृष्णाध्वा ।
अर्धबहुचित्तमऊर्म्यायास्तिरःशोचिपाददृशेपावकः ॥ ४ ॥
आ । यः । प्रौ । जायमानः । उर्वा इति । दूरेदृशां । भासा ।
कृष्णाध्वा । अर्ध । बहु । चित् । तमः । ऊर्म्यायाः । तिरः ।
शोचिपा । दृशे । पावकः ॥ ४ ॥

कृष्णाध्वा कृष्णवर्त्यायोनिः जायमानः प्रादुर्भवन् उर्वाविस्तीर्णे घावापृथिव्यौ दूरे-
दृशा दूरेदृश्यमानया भासा दीप्त्या आप्रौ आपूरयति सपावकोमिरधानन्तरं ऊर्म्यायाः रा-
त्रिनामैतत् रात्रेःसंगन्धि बहुचित् बहुपितमः अन्धकारं शोचिपा दीप्त्या तिरस्कुर्वन् दृशे
दृश्यते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नूनश्चित्रंपुरुवाजामिरूतीअग्नेर्यिममघवभ्यश्चेहि ।
येराधसाश्रवसाचात्यन्यान्सुवीर्येभिश्चाभिसन्तिजनान् ॥ ५ ॥
नु । नः । चित्रम् । पुरुश्वाजाभिः । ऊती । अग्ने । रयिम् ।
मघवत्भ्यः । च । धेहि । ये । राधसा । श्रवसा । च । अति ।
अन्यान् । सुवीर्येभिः । च । अभि । सन्ति । जनान् ॥ ५ ॥

हेअग्ने मघवत्योहविलक्षणधनयुक्तेभ्योनोस्मभ्यं पुरुवाजाभिवंह्यैः ऊती ऊतिभीर-
क्षणैः सह चित्रं चायनीपरयि धनं नु क्षिप्रं धेहि देहि प्रयच्छ चशब्दोवक्ष्यमाणेनसामुच्चया-
र्थः ये राधसाधनेन श्रवसानेनच सुवीर्येभिः शोभनेवीर्यैश्च अन्यान् जनान् मनुष्यान्ति अ-
तिशयेनाभिसन्ति अभिभवन्ति तादृशान्पुत्रांश्चास्मभ्यंदेहीत्यर्थः ॥५ ॥

अथषष्ठी-

इमंयज्ञंचनोधाअप्रउशान्यन्त'आसानोजुहुतेहविष्मान् ।
भरद्वाजेपुदधिपेसुष्टुक्तिमवीर्वाजस्युगर्ध्यस्पसातौ ॥ ६ ॥

इमम् । यज्ञम् । चर्नः । धाः । अग्ने । उशन् । यम् । ते । आसानः ।
 जुहुते । हविष्मान् । भरद्वाजेषु । दधिषे । सुष्टुक्तिम् ।
 अवीः । वाजस्य । गध्यस्य । सातौ ॥ ६ ॥

हेअग्ने उशन् कामयमानस्त्वं इमं पुरोवर्तियज्ञं यागसाधनं नोहविलक्षणमन्नं धाः धेहि
 स्वात्मनिधारय यंच पुरोडाशादिकं आसानः आसीनः उपविशन् हविष्मान् हविर्युक्तोपजमा-
 नस्तेतुष्यं त्वदर्थं जुहुते जुहोति तमिममित्यन्वयः अपिच भरद्वाजेष्वपिपु सुवृक्तिं सुष्टुदोषैर्व-
 र्जितांस्तुतिं दधिषे धारय गध्यस्य गध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा मिश्रणीयस्य प्राप्यस्य वाजस्या-
 ष्यस्य सातौ संभजनेनिमित्तभूवे अवीस्तानृपीत्रक्षच ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

विद्वेषांसीनुहिवर्धयेळामदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ७ ॥ १२ ॥
 वि । द्वेषांसि । इनुहि । वर्धयं । इळाम् । मदेम । शतहिमाः ।
 सुद्वीराः ॥ ७ ॥ १२ ॥

हेअग्ने द्वेषांसि द्वेषुनशन्नून् विद्वेनुहि विधिधंगमय इळामन्नंचास्मदीयंवर्धय वयंच सु-
 धीराः शोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभिरुपेताःसन्तः शतहिमाः शतहेमंतान्संवत्सरान् मदेम मोदेम वृ-
 षाभूयास्म ॥ ७ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेद्वादशोवर्गः ॥१२॥

यजस्वहोतरितिप्लूचमेकादशंसूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रैष्टुभमाग्नेयं अनुक्रम्यतेच—यजस्वप्लिति
 प्रा१२नुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रमथमा—

यजस्वहोतरिपितोयर्जीयानग्नेवाधोमरुतानप्रयुक्ति ।
 आनोमित्रावरुणानासत्याद्यावाहोत्रायपृथिवीवदृत्याः ॥ १ ॥
 यजस्व । होतः । इपितः । यर्जीयान् । अग्ने । वाधः । मरुताम् ।
 न । प्रदयुक्ति । आ । नुः । मित्रावरुणा । नासत्या । द्यावा ।
 होत्राय । पृथिवी इति । वदृत्याः ॥ १ ॥

हेहोतर्देवानामाहातरग्ने यजीयान् यष्टुमत्सवं इषितः प्रेषितः अस्माभिःप्रार्थितःसन् ने-
 तिसंप्रत्यर्थे संप्रतिप्रयुक्ति प्रयुक्तौ प्रयुज्यमानेयज्ञे मरुतां देवानां बाधः शत्रूणां बाधकंगणं य-
 यस्य यद्वैतद्वाक्यद्वयं हेहोतरग्ने यजस्य देवानित्येकंवाक्यं प्रयुज्यतइतिप्रयुक्ति बलं मरुतानमयु-
 क्ति मरुतांपलमिव अस्मच्छत्रून्वाधोबाधस्वेतिद्वितीयंवाक्यं अपिच मित्रावरुणा अहरभिमानी-
 दीदिवोमित्रः वरुणोरान्यभिमानी तौच नासत्या सत्यस्यनेतारी सत्यस्वभावावेववा नासिका-
 प्रभवौवा अश्विनौ यावापृथिवीदिवंचपृथिवींच एतांश्चदेवान् होत्राम अस्पद्यज्ञाय तदर्थं
 आववृत्त्याः आवर्तय आवहेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंहोतामन्द्रतमोनोअधुगन्तर्देवोविदथा मर्त्येषु ।

पावकयाजुह्वा वृद्धिरासाग्नेयजस्वतन्वं तवस्वाम् ॥ २ ॥

त्वम् । होता । मन्द्रतमः । नः । अधुक् । अन्तः । देवः । विदथा ।
 मर्त्येषु । पावकया । जुह्वा । वृद्धिः । आसा । अग्ने । यजस्व । तन्वम् ।
 तव । स्वाम् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु अन्तर्मध्ये वर्तमाने विदथा विदथेयज्ञे होवा देवानामाहा-
 ता भवसि कीदृशस्त्वं मन्द्रतमःस्तुत्यतमः नोस्माकमधुक्अद्रोग्धा अस्मदर्थद्रोहरहितोवा सत्यं-
 दामित्रभूतइत्यर्थः देवोदानादिगुणयुक्तः अपिच हेअग्ने जिह्वा ह्यग्न्येस्यामाहुतयइति जुह्व्वा-
 ला तथा पावकयाशोधयिष्या आसा आस्येन देवानामास्पभूतया वृद्धिर्विषांविदात्वं तव
 स्वां स्वभूतां स्विष्टकृदाख्यां तन्वं तनूं यजस्व ॥ २ ॥

अथतृतीया—

धन्यांचिद्वित्वेधिपणावष्टिप्रदेवाञ्जन्मगृणतेयजंध्यै ।

वेपिष्टोअङ्गिरसायह्वविप्रोमधुंछन्दोभनतिरेभइष्टौ ॥ ३ ॥

धन्या । चित् । हि । त्वे इति । धिपणा । वष्टि । प्र । देवान् ।
 जन्म । गृणते । यजंध्यै । वेपिष्टः । अङ्गिरसाम् । यत् । ह् ।
 विप्रः । मधुं । छन्दः । भनति । रेभः । इष्टौ ॥ ३ ॥

धन्या धनमिच्छन्ती धनहेतुभूताधिपणास्तुतिः हेअग्ने तेत्वां षष्टि कामयते चिद्धीत्येतत्त्वा-
दपूरणं किमर्थं देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् प्रयजध्वे प्रकर्षेणयष्टुं त्वदीयंजन्ममादुर्भावं गृणते स्तु-
यतेयजमानाय ईदृग्भूतयजमानार्थं यद् यदाखलु अद्भिरसामृषीणांमध्ये वेपिष्ठः अतिशयेन
स्तुतेःप्रेरयिता विमोमेधावी रेभः स्तोताभरद्वाजः इष्टौ यज्ञे मधु मधुवन्मदकरं छन्दः स्तोत्रं भ-
नति उच्चारयति तदाधिपणावष्टीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अदिद्युतस्वपाकोविभावाग्नेयजस्वरोदसीउरूची ॥

आयुंनयंनमंसारानहंव्याअज्जन्तिसुप्रयसंपञ्चनाः ॥ ४ ॥

अदिद्युतत् । सु । अपाकः । विद्भावा । अग्ने । यजस्व । रोदसी
इति । उरूची इति । आयुम् । न । यम् । नमंसा । रानहंव्याः ।
अज्जन्ति । सुप्रयसम् । पञ्च । जनाः ॥ ४ ॥

अयमग्निः सुअदिद्युतत् सुष्टुद्योतते दीप्यते कथंभूतः अपाकः पाकःपक्वमत्तोमूर्खः त-
द्विलक्षणोऽपाकः विभावा दीप्तिमान् शेषः प्रत्यक्षरुतः हेअग्ने सत्त्वं उरूची उरुविस्तीर्णअञ्च-
त्यौ विस्तृते रोदसी चावापृथिव्यौ यजस्व हविषापूजय आयुंन मनुष्यमतिधिमिव यं पञ्च-
जनाःमनुष्याः ऋत्विगयजमानलक्षणाः रानहंव्याः दत्तहविष्काःसन्तःसुप्रयसं शोभनहविलक्षणं
यमग्निं नमसानेनहविलक्षणेन अज्जन्ति सिञ्चन्तितर्पयन्ति सत्त्वं यजस्वेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

वृञ्जेहयन्मंसावृहिर्यावयामिसुग्धुतवंतीसुहृत्तिः ।

अम्यंक्षिसद्वसदनेपृथिव्याअश्रापियज्ञःसूर्येनचक्षुः ॥ ५ ॥

वृञ्जे । ह । यत् । नमंसा । वृहिः । अग्नौ । अयामि । सुक् ।
घृतध्वंती । सुहृत्तिः । अम्यंक्षि । सध्वं । सदने । पृथिव्याः ।
अश्रापि । यज्ञः । सूर्ये । न । चक्षुः ॥ ५ ॥

यद् यदाखलु नमसा हविषासह अग्नौ अग्निसमीपे बर्हिर्वृञ्जे वृजिभेदनार्थः छिद्यते
आह्वियतइत्यर्थः सुवृक्तिः सुदुदोषैर्वर्जिता घृतवती घृतपूर्णालुक् अयामि नियम्यते बर्हिष्यासा-
द्यते तथा पृथिव्याभूमेः सद्ने स्थाने सद्महविरासादनार्थावेदिः अम्पक्षि म्यक्षतिर्गतिकर्मा
गम्यते परिगृह्यते तदानींयज्ञः अश्रायि यजमानेआश्रितोभवति तत्रदृष्टान्तः—सूर्येनचक्षुः यथा
सूर्येसर्वस्येपरकेआदित्येप्रकाशकंतेजःसमवेतितद्दत् ॥ ५ ॥

अथपद्यी—

दशस्यानःपुर्वणीकहोतर्देवेभिरग्नेअग्निभिरिधानः ।

रायःसूनोसहसोवावसानाअतिस्रसेमवृजनंनंहः ॥ ६ ॥ १३ ॥

दशस्य । नः । पुरुषअनीक । होतः । देवेभिः । अग्ने । अग्निर्भिरिः ।

इधानः । रायः । सूनो इति । सहसः । ववसानाः । अति । स्रसेम ।

वृजनम् । न । अंहः ॥ ६ ॥ १३ ॥

हेपुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने देवेभिर्देवैर्घोतमानैः अन्यैरग्निभिःत्वद्विभू-
तिभूतैःसार्धं इधानः इध्यमानोदीप्यमानःसन् नोस्मभ्यं रायोधनानि दशस्य प्रयच्छ हेसहसः
सूनो बलस्यपुत्राग्ने वावसानाः हविषात्वामाच्छादयन्त्वोवयं वृजनंन शत्रुमिव अंहः पापं अ-
तिस्रसेम अतिगच्छेम अतिक्रामेमेत्यर्थः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेनयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

मध्येहोतेतिपल्लचंद्वादशंस्त्रकं भरद्वाजस्वार्थं त्रेष्टुभमाग्नेयं मध्यइत्यनुक्रान्तं पातरनुवा-
काश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

मध्येहोतादुरोणेवर्हिपोराळ्मिस्तोदस्यरोदसीयज्ध्ये ।

अयंससूनुःसहसञ्चतावादूरात्सूर्योऽनशोचिपाततान ॥ १ ॥

मध्ये । होता । दुरोणे । वर्हिपः । राट् । अग्निः । तोदस्यं ।

रोदसी इति । यज्ध्ये । अयम् । सः । सूनुः । सहसः । ऋतश्वा ।

दूरात् । सूर्यः । न । शोचिपा । ततान् ॥ १ ॥

होता देवानामाह्वाता बर्हिषोयज्ञस्य राट् राजामिः तोदस्य तुद्यतेतपसापीड्यतेइतितोदो-
यजमानः तस्यदुरोणेगृहे मध्येनिषीदतीतिशेषः किमर्थं रोदसी यावापृथिव्यौ यजध्वै यद्दुं
सतादृशोयं सहसःसनुः सहसस्पुत्रः ऋतावा सत्यवान् यज्ञवान्खाग्निः सूर्योन् सूर्येइव दूरात्
दूरतएव शोचिषा वेजसा तवान आतनोति विस्तारयति दूरदेशेवर्तमानोपि सूर्येइवसर्वजग-
न्दासयतीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आयस्मिन्त्वेस्वपाकेयजत्रयक्षद्राजन्त्सर्वतातेवनुद्यौः ।

त्रिपधस्थस्ततरुपोनजंहोहव्यामघानिमानुपायजध्वै ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । त्वे इति । सु । अपाके । यजत्र । यक्षत् । राजन् ।

सर्वताताइव । नु । द्यौः । त्रिपधस्थः । तरुपः । न । जंहः ।

हव्या । मघानि । मानुपा । यजध्वै ॥ २ ॥

द्यौःस्तोता सर्वतातेव इवशब्दःपूरकः यज्ञनामैतत् सर्वताती सर्वैस्तायमानेयज्ञे यद्वा सर्व-
शब्दात्स्वार्थिकस्तातिलप्रत्ययः सर्वस्तोता हेयजत्र यष्टव्य राजन् राजमानाग्ने अपाके प्राज्ञे त्वे
यस्मिन्स्त्वेत्वपि सु अत्यन्तं नु क्षिप्तं आयक्षत् आयजति हवींषिजुहोति त्रिपधस्थः त्रिपुल्लोके-
पुसहस्थितः यद्वा गार्हपत्यादिरूपेणविधावस्थितः तादृशस्त्वं तरुपोन तरितासूर्येइव जंहः शीघ्रं-
गन्ताभव जंहइतिहन्तेर्गतिकर्मणोरूपं यद्वा तृषुवनवरणयोरित्यस्मात्कसौरूपंतवर्तानिति तस्य
पद्यार्थरूपमेतत् ततरुपइति तरितुःसूर्यस्येवजंहोवेगस्तवभवत्वित्यर्थः किमर्थं मघानि मंहनीयानि
मशस्यानि मानुषा मनुष्याणांसंबंधीनि हव्या हव्यानि हवींषि यजध्वै यद्दुं देवेभ्योदातुम् ॥२॥

अथतृतीया-

तेजिष्ठा यस्यरतिर्वनेराट्तोदोअध्वन्नरुधसानोअद्यौत् ।

अद्रोचोनद्रवित्वाचेततित्मन्नमर्त्योवर्त्रओपंधीपु ॥ ३ ॥

तेजिष्ठा । यस्य । अरतिः । वनेइराट् । तोदः । अध्वन् । न ।

रुधसानः । अद्यौत् । अद्रोचः । न । द्रविता । चेतति । त्मन् ।

अमर्त्यः । अवर्त्रः । ओपंधीपु ॥ ३ ॥

यस्योम्नेः अरतिर्गञ्चीज्वाला वेजिष्ठा अनिशयेननेजस्विनीसदी वनेराद् द्वावक्षणेन अ-
 रण्येराजमानावर्तते वृधसानोवर्धमानः सोमिः तोदोअध्वंन तोदः सर्वस्यपेरकःस्यः श्रव
 अध्वनि स्वमार्गेन्तस्त्रिंशे अद्यौत् द्योततेप्रकाशते अपिच अदोषान् अद्रोषन्तोष्ण
 प्राणरूपेणसर्वेषामद्रोग्धावायुरिव तादृशः अमर्त्योमरणरहितः सोमिः ओषधीषु ओषः शकः
 एषुधीयतेइत्योषधयोवनानि तेषु द्रविता शीघ्रगामीसन् अवर्चः केनाप्यनारभोयश्चक्ष्मन् त्वन्
 आत्मना स्वप्रकाशेनैवचेतति चेतयति सर्वजगत् ज्ञापयति ॥ ३ ॥

अथास्मिन् लोके स्मेतिपूरकः अस्याग्नेर्भासोरशमीन् पनयन्ति स्तोतारःस्तुवन्ति यद्यदा
वृथा अनायासेन तक्षत् तक्षन् तनूकुर्वन् वनानि सम्यक्दहनं पृथ्वीं विस्तीर्णामरण्यभ्रुव-
मनुयात्यनुगच्छति तदानींपनमन्तीत्यन्वयः योभिः स्पन्दः स्पन्दनवान् विपितोविमुक्तःप्रति-
बन्धरहितः अतएव सद्यः शीघ्रंघवीयान् गन्तुतमोभवति कइव ऋणोन्तायुः ऋणोतिर्गतिक-
र्मां वायुरितिस्तेननाम यथास्तेनःशीघ्रंघन्ताभवति तद्वत् सोयमग्निःधन्वमरुभूमिमतिक्रम्य राइ
राजते यद्वा धन्वन्त्यस्मादापइतिधन्वान्तरिक्षं अतिशयेनान्तरिक्षमाक्रम्यराजते ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

सत्वंनोअर्वन्निदायाविश्वेभिरग्नेअग्निभिरिधानः ॥

वेपिरायोवियासिदुच्छुनामदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ ६ ॥ १४ ॥

सः । त्वम् । नः । अर्वन् । निदायाः । विश्वेभिः । अग्ने । अग्निः ।

इधानः । वेपि । रायः । वि । यासि । दुच्छुनाः । मदेम ।

शतहिमाः । सुवीराः ॥ ६ ॥ १४ ॥

हेअर्वन् गन्तरग्ने सतादृशस्त्वं निदायाः निन्दिन्याः प्रजायाः निन्दायाएववापाहीतिशेषः कथं-
भूतः सन् विश्वेभिः सर्वैरग्निभिः त्वच्छाखाभूतैः इधानः इध्यमानःसन् रायोधनानिच अस्मा-
न्वेषि गमय यद्वा हविर्लक्षणानि धनानि वेपि कामयसे दुच्छुनाः दुःखकारिणीः शत्रुसेनाः
वियासिच विविधंगमयसिच वयंच सुवीराः शोभनपुत्रपीत्राःसन्तः शतहिमाः शतसंबत्सरान् म-
देम मोदेम ॥६॥ ॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

त्वद्विश्वेतिपङ्कचंत्रयोदशंस्तुक्तं भरद्वाजस्यार्षि नैष्टुभमाग्नेयं त्वद्विश्वेत्यनुक्तान्तं प्रातरनु-
वाकाश्विनशस्त्रयोरुकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

त्वद्विश्वासुभगसौभगान्यग्नेवियन्तिवनिनोवयाः ।

श्रुष्टीरयिर्वाजोदृत्रतूर्येदिवोदृष्टिरीड्योरीतिरपाम् ॥ १ ॥

त्वत् । विश्वा । सुभग् । सौभगानि । अग्ने । वि । यन्ति । वनिनः ।

न । वयाः । श्रुष्टी । रयिः । वाजः । दृत्र । तूर्ये । दिवः । दृष्टिः ।

ईड्यः । रीतिः । अपाम् ॥ १ ॥

हेसुभग शोभनधनाग्ने विश्वा विश्वानित्सांणि सौभगानि धनानि त्वत् त्वत्तः विन्यन्ति
 विविधंनिर्गच्छन्ति हिरण्यमूलःत्वावसर्वेषांधनानां हिरण्यंचाग्नेःसकाशादुत्पन्नं तस्यरेतःपरापतव
 तद्धिरण्यमभवदिति श्रुतेः। निर्गमनेदृष्टान्तः—यनिनोनवयाः यथावृक्षादशास्त्राविविधंनिर्गच्छन्ति
 तद्वत् तथा रयिः पशुसंघश्च त्वत्सकाशादेव श्रुष्टीक्षिप्रं व्येति निर्गच्छति पशवोवैरयिःपशूने-
 यावरुन्धेइतितैत्तिरीयकम् । वृत्रतूर्ये वृत्राणांशत्रूणांहंसकेसंग्रामे शत्रून्जेतुं वाजोबलंच त्वत्तोव्ये-
 ति दिवोन्तरिक्षापावृष्टिः सापि त्वत्तएवव्येति अग्नौपास्ताहुतिःसप्तम्यादित्यमुपतिष्ठते । आदि-
 त्याज्यायतेवृष्टिवृष्टेरन्ततःप्रजाइतिस्मरणात् ॥ अतस्त्वमीदृचः सर्वैःस्तुत्यःसत् अपामुक्कानां
 रीतिर्भमयिताभवसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वंभगोनआहिरत्नमिपेपरिज्मेवक्षयसिदस्मवर्चाः ।
 अग्नेमित्रोनवृहत्ऋतस्यासिक्षत्तावामस्यदेवभूरैः ॥ २ ॥

त्वम् । भगः । नः । आ । हि । रत्नम् । इपे । परिज्माइद्व ।
 क्षयसि । दस्मवर्चाः । अग्ने । मित्रः । न । बृहत्तः । ऋतस्य ।
 असि । क्षत्ता । वामस्य । देव । भूरैः ॥ २ ॥

हेअग्ने भगोभजनीयस्त्वं नोस्मभ्यं रत्नं रमणीयंधनं आइपे आगमय पयच्छ इण्गता-
 वित्यस्यैतद्रूपं हीतिपुरकः दस्मवर्चाः दर्शनीयदीप्तिस्त्वं परिज्मेवपरितोगन्तावायुरिव क्षयसि
 सर्वत्रनिवससि यद्वा क्षयतिरेष्वर्षकर्मा सर्वस्येशिपे हेअग्ने मित्रोन ममीतिस्रायकोदेवइव बृहतो-
 महत्तःऋतस्योदकस्य यज्ञस्यवा क्षत्तासि क्षदतिरवदानकर्मा दाताभवसि तथा हेदेव पौतमा-
 नाग्ने भूरैर्वहुलस्य वामस्य वननीयस्य धनस्यच दाताभवसीत्यनुपद्मः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ससत्पन्तिःशवंसाहन्तिवृत्रमग्नेविप्रोविपुणेर्भतिवाजम् ।
 यंत्वंप्रंचेतऋतजातरायासजोपानघ्नापांहिनोपि ॥ ३ ॥

सः । सत्सृपतिः । शर्वसा । हन्ति । वृत्रम् । अग्ने । विप्रः । वि । पुणेः ।
 भूर्ति । वाजम् । यम् । त्वम् । प्रुचेतः । ऋतुज्जात् । राया ।
 सुजोपाः । नम्रा । अपाम् । हिनोपि ॥ ३ ॥

हेअग्ने सत्पतिः सत्वापालयिता सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुं शर्वसा बलेन हन्ति सचदि-
 मोमेधावीसन् पुणेर्वणिजः एतन्नाम्नोसुरस्य वाजमन् बलंवा विभर्ति विद्युज्यहरति इमहो-
 भ्रंइतिभावं हेमचेतः मरुदृष्टान ऋतजाव ऋतमितियज्ञनाम तदर्थंजावाग्ने अपानन्ना नपाव-
 पित्रा पुत्रेण मध्यमस्थानेन वैपुताग्निना सजोपाः संगतस्त्वं यंपुरुषं राया चतुर्थ्यर्थेऽतृतीया
 धनार्थं हिनोपि भेरपसि सहन्तीत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यस्तेसूनोसहसोर्गीर्गिरुक्थैर्यज्ञैर्मर्तानि शितिं वेद्यानद् ।
 विश्वंसदेवप्रतिवारमग्नेधत्ते धान्यं पत्यते वसुधैः ॥ ४ ॥

यः । ते । सूनो इति । सहसः । गीःऽग्निः । उक्थैः । यज्ञैः । मर्तः ।
 निऽशितिम् । वेद्या । आनद् । विश्वम् । सः । देव । प्रति । वा । अरंग् ।
 अग्ने । धत्ते । धान्यम् । पत्यते । वसुधैः ॥ ४ ॥

हेसहसःसूनो बलस्पुत्राग्ने ते तव निशितिं वैक्ष्ण्यं योमर्तोमनुष्योयजमानः गीर्भिः स्तु-
 तिभिः उक्थैः शस्त्रैः यज्ञैर्यजनसाधनैः हविर्भिश्च वेद्या वेद्यापां यज्ञभूमौ आनद् प्रापयति
 समर्वः हेदेव घोतमानाग्ने विश्वं सर्वं अरं पर्याप्तं वाशब्दश्चार्थे धान्यं च प्रतिधत्ते प्रतिधारय-
 ति वसुधैर्वसुभिश्चपत्यते संगच्छते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तानृभ्य आसौश्रवसा सुवीराग्नेसूनोसहसःपुप्यसेधाः ।
 रुणोपियच्छर्वसा भूरिपश्वोवधो वृकायारये जसुरये ॥ ५ ॥

ता । नृभ्यः । आ । सौश्रवसा । सुधीरा । अग्ने । सूनो इति ।
 सहसः । पुप्यसे । धाः । रुणोपि । यत् । शर्वसा । भूरि । पश्वः ।
 वयः । वृकाय । अरये । जसुरये ॥ ५ ॥

हेसहसःसूनो सहसस्पुत्राग्ने सुवीराः शोभनैःपुत्रैरुपेतानि सौश्रवसा सुश्रवांसि शोभ-
नान्यन्नानि ता तानि नृफ्यः शत्रुजनेफ्यः आहाय घाः अस्मासुधेहि किमर्थं पुष्यसे पोषार्थं
यद्वा नृफ्यः स्तुतीननिनृफ्योस्मभ्यं आधेहि आभिपुस्वयेनमयच्छ शवसा बलेनयुक्तस्त्वं भूरि
बहुलं पश्वः पशोःसंबन्धिवद्भ्यादिलक्षणं यद्वयोर्न वृकाय आदात्रे जसुरये उपक्षपयित्रे रु-
णोपि तदन्नमाहत्यमयच्छेत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

वृद्वासूनोसहसोनोविहायाअग्नेतोक्तनयंवाजिनोदाः ।

विश्वाभिर्गीभिर्भूमिपूर्तिमश्यामदेमशतहिमाःसुवीराः ॥६॥१५॥

वृद्वा । सूनो इति । सहसः । नः । विहयायाः । अग्ने । तोकम् ।

तनयम् । वाजि । नुः । दाः । विश्वाभिः । गीःऽभिः । अग्नि । पूर्तिम् ।

अश्याम् । मदेम । शतहिमाः । सुवीराः ॥ ६ ॥ १५ ॥

हेसहसःसूनोमे विहायाः महन्नामैतव महान्स्त्वं नोस्माकं वद्वा वदिवा हितोपदेष्टाभव
अपिञ्च तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रं च वाजि अन्नयुक्तं नोस्मभ्यं दाः देहि अहंस्तोता विश्वाभिः
सर्वाभिर्गीभिस्त्वद्विपयाभिः स्तुतिभिः पूर्तिं कामानांपूर्तिं अश्यामश्यां अभिपामुष्यां अन्यद्गतम् ॥६॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेष्वदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अग्रायइतिपल्लवंचतुर्दशंस्त्रकं भरद्वाजस्यार्पणामेयं पठीशकरी शिष्टाःपञ्चानुष्टुभः तथा-
चानुक्रान्तं-अग्रायआनुष्टुभंशक्यर्थमिति । प्रातरनुवाके आग्नेयेकतौ आश्विनशस्त्रेचेदंस्त्रकं स्त-
वितंच-अग्रायोहोताजनिष्ठेति । अत्रेश्वतुर्वीराख्ये चतुराभेऽहनिवृत्तीयेहनीदंस्त्रकं आज्यशक्तं
सूवितंच-अग्रायोमर्त्यादुवइतिवृत्तीपइति ।

तत्रप्रथमा-

अग्रायोमर्त्योदुवोधिर्जुजोपधीतिभिः ।

भसन्नुपप्रपूर्व्यइर्षवुरीतावसे ॥ १ ॥

अग्रा । यः । मर्त्यः । दुवः । धियम् । जुजोपं । धीतिभिः ।

भसत् । नु । सः । प्र । पूर्व्यः । इर्षम् । वुरीत । अवसे ॥ १ ॥

योमंत्योमनुष्यः अग्ना अग्नौ अग्निविषयं दुवः परिचरणं धियंकर्मच यज्ञादिलक्षणं धी-
तिभिः स्तुतिभिःसार्धं जुजोष सेवतेआचरति समर्त्यः पूर्यः पूर्वेषामुख्यःसन् नु क्षिप्तं प्रभसत्
प्रभासेत् प्रकृष्टप्रकाशवानभवेत् अवसे पुत्रादीनारक्षणार्थं इयमन्नंच वुरीत वृणीत संभजेत श-
त्रुसकाराहाहभेतेत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अग्निरिद्धिप्रचेताअग्निर्वेधस्तमृक्ऋषिः ।

अग्निंहोतारमीळतेयज्ञेषुमनुषोविशः ॥ २ ॥

अग्निः । इत् । हि । प्रश्चेताः । अग्निः । वेधःइतमः । ऋषिः ।

अग्निम् । होतारम् । ईळते । यज्ञेषु । मनुषः । विशः ॥ २ ॥

अग्निरित् अग्निरिव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानवान् नान्यःकश्चित् हियस्मादेवंतस्मात् वेधस्त-
मोविधातृतमोतिशयेनहविर्वहनादीनांकर्मणांकर्ता ऋषिः सर्वस्यद्रष्टाचभवति मनुषोमनुष्यस्य
यजमानस्य विशः प्रजाऋत्विग्लक्षणाहोतारंदेवानामाहातारं तादृशमग्निं यज्ञेषु यागेष्टृङ्घ्वे
स्तुवन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नानाह्यश्रेवसिस्पर्धन्तेरायोअर्यः ।

तूर्वन्तोदस्युमायवोव्रतैःसीक्षन्तोअव्रतम् ॥ ३ ॥

नाना । हि । अग्ने । अवसे । स्पर्धन्ते । रायः । अर्यः । तूर्वन्तः ।

दस्युम् । आयवः । व्रतैः । सीक्षन्तः । अव्रतम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने अर्यः अरेःशत्रोः रायोधनानि अवसे त्वत् स्तोतृणारक्षणार्थं नाना शत्रुसका-
शावपृथक्भूताः स्पर्धन्ते अहमेवपालयान्यहमेवपालयानीतिस्पर्धाकुर्वन्ति आयवोमनुष्यास्ते
चस्तोतारः दस्युमुपक्षपितारंशत्रुं तूर्वन्तोर्हिसन्तः व्रतैस्त्वद्देवत्यैर्यागैः अव्रतंव्रतविरोधिर्नचपुरुषं
सीक्षन्तः सोढुमभिभवितुमिच्छन्तोभवन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निर्प्सामृतीपह्वीरंददातिसत्पतिम् ।

यस्यत्रसन्तिशर्वसःसञ्चक्षिशत्रवोभिया ॥ ४ ॥

अग्निः । अप्साम् । ऋतिःसहम् । वीरम् । ददाति । सत्पतिम् ।

यस्य । त्रसन्ति । शर्वसः । समःचक्षि । शत्रवः । भिया ॥ ४ ॥

अयमग्निः वीरंपुत्रं ददाति स्तोत्रुष्यः प्रयच्छति कीदृशंपुत्रंअप्सां अपामाप्तव्यानांकर्मणां सनितारं संभकारं ऋतीपहं ऋतीनां अरावीनां सोढारं अभिभवितारं सत्पतिं सत्तांकार्मणांपालयितारं यस्यवीरस्य संचक्षि संदर्शनेसति शवसोबलात् भियाभीत्या शत्रवस्तसन्ति उद्विजन्ते तंवीरमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अग्निर्हिविद्वनानिदोदेवोमर्तुरुष्यति ।

सहावायस्यावृत्तोरयिर्वाजेष्ववृत्तः ॥ ५ ॥

अग्निः । हि । विद्वना । निदः । देवः । मर्तः । उरुष्यति । सहृवा ।

यस्य । अवृत्तः । रयिः । वाजेषु । अवृत्तः ॥ ५ ॥

सहावा सहोवलंबंद्वात् देवोदानादिगुणयुक्तोयिः विद्वना ज्ञानेनयुक्तःसम् तं मर्तं मनुष्यं यजमानं निदोनिन्दकात् उरुष्यति रक्षति हीतिपूरकः यस्यमर्तस्य रयिः हविलेक्षणंधनं अवृत्तः रक्षःप्रभृतिभिरनाच्छादितं वाजेषु यज्ञेषु अवृत्तः अन्यैर्यजमानैरसंभक्तं तं हविष्मन्तं यजमानं उरुष्यतीत्यन्वयः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

अच्छानोमित्रमहोदेवदेवानग्नेवोचःसुमतिरोदस्योः । वीहिस्वस्तिसुक्ष्मि
तिदिवोनृद्विपोअंहांसिदुरितानेरेमतातरेमत्तवावसातरेम ॥ ६ ॥ १६ ॥

अच्छं । नः । मित्रमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुमतिम् ।

रोदस्योः । वीहि । स्वस्तिम् । सुक्ष्मितिम् । दिवः । नृत् । द्विषः ।

अंहांसि । वुःःइता । तरेम् । ता । तरेम् । तवं । अवसातरेम् ॥ ६ ॥ १६ ॥

व्याख्यातेयं अक्षरार्थस्तु अनुकूलदीप्ते दानादिगुणयुक्ताग्ने यावापृथिव्योरभिगतुरुचं
अस्मदीयांसुष्टुतिं यष्टव्यान्द्देवानप्रति वोचः प्रब्रूहि स्तुतेर्नेतूनस्मांश्च सुनिवासं अविनाशंगमप
वपंच त्वत्प्रसादावद्देष्टुन् पापानि तत्फलानि दुर्गमनानिचातिक्रामेम व्यवहितानि जन्मान्तररु-
तानिच तान्यतिक्रामेम त्वदीयेनरक्षणेन अत्यन्तमतिक्रामेमेति ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपंचमेपोढशोवर्गः ॥ १६ ॥

इममूपुवइत्येकोनविंशत्यृचंपञ्चदशंस्क्रं आंगिरसस्यवीतहव्यस्यभरद्वाजस्यवार्षं आग्ने-
यं आदौनवजगत्यः तृतीयापष्टचौतुशकर्यंतिशकर्यौ पञ्चदशीशकरी सप्तदश्यनुष्टुप् अष्टादशी-
बृहती दशम्याद्याःपञ्च षोडशयेकोनविंशीचितिसप्तत्रिष्टुभः तथाचानुक्रान्तं—इममूप्वेकोनावी-
तहव्यऋषिर्वा जागतंमागदशम्याः तृतीयापञ्चदशयौशकर्यौपष्टचितिशकर्यनुष्टुबृहत्याउपान्त्येइति
प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौआश्विनशस्त्रेचआदितो नवर्चः सूत्रितंच—इममूपुवोअतिथिमुपबुधमिति ।
दशरत्नेपञ्चमेहनिनवर्चमाज्यशस्त्रंच सूत्रितंच—इममूपुवोअतिथिमुपबुधमिति नवाज्यमिति ।

तत्रप्रथमा—

इममूपुवोअतिथिमुपबुधंविश्वासांविशांपतिमृअसेगिरा ।

वेतीहिवोजनुपाकच्चिदाशुचिज्योक्चिदत्तिगर्भोयदच्युतम् ॥ १ ॥

इमम् । ऊँ इति । सु । वः । अतिथिम् । उपःऽबुधम् । विश्वांसाम् ।

विशाम् । पतिम् । ऋअसे । गिरा । वेति । इत् । दिवः । जनुपा । कत् ।

चित् । आ । शुचिः । ज्योक् । चित् । अत्ति । गर्भः । यत् । अच्युतम् ॥ १ ॥

हेवीतहव्यऋषे भरद्वाजवा वः त्वं विभक्तिवचनयोर्व्यत्ययः इममु इममेवाग्निं गिरा स्तुत्या
सुक्रंजसे सुष्टुप्रसाधय क्रंजति.प्रसाधनकर्मेतिर्यास्कः । कीदृशमतिथिं सततंगन्तारं यद्वा अ-
तिथिवत्पूज्यं उपबुधं उपसिप्रबुद्धं विश्वासां सर्वासां विशां प्रजानां पतिं पाळयितारं जनुपा
जन्मना स्वतएवशुचिः शुद्धोनिर्मलेवाग्निः कच्चिद कदाचिद कस्मिंश्चिद यागकाले दिवो-
चुलोकात् आवेति आगच्छति तदानींपसाधयेत्यन्वयः एवंप्रसाधितोग्निः गर्भः अरण्योर्मध्ये
गर्भवद्वर्तमानः यद्वा यावापृथिव्योर्गर्भभूतःसन् यद्विः अच्युतं च्युतिरहितं नित्यं अग्निहो-
त्रादिसाधनभूतं पयःप्रभतिकं तदज्योक्चिद चिरकालं अत्ति भक्षयति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

मि॒त्रं न॒यं सु॒धितं भृ॒गवो द॒धुर्व॒न॒स्पता॒वीढ्यं॒ मूर्ध्व॒शोचि॒पम् ।
सत्त्वं सु॒प्रीतो॒वीत॒हृव्ये अ॒द्भुत॒प्रश॒स्तिभि॒र्मह॒यसे॒दिवे॒दिवे ॥ २ ॥

मि॒त्रम् । न । यम् । सु॒धितम् । भृ॒गवः । द॒धुः । व॒न॒स्पतौ । ई॒ढ्यम् ।
ऊ॒र्ध्व॒श्शो॒चिप॒म् । सः । त्वम् । सु॒प्रीतः । वी॒त॒हृव्ये । अ॒द्भुत॒ ।
प्र॒श॒स्ति॒भिः । म॒ह॒य॒से । दि॒वे॒दिवे ॥ २ ॥

वनस्पतावरण्यां सुधितं सुषुनिहितं ईढ्यं स्तुत्यं ऊर्ध्वशोचिपं उच्छ्रिततेजस्कं यमिंत्वां
मित्रं नयमिव सस्त्रिभूतमिव भृगवो महर्षयः दधुरादधुः गृहेस्थापितवन्तः हेवद्भुत महन्मे
सतादृशस्त्वं वीतहृव्ये एतत्सन्निष्ठा सुप्रीतः सुषुमीयमाणोभव यतः दिवेदिवे प्रतिदिनं परा-
स्तिभिः प्रकृष्टैःस्तोत्रैः महयसे पूज्यसे भरद्वाजः कृपिथेव वीतहृव्ये दत्तहविष्के भरद्वाज इति यो-
जनीयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सत्त्वं दक्ष॑स्या॒वृ॒को॒वृ॒धो भूर्॒र्यः पर॑स्यान्तर॒स्य॒तरु॑पः । रा॒यः सू॒नो स॒हसो॑
मर्त्ये॒ष्व्वा॒च्छ॒र्दि॒र्यच्छ॒वीत॒हृव्या॒य स॒प्रथो॑ भरद्वा॒जाय॒स॒प्रथः ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । दक्ष॑स्य । अ॒वृ॒कः । वृ॒धः । भूः । अ॒र्यः । पर॑स्य ।
अन्तर॑स्य । तरु॑पः । रा॒यः । सू॒नो इति । स॒हसः । मर्त्ये॑षु । आ ।
छ॒र्दिः । य॒च्छ । वी॒त॒हृव्या॒य । स॒प्रथः । भर॒तृ॒वा॒जाय॒ । स॒प्रथः ॥ ३ ॥

हेअग्ने सतादृशः अवृको वाधकरहितस्त्वं दक्षस्यानुष्ठानसमर्थस्य वृधो वर्धपिता भूः भवसि
तथा परस्य विप्रकृष्टस्य अर्यः अरेः शत्रोः अन्तरस्यान्तिकतरस्य सन्निरुष्टस्य शत्रोः तरुपः
वरिता भवसि अतः कारणात् हेसहसः सूनो समथः सर्वतः पृथुस्त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये भरद्वा-
जाय संभृतहविलक्षणात्प्राप वीतहृव्याय वीतं गमितं हृव्यं हविर्धेनवाद्दृशाप्य भरद्वाजापेतिवापो-
ज्यं रायो धनानि छर्दिर्गृहमायच्छ प्रयच्छ समथ इति पुनरुक्तिरादरार्था ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

अग्निर्माग्निवःसमिधादुवस्यतप्रियंप्रियंवोअतिथिगृणीपणि ।

उपवोगीर्भिरमृतंविवासतदेवोदेवेपुवनतेहिवार्यंदेवोदेवेपुवनतेहिनोदुवः॥ ६

अग्निम् अग्निम् । वः । सम् इडा । दुवस्यत । प्रियम् प्रियम् । वः ।

अतिथिम् । गृणीपणि । उप । वः । गीः इभिः । अमृतम् । विवासत । देवः ।

देवेषु । वनते । हि । वार्यम् । देवः । देवेषु । वनते । हि । नः । दुवः ॥ ६ ॥

हेऽस्मदीयाःस्तोतारोवोयूयं मियंप्रियंअत्यंतंप्रियं वोयुष्माकमतिथि अतिथिवत्पूज्यं गृणी-
पणि शब्दनीयं स्तुत्यं अग्निर्माग्नि अग्निमेव नान्यदेवमित्यर्थः समिधा समिन्धनेन समिद्धिर्वा
दुवस्यत परिचरत यद्वा गृणीपणीतिसप्तम्यन्तं गृणीपणि स्तोत्रे विद्ययतयावर्तमानं अपिच
वोयूयं अमृतममरणं अग्निं गीर्भिःस्तुतिभिः उपेत्य विवासत परिचरत हियस्मात् देवेषुमध्ये
देवोदानादिगुणयुक्तोभिः वार्यं वरणीयं समिदादिकं वनते संभजते हियस्माच्च देवेषुमध्ये
देवोभिः नोस्माकं दुवः परिचरणं वनते संभजते तस्माद्दुवस्यतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

दशमेहन्याग्निमारुतेसमिद्धमितितृचोजातवेदस्पनिविज्ञानार्थः सूत्रितंच-समिद्धमग्नि-
समिधागिरागृणइतितृचश्चेति ।

तत्रमथमासूक्तेसप्तमी-

समिद्धमाग्निंसमिधागिरागृणेशुचिपावकंपुरोअध्वरेध्रुवम् ।

विप्रंहोतारंपुरुवारंमद्रुहंकविंसुम्रैरीमहेजातवेदसम् ॥ ७ ॥

सम् इडा । अग्निम् । सम् इडा । गिरा । गृणे । शुचिम् । पावकम् ।

पुरः । अध्वरे । ध्रुवम् । विप्रम् । होतारम् । पुरुवारम् । अद्रुहम् ।

कविम् । सुम्रैः । ईमहे । जातवेदसम् ॥ ७ ॥

समिद्धं साम्यदीप्तमग्निं समिधा समिधनहेतुभूतया गिरा स्तुत्या गृणे स्तौमि यद्वा स-
मिधा समिद्धिर्दारुभिः समिद्धं साम्यग्निद्धं अपिच शुचिं स्वयंशुद्धं पावकं सर्वेषांशोधकं ध्रुवं
निश्चलं तमग्निं अध्वरे यज्ञे पुरस्करोमीतिशेषः तथाविधं मेधाविनं होतारं देवानामाहातारं पु-
रुवारं बहुभिर्वरणीयं अद्रुहं अद्रोग्धारंसर्वेषामनुकूलं कविं क्रान्तदर्शिनं जातवेदसं जातानां

वेदितारमग्निं सुभैः सुखकरैःस्तोत्रैः ईमहे संभजामहे यद्वा द्वितीयार्थेदृतीया सुमानि धनानि
ईमहे याचामहे ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्वांदूतमग्ने अमृतं युगे युगे हव्यवाहं दधिरे पायुमीड्यम् ।
देवासंश्च मर्तासंश्च जागृविं विभुं विश्पतिं नमसा निपेदिरे ॥ ८ ॥
त्वाम् । दूतम् । अग्ने । अमृतम् । युगेऽयुगे । हव्यवाहम् । दधिरे ।
पायुम् । ईड्यम् । देवासः । च । मर्तासः । च । जागृविम् । विश्पुम् ।
विश्वपतिम् । नमसा । नि । सेदिरे ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वां देवासो देवाश्च मर्तासो मनुष्याश्च दूतं दधिरे विदधिरेरुत्वन्तः कीदृशं त्वां
अमृतममरणं युगेयुगे कालेकाले तत्तद्यामानुष्ठानसमये हव्यवाहं हव्यानां हविषां चोदारं पायुं
पालपितारमीड्यं स्तुत्यं अपिच ते उभयविधाः जागृविं जागरणशीलं विभुं व्याप्तं विश्वविं
विशां पजानां पालपितारं तमग्निं नमसानमस्कारेण हविर्लक्षणान्नेन वा निपेदिरे उपसेदिरे ॥ ८ ॥

अथनवमी—

विभूपन्नप्रउभयान् अनुव्रता दूतो देवानां रजसी समीपसे ।
यत्तं धीतिं सुमतिमा वृणीमहे धंस्मानस्त्रिवरुथः शिवो भव ॥ ९ ॥
विश्वभूपन् । अग्ने । उभयान् । अनु । व्रता । दूतः । देवानाम् ।
रजसी इति । सम् । ईयसे । यत् । ते । धीतिम् । सुमतिम् ।
आवृणीमहे । अर्थ । स्म । नः । त्रिवरुथः । शिवः । भव ॥ ९ ॥

हेअग्ने उभयानुभयविधान् देवान् मनुष्यांश्च विभूपन् विशेषेण भूपयन् अलंकुर्वन् त्वां
अनुव्रता व्रतान्यनुव्रतेषु कर्मसु यागेषु देवानां दूतः सन् रजसी घावापृथिव्यौ समीपसे संचरसि
देवानानेतुं घुलोकंगच्छसि हवीं पिचनेतुमिमं लोकं किंच यद्यस्मात्तेतुभ्यं त्वदर्थं धीतिं कर्म सुमतिं
शोभनां स्तुतिं च आवृणीमहे वयं संभजामहे अथ अतः कारणात् त्रिवरुथस्त्रिस्थानस्त्वं नोस्मा-
कं शिवः सुखकरो भव स्मेत्येतत्पादपूरणम् ॥ ९ ॥

प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराम्नेपेकतौत्रैष्टुभेछन्दसि तंसुप्रतीकमित्यायाः षड्भूचः स्रित्वंच-
तंसुप्रतीकमितिपळिति ।

तत्रमथमास्रकेदशमी-

तंसुप्रतीकंसुदृशंस्वञ्चमविद्वांसोविदुष्टंरंसपेम ।

सयंक्षुद्दिश्वान्वयुनानिविद्वान्प्रह्व्यमृशिरमृतेपुवोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥

तम् । सुदृशं । सुदृशम् । सुदृशम् । अविद्वांसः । विदुःऽन्तरम् ।

सपेम । सः । यक्षत् । विश्वा । वयुनानि । विद्वान् । प्र । ह्व्यम् ।

अग्निः । अमृतेपु । वोचत् ॥ १० ॥ १८ ॥

अविद्वांसोवैदुष्यरहिताअल्पमतमोवयं विदुष्टं विद्वत्तरं सर्वज्ञं तमग्निं सपेम परिचरेम की-
दृशं सुप्रतीकं शोभनागं सुदृशं शोभनदृष्टारं स्वंचं सुदुअञ्चन्तं गच्छन्तं किंच सतादृशोऽग्निः य-
क्षत् देवान्यजतु विश्वा सर्वाणि वयुनानि ज्ञाननामैतत् इहतुज्ञातव्येवर्तंते ज्ञातव्यान्यर्थजातानि
विद्वान् जानन्नग्निः अमृतेपु मरणरहितेपुदेवेषु ह्व्यमस्मदीपं हविः प्रवोचत् प्रववीतु युष्मदर्थं
हविःकल्पितं तदर्थंयुयमागच्छतेत्येवंकथयतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथैकादशी-

तमग्नेपास्युततंपिपिपिस्तुआनद्वक्वयेशूरधीतिम् ।

यज्ञस्यवानिर्शित्तिवोदित्तिवात्तमित्पृणक्षिशर्वसोतराया ॥ ११ ॥

तम् । अग्ने । पासि । उत । तम् । पिपिपि । यः । ते । आनद्व । क्वयेश ।

शूर । धीतिम् । यज्ञस्य । वा । निःशित्तिम् । वा । उत्तुऽइतिम् । वा ।

तम् । इत् । पृणक्षि । शर्वसा । उत । राया ॥ ११ ॥

हेअग्ने तंपुरुषं पासि रक्षसि उतापिच तंपिपिपि कामैःपूरयसि यःपुरुषः हेशूर शौर्यव-
न्मग्ने क्वये कान्तदर्शनाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीतिकर्म स्तुतिया आनद्व प्राप्नोति यद्वा क्रियाग्ने-
हृणंकर्तव्यमिति कर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी कर्तित्वांधीविआनद्व प्रापयतितंपासीत्यन्वयः अपिच

यज्ञस्य यागस्य वा तत्साधनभूतस्यहविषोवा निशिर्वि वा निशितिःसंस्कारःवंवाजदिवि उद्ग-
मनंवा आनद् प्रापयति तमिद् तमेव शवसा वटेन पृणक्षि पूरयसि उतापिच राया धनेन पू-
रयसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्वमग्नेवनुष्यतोनिपाहित्वमुनःसहसावन्नवद्यात् ।

संत्वाध्वस्मन्वदभ्येतुपाथःसरयिःस्पृहयाप्यःसहस्री ॥ १२ ॥

त्वम् । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वम् । ऊँ इति । नः ।

सहसाध्वन् । अवद्यात् । सम् । त्वा । ध्वस्मन्ध्वत् । अग्नि ।

एतु । पाथः । सम् । रयिः । स्पृहयाप्यः । सहस्री ॥ १२ ॥

हेअग्ने त्वं वनुष्यतोहिंसकाच्छत्रोः निपाहि नितरामस्मान्नस हेसहसावन्वदवन्नग्ने त्व-
म् त्वमेव नोस्मानवद्याव पापाव निपाहि त्वात्वां ध्वस्मन्वद् ध्वंसनवद् ध्वस्तदोपं पाथोहविल्ल-
क्षणं अस्माभिर्दत्तमन्नं समभ्येतु सम्यगभिगच्छतु स्पृहयाप्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसं-
ख्यायुक्तः रयिः त्वमादत्तंधनं सम्यगभिगच्छतु ॥ १२ ॥

व्यूहदेशरात्रेपंचमेहन्याग्निमारुतेअग्निर्होवितिद्व्योजातवेदसनिविद्धानीयः सूत्रितंच-अ-
ग्निर्होतागृहपतिःसराजेवितिस्रइति । पत्नीसंयाजेपुमहपतेराद्यानुवाक्या सूत्रितंच-अग्निर्होतागृ-
हपतिःसराजाहव्यवाळग्निरजरःपितानइतिपत्नीसंयाजाइति । आश्विनशस्त्रस्येपैवप्रतिपत् सूत्रि-
तंच-अग्निर्होतागृहपतिःसराजेति । प्रतिपदेकपातिनीपच्छइति ।

सैषासूक्तेत्रयोदशी-

अग्निर्होतागृहपतिःसराजाविश्वंवेदजनिमाजातवेदाः ।

देवानामुतयोमर्त्यानांयजिष्ठःसप्रयंजतामृतावा ॥ १३ ॥

अग्निः । होता । गृहपतिः । सः । राजा । विश्वा । वेद् ।

जनिम । जातश्चेवेदाः । देवानाम् । उत । यः । मर्त्यानाम् ।

यजिष्ठः । सः । प्र । यजताम् । ऋतश्वा ॥ १३ ॥

होता देवानामाह्वाता राजा राजमानः सोमिः गृहपतिः गृहाणांपतिरधिपतिर्भवति तथा विश्वा विश्वानिसर्वाणि जनिम जन्मानि जन्मवन्ति भूतजातानि जातवेदाः जातप्रज्ञःसन् वेद वेत्तिजानाति योमिःदेवानामिन्द्रादीनां उतापिच मर्त्यानांमनुष्याणांचमध्ये यजिष्ठः अतिशयेनपष्टाभवति ऋतावा ऋतंसत्यंयज्ञोवातद्वान्सोमिः मयजतां प्रकर्षेणदेवान्यजतु ॥ १३ ॥

अग्नेपदचेतिदर्शपूर्णमासयोःस्विष्टकृतोयाज्या सूत्रितंच—अग्नेपदद्यविशोअध्वरस्यहोत-
रित्यनवानंयजतीति ।

सैषासूक्तेचतुर्दशी—

अग्नेपदद्यविशोअध्वरस्यहोतःपावकशोचेवेष्टुंहियज्वा ।

ऋतार्यजासिमहिनावियद्भूर्ह्व्यावहयविष्टयातेअद्य ॥ १४ ॥

अग्ने । यत् । अद्य । विशः । अध्वरस्य । होतरिति । पावकश्शोचे ।

वेः । त्वम् । हि । यज्वा । ऋता । यजासि । महिना । वि ।

यत् । भूः । ह्व्या । वह । यविष्ट । या । ते । अद्य ॥ १४ ॥

हेअध्वरस्यहोतः यज्ञस्यनिष्पादक पावकशोचे शोधकदीप्ते एवंभूतहेअग्ने अद्यास्मिन्का-
टे विशोमनुष्यस्य यजमानस्य यत्कर्तव्यं तद्वेः कामयस्व हियस्मात् त्वंयज्वा देवानांय-
ष्टाभवसि तस्मात् त्वंऋता ऋते यज्ञे यजासि देवान्यज अपिच महिना महिना स्वमाहात्म्ये-
न यद्यस्मात् विभूःविभवसि व्याप्तोभवसि अतःकारणात् हेयविष्ट युक्तमात्रे तेषुभ्यं त्वदर्थं अ-
घेदानीं या यानि ह्व्यानि जुहुमः तानि ह्व्या ह्व्यानि हवींषि वह स्वकीपांस्विष्टकृदाख्यात-
नुं मापय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

अभिप्रयांसिसुधितानिहिरव्योनित्वादधीतरोदसीयजध्वै ।

अवानोमघवृन्वाजंसातावग्नेविश्वानिदुरितानरेमतातरेमत्तवाव

सानरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥

अभि । प्रयांसि । सुधितानि । हि । रव्यः । नि । त्वा । अधीत ।

रोदसी । दति । यजध्वै । अवं । नः । मघवृन् । वाजंसातौ । अग्ने ।

विश्वानि । दुरः । दृता । तरेम । ता । तरेम । तवं । अवंसा । तरेम ॥ १५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने सुधितानि सुनिहितानि वेद्यामासादितानि पर्यास्यन्वानि हविलक्ष्णान्यभित्यः
अभिपश्यसि हिपूरकः तादृशंत्वां रोदसी धावावृधिव्यौ एतदुपलक्षितान्सर्वांन्देवान् यजथ्यै य-
धुनिदधीत अयंयजमानोनिहितवान् हेयघवजग्ने नोस्मान्वाजसातौ संग्रामे अन्नस्यसंभजनेवा
निमित्तभूते धव रक्ष वयंच विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुःखानि तरेमातिक्रमेम
अन्यद्गतम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अग्निपण्यनेअग्नेविश्वेभिरित्येषानुवक्तव्या सूत्रितंच—अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरित्यर्ध-
चंआरमेदिति । सैसासूक्तेषोडशी—

अग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरुर्णावन्तंप्रथमःसीदयोर्निम् ।

कुलायिनंघृतवन्तंसवित्रेयज्ञंनययजमानायसाधु ॥ १६ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । सू३अनीक । देवैः । ऊर्णावन्तम् । प्रथमः ।

सीद । योर्निम् । कुलायिनम् । घृतवन्तम् । सवित्रे । यज्ञम् ।

नय । यजमानाय । साधु ॥ १६ ॥

हेस्वनीक सुज्वालाम्ने विश्वेभिः विश्वैःसर्वैर्देवैःसह ऊर्णावन्तं ऊर्णास्तुकावन्तं योर्नि
उत्तरवेदिलक्षणस्थानं प्रथमः सर्वेषुदेवेषुमुख्यस्त्वं सीद उपविश कीदृशंयोर्नि कुलायिनं कुला-
योनीडं तत्सदृशं गुग्मुत्वादिसंभरणोपतं तथाचश्रूयते—कुलायमिवह्येतद्यज्ञेक्रियतेपत्नैतुद्गारावाः
परिधयोगुग्मुत्पूर्णास्तुकाःसुगन्धितेजनांतीति । घृतवन्तं व्याघारणाज्ययुक्तं एवमुत्तरवेद्यानिषण्ण-
स्त्वं सवित्रे हविषामेरपित्रेयजमानाय पठचर्थेचतुर्थ्येषा ईदृशस्ययजमानस्य यज्ञं साधु आ-
ज्वेननय देवान्सापय ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

दुममुत्पमंथर्ववदाग्निमन्थन्तिवेधसः ।

यमंङ्कयन्तमानयन्मूर्श्याव्याभ्यः ॥ १७ ॥

दुमम् । ऊँ इति । रयम् । अयुर्ववत् । अग्निम् । मन्थन्ति । वेधसः ।

यम् । अङ्कयन्तम् । आ । अनयन् । अमूर्म् । श्याव्याभ्यः ॥ १७ ॥

वेधसःकर्मणांविधातारऋत्विजः इमंदृश्यमानं त्वं तंपूर्वोक्तगुणमग्निं अधर्ववत् यथाअथ-
 वार्ष्यऋषिःपुराअमन्नात् तथाअन्थन्ति मन्थन्ति अरण्योःसकाशावजनयन्ति अंकूपन्तं कुत्सित-
 मंचनंगमनंअंकु तदाऽमनइच्छन्तं देवेऽयोनिर्गत्य इतस्ततःपलायमानं अमूरं अमूढं यमग्निं श्या-
 व्याश्यः श्यावीतिराजिनाम तत्रभवास्त्वमसःसंहृतयःश्याव्याः ताश्यःसकाशादानयन् आगमयन्
 तंमंथन्तीत्यन्वयः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

जनिष्वादेववीतयेसर्वतातास्वस्तये ।

आदेवान्वक्ष्यमृतांक्रतावृधोयज्ञदेवेषुपिस्पृशः ॥ १८ ॥

जनिष्वा । देवऽवीतये । सर्वऽताता । स्वस्तये । आ । देवान् ।

वृक्षि । अमृतान् । ऋतऽवृधः । यज्ञम् । देवेषु । पिस्पृशः ॥ १८ ॥

हेअग्ने सर्वताता सर्वैस्तायमानेयते मध्यमानस्त्वं जनिष्वा प्रादुर्भव किमर्थं देववीतये
 देवकामाययजमानाय षष्ठ्यर्थेचतुर्थ्येषा ईदृशस्ययजमानस्य स्वस्तये अविनाशार्थं जनित्वा
 च अमृतान् मरणरहितान् क्रतावृधोयज्ञस्यवर्धयितुन् देवानावक्षि आवह तदनन्तरं तेषुदेवेषु
 अस्मदीयंयज्ञंपिस्पृशः स्पर्शय मापयेत्यर्थः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

वयमुत्वागृहपतेजनानामग्नेअकर्मसमिधावृहन्तम् ।

अस्थूरिनोगार्हपत्यानि सन्तुतिग्मेन नस्तेजसा संशिशधि ॥ १९ ॥ २० ॥

वयम् । ऊँ इति । त्वा । गृहऽपते । जनानाम् । अग्ने ।

अकर्म । समुऽद्धा । वृहन्तम् । अस्थूरि । नः । गार्हऽपत्यानि ।

सन्तु । तिग्मेन । नः । तेजसा । सम् । शिशधि ॥ १९ ॥ २० ॥

हेगृहपते यज्ञानांपात्काग्ने जनानां प्राणिनांमध्ये वयम् वयमेव त्वा त्वांसमिधा समिन्धनेन
 वृहन्तं महान्तं अकर्म कृतवन्तःस्मः अतःकारणात् नोस्माकं गार्हपत्यानिगृहपतित्वानि अस्थू-
 रि अस्थूरिणि एकाश्वपुक्तःशकटःस्थूरिरित्युच्यते तद्विपरीतोबहुभिरश्वैरुपेतःशकटोऽ-

स्थूरिः तेनचसंपूर्णातलक्ष्यते अस्थूरीणि पुत्रपशुधनादिभिःसंपूर्णानिभवन्तु अपिच नोस्मान्
विग्मेन वीक्षणेनतेजसा संशिशधि सम्यद्भिश्य सम्यक्तीक्ष्णीकुरु संयोजयेत्यर्थः ॥ १९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

॥ इतिपष्ठमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाके अष्टसूक्तानि तत्रत्वमग्नेयज्ञानामितिअष्टाचत्वारिंशद्वचंप्रथमंसूक्तं भरद्वा-
जस्यार्थमाग्नेयं आद्यापठीचवर्धमानागायत्रीपट्कसप्तकाष्टकाःसावर्धमानेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात्
सप्तविंशयनुष्टुप् आतेअग्नेअग्निदेवासइत्येतेऋचावनुष्टुभौ तयोःपूर्वावीतीयोदेवमितित्रिष्टुप् शिष्टा-
ष्टाचत्वारिंशद्वचोगायत्र्यः तथाचानुक्रम्यते—त्वमग्नेष्टाचत्वारिंशद्गायत्रं वर्धमानाद्यापठीचसप्त-
विंशयनुष्टुप्त्रिष्टुप्पूर्वेचांत्येइति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरग्नेयेऋतौगायत्रेछन्दसीदंसूक्तमुच्यते
तत्रान्यास्त्विस्रस्रकचउद्धर्तव्याः सूच्यतेहि—त्वमग्नेयज्ञानामितिस्त्रउत्तमापुद्धरेदिति । विश्वजि-
विआग्निमारुते बृहत्सामयद्यग्निष्टोमसामस्यात् तदानीं आद्याःपञ्चःस्तोत्रियानुरूपार्थाः सूत्रित्वं
हि—त्वमग्नेयज्ञानामितिस्तोत्रियानुरूपविति ।

तत्रप्रथमा—

त्वमग्नेयज्ञानांहोताविश्वेषांहितः । देवेभिर्मानुषेजने ॥ १ ॥

त्वम् । अग्ने । यज्ञानाम् । होता । विश्वेषाम् । हितः ।

देवेभिः । मानुषे । जने ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं विश्वेषां सर्वेषां सप्तसंस्थारूपेणाभिन्नानांयज्ञानांहोता हेमनिष्पादकोसि यद्वा
यज्ञानांसंबन्धीदेवानामाह्वावाभवसि कुतइत्यतआह यस्मारवं मानुषे मनोःसंबन्धिनिमनुष्ये
जने यजमाने देवेभिर्देवैः हितः होतृत्वेननिहितोसि तस्मादित्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सनोमन्द्राभिरध्वरेजिह्वाभिर्यजामहः । आदेवान्वाक्षियक्षिच ॥२॥

सः । नुः । मन्द्राभिः । अध्वरे । जिह्वाभिः । यज् । महः ।

आ । देवान् । वक्षि । यक्षि । च् ॥ २ ॥

हेअग्ने सत्त्वं नोस्माकमध्वरेयज्ञे मन्द्राभिर्मदकरीभिः स्तुत्याभिर्वा जिह्वाभिः ज्वालाभिः महो-
महतोदेवान्यज हविर्भिस्वर्षम कथंतदिति उच्यते देवान्यष्टव्यानिन्द्रादीन् आवसि आवह
ततोयक्षिच यजच हवींषितेभ्योदेहीत्यर्थः ॥ २ ॥

पाथिकृत्यामग्नेः पथिकृतोनुवाक्या वेत्थेत्येषा सूत्रितंच-वेत्थाहिबेधोअध्वनआदेवानामपि
पन्थामगन्मेति ।

तैपावृतीया-

वेत्थाहिबेधोअध्वनःपथश्चदेवाअंसा । अग्नेयज्ञेपुंसुक्रतो ॥ ३ ॥

वेत्थ । हि । वेधः । अध्वनः । पथः । च । देव । अंसा ।

अग्ने । यज्ञेपु । सुक्रतो इति सुक्रतो ॥ ३ ॥

हेबेधः विधातः सुक्रतो शोभनकर्मन् देव दानादिगुणयुक्ताग्ने त्वं यज्ञेपुदर्शपूर्णमासादिया-
गेपु अध्वनोमहामार्गान् पथश्चक्षुद्रमार्गांश्च अंसा जवेन वेत्थ जानासि हियस्मादेवं तस्मात्
कारणात् यज्ञमार्गाद्दृष्टंयजमानं पुनस्तंमार्गं प्रापयेत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वामीच्छेअर्धद्विताभरतोवाजिभिःशुनम् । ईजेयज्ञेपुयज्ञियम् ॥ ४ ॥

त्वाम् । ईच्छे । अर्ध । द्विता । भरतः । वाजिभिः । शुनम् ।

ईजे । यज्ञेपु । यज्ञियम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वाभरतः दीप्सविः एतत्संज्ञोराजा वाजिभिः वाजोहविल्लक्षणमन्तद्वद्भिर्भृत्वि-
ग्भिःसह द्विता द्विविधं इष्टमाप्त्यनिष्टपरिहाररूपेणद्विधाभिन्नं शुनं सुखमुदिश्य ईच्छे स्तुतवा-
न् स्तुत्वाच यज्ञियं यज्ञार्हं त्वां यज्ञेपु तृतीयार्थेसप्तमी यज्ञेः ईजे इष्टवान् तरमैत्वयुभयविधंस्तु-
संपादाइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वमिमावार्यापुरुदिवोदासायसुन्वते । भरद्वाजायदाशुपे ॥ ५ ॥ २ ॥

त्वम् । इमा । वार्या । पुरु । दिवःऽदासाय । सुन्वते ।
भरत्ऽर्वाजाय । दाशुषे ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेअग्ने त्वं इमा इमानि दृश्यमानानि पुरु पुरुणि बहूनि वार्या वार्याणिवरणीयानिसं-
भजनीयानिघनानि दिवोदासाय सुन्वते सुप्तोपममेतव यथासोमाभिपवंकुर्वतेदिवोदासाख्यायराज्ञे
मादाः तथा दाशुषे हवींषिदत्तवतेभरद्वाजायऋषये देहीतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽपकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

त्वंदूतोअमर्त्यर्वावहाद्वैव्यंजनम् । शृण्वन्विप्रस्यसुष्टुतिम् ॥ ६ ॥
त्वम् । दूतः । अमर्त्यः । आ । वह । वैव्यम् । जनम् ।
शृण्वन् । विप्रस्य । सुष्टुतिम् ॥ ६ ॥

अमर्त्योमरणधर्मस्त्वं दूतोभूत्वा वैव्यं देवसंबन्धिनंजनमावह अस्मघ्नो आनय किंकुर्वन्
विप्रस्य मेधाविनोभरद्वाजस्य सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिंशृण्वन् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वामग्नेस्त्राध्योर्देवर्तासोदेववीतये । यज्ञेषुदेवमीळते ॥ ७ ॥
त्वाम् । अग्ने । सुष्ट्राध्यः । मर्तासः । देवर्वातये ।
यज्ञेषु । देवम् । ईळते ॥ ७ ॥

हेअग्ने देवं द्योतमानं त्वां स्वाध्यः शोभनाप्यानाः मर्तासोमनुष्याः देववीतये देवानां-
पणार्थं यज्ञेषु ईळते स्तुवेति याचन्तेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तवप्रयक्षिसंष्टशंभुतऋतुंसुदानंभः । विश्वेजुपन्तकामिनः ॥ ८ ॥
तवं । प्र । यक्षि । सम्ष्टशम् । उत । ऋतुम् । सुदानंभः ।
विश्वे । जुपन्त । कामिनः ॥ ८ ॥

हेअग्ने तव संदशं सम्यक्दर्शनीयं यद्वा सम्यग्द्रष्टारं सर्वस्यभासकंतेजः प्रयक्षि प्रयक्षे प्र-
कर्षेणपूजयामि उतापिच सुदानवः सुदानोः शोभनदानस्य तव कर्तुं कर्म प्रज्ञानंवा पूजयामि न
केवलमहमेव किंतु अन्येविश्वेसर्वेपि यजमानाः कामिनः त्वदनुग्रहात्तैरतैःकामैरुपेताःसन्तः जु-
पन्त त्वदीयंसंदशंकर्तुंचसेवन्ते ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वंहोतामनुर्हितोवह्निरासाविदुष्टरः । अग्नेयक्षिदिवोविशः ॥ ९ ॥

त्वम् । होता । मनुःऽहितः । वह्निः । आसा । विदुःऽष्टरः ।

अग्ने । यक्षि । दिवः । विशः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वंहोता होतृत्वेन मनुर्हितः मनुनाआहितोसि आसा आस्येन आस्यभूतयाज्वा-
लया वह्निर्हविषांवेत्ता विदुष्टरः अतिशयेनविद्वान् अतःकारणात् त्वं दिवः द्युलोकसंबन्धिनीः
विशः दैवीःमजाः यक्षि यज ॥ ९ ॥

दर्शपूर्णमासयोःसामिधेनीषु अग्नआयाहीत्याद्यास्तिसः सूत्रितंच-अग्नआयाहिवीतये-
गृणानर्द्दन्त्येनमस्यस्तिरइति । गार्हपत्याहवनीययोर्मिथःसंसर्गे अग्नयेवीतयेष्टाकपालःपुरो-
द्वाशः तस्यअग्नआयाहीत्येपानुवाक्या सूत्रितंच-अग्नआयाहिवीतयेयोआर्भिर्देववीतयइति ।

सैवासूक्तेदशमी-

अग्नआयाहिवीतयेगृणानोहृव्यदातये । निहोतासस्तिवर्हिषि ॥ १० ॥ २२

अग्ने । आ । याहि । वीतये । गृणानः । हृव्यऽदातये । नि ।

होता । सस्ति । वर्हिषि ॥ १० ॥ २२ ॥

हेअग्ने त्वमायाहि आगच्छ किमर्थं वीतये हविषांभक्षणार्थं किंच हृव्यदातये हृव्यानि
हवींषिदेवेभ्योदातुं गृणानः स्तूयमानस्त्वं वर्हिषि आस्तीर्णदर्भे होतासत् निपत्ति निपीद उप-
पिश ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यअग्नेर्द्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

तंत्वांसमिद्धिरह्निरघृतेनवर्धयामसि । बृहच्छोचापविष्टया ॥ ११ ॥

तम् । त्वा । समित्क्षितिः । अद्भिरः । घृतेन । वर्धयामसि ।
बृहत् । शोच । यविष्ट्य ॥ ११ ॥

हेअद्भिरः अद्भनादिगुणयुक्त अद्भाररूपवा अद्भिरसःपुत्रवाग्ने तं पूर्वोक्तगुणं त्वा त्वा
समित्क्षिः समिन्धनहेतुभिर्दारुभिः घृतेनाज्येनच वर्धयामसि वर्धयामःअतोहेयविष्ट्य युवतमाग्ने
बृहत् महत् अत्यन्तं शोच दीप्यस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी—

सनःपृथुश्रवाप्यमच्छादेवविवाससि । बृहदग्नेसुवीर्यम् ॥ १२ ॥
सः । नः । पृथु । श्रवाप्यम् । अच्छ । देव । विवाससि ।
बृहत् । अग्ने । सुवीर्यम् ॥ १२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने सपूर्वोक्तगुणस्त्वं पृथु विस्तीर्णं श्रवाप्यं श्रवणीयं पशस्यं बृहन्मह-
त् सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोस्मानच्छविवाससि अभिगमय अत्रवाजसनेयकं—अच्छादे-
वविवाससीति तन्नोगमयेत्यैवैतदाहेति ॥ १२ ॥

अग्निमन्थनेत्वामग्नेपुष्करादधीत्याद्यास्तिस्रञ्चोनूच्याः सवितंच—त्वामग्नेपुष्करादधी-
तितिसृणामर्धर्चंशिष्टारमेदिति ।

तत्रमथपासूक्तेत्रयोदशी—

त्वामग्नेपुष्करादध्यर्थ्वानिरमन्थत । मूर्ध्निविश्वस्यवाचतः ॥ १३ ॥
त्वाम् । अग्ने । पुष्करात् । अर्धि । अर्थ्वानि । निः । अमन्थत ।
मूर्ध्निः । विश्वस्य । वाचतः ॥ १३ ॥

हेअग्ने अथर्वा एतत्संज्ञकविः त्वां पुष्करादधि पुष्करपर्णेनिरमन्थत अरण्योः
सकाशादजनमत् कीदृशात् पुष्करात् मूर्ध्निः मूर्ध्वद्धारकात् विश्वस्य सर्वस्यजगतः वाचतोवाह-
कात् पुष्करपर्णेहिप्रजापतिःभूमिमथयत् तत्पुष्करपर्णेप्रथयदितिश्रुतेः । भूमिश्चसर्वजगतआधा-
रभूतेति पुष्करपर्णस्यसर्वजगद्धारकत्वं अत्र पुष्करशब्देनपुष्करपर्णमभिधीयते इत्येतच्चतै-
त्तिरीपकेविस्पष्टमान्नातं—त्वामग्नेपुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णेस्तेनमुपश्रुतमविन्ददिति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तमुत्वाद्ध्यङ्कपिःपुत्रईधेअथर्वणः । वृत्रहणंपुरंदरम् ॥ १४ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । दध्यङ् । ऋपिः । पुत्रः । ईधे । अथर्वणः ।
वृत्रहणम् । पुरम्इदरम् ॥ १४ ॥

हेअग्ने यजकगुणः तमु तमेव त्वामथर्वणःपुत्रोदध्यङ्एतत्संज्ञऋपिः ईधेदीपितवान् कीदृ-
शं वृत्रहणं आवरकाणांशत्रूणांहन्तारं पुरंदरं असुरपुराणांदारयितारम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

तमुत्वापाथ्योवृपासमीधेदस्युहन्तमम् । धनंजयंरणेरणे ॥ १५ ॥ २३ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । पाथ्यः । वृपा । सम् । ईधे । दस्युहन्तमम् ।
धनम्इजयम् । रणेइरणे ॥ १५ ॥ २३ ॥

पाथ्योवृपानामकश्चिदपिः तमु तमेव त्वा त्वां हेअग्ने समीधे समैध समदीपयत् कीदृशं
दस्युहन्तमं अतिशयेन दस्पूनां उपक्षपयितृणां शत्रूणां हन्तारं रणेरणे युद्धेयुद्धे धनंजयं धना-
नजितारम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेवयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

उक्थयेकती तृतीयसवने भैत्रावरुणस्य एसृष्वित्यादिकौष्टचौस्तोवृपानुरूपौ आभि-
प्रविकेपुउक्थयेपुत एतौवैकल्पिकौस्तोत्रियानुरूपौ आभिप्रविकेपुउक्थयेपु सूत्रितंच-ए-
सृपुत्रवाणितआभिरगामिभारतइति पौनराधेयिक्रमामिष्टौ उत्तराज्यभागस्य एसृष्वित्य-
नुवाक्या सूत्रितंच-एसृपुत्रवाणितइत्याग्नेयावाज्यभागविति ।

सैपासूक्तेपोडशी-

एसृपुत्रवाणितेभ्रंइत्थेतंरागिरः ॥ एभिर्विभ्रांसइन्दुभिः ॥ १६ ॥

आ । इहि । ऊँ इति । सु । ब्रवाणि । ते । अग्ने । इत्था । इतराः ।
गिरः । एभिः । वधसि । इन्दुभिः ॥ १६ ॥

हेअग्ने एहि आगच्छ ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरःस्तुतीः इत्था इत्थमेनेनप्रकारेण सु सुवृ ब्र-
वाणीत्याशास्यते ताःस्तुतीः शृष्वित्यर्थः उइत्येतत्पूरकं इतराः अहुरैः कृताःस्तुतीः शृष्वि-

तिशेषः तथा चन्द्राक्षणं—अग्निरित्थेतरागिरइत्यस्युर्थाह्वाइतरागिरइति । अपिच आगतस्त्वं प-
भिरैतेः इन्दुभिः सौमैः वर्धसे वर्धस्व ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

यत्र कंच ते मनो दक्षं दधस उत्तरम् । तत्रासदः कृणवसे ॥ १७ ॥

यत्र । कं । च । ते । मनः । दक्षम् । दधसे । उत्तरम् । तत्र ।
सदः । कृणवसे ॥ १७ ॥

हेअग्ने ते तव मनः अनुग्रहात्मकमन्तःकरणं यत्र यस्मिन्देशे कच कस्मिंश्चिद्यजमानेव-
तंते तत्र तस्मिन्यजमाने उत्तरमुद्धततरं श्रेष्ठं दक्षं बलं बलकरमर्जवा दधसे धारयसि तथा
सदः स्थानंच कृणवसे तस्मिन्यजमानेकरोषि ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी—

नहिते पूर्तमक्षिपद्भवन्नेमानां वसो । अथादुवो वनवसे ॥ १८ ॥

नहि । ते । पूर्तम् । अक्षिपत् । भुवत् । नेमानाम् । वसो इति ।
अथ । दुवः । वनवसे ॥ १८ ॥

हेअग्ने तेत्वदीयं पूर्तं पूरकं तेजः अक्षिपत् अक्ष्णोःपातकं विनाशकं नहिभुवत् नभवत्
सर्वदास्माकं दर्शनसामर्थ्यं करोतु हेनेमानां वसो नेमशब्दः अल्पवाची मनुष्याणां मध्ये कतिपयानां
यजमानानां वासकं अथ अतः कारणात् दुवः अस्माभिर्यजमानैः कृतपरिचरणं वनवसे सं-
भजस्व ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

आग्निरंगामिभारंतो वृत्रहा पुरुचेतनः । दिवो दासस्य सत्पतिः ॥ १९ ॥

आ । अग्निः । अंगामि । भारतः । वृत्रहा । पुरुचेतनः ।
दिवः दासस्य । सत्पतिः ॥ १९ ॥

अयमग्निः आ अगामि अस्माभिःस्तुतिभिरभ्यगम्यत कीदृशःभारतः हविषांभर्ता दि-
वोदासस्य एतत्संज्ञस्यराज्ञः वृत्रहा वृत्राणांशत्रूणांहन्ता पुरुचेतनः पुरुणांचहुनचितथिताज्ञाया
सर्वतद्दत्तार्थः सत्पतिः सतांयजमानानांपालयिता ॥ १९ ॥

अथविंशी—

सहिविश्वातिपार्थिवारयिदाशंमहित्वना ।

वृन्वन्नवातोअस्तृतः ॥ २० ॥ २४ ॥

सः । हि । विश्वा । अति । पार्थिवा । रयिम् । दाशात् । महिःत्वना ।

वृन्वन् । अवातः । अस्तृतः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सत्वस्वग्निः विश्वा विश्वानिसर्वाणि पार्थिवा पृथिव्यांभवानिभूतजातानि महि-
त्वना महत्त्वेनस्वमहिम्ना अविक्रामन् रयिं धनं दाशत् अस्मभ्यंददातु यद्वा विश्वं सर्वं पार्थिवं
पृथिव्यां विद्यमानंधनं अतिशयेन दाशद्दातु कीदृशोग्निः महित्वना महत्त्वेनतेजसा वृन्वन्
काष्ठानिशत्रून्त्राहिंसन् अवातः अन्यैःशत्रुभिरप्रतिगतः अस्तृतः केनाप्यर्हिंसितः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी—

सप्रत्नवन्नवीयसाग्नेद्युम्नेनसंयता । बृहत्तन्थभानुना ॥ २१ ॥

सः । प्रत्नश्चत् । नवीयसा । अग्ने । द्युम्नेन । सम्यद्यता । बृहत् ।

तन्थ । भानुना ॥ २१ ॥

हेअग्ने यःपूर्वोक्तगुणविशिष्टः सतादृशस्त्वं प्रत्नवत् प्रत्नेनपुराणेन नवीयसा नवतरेण द्युम्ने-
नद्योतमानेन संयता संगच्छता सम्यग्व्यामुवता भानुना तेजसा बृहन्महदन्तरिक्षं तन्थ विस्ता-
रयसि ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी—

प्रवःसखायोअग्नेस्तोमंयज्ञंचष्टष्णुया । अर्चगार्यचवेधसे ॥ २२ ॥

प्र । वः । सखायः । अग्र्ये । स्तोमम् । यज्ञम् । च । धृष्णुद्या ।
अर्च । गार्ग्य । च । वेधसे ॥ २२ ॥

हेसखायः समानख्यानाः ऋत्विजः वीर्यं धृष्णुया शत्रूणां धर्षकाय वेधसे विधात्रे अ-
ग्र्ये स्तोमं स्तोत्रं गाय गायत तथा यज्ञं यजनसाधनं हविश्च मार्चं प्रयच्छ ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

सहियोमानुपायुगासीदुद्धोताकृविक्रतुः ।
दूतश्चहव्यवार्हनः ॥ २३ ॥

सः । हि । यः । मानुपा । युगा । सीदत् । होता । कृविक्रतुः ।
दूतः । च । हव्यवार्हनः ॥ २३ ॥

सहि सखत्वग्निः सीदत् सीदतु अस्पदीयेयज्ञे बर्हिष्युपविशतु योभिःहोता देवानामाह्वाता
कृविक्रतुः क्रान्तपक्षः मानुषायुगा मानुषाणियुगानिमनुष्यसंबन्धिनोयज्ञार्हान्कालविशेषान् ये-
षुयागाननुष्ठीयन्ते अत्यन्तसंयोगेद्वितीया एतावन्तकालं देवानांदूतः सहव्यवाहनोहविषांवि-
वाचभवति ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

ताराजानाशुचिब्रतादित्यान्मारुतंगुणम् ।
वसोपक्षीहरोदसी ॥ २४ ॥

ता । राजाना । शुचिंब्रता । आदित्यान् । मारुतम् । गुणम् ।
वसो इति । यक्षि । इह । रोदसी इति ॥ २४ ॥

ता तौ प्रसिद्धौ राजाना राजमानौ शुचिब्रता शुचिकर्माणौ मित्रावरुणौ आदित्यान्दि-
वेःपुत्रान् धाम्नादीन् मारुतंगणं मरुतांसंपंच रोदसी धावापृथिव्यौच एतान्देवान् हेवसो वा-
सकामे इहास्मिन्पक्षे यक्षि यज ॥ २४ ॥

अथपञ्चविंशी-

धस्वतिअग्नेसंदृष्टिरियत्नेमर्त्याय । ऊर्जोनपाद्मृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥

वस्वी । ते । अग्ने । समऽदृष्टिः । इप॒इयते । मर्त्याय । ऊर्जः ।
नपात् । अमृतस्य ॥ २५ ॥ २५ ॥

हेऊर्जोऽनपाद बलस्यपुत्राग्ने अमृतस्य मरणरहितस्य ते तव संदृष्टिः दीप्तिः वस्वीवासपिवित्री मशस्येत्यर्थः सा मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय इपयते इपमन्मिच्छति ददातीत्यर्थः ॥ २५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेषश्चाविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथपाङ्क्तिं—

कत्वा॒दा॒अस्तु॒श्रेष्ठो॒द्यत्वा॒वन्वन्तु॒सुरे॒कणाः । मर्त॑आनाशसुवृक्तिम् ॥ २६ ॥

कत्वा । दाः । अस्तु । श्रेष्ठः । अद्य । त्वा । वन्वन् । सुरेकणाः ।
मर्तः । आनाश । सुवृक्तिम् ॥ २६ ॥

हेअग्ने अघेदानीं कत्वा कर्मणा परिचरणात्मना त्वा त्वां वन्वन् संभजन् दाः हविषि दातायजमानः श्रेष्ठोऽतिशयेनमशस्योस्तु सुरेकणाः शोभनधनश्चास्तु तथा समतोमनुष्यः सुवृक्तिं त्वद्विषयां सुष्ठुर्विच आनाश व्यामोतु तव सर्वदास्तोताभवत्वित्यर्थः ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी—

तेते॑अग्ने॒त्वोता॒इपय॑न्तो॒विश्व॒मायुः ।
तर॑न्तोअ॒र्यो॑अरा॒तीव॑न्वन्तो॒अर्यो॑अरा॒तीः ॥ २७ ॥

ते । ते । अग्ने । त्वाऽऊंताः । इपयन्तः । विश्वम् । आयुः । तरन्तः ।
अर्यः । अरातीः । वन्वन्तः । अर्यः । अरातीः ॥ २७ ॥

हेअग्ने ते त्वदीयाः ये त्वांस्तुवन्ति ते स्तोतारः त्वोतास्त्वयाऊतारक्षिताः अतएव इपयन्तः इपमात्मनइच्छन्तःसन्तः विश्वं सर्वं आयुरन्नं लभन्तइतिशेषः आयुरेववाशतवर्षलक्षणमिपयन्तः इच्छन्तः प्राप्नुवन्तीतिशेषः तथाअर्यः अरावीरभिगन्धीःअरावीः काश्चिच्छत्रुसेनाः तरन्तः अतिक्रामन्तः अर्योभिगन्धीः अरातीः काश्चनशत्रुसेनाः वन्वन्तोहिंस्रतश्च भवन्तीतिशेषः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

अग्निस्तिग्मेनशोचिपायासद्विश्वन्युत्रिणम् ।

अग्निर्नोवनलेरयिम् ॥ २८ ॥

अग्निः । तिग्मेन । शोचिपा । यासत् । विश्वम् । नि । अत्रिणम् ।

अग्निः । नः । वनते । रयिम् ॥ २८ ॥

अयमग्निः तिग्मेन तीक्ष्णेन शोचिपा तेजसा विश्वं सर्वं अत्रिणमन्तारं राक्षसादिकं
नियासन्निहन्तु अपिच नोस्मभ्यमग्निः रयिं धनं वनते ददातु ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

सुवीरंरयिमाभरजातवेदोविचर्पणे । जहिरक्षांसिसुक्रतो ॥ २९ ॥

सुवीरंम् । रयिम् । आ । भर । जातंवेदः । विचर्पणे । जहि ।

रक्षांसि । सुक्रतो इति सुदुक्रतो ॥ २९ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञान जातधनवा विचर्पणे विशेषेणदृष्टरभे सुवीरं शोभनैर्धरैः
पुत्रपौत्रादिभिरुपेतं रयिं धनं आभर आहर तथा हेसुक्रतो सुकर्मन्त्रे रक्षांसिच जहि
विनाशय ॥ २९ ॥

अथविंशी-

त्वनःपाह्यंहसोजातवेदोअघायतः । रक्षाणोब्रह्मणस्कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

त्वम् । नः । पाहि । अंहसः । जातंवेदः । अघायतः । रक्ष ।

नः । ब्रह्मणः । कवे ॥ ३० ॥ २६ ॥

हेजातवेदस्त्वन्नोस्मान् अंहसः पापात् पाहि रक्ष तथा हेब्रह्मणस्कवे स्तुतिरूपस्यमंत्र-
स्यकवे कावयितः शब्दयितरभे अग्निर्हिशब्दमुत्पादयति तथाच स्मर्यते-मनःकायाग्निमाहन्ति-
समेरयतिमारुतं । मारुतस्तूरस्त्रिचरन्सन्द्रंजनयतिस्वरमिति । तादृशाभे अघायतः अधमनर्थ
अस्माकमिच्छतः शत्रोश्च नोस्मान् रक्ष ॥ ३० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेऽष्टविंशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथैकविंशती-

यो नो अग्नेदुरेव आमर्तो वधाय दार्शति । तस्मान्नः पाह्यंहसः ॥ ३१ ॥

यः । नः । अग्ने । दुःऽएवं । आ । मर्तः । वधाय । दार्शति ।

तस्मात् । नः । पाहि । अंहसः ॥ ३१ ॥

हेअग्ने दुरेवोदुष्टाभिप्रायो योमर्तोमनुष्यः वधाय स्वस्यायुधाय नोस्मान् आदाशति अभिपयच्छति आयुधेनास्मान् हन्तीत्यर्थः तस्मान्मनुष्यात् अंहसः पापाच्च नोस्मान्वाहिरक्षः ॥ ३१ ॥

अथद्वाविंशती-

त्वं तं देव जिह्वया परिंवाधस्व दुष्कृतम् । मर्तो यो नो जिघांसति ॥ ३२ ॥

त्वम् । तम् । देव । जिह्वया । परिं । वाधस्व । दुःऽकृतम् ।

मर्तः । यः । नः । जिघांसति ॥ ३२ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने त्वं तं वक्ष्यमाणं दुष्कृतं दुष्कर्मकारिणंमनुष्यं जिह्वया ज्वालया परिवाधस्व सर्वतो जहि योमर्तोमनुष्यः नोस्मान् जिघांसति हन्तुमिच्छति ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशती-

भरद्वाजाय सप्रथः शर्म यच्छ स हन्त्य । अग्ने वरेण्यं वसु ॥ ३३ ॥

भरतुऽर्वाजाय । सप्रथः । शर्म । यच्छ । स हन्त्य ।

अग्ने । वरेण्यम् । वसु ॥ ३३ ॥

हेसहन्त्य शत्रूणामभिवितरग्ने भरद्वाजाय मक्षष्टपये सप्रथः सर्वतः पृथुविस्तीर्णं शर्म सुखं गृह्णा यच्छ देहि तथा वरेण्यं वरणीयं वसु धनंच देहि ॥ ३३ ॥

पौर्णमास्यामाग्नेयाज्यभागस्यानुवाक्या अग्निर्वृत्राणीत्येषा सूत्रितंच-अग्निर्वृत्राणि जंचनदिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्येदिति । इष्टिपशुसोमेपुत्र यत्र वृधन्वन्तौ पुष्टिमन्तावित्यादि-दिशेषविधिर्नदृश्यते तत्र सर्वत्र एषैव प्रथमाज्यभागानुवाक्या उपसद्याग्नेयस्यैपानुवाक्या सायंकाठीनस्यतु एषैव याज्या सूत्रितंच-अग्निर्वृत्राणि जंचनयउमइवशर्महेति विषयांसोया-ज्यानुवाक्यानामिति ।

सैषाचतुर्विंशती-

अग्निर्वृत्राणिजङ्घनद्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धःशुक्रआहुतः॥३४॥

अग्निः । वृत्राणि । जङ्घनत् । द्रविणस्युः । विपन्यया ।
समिद्धः । शुक्रः । आहुतः ॥ ३४ ॥

विपन्यया स्तुर्या स्तूपमानः द्रविणस्युर्द्विजघनंस्तौतृणांइच्छन् यद्वा हविलक्षणं
धनमात्मनइच्छन् अग्निर्वृत्राण्यावरकाणि रक्षःप्रभूतोनि तमांसिवाजघनन् भ्रशंहन्तु कीट-
शोभिः समिद्धः सम्यग्दीप्तः अतएव शुक्रः शुक्लवर्णः आहुतः हविर्भिरभिहुतः ॥ ३४ ॥

अथपञ्चविंशती-

गर्भमातुःपितुष्पिताविदिद्युतानोअक्षरे ।

सीदंन्ऋतस्ययोनिमा ॥ ३५ ॥ २७ ॥

गर्भे । मातुः । पितुः । पिता । विदिद्युतानः । अक्षरे । सीदन् ।
ऋतस्य । योनिम् । आ ॥ ३५ ॥ २७ ॥

अत्रमातृपितृशब्दाभ्यां भ्रूयौश्वाभिधीयेते द्यौः पिता पृथिवीमातेतिश्रुतेः मातृभूम्याः
गर्भे गर्भस्थाने मध्ये अक्षरेक्षरणरहिते वेद्याख्येस्थानेविदिद्युतानः विशेषेणदीप्यमानः पितुः
पिताद्युलोकस्य पालयिता हविषांप्रदानेन एवंभूतोभिः ऋतस्य यज्ञस्य योनि उत्तरवेद्याख्यधि-
ष्ण्यं सप्तम्यर्थेद्वितीया आसीदन् उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निर्वृत्राणि जघनदित्यन्वयः ॥ ३५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपञ्चमेसप्तविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषट्त्रिंशती-

ब्रह्मप्रजावदाभर्जातविदोविचर्षणे । अग्नेयद्दीदयंहिवि ॥ ३६ ॥

ब्रह्म । प्रजावत् । आ । भर् । जातंवेदः । विचर्षणे ।
अग्ने । यत् । दीदयत् । दिवि ॥ ३६ ॥

हेजातवेदःजातानवेदितः विचर्षणे विशेषेणदृष्टरमे प्रजावत् पुत्रपौत्रसहितंब्रह्मानमाभर
आहर यद्ब्रह्म दिविद्युलोके दीदयद्दीप्यते देवेषुमध्येयत्प्रशस्तमजं राजते तदाहरेत्यर्थः॥ ३६ ॥

अथसप्तत्रिंशी-

उपस्वारुण्वसँदृशंप्रयस्वन्तःसहस्कृत । अग्नेंससृज्महेगिरिः ॥ ३७ ॥

उप । त्वा । रुण्वऽसँदृशम् । प्रयस्वन्तः । सहःऽकृत ।

अग्ने । ससृज्महे । गिरिः ॥ ३७ ॥

हेसहस्कृत सहसा यलेनोत्पन्नाग्ने प्रयस्वन्तःहविलेक्षणान्नवन्तोवयं रुण्वसन्दृशं
रमणीयसंशर्शनस्तोतव्यसंदृशनंवात्वा त्वां उप प्रति गिरिः स्तुतीः ससृज्महे विसृजामः उच्चा-
रयामइत्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथाष्टत्रिंशी-

उपच्छायामिवघृणेरगन्मशर्मतेव्यम् । अग्नेहिरण्यसन्दृशः ॥ ३८ ॥

उप । छायांऽइव । घृणोः । अगन्म । शर्म । ते । व्यम् ।

अग्ने । हिरण्यऽसंदृशः ॥ ३८ ॥

हेअग्ने हिरण्यसंदृशः हितरमणीयतेजसः हिरण्यवदरोचमानतेजसोवा घृणेदीप्तिस्थ ते व-
व शर्म शरणं आश्रयणं उपागन्म उपगच्छाम तत्रदृष्टान्तः छायामिव यथाघर्मातीः संतताः
छायामुपगच्छन्ति तद्वत् ॥ ३८ ॥

उपसृदिमातःकालस्याग्नेयस्यउग्रमइवेवियाज्या सायंकालीनस्यत्वेपैवानुवाक्या सूत्रितं
च-अग्निवृंवाणिजंघनघउग्रमइवशर्पहेति ।

सैषान्त्रैकोनचत्वारिंशी-

यउग्रइवशर्यहात्तिग्मश्रृङ्गोनवंसंगः । अग्नेपुरोरुरोजिथ ॥ ३९ ॥

यः । उग्रऽइव । शर्यऽहा । तिग्मऽश्रृङ्गः । न । वंसंगः ।

अग्ने । पुरः । रुरोजिथ ॥ ३९ ॥

योमिः उग्रइव उद्रीर्णबलोघन्वीव शर्पहा शर्पैवाणैः शश्रूणांहन्ता निग्मशृंगोनवंसगः ती-
क्ष्णशृंगोवननीयगतिवृषभइव हेअग्ने सावं पुरः आसुरीस्तिसःपुरीः रुरोजिथ भ्रमवानसि रु-
द्रोवाएषयदग्निरिति श्रुतेः । रुद्रकृतमवित्रिपुरदहनं अग्निकृतमेवेत्यग्निःस्तूयते यद्वा विपुरदहनसाध-
नभूतेषाणे अग्नेरनीकत्वेनावस्थानाद् अग्निःपुराणिभ्रमवानित्युच्यते देवासुरावाएपुलोकेपुसम-
पवतेत्यादिकं ब्राह्मणमनुसन्धेयं ॥ ३९ ॥

अग्निमन्थनेजायमानेग्नौ आयं हस्तइत्येपानुवाक्या सूत्रितंच—आयं हस्तेन स्वादिनमित्यर्घ-
र्चं आरमेदिति ।

अथ चत्वारिंशी—

आयं हस्तेन स्वादिनं शिशुं जातं न विभ्रति विशामग्निं स्वध्वरम् ॥ ४० ॥ २८ ॥

आ । यम् । हस्ते । न । स्वादिनम् । शिशुम् । जातम् । न ।

विभ्रति । विशाम् । अग्निम् । सुध्वरम् ॥ ४० ॥ २८ ॥

मन्थनोत्पन्नं यमग्निं शिशुं जातं न जातं पुत्रमिव हस्ते आ विभ्रति हस्तेष्वग्निमुत्तंधारय-
न्त्यध्वर्यवः पूर्वो न शब्दः पुरस्तादुपचारोप्युपमार्थीयः स्वादिनं न भक्षकं व्याघ्रादिव यथा वं वि-
भ्रतः पुरुषा अवहिताः तथा भूता इत्यर्थः यद्वा नेतिसंप्रत्यर्थे संपत्तीदानौ स्वादिनं हरिषां भक्ष-
कं यमग्निं हस्ते धारयन्ति विशां जनानां स्वध्वरं शोभनयागस्पनिष्पादकं तमग्निं हेऋत्विजः
परिचरतेति शेषः ॥ ४० ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अग्निमन्थने जातस्याग्ने आहवनीये महरणसमये पदेवं देववीतय इति ह्ये चोनुवकः स्यः सूत्रितं-
च—पदेवं देववीतय इति द्वे अग्निनाग्निः समिध्यत इति ।

तत्र मथमासूक्ते एकचत्वारिंशी—

प्रदेवं देववीतये भरंतावसुवित्तमम् । आस्वे योनौ निपीदतु ॥ ४१ ॥

प्र । देवम् । देवः ष्वीतये । भरंत । वसुवित्तमम् । आ ।

स्वे । योनौ । नि । सीदतु ॥ ४१ ॥

हेअध्वर्यवः देवं द्योतमानं वसुविचमं वसूनां धनानां वेदयितारं लंभयितारमग्निं प्रभरत
प्रहरत आहवनीयेग्नौ प्रक्षिपत किमर्थं देववीतये देवानां भक्षणार्थं तथाच ब्राह्मणं—प्रदेवदेववी-
तयेभरतावसुविचममितिप्रहियमाणायामभिरूपायद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धमांस्वेयोनीनिपीदत्वित्येप-
ह्वाअस्यस्वोपोनिर्मदग्निरग्नेरिति । सचामिः स्वेयोनी कारणे स्थाने आहवनीयेआनिसीदतु
अग्निनिपण्णोभवतु ब्राह्मणंचभवति—एषवाअस्यस्वोपोनिर्मदग्निरग्नेरिति ॥ ४१ ॥

अथद्विचत्वारिंशी-

आजातंजातवेदमिप्रियंशिरीतातिथिम् । स्योनेआगृहपतिम् ॥ ४२ ॥

आ । जातम् । जातद्वेदसि । प्रियम् । शिरीतम् । अतिथिम् ।
स्योने । आ । गृहपतिम् ॥ ४२ ॥

हेअध्वर्यवः जातं प्रादुर्भूतमतिथिं लुप्तोपमेतव अतिथिमिवमिर्यं अतएव गृहपतिं गृहा-
णांस्वामिनमग्निं जातवेदसि जातमग्ने स्योने सुखकरे आहवनीयेग्नौ आशिशीत अन्तर्णीतण्य-
र्थस्यशीङ्गपतद्रूपं शामयत स्थापयत यद्वा शैङ्गतावित्यस्यछान्दसंरूपं गमयत प्रापयतेत्यर्थः
शोतनूकरणेइत्यस्यवारूपं शपत तीक्ष्णोक्रुतसंस्क्रुत महरतेतियावत् द्वितीयआकारःपूरकः
जातइतरोजातवेदाइतरइत्यादिकंनौलणमत्रानुसन्धेयम् ॥ ४२ ॥

अथत्रिचत्वारिंशी-

अग्नेयुक्ष्वाहियेतवाश्वसोदेवसाधवः । अरं वहन्ति मन्यवे ॥ ४३ ॥

अग्ने । युक्ष्व । हि । ये । तव । अश्वसः । देव । साधवः ।
अरंम् । वहन्ति । मन्यवे ॥ ४३ ॥

हेदेव द्योतमानाग्ने तानश्वान् युक्ष्व आत्मीयेरथेयोजय ये तव त्वदीयाः साधवः सा-
धकाः सुशीलावा अश्वसोश्वाः अरं अलंपर्याप्तं वहन्ति किमर्थं मन्यवे मन्यतेषट्पत्येनदे-
वानत्रेतिमन्युर्यागस्तदर्थं तानश्वान् रथेयुक्ष्वेत्यर्थः हिस्त्वत् ॥ ४३ ॥

अथचतुश्चत्वारिंशी-

अच्छानोयाहावहाभिप्रयांसिर्वीतये । आदेवान्तसोमपीतये ॥ ४४ ॥

अच्छ । नः । याहि । आ । वह । अग्नि । प्रयांसि ।

वीतये । आ । देवान् । सोमऽपीतये ॥ ४४ ॥

हेअग्ने नोस्मान् अच्छाभिमुख्येनायाहि आगच्छ तथा प्रयांसि हविलेक्षणान्यन्नान्यग्नि-
लक्ष्य देवानावह किमर्थं वीतये तेषांहविषांस्वादनार्थं तथा सोमपीतये सोमपानार्थं च वाग्दे-
वानावह ॥ ४४ ॥

अथपञ्चचत्वारिंशी-

उदग्नेभारतद्युमदजस्त्रेणदर्विद्युतत् । शोचाविभाह्यजर ॥ ४५ ॥ २९ ॥

उत् । अग्ने । भारत । द्युमत् । अजस्त्रेण । दर्विद्युतत् ।

शोचं । वि । भाहि । अजर ॥ ४५ ॥ २९ ॥

हेभारत हविषांभर्वरमे उच्छोच उद्रतवरदीप्यस्व तदेवविवृणोति हेअजर जरारहिताग्ने
दर्विद्युतत् भृशंघोतमानस्त्वं द्युमत् द्युमतादीपिमता सुषांसुलुगितितृतीयायालुक् अजस्त्रेणा-
विच्छेदेनतेजसा विभाहि विशेषेणप्रकाशयस्व यद्वा भातिरत्रांतर्णातिस्यर्थः त्वं प्रथममुद्दीप्यस्व
पश्चादात्मीयिनतेजसा सर्वजगत्प्रकाशयेतिमोजनीयम् ॥ ४५ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पपञ्चमेएकोनविंशोवर्गः ॥२९ ॥

अथषट्चत्वारिंशी-

वीतीयोदेवंमर्तोदुवस्येदग्निर्मीळीताध्वरेहविष्मान् ।

होतारंसत्ययजंरोदस्योरुत्तानहंस्तोनमसाविवासेत् ॥ ४६ ॥

वीती । यः । देवम् । मर्तः । दुवस्येत् । अग्निम् । ईळीत् । अध्वरे ।

हविष्मान् । होतारम् । सत्ययजम् । रोदस्योः । उत्तानहंस्तः ।

नमसा । आ । विवासेत् ॥ ४६ ॥

योमतेमिनुष्योहविष्मान् हविर्भिसुंकोपजमानोवीती वीत्याकान्नेन हविर्दक्षणेनाभेन
 मंरुचनदेवं द्रवस्येत् परिषेत्तस्मिन्नधरे यत्रे अग्निमीळीत स्तुवीत सर्वेषुमागेष्वग्निःपूज्यत-
 इत्यर्थः कीदृशमग्निं रोदस्योर्घांवापृथिव्योर्दोक्तद्वये वर्तमानानां होतारमाह्वानारं सत्ययज्ञं सत्ये-
 न अविनयेन हविषा यद्वारं किंचार्पयजमानः ईदृशमग्निं उत्तानहस्तः कृतांजलिपुटः सन्न नम-
 सा नमस्कारेण हविषावा आविवासेत् परिषेत् ॥ ४६ ॥

अथसप्तचत्वारिंशी-

आतेअप्रऋचाहविर्हृदातुष्टंभंरामसि ।

तेतेमयन्तुक्षणंऋपभासोवशाउत ॥ ४७ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । हृदा । तुष्टम् । भगमसि ।

ते । ते । यवन्तु । उक्षणः । ऋपभासः । वशाः । उत ॥ ४७ ॥

अनयाभ्ययनंमरास्यतइत्याश्वलायनोमन्यते हेअग्ने तेनुष्यंहृदा हृदयेन तष्टं संस्कृतं ऋ-
 चा ऋभूणवर्तमानं हविः ऋचमेवहविःकृत्वा आभरामसि आहरामः तेवनिच्छन्देन प्ररुतभृ-
 म्भुंहविःपराश्रयते प्रतिनिर्दिश्यमानपेक्षयानुस्त्वचहृदये ऋभूषंत्दविः ते तुष्यं उक्षणः उक्षाणः
 सेचनसमर्थाः ऋपभासः ऋपभाः उवाचिच यशाभयवन्तु ऋपभयशास्वेषेणपरिणतंसत् त्वद्द-
 क्षणाय भवतिविशेषः ॥ ४७ ॥

अथाष्टाचत्वारिंशी-

अग्निदेवास्तोअपियमिन्धनेष्टहृन्तमम् ।

येनायसून्याभृतातृह्यारक्षांसिवाजिनां ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अग्निम् । देवास्तः । अपियम् । इन्धने । ष्टहृन्तमम् । येन ।

यसुनि । आष्टभृता । तृह्या । रक्षांसि । वाजिनां ॥ ४८ ॥ ३० ॥

अपियं मुरत्यं वृषहृत्तमं अनिशयेनवृत्तस्यहृन्तारं इममग्निं देवास्तोदेवाः इत्येते दीपय-
 नि येनाग्निना यसुनि अष्टारेरपहनानिधनानि हविर्दक्षणाग्न्यानिना आष्टवाभसुरसकाशा-

पजमानाद्वा आहतानि येनच वाजिना बल्यतामिना रक्षांसि यज्ञविरोधीनि वृह्णा वृढानि
हिंसितानि तमग्निमिन्धतइत्यन्वयः ॥ ४८ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पपञ्चमेत्रिशोवर्गः ॥ ३० ॥

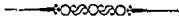
वेदार्थंस्पपकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ।

पुमर्थाञ्चतुरोदेपाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसाय-
णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेपञ्चमोऽध्यायःसमाप्तः ॥५॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदापो वेदेऽप्योखिलं जगत् । निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थं महेश्वरम् ॥ १ ॥
 चतुर्थाष्टके षष्ठोऽध्याय आरभ्यते षष्ठे मंडले द्वितीयनुवाके प्रथमं सूक्तं व्याख्यातं तत्र पिवासोममिति पंच-
 चदशर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभैन्द्रमंत्याद्विषदात्रिष्टुप् तथा चानुक्तान्तं—पिबपंचो नैन्द्रं
 त्रैष्टुभं द्विषदान्तमिति । अभिजिति मरुत्वती यशस्त्रे एतन्निविद्धानं सूत्रितंच—पिवासोमं तमुष्टुही-
 तिमभ्यं दिनइति । समूहे दशरात्रेऽप्येह निमरुत्वती यशस्त्रे एतत्सूक्तं सूत्रितंच—पिवासोममभितम-
 स्यद्यावापृथिवीइति । सूर्यस्तु ज्ञाने काहे मरुत्वती ये एतत्सूक्तं निविद्धानं सूत्रयते हि—सूर्यस्तु ता-
 यशस्त्राकामः पिवासोममभीति । महाव्रतेऽपि मरुत्वती ये एतत्सूक्तं तथैव पंचमारण्यके सूत्रितंच—पि-
 वासोममभियमुग्रतर्दः कथाशुभासवयसः सनीळाइति माध्यन्दिनसवने आयास्ति सौहोतृमैत्राव-
 रुणब्राह्मणाच्छंसिनां प्रस्थितयाज्याः सूत्रितंच—पिवासोममभियमुग्रतर्दइति । तिस्रो वाङ्मिहि सो-
 मकामं वाहुरिति ।

तत्रमथमा—

ॐ पिवासोममभियमुग्रतर्द ऊर्वगव्यं महिगृणानइन्द्र ।
 विषो धृष्णो वधिपो वज्रहस्त विश्वा वृत्रममित्रिया शवोभिः ॥ १ ॥

पिब । सोमम् । अ॒भि । यम् । उ॒ग्रं । तर्दः । ऊ॒र्वम् । गव्यंम् ।
 महि । गृ॒णा॒नः । इ॒न्द्र । वि । यः । धृ॒ष्णो इति । वधिपः ।
 व॒ज्र॒हस्त । विश्वा । वृ॒त्रम् । अ॒मि॒त्रिया । शवः॑ऽभिः ॥ १ ॥

हे उग्र उदूर्णबलेन्द्र गृणानः अंगिरोभिःस्तु यमानस्त्वं यंसोममभितद्विश्य पातुमित्यर्थः
 महि महत् गव्यं गोसंबन्धि ऊर्वं पणिभिराह्वंसमूहं तर्दः प्रकाशितवानसितृदिहिसाकमां अ-
 त्रप्रकाशनार्थः तंसोमंपिब पानंकुरु हे धृष्णो शत्रूणां धर्षक वज्रहस्त वज्रपाणे हे इन्द्र यस्त्वं शवो-
 भिर्बलैः सद्भितः सन् विश्वा विश्वं वृत्रं आवरकं अमित्रिया अमित्रियं शत्रुं अमित्रशब्दावद्विती-
 यैकवचनस्येयादेशः विवधिपः व्यवधीः सत्वं सोमंपिबेति संबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सईपाहियक्ञीपीतरुत्रोयःशिप्रवानृपभोयोमतीनाम् ।
योगोत्रमिद्वञ्मृद्योहरिष्ठाःसइन्द्रचित्राँअभितृन्धिवाजान् ॥२॥

सः । ईम् । पाहि । यः । ऋजीपी । तरुत्रः । यः । शिप्रव्वान् ।
रूपभः । यः । मतीनाम् । यः । गोत्रइभित् । वज्जइभृत् । यः ।
अरिइस्थाः । सः । इन्द्र । चित्रान् । अभि । तृन्धि । वाजान् ॥ २ ॥

हेइन्द्र ऋजीपी ऋजीपशब्देनगवरसःसोमोभिधीयते तद्दान् यस्त्वं तरुत्रः शत्रूणांवार-
कोसि यस्त्वं शिपवान् शोभनहनुरसि यस्त्वं मतीनां स्तोत्रूणां मन्यवेःस्तुतिकर्मणःकर्वरिक्कि-
चू वृषभः कामानांवर्षितासि सत्त्वं ई एनं सोमं पाहि पिव हेइन्द्र यस्त्वं वज्जभृत् वज्जधरोय-
स्त्वंगोत्रभित्गोत्राणांपर्वदानामेधानांवाभेत्तासि यस्त्वं हरिष्ठाः हयोःस्थावासि हेइन्द्र सत्त्वं
चित्रान् विचित्रान् वाजानन्वानि अभितृन्धि अस्मभ्यंप्रकाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया-

एवापाहिभ्रन्नथामन्दतुत्वाश्रुधिब्रह्मवाहृधस्वोतगीभिः ।
आविःसूर्यंरुणुहिपीपिहीपोज्जहिशत्रूँरमिगाइन्द्रतृन्धि ॥ ३ ॥

एव । पाहि । भ्रन्नइथा । मन्दतु । त्वा । श्रुधि । ब्रह्म ।
वहृधस्व । उत । गीःइभिः । आविः । सूर्यम् । रुणुहि । पीपिहि ।
इपः । ज्जहि । शत्रूँ । अभि । गाः । इन्द्र । तृन्धि ॥ ३ ॥

हेइन्द्रत्वं मन्त्रथा मन्त्रपुराणान्तोमान् यथाअपिवः तथा एवएवमिममस्मदीयंसोमं पाहि
पिव सच सोमस्त्वमापीतःसन् त्वा त्वां मन्दतु मद्दयतु ब्रह्म अस्माभिःरुतं स्तोत्रं श्रुधि शृणु
उवापिच गीभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्वंबृधस्व त्वंवर्षस्व अपिच सूर्यं सर्वस्यपेरकं देवं आवि-
ष्कणुहि आविष्कृतं वयंसूर्यंयथापश्येम तथाकुर्वित्यर्थः इपः अन्वानिच पीपिहि अस्मभ्यंप्या-
यय शत्रून्स्मत्सपन्नान् जहि नाशय हेइन्द्र त्वंपणिभिरपहवागाः अभितृन्धि प्रकाशय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तेत्वा॒मदा॑हृ॒दिन्द्र॑स्वधाव॒इमे॑पी॒ताउ॑क्षयन्तद्यु॒मन्त॑म् ।
म॒हाम॑नू॒नंत॑वसं॒विभू॑तिमन्स॒रासो॑ज॒हंप॑न्तप्र॒साहं॑म् ॥ ४ ॥

ते । त्वा । मदाः । बृहत् । इन्द्र । स्वधाइवः । इमे । पीताः ।
उ॒क्षय॑न्त । यु॒मन्त॑म् । म॒हाम् । अनू॒नम् । त॒वसं॑म् । वि॒भूति॑म् ।
म॒त्स॒रासः॑ । ज॒हंप॑न्त । प्र॒सहं॑म् ॥ ४ ॥

हेस्वधावः अन्नवज्जिन्द्र मदाः मदकराः तइमेपीताःसोमाः द्युमन्तं दीप्तिमन्तं त्वा त्वा बृ-
हदत्पन्तं उक्षयन्तं सिंचयन्तु अपिच हेइन्द्र त्वां मत्सरासोमदकराः सोमाः जहंपन्त भृशंहर्षय-
न्तु कीदृशं महं महान्तं प्रभूतं अनूनं सर्वगुणैर्न्युनतारहितं संपूर्णमित्यर्थः तपसं मयृच्छं विभू-
तिं विभवन्तं मसाहं शत्रूणामभिभवितारं ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

येभिः॒सूर्य॑मु॒पसं॑मन्दसा॒नोवा॑स॒योप॑दृ॒ह्णानि॑दर्द्रत् ।
म॒हाम॑द्रि॒पसि॑गाइन्द्र॒सन्तं॑नु॒त्थाअ॑च्यु॒तंसद॑सः॒परि॑स्वात् ॥५॥१॥

येभिः । सूर्यम् । उपसंम् । म॒न्दसा॑नः । अवा॑सयः । अर्प ।
दृ॒ह्णानि॑ । दर्द्रत् । म॒हाम् । अर्द्रि॑म् । परि॑ । गाः । इन्द्र । सन्तंम् ।
नु॒त्थाः । अ॒च्युत॑म् । स॒दसः॑ । परि॑ । स्वात् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र येभिः यैः सोमैः मन्दसानोमोदगानस्त्वं सूर्यं सर्वस्यप्रेरकं देवं उपसमुपोदेवतांच
अवाप्तयः स्वस्थानेन्यवाप्तयः अथवा सूर्योपसौ यथा तमांसि विवाप्तयतस्त्वथाकार्षीः किं कुर्वन्
दृह्णानि दृह्णानि तमांसि अपदर्द्रदपदारयन् किंच हेइन्द्र त्वं पणिभिरपहतागाः परिसंतं परितो-
विद्यमानं महं महान्तं अर्द्रि पर्वतं नुत्थाः अनुदः कीदृशं स्वात् स्वकीयात् सदसः स्थानात्
परि परितः अच्युतं अविचालितं विनाशरहितं स्थिरमित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेप्रथमोवर्गः ॥ १॥

अथपठि-

तव॒ऋत्वा॒तव॒तदं॒सना॑भिरा॒मासु॑प॒कंश॒च्यानि॑दीधः ।

औ॒र्णो॒दुरं॑उ॒स्त्रिया॑भ्यो॒विदृ॒होदु॒र्वाद्वा॒असृ॒जोअ॒ङ्गिर॒स्वान् ॥ ६ ॥

तव॑ । ऋत्वा॑ । तव । तत् । दंसना॑भिः । आ॒मासु॑ । प॒कम् । श॒च्यां ।

नि । औ॒र्णोः । दुरः॑ । उ॒स्त्रिया॑भ्यः । वि । दृ॒हो ।

उत् । ऊ॒र्वात् । गाः । अ॒सृ॒जः । अ॒ङ्गिर॒स्वान् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तवऋत्वा त्वदीययामज्ञया तवदंसनाभिः त्वदीयैःकर्मभिः शच्या सामर्थ्येन आमासु अपक्वासुगोषु पकं परिणतं तत्पसिद्धंपयः निदीधः नितरांधारयसिअपिच हेइन्द्र त्वं उस्त्रियाभ्योगोभ्यः गानिर्ममयितुमित्यर्थः दृहो दृढानि बलेनपापाणादिभिर्दृढीकृतानीत्यर्थः दुरोद्वाराणि व्यौर्णोः उद्घाटितवानसि अंगिरस्वान्अंगिरोभिर्भुक्तस्त्वं ऊर्वात् समूहात् गोष्ठादित्यर्थः गाः उदसृजः उदगमयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प॒प्राथ॑क्षांमहि॒दंसो॑व्यु॒र्वीमु॒प॒द्यामृ॒ष्वोवृ॒हदिन्द्र॑स्तभायः ।

अ॒धार॑यो॒रोद॑सी॒देव॑पु॒त्रेप्र॒त्नेमा॒तरा॑य॒ह्नीऋ॒तस्य॑ ॥ ७ ॥

प॒प्राथ॑ । क्षाम् । महि॑ । दंसः । वि । उ॒र्वीम् । उप॑ । द्याम् । ऋ॒ष्वः ।

वृ॒हत् । इन्द्र॑ । स्त॒भायः॑ । अ॒धार॑यः । रो॒दसी॑ इति॑ । दे॒वपु॑त्रे

इति॑ दे॒वपु॑त्रे । प्र॒त्ने इति॑ । मा॒तरा॑ । य॒ह्नी इति॑ । ऋ॒तस्य॑ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महत्वा दंसः दंससा कर्मणा उर्वीं विस्तीर्णां क्षां भूमिं विपप्राथविशेषेण पूरितवानसि प्रापूरणेइतिधातुः हेइन्द्र ऋष्वोमहांस्त्वं बृहत् बृहतीं द्यां दिवं उपस्तभायः उपस्तभासि निरालंबं विविष्टन्तीद्यैः यथानपतति इन्द्रस्तथाकरोतीत्यर्थः अपिच त्वं रोदसी द्याधामृषिभ्यो आधारयः पोषणेधारयसि कीदृश्यौ देवपुत्रे देवाःपुत्रायपोस्ते प्रत्ने पुराणे मातरा मातरौनिर्माभ्यौ ऋतस्योदकस्य यत्तस्यवा यह्नी यह्न्यौमहत्यौ यद्वा विश्वस्यमातरौ ऋतस्य प्रक्षणः यह्नी पुत्र्यौ यदु रित्यपत्यनामैतत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अधत्वाविश्वेपुरइन्द्रदेवाएकैतवसंदधिरेभराय ।
अदेवोयदभ्योर्हिष्टदेवान्स्वर्पातावृणतइन्द्रमत्रं ॥ ८ ॥

अध । त्वा । विश्वे । पुरः । इन्द्र । देवाः । एकम् । तवसम् ।
दधिरे । भराय । अदेवः । यत् । अभि । और्हिष्ट । देवान् ।
स्वःऽसाता । वृणते । इन्द्रम् । अत्रं ॥ ८ ॥

अधाधुनास्मिन्काले विश्वेदेवाः सर्वेवह्यादयः हेइन्द्र एकं मुख्यं तवसं पवृक्षं बलवन्तं
त्वा त्वां भराय संग्रामाय पुरोदधिरे पुरस्ताच्चक्रिरे यद्यदा अदेवोवृत्रासुरः देवान् अन्योर्हिष्ट
संग्रामार्थंअभिगतवान् ओहृतिर्गतिकर्मा किंच अत्रास्मिन्काले स्वर्पाता स्वर्पाती संग्रामेदेवामरु-
चइतिशेषः इन्द्रं वृणते संभजन्ते स्म मरुतोहीन्द्रंदेवेषुपलायितेषुसमभजनित्यर्थः अधुना पुरो-
दधिरेइतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अधद्यौश्चित्तेअपसानुवज्राद्वितानंमद्भियसास्वस्यमन्योः ।
अर्हिंयदिन्द्रोअभ्योर्हसानंनिचिद्विश्वायुःशयथेजघानं ॥ ९ ॥

अध । द्यौः । चित् । ते । अप । सा । नु । वज्रात् । द्विता ।
अनमत् । भियसा । स्वस्य । मन्योः । अर्हिम् । यत् । इन्द्रः । अभि ।
ओर्हसानम् । नि । चित् । विश्वेऽआयुः । शयथे । जघानं ॥ ९ ॥

सापसिद्धा देवानामाश्रयत्वेन द्यौश्चिद्व द्युलोकोपि हेइन्द्र अधाधुनास्मिन्काले द्विता द्विधा
द्विप्रकारात् तेत्वदीयाद्वज्रात् स्वस्यात्मीयात् मन्योः क्रोधाच्च भियसा भयेन अपानमत् अपन-
नाम नुइतिपूरणः विश्वपुर्वह्वन्नइन्द्रः यद्यदा अभ्योर्हसानमभिगच्छन्तं अर्हिं वृत्रं शयथे शय-
नमित्ते मरणायेत्यर्थः जघान न्यवधीत् चिदितिपूरणः यदा वृत्रंजघान अस्मिन्कालेद्यौर्नना-
मेतिसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अधृत्वष्टातेमहउग्रवज्रंसहस्रंमृष्टिवष्टतच्छताश्रिम् ।

निकाममुरमणसंयेननवन्तमहिंसंपिणक्जीपिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अध । त्वष्टा । ते । महः । उग्र । वज्रम् । सहस्रं षष्टिम् । वृष्टत ।

शतश्रिम् । निःकामम् । अरुः मनसम् । येन । नवन्तम् ।

अहिम् । सम् । पिणक् । ऋजीपिन् ॥ १० ॥ २ ॥

अधाधुना हेउग्र उदूर्णवलेन्द्र महोमहतस्तव त्वष्टा देवशिल्पी वज्रं ववृष्टत् न्यवर्तयत्
निष्पन्नैरुतवान् कीदृशं सहस्रं षष्टिं सहस्रधारं शताश्रि शतपर्वाणं हेऋजीपिन् गतरससोमव-
निन्द्र येनवज्रेण निकामं नियतः कामोयस्पतं अरमनसं शत्रूणामरमभिगन्तुमनोयस्पतं नवन्तं
शोन्दायमाने अहिं वृत्रमसुरं संपिणक् संपिष्टवानसि त्वं वज्रं रुतवानित्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्वपष्ठेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

वर्धान्यं विश्वे मरुतः सजोपाः पचच्छन्तं महिषां हेन्द्र तुभ्यम् ।

पूषा विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन् वृत्रहणं मदिरं अंशुमस्मै ॥ ११ ॥

वर्धान् । यम् । विश्वे । मरुतः । सजोपाः । पचत् । शतम् ।

महिषान् । इन्द्र । तुभ्यम् । पूषा । विष्णुः । स्त्रीणि । सरांसि ।

धावन् । वृत्रहणम् । मदिरम् । अंशुम् । अस्मै ॥ ११ ॥

सजोपाः सहर्मीयमाणाः विश्वे मरुतः सर्वदेवाः हेन्द्र यंत्वां वर्धान् स्तोत्रैर्वर्धयन्ति हे-
न्द्र तस्मै तुभ्यं पूषा एतन्नामको देवः विष्णुरेतन्नामकश्च शतं शतसंख्याकान् महिषान् पुंशु-
न् पचत् पचेत् अपिच अस्मै तुभ्यं सरांसि द्योणकलशपूतभृदाहवनीयाख्यानित्रीणि पात्राणि पू-
रयितुं अंशुं सोमं धावन् वृत्रहणं भवति पूषा विष्णुश्च सोमैः पात्राणि पूर्यत इत्यर्थः कीदृशं सोमं
मदिरं मदकरं वृत्रहणं वृत्राणां शत्रूणां हन्तारं अत्र वृत्रहन् शब्देन सोमोभिधीयते पाते हि सति सोमे
वृत्राणि हन्तुमिन्द्रः समर्थो भवतीति यावत् ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

आक्षोद्रोमहिं वृत्तं नदीनां परिष्ठितमसृजमूर्धिमपाम् ।
तासां ननु प्रवर्त इन्द्र पन्थां प्रादयौ नीचीं अपसः समुद्रम् ॥ १२ ॥

आ । क्षोद्रः । महिं । वृत्तम् । नदीनाम् । परिष्ठितम् । असृजः ।
ऊर्मिम् । अपाम् । तासाम् । अनु । प्रवर्तः । इन्द्र । पन्थाम् ।
प्र । प्रादयः । नीचीः । अपसः । समुद्रम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र त्वं महि महव वृत्तं वृत्रेण परिवृतमाच्छादितं परिष्ठितं परिवःस्थितं नदीनां सिन्धूनां
संवन्धि क्षोदः उदकं आसृजः आसमन्तात्सृष्टवानसि येन नद्यः पूर्णाः प्रवहेयुः तदित्यर्थः अपा-
मुदकानामूर्धिमं समूहं सृष्टवानसि पुनर्वचनमादरार्थं हेइन्द्र तासां नदीनां संवन्धिनः पन्थां पथो-
मार्गान्प्रवतः प्रवणानन्वकार्पीरितिशेषः अन्वित्युपसर्गयोग्यक्रियाध्याहारः किंच नीचीः प्रवणा-
भिमुखीर्विगयुक्ता इत्यर्थः अपसोपउदकानि अपस इत्यपएवार्थे वर्तते समुद्रमुदधिं प्रादयः प्रागम-
यः अत्रादयतिर्नयनकर्मा ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

एवाता विश्वा चक्रुवांसमिन्द्रं महामुग्रमजुर्यं सहोदाम् ।
सुवीरं त्वास्वायुधं सुवज्रं ब्रह्म नव्यमवसे वदत्यात् ॥ १३ ॥
एव । ता । विश्वा । चक्रुः । वासम् । इन्द्रम् । महाम् । उग्रम् ।
अजुर्यम् । सहः । इदाम् । सुवीरम् । त्वा । सुः । आयुधम् । सुवज्रम् ।
आ । ब्रह्म । नव्यम् । अवसे । वदत्यात् ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां नव्यं नूतनमन्वैरकृतपूर्वं ब्रह्म अस्माभिः कृतं स्तोत्रं अवसे अस्माकं रक्षणाय
आववृत्त्याव आवर्तयतु कीदृशं त्वां एव एवमुक्तप्रकारेण ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा विश्वा-
निसर्वाणिकर्माणि चक्रुवांसं कृतवन्तमिन्द्रपीश्वरं महान् महान्तं उग्रमोजस्विनं अजुर्यमजरं
सहोदां सहसोवत्स्यदातारं सुवीरं शोभनवीरामरुतोयस्यतं स्वायुधं शोभनायुधं सुवज्रं शो-
भनवज्रोपेतं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

सनोवाजायश्रवसइपेचरायेधेहिद्युमतइन्द्रविप्रान् ।

भरद्वाजेनृवतइन्द्रसूरीन्द्रिविचस्मैधिपार्येनइन्द्र ॥ १४ ॥

सः । नः । वाजाय । श्रवसे । इपे । च । राये । धेहि । द्युमतः ।

इन्द्र । विप्रान् । भरद्वाजे । नृवतः । इन्द्र । सूरीन् । दिवि ।

च । स्म । एधि । पार्ये । नः । इन्द्र ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सत्त्वं द्युमतोदीक्षिततः विप्रान्मेधाविनोस्मान् वाजाय बलाय श्रवसे यशसे इपे-
चाग्नापच राये धनाय धेहिधारय अपिच हेइन्द्र भरद्वाजेमपि नृवतोमनुष्यवतः परिचारक्यु-
क्तानित्यर्थः सूरीन् तवस्तोवृन् पुत्रपौत्रान्कुर्वितिशेषः हेइन्द्र त्वं पार्ये पारणीये आगामिनिच
दिविदिवसे एधिस्म नोस्माकंरक्षितास्वल्भवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

पष्ठेहनितृतीयसवनेब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अनुरूपवृचस्य अयावाजमितितृतीया सूत्रितं-
च—अयावाजं देवहितं सनेमेतिस्तोत्रियानुरूपाविति ।

सैपापंचदशी—

अयावाजं देवहितं सनेममदेमशतहिमाः सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया । वाजम् । देवहितम् । सनेम् । मदेम् । शतहिमाः ।

सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया अनयास्तुत्या देवहितं देवेनद्योतमानेनेन्द्रेणदत्तं वाजमन्नं सनेम वयंसंभजेम अ-
पिच सुवीराःशोभनपुत्रोपेतावयं शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम हृष्याम ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तमुद्गृहीति पंचदशर्चतृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमेन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—तमुद्गृहीति ।
अभितिनिष्केवल्येएतन्निविद्यानं सूत्रितं च—तमुद्गृहीतिमध्यंदिनइति । इन्द्राग्र्योःकुलायना-
ग्र्येकोहेपि निष्केवल्येएतन्निविद्यानं सूत्रितं च—तिष्ठाहरीतमुद्गृहीतिमध्यंदिनइति । महावतेपि
निष्केवल्ये तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—तमुद्गृह्योअभिभूत्योजाःसुतइत्वंनिमिष्टइन्द्रसोमइति-
शीणीति ।

तत्रपयमा—

तमुष्टुहियोअभिमृन्पोजावन्वन्नवानःपुरुहूतइन्द्रः ।

अपाह्ममुग्रंसहमानमाभिर्गीभिर्वर्धवृषभंचर्पणीनाम् ॥ १ ॥

तम् । ॐ इनि । स्तुहि । यः । अभिमृत्तिःओजाः । वन्वन् । अवातः ।

पुरुहूतः । इन्द्रः । अपाह्मम् । उपम् । सहमानम् । आभिः ।

गीःक्षितिः । वर्ध । वृषभम् । चर्पणीनाम् ॥ १ ॥

अभिभृन्पोजाः अभिभापुस्तेजाः वन्वन् शशूनर्हिसन् अवातः शशुभिरर्हिसितः वनोदे-
निटान्तरपनशशुर्हिस्यरूपं यद्वा वावेरांनं अनभिगतः पुरुहूतः बहुभिराहूतः यइन्द्रोस्तीतिशेषः
हभरदाज तमुष्टुहि तमेरेन्द्रंस्तुडि अतिच आभिर्वह्यमागाभिर्गीभिः स्तुतिरुपाभिर्वाग्भिः
तमिन्द्रं वर्धं वर्धय कीदृशं अपाह्ममनभिभूतं उग्रमुष्टुणंमोजस्त्विनंवा सहमानं शशूनभि-
भवन्तं चर्पणीनां यजानांशं वन्विनं वृषभं वर्धितारं ॥ १ ॥

अयदिनीया—

अथचतुर्दशी—

सनोवाजायश्रवसइपेचरायेधेहिद्युमतइन्द्रविप्रान् ।

भरद्वाजेनृवतइन्द्रसूरीन्द्रिविचस्मैधिपार्येनइन्द्र ॥ १४ ॥

सः । नः । वाजाय । श्रवसे । इपे । च । राये । धेहि । द्युमतः ।

इन्द्र । विप्रान् । भरद्वाजे । नृवतः । इन्द्र । सूरीन् । दिवि ।

च । स्म । एधि । पार्ये । नः । इन्द्र ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सत्त्वं द्युमतोदीक्षितमतः विप्रान्मेधाविनोस्मान् वाजाय चलाय श्रवसे यशसे इपे-
चात्त्रापच राये धनाय धेहिधारय अपिच हेइन्द्र भरद्वाजेमपि नृवतोमनुष्यवतः परिचारकयु-
क्तानित्यर्थः सूरीन् तवस्तोतुन् पुत्रपौत्रान्कुर्वितिशेषः हेइन्द्र त्वं पार्ये पारणीये आगामिनिच
दिविदिवसे एधिस्म नोस्माकरक्षिताखलुभवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

पष्ठेहनिवृत्तीयसवनेब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे अनुरूपवृत्तस्य अयावाजमितिवृत्तीया सूत्रितं-
च—अयावाजं देवहितं सनेमेतिस्तोत्रियानुरूपाविवि ।

सैपापंचदशी—

अयावाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया । वाजम् । देवहितम् । सनेम । मदेम् । शतहिमाः ।

सुवीराः ॥ १५ ॥ ३ ॥

अया अनयास्तुत्या देवहितं देवेनद्योतमानेनेन्द्रेणदत्तं वाजमन्नं सनेम वयंसंभजेम अ-
पिच सुवीराःशोभनपुत्रोपेतावयं शतहिमाः शतसंवत्सरान् मदेम हृष्याम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेवृत्तीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तमुद्गृहीति पंचदशार्चवृत्तीयंस्त्वं भरद्वाजस्यार्यं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—तमुद्गृहीति ।
अभिजितिनिकेवल्येएतज्जिषिद्धानं सूत्रितंच—तमुद्गृहीतिमध्यन्दिनइति । इन्द्राभ्योःकुलापना-
भ्येकोहेपि निकेवल्येएतज्जिषिद्धानं सूत्रितंच—तिष्ठाहरीतमुद्गृहीतिमध्यंदिनइति । महावतेपि
निकेवल्ये तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं—तमुद्गृह्योअभिभूत्योजाःसुतइत्वंनिमित्तइन्द्रसोमइति-
शीणीति ।

वचनयमा—

तमृष्टृष्टियोअभिमृन्पोजावन्वन्नवानःपुरुहूतइन्द्रः ।

अपाहमुद्यमहमानममिर्गीर्भिर्वर्धष्टपभंचर्षणानाम् ॥ १ ॥

तम । ऊँ इति । स्तुहि । यः । अभिमृत्तिःओजाः । वन्वन् । अवातः ।

पुरुःहूतः । इन्द्रः । अपाहम् । उद्यम । सहमानम् । आभिः ।

गीःर्भिः । वर्ध । वृषभान् । चर्षणानाम् ॥ १ ॥

अभिभृषोजाः अभिभारुदेजाः वचन शब्दवृत्तिस्तत्र अवातः शत्रुभिराहिद्वितः वनोपे-
निष्ठानाश्चनश्रुत्तंस्पर्शनं यद्वा वागेवांनं अनभिगतः पुरुहूतः पशुभिर्गहृतः सन्द्रोस्तीदिगेषः
हेभग्दान तदुद्युति तमेन्द्रेस्तुष्टि अस्तिव आभिर्वेदपमायाभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः
वमिन्द्रे वर्ध वर्धय कीदमे अत्रह्वयनभिभुं उममुदन्मोजद्विनंरा सहमानं शत्रुभि-
भरत्तं चर्षणीनां पजानांर्षवन्धिर्न वृषभं वदितारं ॥ १ ॥

अयद्वितीपा—

अथतृतीया-

त्वंहनुत्यददमापोदस्यूरैकःऋष्टीरवनोरायाय ।

अस्तिस्त्रिञ्चुवीर्यं१तत्तइन्द्रनस्विदस्ति तदनुथाविबोचः ॥ ३ ॥

त्वम् । ह । नु । त्यत् । अदमयः । दस्यून् । एकः । ऋष्टीः । अवनोः ।

आर्याय । अस्ति । स्त्रि । नु । वीर्यम् । तत् । ते । इन्द्र । न ।

स्त्रि । अस्ति । तत् । ऋनु३था । वि । बोचः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्यद सः सत्वं त्यदितितच्छब्दपर्यायोत्रलिङ्गव्यत्ययः दस्यून् कर्महीनादजना-
न् नु क्षिप्रं अदमयः दान्तानकरोः हशब्दः पूरणार्थः अपिच एकोमुख्यः त्वंऋष्टोः पुत्रदासादीन्
आर्याय कर्मरुतेजनाय अवनोरददाः एवंस्तुवन्नप्युषिरिन्द्रं यदानाद्राक्षीत् तदा तस्यवीर्यं स-
द्भवेविचिकित्समानः परार्थर्चमाह हेइन्द्रते तव यत्पूर्वमुक्तं तद्वीर्यं सामर्थ्यं स्विन्वस्ति किंस्वि-
द्भवति किंस्विन्वितिविचिकित्सायां नस्विदस्ति यद्वा नास्ति तद्वलं ऋनुथा कालेकाले विबोचः
विशेषेणब्रूहि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सदिद्धितेतुविजातस्यमन्येसहःसहिष्ठतुरतस्तुरस्य ।

उग्रमुग्रस्यंतवसस्तवीयोरंध्रस्यरध्तुरोवभूव ॥ ४ ॥

सत् । इत् । हि । ते । तुवि३जातस्य । मन्ये । सहः । सहिष्ठ ।

तुरतः । तुरस्य । उग्रम् । उग्रस्य । तवसः । तवीयः । अरंध्रस्य ।

रध्तुरः । वभूव ॥ ४ ॥

पूर्वमंत्रे इन्द्रस्यबलसदसद्भावं सन्दिहानयाबलमस्त्येवेत्यवधारयन्नाह हियस्मादर्धे
यस्मात्कारणात् हेसहिष्ठ बलवत्तमेन्द्र तुविजातस्य बहुयज्ञेषुमादुर्भूतस्य तुरतः अस्मान्हिसतः
तुरस्यशत्रूणांहिसितुःबलवतोवा तेतव सहोबलं सदिद विद्यमानमेवाहंमन्ये उग्रस्य ओजस्विनः
तवसः प्रवृद्धस्य अरध्रस्य शत्रुभिर्वशीकर्तुमशक्यस्य रधेर्वशीकरणार्थस्यरूपं रध्तुरः वशीक-
रणीयानांसपत्नानांहिसकस्यतव बलं वभूव भवत्येव कीदृशं उग्रं उदूर्णं तवीयः प्रवृद्धतरं
यतस्त्वंवृथादीन्शत्रून्हंसि अतस्तेबलंविद्यतप्येत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तन्नः प्रत्नं सख्यमस्तु युष्मे इत्यावदद्भिर्वलमद्भिरोभिः ।

हन्नंच्युतच्युदस्मे इपर्यन्तमृणोः पुरोविदुरो अस्य विश्वाः ॥ ५ ॥ ४ ॥

तत् । नः । प्रत्नम् । सख्यम् । अस्तु । युष्मे इति । इत्या । वदत्इभिः ।

वलम् । अद्भिः इभिः । हन् । अच्युतच्युत् । इस्म । इपर्यन्तम् ।

ऋणोः । पुरः । वि । दुरः । अस्य । विश्वाः ॥ ५ ॥ ४ ॥

प्रत्नं पुराणं चिरकालानुवर्तित्यर्थः तत्प्रसिद्धं नोस्मदीयं सख्यं स्तुत्यस्तोवृत्तक्षणं सखित्वं हेइन्द्र युष्मे युष्मास्वस्तु पूजार्थं बहुयचनं हेअच्युतच्युत् अच्युतानां अविचलितानां च्यावक हेइस्म दर्शनीयेन्द्रत्वं इषयन्तं आयुधानिपेरयन्तं बलयेतन्नामानमसुरं इत्या सत्यमेव वदद्भिस्तवांस्तुवद्भिरंगिरोभिःसह हन् हतवानसि अपिच अस्यबलस्य पुरः नगराणि व्यूणोः व्यगमयः विप्रुक्कान्यकापीरित्यर्थः विश्वाः सर्वाः दुरः पुरीणांद्दारश्च्युणोः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेचतुर्थोऽष्टकः ॥ ४ ॥

अथषष्ठी-

सहिधीभिर्हव्यो अस्त्युग्रईशानक्रन्महतिवृत्रतूर्ये ।

सतोकसातातनये सवज्जीवितन्तसाप्यो अभवत्समत्सु ॥ ६ ॥

सः । हि । धीभिः । हव्यः । अस्ति । उग्रः । ईशानइक्रत् । महति ।

वृत्रइतूर्ये । सः । तोकइसाता । तनये । सः । वज्जी । वितन्तसाप्यः ।

अज्जत् । समत्सु ॥ ६ ॥

उग्रः ओजस्वी ईशानरुद्र स्तोत्रनीशानान्समर्थान्करोतीतीशानरुद्र सइन्द्रः महति प्रभूते वृत्रतूर्ये संग्रामे वृत्रतूर्येइतिसंग्रामनामैतव धीभिः स्तोत्रभिः स्तुतिभिर्वा हव्योजयार्थिभिराह्वातव्यः अस्ति भवति हिशब्दःपादपूरणः तोकसाता वोकस्यपुत्रस्यसातीलाभेनिमित्ते तनये सत्पत्रे निमित्तेसति सइन्द्रआह्वातव्योस्ति वज्जी वज्रवान् सइन्द्रः समत्सु संग्रामेषु विवन्तसाप्यः विशेषेणविस्तार्यः स्तोत्रैर्वन्दनीयोभवत् भवति यद्वा तन्तसाप्यः शत्रूणांहिसकः तंतसइतिधातु-होताकर्मा तस्यकर्तारिरूपम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

समज्मनाजनिममानुपाणाममर्त्येनानाम्नातिप्रसर्त्से ।
सद्युम्नेनसशर्वसोतरायासवीर्येणनृतमःसमोकाः ॥ ७ ॥

सः । मज्मना । जनिम । मानुपाणाम् । अमर्त्येन । नाम्ना । अति ।
प्र । सर्त्से । सः । द्युम्नेन । सः । शर्वसा । उत । राया । सः । वीर्येण ।
नृतमः । समःओकाः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः अमर्त्येन विनाशरहितेन नाम्ना शत्रूणांनमपित्रा मज्मना बलेन मज्मनेतिबल-
नामैतत् मानुपाणां मनुष्याणां जनिम जन्मसंघमित्यर्थः अतिप्रसर्त्से अतिपपेदे सइन्द्रः द्युम्नेन
यशसा समोकाः समानस्थानोभवति किंच सइन्द्रः शर्वसा बलेन समोकाभवति उतापिच नृत-
मोनेनृतमः सइन्द्रः राया घनेन वीर्येण सामर्थ्येनच समोकाभवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सपोनमुहेनमिथूजनोभूत्सुमन्तुनामाचुमुरिंधुनिंच ।
वृणक्विपमुंशम्बरंशुष्णमिन्द्रःपुरांच्यौत्त्रायशयथायनूचिन् ॥८॥
सः । यः । न । मुहे । न । मिथुं । जनः । भूत् । सुमन्तुंइनामा ।
चुमुरिन् । धुनिं । च । वृणक् । पिमुं । शम्बरं । शुष्णं ।
इन्द्रः । पुराम् । च्यौत्त्रायं । शयथाय । नु । चिन् ॥ ८ ॥

यइन्द्रः न मुहे संग्रामेकदापिनमुसति यश्च मिथु मिथ्यावृथा जनोजनयितानभून्भव-
ति किंतु सुमन्तुनामा प्रज्ञाननामा प्रख्यातनामेत्यर्थः सइन्द्रः पुरां शत्रुसंबन्धिनीनांपुरीणां च्यौ-
त्त्राय च्यवनाय नाशाय शयथाय शत्रूणांमरणापच नूचिन् शीघ्रमेवकर्मकुरुतइतिशेषः त-
था चुमुरिंधुनिंच एतन्नामकावसुरी वृणमवृणक् हिंसितवानसि वृणक्विहिंसाकर्मा अपिच पि-
मुं शंवरं शुष्णं एतन्नामकान्त्रीनसुरान् हिंसितवानसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उदावतात्वक्षंसापन्यसाचवृत्रहत्यापरथमिन्द्रतिष्ठ ।
धिष्ववत्रहंस्तुआर्दक्षिणत्राप्तिप्रमन्दपुरुद्वत्रमायाः ॥ ९ ॥

उत्तुः अवता । त्वक्षसा । पन्यसा । च । वृत्रं हत्याय । रथम् ।
इन्द्र । तिष्ठ । धिष्व । वज्रम् । हस्ते । आ । दक्षिणं दत्रा । अग्नि ।
प्र । मन्द । पुरुद्वत्र । मायाः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र उदवतोदच्छता अवतिरत्रगतिकर्मा त्वक्षसां शत्रूणां तनूकैत्रां पन्यसां स्तुत्यतरे-
णवलेनपुक्तस्त्वं वृत्रहत्याय शत्रुहननाय स्वकीयं रथं च तिष्ठ आरोह तेषां दक्षिणत्रां दक्षि-
णहस्तेषाणौ वज्रं स्वकीयमायुधं आधिष्व आधत्स्व तदनंतरं हेपुरुद्वत्रं बहुधनेन्द्र त्वं आसुरी-
मायाः अग्नि अभिगम्य प्रमन्द प्रकर्षेण जहि अत्रमन्दतिर्वधकर्मा ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अग्निर्नशुष्कंवनमिन्द्रहेतीरक्षोनिधक्ष्यशनिर्नभीमा ।
गम्भीर्यं ऋष्वया योरुरोजाध्वानयदुरितादम्भयं च ॥ १० ॥ ५ ॥

अग्निः । न । शुष्कम् । वनम् । इन्द्र । हेतिः । रक्षः । नि । धक्षि ।
अशनिः । न । भीमा । गंभीरया । ऋष्वया । यः । रुरोज ।
अध्वानयत् । दुःहता । दंभयत् । च ॥ १० ॥ ५ ॥

अग्निर्न अग्निरिव नशब्दउपमार्थीयः यथाअग्निःशुष्कनीरसांवनंशुष्कसंमूर्हदहति हेइन्द्र हे-
तिस्त्वदीयं वज्रं तद्वच्चवृत्नाशयति तदेवाह अशनिर्नभीमा यथाअशनिर्भीमा भवति तद्वन्द्वयं-
करस्त्वं रक्षोदक्षसं निधक्षि वज्रेण नितरादह मइन्द्रः गंभीरया शत्रुभिरधर्षणीयया ऋष्वयां
महत्या ऋष्वइतिमहन्नामेतत् हेत्या रुरोज शत्रुन्वभञ्ज अध्वनयत् युद्धेगर्जनलक्षणंशब्दं करोति
तथाच दुरिता दुरितानि दंभयच्चभिनन्तिच सत्वेरक्षोनिधक्षीतिपूर्वणान्वयः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथैकादशी-

आसहस्रं पृथिविरिन्द्ररायानुविद्युन्नतुविवाजेभिरवाक् ।
याहिसूनोसहसोयस्यनूचिददेवैरीपुरुहूतयोतोः ॥ ११ ॥

आ । सहस्रंम् । पृथिभिः । इन्द्र । राया । तुविद्युम्न ।
 तुविद्वाजेभिः । अर्वाक् । याहि । सूनो इति । सहस्रः । यस्य ।
 नु । चित् । अदेवः । ईशे । पुरुहूत् । योतोः ॥ ११ ॥

हेतुविद्युन्न बहुधन हेसहस्रःसूतो बलस्यपुत्रेन्द्र ओजसोजातमुतमन्यएनमितिविगमान्तरे
 बलपुत्रत्वंप्रसिद्धं राया धनेन युक्तत्वं सहस्रं सहस्रेण बहुभिरित्यर्थः तुविद्वाजेभिः बहुबलैः
 पृथिभिः पतन्ति गच्छन्त्यमीभिरितिपंधानोवाहाः तैअर्वाक् मदभिमुखःसन् आयाहागच्छ हे-
 पुरुहूत् बहुभिराहूतेन्द्र यस्यतव योतोः ब्रह्मादिभिःपृथक्कर्तुं अदेवः कश्चिदसुरः नूचिदीशे नेष्टे
 अथनूचिद्वितिविषेधार्थेवर्तते ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रतुविद्युम्नस्यस्थविरस्यघृष्वेदिवोररपशोमहिमापृथिव्याः ।
 नास्यशत्रुर्नप्रतिमानमस्तिनप्रतिष्ठिःपुरुमायस्यसह्योः ॥ १२ ॥
 प्र । तुविद्युम्नस्य । स्थविरस्य । घृष्वेः । दिवः । ररपशे । महिमा ।
 पृथिव्याः । न । अस्य । शत्रुः । न । प्रतिहमानम् । अस्ति । न ।
 प्रतिष्ठिः । पुरुमायस्य । सह्योः ॥ १२ ॥

तुविद्युम्नस्य बहुयशसोबहुधनस्यवा स्थविरस्य प्रबृद्धस्य घृष्वेः शत्रूणांघर्षकस्येन्द्रस्य
 महिमामहत्त्वं दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च प्ररपशे प्ररितिचे विरष्पीतिमहनामसुपाठात्
 नाम्नांचप्रायेणधातुजत्वात्परिवातिशयवाची पुरुमायस्य बहुपन्नस्य सह्योः शत्रूणामभिभ-
 वितुरस्येन्द्रस्य शत्रुःशातयितानास्ति प्रतिमानं प्रतिनिधिर्नास्ति अस्यप्रतिष्ठिःप्रतिष्ठा आश्रयो-
 नास्ति सएव सर्वस्वपतिष्ठेत्यर्थः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रततेअद्याकरंरुतंभूत्कुत्संयदायुमंतिथिग्वमंसै ।
 पुरुसहस्रानिशाशाभिक्षामुत्तूर्वायाणंघृपतानिनेथ ॥ १३ ॥

प्र । तत् । ते । अथ । करणम् । कृतम् । जूत् । कुत्सम् । यत् ।
 आयुम् । अतिथिध्वम् । अस्मै । पुरु । सहसा । नि । शिशाः ।
 अग्नि । क्षाम् । उत् । तूर्वयाणम् । धृपता । निनेथ ॥ १३ ॥

अपेक्षानोमपि हेइन्द्र ते त्वया कृतंकरणं कृतं प्रभूत् प्रभवति प्रकाशते किंतदिति उ-
 च्यते कुत्सं शुष्णादाक्षसादेतन्नामानमृषिंच आयुं शत्रुभ्यःसक्राशादेतत्संतकं पीत्स्ववसं अति-
 थिगं अनिधीनामभिगन्तारं दिवोदासंच शंवराररक्षिथेनियत्करणंतप्यभावतीतिपूर्वेणसंचन्धः
 ररक्षिथेनिद्वितीयाश्रुतेरुचिनक्रियाध्याहारः अपिचारमे अनंतरोकायातिथिग्वाय पुरु पुरुणि
 यहूनि सहसासहसाणि शंवरस्यधनानि निशिशाः अद्दाः इन्द्रःशंवरंहत्वा तस्यधनानिदिवो-
 दासापद्दास्त्वर्थः तथा हेइन्द्र धृपता धर्षणेन त्वदीयेनरथेण शंवरं हत्वा क्षां पृथिवीं अग्नि
 अभिलक्ष्य पृथिव्यांवर्तमानं तूर्वयाणं त्वरितगमनं दिवोदासंचन्निनेथ आपद्यःउद्गमय॥ १३ ॥

अनुक्रीनाऽपेकाहेमरुत्वनीयशस्त्रे अनुत्वाहिम्रइतिस्मृकमुरीया सवितंच—अनुत्वाहिमे-
 अवदेवदेवाअनुतेदापिमहइन्द्रियायेति ।

सैपास्त्रकेचतुर्दशी-

अनुत्वाहिंमेअर्धदेवदेवामदन्विश्वेकवितमंकवीनाम् ।
 करोयत्रवरिवोवाधिनायदिवेजनायतन्वेगृणानः ॥ १४ ॥
 अनु । त्वा । अहिंक्ष्मे । अर्ध । देव । देवाः । मर्दन् । विश्वे ।
 क्विदंतमम् । कवीनाम् । करः । यत्र । वरिवः । वाधिनाय ।
 दिवे । जनाय । तन्वे । गृणानः ॥ १४ ॥

हेदेव घोतमानेन्द्र त्वा त्वां अधास्मिन्काले विश्वे सर्वदेवाःस्तोतारः अहिमे मेघहनना-
 य वृष्टिप्रदानापेयर्थः अनुमदन्ननुमदन्ति अनुगुणन्ति कीदृशंवां कवीनां मेधाविनामप्ये
 कवितमं अत्यंतकरिं यत्र यस्मिन्काले गृणानः स्तोत्रभिःअन्यमानः स्वं वाधिनाय दारिद्र्यादि-
 भिःपीडिताय दिवे स्तोत्रजनाय तन्वे स्तोत्राणांतनपापच वरिवोधनं करः अकरोः अद्दाः
 अधया हेदेवेन्द्र अधास्मिन्काले विश्वे सर्वदेवाः सुराः अहिवृत्रएवोप्यने तस्यहननाय कवी-
 नांकवितमंत्वां अनुमदन्ति यत्र यस्मिन्स्तोत्रेसपि वाधिनायासुरैःपीडिताय दिवे मुनेकनिवासा-
 यजनाय तन्वे शोभायै वृत्रहननेन तनशोभार्थं वरिवध्कर्थं ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

अनुद्यावापृथिवीतत्तुओजोमर्त्याजिहत्तइन्द्रदेवाः ।

कृष्वार्कृन्नोअरुंतंयत्तेअस्त्युक्थंनवींयोजनयस्वयज्ञैः ॥१५॥ ६ ॥

अनु । द्यावापृथिवी इति । तत् । ते । ओजः । अमर्त्याः । जिहते ।

इन्द्र । देवाः । कृष्व । कृन्नो इति । अरुंतम् । यत् । ते । अस्ति ।

उक्थम् । नवीयः । जनयस्व । यज्ञैः ॥ १५ ॥ ६ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयं तत्प्रसिद्धमोजोबलं द्यावापृथिवी अनुजिहते अनुजिहते अमर्त्याअमर-
ण्प्रथमांशोदेवास्त्वदीयंबलं अनुजिहते अनुगच्छन्ति हेकृन्नो बहूनांकर्मणांकरतः तेत्वदीयं अरुतं
यत्कर्मोस्ति तत्कृष्व कुरुष्व तदनन्तरं यज्ञैर्यज्ञेषु नवीयोनवतरं उक्थं स्तोत्रं जनयस्व ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पष्टेपद्योवर्गः ॥ ६ ॥

महोइन्द्रइतित्रयोदशार्चचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्यार्पणैरुभयैन्द्रं अनुक्रान्तं च महान्तसोनेदि
माध्यंदिनसवनेसोमातिरेकेएकंशस्त्रंभवति तत्रेदंसूक्तं सूत्रितं च—महोइन्द्रो नृवद्विष्णोर्नुकमिति स-
मूह्येद्वितीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितं च महोइन्द्रो नृवद्विष्णोर्नुकमिति ।

तत्रप्रथमा-

महोइन्द्रो नृवदा चर्षणिप्राउतद्विबर्हा अमिनः सहोभिः ।

अस्मद्भ्यं ग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुर्कतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । नृवत् । आ । चर्षणिः प्राः । उत । द्विः बर्हाः ।

अमिनः । सहः ऽभिः । अस्मद्भ्यं । वृधे । वीर्याय । उरुः । पृथुः ।

सुर्कतः । कर्तृभिः । भूत् ॥ १ ॥

नृवद यथा नेताराजाभूत्यादीनां कामानां पूरयितातद्वत् चर्षणिषाः चर्षणीनां स्तोत्रजना-
नां कामानां पूरकः महान् प्रभूतइन्द्रआगच्छतु आइत्सुपसर्गदर्शनाद्दृष्टित्याख्यातस्याभ्याहारः
उतापि च द्विबर्हाः द्वयोर्लोकयोः परिवृढः सहोभिः शत्रुबलैः अमिनः आर्हिसनीयइन्द्रः अस्म-
न्यक् अस्मद्भिर्भूतं यथाभवतितथा वीर्याय वीरकर्मकरणाय वृधे वर्धते उरुः शरीरेण विस्ती-
र्णः पृथुः मथितः कर्तृभिर्यजमानैः सुखोभूत् सुदुपरिचरितो भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इन्द्रमेवधिपणासातयेधाद्रुहन्तमुष्वमजरंयुवानम् ।
अपाह्णेनशर्वसाशूशुवांसंसद्यश्चिद्योवावृधेअसामि ॥ २ ॥

इन्द्रम् । एव । धिपणा । सातये । धात् । बृहन्तम् । ऋष्वम् ।
अजरम् । युवानम् । अपाह्णेन । शर्वसा । शूशुश्वांसम् । सद्यः ।
चित् । यः । वृधे । असामि ॥ २ ॥

धिपणा अस्मदीयास्तुविः सातये दानाय इन्द्रमेवधात् धारयति कीदृशं बृहन्तं महान्तं ऋष्वं गन्तारं अजरं जरारहितं युवानं नित्यतरुणं अपाह्णेन शत्रुभिरनभिभूतेन शर्वसा बलेन शूशुवांसं प्रवृष्टं श्वयतेरिदंत्वं यइन्द्रः सद्यश्चिद्य सद्यएवजातमात्रःसन् असामि अनर्त्य अधिकंयथाभवन्तितथा वृधे वर्धते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पृथूकरस्त्रावहुलागभस्तीअस्मद्यक्संसिमिमीहिश्रवांसि ।
यूथेवंपश्वःपशुपादमूनाअस्माँइन्द्राभ्यावृत्स्वाजौ ॥ ३ ॥
पृथू इति । करस्त्रा । बहुला । गभस्ती इति । अस्मद्यक् । सम् ।
मिमीहि । श्रवांसि । यूथाइव । पश्वः । पशुऽपाः । दमूनाः ।
अस्मान् । इन्द्र । अभि । आ । वृत्स्व । आजौ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं पृथुविस्तीर्णो करस्त्रा कर्मणांकर्तारो बहुला बहुप्रदो गभस्ती त्वदीयौवाहू श्रवांस्यजानि दातुमितिशेषः अस्मद्यक् अस्मदभिमुखं संमिमीहि कुरु किंच हेइन्द्र दमूनाः दान्तमनास्त्वं आजौ संग्रामे अस्मानभ्यावृत्स्व अभ्यावृत्स्व तत्रदृष्टान्त्वः—पशुपाः पशूनांपालकः पश्वः पशूनांपृथेव यूथानियथावर्तपतितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

तंवइन्द्रं चतिनमस्यशाकैरिहनूनंवाजयन्तोहुवेम ।
यथाचित्पूर्वजरितारंआसुरनेद्याअन्वद्याअरिष्ठाः ॥ ४ ॥

तम् । वः । इन्द्रम् । च॒ति॒नम् । अ॒स्य । श॒कैः । इ॒ह । नूनम् ।
वा॒ज॒इ॒यन्तः । हु॒वे॒म । यथा । चि॒त् । पूर्वे । ज॒रि॒तारः । आ॒सुः ।
अ॒ने॒द्याः । अ॒न॒व॒द्याः । अ॒रि॒टाः ॥ ४ ॥

नूनमद्य इहास्मिन्यज्ञे वाजयन्तः अन्नमिच्छन्तोवयं स्तोतारः शकैः शकैः समर्थैः अस्य तवसहायैर्मरुद्भिःसहितं चतिनं शत्रूणां चातकं नाशकमित्यर्थः हेइन्द्र परमेश्वरं तं वः प्रसिद्धं त्वां हुवेम स्तुमः यथाचिद्यथैव पूर्वं पुरातनाः जरितारः स्तोतारः अनेद्याः अनिद्याः अनवद्याः पापरहिताः अरिषाः अहिंसिताश्च आसुः बभूवुः हेइन्द्र त्वत्प्रसादाद्वयमपि तथैव भवेत्यर्थः ॥४॥

अथपञ्चमी—

धृ॒त॒व्र॒तो॒ध॒न॒दाः॒ सोम॑वृ॒द्धः॒ स॒हि॒वाम॑स्य॒ वसु॑नः॒ पुरु॑क्षुः ।
सं॒ज॒ग्मि॑रे॒ प॒थ्या॒ उ॒रायो॑ अ॒स्मिन्स॑मु॒द्रेन॑ सि॒न्ध॒वो॒ याद॑मानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥
धृ॒त॒वृ॒तः । ध॒न॒इ॒दाः । सोम॑वृ॒द्धः । सः । हि । वा॒म॒स्य॑ । वसु॑नः ।
पु॒रु॒क्षुः । स॒म् । ज॒ग्मि॑रे । प॒थ्याः । रा॒यः । अ॒स्मिन् । स॒मु॒द्रे ।
न । सि॒न्ध॒वः । याद॑मानाः ॥ ५ ॥ ७ ॥

सहि सखत्विन्द्रः धृतव्रतो धनकर्मा धनदाः सएव धनपदः कीदृशस्य धनस्येत्याकांक्षायां उपसर्जनीभूतस्यापि धनस्य विशेषणे वामस्य वसुन इति वामस्य वननीयस्य वसुनः श्रेष्ठस्य यद्वा वसुनो धनस्य स्वामीति शेषः सोमवृद्धः सएव सोमो मेमवृद्धः पुरुक्षुः बहुजनः सएव अस्मिन्निन्द्र एव पथ्याः स्तोतृणां हितानि रायो धनानि संजग्मिरे संगच्छन्ते तत्र दृष्टान्तः—सिन्धवो नद्यः समुद्रेन यथा समुद्रे यादमाना अभिगच्छन्तः तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथ षष्ठी—

श॒वि॒ष्टं॒ आ॒म॒र॒शूर॑श॒व॒ ओजि॑ष्ठ॒मोजो॑ अ॒भि॒भू॒त॒मु॒ग्रम् ।
वि॒श्वान्द्यु॑म्ना॒ वृ॒ण्य॒मानु॑पाणा॒ म॒स्मभ्यं॑ दा॒ हरि॑वो॒ माद॒य॒ध्वै ॥ ६ ॥
श॒वि॒ष्ठम् । नः । आ । अ॒म॒र॒ । शूर॑ । श॒वः । ओजि॑ष्ठम् । ओजः ।
अ॒भि॒भू॒ते । उ॒प॒म् । वि॒श्वान् । द्यु॒म्ना । वृ॒ण्य॒या । मा॒नु॒पा॒णाम् ।
अ॒स्मभ्य॑म् । दाः । ह॒रि॑वः । मा॒द॒य॒ध्वै ॥ ६ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र शविष्ठं बलवत्तमं शबोवलं नोस्मभ्यं आभराहर हेअभिभूते शत्रूणा-
मभिभावुकुन्द्र उग्रमप्रससं ओजिष्ठमोजस्वितमं ओजोदीप्तिमस्मभ्यंआभर विश्वा विश्वानि
सर्वाणि वृष्ट्या वृष्ट्यानि सेचनसमर्थानि द्युम्ना द्युम्नानिद्योतमानानि यानिधनानि मानुषाणां
मनुष्याणां भोग्यतपाकल्पितानि हेहरियः हरियन्निन्द्र तानिधनानि मादयध्वे अस्मान्मादितुं
अस्मभ्यंदाः प्रयच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्तेमदःपृतनापाळमृध्रुइन्द्रतंनआभंरशूशुवांसम् ।
येनतोकस्यतनयस्यसातौमंसीमहिजिगीवांसस्त्वोताः ॥ ७ ॥
यः । ते । मदः । पृतनापाट् अमृध्रः । इन्द्र । तम् । नः । आ ।
भर । शूशुवांसम् । येन । तोकस्य । तनयस्य । सातौ । मंसीमहि ।
जिगीवांसः । त्वाइऊताः ॥ ७ ॥

पृतनापाट् शत्रुसेनानामभिभविता अमृध्रः अहिंसितः योमदोहर्षः हेइन्द्र ते त्वयादेयः
शूशुवांसं प्रवृद्धं तं मदं नोस्मभ्यमाभराहर त्वोतास्त्वपारक्षिताः जिगीवांसो जितवन्तोवयं तोक-
स्य पुत्रस्य तनयस्य तत्पुत्रस्यच सातौ लभेनिमित्तभूतेसति येनहर्षेण मंसीमहि त्वांस्तुवीमहि
तमाभरेतिपूर्वेणान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आनोभरवृषणंशुष्ममिन्द्रधनस्पृतंशूशुवांसंसुदक्षम् ।
येनवंसांमपृतनासुशत्रून्तवोतिभिरुतजामीन् ॥ ८ ॥
आ । नः । भर । वृषणम् । शुष्मम् । इन्द्र । धनस्पृतम् ।
शूशुवांसम् । सुदक्षम् । येन । वंसांम् । पृतनासु । शत्रून् ।
तव । ऊतिर्भिरुत । जामीन् । अजामीन् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं वृषणं वर्षितारं शुष्मं सेनालक्षणंवलं नोस्मभ्यं आभराहर कीदृशं धनस्पृतं
धनस्पपालकं शूशुवांसं प्रवृद्धं सुदक्षं शोभनवलं हेइन्द्र तवोतिभिः त्वदीयाभीरक्षाभिः पृत-
नासु संग्रामेषु पृतनाइविसंग्रामनाम येनवलेन शत्रून्वंसाम हनाम उतेत्यत्रभिन्नक्रमः जामीन्
बन्धून् उतापिच अजामीन् शत्रून् येनशुष्मेण वंसाम तंशुष्ममाभरेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आतेशुष्मोवृषभएतुपश्चादोत्तरादधरादापुरस्तात् ।

आविश्वतोअभिसमेत्वर्वाडिन्द्रद्युम्नस्वर्वद्वेद्यस्मे ॥ ९ ॥

आ । ते । शुष्मः । वृषभः । एतु । पश्चात् । आ । उत्तरात् ।

अधरात् । आ । पुरस्तात् । आ । विश्वतः । अजि । सम । एतु ।

अर्वाङ् । इन्द्र । द्युम्नम् । स्वःश्वत् । धेहि । अस्मे इति ॥ ९ ॥

हेइन्द्र वृषभः वर्षिता ते त्वदीयं शुष्मोबलं अर्वाङ्गस्मदभिसुखःसन् पश्चात् पश्चिमभागात् एतु आगच्छतु उत्तरादुत्तरभागादागच्छतु अधरा दक्षिणाच्चएतु पुरस्तात् पूर्वभागाच्चगच्छतु विश्वतः सर्वस्मादिग्भागात् अभि अस्मानभिलक्ष्यआसमेतु साम्यगागच्छतु हेइन्द्र त्वं स्वर्व-
व सुखयुक्तं द्युम्नं धनं अस्मे अस्मभ्यं धेहि प्रयच्छ ॥ ९ ॥

अथदशमी-

नृवत्तइन्द्रनृतमाभिरूतीवंसीमहिं वामश्रोमतेभिः ।

ईक्षेहिवस्वउभयस्यराजन्धारत्नमहिंस्थूरं बृहन्तम् ॥ १० ॥

वृश्वत् । ते । इन्द्र । नृतमाभिः । ऊती । वंसीमहि । वामम् ।

श्रोमतेभिः । ईक्षे । हि । वस्वः । उभयस्य । राजन् । धाः ।

रत्नम् । महि । स्थूरम् । बृहन्तम् ॥ १० ॥

नृवत् मनुष्यैःपरिचारकजनैर्युक्तं श्रोमतेभिः श्रोतव्यैर्यशोभिः सहितं वामं व-
मनीयं धनं हेइन्द्र ते त्वत्तः नृतमाभिः नेतृतमाभिः ऊतीऊतिभीरक्षाभिः वंसीमहि वयंसं-
भजेमहि हियस्मात्कारणात् हेराजन् राजमानेन्द्र त्वं उभयस्य पार्थिवस्यदिव्यस्यच वस्वो-
धस्य ईक्षे ईक्षिषे तस्मात्कारणात् महि महान्तं स्थूरं विपुलं बृहन्तं गुणैःपरिवृढं रत्नं रमणी-
यं धनं अन्नरत्नशब्दःपुल्लिङ्गः धाः धेहि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

मरुत्वन्तं वृषभं वा वृधानमकवारिदिव्यंशासमिन्द्रम् ।

विश्वसाहमवसेनूर्तनापोग्रंसहोदामिहतं हुवेम ॥ ११ ॥

मरुत्वन्तम् । वृषभम् । वृधधानम् । अकवदरिम् । दिव्यम् ।
शासम् । इन्द्रम् । विश्वसहम् । अवसे । नूतनाय । उग्रम् ।
सहःश्वाम् । इह । तम् । हुवेम ॥ ११ ॥

इहारिमन्यजे नूतनाय अभिनवाय अवसे रक्षणाय तं प्रसिद्धं इन्द्रं हुवेम स्तुमः आह्व-
यामोवा कीदृशं मरुत्वन्तं मरुद्भिर्युक्तं वृषभं कामानां वर्पितारं वृधधानं प्रवृद्धं अकवारिं अकु-
त्सितशत्रुं दिव्यं द्योतमानं शासं शासितारं विश्वसहं विश्वस्यलोकस्याभिभवितां उग्रमो-
जस्विनं सहोदां बलप्रदं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

जनं वज्जिन्महिचिन्मन्यमानमेभ्यो नृभ्योरन्धयायेष्वारिम् ।
अधाहित्वापृथिव्यां शूरसातौ हवामहे तनये गोष्वप्सु ॥ १२ ॥
जनम् । वज्जिन् । महि । चित् । मन्यमानम् । एभ्यः । नृभ्यः ।
रन्धय । येषु । अरिम् । अध । हि । त्वा । पृथिव्याम् । शूरसतातौ ।
हवामहे । तनये । गोषु । अप्सु ॥ १२ ॥

येषु येषां नृणां मध्ये अहमस्मि एको भवामि हे वज्जिन् वज्रवज्जिन्द्र त्वं एभ्यो नृभ्यो मनु-
प्येभ्यः महि महदत्यन्तमात्मानं मन्यमानं जनं बहुमन्यमानमित्यर्थः रन्धय वशीकुरु चिदिति
पादपूरणः अधाधुना पृथिव्यां भूम्यां शूरसातौ युद्धे प्रवृत्ते सति तनये पुत्रे निमित्ते च गोषु प-
शुषु अप्सु उदकेषु च निमित्तेषु हे इन्द्र त्वां घुल्लोके स्थितं त्वां हवामहे वयमाह्वयामः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

व्रथन्त एभिः पुरुहूतसुरव्यैः शत्रोः शत्रोरुत्तर इत्स्याम ।
घ्नन्तो वृत्राण्युभयानि शूरराघामदेम वृहतात्सोताः ॥ १३ ॥ ८ ॥
व्रथम् । ते । एभिः । पुरुहूत । सुरव्यैः । शत्रोः शत्रोः । उत्तरैः ।
इत् । स्याम् । घ्नन्तः । वृत्राणि । उभयानि । शूर । राघाम । मदेम् ।
वृहता । त्वाः सताः ॥ १३ ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र एभिः सिद्धैः सख्यैः स्तोत्रलक्षणैः सखिकर्मभिः वे त्वयासहव-
यं उभयानि जामित्तरूपाण्यजामित्तरूपाणि वृत्राण्यमित्राणि घ्नन्तः हिंसन्तः शत्रोःशत्रोः सर्वस्या-
च्छत्रोउत्तरइत्स्याम अधिकारवभवेम हेतूर विक्रान्तेन्द्र त्वोताः वयं त्वयारक्षिताःसन्तः बृहता
महता राया धनेन मदेम ह्य्याम ॥ १३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

द्यौर्यइन्द्रेतित्रयोदशर्षं चमेसूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्रं त्रैष्टुभं विपिमोरित्येपासतमौ दशा-
क्षरचतुष्टययुकाविराट् अनुक्रम्यतेच—द्यौर्यविपिमोर्विराडिति पृष्ठचपडहस्यपष्ठेहनितृवीयसवने
उक्थ्यस्तोत्राणि यदिद्विपदासुस्तुवोरन् यदिवाग्निष्टोमसंस्थः स्यात् तदानीं माध्यंदिनसवने अ-
च्छावाकः स्वशस्त्रे आरंभणीयाभ्यर्द्धमेतवसूक्तंशंसेत् सूत्रितंच—द्यौर्यइन्द्रेत्यच्छावाकइति
इदमेवसूक्तमिन्द्राविष्णोरुक्कान्तिनाश्रयेकाहेनिष्केवलपनिविद्धानं द्यौर्यइन्द्रेतिमाध्यंदिनइति ।

सवमथमा—

द्यौर्यइन्द्राभिभूमार्थस्तस्थौरयिःशर्वसापृत्सुजनान् ।
तनःसहस्रभरमुर्वरासांद्द्विसूनोसहसोवृत्रनुरम् ॥ १ ॥

द्यौः । न । यः । इन्द्र । अग्नि । भूम । अर्यः । तस्थौ । रयिः । शर्वसा ।
पृत्सु । जनान् । तम् । नः । सहस्रैश्भरम् । उर्वरासाम् । द्वि ।
सूनो इति । सहसः । वृत्रनुरम् ॥ १ ॥

योरयिः पुत्ररूपंघनं शवसा बलेन पृत्सु संगामेषु अर्यः अरिन् शत्रून्जनान् अभितस्थौ
आक्रामेत् सवदृष्टान्तः—द्यौर्यं द्योतमानःसूर्योयथा भूम भूतानि आक्रामति तद्वत् हेसहसःसूनो
पलस्यपुत्रेन्द्र त्वं तंपुत्रं नोस्मभ्यंददि देहि कीदृशं सहस्रभरं सहस्रस्यघनस्यभतारं उर्वरासां
सस्याढयानांभूमीनां सवितारं संभकारं वृत्रनुरं वृत्राणांशत्रूणां तरितारं तुर्वितारंवा ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

द्विवोनतुभ्यमान्विन्द्रसत्रासुर्यदेवेभिर्धापि विश्वम् ।

अर्हियद्वृत्रमपोवद्विवांसंहञ्जीपिन्विष्णुनासचानः ॥ २ ॥

दिवः । न । तुभ्यम् । अनु । इन्द्र । सत्रा । असुर्यम् । देवेभिः ।
 धायि । विश्वम् । अहिम् । यत् । वृत्रम् । अपः । वृत्रिश्वांसम् ।
 हन् । ऋजीपिन् । विष्णुना । सचानः ॥ २ ॥

दिवो न सूर्यायैव हेइन्द्र तुभ्यं सत्रासत्यमेव विश्वं व्याप्तं असुर्यमसुरत्वं बलं देवेभिः
 देवैःस्तोतृभिः धनुषायि व्यधायि अकारि स्तोत्रैःस्तूयमानोदवताबलवतीभवतीत्यर्थः हेऋजी-
 पिन् विगतरससोमेन्द्र विष्णुनासचानः संगच्छमानस्त्वं पचसमवायेइविधातोत्सवं यद्येनासुर्येण
 अपः उदकानि वृत्रिवांसं परिवृण्वन्तं अहिमागःपहन्तारं वृत्रमसुरं हन् अहन् अवधीः तद्रत्नं
 व्यधायीतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तूर्वञ्जोर्जीयान्तवसस्तवीयान्कृतवृद्धेन्द्रोवृद्धमहाः ।
 राजाभवन्मधुनःसोम्यस्पृश्विश्वासांयत्पुरांदत्तुमावत् ॥ ३ ॥

तूर्वन् । ओर्जीयान् । तवसः । तवीयान् । कृतवृद्धं । इन्द्रः ।
 वृद्धमहाः । राजा । अभवत् । मधुनः । सोम्यस्य । विश्वासान् ।
 यत् । पुराम् । दत्तुम् । आवत् ॥ ३ ॥

यद्यदा इन्द्रोविश्वासांसांसां पुरां अहुरपुरीणां दत्तुं दारकं वज्रं आवत् मापत् तदा
 सोम्यस्य सोममयस्य मधुनः मधुररसस्य राजाभवत् स्वाम्यासीत् कीदृशः तूर्वन् हिंसकार्गुहि-
 सन् ओर्जीयान् अतिशयेनओजस्यो तवसोमलवतः तवीयान् बलवत्तरः कृतवृद्धो कृतवृद्धं
 स्वोर्ध्वस्यैस्तोतृभिः सः अथवा कृतं दत्तं ब्रह्मानं येनस्तोतृभ्यः सः वृद्धमहाः वृद्धतेजाः एवंभूतइ-
 द्रोराजाभवदिति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

शतैरपद्रन्पुण्यंइन्द्रात्रदशोणयेकवयेर्कसाती ।
 वधैःशुष्णास्याशुपस्यमायाःपित्वोनारिरेचीत्किंचनम ॥ ४ ॥

शतैः । अपद्रन् । पणयः । इन्द्र । अत्र । दर्शदओणये । कवये ।
 अर्कदसांतौ । वधैः । शुष्णस्य । अशुर्पस्य । मायाः । पित्वः । न ।
 अरिरेचीत् । किम् । चन । प्र ॥ ४ ॥

अत्रास्मिन्नर्कसातौ अर्कोऽं प्राप्पतेऽस्मिन्नित्यर्कसातिः युद्धं तस्मिन् दर्शोणये बहुविक-
 प्के कवये मेधाविनः पंचम्यर्थेचतुर्था हेइन्द्र त्वत्सहायावकुत्सात् विजयतः पणयपतन्नामकासु-
 राः शतैः शतसंख्याकैर्बलैः सार्धमपद्रन्नपाद्रवन् अपलायन्त अपिचन्द्रः अशुर्पस्याशुष्कस्य सं-
 पूर्णबलस्येत्यर्थः शुष्णस्यैतन्नामकासुरस्य शत्रोर्मायाः कपटान्वधैर्हननसाधनैरायुधैः नप्रारिरे-
 चीत् प्ररिक्तानतिरिक्त्वाऽकरोत् पित्वोऽस्य पितुरित्यन्ननामेतत् किंच नकिंचिदपि नप्रारिरे-
 चीत् तदीयमन्नं सर्वमप्यपाहारयत् ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

महोद्गोहोअर्पविश्वायुधायिवज्रस्ययत्पतनेपादिशुष्णाः ।
 उरुपसरथंसारथयेकरिन्द्रःकुत्सायसूर्यस्यसातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥
 महः । द्रुहः । अर्प । विश्वऽआयु । धायि । वज्रस्य । यत् ।
 पतने । पादि । शुष्णाः । उरु । सः । सृष्टरथम् । सारथये । कः । इन्द्रः ।
 कुत्साय । सूर्यस्य । सातौ ॥ ५ ॥ ९ ॥

यद्यदा शुष्णोसुरः वज्रस्यपतने पाते पादि अगच्छत् अत्रियतेऽर्थः तदा महोमहतः
 द्रुहोद्गोधुः शुष्णस्य संबन्धि विश्वायु सर्वगतंबलमितिशेषः अपधायि अपहितमकारि तिर-
 स्कृतमित्यर्थः सइन्द्रः सारथये सारथिभूतायकुत्साय सरथं समानरथं सूर्यस्यसातौ भजने
 निमित्तभूते उरुविस्तीर्णयथाभवत्तितथा कः अकरोत्तथाचोक्तं—कुत्सायेन्द्रोसुरंशुष्णंजिघांसुः
 कुत्सामात्मनः । सारथिकल्पयित्वाऽस्यशत्रुशुष्णमहंस्ततः ॥ कुत्सस्यरक्षांबहुलांचकारेत्यनयो-
 प्यतेइति ॥ ५ ॥

॥ इचितुर्यस्यपठेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथपट्टी-

प्रश्येनोनमदिरमंशुमस्मैशिरोदासस्यनमुचेर्मथायन् ।
 भावन्नर्मीसाप्यंसन्तं पृणग्रायासमिपासंस्वस्ति ॥ ६ ॥

प्र । श्येनः । न । म॒द्दि॒रम् । अ॒ंशुम् । अ॒स्मै । शि॒रः । दा॒सस्य॑ । नमु॑चेः ।
म॒था॒यन् । प्र । आ॒वृत् । न॒र्मीम् । सा॒प्यम् । स॒सन्त॑म् । पृ॒णक् ।
रा॒या । सम् । इ॒षा । सम् । स्व॒स्ति ॥ ६ ॥

श्येनः सुपणंश्चेत्ययंशब्दःसमुच्चयेवर्तते अस्माद्न्द्राय मदि॒रं मदकरंअंशुं सोमं प्रेति
आइत्यस्यार्थवर्तते आहरव उपसर्गदशोनाच्चारत्यातमध्याह्नियते किंचापमिन्द्रोपि दासस्य प्रा-
णिनामुपक्षपयितुर्नमुचरेत्तन्नामागुरस्य शिरःशीर्षं मथायन् मंथनंकुर्वन् साप्यं सपस्यपुत्रं सस-
न्तं सपन्तं नर्मीं एतत्संज्ञकमृषिं भावत् प्रारक्षत् स्वस्त्यविनाशेन राया पश्वदिधनेन इषान्नेन
च तमृषिं संपृणक् समयोजयत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वि॒पिप्रो॒रहि॑मायस्यदृ॒ह्याःपु॒रोव॒ञ्चि॒ञ्च॒वसा॑नद॒र्दः ।
सु॒दा॑म॒न्त॒द्रे॒कणो॑अप्र॒मृ॒ष्यमृ॒जि॒श्वने॑दा॒त्रंदा॒शुपे॑दाः ॥ ७ ॥

वि । पिप्रोः । अहि॑मायस्य । दृ॒ह्याः । पु॒रः । व॒ञ्चिन् । शर्व॑सा ।
न । द॒र्दरि॑ति॒दर्दः । सु॒दा॑मन् । तत् । रे॒कणः । अ॒प्र॒मृ॒ष्यम् ।
ऋ॒जि॒श्वने॑ । दा॒त्रम् । दा॒शुपे॑ । दाः ॥ ७ ॥

हेवञ्चिन् वञ्चवञ्चिन्द्र त्वं अहिमायस्य अहंञ्चोमायापस्य पिप्रोरेतन्नामोसुरस्यसंब-
न्धिनीः दृह्याः दृवानि पुरः माकारादीनिदुर्गाणि शरणा वलेन विदर्दः विदारितवानसि नेतिपा-
दपूरणः त्वंपिपोर्नृमणःपारुजःपुरः । शर्तपूर्भिरापसीभिर्निपाहीतिदर्गनात् । अपिच हेसुदामन्
शोभनदानेन्द्र त्वं दात्रं हविर्लक्षणं धनं दाशुपे दत्तवत् ऋजिश्वने एतन्नामकामराजर्षये अ-
प्रमृष्यं केनाप्यवाप्यं तत्तस्यस्वभूतरेकणोधनं दाः अदाः दत्तवानसि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सर्वे॑त॒सु॒दशो॑मायं॒दशो॑णि॒तृनु॑जि॒मिन्द्रः॑स्व॒मि॒ष्टिमु॑न्नः ।
आ॒तु॒म्रा॒श्वदि॑सु॒द्योत॑नायमा॒तुर्न॑सीमु॒पसृ॒जाइ॒यर्ष्ये॑ ॥ ८ ॥

सः । वेतुसुम् । दशोऽमायम् । दशोऽओणिम् । तूतुजिम् । इन्द्रः ।
 स्वभ्रिष्टिसुन्नः । आ । तुषम् । शश्वत् । इभम् । द्योतनाय ।
 मातुः । न । सीम् । उप । सृज । द्रुयध्वै ॥ ८ ॥

स्वभ्रिष्टिसुन्नः सुष्टुअभ्येपणीयान्यभिगम्यानिमुन्नानिसुखानिपेनदेमानिसइन्द्रः दशमायं
 बहुवचनं वेतुसुं वेतुसुनामकमसुरं दशोणिं एतन्नामकंच तूतुजिं तूतुजिनामकंच आ अपिच तुषं वु-
 अनामकमसुरं तथा इभमेतन्नामकमसुरंच इयध्वै एतुं द्योतनाय एतत्संज्ञायरात्रे शश्वदुपसृजउपा-
 सृजव वशीचकार तत्रदृष्टान्तः— मातुर्न मातुर्जनन्याइव पुत्रं यथामात्रेणवशीभवन्तितद्दशंच-
 कारेत्यर्थः सीमितिपादपूरणः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

सईस्पृधोवनतेअप्रतीतोविभ्रद्वर्जं वृत्रहणंगभस्तौ ।
 तिष्ठद्धरीअध्यस्तेवगतेवचोयुजावहतइन्द्रमृष्वम् ॥ ९ ॥
 सः । ईम् । स्पृधः । वनते । अप्रतिइतः । विभ्रत् । वर्जम् ।
 वृत्रइहनम् । गभस्तौ । तिष्ठत् । हरी इति । अधि । अस्ताइइव ।
 गते । वचःइयुजा । वहतः । इन्द्रम् । ऋष्वम् ॥ ९ ॥

गभस्तौ हस्ते वृत्रहणं वृत्राणांशत्रूणांहन्तारं वर्जं स्वकीयमायुधं विभ्रद्धारयन् अपतीतः
 शत्रुभिरपतिगतः सइन्द्रः स्पृधः स्पर्धमानान् ई इमान् वृत्रमभूतीन् शत्रून् वनेते हन्ति हरी स्व-
 कीमावश्वौ अधितिष्ठव आरोहति तत्रदृष्टान्तः— अस्तेव गतेयथाक्षेप्ताशूरः रथेअधितिष्ठवत्तद्वत्
 तथावचोयुजा वचोमात्रेणयुज्यमानौ यद्वा स्तोतृणां स्तुतिभिः युज्यमानौ तौ हरीच ऋष्वं महा-
 न्त् इन्द्रं वहतः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

सनेमतेवंसानव्यंइन्द्रप्रपूर्वःस्तवन्तएनायज्ञैः ।
 सप्तयत्पुरःशर्मशारदीर्दधेन्दासीःपुरुकुत्सायशिक्षन् ॥ १० ॥
 सनेम । ते । अवसा । नव्यः । इन्द्र । प्र । पूर्वः । स्तवन्ते ।
 एना । यज्ञैः । सप्त । यत् । पुरः । शर्म । शारदीः । दत् । हन् ।
 दासीः । पुरुकुत्साय । शिक्षन् ॥ १० ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयेन अवसा रक्षणेन नव्योनवीयोनवतरं त्वयादीयमानंधनं सनेम वयंस्तोतारो-
भजेमहि पुरवोमनुष्याः स्तोतारः एना अनेनस्त्वोत्रेण युक्तैर्यज्ञैः प्रस्तवन्ते त्वांस्तुवन्ति यद्यस्मा-
त्कारणात् दासीः कर्मणाभ्युपक्षपयित्रीः शत्रुपजाः हन् घ्नन् हिंसन् पुरुकुत्साय एतन्नामकायराज्ञे
शिक्षन् धनानिप्रयच्छन् हेइन्द्र त्वं शारदीः शरन्नाज्ञोऽसुरस्यसंबन्धिनीः सप्त सप्तसंख्याकाः पुरः
पुरी शर्म शर्मणावज्जेण दर्वं विदारितवानसि तस्मात्कारणाच्चांस्तोतारः स्तुवन्तीत्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

त्वंवृधेइन्द्रपूर्वोभूर्वरिवस्यन्नुशनेकाव्यायं ।

परानववास्त्वमनुदेयंमहेपित्रेददाथस्वनपातम् ॥ ११ ॥

त्वम् । वृधः । इन्द्र । पूर्व्यः । भूः । वरिवस्यन् । उशने । काव्यायं ।

परा । नववास्त्वम् । अनुदेयम् । महे । पित्रे । ददाथ । स्वम् ।

नपातम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र पूर्व्यः पुरातनस्त्वं काव्याय कविपुत्राय उशने उशनसे भार्गवाय वरिवस्यन् धन-
मिच्छन् वृधोभूः स्तोत्रूणां वर्धको भवसि अनुदेयमनुदातव्यं धनं नववास्त्वं एतन्नामकं असुरं प-
राहात्य स्वस्वकीयमौशनसं नपातं युद्धेशत्रुभिर्गृहीतं पुत्रं महे महते पित्रे पालयितव्यायोशनसे
पराददाथ तस्य शत्रुं हत्वा एकपेण दत्तवानसि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्वंधुनिरिन्द्रधुनिमतीः ऋणोरपः सीरानस्रवन्तीः ।

प्रयत्संमुद्रमतिशूरपथिपारयातुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥ १२ ॥

त्वम् । धुनिः । इन्द्र । धुनिः मतीः । ऋणोः । अपः । सीराः ।

न । स्रवन्तीः । प्र । यत् । समुद्रम् । अति । शूर । पथि । पारयं ।

तुर्वशम् । यदुम् । स्वस्ति ॥ १२ ॥

हेइन्द्र धुनिः शत्रूणां कंपयितात्वं धुनिमतीः धुनिर्नामासुरोयासुनिरोधकतया विद्यते ताः
अपः उदकानि सीरान नदीरिव स्रवन्तीः प्रवहन्तीः ऋणोः अगमयः धुनिं हत्वा तेन निरोधिता-
न्युदकानि मवाहयतीत्यर्थः हेशूर वीरेन्द्र यद्यदा समुद्रमति अतिक्रम्य पथि मतीर्णां भवसि तदा
समुद्रपारेतिष्ठन्ती तुर्वशं यदुं च पारय पारयः समुद्रमतारयः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तवहृत्पदिन्द्रविश्वंमाजौसस्तोधुनीचुमुरीयाहसिष्वप् ।

दीदयदित्तुभ्यंसोमेभिःसुन्वन्दभीतिरिध्मभृतिःपक्थ्यं१कैः ॥ १३ ॥ १० ॥

तव । ह । त्यत् । इन्द्र । विश्वम् । आजौ । सस्तः ।

धुनी चुमुरीदिति । या । ह । सिष्वप् । दीदयत् । इत् । तुभ्यम् ।

सोमेभिः । सुन्वन् । दभीतिः । इध्मभृतिः । पक्थी । अकैः ॥ १३ ॥ १० ॥

हेइन्द्र आजौ संग्रामे तवह तवेव विश्वं व्याप्तं त्यत्तादृशं कर्म भवति कीदृशमिति तदु-
च्यते या यौ धुनीचुमुरी धुनिश्चुमुरिश्चेत्येतन्नामकावसुरौ सिष्वप् अस्वापयः तावसुरौ स-
स्तः संग्रामेऽसुभवन्तौ मृतावित्यर्थः मृतार्थेऽव्यत्ययेनलट् द्वितीयोऽहशब्दः पादपूरणः तदनन्तरं हेइ-
न्द्र तुभ्यंत्वदर्थं सुन्वन् सोमानभिपुण्वन् पक्थी पक्थवान् हवींषिपक्थवान् इध्मभृतिः इध्मानां भ-
र्ता हर्ता वा दभीतिनां मराजर्षिः सोमेभिः सोमैः अकैर्हविलक्षणे रत्नैः दीदयदिव दीप्यतएव धुनिं
चुमुरिं तस्मै जंचथेत्यर्थः त्वं निदस्यं चुमुरिं धुनिं चेति दर्शनात् ॥ १३ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पष्ठे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

इमा उत्वेति द्वादशर्चपष्ठसूक्तं भरद्वाजस्यार्धं वैष्टभमैन्द्रं नवमी एकादशी च वैश्वदेव्यौ तथा-
चानुक्रम्यते-इमा उद्वादशानवभ्येकादशयै वैश्वदेव्याविति । उपहव्यनाम्नेकाहे इदं सूक्तं मरु-
त्वतीपनिविद्धानं सूत्रितंच-इमा उत्वाप एकइदिति मध्यं दिनइति इन्द्राविष्णोरुक्कान्तिनाम्नेका-
हेपीदं मरुत्वतीपनिविद्धानं सूत्रितंच-इमा उत्वाथौर्नयइन्द्रेति मध्यं दिनइति । तृतीयेऽहोमे-
पिमरुत्वतीये इदं सूक्तं सूत्रितंच-प्रमन्दिनइमा उत्वेति मरुत्वतीपमिति ।

तत्रप्रथमा-

इमा उत्वापुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीरहव्याहवन्ते ।

धिपोरथेषाम्जरुनवीयोरधिविभूतिरीयते वचस्या ॥ १ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । पुरुः तमस्य । कारोः । हव्यम् । वीर ।

हव्याः । हवन्ते । धियः । रथेऽस्थाम् । अजरम् । नवीयः ।

रयिः । विभृतिः । ईयते । वचस्या ॥ १ ॥

पुरुवमस्य बहुलं कामं कांक्षतः तमुअभिकांक्षायामिति धातुः कारोः स्तोत्रं रत्नाजस्य सं-
बन्धिन्यः हव्याः स्तुत्याः प्रशस्याः इमाधियः स्तुतयः हेवीर शूरेन्द्र हव्यं त्वा त्वां हवते ह्व-
यन्ति कीदृशं रथेस्थां रथेस्थितं अजरं जरारहितं नवीयोनवीयांसं नवतरं उदतिपूरणः अपिच
वचस्या स्तुत्या श्रेष्ठाविभूतिः जगतोविभवहेतुः रयिर्हविर्लक्षणधनं ईयते त्वामभिगच्छति ॥१॥

अथद्वितीया—

तमुस्तुपइन्द्रं योविदानो गिर्वाहसंगीर्भिर्यज्ञदृष्टम् ।

यस्यदिवमतिमह्नापृथिव्याः पुरुमायस्यरिरिचेमहित्वम् ॥ २ ॥

तम् । ऊँ इति । स्तुपे । इन्द्रम् । यः । विदानः । गिर्वाहसम् ।

गीःभिरिः । यज्ञदृष्टम् । यस्य । दिवम् । अति । मह्ना । पृथिव्याः ।

पुरुमायस्य । रिरिचे । महित्वम् ॥ २ ॥

यइन्द्रः विदानः सर्वविद्वान् सर्वज्ञायमानो वा गिर्वाहसं गीर्भिरवहनीयं यज्ञदृष्टं यज्ञैः
प्रदृष्टं तमु तमेवेन्द्रं स्तुपे स्तुपे पुरुमायस्य बहुप्रज्ञस्य बहुवचनस्य वा यस्येन्द्रस्य महित्वं मा-
हात्म्यं दिवं दिवोबुलोकात् पंचम्यर्थे द्वितीया पृथिव्याः भूलोकात् मह्ना महिम्ना अतिरिरिचे
अतिरिच्यते तंस्तुवइतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सइत्तमोवयुनंततन्वत्सूर्येणवयुनवच्चकार ।

कदातेमर्ताअमृतस्यधामेयक्षन्तो नर्मिनन्ति स्वधावः ॥ ३ ॥

सः । इत् । तमः । अवयुनम् । तन्वत् । सूर्येण । वयुनवत् ।

चकार । कदा । ते । मर्ताः । अमृतस्य । धाम । इयक्षन्तः ।

न । मिनन्ति । स्वधावः ॥ ३ ॥

सइत् सएवेन्द्रः अवयुनं अप्रज्ञानं प्रज्ञाननाशनमित्यर्थः तन्वत् वृत्रेणविस्तीर्यमाणं तमो-
न्धकारं दिविस्सूर्येण दिव्यारोपितेन देवेन वयुनवत् प्रकाशवत् चकार उतवान् परोर्ध्वः प्रयक्ष-
कृतः हेस्वधावः वत्तवन्निन्द्र मर्ताः मनुष्याः अमृतस्य नित्यस्य तेलदीपंधामस्वर्गाख्यं स्थानं त-

प्रस्थानदेवानित्यर्थः इयक्षंतः यदुमिच्छन्तः कदा कदाचिद् सर्वदेत्यर्थः नमिनन्ति किमपिपा-
गिजावंनहिंसन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यस्ताच्चकारसकुहंस्विदिन्द्रःकमाजनं चरतिकासुविक्षु ।

कस्तेयज्ञोमनसेशं वरापको अर्क इन्द्रकतमःसहोता ॥ ४ ॥

यः । ता । चकार । सः । कुहं । स्वित् । इन्द्रः । कम् । आ ।

जनम् । चरति । कासु । विक्षु । कः । ते । यज्ञः । मनसे । शम् ।

वराय । कः । अर्कः । इन्द्र । कतमः । सः । होता ॥ ४ ॥

यइन्द्रः ता तान्युक्तप्रसिद्धानि वृत्रवधादीनिकर्माणि चकार अकरोत् सइन्द्रोयकुहस्विद
कस्विद्वर्तते कंजनं कमपिदेशमाचरति कासु विक्षु प्रजासु वर्तते इतीन्द्रस्य विभूतिमहत्त्वाननिधे-
तुंशक्यं अथप्रत्यक्षस्तुतिः हेइन्द्र कः कीदृशोयज्ञः ते तव मनसे चेतसे शं सुखकरोभवति वराय
तववरणाय कः कीदृशोर्कोमंत्रः समर्थोभवति होता आह्वाता तववरणाय यःसमर्थोभवति स-
होता कतमश्च भवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

इदाहितेवेविपतःपुराजाःप्रत्नासंआसुःपुरुरुत्सखायः ।

येमध्यमासंउतनूतनासउतावमस्यंपुरुहूतबोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

इदा । हि । ते । वेविपतः । पुराजाः । प्रत्नासः । आसुः ।

पुरुरुत् । सखायः । ये । मध्यमासः । उत । नूतनासः ।

उत । अवमस्यं । पुरुहूत । बोधि ॥ ५ ॥ ११ ॥

पुराजाः पूर्वस्मिन्कालेजाताः प्रत्नासः पुराणाः अंगिरःप्रभृतयः इदाहि इदानीमिव हिं-
द्वउपमार्थेवर्तते वेविपतः कर्माणिमासुवन्तः हेपुरुरुत् यहूनांकर्मणांकर्तारिन्द्र ते तव सखायः
स्तोतारः आसुः बभूवुः येमध्यमासोमध्यमकालजाः उतापिच येनूतनासोद्यतनाः यतस्तेपितर्वे
तेस्तोतारोबभूवुः अतःकारणात् उतापिच अवमस्यार्वाचीनस्य ममापिस्वोत्रं हेपुरुहूत बहुभिरा-
हूतेन्द्र त्वंबोधि बुभ्यस्व ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपञ्ची-

तंपृच्छन्तोर्वरासःपराणिप्रत्नातइन्द्रश्रुत्यानुयेमुः ।

अर्चामसिवीरब्रह्मवाहोयादेवविद्वतात्त्वामुहान्तम् ॥ ६ ॥

तम् । पृच्छन्तः । अर्वरासः । पराणि । प्रत्ना । ते । इन्द्र । श्रुत्या ।

अनुं । येमुः । अर्चामसि । वीर । ब्रह्मवाहः । यात् । एव ।

विद्वत् । तात् । त्वा । मुहान्तम् ॥ ६ ॥

हेवीर शूर ब्रह्मवाहः ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयेन्द्र अवरसोर्वाचीनामनुष्याः तंउक्तगुणोपेतं त्वां पृच्छन्तोर्वन्तः पृच्छतिरर्वतिकर्मां पराणि मरुटानि प्रत्ना प्रत्नानि पुराणानि श्रुत्या श्रुत्यानिश्रो-
तव्यानि ते त्वदीयानिकर्माणि अनुयेमुः अनुयमनंनिबन्धनंस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्निबन्धुः तथा
वयमपि मुहान्तं प्रभूतं त्वा त्वां अर्चामसि अर्चामःस्तुमः यादेव यान्येवकर्माणि विद्वज्जानी-
मःतव तैःकर्माभिः स्तुमइतिसंबन्धः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभित्वापाजोरक्षसोवितस्थेमहिजज्ञानमभितस्सुतिष्ठ ।

तवप्रत्नेनयुज्येनसरव्यावज्रेणधृष्णोअपतानुदस्व ॥ ७ ॥

अग्नि । त्वा । पाजः । रक्षसः । वि । तस्थे । महि । जज्ञानम् ।

अग्नि । तत् । सु । तिष्ठ । तव । प्रत्नेन । युज्येन । सरव्या । वज्रेण ।

धृष्णो इति । अप । ता । नुदस्व ॥ ७ ॥

रक्षसोरक्षसांसंबन्धिपाजः सेनालक्षणंबलं हेइन्द्र त्वाअग्नि त्वांअभिमुखं वितस्थे प्रति-
ष्ठते तथात्वमपि महि महव जज्ञानं प्रादुर्भवत् तद्वलं अग्नि अभिमुखःसत्त्वं सु सुष्ठु तिष्ठ स्थि-
रोभव स्थित्वाच हेधृष्णो शत्रूणांधर्षकेन्द्र तव त्वदीयेनवज्रेण ता तद्वलं अपनुदस्व अपगतं
प्रेरय छिन्वीत्यर्थः कीदृशेनपत्नेन पुराणेन युज्येन योज्येन सरव्या नित्यसहायेन ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सतुश्रुधीन्द्रनूतनस्यब्रह्मण्यतोर्वीरकारुधायः ।

त्वंह्यार्षपिःप्रदिविपितृणांशश्वद्वमूर्थसुहवः५५ ॥ ८ ॥

सः । तु । श्रुधि । इन्द्र । नूतनस्य । ब्रह्मण्यतः । वीर । कारुधायुः ।
त्वम् । हि । आपिः । प्रददिवि । पितृणाम् । शश्वत् । वञ्चय ।
सुहवः । आइँटौ ॥ ८ ॥

हेकारुधायः कारुणांस्तोतृणांधारकः हेवीरेन्द्र सः प्रसिद्धत्वं नूतनस्येदानींतनस्य
ब्रह्मण्यतः ब्रह्मस्तोत्रं कर्तुमिच्छतोमम स्तोत्रं तु क्षिप्रं श्रुधि श्रुणु हियस्मात्कारणात् हेइन्द्र त्वं
आइँटौ आपजने अभिकामनेवासति सुहवः शोभनाह्वानः सन् प्रददिवि पूर्वस्मिन्काले
पितृणां भंगिरसां आपिर्बन्धुः शश्वच्चिरकालं वञ्चयाभूः तस्मात्कारणात् मदीयंस्तोत्रं
श्रुधीतिसंबन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रोतयेवरुणंमित्रमिन्द्रंमरुतःकृष्वार्वसेनोअद्य ।
प्रपूषणंविष्णुमग्निपुरंधिसवितारमोषधीःपर्वतांश्च ॥ ९ ॥

प्र । ऊतये । वरुणम् । मित्रम् । इन्द्रम् । मरुतः । कृष्व । अर्वसे ।
नः । अद्य । प्र । पूषणम् । विष्णुम् । अग्निम् । पुरंधिम् । पुरु-
सवितारम् । ओषधीः । पर्वतान् । च ॥ ९ ॥

अस्याष्टचिद्विभेदेवाःस्तूयन्ते हेभरद्वाज अघेदानीं वरुणं राज्यभिमामिनं च मित्रमहर-
भिमामिनं च इन्द्रं च प्रसिद्धं मरुवोमरुद्वणांश्च नोस्माकं ऊतये तर्पणाय अर्वसे रक्षणाय च
प्रकृष्वभिमुखीकुरुष्व किंच पूषणं एतत्संज्ञकं च विष्णुं सर्वव्यापिनं देवं च पुरंधिं पुरुधियं पुरु-
फर्माणं अग्निं च सवितारं सर्वस्वधेरेकं देवं ओषधीः ओषध्यभिमामिनो देवान् पर्वतांश्चादी-
न् इत्येतान् देवान् अस्माकं तर्पणाय रक्षणाय च प्रकृष्व स्तुत्याभिमुखीकुरु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इमउत्वापुरुशाकमयज्पोजरितारोअभ्यर्चन्त्युर्केः ।
श्रुधीहवमाहुवतोहुवानोनत्वावीअन्योअमृतत्वर्दस्ति ॥ १० ॥

इमे । ऊँ इति । त्वा । पुरु॒ष्टशा॒कृ । प्र॒य॒ज्यो इति॑ षडयज्यो ।
ज॒रि॒तारः॑ । अ॒भि । अ॒र्च॒न्ति । अ॒र्कैः । श्रु॒धि । ह॒वम् । आ । हु॒वतः॑ ।
हु॒वानः॑ । न । त्वा॒ह॒वान् । अ॒न्यः । अ॒मृत॑ । त्वत् । अ॒स्ति ॥ १० ॥

हेपुरुशाक बहुशक्ते हेमयज्यो षडष्टेनयजनीयेन्द्र त्वा त्वां इमे जरितारः स्तोतारः अर्कैरर्चनीयेःस्तोत्रैः अम्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति तथा हेअमृत अमरणशीलेन्द्र हुवानः स्तुयमानस्त्वं आहुवतोभिष्टुवतोमम हवं स्तोत्रं श्रुधि शृणु किंच त्वावान त्वत्सदृशोदेवः त्वदन्यो नास्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नू॒म॒आ॒वा॒च॒मु॒प॒या॒हि॒वि॒द्वा॒न्वि॒श्वे॒भिः॒सू॒नो॒स॒ह॒स्रो॒य॒ज॒त्रैः॑ ।
ये॒अ॒ग्नि॒जि॒ह्वा॒कृत॑सा॒प॒आ॒सु॒र्ये॒मनु॑च॒क्रु॒रु॒प॒र॑द॒साय॑ ॥ ११ ॥

नु । मे । आ । वा॒च॒म् । उ॒प॒ । या॒हि॑ । वि॒द्वान् । वि॒श्वे॒भिः । सू॒नो
इति॑ । स॒ह॒स्रः॑ । य॒ज॒त्रैः॑ । ये । अ॒ग्नि॒जि॒ह्वाः॑ । कृ॒त॒ऽसा॒पः॑ ।
आ॒सुः॑ । ये । मनु॑म् । च॒क्रुः॑ । उ॒प॒र॒म् । द॒साय॑ ॥ ११ ॥

इयंचयैश्वदेवीत्युक्तं हेसहस्रःस्तनो वटस्यपुत्रेन्द्र विद्वान् सर्वज्ञस्त्वं यजत्रैर्यजनीयेर्विश्वेभिःसर्वैःदेवैःसह नु क्षिप्रं मे मदीयाः वाचः स्तुतिरूपाणिवर्चसि उप अभिआयाहि आगच्छ एवंभूतमिन्द्रंमार्थयते ऐन्द्रत्वात्सुकरस्य येदेवाः अग्निजिह्वाः अग्निजिह्वास्थानीयोपेपां ते ऋतसापः ऋतंयज्ञंस्पृशन्तःआसुरर्भवन्ति येच देवाः दसायशत्रूणामुपक्षेपणाय मनुं राजर्षि उपरं दस्पूनामुपरिभवं चक्रुः ऋतवन्तःतेः साहागच्छेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

स॒नो॒बो॒धि॒पु॒र॒ए॒ता॒सु॒गे॒पू॒त॒दु॒र्गे॒पु॒प॒थि॒कृ॒द्दि॒दानः॑ ।

ये॒अ॒श्र॑मा॒स॒उ॒र॒वो॒वा॒हि॒ष्ठा॒स्तो॒मि॒र्न॒इ॒न्द्रा॒भि॒व॒क्षि॒वा॒ज॒म् ॥ १२ ॥ १२ ॥

सः । नुः । बो॒धि॑ । पु॒रः॒ऽए॒ता॑ । सु॒गे॒र्षु॑ । उ॒त । दुः॒ऽगे॒र्षु॑ । प॒थि॒कृ॒त् ।
वि॒दानः॑ । ये । अ॒श्र॑मा॒सः । उ॒र॒वः॑ । वा॒हि॒ष्ठाः॑ । तो॒मिः । नुः । इ॒न्द्र॑ ।
अ॒भि । व॒क्षि॑ । वा॒ज॒म् ॥ १२ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पथिकृद्धर्मनांकर्ता विदानः सर्वविद्वान् सत्त्वं सुगेषु सुखेनगन्तव्येषु उवापिच दुर्गेषु दुःखेनगन्तव्येषुचमार्गेषु नोस्माकं पुरएता पुरोगन्ता बोधि भव बोधीतिभवतेर्लोण्-
ध्यमपुरुषैकवचनस्यछान्दसंस्वरूपं अश्रमासः श्रमरहिताः उरवो महान्तः बहिष्ठाः बोद्धतमाः तव
येअश्वाः सन्ति हेइन्द्र तेभिः तैरश्वैः नोस्मभ्यं वाजमन्त्रंअभिवक्षि अभिवह ॥ १२ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

यएकइदित्येकादशर्चंसप्तसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्रान्तं—यएकइदेका-
दशेति आभिद्विविकेपथमेहेनिदशरात्रस्यपथमेहेनिच माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे
अहीनसूक्तस्यस्थाने त्रीणिसंपावसूक्तानि तेष्विदं द्वितीयं सूक्तं सूत्रितंच—यएकइद्यस्तिग्मशृंग-
इति उपह्वयनाद्येकाहेपीदं निष्केवल्यनिविज्ञानं सूत्रितंच—यएकइदिति मध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

यएकइद्धव्यंश्वर्षणीनामिन्द्रंतं गीर्भिरभ्यर्चआभिः ।

यःपत्यतेवृषभोवृष्ण्यावान्तसत्यःसत्वांपुरुमायःसहस्वान् ॥ १ ॥

यः । एकः । इत् । हव्यः । चर्षणीनाम् । इन्द्रम् । तम् । गीःऽभिः ।

अभि । अर्चे । आभिः । यः । पत्यते । वृषभः । वृष्ण्यंऽवान् ।

सत्यः । सत्वा । पुरुऽमायः । सहस्वान् ॥ १ ॥

यइन्द्रश्वर्षणीनां मजानां आपरसु एकइव एकएव हव्योह्रातव्यः आभिर्गीर्भिः स्तुतिरू-
पाभिर्वाग्भिः तमिन्द्रं अभ्यर्चं अभिष्टौमि यइन्द्रःपत्यते स्तोतृनभिगच्छति यद्वा पत्यतेलोकाना-
मीष्टे कीदृशः वृषभः कामानांवापिता वृष्ण्यावान् बलवान् सत्यः अविसंवादी सत्वा शत्रूणां
सादपिता कामानांदातावा सदेवांसनोतेर्वेदंरूपं पुरुमायोबहुमत्तः सहस्वानभिभवनवान् तमि-
न्द्रमभिष्टौमीविसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तमुंनःपूर्वेपितरोनचंवाःसप्तविपांसोअभिवाज्यन्तः ।

नृक्षद्वाभंतर्तुरिपर्वतेष्वामद्रोषवाचंमतिभिःशर्विष्ठम् ॥ २ ॥

हेइन्द्र यदि यत्ते तव पुराचिद् पूर्वस्मिन्काले जरितारः स्तोतारः सुभ्रं सुखंआनयुः
 प्रापुः तव तत्सुखं नोस्माकं विवोचः विवृहि हेदुध दुर्धर हेस्विद्वःशत्रूणांवेदयितः हेपुरुहूत हे-
 पुरुवसोइन्द्र असुरघ्न असुराणांहन्तुस्तेतवयज्ञेषु कोभागःकृतः वयः हविर्लक्षणमर्चंकिंकृतं य-
 दि केचिच्चिरंतनाः पूर्वकालेपि त्वचःसकाशात् सुखं लेभिरे तस्यैहमपि तत्सुखंलप्स्यइतिविचा-
 र्यसुखमासिविलंबोममासोढव्योभवेदित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तंपृच्छन्तीवज्रहस्तंरथेष्टामिन्द्रंवेपीवक्त्रेयीयस्यनूगीः ।
 तुविग्रामंतुंविक्वूर्मिंरभोदांगांनुमिपेनक्षतेतुम्रमच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥
 तम् । पृच्छन्तीं । वज्रंहस्तम् । रथेऽस्थाम् । इन्द्रम् । वेपीं ।
 वक्त्रेयी । यस्य । नु । गीः । तुविऽग्रामम् । तुविऽक्वूर्मिम् । रभःऽदाम् ।
 गांनुम् । इपे । नक्षते । तुम्रम् । अच्छ ॥ ५ ॥ १३ ॥

पूर्वयोपालब्धइन्द्र ऋषये कामान्प्रापच्छत् ततःसकामपूर्णऋषिराह वज्रहस्तं वज्रपाणिं
 रथेष्टां रथेस्थितं तमिन्द्रं पृच्छन्ती अर्चयन्ती पृच्छतिरर्चतिकर्मा वेपी वेपोयागादिलक्षणंकर्म
 तद्वती वक्त्रेयीगुणानांवक्त्रेयीः ईदृशीस्तुतिर्यस्ययजमानस्यभवति कीदृशमिन्द्रं पृच्छन्ती तुवि-
 ग्रामं तुवीनांबहूनांमहीतारं तुविकूर्मै बहुकर्माणं रभोदां रभसोबलस्यदादारं नुइतिपूरणः स-
 यजमानः गातुं सुखं इपेगच्छति किंच तुम्रं मापयितारं शत्रुं अच्छाभिमुखं नक्षते गच्छति ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

अयाहृत्यंमाययावावृधानंमनोजुवांस्वतवःपर्वतेन ।
 अच्युताचिद्दीक्षितास्त्रोऽजोरुजोविद्वृह्णाधृपताविरप्शिन् ॥ ६ ॥
 अया । हृ । त्यम् । मायया । वृधानम् । मनःऽजुवा । स्वऽतवः ।
 पर्वतेन । अच्युता । चित् । वीक्षिता । सुऽओजः । रुजः । वि ।
 दृह्णा । धृपता । विऽरुप्शिन् ॥ ६ ॥

हेस्वतवसः स्वभूतवलेन्द्र त्वंमनोजुवा मनोवद्वच्छता अया अनेनपर्वतेन बहुपर्वणा स्व-
कीयेनापुनेन वज्रेणशतपर्वणेतिदर्शनात् माययाववृधानं वर्धमानं त्वं तं पसिद्धं वृत्रं
व्यरुजः विशेषेणभाक्षीः तथा हे स्वोजः शोभनतेजः हेविरप्शिव हेमहन् इन्द्र त्वं अच्युता
अच्युतानि चिद्धि नाशरहितान्यपि वीळिता वीळितानि अशिथिलीकृतानि दह्ना दहानि पु-
राणि धृपता धर्पकेणवज्रेण व्यरुजोभग्नवानसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

तंवीधियानव्यस्याशविष्टं प्रत्नं प्रत्नवत्परितंसयध्वै ।
सनोवक्षदनिमानःसुवह्नेन्द्रोविश्वान्यतिदुर्गहाणि ॥ ७ ॥

तम् । वः । धिया । नव्यस्या । शविष्टम् । प्रत्नम् । प्रत्नवत् ।
परिस्तंसयध्वै । सः । नः । वक्षत् । अग्निहमानः । सुवह्ना । इन्द्रः ।
विश्वानि । अति । दुःऽगहाणि ॥ ७ ॥

नव्यस्या नवतरया धिया स्तुत्या शविष्टं बलवत्तमं प्रत्नं पुराणं हेइन्द्र तंवस्त्वां प्रत्नवत्
चिरंतनारूपयइव परितंसयध्वै परितोविस्तारयितुं अहंपवृत्तोस्मीतिशेषः अनिमानः अपरिमा-
णः सुवह्ना शोभनवहनः सइन्द्रः विश्वानि समस्तानि दुर्गहाणि दुर्गाणि नोस्मभ्यं अतिवक्षद-
विवहतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आजनायद्रुहणेपार्थिवानिदिव्यानिदीपयोन्तरिक्षा ।
तपाहृपन्विश्वतःशोचिपातान्ब्रह्मद्विपेशोचयक्षामपश्व ॥ ८ ॥

आ । जनाय । रुहणे । पार्थिवानि । दिव्यानि । दीपयः ।
अन्तरिक्षा । तप । हृपन् । विश्वतः । शोचिपा । तान् ।

ब्रह्मद्विपे । शोचय । क्षाम् । अपः । च ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं रुहणे साधुजनानांद्रोग्युर्जनायजनस्वराक्षसादेः पश्वर्थेचतुर्थी पार्थिवानि
पृथिव्यांभवानि दिव्यानि दिविभवानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षेभवानि च स्थानानि आदीपयः

आसमंतात्तापय हेवृषन् कामानां वरिषतिन्द्र त्वं विश्वतः सर्वतो विद्यमानान् तान् राक्षसादीन्
शोचिषा त्वदीपया दीक्ष्या तप दह किंच ब्रह्मद्विपे ब्राह्मणद्वेष्ट्रे राक्षसादये ब्रह्मद्विषदं धुमित्य-
र्थः क्षां पृथिवीं अपश्चान्तरिक्षं शोचय दीपय आपश्यन्तरिक्षनामैतत् ॥ ८ ॥

अथनवमी—

भुवोजनस्य दिव्यस्य राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेपसंहृक् ।
धिष्ववञ्जन्दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्यदयसे विमायाः ॥ ९ ॥
भुवः । जनस्य । दिव्यस्य । राजा । पार्थिवस्य । जगतः ।
त्वेपसंहृक् । धिष्व । वज्रम् । दक्षिणे । इन्द्र । हस्ते । विश्वाः ।
अजुर्य । दयसे । वि । मायाः ॥ ९ ॥

हेत्वेपसंहृक् दीवदर्शनेन्द्र दिव्यस्य दिविभवस्य जनस्य राजा ईश्वरो भुवो भवसि जग-
तो जंगमस्य पार्थिवस्य च राजा भवसि दक्षिणे हस्ते वज्रं धिष्व निधेहि तेन वज्रेण विश्वाः
सर्वा आसुरीमायाः विदयसे विबाधसे दयदानगतिर्हि सारक्षणेष्विति धातुः हेइन्द्र अजुर्य जर-
पितुमशक्येन्द्र त्वमिति ॥ ९ ॥

अथदशमी—

आसंयतमिन्द्रणः स्वस्तिं शत्रुतूर्याय बृहतीममृधाम् ।
यया दासान्यार्याणि वृत्राकरो वज्रिन् सुतुक्कानाहुं पाणि ॥ १० ॥
आ । समुदयतम् । इन्द्र । नः । स्वस्तिम् । शत्रुतूर्याय ।
बृहतीम् । अमृधाम् । यया । दासानि । आर्याणि । वृत्रा ।
करः । वज्रिन् । सुतुक्का । नाहुं पाणि ॥ १० ॥

हेइन्द्र शत्रुतूर्याय शत्रूणां तारणाय बृहतीं महतीं अष्टधां अहिंसितां संयतं संयतीं
संगच्छमानां स्वस्ति क्षेमलक्षणां संपदं हेइन्द्र नोस्मभ्यमाभर हेवज्रिन् वज्रवज्रिन्द्र यया स्व-
स्या दासानि कर्महीनानिमनुष्यजातानि आर्याणि कर्मयुक्तानि करः अकरोः नाहुपाणि म-
नुष्यसंबन्धीनि नहुपा इति मनुष्यनामैतत् वृत्रा वृत्राणि शत्रून् सुतुक्का सुतुकानि शोभनहिंसो-
पेतान्यकरोः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

सनो॒नियु॒द्धिः॑पुरु॒हूत॑वेधोवि॒श्ववा॑राभि॒राग॑हिप्रयज्यो ।

नया॑अदे॒वोव॑रते॒नदे॒वआ॑भि॒र्याहि॑तू॒यमा॑म॒द्भद्रि॑क् ॥ ११ ॥ १४ ॥

सः । नः । नियुत्द्धिः । पुरुहूत । वेधः । विश्ववाराभिः ।

आ । गृहि । प्रयज्यो इति प्रहयज्यो । न । याः । अदेवः । वरते ।

न । देवः । आ । आभिः । याहि । तूयम् । आ । मद्भद्रिक् ॥ ११ ॥ १४ ॥

हेपुरुहूत हेवेधोविधातः हेमयज्यो प्रकृष्टेनयजनीयेन्द्र सत्वं विश्ववाराभिः विश्वैर्वरणीयाभिः संभजनीयाभिः नियुद्धिरथैर्नोस्मानागत्यागच्छ अदेवोसुरः यानियुतःयानश्वान्नवरते नवारयति देवश्च नवरते आभिर्नियुद्धिः तूयमाक्षिपमेव मद्भद्रिक् मदभिमुखःसन् आयासागच्छ अद्रागमस्यद्विर्वचनंछान्दसं ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

सुतइदितिदशचमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्प त्रेष्टुभमैन्द्रं सुतइदशेत्यनुक्रान्तं विपुवतिनिष्केवल्येइदंसूक्तं सूत्रितंच-सुतइत्त्वमेपमपूर्वीरिति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येइदमादीनित्रीणिसूक्तानि तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं-सुतइत्त्वंनिमिश्लइन्द्रसोमइतित्रीणीति ।

तत्रमथमा-

सु॒तइ॒त्त्वंनि॒मि॒श्लइ॒न्द्र॒सोमे॒स्तोमे॒ब्रह्म॑णि॒शस्य॑मान॒उ॒क्थे॑ ।

यद्वा॑यु॒क्ताभ्या॑म॒घव॑न्हरि॒भ्यांवि॒भ्रद्द॒र्जंवा॒हो॒रिन्द्र॑यासि ॥ १ ॥

सुते । इत् । त्वम् । निमिश्लः । इन्द्र । सोमे । स्तोमे । ब्रह्मणि ।

शस्यमाने । उक्थे । यत् । वा । युक्ताभ्याम् । मघवन् ।

हरिभ्याम् । विभ्रत् । वर्जम् । वाहोः । इन्द्र । यासि ॥ १ ॥

सोमेसुतेइत् अभिपुतएव सति ब्रह्मणि बृहति महति स्तोमे स्तोत्रे उचार्यमाणेसति उक्थेशस्ते शस्यमानेसति हेइन्द्र त्वं निमिश्लः निमिश्लःसन् हरी संयोजयन् हेमघवन् घनवन्निन्द्र त्वं वाहोर्हस्तयोर्वंस्वकीयमायुधं विभ्रत् धारयन् युक्ताभ्यां रथेनियुक्ताभ्यां हरिभ्यामश्वाभ्यां यासि यद्वा आगच्छसीति यच्च तत्सोमेभिपुतइतिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यद्वादिविपार्यैसुष्विभिन्द्रवृत्रहृत्येवसिशूरंसातौ ।

यद्वादक्षस्यविभ्युपोअविभ्यदरन्धयःशर्धतइन्द्रदस्यून् ॥ २ ॥

यत् । वा । दिवि । पार्यै । सुष्विम् । इन्द्र । वृत्रहृत्ये । अवसि ।

शूरंसातौ । यत् । वा । दक्षस्य । विभ्युपः । अविभ्यत् । अरन्धयः ।

शर्धतः । इन्द्र । दस्यून् ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दिवि पुलोके शूरसातौ शूरैर्भटैःसंभजनीये वृत्रहृत्ये युद्धेच पार्यै प्राप्तव्ये सति सुष्विमभिपोतारं यजमानं अवसि यद्वा रक्षसीति यच्चवेतिसमुच्चये दक्षस्य यज्ञादिपुसमर्थस्य विभ्युपः शत्रुषोविभ्यतोजनस्य शर्धतः संग्रामेउत्सहमानान् दस्युनुपक्षपयितृन्शत्रून् हेइन्द्र त्वं अविभ्यन्द्गीतिरहितःसन् अरन्धयः यद्वा वशीकरोपीति यच्चतत्सर्वं सोमिभिपुनइतिपूर्वेणसंबन्धः तथाचोक्तं यद्वाहोधारयन्वज्रंहरिष्यांयासिवृत्रहन् ॥ यच्चरक्षतिसंग्रामेनुत्सोममभिपुण्वतः ॥ यच्चकर्मसुदक्षस्ययजमानस्यापारयः ॥ वशीकरोपितांतस्मैविभ्यतेभीतिवर्जितः ॥ तत्सोमेभिपुतेस्तोत्रशस्त्रयोश्चप्रवृत्तयोः ॥ इतिद्वचोयमेकार्थःसुतइत्त्वमित्तिद्वयंइति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पातांसुतमिन्द्रोअस्तुसोमंप्रणेनीरुप्रोजरितारंमूती ।

कर्तावीरायसुष्वयउलोकंदातावसुस्तुवतेकीरयेचित् ॥ ३ ॥

पातां । सुतम् । इन्द्रः । अस्तु । सोमम् । प्रऽणेनीः । उग्रः ।

जरितारम् । ऊती । कर्ता । वीराय । सुष्वये । ऊँ इति ।

लोकम् । दातां । वसुं । सुवते । कीरये । चित् ॥ ३ ॥

इन्द्रः सुतमभिपुर्वतोर्मं पातास्तु पानशीलोभवतु वृन्तत्वान्बलोकव्ययनिष्ठेतिपष्ठीप्रतिपेधार्थः कीदृशः ऊती ऊत्यामार्गेण जरितारं स्तोतारं प्रणेनीः प्रकर्षणेनेता उग्रः उदूर्णः वीराय यज्ञादिकर्मसुदक्षाय सुष्वये सोमाभिपवंकुर्वतेयजमानाय लोकं स्थानं कर्तादातेत्यर्थः उइतिपादपूरणः स्तुवेव स्तोत्रंकुर्वते कीरयेचित् चिदितिचार्थेस्तोत्रेच कीरिरितिस्तोत्रनामितव वसु धनंदातास्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

गन्तेयान्ति॒सर्वना॒हरि॑भ्यां॒वृ॒श्रिर्व॒ञ्च॑प॒पिः॒सोमं॑दृदि॒र्गाः ।
कर्ता॑वी॒रंन॑र्य॒सर्व॑वीरं॒श्रोता॒हव॑गृ॒णतः॒स्तोम॑वाहाः ॥ ४ ॥

गन्ता । इयन्ति । सर्वना । हरिःभ्याम् । वृश्रिः । वञ्चम् । पपिः ।
सोमम् । दृदिः । गाः । कर्ता । वीरम् । नर्यम् । सर्वःवीरम् ।
श्रोता । हवम् । गृणतः । स्तोमःवाहाः ॥ ४ ॥

इन्द्रः हरिभ्यां स्वकीयाभ्यां इयन्ति हृदयस्थानानि व्रीणि सवना सवनानि गन्ता ग-
मनशीलोभवतु कीदृशः वञ्चं स्वकीयमायुधं वञ्चिर्भर्ता धारकः सोममभिपुत्रं पपिः पाता गाः
दृदिर्दाता नर्यं मनुष्यहितं सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतं वीरं पुत्रं कर्ता यजमानाय दाता गृणतः स्तुवतः
स्तोतुः संबन्धि हव्यं स्तोत्रं श्रोताश्रावकः स्तोमवाहाः स्तोमैः स्तोत्रैर्वहनीयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अस्मै॑व॒यंयद्वा॒वान॒ताद्वि॑ष्म॒इन्द्रा॑य॒योःप्र॒दिवो॑अ॒प॒स्कः ।
सु॒तेसो॑मे॒स्तुम॑सि॒शंसं॑दु॒क्थेन्द्रा॑य॒ब्रह्म॒वर्ध॑नं॒यथा॑सत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

अस्मै । वयम् । यत् । ववानं । तत् । विविष्मः । इन्द्राय ।
यः । नः । प्रःदिवः । अपः । करिति कः । सुते । सोमै । स्तुमसि ।
शंसत् । उक्था । इन्द्राय । ब्रह्म । वर्धनम् । यथा । असत् ॥ ५ ॥ १५ ॥

प्रदिवः पुराणोयइन्द्रः नोस्मदर्थं अपः पोषणादिकं कर्म कः करोति अयमिन्द्रः यवस्तो-
त्रादिकं ववान कामपते अस्माइन्द्राय वयं तद्विष्मः व्याप्तुमः कुर्मइत्यर्थः सोमेसुतेभिपुते
सति स्तुमसि स्तुमः इन्द्रायस्तोत्राणिकर्मः उक्था उक्थानि शस्त्राणि शंसत् शंसतः प्रथमा-
बहुवचनस्यलुक् ब्रह्म हविर्लक्षणमन्त्रं इन्द्रायेन्द्रार्थवर्धनंयथावृद्धिकरं असत् स्यात् तथाकुर्म-
इत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपंचदशोऽष्टकः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी—

ब्रह्माणिहिचकृपेवर्धनानितावंतइन्द्रमतिभिर्विविष्मः ।
 सुतेसोमसुतपाःशंतमानिरात्र्याक्रियास्मवक्षणानियज्ञैः ॥ ६ ॥
 ब्रह्माणि । हि । चकृपे । वर्धनानि । तावंत् । ते । इन्द्र ।
 मतिभिः । विविष्मः । सुते । सोमैः । सुतपाः । शमशंतमानि ।
 रात्र्या । क्रियास्म । वक्षणानि । यज्ञैः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वं हियस्मात्कारणाद् ब्रह्माणि स्तोत्राणि वर्धनानि स्वयमेववृद्धिकराणि चकृ-
 पे कृतवानसि तस्मात्कारणाद् तावत् तावन्ति वाटशानि स्तोत्राणि ते तुभ्यं मतिभिर्बुद्धि-
 भिः वर्धं विविष्मः व्याम्रमः वर्धनानि स्तोत्राणि मम यथा भवेयुः त्वं वाटशानि कल्पितवान-
 सीत्यर्थः अपिच हेसुतपाः अभिपुतसोमस्यपातः त्वामुद्दिश्य सुतेसोमैःअभिपुतेसति शंतमानि
 सुखकृतमानि रात्र्या रात्र्याणि रमणीयानि यज्ञैर्हविर्भिर्युक्तानि वक्षणानि वाहकानि स्तोत्रा-
 णि क्रियास्म करवाम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

सनोबोधिपुरोळाशंरराणःपिबानुसोमंगोऋजीकमिन्द्र ।
 एदंबार्हिर्यजमानस्यसीदोरुंरुंधित्वायतउलोकम् ॥ ७ ॥
 सः । नः । बोधि । पुरोळाशम् । रराणः । पिब । तु । सोमम् ।
 गोऋजीकम् । इन्द्र । आ । इदम् । बार्हिः । यजमानस्य ।
 सीद । उरुम् । रुंधि । त्वाऽयतः । ऊँ इति । लोकम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र रराणोरममाणः सत्वं नोस्मदीयं पुरोडाशं एतल्लक्षणंहविर्योधि बुध्यस्व किंच गो-
 ऋजीकं गोविकारदध्यादिभिःसंस्कृतं अभिपुतंसोमंनुक्षिपं पिब पिबेः तदर्थं च यजमानस्य
 संबन्धीदं बहिरासीदाभिविश तदनंतरं त्वायतस्वामिच्छन्तोयजमानस्य लोकं स्थानं उरु
 विस्तीर्णं रुंधि कुरु उदतिपूरणः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

समन्दस्वाह्यनुजोपमुग्रप्रत्वायज्ञासंडमेअंश्रुवन्तु ।
 प्रेमेह्वासःपुरुहूतमस्मेआत्वेयंधीरवंसइन्द्रयम्याः ॥ ८ ॥

सः । म॒न्द॒स्व॒ । हि॒ । अ॒नु॒ । जो॒ष॒म् । उ॒ग्र॒ । प्र॒ । त्वा॒ । य॒ज्ञा॒सः ॥
 इ॒मे । अ॒श्रु॒व॒न्तु॒ । प्र॒ । इ॒मे । ह॒वा॒सः । पु॒रु॒हू॒तम् । अ॒स्मे इ॒ति॒ ।
 आ॒ । त्वा॒ । इ॒य॒म् । धीः॒ । अ॒व॒से॒ । इ॒न्द्र॒ । य॒न्म्याः ॥ ८ ॥

हेउग्र उर्ध्वलेन्द्र सत्वं अनुजोषं कामानुगुणं यथाभववितया मन्दस्व मोदस्व हिश-
 भ्दःपादपूरणः हियोगेमन्दस्वेत्यास्पातस्यव्यत्ययात्सर्वांनुदात्तत्वं इमेयज्ञासोयज्ञाः सोमाःत्वा त्वा
 माश्रुवन्तु मामुवन्तु हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वां अस्मे अस्मदीयानि इमे हवासोहवाःस्तोजाणि
 मामुवन्तु इयंधीः स्तुतिः त्वां अवसे अस्माकं रक्षणाय आयन्म्याः आयच्छतु निपच्छतु ॥८॥

अथनवमी-

त॒वंःस॒खा॒यः॒ सं॒य॒था॒सु॒ते॒पु॒सो॒मे॒भि॒री॒षृ॒ण॒ता॒भो॒ज॒मि॒न्द्रं॒म् ।
 कु॒वित्त॒स्मा॒अ॒स॒न्ति॒नो॒भ॒रा॒य॒न॒सु॒ष्टि॒मि॒न्द्रो॒व॒से॒मृ॒धा॒ति ॥ ९ ॥
 तम् । वः । स॒खा॒यः । स॒म् । य॒था॒ । सु॒ते॒पु॒ । सो॒मे॒भिः॒ । इ॒म् ।
 पृ॒ण॒त॒ । भो॒ज॒म् । इ॒न्द्रं॒म् । कु॒वित् । त॒स्मै॒ । अ॒स॒न्ति॒ । नः॒ ।
 भ॒रा॒य॒ । न॒ । सु॒ष्टि॒म् । इ॒न्द्रः॒ । अ॒व॒से॒ । मृ॒धा॒ति ॥ ९ ॥

हेसखायः स्तोतारोवोष्यं सोमेषु सुतेषु अग्निष्वेपुसत्सु भोजं दातारं तमीं एतमिन्द्रं
 सोमेभिः सोमैः यथाकामं संपृणत संपूरयत तस्माद्इन्द्राय कुविदहूपकरणं कुविदितिबहुनामि-
 त्तव असति अस्तु किमर्थं नोस्माकं भराय भरणाय पोषणाय इन्द्रः सुष्टिमभिववणशीलं यज-
 मानं अवसे तर्पणाय नम्रधाति नवाधते ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ए॒वेदि॒न्द्रः॒सु॒ते॒अ॒स्ता॒वि॒सो॒मे॒भ॒र॒हा॒जे॒पु॒क्ष॒य॒दि॒न्म॒घो॒नः॒ ।
 अ॒स॒द्य॒था॒ज॒रि॒त्र॒उ॒त॒सू॒रि॒रि॒न्द्रो॒रा॒यो॒वि॒श्व॒वा॒र॒स्य॒दा॒ता ॥ १० ॥ १६ ॥
 ए॒व । इ॒त् । इ॒न्द्रः॒ । सु॒ते॒ । अ॒स्ता॒वि॒ । सो॒मे॒ । भ॒र॒त्इ॒वा॒जे॒पु॒ ।
 क्ष॒य॒त् । इ॒त् । म॒घो॒नः॒ । अ॒स॒त् । य॒था॒ । ज॒रि॒त्रे॒ । उ॒त॒ । सू॒रिः॒ ।
 इ॒न्द्रः॒ । रा॒यः॒ । वि॒श्व॒वा॒र॒स्य॒ । दा॒ता ॥ १० ॥ १६ ॥

मघोनोधनवतोहविष्मतोयजमानस्य क्षयत् ईश्वरः इन्द्रः सोमेसुते अभिपुतेसति भरद्वा-
जेषु भरद्वाजेमपि एव एवं अस्तावि स्तुतोभूत् इन्द्रः जरित्रे स्तोत्रे सूरिः सन्मार्गे मे-
रकोयथासत् भवत् उतापिच विश्ववारस्य विश्वैर्वरणीयस्य रायोधनस्य दाता यथाभवेत्
वथा स्तावीतिसंबन्धः इदितिद्वयंपूरणम् ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

॥ इतिपष्ठेमंडलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेविंशतिसूक्तानि तत्रवृषामदइतिदशार्चमथमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैदुभै-
न्द्रं वृषेत्यनुकान्तं विषुवतिनिष्केवल्येएतत्सूक्तं सूत्रितंच—वृषामदःप्रमहिष्ठायेति ।

तत्रप्रथमा—

वृषामदइन्द्रे श्लोकं उक्थासचासोमेषुसुतपाऋजीपी ।

अर्च्योमघवानृभ्यं उक्थैर्युक्षोराजागिरामक्षितोतिः ॥ १ ॥

वृषा । मदः । इन्द्रे । श्लोकः । उक्था । सचा । सोमेषु । सुतःपाः ।

ऋजीपी । अर्च्यः । मघवा । नृभ्यः । उक्थैः । युक्षः । राजा ।

गिराम् । अक्षितःऊतिः ॥ १ ॥

सोमेषु सोमवस्तुयागेषु इन्द्रे सोमपानजनितोमदः वृषा यजमानस्यकामानां वर्षकोभव-
ति यद्वा सर्वजनाह्लादकस्य वर्षणस्य कर्ता भवति उक्था उक्थेनशस्त्रेण सचा सह श्लोक-
स्तोत्ररूपः शब्दोवृषाभवति सुतपाः अभिपुतस्य सोमस्य पाता ऋजीपी ऋजीपं गतरसमपि
सोमं नपरित्यजन् मघवा धनवान् सचेन्द्रो नृभ्यःस्तुतीनांनेतृभ्यः उक्थैः स्तोत्रैः अर्च्योर्वनी-
शोभवति युक्षोद्युजोऋत्विजासः गिरां स्तुतीनां सजेत्परइन्द्रः अक्षितो निराक्षिणरदाश्वत्थ-
वति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तनुर्विर्वीरोनयोर्विचेताःश्रोताह्वंगृणतउठ्यूतिः ।

वसूःशंसोनरांकारुधायावाजीस्तुतोविदथैदान्तिवाजम् ॥ २ ॥

ततुरिः । वीरः । नर्यः । विद्वेताः । श्रोता । हवम् । गृणतः ।
 उर्विद्वेतिः । वसुः । शंसः । नराम् । कारुधधायाः । वाजी ।
 स्तुतः । विदधे । दाति । वाजम् ॥ २ ॥

वाजी अन्नवानिन्द्रः विदधे यज्ञे अस्माभिःस्तुतःसन् वाजमन्नंदाति अस्मभ्यंदाति
 कीदृशइन्द्रः ततुरिः शत्रूणांहिसक्रः वीरोविक्रान्तः नर्योनरहितः विचेताः विविक्रज्ञानः
 हवमस्मदीयंस्तोत्रं श्रोता गृणतः स्तुवतः स्तोत्रजनस्य उर्व्यतिः विस्तृतरक्षः वसुर्वासपिता
 नरां नृणां स्तोत्रजनानां शंसः शंसनीयः कारुधायाः कारुणांस्तोत्राणांधारयिवा एवंभूतइन्द्रो-
 वाजंदातीतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अक्षोनचक्रयोःशूरवृहन्प्रतेमह्णारिरिचेरोदस्योः ।
 वृक्षस्यनुतेपुरुहूतव्याव्यूतयोरुरुहुरिन्द्रपूर्वीः ॥ ३ ॥

अक्षः । न । चक्रयोः । शूर । वृहन् । प्र । ते । मह्ण । रिरिचे ।
 रोदस्योः । वृक्षस्य । नु । ते । पुरुहूत । व्याः । वि । ऊतयः ।
 रुरुहुः । इन्द्र । पूर्वीः ॥ ३ ॥

हेशूर विक्रान्तेन्द्र वृहन् महान् तेलदीपोमद्ग महिमा रोदस्पोर्धावाप्रुधियोः प्ररिरिचे
 अतिरिच्यते चावाप्रुधियोऽपामित्यर्थः अत्रदृष्टान्तः—चक्रयोःचक्रयोः अक्षोन रथसंबन्धी अ-
 क्षोयथाचक्राभ्यांबहिर्गतः तद्वद् हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र स्वदीयाः पूर्वीर्वृह्यः ऊतयोरक्षाः
 विरुरुहुः विशेषेणरोहन्ति तत्रदृष्टान्तः—वृक्षस्यनु यथावृक्षस्य षयाः शाखाः विरोहन्ति तद्वद् ॥३॥

अथचतुर्थी—

शचीवनस्तेपुरुशाकशाकगवामिवस्तुतयःसुंचरणीः ।
 वत्सानांनतंतयस्तइन्द्रदामन्वन्तोअदामानःसुदामन् ॥ ४ ॥

शर्चीश्वतः । ते । पुरुंशशाक । शाकाः । गर्वाम्श्वव । सुतर्यः ।
सम्शचरणीः । वत्सानाम् । न । तन्तर्यः । ते । इन्द्र । दामन्श्वन्तः ।
अदामानः । सुदामन् ॥ ४ ॥

हेपुरुशाक बहुकर्मन्दिन्द्र शचीवतःप्रज्ञावतस्तेःवदीयाःशाकाः शक्तयःकर्माणिवा सर्वतः
संचरन्तीतिशेषः तत्रदृष्टान्तः—गवामिव धेनूनांस्तुतयोमार्गाः यथा संचरणीः सर्वत्रसंचारिणोभ-
वन्तितद्वद् अपिच वत्सानां न तंतयः तंतिनांमदीर्घमसारितारज्युः तत्रनियतीर्दिशाखदामभिः
बहवोवत्सावध्यन्ते यथा तन्तयोबहुनांवत्सानांवन्धकाः हेसुदामन् शोभनदामेन्द्र तथा तेवदी-
याः शाकाः दामन्वन्तः बंधनवन्तः बहूनांशत्रूणांबंधकाः अदामानः स्वयमन्यैरवज्ञाः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

अन्यदद्यकर्वरमन्यदुश्वोसंचसन्मुहुंराचक्रिन्द्रः ।

मित्रो नो अत्रवरुणश्चपूषार्यो वशस्य पर्येतास्ति ॥ ५ ॥ १७ ॥

अन्यत् । अद्य । कर्वरम् । अन्यत् । ऊँ इति । श्वः । असत् ।

च । सत् । मुहुः । आद्यचक्रिः । इन्द्रः । मित्रः । नः । अत्र ।

वरुणः । च । पूषा । अर्यः । वशस्य । परिवृता । अस्ति ॥५॥१७॥

अयमिन्द्रः अद्यास्मिन्दिवसे अन्यद् कर्वरं कर्मनामैतद् कर्मकरोति अन्यद् अन्यदेव
उक्तविलक्षणमेवकर्म श्वः परस्मिन्दिने करोति एतदेव विविद्यते असच्च अशुभपशनिपातना-
दिकं सद् वर्षणादिकं शोभनकर्मच यद्वा त्रिशिरसोविश्वरूपस्य वधादिकमसद् कर्मलोपोपद्रव-
कारिणोवृत्रादेरसुरस्य वधादिरूपं साकर्मच मुहुः पुनःपुनः असाविन्द्रः आचक्रिः कर्ताभवति
एवं परस्परविलक्षणकर्म स्वमहिम्ना पुनःपुनरावर्तयन् प्रतिदिवसमन्यदेव परेषामसाधारणं कर्म
करोतीत्यर्थः एवंविधइन्द्रः अत्रास्मिन्वृत्रेनोस्माकं वशस्य कामयितव्यस्यफलस्य स्वर्गादेः प-
र्येतास्ति परिगमयिताभवतु अस्तेर्लेखितं मित्रोहरभिमानीदेवः वरुणोरात्र्यभिमानी पूषा पो-
षकोदेवः अर्यः प्रेरकः सविता एतेचेन्नेणनियम्यमाना अस्मदीयस्यकामस्य परिगमयितारः
सन्तु यद्वा मित्रादपोप्यत्रवसमाधान्येन अभिधीयन्ते मित्रादयइन्द्रः प्रत्येकं अस्मदीयस्यका-
मस्यपर्येतास्तु तथाच बृहदेवतायामुक्तं प्रोतयेन्यदितित्वेतेवैश्वदेव्यावृचौस्मृतेइति ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पष्टेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

वित्त्वदापोनपर्वतस्यपृष्ठादुक्थेभिरिन्द्रानयन्तयज्ञैः ।
तन्त्वाभिःसुष्टुतिभिर्वाजयन्तआजिनजग्मुर्गिर्वाहोअश्वाः ॥ ६ ॥

वि । त्वत् । आपः । न । पर्वतस्य । पृष्ठात् । उक्थेभिः । इन्द्र ।
अनयन्त । यज्ञैः । तम् । त्वा । आजिः । सुस्तुतिभिः । वाजयन्तः ।
आजिम् । न । जग्मुः । गिर्वाहः । अश्वाः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वत् त्वत्तकाशात् उक्थेभिरुक्थैःशस्त्रैः यज्ञैर्हविर्भिश्च स्तोत्रारः कामात् आत्मनो-
न्यनयन्त विविधंपापयन्ति सन्नदृष्टान्तः-पर्वतस्याद्रेःपृष्ठादुपरिभागात्आपोन अपः उदकानिय-
थातद्वत् अपिचहेगिर्वाहः गीर्भिःस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिः वहनीयेन्द्र तंमसिद्धं त्वा त्वां वाजयन्तो-
बलिनंकुर्वन्तः यद्वा वाजमन्मिच्छन्तःभरद्वाजाःस्तोत्रारः आभिः पूर्वोक्ताभिःसुष्टुतिभिःशोभना-
भिःस्तुतिभिः जग्मुः प्रापुः क्षिपगमनेदृष्टान्तः-अश्ववाहाः आजिन संघ्रायंयथाशीमंप्रापुः
तद्वत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नयंजरन्तिशरदोनमासानद्यावइन्द्रमवकृशयन्ति ।
वृद्धस्यचिद्वर्धतामस्यतनूःस्तोमेभिरुक्थैश्चशस्यमाना ॥ ७ ॥

न । यम् । जरन्ति । शरदः । न । मासाः । न । द्यावः । इन्द्रम् ।
अवकृशयन्ति । वृद्धस्य । चित् । वर्धताम् । अस्य । तनूः ।
स्तोमेभिः । उक्थैः । च । शस्यमाना ॥ ७ ॥

शरदः संवत्सराः यमिन्द्रं नजरन्ति नजरयन्ति नापक्षीणयन्ति तथा मासाश्च नापक्षी-
णयन्ति तथा द्यावोदिवसाश्चयमिन्द्रंनावकृशयन्ति नाल्पीभावयन्ति वृद्धस्यचिद्वर्धतामस्यतनूःस्तोमेभिरुक्थैश्चशस्यमाना स्तूपमाना सती
वर्धतां मवृद्धाभवतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नवीळ्वेनमंतेनस्थिरायनशर्धतेदस्युजूतायस्तवान् ।
 अज्जाइन्द्रस्यगिरयश्चिदृष्वार्गंभीरेचिद्भवतिगाधमस्मै ॥ ८ ॥
 न । वीळ्वे । नमंते । न । स्थिराय । न । शर्धते । दस्युजूताय ।
 स्तवान् । अज्जाः । इन्द्रस्य । गिरयः । चित् । ऋष्वार्गः । गंभीरे ।
 चित् । भवति । गाधम् । अस्मै ॥ ८ ॥

स्तवान् अस्माभिःस्तूयमानइन्द्रः वीळ्वे दृढगात्राय यजमानाय ननमते नवशीभवति
 स्थिराय युद्धेअविचलितायच ननमते शर्धतेउत्सहमानाय दस्युजूताय कर्मवर्जितैःप्रेरिताययजमा-
 नाय नवशीभवति यद्यपि स्तोतारोचद्गुणाःसन्ति तथापीन्द्रस्तेष्योदस्युसहितेष्योनवशीभव-
 तीत्यर्थः अपिचऋष्वार्गः महान्तः गिरयश्चित्तर्वताअपिइन्द्रस्यअज्जाः अस्तुगमनाः क्षेपणीयाभव-
 न्ति गंभीरेचिदगाधेपिस्थाने अस्माइन्द्राय गाधमेवस्थानं विषयोभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

गंभीरेणनउरुणांमन्त्रिन्प्रेपोयन्धिसुतपावन्वाजान् ।
 स्थाऊपुऊर्ध्वऊतीअरिपण्यन्क्तोर्बुधौपरितक्म्यायाम् ॥ ९ ॥
 गंभीरेण । नः । उरुणां । अमन्त्रिन् । प्र । दुषः । यन्धि ।
 सुतःपावन् । वाजान् । स्थाः । ऊँ । दति । सु । ऊर्ध्वः । ऊती ।
 अरिपण्यन् । अक्तोः । विःउँष्टौ । परिःइतक्म्यायाम् ॥ ९ ॥

हेअमन्त्रिन् अमत्रं बलं तद्वन् हेसुतपावन् सुतस्यसोमस्यपातरिन्द्र गंभीरेणकेनापिदूर-
 षगाहेन उरुणा विस्तीर्णेन मनसा नोस्पर्श्यं इषोन्नानि वाजान्बलानिच प्रयन्धि प्रयच्छ किंच
 अक्तोरात्रेः व्युष्टौ विवासे अद्धि परितक्म्यायां रात्रौ हेइन्द्र त्वं ऊती अस्माकरक्षायै अरि-
 पण्यन्निर्हंसस्त्वं ऊर्ध्वउद्युक्तः स्थाः ऊपु सुदुतिष्ठैव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सचस्वनायमवसेअभीकङ्तोवातमिन्द्रपाहिरिपः ।
 अमाचैनमरण्येपाहिरिपोमदेमशतहिमाःसुवीराः ॥ १० ॥ १८ ॥

सचस्व । नाद्यम् । अवेसे । अञ्जीके । इतः । वा । तम् । इन्द्र ।
 पाहि । रिपः । अमा । च । एनम् । अरण्ये । पाहि । रिपः ।
 मदेम । शतहहिमाः । सुहवीराः ॥ १० ॥ १८ ॥

हेन्द्र इव नायं कर्मणांस्तुवीनांचनेतारं अभीके संग्रामे अवतेरक्षणाय सचस्व सेवस्व
 इतोवाअस्माव सन्निरुष्टाचरिपः शत्रोः अमुतोविप्रकृष्टाच्छत्रोश्च वाशब्दः अनुकेनविवक्षिते-
 नसमुच्चयार्थः हेन्द्र तंस्तोतारं पाहि रक्ष तथा अमाच गृहेच अमेतिगृहनाम अरण्ये का-
 नेनेच रिपः शत्रोः पाहि तंरक्ष तदनन्तरं सुवीराः शोभनपुत्रावयमं शतहिमाः शतसंवत्सरान्मदेम
 एष्याम ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्मयष्टेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

यात ऊतिरिति नवर्चद्वितीयसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं श्रेष्ठभमेन्द्रं तथाचानुक्रांतं—यातेनवेति ।
 पृष्ठयाभिहवपडहयोः द्वितीयेहनिदंसूक्तं निष्केवल्यनिविज्ञानं सत्रितंच—यातऊतिरवमेति-
 मध्यंदिनइति ।

तत्रप्रथमा—

यातंऊतिरवमायापरमायामध्यमेन्द्रंशुष्मिन्नस्ति ।
 ताभिस्तुपुष्टत्रहृत्येवीर्नृभिश्चवाजैर्महान्त्रउग्र ॥ १ ॥

या । ते । ऊतिः । अवमा । या । परमा । या । मध्यमा । इन्द्र ।
 शुष्मिन् । अस्ति । ताभिः । ऊँ इति । सु । पुष्टत्रहृत्ये ।
 अवीः । नः । नृभिः । च । वाजैः । महान् । नः । उग्र ॥ १ ॥

हेशुष्मिन् बलवन्निन्द्र तेवदीपा या ऊतिरारक्षा अवमा अधमास्ति यापरमा उत्कृष्टा-
 स्ति यामध्यमारित ताभिरुतिभिः वृत्रहृत्ये युद्धेनोस्मान् सु अत्यन्तं अवीः पालय किंचहेउ-
 मडहूणोन्द्र महांस्त्वं एभिर्भोग्यसार्धनर्वागिरनैश्च नोस्मान्संयोजयेतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आभिःस्पृधोमिधृतीररिपण्यन्नमिन्नस्यव्यथयामनुमिन्द्र ।
 आभिर्विश्वाअभियुजोविपूत्रीरार्यापविशोवन्तारीर्दासीः ॥ २ ॥

आभिः । स्पृधः । मिथतीः । अरिपण्यन् । अमित्रस्य । व्यथय ।
मन्युम् । इन्द्र । आभिः । विश्वाः । अग्निद्युजः । विपूचीः ।
आर्याय । विशाः । अवं । तारीः । दासीः ॥ २ ॥

हेन्द्र आभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः मिथतीः शत्रुसैन्यानिर्हिसतीः स्पृधोस्मदीयाःसे-
माः अरिपण्यन् अर्हिसन् पालयन्नित्यर्थः अमित्रस्यशत्रोः मन्युं संग्रामादिदुषिद्यमानकोपं व्य-
थय नाशय अपिच आभिःस्तुतिभिरेव अभियुजोभियोक्त्रीःविपूचीः सर्वतोविद्यमानाः दासीः
कर्मणामुपक्षपयित्रीः विश्वाः सर्वाः विशाः प्रजाः आर्याय यज्ञादिकर्मकृतेयजमानाय अवतार-
रीः विनाशय ॥ २ ॥

अथतृतीया—

इन्द्रंजामयंउतयेजामयोर्वाचीनासोवनुपोयुयुञ्जे ।
त्वमैपांविथुराशवांसिजृह्विष्टृष्ण्यानिरुणुहीपराचः ॥ ३ ॥

इन्द्र । जामयः । उत । ये । अजामयः । अर्वाचीनासः । वनुपः ।
युयुञ्जे । त्वम् । एपाम् । विथुरा । शवांसि । जृहि । वृष्ण्यानि ।
रुणुहि । पराचः ॥ ३ ॥

हेन्द्र जामयः ज्ञातिरूपाः संनिरुष्टायेशत्रवः उतापिच अजामयोदूरदेशेस्थिताः येशत्र-
वः अर्वाचीनासः अस्मदभिमुखाः वनुपोर्हिसन्तः युयुञ्जे उद्युक्ताभवन्ति एपामुभयविधानां शत्रु-
णां संबन्धीनि शवांसि बलानि विथुरा विथुराणिहीनानि त्वं कुर्वितिशेषः तथा वृष्ण्यानि ए-
पांवीयाणि जृहि नाशय किंच पराचः उभयविधानशत्रून् पराचः पराङ्मुखान् रुणुहि कुरु ॥३॥

अथचतुर्थी—

शूरोवाशूरवनतेशरीरैस्तनुरुचातरुपियत्कृण्वैते ।
तोकेवागोपुतनयेयदप्सुविकन्दसीउर्वरांसुब्रवैते ॥ ४ ॥

शूरः । वा । शूरम् । वनते । शरीरैः । तनूःरुचा । तरुपि । यत् ।
कृण्वैते इति । तोके । वा । गोपु । तनये । यत् । अप्सु । वि ।
कन्दसी इति । उर्वरांसु । ब्रवैते इति ॥ ४ ॥

हेइन्द्र शूरः त्वदनुगृहीतोवीरः शरीरैरंगैः शूरंवा वीरमपि वनते इन्तिवेत्ययमपीत्यस्या-
र्थवर्तते यद्वा वेत्यनेन विकल्पाभिधायकेनाशूरोवात्वदनुगृहीतः सच शूरं वनते कदावनतइति ए-
तदाह—वनुरुचा शरीरेण शोभमानौ परस्परविरोधिनी तरुणे रुद्धे यद्यदा कृष्येते संग्रामकुर्वा-
ते यद्यदाच तौकेवा पुत्रनिमित्तेवा गोपुनिमित्तभूतासुवा तनये पौत्रेनिमित्तभूतेवा अप्सु उदके-
पुनिमित्तेषुवा उर्वरासु सर्वसस्यादद्यासुभूमिपुनिमित्तासु क्रन्दसी क्रन्दमानावा क्रोशन्ती वि-
व्रयेते विवदेते हेइन्द्र पुत्रादिताभजयस्त्वदनुगृहीतस्य भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नृह्त्वाशूरोनतुरो न धृष्णुर्न त्वाद्योधो मन्यमानो युयोध ।
इन्द्रं न किं प्रुप्रत्यस्त्येषां विश्वां जातान्यभ्यसितानि ॥ ५ ॥ १९ ॥

नृहि । त्वा । शूरः । न । तुरः । न । धृष्णुः । न । त्वा । योधः ।
मन्यमानः । युयोध । इन्द्रं । न किं । त्वा । प्रति । अस्ति ।
एषाम् । विश्वां । जातानि । अग्नि । अस्ति । तानि ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वयासह शूरो विक्रान्तजनो न हियुयोध न युध्यते तथा तुरः अन्येषां शत्रूणां हिं-
सकः अतः त्वयान युयोध धृष्णुर्धर्मको न युयोध मन्यमानः युद्धे कुष्यन् यो यो भटः त्वा त्वयान
युयोध हेइन्द्र एषां शूरादीनां मध्ये कश्चन त्वा त्वनकिः प्रत्यस्ति प्रतिनिधिर्नास्ति विश्वा विश्वानि
जातानि प्रादुर्भूतानि तानि शूरादीनि त्वं अभ्यसि अभिभवसि ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य पठे एकोनविंशोऽवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी—

सपत्यत उभयोर्नृम्णमयोर्धर्दीवेधसः समिधे हवन्ते ।
वृत्रे वांमहो नृवति क्षयैवाव्यचस्वन्ता यदिवितन्तसैते ॥ ६ ॥

सः । पत्यते । उभयोः । नृम्णम् । अयोः । यदि । वेधसः ।
समृद्दुथे । हवन्ते । वृत्रे । वा । महः । नृक्षति । क्षयै ।
वा । व्यचस्वन्ता । यदि । वितन्तसैते इति ॥ ६ ॥

अयोरनयोरुक्तयोर्मध्ये सजनः नृष्णं धनं पश्यते ईष्टे कयोर्मध्ये कर्षंष्टइति एतदुभयमाह
 यदि यस्यजनस्य यदीतिनिपातोयस्यार्थवर्तते सपिथे यज्ञेवेधसः कर्मणांविधातारऋत्विजः ह-
 वन्ते इन्द्रंस्तुवन्ति सईष्टइतिसंवनः महोमहतिमभूते वृत्रेवा निरोधेनिमित्तेवा नृवतिपरिचारक-
 मनुष्ययुक्तेक्षयेवा गृहनिमित्तेवा व्यचस्वन्तौ यदि यदीयौजनौ तियावित्यर्थवर्तते तितंतंसेते
 वियुध्येते तयोर्मध्येइतिसंवनः तसेरुपक्षयकर्मणोविपूर्वाद्धितंतंसेतेइतिभवति यद्वातंतंसइतिधातुः
 कंड्वादिपुपठ्यते तन्मादिदंरूपमिति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अर्धस्मातेचर्पणयोयदेजांनिन्द्रंत्रातोतभवावरूता ।

अस्माकांसोयेनृतमासोअर्यइन्द्रंसूरयोदधिरेपुरोतः ॥ ७ ॥

अर्धं । स्म । ते । चर्पणयः । यत् । एजान् । इन्द्रं । त्राता ।

उत । भव । वरूता । अस्माकांसः । ये । नृतमासः । अर्यः ।

इन्द्रं । सूरयः । दधिरे । पुरः । नः ॥ ७ ॥

अधस्मापिच हेइन्द्र सेत्वदीयाश्वर्षणयः पुरुषाः यद्यदा एजान् एजेयुर्भित्याकंपेयुः तदा
 त्वं तेषां त्राता पालकोभव उतापिच वरूता संभकाभव अस्माकासोस्मदीयाः नृतमासोनेतृतमाः
 येमनुष्याः हेइन्द्र त्वां अर्योरयः प्रापयितारइत्यर्थः तेषां त्राताभव हेइन्द्रसूरयोयेस्तोतार-नो-
 स्मानपुरोदधिरे पुरश्चकिरे तेषांच त्राताभवेति ॥ ७ ॥

साकमेधेषुमाहेन्द्र्यामिष्टौइन्द्रस्यवृत्रघ्नोपाग्या सूत्रितंच—अनुतेदायिमहइन्द्रियायविश्व-
 कर्मंहविषावावृधानइति । अनुकीनाग्येकाहेनिष्केवल्येएवैवसूक्तमुखीया सूत्रितंच—अनुतेदा-
 यिमहइन्द्रियायकथोनूतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेइति ।

सैषासूक्तेऽमी—

अनुतेदायिमहइन्द्रिपार्यसुत्रानेविश्वमनुवृत्रहृत्ये ।

अनुसुत्रमनुसहोपजत्रेन्द्रदेवेभिरनुतेनुपस्ये ॥ ८ ॥

अनुं । ते । दाधि । महे । इन्द्रियायं । सुत्रा । ते । विश्वम् ।

अनुं । वृत्रहृत्ये । अनुं । सुत्रम् । अनुं । सहैः । यजत्र ।

इन्द्रं । देवेभिः । अनुं । ते । नृसत्ये ॥ ८ ॥

हेइन्द्र महे महते ते तुभ्यमिन्द्रियाय ऐश्वर्यार्थं अनुदायि अन्वदायि अनुदीयतेस्म वृत्रह-
त्ये वृत्रवधेनिमित्ते ते तुभ्यं विश्वं समस्तं सत्रा सत्यमनुदायि कैः किमनुदीयत इतितदुभयमाह
येन विश्वं विभक्तिं तत्क्षत्रं बलमनुदायि येन शत्रून् भिभवति तद्गुण विशिष्टं सहो बलमनुदायि हे
यजत्र यजनीयेन्द्र ते तुभ्यं नृसहो युद्धे देवेभिः सर्वैः देवैः एतत्सर्वमनुदायि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

ए॒वानुःस्पृ॒धःस॒मजास॒मत्ति॒वन्द्रं॒रार॒न्धि॒मि॒थती॒रदे॒वीः ।

वि॒द्याम॒वस्तो॒रव॒सागृ॒णन्तो॑भ॒रद्वा॒जाउ॒तत॑ इन्द्र॒नून॑म् ॥ ९ ॥ २० ॥

ए॒व । नुः । स्पृ॒धः । स॒म् । अ॒ज । स॒मत्सु॑ । इन्द्रं ।

र॒न्धि । मि॒थ॒तीः । अ॒दे॒वीः । वि॒द्याम॑ । व॒स्तोः । अ॒व॒सा ।

गृ॒णन्तः । भ॒रत्सु॑र्वा॒जाः । उ॒त । ते । इन्द्र । नून॑म् ॥ ९ ॥ २० ॥

हेइन्द्र एव एवंस्तुतस्त्वं नोस्मदीयाःस्पृधः स्पर्धमानाः शत्रुसेनाः समत्सुसंग्रामेषु समजशत्रुव-
धार्थमेरय किंच मिथतीहिंसतीःअदेवीराहुरीःसेनाररन्धि अस्मदर्थवशीकुरु उतापिच हेइन्द्र
तेगृणन्तः त्वां स्तुवन्तोभरद्वाजावपं अवसा अन्नेन सहवस्तोर्वासत्यनिवासमित्यर्थः नूनमवश्यं
विद्याम लभेमहि ॥ ९ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

श्रुधीनइन्द्रेत्यष्टचतुर्वीयंस्कृतं भरद्वाजस्यार्थं त्रैष्टुभमेन्द्रं तथाचानुक्रम्यते—श्रुधीनोष्ठाविति ।
विनियोगोऽङ्गिकः ।

तत्रमथमा—

श्रु॒धीन॑ इन्द्र॒ह्याम॑सि॒त्वाम॒होवा॑जस्यसा॒तौवा॑ष्ट॒पाणाः ।

सं॒यद्दि॒शोर्यन्त॑ शूर॒साता॑ उ॒ग्रंनो॑वः॒पार्ये॑ अ॒हंदाः ॥ १ ॥

श्रु॒धि । नुः । इन्द्र । ह॒या॒म॒सि । त्वा । म॒हः । वा॒ज॒स्य ।

सा॒तौ । व॒ष्ट॒पा॒णाः । स॒म् । यत् । वि॒शः । अ॒यन्त॑ । शूर॑स॒ता॒तौ ।

उ॒ग्रम् । नुः । अ॒वः । पा॒र्ये॑ । अ॒हं॒न् । दाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र ववृषाणाः सोमैस्त्वांसिचन्तोवयंस्तोवारः महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं
त्वा त्वां ह्वयामसि आह्वयामः हेइन्द्र त्वं नोस्माकं तदाह्वानं श्रुधि शृणु यद्यदा विशोजनाः
शूरसातांशूरसातौ युद्धे समयन्त संगच्छन्ते तदा पार्ये अन्तिमे अह्नहनि दिवसे मोस्मग्धं
उग्रमुद्रूर्णमवोरक्षणं दाः अदाः मयच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांवाजीहवतेवाजिनेयोमहोवाजस्यगर्ध्वस्यसातौ ।

त्वां वृत्रेष्विन्द्रसत्पतिं तरुत्रं त्वांचष्टे मुष्टिहागोपुयुध्यन् ॥ २ ॥

त्वाम् । वाजी । हवते । वाजिनेयः । महः । वाजस्य । गर्ध्वस्य ।

सातौ । त्वाम् । वृत्रेषु । इन्द्र । सत्पतिम् । तरुत्रम् ।

त्वाम् । चष्टे । मुष्टिहा । गोपु । युध्यन् ॥ २ ॥

वाजी हविर्लक्षणोन्नवान् वाजिनेयोवाजिन्याःपुत्रोभरद्वाजः हेइन्द्र त्वां गर्ध्वस्य सर्वैः
माष्यस्य महोमहतोवाजस्यान्नस्य सातौ लाभनिमित्ते हवते स्तौति अपिच हेइन्द्र सत्पतिं
सम्जनानां पादकं तरुत्रं दुर्जनानां तारकं त्वां वृत्रेषूप्राद्वेषुनिमित्तेषु भरद्वाजो हवते मुष्टिहा
मुष्टिचलेन शत्रूणां हन्ता गोपुनिमित्तभूतासु युध्यन् शत्रुभिः सह युद्धं कुर्वन् भरद्वाजस्त्वां चष्टे
पश्यति प्रतिभाष्यते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वं कविंचोदयोर्कसातौ त्वंकुत्साय शुष्णं दाशुषेवर्क ।

त्वं शिरौ अमर्मणः पराहन्नतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ३ ॥

त्वम् । कविम् । चोदयः । अर्कसातौ । त्वम् । कुत्साय ।

शुष्णम् । दाशुषे । वर्क । त्वम् । शिरः । अमर्मणः । परा ।

अह्न । अतिथिग्वाय । शंस्यम् । करिष्यन् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं अर्कसातौ अन्नलाभार्थं कविं भार्गवस्य चोदयः अचोदयः प्रेरय किंच हे
इन्द्र त्वं दाशुषे हविर्दत्तवते कुत्साय शुष्णमसुरं वर्कं छेदितवानसि वरिगितिवृणकेः छेदनार्थस्य
लुडिरूपं तथा त्वं अतिथिग्वाय अतिथोनामभिगन्ते दिवोदासाय शंस्यं स्तुत्यं सुखं करिष्यन्
अमर्मणः मर्महीनमात्मानं मन्यमानस्य शंस्यं शिरः शीर्षं पराहन्नवधीः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्वरंथंभरोयोधमृष्वमावोयुध्यन्तंष्टपुभंदशद्युम् ।
त्वंतुभ्रवेतसवेसचाहन्त्वंतुजिगृणन्तमिन्द्रनूतोः ॥ ४ ॥

त्वम् । रथम् । प्र । भ्रुः । यो॒धम् । ऋ॒ ष्वम् । आ॒वः । यु॒ध्यन्तम् ।
ष्ट॒पु॒भम् । द॒श॑द्युम् । त्वम् । तु॒पम् । वे॒त॒से॒व । स॒चा । अ॒हृन् ।
त्वम् । तु॒जिम् । गृ॒णन्त॑म् । इन्द्र॒ । नू॒तो॒रिति॑ नूतोः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं वृषभसंज्ञकापराज्ञे योर्धं युद्धसाधनं ऋष्वं महान्तरंथं मभ्ररः मापयः अपिच युध्यन्तं शत्रुभिःसहयुद्धंकुर्वन्तं दशद्युं दशदिवसायुध्यतोयस्यगताःत्वं वृषभमेतदाख्यंराजानमा-
वःयुद्धादपीपलः किंच त्वं वेतसवे एतन्नाम्नेराज्ञे सचा सहायभूतःसन्न तुग्रमसुरं हन् हतवानसि
वेतसुनामकश्चिदसुरः अत्रतस्मान्मोसावुच्यते यद्वा वेतसवदिति वृत्तीपार्थेचतुर्थी वेतसुनासुरेण
सहितं युग्रं हतवानसि तथाचमंत्रान्तरंश्रूयते—अहंपितेववेतसूरंभित्येतुग्रंकुत्सायस्मदिभंचरन्ध-
र्ममिति । हेइन्द्र त्वं गृणन्तं त्वांस्तुवन्तं तुजिमेतदाख्यंराजानं वृत्रोस्वर्धयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वंतदुक्थमिन्द्रबर्हणाकःप्रयच्छतासहस्रांशूरदधि ।
अवंगिरेदीसंशम्बरंहन्प्रावोदिवोदासंचित्राभिरूती ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वम् । तत् । उ॒क्थ॑म् । इन्द्र॒ । ब॒र्ह॒णा॑ । क॒रिति॑ कः । प्र । यत् ।
श॒ता । स॒ह॒स्रा॑ । शू॒र॒ । द॒धि॑ । अ॒व॒ । गि॒रेः॑ । दा॒स॑म् । शं॒ब॒र॑म् । हृन् ।
प्र । आ॒वः॑ । दि॒वः॑ऽदा॒स॑म् । चि॒त्रा॒भिः॑ । ऊ॒ती ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र बर्हणा बर्हणःशत्रुणां हिंसकस्त्वं उक्थं प्रशस्यं तत्कर्म कः अकरोः किंतत्कर्म-
ति उच्यते हेशूरवीरेन्द्र त्वं शता शतानि सहस्रा सहस्राणिच शंबरस्यानुचरान्शतान्प्रदधि
विदारितवानसि तथा निगमान्तरे अध्वर्यवोयःशतंशंबरं स्येति । तथा त्वं दासं यज्ञादिकर्मणामु-
पक्षपयितारं गिरेः पर्वतान्निर्मतंशंबरमसुरं अवहन् अवावधीः तथापिश्रूयते यःशंबरंपर्वतेषु-

क्षिपन्मिति । किंच चित्राभिर्विचित्रादिभिः ऊती ऊतिभीरक्षाभिः दिवोदासंराजानं प्रावः प्र-
कर्षेणपालयसिस्म ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपठेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथपष्ठी—

त्वंश्रद्धाभिर्मन्दसानःसोमैर्दभीतयेचुमुरिमिन्द्रसिष्वप् ।
त्वंरजिपिठीनसेदशस्यन्पृष्टिसहस्राशच्यासचाहन् ॥ ६ ॥

त्वम् । श्रद्धाभिः । मन्दसानः । सोमैः । दभीतये । चुमुरिम् ।
इन्द्र । सिष्वप् । त्वम् । रजिम् । पिठीनसे । दशस्यन् । पृष्टिम् ।
सहस्रा । शच्या । सचा । अहन् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र श्रद्धाभिः श्रद्धापुरःसरमादरातिशयेनानुष्ठितैःकर्मभिः मन्दसानोभोदमानः य-
च्छ्रद्धयायुर्कर्मतत्सारवद्भवति तथाचश्रूयते—यदेवविद्ययाकरोतिश्रद्धयोपनिपदातदेववीर्यव-
त्तरंभवतीति । सोमैश्चमन्दसानस्त्वं दभीतये एतन्नामकायराजर्षये चुमुरिं एतदाख्यमसुरं सि-
ष्वप् अस्वापयः अवधीरित्यर्थः किंच हेइन्द्र त्वं पिठीनसे एतन्नामकाय रजिं एतदाख्याक-
न्यांवाराज्यंवा दशस्यन् प्रयच्छन् शच्या प्रज्ञया पृष्टिं पृष्टिसंख्याकानि सहस्रा भटानांसह-
साणि सचा सहयुगपदेवाहनवधीः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अहंचनतत्सुरिभिरानश्यांतवृज्यायंइन्द्रसुम्नमोजः ।
त्वयायत्स्तवन्तेसधवीरवीरात्रिवरूथेननहुंपाशविष्ट ॥ ७ ॥
अहम् । चन । तत् । सुरिभिः । आनश्याम् । तव । ज्यायः ।
इन्द्र । सुम्नम् । ओजः । त्वया । यत् । स्तवन्ते । सधृष्वीर ।
वीराः । त्रिवरूथेन । नहुंपा । शविष्ट ॥ ७ ॥

हेतधवीर वरैःसहित शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वीराःस्तोतारः त्रिवरुथेन त्रीणिवरुथान्या-
वरकाणिभुवनानियस्थतेन नहुषा शत्रूणांबन्धकेन त्वयादत्तं यत्तुम्हंसुखंओजोबलं च रतवन्ते
स्तुवन्ति हेद्न्द्र तत्र त्वयादत्तं ज्यायः अतिशयेनप्रशस्यं तत्तुम्हमेजः अहंचन अहमपिभर-
द्वाजः सूरिभिर्मदीयैःस्तोतृभिःसह आनश्यां प्रामुष्यां ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वयंतेअस्यामिन्द्रद्युम्नहूतौसखायःस्याममहिन्प्रेष्ठाः ।

प्रातर्दनिःक्षत्रश्रीरस्तुश्रेष्ठोघनेवृत्राणांसनयेधनानाम् ॥८॥२२॥

वयम् । ते । अस्याम् । इन्द्र । द्युम्नहूतौ । सखायः । स्याम् ।

महिन् । प्रेष्ठाः । प्रातर्दनिः । क्षत्रश्रीः । अस्तु । श्रेष्ठः । घने ।

वृत्राणाम् । सनये । धनानाम् ॥ ८ ॥ २२ ॥

हेमहिन् पूजनीयेन्द्र ते त्वदर्थं सखायःस्तोतारोवयं अस्यांद्युम्नहूतौ अस्मिन्धननिमि-
त्तेस्तोत्रे प्रेष्ठाः अतिशयेनप्रियाः स्याम भवेम प्रातर्दनिः प्रतर्दनोनामराजातस्यपुत्रःक्षत्रश्रीः ए-
तन्नामकोममयाज्योराजा श्रेष्ठोस्तु सर्वेषामुत्कृष्टोभवतु किमर्थं वृत्राणां शत्रूणांधनेचधायच
धनानां वसूनां सनये संभजनायच श्रेष्ठोस्त्वितिसंबन्धः ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपष्ठेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

किमस्यमदेत्पष्टर्चचतुर्थसूक्तं भरद्वाजस्वर्ष अनुक्रान्तंच-किमस्यान्वाचाममानस्या-
ग्यावर्तिनोदानस्तुतिः भरद्वाजऋषिः त्रिष्टुप्छन्दः अंत्यायास्तुदानस्तुतिरूपत्वात् यातेनोच्यत-
इतिन्यायेनदानमेवदेवता विनियोगोऽैंगिकः ।

तत्रप्रथमा-

किमस्यमदेकिम्ब्रस्यपीताविन्द्रःकिमस्यसख्येचकार ।

रणावापेनिपदिक्निन्तेअस्यपुराविबिद्रेकिमुनूतनासः ॥ १ ॥

किम् । अस्य । मदे । किम् । ऊँ इति । अस्य । पीतौ । इन्द्रः ।

किम् । अस्य । सख्ये । चकार । रणाः । वा । ये । निःसदि ।

किम् । ते । अस्य । पुरा । विविद्रे । किम् । ऊँ इति । नूतनासः ॥१॥

भरद्वाजऋषिः फलविलंचनासहिष्णुःसन् अनयेन्द्रमाक्षिपति अस्यसोमस्य मदेसति इन्द्रः किंचकार कृतवान् किमु किंच अस्यसोमस्य पीतौ पानेसति किंचकार अस्यसोमस्य सख्ये सखित्वे किंचकार पानात्पूर्वं इन्द्रः सोमेनसहवसतीत्यर्थः अस्यसोमस्य निषदि गृहे रणावाये स्तोतारःसन्ति तेस्तोतारः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते त्वत्तः किंविदिद्रे किंलेभिरे नूतनासः नूतनाइदानींतनाः स्तोतारश्च किमुलेभिरे ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सदस्यमदेसद्वस्यपीताविन्द्रःसदस्यसख्येचकार ।

रणावायेनिषदिसत्तेअस्यपुराविंविद्रेसदुनूतनासः ॥ २ ॥

सत् । अस्य । मदे । सत् । ऊँ इति । अस्य । पीतौ । इन्द्रः ।

सत् । अस्य । सख्ये । चकार । रणाः । वा । ये । निःसादि ।

सत् । ते । अस्य । पुरा । विविद्रे । सत् । ऊँ इति । नूतनासः ॥ २ ॥

एवमाक्षिमइन्द्रः तस्मै ऋषये ईप्सितं धनं मददौ तदनंतरष्टुभिः इन्द्रसकाशात् संपूर्ण-
कामःसन् पुरा यान्युपालंभमतिपादकानिषाक्यान्युबोच इदानीं तानि निराकरोति इन्द्रः
अस्यसोमस्य मदेसत् शुभंकर्मचकार अस्यसोमस्य पीतौ पाने सत् शुभं कर्म चकार अस्य
सख्ये सत् शुभंचकार येरणावास्तोतारश्च ते निषदिगृहे यज्ञगृहइत्यर्थः पुरा पूर्वं हेइन्द्र ते
त्वत्तः सत् शुभं कर्म विविद्रेलेभिरे नूतनासः इदानींतनाःस्तोतारः सद् शुभमेवकर्म लेभिरे॥२॥

अथतृतीया—

नृहिनृतेमहिमनःसमस्यनमघवन्मघवत्त्वस्यद्विद्म ।

नराधंसोराधसोनूतनस्येन्द्रनकिर्ददृशइन्द्रियते ॥ ३ ॥

नृहि । नृ । ते । महिमनः । समस्य । न । मघवन् । मघवत्त्वस्य ।

द्विद्म । न । राधसः । राधसः । नूतनस्य । इन्द्र । नकिः । दृशे ।

इन्द्रियम् । ते ॥ ३ ॥

हेमघवन्धनवन्निन्द्र ते त्वदीयस्य समस्य समस्तस्य महिमनोमहिम्नोमहिमानं नहि
विद्म धर्मनजानीमः नृशब्दःप्ररणः तथा मघवत्त्वस्य त्वदीयस्यधनिकत्वस्यच धर्मं नजानीमः

नूतनस्य स्तुत्यस्य राधसोराधसः त्वदीयं सर्वघनंच नजानीमः सर्ववद्वितीयार्थेषु ही हेन्द्र ते त्वदीयं इन्द्रियं सामर्थ्यं न किं ददशो केनापिन ददशते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

एतत्त्यत्तं इन्द्रियमचेति येनावधीर्वरशिखस्य शेषः ।

वर्जस्य यत्ते निहृतस्य शुष्मात्स्वनाच्चिदिन्द्रपस्मोददार ॥ ४ ॥

एतत् । त्यत् । ते । इन्द्रियम् । अचेति । येन । अवधीः ।

वरशिखस्य । शेषः । वर्जस्य । यत् । ते । निहृतस्य ।

शुष्मात् । स्वनात् । चित् । इन्द्र । परमः । ददार ॥ ४ ॥

हेन्द्र येन वीर्येण वरशिखस्य वरशिखो नाम कश्चिदसुरः शेषः शेषांसिपुत्रान् शेषइत्य-
पत्यनमित्त्वं अवधीरहिंसीः ते त्वदीममेतत्त्यत् तदिदमिन्द्रियं वीर्यं अचेति अस्माभिरस्मापि
हेन्द्र यद्यस्मात् शुष्मादत्त्वात् निहृतस्य मेरितस्म त्वदीयपञ्जस्य स्वनाच्चित् ध्वनेरेव परमः
वरशिखस्यपुत्राणां मध्ये नत्तायाधिक्येनोत्कृष्टः कश्चित्पुत्रः ददार अदीर्घत ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

घधीदिन्द्रो वरशिखस्य शेषोभ्यावृत्तिने चायमानाय शिखन् ।

वृचीवतो यद्दं हरिपुपीयां हन्पूर्वे अर्धे भियसा पर्षरोदत् ॥ ५ ॥ २३ ॥

वधीत् । इन्द्रः । वरशिखस्य । शेषः । अग्निः आवृत्तिने ।

चायमानाय । शिखन् । वृचीवतः । यत् । हरिपुपीयां ।

हन् । पूर्वे । अर्धे । भियसा । अर्षरः । दत् ॥ ५ ॥ २३ ॥

पूर्वोक्तमेवार्थमनया विवृणोति अपमिन्द्रः चायमानाय घयमानस्यराज्ञःपुत्राय अत्या-
घतिने एतन्नामकायराज्ञे शिखन् इज्जितानि वस्तूनि प्रयच्छन् वरशिखस्यपुत्रस्य शेषः पुत्रा-
न्वधीद्वधीरहिंसीत् वरशिखस्यपुत्रान् कथमवधीदित्युच्यते यद्यदा अपमिन्द्रः हरिपुपीयां
हरिपुपीयानामकाचिन्नदी काचिन्नगरीवा तस्यां पूर्वे अर्धे प्राग्भागे स्थिताम् वृचीवतः वृची-
षान्नाम वरशिखस्यकुलोत्पन्नः पुत्रः तद्गोभजान् वरशिखस्यपुत्रान् हन्ववधीत् तदा अपरोपरभा-
गे स्थितो वरशिखस्यश्रेष्ठः पुत्रः भियसा भीत्या दत्तं दीर्घो भूत् ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपठेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथपद्यो-

त्रिंशच्छतं वर्मिणं इन्द्रसाकं यव्यावत्यां पुरुहूतश्रवस्या ।
वृचीवन्तः शरवे पत्यमानाः पात्राभिन्दानान्यर्थान्यायन् ॥ ६ ॥

त्रिंशत्शतम् । वर्मिणः । इन्द्र । साकम् । यव्यावत्याम् ।
पुरुहूत् । श्रवस्या । वृचीवन्तः । शरवे । पत्यमानाः । पात्रा ।
भिन्दानाः । निःअर्थानि । आयन् ॥ ६ ॥

इदानीमुक्तमेवार्थं विवृणोति हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र श्रवस्या श्रवस्यया श्रवोन्नयशो-
वा तद्वाञ्छया युद्धेत्वां जित्वा अन्नं प्राप्नुयाम यशोवाप्राप्नुयामेतिकामयमानाः शरवे हिंसायैत्वां
हिंसितुमित्यर्थः पत्यमाना अभिपतन्तो भिगच्छन्तः पात्रा पात्राणियज्ञसाधनानि भिन्दाना भि-
न्दन्तः वर्मिणः कवचभूतः त्रिंशच्छतं त्रिंशदधिकशतसंख्याकाः वृचीवन्तो वरशिखस्य पुत्राः सा-
कं युगपदेव यव्यावत्यां पूर्वोक्तायां हरियूपीयायां न्यर्थानि अर्थं शून्यानि आयन्नगच्छन् वि-
नाशं प्राप्नुवन्त्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्य गावावरुपासूयवस्यू अन्तरूपुचरन्ते रेरिहाणा ।
ससृजं यायतुर्वशं परादाहृचीवन्तो देववाताय शिक्षन् ॥ ७ ॥

यस्य । गावौ । अरुपा । सुयवस्यू इति सुयवस्यू । अन्तः ।
ऊँ इति । सु । चरन्तः । रेरिहाणा । सः । सृजं याय । तुर्वशम् ।
परा । अदात् । वृचीवन्तः । देववाताय । शिक्षन् ॥ ७ ॥

अरुपा अरुपैरोचमानौ सुयवस्यू शोभनवृणानीच्छन्तौ रेरिहाणा लेलिहानौ पुनःपुन-
र्घासमात्वाद्यन्तौ यद्वा गतिविशेषं कुर्वन्तौ यस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ गावावश्वौ अन्तर्घावाष्ट-
थिव्योर्मध्येन्तरिक्षे चरतोगच्छतः ऊँ सु इतीमौ पूरणौ सइन्द्रः संजयाय एतन्नामकायराज्ञे तु-
र्वशं राजानं परादाव प्रददौ किंकुर्वन् वृचीवन्तो वरशिखान् देववाताय देववातवंशोत्पन्नाया-
भ्यावर्तिनेराज्ञे शिक्षन् वशीकुर्वन् तेषां धनानिमयच्छन्निति वा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

द्वयाँअग्रेरथिनोर्विंशतिगावधूमंतोमघवामह्यंसन्नाद् ।

अभ्यावर्तीचायमानोर्ददातिदूणाशेयंदाक्षिणापार्थवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

द्वयान् । अग्रे । रथिनः । विंशतिम् । गाः । वधूमंतः । मघवर्वा ।

मह्यम् । समुद्राद् । अग्निर्दआवर्ती । चायमानः । ददाति । दुःश्नशा ।

इयम् । दाक्षिणा । पार्थवानाम् ॥ ८ ॥ २४ ॥

अधुना भरद्वाजः स्वस्मै अश्यावर्तिनादत्तंधनजातमग्रये प्रकथयति हेअग्रे मघवा धनवान् प्रभूतदानोवा सन्नाद् राजसूययाजी चायमानश्चममानस्यपुत्रः अभ्यावर्ती एतद्गह्व-
योराजा रथिनोरथसहितान् वधूमतः स्त्रीयुक्तान् द्वयान्मिधुनभूतान् विंशतिं विंशतिसंरूपाकात्
गाः पशून् मह्यं ददाति प्रायच्छ्रव पाथवानां पृथोर्वंशजस्याश्यावर्तिनोराज्ञःसंवन्धिनी पूजार्थं
ननुवचनं इयंदाक्षिणा दुर्नशा केनापिनाशयितुमशक्याभवति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्पष्टेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

आगावइत्यष्टचैपंचमंसूक्तंअग्रेयमनुक्रमणिका—आगावोगव्यंद्वितीयैन्द्रीवांत्यश्वप्रादौत्या-
नुष्टुप् जागतस्तृचोद्वितीयादिरिति । भरद्वाजऋषिः इन्द्रोयज्वनइत्याद्यस्तृचोजागतः उपेदमि-
त्यंत्मानुष्टुप् शिष्टाश्वतसस्त्रिष्टुभः कृत्स्नस्यगौर्देवता द्वितीयायाः सूक्तांत्यपादस्यच विकल्पेत्त्रेन्द्रो-
देवता गवामुपस्थानेएतत्सूक्तं सन्नितंच—आगावीयमेकइति ।

तत्रमथमा—

आगावोँअग्मन्नुत्सद्रयंकृन्सीदन्नुगोँरेरण्यन्वस्मे ।

प्रजावर्तीःपुरुरूपांइहस्युरिन्द्रायपूर्वीरुपसोदुहानाः ॥ १ ॥

आ । गावः । अग्मन् । उत । प्रद्रम् । अक्रन् । सीदन्तु । गोइस्थे ।

रण्यन्तु । अस्मे इति । प्रजावर्तीः । पुरुइरूपाः । इह । स्युः ।

इन्द्राय । पूर्वीः । उपसः । दुहानाः ॥ १ ॥

गावः आअग्मन् अस्मदीयंगृहंआगच्छन्तु उतापिच ग्रदं भजनीयं शुभं अक्रन् कुर्वन्तु
तथा गोष्ठे अस्मदीयेगवांस्थाने सीदन्तुपविशन्तु तदनन्तरं अस्मे अस्मात्तु रण्यन्तु रमन्तां अ-

पिच इहास्मिन्गोष्ठे पुरुक्षपानानावर्णागावःप्रजावतीः प्रजावत्यः सन्ततिसहिताः स्युर्भवेयुः इन्द्राभेन्द्रार्थं पूर्वाभिः उपसोदिवसान् सर्वेषुदिवसेषुइत्यर्थः दुहानाः क्षीरंदोहमानाभवेयुः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्रोयज्वनेपृणतेचशिक्षत्युपेद्ददातिनस्वमुपायति ।

भूयोभूयोरयिमिदंस्ववर्धयन्नाभिन्नेखिल्येनिदधातिदेवयुम् ॥ १ ॥

इन्द्रः । यज्वने । पृणते । च । शिक्षति । उप । इत् । ददाति ।

न । स्वम् । मुपायति । भूयः ऽभूयः । रयिम् । इत् । अस्य ।

वर्धयन् । अभिन्ने । खिल्ये । नि । दधाति । देवयुम् ॥ ३ ॥

इन्द्रः यज्वने यजनशीलाय पृणतेच स्तुतिभिः प्रीणयित्वास्तोत्रेशिक्षति अपेक्षितं धनं ददाति न केवलं सरुदेवदानं अपितु सर्वदैवत्याह उपेद्ददाति उपेत्यसर्वदाददात्येव यज्वनः स्तोतुश्च स्वं स्वभूतं धनं नमुपायति कदाचिदपिनापहरति अपिच अस्योभयविधस्य रयिं धनमात्मनादत्तं भूयोभूयः पुनः पुनर्वर्धयन्निव वृद्धिमापयन्नेव देवयुं देवमिन्द्रमात्मनश्छन्दन्तं जनं अभिनेशानुभिरभेद्येखिल्येखिल्यमप्रतिहतं स्थानं तदेव खिल्यं स्वार्थिकोपत्तौ अन्यैर्गन्तुमशक्ये स्थले निदधाति निक्षिपति निवासयतीत्यर्थः ॥ २ ॥

दैवीनांहविः पुनतानशान्तिनता अर्वेतिगोदेवतायायाज्यापुरोनुवाक्ये गोस्तोत्रेपिमरुत्वदीयनिष्केवल्पयोरेतेसूक्तमुत्वीषि सूचितं-नवाअवारेणुककाटोअश्रुतेनदानशान्तिनदधातिवत्स्करति ।

सैषासूक्तेतृतीया

नतानंशान्तिनदंभातिवत्स्करोनासामामित्रोव्यधिरार्धधर्षति ।

देवाँश्रयाभिर्यजतेददातिचज्योगिस्ताभिः सचतेगोषतिः सह ॥ ३ ॥

न । ता । नशान्ति । न । दधाति । तस्करः । न । आसाम् । आमित्रः ।

व्यधिः । आ । धर्षति । देवान् । च । यार्भिः । यजते । ददाति ।

च । ज्योक् । इत् । तार्भिः । सचते । गोषतिः । सह ॥ ३ ॥

तागापोननशन्ति अस्मत्सकाशाभनश्यन्तु किंच तस्करश्चैरोपि नदभाति अस्मदीयान्-
गाः नहिंस्यात् तथा आमित्रः अमित्रस्यशत्रोःसंबन्धि व्यथिः शस्त्रं आसांहमागाः नादधर्षति
नाक्रमतु गोपतिः एवंभूतानांगवांस्वामीयजमानः याभिर्गोभिः देवांश्चेन्द्रादीनुद्दिश्य यजते यज-
नं करोति योगाः इन्द्रार्थं ददाति च मयच्छति च ताभिस्तादृशीभिर्गोभिः सह ज्योगिव चिरकालमे-
व सचते संगच्छतां ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ननाअर्वारेणुककाटोअश्रुतेनसंस्कृतत्रमुर्षयन्तिताअग्नि ।
उरुगायमर्भयंतस्यताअनुगावोमर्तस्यविचरन्तियज्वनः ॥ ४ ॥
न । ताः । अर्वा । रेणुःककाटः । अश्रुते । न । संस्कृतत्रम् ।
उर्ष । यन्ति । ताः । अग्नि । उरुःगायम् । अर्भयम् । तस्य ।
ताः । अनुं । गावः । मर्तस्य । वि । चरन्ति । यज्वनः ॥ ४ ॥

रेणुककाटः रेणोः पार्थिवस्यरजसउद्देदकः कटिर्भेदनकर्मा अर्वायुद्धार्थमागतोश्वः ता-
गाः नाश्रुते नप्राप्त्यात् तथा तागावः संस्कृतत्रं विशसनादिसंस्कारं नाभ्युपयन्ति नाभिगच्छ-
न्तु अपिच तागावःयज्वनोयागशीलस्य तस्य मर्तस्य मनुष्यस्य उरुगामं विस्तीर्णगमनं अग्रयं
भयवर्जितपदेशं अनुद्दिश्य विचरन्ति विशेषेणगच्छन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

गावोभगोगावइन्द्रोमेअच्छान्गावःसोमस्यप्रथमस्यभक्षः ।
इमायागावःसर्जनासइन्द्रइच्छामीहुदामनसाच्चिदिन्द्रम् ॥ ५ ॥
गावः । भगः । गावः । इन्द्रः । मे । अच्छान् । गावः । सोमस्य ।
प्रथमस्य । भक्षः । इमाः । याः । गावः । सः । जनासः ।
इन्द्रः । इच्छामि । इत् । हुदा । मनसा । चित् । इन्द्रम् ॥ ५ ॥

गावएव महं भगोधनं भवन्तु इन्द्रश्च मे महं गावोगाः अच्छान् यच्छतु गावः प्रथमस्य
हविर्पाश्रेष्ठस्यसोमस्य भक्षोभक्षणं भवतु अभिपुतस्यहिसोमस्य गव्येनाग्यादिनासंश्रयण-

त्वात् हेजनासोजनाः इमाएवंभूतायागावःसन्ति सः ताइत्यर्थः ताएवगावःइन्द्रोभवन्ति दधिघृता-
दित्स्वरोणेन्द्रस्याप्यायनत्वात् पर्वभूतमिन्द्रं हृदा श्रद्धायुक्तेन मनसा चित् चिदित्यप्यर्थेइच्छामो-
व काययेषव साधनभूताभिर्गोभिरेवंभूतमिन्द्रंयष्टुमिच्छामीत्यर्थः ॥ ५॥

अथपटी-

यूयंगावोमेदयथाकृशांचिदश्रीरंचित्कृणुथासुप्रतीकम् ।

मद्रंगृहं कृणुथ भद्रवाचोबृहद्वोवयउच्यतेसमासु ॥ ६ ॥

यूयम् । गावः । मेदयथ । कृशम् । चित् । अश्रीरम् । चित् ।

कृणुथ । सुप्रतीकम् । भद्रम् । गृहम् । कृणुथ । भद्रश्वाचः ।

बृहत् । वः । वयः । उच्यते । समासु ॥ ६ ॥

हेगावोयूयं मेदयथ आप्यायनंकुरुथेत्यर्थः तथा कृशांचित्क्षीणमपि अश्रीरंचिदमंगलमपि
सुमतीकं शोभनांगं कृणुथ कुरुथ हेभद्रवाचः कल्याणध्वन्युपेतागावः अस्मदीयंगृहं भद्रं क-
ल्याणकृणुथ गोभिरुपेतंकुरुथ सभासु यागपरिषत्सु हेगावोमुप्याकं बृहत् महत् वयोर्न उच्यते
समवेतंक्रियते सर्वैर्दीपतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथतप्तमी-

प्रजावतीःसूयवसंरिशन्तीःशुद्धाअपःसुप्रपाणेपिवन्तीः ।

मावःस्तेनईशतमाघशंसःपरिवोहेतीरुद्रस्यैवृज्याः ॥ ७ ॥

प्रजावतीः । सूयवसम् । रिशन्तीः । शुद्धाः । अपः । सुप्रपाणे ।

पिवन्तीः । मा । वः । स्तेनः । ईशत । मा । अघशंसः ।

परि । वः । हेतिः । रुद्रस्यै । वृज्याः ॥ ७ ॥

हेगावोयूयं प्रजावतीः प्रजावत्यः वत्साभिर्युक्ताभवतेविशेषः सूयवसं शोभनवर्णं रिशा-
न्तीः रिशत्यः भक्षणार्थंहिसंत्योभवत् सुमपाणे सुस्वेनपातव्येतटाकादौ शुद्धाः निर्मलाअपः उ-
दकानि पिवन्तीः पिवंत्यश्चभवत् वीयुप्यान् स्तेनः तस्करः माईशत माईशिष्ट ईश्वरोमाश्रुत् व-
थाप्यघशंसः व्याघादिः शत्रुः माईशत अपिच वीयुप्यान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य
हेतिरायुधंच परिवृज्याः परिवृज्युः परिहरतु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उपेदमुपपर्वनमासुगोपूपृच्यताम् ।

उपं ऋपभस्यरेतस्पुपेन्द्रतववीर्ये ॥ ८ ॥ २५ ॥

उपं । इदम् । उपं ऋपचर्चनम् । आसु । गोपुं । उपं । पृच्यताम् ।

उपं । ऋपभस्यं । रेतसि । उपं । इन्द्र । तव । वीर्ये ॥ ८ ॥ २५ ॥

आसुगोपु इदमुपपर्वनं आप्यायनं उपपृच्यतां संपृच्यतां हेइन्द्र तववीर्यं त्वदीयवीर्यनिमित्ते ऋपभस्य गवांगर्भमादधानस्यवृषभस्य रेतसि इदमुपपर्वनं आप्यायनं गोपुसाप्यायितासुसतीषु सत्तंबन्धिसीरादिहविर्द्वारेणेन्द्रः आप्यायितोभवतीत्यर्थः उपेतिपुनर्वचनपादभेदानां पूरणार्थमिति ॥ ८ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यपठेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दीनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गवर्तकश्रीवीरभुक्भूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशोक्तसंहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेषष्ठोध्यायःसमाप्तः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योत्खिलंजगत् । निर्ममेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरं ॥ १ ॥
अथसप्तमोऽध्यायआरभ्यते षष्ठस्यमंडलस्यतृतीयेनुवाकेपंचसूक्तानिव्याकृतानि इन्द्रं वइतिषुळ्वं
षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच-इन्द्रंपळिति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

ॐ इन्द्रो नरः सख्यायसे पुर्महोयन्तः सुमतये चकानाः ।
महोहिदाता वज्रहस्तो अस्ति महामुं रणवमवसे यजध्वम् ॥ १ ॥
इन्द्रम् । वः । नरः । सख्याय । सेपुः । महः । यन्तः । सुमतये ।
चकानाः । महः । हि । दाता । वज्रं हस्तः । अस्ति । महाम् ।
ॐ इति । रणवम् । अवसे । यजध्वम् ॥ १ ॥

हेयजमानाः वीयुष्माकंसंबन्धिनः नरोनेतारः कृत्विजः सख्याय सखिभावार्थं इन्द्रं सेपुः
परिचरन्ति स्पृशन्ति वा कथं भूताः महोमहान्निस्तोत्राणि यन्तः उपयन्तः मामुवन्तः कुर्वन्त इ-
त्यर्थः तथा सुमतये सुमतिः शोभना अनुग्रहात्मिका तदीया बुद्धिः तांचकानाः कामयमानाः
क्रियामहणं कर्तव्यमितिकर्मणः संपदानसंज्ञा चकाना इतिकामयतेऽछान्दसं रूपं यद्वा महोमेहत्क-
र्मयन्तः अनुतिष्ठन्तः सुमतये सुमतिं शोभनांस्तुतिं चकानाः शब्दयन्तः कैमैशब्दे इत्यस्माद्धिः
कानचित्कृतं हिमस्माद् वज्रहस्तो वज्रपाणिरिन्द्रः महोमहतो धनस्य दातास्ति भवति तस्माद्
रणं रमणीयं महाम् महान्तमेव अवसे रक्षणाय यजध्वं हविर्भिः पूजयत ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयस्मिन्हस्तेनर्यामिभिक्षुरारथे हिरण्ययेरथेष्ठाः ।
आरश्मयोगभस्तयोः स्थूरयो राध्वन्नश्वांसो हृषणोपुजानाः ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । हस्ते । नर्याः । मिमिक्षुः । आ । रथे । हिरण्यये ।
रथेऽस्थाः । आ । रथमर्यः । गजस्तयोः । स्थूरयोः । आ । अर्ध्वन् ।
अर्धासः । दर्पणः । युजानाः ॥ २ ॥

यस्मिन्निन्द्रे नर्या नृश्योहिता रायः आमिमिक्षुः आसिच्यन्ते आपूर्यन्ते व्यत्ययेनक-
र्मणिकर्तृमत्ययः इन्द्रे कुचेतिचेद हस्ते तदीयेवाहौ यद्वैतवसमानाधिकरणमिन्द्रस्यविशेषणं
हस्तेहन्तरियस्मिन्निन्द्रेइत्यर्थः उक्तयास्केन—हस्तोहन्तेःमाशुर्हनर्नइति। यद्वा ईदृशेयस्मिन्निन्द्रे
वर्तमानारायः आमिमिक्षुः आसिचन्ति आपूरयन्तिस्तोतुन् यश्चेन्द्रः रथेष्ठाः रथस्थाता तत्त्व-
भावःसन् हिरण्यये सुवर्णमये रथे आतिष्ठति यद्वा रथेष्ठाः रथेवस्थितारायोधनानि हिरण्य-
ये रथेतिष्ठन् यद्वा आसिचत्यभिवर्षति यस्यच स्थूरयोः स्थूलयोर्वस्तुतयोर्गभस्तयोःबाहुना-
मैतव बाहोःरथमयोभीशवः आसिच्यन्ते आयम्यन्ते यस्यचाश्वासोअश्वाः वृषणः सैकारो-
युवानः युजानाः रथेयुज्यमानाः अध्वन् अध्वनिमार्गे आमिमिक्षुः आसिचन्ति आपूरयन्ति
आगच्छन्तीत्यर्थः तमिन्द्रंस्तुमइतिशेषः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

श्रियेतेपादादुव आमिमिक्षुर्धृष्णुर्वज्रीशवंसादक्षिणावान् ।
वसानो अत्कं सुरभिं दृशेकं स्वर्णं नृतविपिरोवभूथ ॥ ३ ॥

श्रिये । ते । पादा । उवः । आ । मिमिक्षुः । धृष्णुः । वज्री ।
शवंसा । दक्षिणावान् । वसानः । अत्कम् । सुरभिम् । दृशे ।
कम् । स्वः । न । नृतो इति । विपिरः । वभूथ ॥ ३ ॥

हेन्द्र श्रिये ऐश्वर्यार्थं ते त्वदीययोः पादा पादयोः उवः परिचरणं आमिमिक्षुः आ-
सिचन्ति समर्पयन्ति भरद्वाजःसमर्पयति व्यत्ययेनबहुवचनं यद्वा ते तव पादौ श्रिये श्रियितुं से-
वितुं उवः परिचरणमासिचन्तिअनुतिष्ठन्ति यस्त्वं शवसा बलेन धृष्णुः शत्रूणांघर्षकः वज्री व-
ज्रवान् दक्षिणावान् दक्षिणास्तोतृष्योदातव्यंघनं तद्वा, हेनृतोनेतिन्द्रं सत्त्वं सुरभिं मशस्त्वं
अत्कं सततगमनशीलमात्मीयंरूपं दृशे सर्वेषांदर्शनार्थं वसानः आच्छादयन् स्वर्णं सूर्यइव इ-
पिरोगन्ता एषणीयोवा वभूथ भवसि कमितिपूरकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ससोम॑आमि॑श्लतमः॒ सुतो॑भू॒द्यस्मि॑न्य॒क्तिः॒ प॒च्यते॑सन्ति॒ धानाः॑ ।
इन्द्रं॑ नरः॒ स्तुवन्तो॑ ब्रह्म॒कारा॒ उ॒क्थ्याशंसन्तो॑ दे॒ववा॑त॒तमाः॑ ॥ ४ ॥

सः । सोमः । आमि॑श्लतमः । सु॒तः । भू॒त् । यास्मि॑न् । पु॒क्तिः ।
प॒च्यते॑ । सन्ति॑ । धा॒नाः । इन्द्रं॑म् । नरः । स्तु॒वन्तः । ब्रह्म॑काराः ।
उ॒क्थ्या । शंसन्तः । दे॒ववा॑त॒तमाः ॥ ४ ॥

यःसोमोवक्ष्यते ससोमः सुतोभिपुतःसन् आमिश्लतमः आभिमुख्येनमिश्रतमोभूत् इन्द्रेणात्पर्यसंगच्छते यस्मिन्सोमेभिपुते अतिपक्तिः पक्तव्यः पुरोडाशादिःपच्यते भृष्टयवाधानास्ताश्चसन्तिहविरर्थसंस्कृताभवन्ति यस्मिंश्च सोमेभिपुते नरोनेतारः ब्रह्मकाराः ब्रह्मणोनस्पहविलक्षणस्पकर्तारऋत्विजः इन्द्रं स्तोत्रेः स्तुवन्तः उक्थ्या उक्थ्यानिशस्त्राणिच शंसन्तः उच्चारयन्तः देववात तमाः देवानतिशयेनोपगताभवन्ति ससोमइन्द्रेणसंमिश्रितोभूदित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नते॑अन्तःश॒वंसो॑धा॒य्य॒स्य॒ वितु॑वा॒वधे॑रोद॒सीम॑हित्वा ।
आ॒तासूरिः॑ पृ॒णति॑तू॒नु॒जानो॑यू॒थेवा॑प्सु॒समी॑ज॒मान॒ ऊ॒ती ॥ ५ ॥
न । ते । अन्तः । श॒वंसः । धा॒यि । अ॒स्य । वि । तु । वा॒वधे॑ ।
रोद॑सी इति । म॒हि॒त्वा । आ । ता । सूरिः । पृ॒णति॑ । तू॒नु॒जानः ।
यू॒था॒ इ॒व । अ॒प्सु । स॒म॒ इ॒ज॒मानः । ऊ॒ती ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ते तव अस्योक्तगुणस्य शवसोबलस्य अन्तः अवसानं नधायि अब्रकेवलोपि दधातिरवाद्पूर्वार्थोद्ब्रह्मव्यः नावाधायि अस्माभिर्नाज्ञायीत्यर्थः यद्वलं रोदसीद्यावापृथिव्यौ महित्वा महत्त्वेन तु क्षिप्रं विचावधे यस्माद्दलात् घावापृथिव्यौविभीतइत्यर्थः ता तद्वलं सूरिः स्तोता तूनुजानस्वरितःसन् ऊती ऊत्यावर्षकेणहविषा समीजमानः सस्यगयजन्आपृणायाप्सरयति तत्रदृष्टान्तः—यूथेवाप्सु उदकेपुगवांपृथानोव यथा गोपालःअप॒पाय॑यन्अन्द्रिस्तर्षपति तद्वत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

एवेदिन्द्रःसुहवःऋष्वोअस्तूतीअनूतीहिरिशिमःसत्वा ।
 एवाहिजातोअसमात्योजाःपुरुचवृत्राहनतिनिदस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव । इत् । इन्द्रः । सुहवः । ऋष्वः । अस्तु । ऊती । अनूती ।
 हिरिशिमः । सत्वा । एव । हि । जातः । असमातिःओजाः ।
 पुरु । च । वृत्रा । हनति । नि । दस्यून् ॥ ६ ॥ १ ॥

एव एवंउकेनपकारेण ऋष्वोमहानिन्द्रः सुहवोस्तु सुस्तेनाह्वातज्योभवतु इदितिपूरणः हि-
 रिशिमः शिप्रेहननासिकेया हरितवर्णेशिप्रेपस्यतादशइन्द्रः ऊती ऊत्याआगमनेन अनूती अ-
 नूत्याअनागमनेनवा सत्वा गमयिताभवतिधनानां स्वयमागतोनागतोपिस्तोवृष्योधनंप्रयच्छती-
 त्यर्थः एवाहि एवंहि जातः प्रादुर्भूतोयमिन्द्रः असमात्योजाः असमातिअसमानमनुपमंउच्छ-
 हतरमोजोचलंपस्यतादशःसन् पुरु पुरुगिण्वहूनिच वृत्रा वृत्राण्यावरकागिरक्षःमभूतीनि हनति
 हिनस्तु तथा दस्यून् उपक्षपयित्वा शत्रून्निहत्यु ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तममथमोवर्गः ॥ १ ॥

भूपइदितिपंचमसप्तमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रं भूपःपंचेत्यनुक्रान्तं अग्निद्योमेमा-
 ष्यंदिनसवनेच्छावाकशास्त्रेएतत्सूक्तंशंसनीयं सूत्रितंच-उदिन्वस्यरिष्यतेभूपइति । महावतेपि-
 निष्केवल्पेएतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकेसूत्रितं-भूपइद्वावृधेवीर्यायनृणामुत्वेति ।

तत्रपथमा-

भूपइद्वावृधेवीर्यायुँल्लकोअजुयौदघतेवसूनि ।
 प्ररिंरिचेदिवइन्द्रःपृथिव्याअर्धमिदंस्यप्रतिरोदसीउभे ॥ १ ॥

भूर्यः । इत् । वृधे । वीर्याय । एकः । अजुयः । दघते । वसूनि ।
 प्र । रिंरिचे । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः । अर्धम् । इत् । अस्य ।
 प्रति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः भूयइव बहुतरमेव वावृधे मवृद्धोभूत् किमर्थं धीर्याय वीरकर्माणिवृषवधादीनि
 कर्तुं एकोमुख्यः अजुर्योजरयितुमशक्यः सचेन्द्रः वसुनि धनानि दयते स्तोत्रुष्योददाति तथा
 दिवोद्युलोकात् पृथिव्याः भूमेश्च अयमिन्द्रः परिरिचे अतिरिच्यते किंचास्येन्द्रस्य उभेरोदसी
 यावापृथिव्यौ अर्धमित् अर्धमेवप्रति अस्येन्द्रस्यार्धोभागः यावापृथिव्योः प्रतिनिधिर्भवती-
 त्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अधामन्येवृहदंसुर्यमस्ययानिदाधारनकिरामिनाति ।

दिवेदिवेसूर्योदर्शतोमूद्विसद्मान्युर्वियासुक्रतुर्धात् ॥ २ ॥

अध । मन्ये । वृहत् । असुर्यम् । अस्य । यानि । दाधारं । नर्किः ।

आ । मिनाति । दिवेदिवे । सूर्यः । दर्शतः । भूत् । वि । सद्मानि ।

उर्विया । सुक्रतुः । धात् ॥ २ ॥

अध अधुना अस्येन्द्रस्य वृहत् महत् असुर्यं असुरहननकुशलं बलमन्ये स्तौमि मन्यतिः
 स्तुतिकर्मा सचेन्द्रः यानिकर्माणि दाधार धारयति तानि नरिरामिनाति नकश्चिदपिहिनस्ति
 फानिपुनस्तानि उच्यते दिवेदिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः सूर्यः दर्शतोदर्शनीयः भूत् भवति आवर-
 कस्यासुरस्यवधेन सूर्यप्रकाशितवानित्येकं कर्म सुक्रतुः शोभनकर्मासिन्द्रः सद्मानि भुवनानि
 उर्विया उत्खणिविस्तीर्णानि विधात् व्यधात् अकार्षात् इदमपरं कर्म एतदादीनिबहूनिकर्माणिष्ठ-
 तवानित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अद्याचिन्नूचित्तदपोनदीनांयदाभ्योअरंदोगानुमिन्द्र ।

निपर्वताअद्भसदोनसेदुस्त्वयादृह्णानिसुक्रतो रजांसि ॥ ३ ॥

अद्य । चित् । नु । चित् । तत् । अपः । नदीनाम् । यत् । आभ्यः ।

अरंदः । गानुम् । इन्द्र । नि । पर्वताः । अद्भसदः । न । सेदुः ।

त्वया । दृह्णानि । सुक्रतो इति सुक्रतो । रजांसि ॥ ३ ॥

हेइन्द्र अद्याचिन् अद्यापिन्नूचिन् पुरापि तवनदीनांसंधन्धिकं तदपः कर्म वर्तेते आभ्यो-
 नदीभ्यः गानुं मार्गं अरदः प्रवहनार्थं व्यटिखडितयत्कर्म तत्सर्वदानुपक्षीणंसद्वर्ततेइत्यर्थः अपि-

च त्वदाज्ञया पर्वतागिरयः निपेदुःनिपण्णाः उत्पतनंपरित्यज्यक्कचिदेवस्थानेनैश्वल्पेनोपविष्टाव-
भूयुः अद्मसदोन अद्मअदनीयमन्तदर्थंसीदन्तःपुरुपाइव यया तेभोजनार्थंनैश्वल्पेनासीदन्तित-
थेत्यर्थः अतःकारणात् हेतुकतो शोभनकर्मन्निन्द त्वया रजांसि सर्वलोकाः दृह्णानिदंहितानि
स्थिरीकृताआसन् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सत्यमित्तन्नत्वावाँअन्योअस्तीन्द्रदेवोनमर्त्योँज्यायान् ।
अहन्नहिँपरिशयान्मर्णोँवासृजोअपोअच्छाँसमुद्रम् ॥ ४ ॥

सत्यम् । इत् । तत् । न । त्वाइवान् । अन्यः । अस्ति । इन्द्रं ।
देवः । न । मर्त्यः । ज्यायान् । अहन् । अहिम् । परिइशयानम् ।
अर्णः । अव । असृजः । अपः । अच्छ । समुद्रम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वक्ष्यमाणं तत् सत्यमित् सत्यमेव नानृतं त्वावान् त्वत्तदृशोऽन्योदेवोनास्ति त्वत्स-
दृशोऽन्योमर्त्योमनुष्योपिनैवविद्यते ज्यायान् अधिकोपिदेवोमनुष्योवानस्त्वस्तिइतिपदोपेत-
त्सत्यमेवेत्यर्थः अपिच त्वं अर्णउदकं परिशयानं परिवृत्यशयानं अहिं मेघं अहन्अवधीः
हत्वाच समुद्रमन्तरिक्षंजलधिवाँच्छाभिमुख्येन अपउदकानि अवासृजः अवाङ्मुखतपाविसृष्ट-
वानसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

त्वमपोविदुरोविपूँचीरिन्द्रं दृह्णमरुजःपर्वतस्य ।
राजाभवोजगंतश्चर्पणीनांसाकंसूर्यजनयन्द्यामुपासंम् ॥ ५ ॥ २ ॥

त्वम् । अपः । वि । दुरः । विपूँचीः । इन्द्रं । दृह्णम् । अरुजः ।
पर्वतस्य । राजा । अभवः । जगतः । चर्पणीनाम् । साकम् ।
सूर्यम् । जनयन् । द्याम् । उपसंम् ॥ ५ ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं दुरः वृत्रेणावृताअपः विपूँचीः विविधमंत्रंत्यः यथा सर्वतः प्रसृताभवन्ति
यथा व्यसृजः यतस्त्वं पर्वतस्य पर्वततोमेघस्य दृह्णं दृहं अपाँत्रन्धकमदेशं अरुजः अभाँक्षीः

अपिच त्वं जगतःसंवन्धिनीनां चर्षणीनां प्रजानां राजा भवः अधिपतिर्भवसि किंकुर्वन्सूर्यं धां
घुलोकं उपसंच तमसावृतमेतच्चितयं साकं युगपदेव जनयन् प्रादुर्भावयन् प्रकाशयन्नित्यर्थः ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अभूरेकइतिपंचमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यसुहोत्रस्यार्षं उपांत्याशकरी शिष्टाभतसस्त्रिष्टुभः
इन्द्रोदेवता अनुक्रम्यतेच—अभूरेकःसुहोत्रस्तुचतुर्थाशकरोति । महाव्रतस्यनिष्केवल्येइदमादी-
न्यष्टसूक्तानिशंसनीयानि तथापंचमाण्यकं—अभूरेकोरयिपतेरयीणामित्यष्टौसूक्तानीति । पृष्ठय-
पस्यष्टेहनिनिष्केवल्येइदंसूक्तंनिविज्ञानं सूत्रितंच—एन्द्रयासुपनः प्रधान्वस्याभूरेकइतिनिष्केव-
ल्यमिति । विश्वजितिमाध्यंदिनेच्छावाकशस्त्रेसामसूक्ताख्यमेतच्छंसनीयं सूत्रितंच—अभूरेको-
रयिपतेरयीणामितिसामसूक्तानि ।

तत्रप्रथमा—

अभूरेकोरयिपतेरयीणामाहस्तंयोरधिथाइन्द्रकृष्टीः ।

वितोकेअप्सुतनयेचसूरेवोचन्तचर्षणयोविवाचः ॥ १ ॥

अभूः । एकः । रयिष्टपते । रयीणाम् । आ । हस्तयोः । अधिथाः ।

इन्द्र । कृष्टीः । वि । तोके । अप्सु । तनये । च । सूरे ।

अवोचन्त चर्षणयः । विष्टवाचः ॥ १ ॥

हेरयिपते धनस्यपालकेन्द्र एकः प्रधानभूतस्त्वं रयीणां धनानां स्वामी अभूर्भवसि यदा
रयीणारयिपतेइतिसंबन्धः एकोरयिशब्दोनुवादः यथा गवामसिगोपतिरेकंइन्द्रेति तदानीं एको-
मुख्यस्त्वंभवसीतियोजनीयं अपिच हेइदं त्वं हस्तयोरामीययोर्बाहोःकृष्टीः प्रजाः आअधिथाः
अधत्से सर्वजगदतवाज्ञायांवंतेइत्यर्थः किंच चर्षणयोमनुष्याः तोके पुत्रे अप्सुदकेषु सरे
शश्रूणमिरके तनये पौत्रेषु च एतेषुनिमित्तभूतेषुसत्सु विवाचः विशिष्टाःस्तुनीःव्यवोचन्त
विविधंभुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

स्वङ्घ्रियेन्द्रपार्थिवानि विश्वाच्युंताचिद्भ्यावयन्तेरजांसि ।

धावाक्षांमापर्वतासोवनानि विश्वं दृह्णं भयते अज्मन्नाते ॥ २ ॥

त्वत् । भि॒या । इन्द्र॑ । पा॒र्थि॒वा॒नि । वि॒श्वा । अ॒च्यु॒ता । चि॒त् ।
 च्य॒व॒य॒न्ते । रजाँ॑सि । द्या॒वा॒क्षा॒मा । प॒र्व॒ता॒सः । व॒ना॒नि ।
 वि॒श्व॑म् । दृ॒ह्ण॑म् । भ॒य॒ते । अ॒ज्म॑न् । आ । ते ॥ २ ॥

हेन्द्र त्वत्त्वत्सोभियाभयेत् विश्वा विश्वानिव्यापकानि पार्थिवानि पृथिव्यंतरिक्षनाम
 तत्रभवानि रजाँस्युदकानि अच्युताचित् व्यावयितुमशक्यान्यपि व्यावयन्तेमेघाः प्रच्यावय-
 न्ति वर्षन्तीत्यर्थः अपिच हेन्द्र तैव अज्मन् आगमनेसति द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ पर्वता-
 सोगिरयोवनानिवृक्षाश्च भयते भयंभामुवन्ति किंचहुना विश्वं सर्वं दृह्णं स्थिरं प्राणिजातं भय-
 वे विभेति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वंकु॒त्से॒ना॒भि॒शु॒ष्णा॑मिन्द्रा॒शु॒प॑ं यु॒ध्य॒क॒ुय॑वंग॒र्वि॒ष्टौ ।
 द॒श॑प्र॒पि॒त्वे॒अ॒ध॒सूर्य॑स्यमु॒पा॒य॒श्च॒क्र॒म॒वि॒वे॒र॒पाँ॑सि ॥ ३ ॥

त्वम् । कु॒त्से॒न । अ॒भि । शु॒ष्ण॑म् । इन्द्र॑ । अ॒शु॒प॑म् । यु॒ध्य॒ ।
 कु॒य॑वम् । गो॒इ॒ष्टौ । द॒श॑ । प्र॒पि॒त्वे । अ॒ध॑ । सूर्य॑स्य । मु॒पा॒यः ।
 च॒क्र॑म् । अ॒वि॒वेः । र॒पाँ॑सि ॥ ३ ॥

हेन्द्र त्वं कुत्सेनसह अशुष्यं शोपयितुमशक्यं प्रवर्तं शुष्णं सर्वस्यशोपकमेतत्संज्ञमसुरं
 असियुध्य अस्पयुध्यः कुत्सस्यसाहाय्यार्थं तेनासुरेणसहमुद्धंरुतवानसीत्यर्थः तथागर्विष्टौ
 गावोवाणाइव्यन्तिगच्छंतिपत्रेतिगविष्टिःसंग्रामः तस्मिन् कुयवमेतत्संज्ञमसुरं च दश अदशः हिं-
 सितवानसि दशदशनेइयेतस्माच्छान्दसेलोठिरूपं अध अपिच प्रपित्वे प्रपतनेयुद्धे सूर्यस्यचक्रं
 रथावयवभूतं मुपायः अमुष्णाः तदामभृतिस्सूर्यस्परथएकचक्रोभूत् तथाचाभ्रातं-सतपुंजन्तिर-
 थमेकचक्रमिति । एतशाख्यस्यक्रमेःसूर्येणसहयुद्धे तत्साहाय्यार्थंआगतइन्द्रःसूर्यस्यचक्रमपह-
 तवानित्याख्यातं सूत्रश्चक्रंप्रवृहज्जातओजसेतिचनिर्गमन्तरं । अपिचरपाँसिपापकारीणिःरक्षाःप-
 श्वतीनि अविवेः अस्मालोकादगमयः अवधीरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वंशतान्यवशम्बरस्यपुरोजघन्याप्रतीनिदस्योः ।
अशिक्षोयत्रशच्याशचीवोदिवोदासायसुन्वतेसुतकेभ्र-
हाजायगृणतेवसूनि ॥ ४ ॥

त्वम् । शतानि । अव । शम्बरस्य । पुरः । जघन्थ । अप्रतीनि ।
दस्योः । अशिक्षः । यत्र । शच्या । शचीवः । दिवः । दासाय ।
सुन्वते । सुतके । भ्रत्स्वाजाय । गृणते । वसूनि ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं शतानि शतसंख्यानि दस्योरुपक्षपयितुरसुरस्य शम्बरस्य एतत्संज्ञस्य पुरः पुरीः
अप्रतीनि लिंगव्यत्ययः केनाप्यप्रतिगताः अवजघंथ अवाहनं हेशचीवः प्रज्ञावन् हेसुतके
अभिपुतेनसोमेनक्रीतेन्द्र यत्र यस्मिन्काले सुन्वते सोमाभिपवंकुर्वते दिवोदासाय शच्या प्रज्ञ-
या अशिक्षोधनानिमादाः गृणते स्तुवते भ्रद्वाजायच वसूनिमादाः तस्मिन्काले शांबरीः पुरो-
यघंथेत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ससत्यसत्वन्महतेरणापरथुमार्तिष्ठतुविनृम्णभीमम् ।
याहिप्रपथिन्नवसोपमद्रिकप्रचश्रुतश्रावयचर्पणिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥
सः । सत्यसत्वन् । महते । रणाय । रथम् । आ । तिष्ठ ।
तुविनृम्ण । भीमम् । याहि । प्रपथिन् । अवसा । उप ।
मद्रिक् । प्र । च । श्रुत । श्रावय । चर्पणिभ्यः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेसत्यसत्वन् सत्याः अवाध्याः सत्वानोभटाः यस्यसतथोकः हेतुविनृम्ण तुविबहुलंनृम्णं
घनंयस्यसतथोकः हेतादृशेन्द्र सत्वं महते रणाय संग्रामाय तदर्थं भीमं भयंकरं आत्मीयंरथं
आतिष्ठ हेमपथिन् मरुष्टमार्गेन्द्र अवसा रक्षणेनसह तेनच रथेनोपमासागच्छ मद्रिक् मदाभिमु-
खः तथा हेश्रुत विश्रुतेन्द्र चर्पणिभ्यः प्रजाप्यः प्रश्रावयच अस्मान्प्रख्यापयच सर्वासुप्रजा-
सुमध्येअस्मान्प्रख्यातान्कुर्वित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथतृतीया-

सवाह्निभिर्ऋकंभिर्गोपुशश्वन्मितज्ञुभिःपुरुकृत्वाजिगाय ।
 पुरःपुरोहासखिभिःसखीयन्दृह्यारुरोजकविभिःकविःसन् ॥ ३ ॥
 सः । वाह्निभिः । ऋकंभिः । गोपु । शश्वत् । मितज्ञुभिः ।
 पुरुकृत्वा । जिगाय । पुरः । पुरःदहा । सखिभिः । सखिद्वयन् ।
 दृह्याः । रुरोज । कविभिः । कविः । सन् ॥ ३ ॥

पुरुकृत्वा बहुकर्मकृत् सइन्द्रः वाह्निभिः हविषांबोद्धभिः ऋकभिः स्तोत्रभिः शश्वद्य सर्वदा
 मितज्ञुभिः संकुचितजानुभिः अंगिरोभिःसह गोपुनिमित्तभूतेषु जिगाय असुरानजितवान् जि-
 त्वाच पुरोहा पुराणांहन्ता सइन्द्रः सखिभिः समानरूपानैः कविभिःकान्तपक्षैरंगिरोभिःसह स-
 खीयन् सखित्वमात्मनइच्छन् कविःसन् स्वयमपिकान्तपक्षोभवन् दृह्या स्थिरा पुरः आसु-
 रीपुरीरुरोजवभञ्ज ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सनीव्याभिर्जरितारमच्छामहोवाजेभिर्महद्भिश्चशुष्मैः ।
 पुरुवीराभिर्दृषभक्षितीनामार्गिर्वणःसुवितायप्रयाहि ॥ ४ ॥
 सः । नीव्याभिः । जरितारम् । अच्छ । महः । वाजेभिः ।
 महद्भिः । च । शुष्मैः । पुरुवीराभिः । दृषभ । क्षितीनाम् ।
 आ । गर्गिर्वणः । सुविताय । प्र । याहि ॥ ४ ॥

हेदृषभ कामानांवर्यक हेगिर्वणः गिरास्तुत्यासंभजनयेन्द्र सत्वं महोमहद्भिः वाजेभिर्वा-
 भैरनैः महद्भिःशुष्मैर्बलैश्चसह क्षितीनां प्रजानांमध्ये जरितारं स्तोवारं अच्छाभिमुख्येन नी-
 व्याभिः नव्याभिर्नवतराभिः पुरुवीराभिः पुरुणां बहूनांवीरयित्रीभिर्वदवाभिः आपया-
 हि आगच्छ किमर्थं सुविताय शोभनाय सुखप्राप्त्यर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ससर्गेणशवंसातक्तोअत्यैरपइन्द्रोदक्षिणतस्तुरापाट् ।
 इत्थास्तृजानाअनंपाट्टदर्थदिवेदिवेविविपुरप्रमृच्यम् ॥ ५ ॥ ४ ॥

सः । सर्गेण । शर्वसा । तक्तः । अत्यैः । अपः । इन्द्रः । दक्षिणतः ।
तुरापाद् । इत्या । सृजानाः । अनपदवृत् । अर्थम् । द्विवेद्विवे ।
विविपुः । अप्रदृष्ट्यम् ॥ ५ ॥ ४ ॥

तुरापाद् तुराणां हिंसकानां सोढा अभिभविता स इन्द्रः सर्गेण सर्वदोषुक्तेन शर्वसा बले-
न अत्यैरश्वैः सततगामिभिस्तेजोभिर्वा तक्तः संगतः सन् दक्षिणतः दक्षिणायने अपददका-
नि विसृजतीति शेषः इत्या इत्थमनेन प्रकारेण सृजानाः सृज्यमानास्ता आपः अर्थं गंतव्यं अमप-
प्यमन्वैरक्षोष्यं समुद्रं द्विवेदिवे प्रतिदिनं अनपावृत् अपावर्तनं पुनरागमनं यथानभवति तथा वि-
विपुः व्यामुवन्नि अर्वेस्थन्प्रत्ययान्तस्य रूपमर्थमिति ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

य ओजिष्ठ इति पंचचदशमं सूक्तं शुनहोत्रस्यापैवैष्टुभमैन्द्रं अनुक्रम्यते च—य ओजिष्ठः शु-
नहोत्रस्त्विति । महावतेपि निष्केवल्य उफो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा—

य ओजिष्ठ इन्द्रं तं सुनो दा मदो वृषन् स्वभिष्टिर्दास्वान् ।
सौवश्व्यं यो वृषन् वृषन् स्वश्वो वृत्रासु मत्सु सासहृदमित्रान् ॥ १ ॥

यः । ओजिष्ठः । इन्द्र । तम् । सु । नः । दाः । मदः । वृषन् ।
सुः अभिष्टिः । दास्वान् । सौवश्व्यम् । यः । वृषन् वृत् । सुः अश्वः ।
वृत्रा । समत्सुः । सुसहृत् । अमित्रान् ॥ १ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षयितारिद्रं त्वं यः पुत्रः ओजिष्ठो जस्वितमो यत्नवत्तमः मदः तव माद-
यिता स्तुतिभिः स्तोत्रैः त्वर्थैः स्वभिष्टिः शोभनाभ्येषणः दास्वान् हविषां दानं दाः तद्दानं एवं-
गुणविशिष्टं तं पुत्रं नोस्मभ्यं सु सुप्तु दाः देहि यः पुत्रः स्वश्वः सन्सप्तसु संप्रामेषु सौवश्व्यं शो-
भनाभ्यानां समूहं वनवत् हिंस्यात् तथा वृत्रा वृत्रान् वारयितुन् अमित्रान् शत्रून् सासहृत् अ-
त्यर्थं मभिभवेत् तदा इत्यन्वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

त्वांही॒ इन्द्रावसे॒ विवाचो॒ हवन्ते॒ चर्पणयः॒ शूरसातौ ।
त्वंविप्रेभि॒र्विप॒णीरंशा॒यस्त्वोत॒ इत्सनिता॒ वाज॒मर्वा ॥ २ ॥

त्वाम् । हि । इन्द्र । अवसे । विध्वाचः । हवन्ते । चर्पणयः ।
शूरंससातौ । त्वम् । विप्रेभिः । वि । प॒णीन् । अशा॒यः । त्वाऽर्कतः ।
इत् । सनिता । वाजम् । अर्वा ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वां हि त्वामेव विवाचः विविधाः स्तुतिरूपावाचोयेपांतादृशाश्चर्पणयोमनुष्याः शूर-
सातौ शूरैः संभजनीयेसंग्रामे अवसे रक्षणार्थं हवन्ते आह्वयन्ति किंच त्वं विप्रेभिः विप्रेर्मेधावि-
भिरंगिरोभिः सार्धं पणीन् बन्धस्यानुचराः असुराः पणयः तान्व्यशायः विशेषेण अशाययः
हतवानित्यर्थः अतः त्वोत इव त्वया ऊतोरक्षिता एव सनिता संभक्ता पुरुषः वाजमर्वा अर्वा
अभिगन्ता भवति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

त्वंताँ॒ इन्द्रो॒भयाँ॒ अ॒मित्रान्दासा॒ वृत्रा॒ण्यार्या॑ च॒ शूर ।
वधी॒र्वने॒वसु॒धिते॒भिर॒त्कैरा॒प्तसु॒दर्पि॒नृणां॑ नृ॒तम ॥ ३ ॥

त्वम् । तान् । इन्द्र । उभयान् । अमित्रान् । दासा । वृत्राणि ।
आर्या । च । शूर । वधीः । वना इव । सुधितेभिः । अत्कैः । आ ।
पृतसु । दर्पि । नृणाम् । नृत्तम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं तानुभयान् उभयविधान् अमित्रान् शत्रून् वधीः अहिंसीः केते उभयविधाः
दासा उपक्षपयितृन् कर्मविरोधि नो बलप्रभृतीन् सुरान् सुपांस्तुतिशस आकारः आर्या आर्याणि
कर्मानुष्ठातृत्वेन श्रेष्ठानि वृत्राणि आवरकाणि विश्वरूपादीनि च तानुभयविधान् हे शूर त्वं
हतवानित्यर्थः नृणां नेतृणां मध्ये नृत्तमः अतिशयेन नेतः हेइन्द्र पृतसु संग्रामेषु सुधितेभिः
सुदुर्निहितैः अत्कैः आत्मीयैरायुधैः आदर्षि अन्धानपिशूनादृणासि विदारयसि तत्र दृष्टा-
न्तः— वनेव वनानोव यथा वृक्षजातानि कुठारादिभिः छिनत्ति तद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सत्वंनइन्द्रार्कवाभिरूतीसखाविश्वायुरवितावृधेभूः ।
स्वर्पातायद्ध्यामसित्वायुध्यन्तोनेमधितापृत्सुशूर ॥ ४ ॥

सः । त्वम् । नुः । इन्द्र । अर्कवाभिः । ऊती । सखा । विश्वः । आयुः ।
अविता । वृधे । भूः । स्वः । सता । यत् । ह्यामसि । त्वा । युध्यन्तः ।
नेमधिता । पृत्सु । शूर ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्वाद्यसत्वं अकवाभिरकुत्सिताभिः ऊती ऊतिभिः रक्षाभिः नोस्माकं वृधे व-
र्धनाय अविता रक्षिताभूर्भव तथा विश्वायुः सर्वतो गन्तात्वं अस्माकं सत्वाच भव नेमधिता ने-
मशब्दोर्धवाचो उक्तंच चोनेमइत्यर्धस्येति नेमे अर्धाः कविपयाः पुरुषाः धीयन्ते एष्विति ने-
मधितयः संप्रामाः तादृशेषु पृत्सु पृतनासु संप्रामेषु युध्यन्तोपुद्गं कुर्वन्तो वयं स्वर्पाता स्वः सुष्ठु
अरणीयं धनंतस्य संभजनार्थं हे शूर त्वां यद्यदाह्वयामसि आह्वयामः तदानीं त्वं अ-
विना सत्वाच भवेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

नूनंनइन्द्रापरायंचस्याभवांमृळीकउतनोअग्निष्टौ ।
इत्थागृणन्तोमहिनस्यशर्मन्द्रिविष्यामपार्येगोपतमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

नूनम् । नुः । इन्द्र । अपरायं । च । स्याः । भव । मृळीकः ।
उत । नुः । अग्निष्टौ । इत्था । गृणन्तः । महिनस्य । शर्मन् । दिवि ।
स्याम् । पार्ये । गोसप्तमाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनं अथ नोस्माकं स्याः अस्मदीयो भव अपरागच अपरस्मिन्नन्यस्मिन्नपि
कास्ते अस्मदीयो भव उत अपिच त्वं नोस्माकं अभिष्टावभिगमनेसति मृळीकः सुखयिता भव
इत्था इत्थमनेन प्रकारेण गृणन्तः स्तुवन्तो वयं गोपतमाः गवांसंभक्तमाः सन्तः महिनस्य महत्-
स्त्वयसंबन्धिनि दिवि द्योतमाने पार्येदुःखस्वपारके शर्मन् शर्मणि सुखे स्याम वर्तमाना भ-
वेम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

संचत्वेजग्मुरित्पंचचंभेकादशांस्तुक्तं शुनहोत्रस्यापंभेन्द्रैष्टुभं संचत्वइत्यनुक्तान्तं । तृ-
तीयेछान्दोमिकेहनिइदमादिकेद्वेस्तुक्ते सत्रितंच-संचत्वेजग्मुरित्स्तुक्तेइति । महाभवेपिनिष्केवत्ये
उक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

संचत्वेजग्मुरिंरइन्द्रपूर्वीर्विचत्वयन्तिविभ्वोमनीपाः ।

पुरानूनंचस्तुतयक्वपीणांपस्पृधइन्द्रेअव्युक्थार्का ॥ १ ॥

सम् । च । त्वे इति । जग्मुः । गिरः । इन्द्र । पूर्वीः । वि । च ।

त्वत् । यन्ति । विभ्वः । मनीपाः । पुरा । नूनम् । च । स्तुतयः ।

क्वपीणाम् । पस्पृधे । इन्द्रे । अधि । उक्थार्का ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वे त्वपि पूर्वीर्दिग्गो गिरः स्तुतयश्च संजग्मुः संगच्छन्ते त्वत् त्वत्त्वः विभ्वोविभषोवि-
स्तुताःमनीपाः स्तोत्राणामतयश्च वियन्ति विविधंनिर्गच्छंति शेषःपरोक्षकृतःपुरा पूर्वस्मिन्काले
नूनं अद्यच क्वपीणां अतीन्द्रियार्थंदार्शानांभरद्वाजादीनांस्तुतयः स्तोत्राणि इन्द्रे अधि अधिकंप-
स्पृधे अस्पर्धन्त अहमहमिकयाइन्द्रस्यस्तवनेत्वरितावभूवुरित्यर्थः तथा उक्थार्का उक्थंशस्त्रं-
द्रपाण्यर्काणिअर्चनसाधनानिस्तोत्राणिच पस्पृधे अस्पर्धन्त ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पुरुहूतोयःपुरुगूर्तंक्वभ्वाँएकःपुरुप्रशस्तोअस्तिपद्भैः ।

रथोनमद्देशवसेयुजानोर्इस्माभिरिन्द्रोअनुमायोभूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतः । यः । पुरुगूर्तः । क्वभ्वाँ । एकः । पुरुप्रशस्तः । अस्ति ।

पद्भैः । रथः । न । मद्दे । शवसे । युजानः । अस्माभिः । इन्द्रः ।

अनुमार्यः । भूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतः बहुभिराहूतः पुरुगूर्तःबहुभिरुपमितः क्वभ्वा महान् एकः प्रधानभूतः एवंगु-
णविशिष्टोयइन्द्रः यज्ञैः यष्टुभिःपुरुषैः यजमानसाधनैःस्तोत्रैर्वा पुरुप्रशस्तोस्ति बहुधाप्रशस्तः

स्तुतोभवति सहन्द्रः रथोन रथइव महे महते शवसे बलायतदर्थं युजानोस्पत्स्तुतिभिःयुज्य-
मानःसन् अस्माभिःस्तोतृभिः अनुमाद्योभूत् सर्वदास्तुत्योभवत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

नयंहिसन्तिधीतयो नवाणीरिन्द्रं नक्षन्तीदृभिवर्धयन्तीः ।

यदिस्तोतारः शतं यत्सहस्रं गृणन्ति गिर्वणसंशतदस्मै ॥ ३ ॥

न । यम् । हिंसन्ति । धीतर्यः । न । वाणीः । इन्द्रम् । नक्षन्ति ।

इत् । अग्नि । वर्धयन्तीः । यदि । स्तोतारः । शतम् । यत् । सहस्रम् ।

गृणन्ति । गिर्वणसम् । शम् । तत् । अस्मै ॥ ३ ॥

यंन्द्रं धीतयः कर्माणि परिचरणानि नहिंसन्ति नवाधन्ते वाणीर्वाण्यः स्तुतयश्च यन्नवाध-
न्ते दातुमसमर्थः पुरुषः अन्यकृतैः परिचरणैः स्तुतिभिश्च भृशं खिद्यते अस्य चेन्द्रस्य बहुधनावा-
दात्वाच्च तस्मिन्मयुज्यमानानि परिचरणानि स्तोत्राणि च बाधहेतवो नाभूवन्तित्यर्थः किं तर्ही-
त्यत आह तमिन्द्रं वर्धयन्तीः वर्धयंयः अभिनक्षन्ति इत् अभिगच्छन्ति एव अपि च गिर्वणसंशि-
रांसंभक्तारमिन्द्रं शतं शतसंख्याकाः स्तोतारो यदि गृणन्ति स्तुवन्ति यत् यदि च सहस्रं सह-
स्रसंख्याकाः स्तोतारः स्तुवन्ति तत्सर्वस्त्वोत्रं अस्माइन्द्राय शं सुखकरं भवति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अस्माएतद्विव्यर्चैर्वमासामिमिक्षइन्द्रे न्ययामिसोमः ।

जनं न धन्वन्त्रभिसंयदापः सत्रावावृधुर्हवनानियज्ञैः ॥ ४ ॥

अस्मै । एतत् । दिवि । अर्चाइदं । मासा । मिमिक्षः । इन्द्रे । नि ।

अयामि । सोमः । जनम् । न । धन्वन् । अग्नि । सम् । यत् । आपः ।

सत्रा । वृधुः । हवनानि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

एतत् एतस्मिन् दिवि दिवसे सौत्येहनि अर्चैव अर्चनसाधनेन स्तोत्रेणेव मासा मानेन
इन्द्रायत्वावृत्तइत्यादिमंत्रसाधनेन युक्तः मिमिक्षः वसतीवर्षेकधनाख्याभिरङ्गिरासिकः सोमः
अस्मै विभक्तिव्यत्ययः अस्मिन्दिन्द्रे न्ययामि नियतोभूत् यदा अस्मैइन्द्राय एतत्स्तोत्रं ब्रवा-
णीतिशेषः दिविद्युलोके अर्चैव अर्कः सूर्यइव मासा लुप्तोपममेतत् माति परिच्छिनचीतिमास-

धन्द्रमाः सइव मिमिक्षोः वृष्ट्युदकानसिका यइन्द्रोवर्तते यस्मिन्निन्द्रे अभिपुतः सोमेनिय-
म्यतेस्म किंच तमिन्द्रं यज्ञैर्यजनसाधनैः पुरोडाशादिभिर्हविर्भिःसार्धं हवनानि स्तोत्राणि स-
त्रासह वावृधुरवर्धयन् तत्रदृष्टान्तः— धन्वन्धन्वनि मरुदेशे अभि अभिमुखं संयत्सम्यग्यतो-
गच्छंत्यआपः जननं प्राणिनमिव यथा मरुदेशे उपलभ्यमानाःआपःप्राणिनवर्धयन्ति तद्वत्॥४॥

अथपंचमी—

अस्माएतन्मह्याङ्गुपमस्माइन्द्रायस्तोत्रंमतिभिरवाचि ।

असद्यथा महति वृत्रतूर्यइन्द्रो विश्वायुरविता वृधश्च ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मै । एतत् । महि । आङ्गुपम् । अस्मै । इन्द्राय । स्तोत्रम् ।

मतिभिरः । अवाचि । असत् । यथा । महति । वृत्रतूर्ये ।

इन्द्रः । विश्वः । आयुः । अविता । वृधः । च ॥ ५ ॥ ६ ॥

अस्मैइन्द्राय महि महत् एतत् आङ्गुपं स्तोत्रं मतिभिः स्तोत्रभिरवाचि उक्तमभूत् अ-
स्मैइन्द्राय स्तोत्रमितिपुनरुक्तिरादरार्था विश्वायुः सर्वव्रगन्ता सइन्द्रः महति प्रभूते वृत्रतूर्ये सं-
ग्रामे यथा येनप्रकारेण अस्माकं अविता रक्षकः वृधोवर्धयिताच असद्भवेत् तथा अवाची-
त्यन्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपञ्चोवर्गः ॥ ६ ॥

कदाभुवन्नितिपंचर्चद्वादशंसूक्तं नरस्पापत्रैष्टुभमैन्द्रं तथाचानुक्त्वात्—कदानरस्त्विति ।
एतीयेछन्दोमहाव्रतेचनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

कदाभुवन्नर्थक्षयाणि ब्रह्म कदास्तोत्रेसहस्रपोष्यदाः ।

कदास्तोर्मवासयोस्यरायाकदाधियः करसिवाजंरत्नाः ॥ १ ॥

कदा । भुवन् । रथक्षयाणि । ब्रह्म । कदा । स्तोत्रे । सहस्रः । पोष्यम् ।

दाः । कदा । स्तोर्मम् । वासयः । अस्य । राया । कदा । धियः ।

करसि । वाजंरत्नाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र ब्रह्मणि ब्रह्मणि स्तोत्राण्यस्मदीयानि रथक्षयाणि रथनिवासानि कदाकस्मिन् काले भुवन् भवेयुः रथेवस्थितं त्वां कदापामुवन्तीत्यर्थः कदा कस्मिन्काले स्तोत्रे स्तुवते महं सहस्रपोष्यं सहस्रसंख्याकपुरुषपोषकं गोसमूहं पुत्रं वादाः दद्याः कदाच अस्पममस्तोतुः स्तोमं स्तोत्रं शया धनेन वासयः धियः कर्माणि चाग्निहोत्रादीनि वाजरत्नाः वाजैरजैः रमणीयाः कदाकस्मिन्काले करसि कुर्याः एवंस्तोता फलस्य विलंबमसहमानः इन्द्रमनयापृष्टवान् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कर्हिस्त्रित्तिदिन्द्रयन्त्रिर्नृन्वीरैर्वीरान्नीळयासेजयाजीन् ।
त्रिधातुगाअधिजयासिगोष्विन्द्रद्युम्नस्वर्वद्वेष्ट्यस्मे ॥ २ ॥

कर्हि । स्त्रित् । तत् । इन्द्र । यत् । त्रिः । नृन् । वीरैः । वीरान् ।
नीळयासे । जय । आजीन् । त्रिधातुं । गाः । अधि । जयासि ।
गोषु । इन्द्र । द्युम्नम् । स्वः । इवत् । धेहि । अस्मे इति ॥ २ ॥

फलस्यविलंबमसहमानऋषिः अनयापीन्द्रं पृच्छति हेइन्द्र कर्हिस्त्रित् कदाखलु तद्भवेत् मृगिस्मदीयैः पुरुषैः नृन् शत्रुपुरुषान् तथा वीरैस्मदीयैः पुत्रैः वीरान् शत्रुपुत्रांश्च मनीषयासेत्वं संश्लेषयेः संयोजयेः नीलयतिः संश्लेषणकर्मा ईदृशं युद्धेयवसंश्लेषणंतत्कदाभवेदिति वितर्कः अपिचास्मदर्थं त्वं आजीन् संग्रामान् कदा जय जयेः कदाच गोष्वभिगन्तुपुशत्रुषु विद्यमानाः त्रिधातु त्रिधातुनां क्षीरदधिघृतानां त्रयाणां धारपित्रीर्माः अधिजयासि अधिकं जयेः हेइन्द्र त्वं स्वर्वं व्यापिमस्व युम्नं धनं अस्मे अस्मास्तु कदा धेहि धारयेः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

कर्हिस्त्रित्तिदिन्द्रयज्जिरित्रेविश्वप्सुब्रह्मंरुणवंशविष्ट ।
कदाधियोननियुतौयुवासेकदागोमंघाह्वनानिगच्छाः ॥ ३ ॥

कर्हि । स्त्रित् । तत् । इन्द्र । यत् । जिरित्रे । विश्वप्सुं । ब्रह्मं ।
रुणवं । शविष्ट । कदा । धियः । न । नियुतः । युवासे । कदा ।
गोमंघा । ह्वनानि । गच्छाः ॥ ३ ॥

अनयापिकतिचित्पश्नाःक्रियन्ते हेइन्द्र कर्हिस्विद कदास्तनु तद्भवेत् हेशविष्ट बलवत्-
मेन्द्र त्वं जरित्रे स्तोत्रे विश्वप्सु बहुविधरूपं ब्रह्मानं रुणवः करोपीतिपत् तत्कदाभवेदिति-
तर्कः कदाच धियः कर्माणि नेतिसमुच्चये नियुतः स्तुतोश्च युवासे आत्मनियोजयेः कदाच त्वं
गोमघाः गोमघानि गवांदातृणि मंहतेर्दानार्थस्परूपमुत्तरपदं हवनानि स्तोत्राणि गच्छाः अ-
भिगच्छे ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सगोमघाजरित्रेअश्वश्चन्द्रावाजश्रवसोअधिधेहिपृक्षः ।

पीपिहीपःसुदुघामिन्द्रधेनुंभरद्वाजेपुसुरुचोरुरुच्याः ॥ ४ ॥

सः । गोमघाः । जरित्रे । अश्वश्चन्द्राः । वाजश्श्रवसः । अधि ।

धेहि । पृक्षः । पीपिहि । इपः । सुदुघाम् । इन्द्र । धेनुम् ।

भरतुद्वाजेपु । सुदुरुचः । रुरुच्याः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्त्वं जरित्रे स्तोत्रे गोमघाः गवांदात्रीः अश्वश्चन्द्राः अश्वैराह्लादयन्तीः वाजश्र-
वसः वाजैर्बलैःप्रसिद्धाः एवंभूताः पृक्षोन्नानि भरद्वाजेपु भरद्वाजपुत्रेव्वरमासु अधिधेहि धारय
तथा इपस्तान्यन्नानि सुदुघां शोभनदोर्घीं धेनुं गां च हेइन्द्र पीपिहि प्यायय अपिच ताइपो-
गौश्च सुरुचः शोभनदीमयोपथाभवन्तितया त्वं रुरुच्याः दीपयेः शोभनदीमियुकाश्चताःस-
न्वित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

तमानूनंरुजनमन्यथाचिच्छूरोपच्छक्रुविदुरोगृणीपे ।

मानिरंरंशुक्रदुर्घस्यधेनोराङ्गिरसान्ब्रह्मणाविप्रजिन्व ॥ ५ ॥ ७ ॥

तम् । आ । नूनम् । रुजनम् । अन्यथा । चित् । शूरः । यत् ।

शक्रु । वि । दुरः । गृणीपे । मा । निः । अरम् । शुक्रदुर्घस्य ।

धेनोः । आङ्गिरसान् । ब्रह्मणा । विप्र । जिन्व ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं नूनमद्यतनं वृजनं बाधकमस्मदीयंशत्रुं अन्यथाचिद अन्येनैवप्रकारेण योग्य
येनप्रकारेणसर्वेजीवन्तितद्विलक्षणंपकारंमरणाख्यंपापयेत्यर्थः आकारःपूरकः हेराक सर्वका-
र्येपुशकेन्द्र शूरः शीरोपेतः विदुरः विशेषेणद्वारयिताशत्रूणां यद्वा दुरोद्वाराणिशत्रुसंचंशीनिवि-
घटयंस्त्वं यत्प्रस्माद्दृणीधेस्माभिःस्तूपसे तस्मात्कारणात् शुक्रदुघस्य शुक्राणानिर्मलानांदोग्धु
रिन्द्रस्य धेनोर्वाघः स्तोत्रात् मानिररं मानिर्गच्छेयं यद्वा शुक्रस्य पयसोदोग्ध्याधेनोः त्वयाद-
त्तायागोःसकाशात् मानिर्गच्छेयं अरमित्याख्यातंरुगतावित्यस्यरूपं सा सर्वदास्माद्युनिवस-
त्वित्यर्थः हेविप्र प्राज्ञेन्द्र आंगिरसान् अंगिरोमोत्रजानस्मान् ब्रह्मणान्नेन जिव्य प्रोणय ॥५॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

सत्रामदासइनिर्पंचर्चत्रयोदशंस्तुक्तं नरस्यार्थं वैष्टभमेन्द्रं सत्रेत्यनुकान्तं पृष्ठचस्पर्पंचमेह-
निनिष्केवल्यएतत्स्तुक्तंशस्त्रं सूत्रितंच—पेदंवल्लइन्द्रोमदायसत्रामदासइतिनिष्केवल्यमिति । वि-
श्वजितिमाध्यंदिनसवने पशास्तुःशस्त्रे इदं सामस्तुकारख्यंशंसनीयं सूत्रितंच—सत्रामदासोयोजा-
तएवाभूरेकइतिसामस्तुकानीति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येउक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

सत्रामदासस्तवविश्वजन्ध्याःसत्रारायोधयेपार्थिवासः ।

सत्रावाजानामभवोविभक्तायद्देवेषुधारयथाअसुर्यम् ॥ १ ॥

सत्रा । मदासः । तव । विश्वजन्ध्याः । सत्रा । रायः । अध ।

ये । पार्थिवासः । सत्रा । वाजानाम् । अभवः । विभक्ता ।

यत् । देवेषु । धारयथाः । असुर्यम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र तव त्वदीयामदासःसोमपानजनिताःमदाःसत्रा सत्यनामैतत् सत्यं विश्वजन्ध्याः स-
र्वजनहिताभवन्ति यद्वा सत्रेविमहन्नाम महान्तस्तवमदाइतियोग्यं अथापिच पार्थिवासः पृ-
थिव्युपलक्षितेलोकत्रयेभवाःत्वदीयायेरायोधनसमूहाःसन्ति सत्रा तेसत्यं विश्वजनहिताभवन्ती-
त्यन्वयः किंच त्वं वाजानामन्तानां सत्रासत्यं विभक्ता दाता अभवोभवसि यद्वा सत्रा महतांवा-
जानामिवियोग्यं यत् यस्मात् त्वं देवेषुमध्येअसुर्यंवलं धारयथाः अतःकारणात् त्वमेवंकरोपी-
त्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अनुप्रयेजेजन्ओजोअस्यसत्रादधिरेअनुवीर्याय ।
स्यूमगृभेदुधयेवतेचक्रतुंवृञ्जन्त्यपिदृत्रहृत्ये ॥ २ ॥

अनु । प्र । येजे । जनः । ओजः । अस्य । सत्रा । देधिरे ।
अनु । वीर्याय । स्यूमगृभे । दुधये । अवते । च । क्रतुम् ।
वृञ्जन्ति । अपि । दृत्रहृत्ये ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य ओजोबलं जनोयजमानः अनुप्रयेजे सन्ततंमर्कपेणयजतेपूजयति अपिच तमिन्द्रं वीर्योय वीरकर्मकर्तुं सत्रा सत्यं अनुदधिरे पुरोदधिरे यजमानाः यद्वा सत्रा महान्तमिन्द्रमितियोग्यं अपिच स्यूमगृभे स्यून्नः स्यूतान् अविच्छेदेनवर्तमानान् शत्रून् शृङ्खते दुधये दुधिर्हिंसाकर्मा तेषांहिंसकाय अवते शत्रूणामभिगंत्रेच तस्माइन्द्राय क्रतुं कर्मपरिचरणात्मकं वृञ्जन्ति निष्पादयन्ति किमर्थं वृत्रहृत्ये वृत्रस्यवारकस्यशत्रोर्हनननिमित्तम् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंसधीचीरूतयोवृष्ण्यानिपौंस्यानिनियुतःसश्वुरिन्द्रम् ।
समुद्रंनसिन्धवउक्थशुष्माउरुव्यचंसंगिरआविशान्ति ॥ ३ ॥

तम् । सधीचीः । ऊतयः । वृष्ण्यानि । पौंस्यानि । नियुतः ।
सश्वुः । इन्द्रम् । समुद्रम् । न । सिन्धवः । उक्थशुष्माः ।
उरुव्यचंसम् । गिरः । आ । विशान्ति ॥ ३ ॥

संइन्द्रं ऊतपोमरुतः सधीचीः सहचंत्यः संगताभूत्वा सश्वुः सचन्ते सेवन्ते यद्वा ऊतय-
स्तर्पकाण्यन्तानिसहवर्तमानानिभूत्वा सेवन्ते तथा वृष्ण्यानि वीर्याणिपौंस्यानि बलानिच नि-
युतोरथेपुज्यमानावहवाश्च तमिन्द्रं सेवन्ते अपिच उक्थशुष्माः उक्थंशस्त्रं तदेवशुष्मबलं या-
सां तादृशागिरः स्तुतयश्च उरुव्यचसं विस्तीर्णव्यातिकं तमिन्द्रं आविशान्ति प्रविशान्ति तद्वद-
धान्तः—समुद्रंनसिन्धवः यथास्यन्दनशोलानद्यः समुद्रमाविशन्ति आविश्यच विभक्तयानद-
श्यन्ते एवंसर्वाअपिस्तुतयः इन्द्रेणैकीभवन्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सरायस्वामुपसृजागृणानःपुरुश्चन्द्रस्यत्वमिन्द्रवस्वः ।
 पतिर्वभूथासमोजनानामेकोविश्वस्यभुवनस्यराजा ॥ ४ ॥
 सः । रायः । स्वाम् । उप । सृज् । गृणानः । पुरुश्चन्द्रस्य ।
 त्वम् । इन्द्र । वस्वः । पतिः । वभूथ् । असमः । जनानाम् ।
 एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा ॥ ४ ॥

हेइन्द्र गृणानः स्तूयमानः रावं रायोधनस्य त्वां नदीनामैतत् अत्रतत्संबद्धाधारात्-
 स्यते धारां उपसृज् विमुंच अस्माभिःसंयोजयेत्यर्थः कीदृशस्यधनस्य पुरुश्चन्द्रस्य बहूना-
 माह्लादकस्य वस्वः निवासकस्य अपिच असमोनुपमः सर्वोत्कृष्टस्त्वंजनानां सर्वेषांपाणिनां
 पतिरधिपतिर्वभूथ वभूविथ तथा विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्यभूतजातस्य एकःअसाधारणः राजा
 ईश्वरश्च वभूविथ ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

सतुश्रुधिश्रुत्यायोद्वोपुद्यौर्निभूमाभिरायोअर्यः ।
 असोयथानःशवसाचकानोपुगेयुगेवयसाचेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥
 सः । तु । श्रुधि । श्रुत्या । यः । द्वुःऽयुः । द्यौः । न । भूम ।
 अग्नि । रायः । अर्यः । असः । यथा । नुः । शवसा । चकानः ।
 युगेऽयुगे । वयसा । चेकितानः ॥ ५ ॥ ८ ॥

हेइन्द्र श्रुत्या श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तोत्राणि तु क्षिप्रं श्रुधि शृणु यस्त्वं दुवोपुः ज-
 स्मदीपंपरिचरणमात्मनइच्छन् अर्यः अरेःसंचन्धीनि रायोधनानि भूम बहुतराणि द्यौर्न सू-
 र्यइवाभिभवसि सत्त्वं श्रुधीत्यन्वयः अपिच शवसा आत्मोयेनबलेन स्तोत्रव्येन युक्तश्चकानः
 स्तूयमानः युगेयुगे कालेकाले वयसा हविर्लक्षणेनान्नेन चेकितानः प्रज्ञापमानस्त्वं यथा
 येनप्रकारेणनोस्माकमसाधारणोसि तथा असः स्याः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽङ्कः ॥ ८ ॥

अर्वाग्रथमितिपंचर्चचतुर्दशसूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रैदृभमैन्द्रं अर्वाग्रथमित्यनुक्रान्तं महा-
मतेनिष्केवत्येउकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अ॒र्वाग्र॑थंवि॒श्ववार॑न्त॒उ॒ग्रेन्द्रं॑यु॒क्तासो॑हरं॒योव॑हन्तु ।
की॒रिश्चि॑द्वि॒त्वाह॑वते॒स्वर्वा॑नृ॒धीम॑हि॒सध॑माद॒स्तेअ॒द्य ॥ १ ॥

अ॒र्वाक् । रथ॑म् । वि॒श्वऽवार॑म् । ते । उ॒ग्र । इन्द्रं॑ । यु॒क्तासः॑ ।
हरं॑यः । व॒हन्तु॑ । की॒रिः । चि॒त् । हि । त्वा॒ । ह॑वते ।
स्वः॑ऽवान् । ऋ॒धीम॑हि । स॒ध॒मादः॑ । ते । अ॒द्य ॥ १ ॥

हेउग्र उदूर्णवलेन्द्र युक्तासोरथेनयुक्ताः हरयोश्वाः तैत्वदीयं विश्ववारं विश्वैर्वरणी-
यंरथं अर्वाक् अस्मदभिमुखं वहन्तु आनयन्तु हियस्मात् स्वर्वांस्वः सुष्ठु वरणीयंगुणजानं
तद्वान् कीरिश्चिद्वि स्तोता भरद्वाजऋषिः त्वा त्वां हवते आह्वयति तस्मात्कारणात् त्वदीयंरथं
अभिमुखं वहन्तिइत्यर्थः ययंच अघेदानीं ते त्वया सधमादः सहमाघन्तऋधीमहि सध्माभ-
वेम ॥ १ ॥

तृतीयेपर्यायेच्छावाकस्यप्रोद्गोणइत्येयाशस्रयाज्या सूत्रितंच—प्रोद्गोणेहरयःकर्माग्मनि-
तियाज्येइति ।

सैषात्रद्वितीया—

प्रोद्गो॑णे॒हरं॑यः॒कर्मा॑ग्मन्पुना॒नास॑ऋ॒ज्यन्तो॑अभूवन् ।
इन्द्रो॑नोअ॒स्यपूर्व्यः॑प॒पीया॑द्यु॒क्षोम॑द॒स्यसो॒म्यस्य॑राजा ॥ २ ॥

प्रो इति । द्रोणे । हरंयः । कर्म । अ॒ग्मन् । पुना॒नासः॑ ।
ऋ॒ज्यन्तः । अ॒भूवन् । इन्द्रः॑ । नः । अ॒स्य । पूर्व्यः॑ । प॒पीया॑त् ।
यु॒क्षः । म॑द॒स्य । सो॒म्यस्य॑ । राजा ॥ २ ॥

हरयोहरितवर्णाः सोमाः कर्म अस्मदीयंयज्ञं प्रोअग्मन् प्रकर्षेणगच्छन्ति प्रामुवन्ति
प्राप्यच पुनानासः पूषमानाः द्रोणे द्रोणकलशे ऋज्यन्तःऋजुगच्छन्तःअभूवन्भवन्ति पूर्व्यः

पुरातनः द्युक्षोदीर्घेर्निवासभूतः द्युस्थानोवा मदस्य मदकरस्य सोम्यस्य सोमस्य राजा
ईश्वरः एवंभूतइन्द्रश्च अस्य इमं स्तोमं पपीयात् पिबतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

आसस्राणासःशवसानमच्छेन्द्रं सुचक्रे रथ्यासो अश्वाः ।

अभिश्रवः ऋज्यन्तोवहेयुर्नूचिन्नुवायोरमृतं विदस्पेत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः । शवसानम् । अच्छं । इन्द्रम् । सुचक्रे ।

रथ्यासः । अश्वाः । अभि । श्रवः । ऋज्यन्तः । वहेयुः । नु ।

चित्र । नु । वायोः । अमृतम् । वि । दस्पेत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः परितोगच्छन्तः रथ्यासोरथेयुकाः अश्वाः ऋज्यन्तः ऋजुगमनाः सन्तः सु-
चक्रे शोभनषक्रे रथेवस्थितं शवसानं बलमिवाचरन्तमिन्द्रं श्रवः श्रवणीयमस्मदीयं हविरच्छा-
न्निमुख्येन अभिवहेयुरावहेयुः नूचिदिति निपातो निषेधे अत्र वर्तते अमृतं अमरणहेतुभूतं सोम-
त्क्षणं हविः वायोर्हंतोः नु इदानीं नूचिद नैव विदस्पेत् क्षयं न प्राप्नुयात् पात्रे गृहीतः
सोमो वायुना शुष्यति ततः पुरैव तत्पानार्थं अश्वा इन्द्रमभिवहेयुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

वरिष्ठो अस्य दक्षिणा मियतीन्द्रो मघोनां तु विकूर्मितमः ।

यया वज्रिवः परिव्यास्यं ह्यो मघा च घृष्णो दयसे विसूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठः । अस्य । दक्षिणाम् । इयति । इन्द्रः । मघोनाम् ।

तु विकूर्मितमः । यया । वज्रिवः । परिव्यासि । अंहः ।

मघा । च । घृष्णो इति । दयसे । वि । सूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठ उरुतमः तु विकूर्मितमः अतिशयेन बहुविधकर्मा इन्द्रः मघोनां मघवतां हविरक्ष-
णधनोपेतानां मध्ये अस्य यजमानस्य दक्षिणां यज्ञे दातव्यां इयति मेरयति यदा मघोना-
मिति अस्थेयनेन समानाधिकरणं वचनव्यत्ययः मघो नो हविष्मतोस्य यजमानस्येत्यर्थः शे-
षः परमक्षरुतः हेवज्रिवो यज्वन् इन्द्र यया दक्षिणया दत्तया अंहः पापं मत्तसंबन्धि परिव्यासि

विनाशयसि हेष्टृष्णो धर्वक मघा मघानि धनानि सूरीनस्तोतृन्पुत्रांश्च ययाच दक्षिण्याविदयसे
मयच्छसि वादृशीं दक्षिणां प्रेरयसीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इन्द्रोवाजस्यस्थविरस्यदातेन्द्रोगीभिर्वर्धतां वृद्धमहाः ।

इन्द्रो वृत्रं हनिष्ठो अस्तु सत्वातासूरिः पृणति तूतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥

इन्द्रः । वाजस्य । स्थविरस्य । दाता । इन्द्रः । गीःऽभिः ।

वर्धताम् । वृद्धमहाः । इन्द्रः । वृत्रम् । हनिष्ठः । अस्तु । सत्वा ।

आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः ॥ ५ ॥ ९ ॥

अथमिन्द्रः स्थविरस्य श्रेष्ठस्य वाजस्यान्नस्य वलस्यवादाताभवतु सचेन्द्रो वृद्धमहाः मवृ-
द्धतेजस्कः सन् गीभिस्मदीमाभिः स्तुतिभिः वर्धतां सत्वाशत्रूणां शातयिता स इन्द्रः वृत्रं आवर
कंशत्रुं हनिष्ठः हन्तृमोस्तु भवतु अपिच सूरिः प्रेरकः स इन्द्रस्तूतुजानस्त्वरमाणः ता तानि धना-
नि आपृणति अस्मभ्यं मयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अपादित इति पंचपंचदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थं वैष्टभमेन्द्रं अपादित्यनुकान्तं महावतेनि
एकेवल्पे उक्तो विनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

अपादित उदुंनश्चित्रतमो मर्ही मर्षद्युमतीमिन्द्रं हूतिम् ।

पन्यंसीधीति दैव्यस्य यामजनं स्वराति वनते सुदानुः ॥ १ ॥

अपात् । इतः । उत् । ऊँ इति । नुः । चित्रं तमः । महीम् ।

मर्षत् । द्युमतीम् । इन्द्रं हूतिम् । पन्यंसीम् । धीतिम् । दैव्यस्य ।

यामन् । जनस्य । रातिम् । वनते । सुदानुः ॥ १ ॥

चित्रतमश्चायनीयतमः आश्चर्यतमो वास इन्द्रः नोस्मदीपाव इतः अस्मात्प्रहचमसादेः अपा
व सोमं पिबतु मद्वा इतोस्माच्छत्रोः नोस्मानपाव पातु रक्षतु उदुइत्येतौ पूरणौ तथा मर्ही मह

सीं घुमतीं दीप्तिमतीं इन्द्रहूतिं इन्द्रस्यस्तुतिं भर्षत सइन्द्रोविभर्तुं धारयतु देव्यस्य देवसंबन्धि
नोजनस्य यामन् यामनि यशोक्रियमाणां पन्पसीं स्तुत्यतमांधीतिं परिचरणरूपांक्रियां रातिं
दातव्यंहविश्च सुदानुः शोभनदानइन्द्रः वनते संभजतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

दूराच्चिदावसतोअस्यकर्णाघोपादिन्द्रस्यतन्यतिब्रुवाणः ।
एयमेनदेवहूतिर्वृत्यान्मृच्चग्निन्द्रमियमृच्च्यमांना ॥ २ ॥

दूरात् । चित् । आ । वसतः । अस्य । कर्णा । घोपात् । इन्द्रस्य ।
तन्यति । ब्रुवाणः । आ । इयम् । एनम् । देवहूतिः । वृत्यात् ।
मृच्चक् । इन्द्रम् । इयम् । ऋच्च्यमांना ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य कर्णां कर्णो दूराच्चिद दूरदेशादपि आवसतः स्तोत्रश्रवणार्थमागच्छतः इ-
न्द्रस्य घोपात् घोपणीयात्स्तोत्राप्येतोः ब्रुवाणः स्तुवन् स्तोता तन्यति शब्दं करोति यद्वा सर्व-
वविस्तारमति देवहूतिः देवस्येन्द्रस्यआह्वानरूपाइयंस्तुतिश्च ऋच्च्यमानास्वयंपेय्यमाणासतीएन-
मिन्द्रं मृच्चक् मृच्चिमुखं आववृत्पाद् आवर्तयतु पुनरिपमितिपूरणः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तंवांधियापरमयापुराजामजरमिन्द्रमभ्यनूप्यर्केः ।
ब्रह्माचगिरोदधिरेसमस्मिन्महांश्चस्तोमोअधिवर्धदिन्द्रे ॥ ३ ॥

तम् । वः । धिया । परमया । पुराजाम् । अजरम् । इन्द्रम् ।
अग्नि । अनूपि । अर्केः । ब्रह्म । च । गिरः । दधिरे । सम् । अस्मिन् ।
महान् । च । स्तोमः । अधि । वर्धत् । इन्द्रे ॥ ३ ॥

हेइन्द्र तं वादशमिन्द्रं वःत्वां व्यत्ययेनबहुवचनं परमया उत्कृष्टतमया धिया स्तुत्या अ-
र्केरचनराधनेर्हविर्भिः सार्धं अभ्यनूपि अभिष्टीमि कीदृशं पुराजां पूर्वस्मिन्कालेजातं चिरन्त-
नं अजरं जरारहितं नित्यं अतःकारणात् अस्मिन्दिन्द्रे ब्रह्म ब्रह्माणि हविर्लक्षणान्यन्तानि गि-
रःस्तुतयश्च संदधिरे संधीयन्ते संश्लिष्यन्ते महान्मृच्चःस्तोमश्च अधिवर्धत् अधिकं वर्धते ॥३॥

अथचतुर्थी-

वर्धाद्यंयज्ञउतसोममिन्द्रंवर्धाद्ब्रह्मगिरंउवथाचमन्म ।

वर्धाहेनमुपसोयामन्अक्तोर्वर्धान्मासाःशरदोद्यावइन्द्रम् ॥ ४ ॥

वर्धात् । यम् । यज्ञः । उत । सोमः । इन्द्रम् । वर्धात् । ब्रह्मं । गिरः ।

उक्था । च । मन्म । वर्ध । अहं । एनम् । उपसः । यामन् । अक्तोः ।

वर्धान् । मासाः । शरदः । द्यावः । इन्द्रम् ॥ ४ ॥

यमिन्द्रं यज्ञोपागः वर्धात् वर्धयति उतापिच तत्साधनभूतःसोमश्च यंइन्द्रं वर्धयति त-
थाब्रह्म हविलक्षणमन्त्रंचपुरोडाशादिकं यमिन्द्रं वर्धात् वर्धयतिगिरः स्तोत्राणि मन्म मननी-
यानि उक्था उक्थशस्त्राणिचयं वर्धयन्ति एनमिन्द्रं उपसश्च अक्तोः रात्रेः यामन् यामनि गम-
नेसति वर्धयन्ति मासाः शरदः संवत्सराश्च द्यावोदिवसाश्चएनमिन्द्रं वर्धान् वर्धयन्ति ॥ ४॥

अथपंचमी-

एवाजज्ञानंसहसेअसामिवावृधानंराधसेचश्रुताय ।

महामुग्रमवसेविप्रनूनमाविवासेमवृत्रनूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

एव । जज्ञानम् । सहसे । असामि । वृधानम् । राधसे । च ।

श्रुताय । महाम् । उपम् । अवसे । विप्र । नूनम् । आ ।

विवासेम् । वृत्रनूर्येषु ॥ ५ ॥ १० ॥

हेविप मेधाविन्मिन्द्र एव एवजज्ञानं प्रादुर्भवन्तं सहसे शत्रूणामभिभवार्थं असामि बहु-
लं वावृधानं वपंमानं मह्यं मह्यन्तं उग्रमुदूर्णचक्रंनूनं अरु वृत्रनूर्येषु संप्रापेयुः श्रुताय
विश्रुताय राधसे धनायच अवसे रक्षणायच आविवासेम् परिचरेम ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

मंदस्यऋविरितिपंचर्षोळशंसक्तं भरद्वाजस्यार्षं वैष्टभैमिन्द्रं मन्द्रस्येयनुकान्तं गतोवि-
नियोगः ।

तत्रपथमा-

मन्द्रस्य कवेर्दिव्यस्य वल्लेर्विप्रमन्मनोवचनस्य मर्ध्वः ।

अपांस्तस्य सचनस्य देवेषो युवस्व गृणते गोअर्घाः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य । कवेः । दिव्यस्य । वल्लेः । विप्रमन्मनः । वचनस्य । मर्ध्वः ।
अपाः । नः । तस्य । सचनस्य । देव । इषः । युवस्व । गृणते । गोऽर्घाः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य मोदनस्य मदकरस्य वा कवेः विक्रान्तस्य दिव्यस्य दिविभवस्य वल्लेर्वेदुः वि-
प्रमन्मनः विप्रामेधाविनोमन्मःस्तोतारोपसप्तःतथोक्तःतस्य वचनस्य वचनीयस्य स्तुत्यस्य त-
स्यसर्वत्रप्रसिद्धस्य सचनस्य सेव्यस्य एवंभूतस्य मध्वोमधुनः सोमस्य क्रियाग्रहणकर्तव्यमि-
तिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्चतुर्थार्थपटी एवंभूतं नोस्मदीयंसोयं हेइन्द्र त्वं अपाःपिच अपिच हेदेव
द्योतमानेन्द्र गृणते स्तुवते तृतीयार्थचतुर्थी स्तुवतामयागोअर्घाः गावः अग्नेममुत्सेयासांतादृशा-
इपोन्नानि युवस्व संयोजय ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयमुशानःपर्यद्रिमुस्त्राऋतधीतिमिर्कृतयुग्युजानः ।

रुजद्रुगणं विवलस्य सानुपणीर्वचोभिरभिधोधुदिन्द्रः ॥ २ ॥

अयम् । उशानः । परि । अद्रिम् । उस्त्राः । ऋतधीतिः ।

ऋतुऽयुक् । युजानः । रुजत् । अरुगणम् । वि । वलस्य । सानुम् ।

पणीन् । वचःऽभिः । अभि । योधत् । इन्द्रः ॥ २ ॥

अयमिन्द्रः आद्रिं बलेन गोविधानाय निर्मितं शिलोच्चयं परि परितः पर्वतसमीपे विद्य-
मानाउस्त्रायाः उशानः कामयमानः ऋतधीतिभिः सत्यकर्मभिः अंगिरोभिः युजानः संगच्छ-
मानः ऋतयुक् ऋतेनतत्कृतेनस्तोत्रेणयुक्तश्च भूत्वा बलस्यासुरस्य स्वभूतं सानुमुच्छ्रितंपर्वतं अ-
रुगणं अन्यैरभ्रं विरुजय व्यभांक्षीत् किंच पणीन् बलानुचरानेतत्तज्ञानसुरांश्च वचोभिः स्तु-
त्पैरायुधैः संतर्जनरूपैर्वाक्यैरेववायमिन्द्रः अभियोधत् अय्ययुध्यत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अयंद्योतयदद्युतोऽयं च्छून्द्गोपावस्तोः शरदइन्दुरिन्द्र ।

इमंकेतुमदधुर्नूचिदह्नांशुचिजन्मनउपसंश्रकार ॥ ३ ॥

अयम् । द्योतयत् । अयुतः । वि । अचून् । गोपा । वस्तोः ।

शरदः । इन्दुः । इन्द्र । इमम् । केतुम् । अदधुः । नु । चित् । अह्नाम् ।

शुचिंजन्मनः । उपसः । श्रकार ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वयानियम्यमानः पीयमानोवा अयमिन्द्रः सोमः अयुतः अद्योतमानान् अचून् अकुरिविराविनाम अवचतत्संबन्धावपक्षमासादयोलक्षयन्ते पक्षमासादीनतथादोपारात्रिं वस्तोः दिवसंशरदः संवत्सरोश्च विद्योतयद व्यदीपयदकृतइत्यतआह नूचिद पुरादेवा इमंसोमं चन्द्रा-
त्मना नमसिषवर्षमानं अह्नां दिवसानां केतुं प्रज्ञापकं यस्माददधुर्व्यं दधुः अकुर्वन् तस्मादनेन पक्षमासादयः सर्वेषुकाशयन्ते चन्द्रगत्यधीनत्वात्प्रतिथिविभागानां अपिचार्यसोमः उपसः उप-
कालान् शुचिजन्मनः आत्मीयिनेतेजसा शुद्धेदयान् श्रकार करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंरोचयदरुचोरुचानोऽंवासायुञ्जतेनपूर्वीः ।

अयभीपतऋतयुग्मिभ्रश्वैः स्वविदानामिनाचर्पणिप्राः ॥ ४ ॥

अयम् । रोचयत् । अरुचः । रुचानः । अयम् । वासयत् । वि ।

ऋतेने । पूर्वीः । अयम् । इयते । ऋतयुक्क्षितिः । अश्वैः । स्वः । श्विदा ।

नामिना । चर्पणिप्राः ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः रुचानोरोचमानः स्युत्पानादीप्यमानः अरुचः प्रकौशरहितान् तमसामली-
पसानसर्वाङ्गोकात् रोचयद प्रकाशयति तथा पूर्वींविहीरुपसश्च अयमिन्द्रः ऋतेन सत्यभूतेन
सर्वत्रगमनशीलेनवा तेजसा विवासयद व्यापयति तत्रत्यानितर्मांसिनिवर्तयतीत्यर्थः तथा ऋ-
तयुग्मिः ऋतेनस्तोत्रेणयुज्यमानैरश्वैः नामिना संनक्षेन स्वविदासुष्टु अरणीयस्य धनस्य संभ-
केनरथेन चर्पणिप्राः चर्पणीनामिनुभ्याणांकापैः पूरयितासन् अयमेवेन्द्रः इयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

नृगृणानो गृणते प्रत्नराजन्निपः पिन्ववसुदेयाय पूर्वीः ।
अपओर्षधीरविपावनानि गा अर्वतो नृचसेरिरीहि ॥ ५ ॥ ११ ॥

नु । गृणानः । गृणते । प्रत्न । राजन् । इपः । पिन्व । वसुदेयाय ।
पूर्वीः । अपः । ओर्षधीः । अविपा । वनानि । गाः । अर्वतः ।
नृन् । ऋचसे । रिरीहि ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेप्रत्न पुरातन राजन् राजमानेन्द्र गृणानः स्तूपमानस्त्वं वसुदेयाय वसुनिधनानित्वया
देयानियस्मैतादृशाय गृणते स्तुवते पूर्वीर्विहीः इषोन्नानि नु क्षिप्रं पिन्व सिंच प्रयच्छेत्यर्थः किं
च ऋचसे अर्चयित्रेस्तोत्रे अपः वृष्टिलक्षणान्युदकानि ओषधीः व्रीह्यादीन् अविपाविपरहिता
निरक्षकाणि वा वनानि वृक्षजातानि चूतपनसादीनि गाः अर्वतोऽर्वाचनमनुष्मोश्च कर्मकरान्
रिरीहि देहि ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽष्टकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

इन्द्रपिवेतिपंचमसप्तदशंसंस्कृतं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमेन्द्रं इन्द्रपिवेत्यनुक्रान्तं । गतः सूक्तवि
नियोगः प्रथमेरात्रिपर्याये अच्चावाकस्य आद्याशस्त्रयाग्न्या सूत्रितंच-इन्द्रपिवतुभ्यंसुतोमदायेति ।

सैषामथमा-

इन्द्रपिवतुभ्यंसुतोमदायावस्य हरीविभुचासखाया ।
उत्तप्रगायगुणआनिपद्याथायज्ञार्यगृणते वर्योधाः ॥ १ ॥

इन्द्र । पिव । तुभ्यम् । सुतः । मदाय । अर्व । स्य । हरी इति ।
वि । मुच । सखाया । उत्त । प्र । गाय । गुणे । आ । निःसर्च ।
अर्थ । यज्ञार्य । गृणते । वर्यः । धाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र तं सोमं पिव यः सोमस्तुभ्यं मदाय मदार्यं सुतोभिपुतः यतस्त्वयासोमः पातव्यः
अतःकारणात् सखाया समानरूपानी मित्रभूती वा हरी अर्थो अवस्य अवस्थापय तदनन्तरं

अथतृतीया-

अयंघोतयद्द्युतोव्यधुक्कुन्दोपावस्तोःशरदइन्दुरिन्द्र ।

इमंकेतुमदधुर्नूचिदह्नांशुचिजन्मनउपसंश्वकार ॥ ३ ॥

अयम् । योतयत् । अद्युतः । वि । अकून् । दोपा । वस्तोः ।

शरदः । इन्दुः । इन्द्र । इमम् । केतुम् । अदधुः । नु । चित् । अह्नाम् ।

शुचिजन्मनः । उपसः । चकार ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वयानियम्यमानः पीयमानोवा अयमिन्दुः सोमः अद्युतः अघोतमानान् अकून् अकुरिविराविनाम अवचतत्संबन्धावपक्षमात्तादमोलक्ष्यन्ते पक्षमासादीन्तथादोपारार्षि वस्तोः दिवसंशरदः संवत्सरांश्च विघोतयत् व्यदीपयत् कुतइत्यतआह नूचिद् पुरादेवा इमंसोमं चन्द्रा-
त्यना नभसिष्वर्षमानं अह्नां दिवसानां केतुं प्रज्ञापकं यस्माददधुर्व्यदधुः अकुर्वन् तस्मादनेन पक्षमासादयःसर्वेषकारयन्ते चन्द्रगत्यधीनत्वावतिथिविज्ञानानां अविचार्यसोमः उपसः उपः-
कालान् शुचिजन्मनः आत्मीयेनेतेजसा शुद्धोदयान् चकार करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंरोचयद्रुचोर्रुचानोऽपवांसयद्भृतेनपूर्वीः ।

अयमीयतऋतयुग्भिरश्वैःस्वर्षिदानार्भिनाचर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयम् । रोचयत् । अरुचः । रुचानः । अयम् । वासयत् । वि ।

ऋतेन । पूर्वीः । अयम् । ईयते । ऋतयुक्क्षितिः । अश्वैः । स्वःऽविदा ।

नाभिना । चर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयमिन्द्रः रुचानोरोचमानः सूर्यात्मनादीप्पमानः अरुचः प्रकीशरहितान् सप्तसामली-
मसान्सर्वांस्त्रोकान् रोचयत् प्रकाशयति तथा पूर्वीर्विहीरुपसश्च अयमिन्द्रः ऋतेन सत्यभूतेन
सर्वैत्रगमनशंलिना वा वेजसा विवासयत् व्यापयति तत्रत्यानितमांसिनिवर्तयतीत्यर्थः तथा ऋ-
तयुग्भिः ऋतेनस्त्रोत्रेणयुज्यमानैरश्वैः नाभिना संनद्धेन स्वर्षिदासष्टु अरणीयस्य धनस्य संभ-
केनरथेन चर्षणिप्राः चर्षणीनामनुष्णाणांकापैःशूरभित्वासान् अयमेवेन्द्रः ईयते गच्छति ॥ ४ ॥

अथचतुर्थी-

आयाहिशश्वदुशताययाथेन्द्रमहामनसासोमपेयम् ।

उपब्रह्माणिशृणवइमानोथतियज्ञस्तन्वेऽवयोधात् ॥ ४ ॥

आ । याहि । शश्वत् । उशता । ययाथ । इन्द्र । महा । मनसा ।

सोमपेयम् । उप । ब्रह्माणि । शृणवः । इमा । नः । अथ ।

ते । यज्ञः । तन्वे । वयः । धात् ॥ ४ ॥

हेइन्द्रं पुराशश्वद्वहुत्वोययाथ सोमपानार्थंयज्ञंगतवानसि अवःकारणात् उशताअस्मान्कामयमानेन महामहतामनसासह सोमपेयंसोमःपीयतेयस्मिन्तादृशमस्मदीयंयज्ञं आयाहिअतिगच्छ आगत्यच ब्रह्माणिस्तोत्राणि इमाइदानींभयुज्यमानानि नोस्मदीयानिउपशृणवःउमशृणु अथानन्तरं यज्ञोयजमानस्तेतवतन्वेशरीरायत्वच्छरीरपोषार्थं वयोञ्जंसोमात्मकंधावददातु ॥४॥

अथपंचमी-

यदिन्द्रदिविपार्येयदृध्वहास्वेसदनेयत्रवासि ।

अतो नोयज्ञमवसेनियुत्वान्सजोपाःपाहिगिर्वणोमरुद्धिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

यत् । इन्द्र । दिवि । पार्ये । यत् । ऋधक् । यत् । वा । स्वे ।

सदने । यत्र । वा । असि । अतः । नः । यज्ञम् । अवसे ।

नियुत्वान् । सजोपाः । पाहि । गिर्वणः । मरुद्धिः ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेइन्द्र पार्येपारगेदूरदेशे दिविद्युलोकारख्ये यद्यदित्यंवर्तसे यदिवा ऋधक्एतदपृथक्शब्देनसमानार्थं पृथगन्यस्मिन्देशेवर्तसे यद्वा स्वेस्वकीयेसदनेगृहे अथवा किमनेनविशेषेण यत्रयस्मिन्देशेअसिभवसि अतोस्मावस्थानांदागत्यहेगिर्वणः गिरांसंभकरिन्द्र नियुत्वान्नियुतोश्वाःतद्वान् मरुद्धिःसजोपाःसहमीयमाणस्त्वं नोस्माकमवसेरक्षणाययज्ञमस्मदीयंयागंपाहिरक्ष यद्वा यज्ञंयजमानसाधनंअस्मदीयंसोमं अवसेतर्पणायपाहि पिय ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

विभुव रथादिभुं च उतापिचगणे अरमवस्तोवृसंधे आ आभिमुख्येन निपद्योपविश्य प्रगाय अस्मा
भिः रुवंस्तोत्रमुपश्लोकय अधानन्तरं यज्ञाय यजमानाय गृणते स्तुवते वयोर्नंघाः देहि ॥१॥

द्वितीयेराविपर्यायेच्छावाकस्यपिवेतिशसयाज्या सृजितं च—अस्यपिवेतिपाज्येति ।

सैषासृक्तेद्वितीया—

अस्यपिव्यस्यजज्ञानइन्द्रमदाय ऋत्वे अपिबो विरप्शान् ।
तमुते गावो नर आपो अद्रि रिन्दुं समस्यन्पीतये समस्मै ॥ २ ॥

अस्य । पिब । यस्य । जज्ञानः । इन्द्र । मदाय । ऋत्वे । अपिबः ।
विरप्शान् । तम् । ऊँ इति । ते । गावः । नरः । आपः । अद्रिः ।
इन्दुम् । सम् । अस्यन् । पीतये । सम् । अस्मै ॥ २ ॥

हेइन्द्र अस्यइमंसोमंपिच हेविरप्शान् महन्जज्ञानो जायमान एवत्यं यस्यपंतोमं अपिबः पूर्वं
पीतवानसि किमर्थं मदायहर्षाय ऋत्वेकर्मणे वृत्रवधादितक्षणांवीर्यकर्मकर्तुं च तमुतादृशमेवेन्दुंसो
मंगावःगविभवाःश्रपणसाधनाःक्षीरादयः नरोनेवारो ध्वर्यवः आपोवसतीवर्षाख्याः अद्रिरभियवा-
र्योभ्रावापतेसर्षे अस्यै अत्येन्द्रस्येतदवधीतयेपानार्थं समस्यन्समगमयन् हिगतावित्यस्यैतद्रूपं
पुनःसमितिपूरकः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

समिद्धे अग्नौ सुत इन्द्रसोम आत्वां वहन्तु हरं यो वहिष्ठाः ।
त्वायतामनेसाजोहवीमीन्द्रायां हि सुवितार्य महेनः ॥ ३ ॥

समइद्धे । अग्नौ । सुते । इन्द्र । सोमै । आ । त्वा । वहन्तु ।
हरंयः । वहिष्ठाः । त्वाइयता । मनेसा । जोहवीमि । इन्द्रै ।
आ । याहि । सुवितार्य । महे । नः ॥ ३ ॥

अग्नौसमिद्धेसम्यग्निधनैःदीप्ते सोमेषुते अग्निपुतेसति हेइन्द्र त्वात्वां वहिष्ठाः षोडशतमाः
हरयोश्वाःआवहन्तु इमंमत्तंमत्यानयन्तु अहंचत्वायता त्वां कामयमानेनमनसाजोहवीमि पुनः
पुनराह्वापि हेइन्द्र त्वंनोस्माकंमहेमहते सुवितार्यकल्याणाय आयाहिआगच्छ ॥ ३ ॥

अथतृतीया—

ए॒प॒द्र॒प्सो॒वृ॒ष॒भो॒वि॒श्व॒रू॒प॒इ॒न्द्रा॒य॒वृ॒णो॒स॒म॒का॒रि॒सो॒मः ।

ए॒तं॒पि॒व॒ह॒रि॒वः॒स्था॒त॒रु॒ग्र॒य॒स्ये॒रि॒षे॒प्र॒दि॒वि॒य॒स्ते॒अ॒न्न॒म् ॥ ३॥

• ए॒पः । द्र॒प्सः । वृ॒ष॒भः । वि॒श्व॒रू॒पः । इ॒न्द्रा॒य । वृ॒णो । स॒म् ।

अ॒का॒रि॒ । सो॒मः । ए॒त॒म् । पि॒व॒ । ह॒रि॒वः । स्था॒तः । उ॒ग्र॒ ।

य॒स्य॒ । ई॒रि॒षे॒ । प्र॒दि॒वि॒ । यः । ते॒ । अ॒न्न॒म् ॥ ३ ॥

द्रप्सोदवणशीलोवृषभःकामानांविपिता विश्वरूपःबहुविधरूपोपेतः ईदृग्विधएपसोमः वृ-
णोकामानांविपिवेइन्द्रायइन्द्रस्यपानार्थं समकारिअभिपवादिभिःसंस्कृतोभूत् हेहरिवः हरीअश्वौ
तद्वनहेस्थातः सर्वेषामधिष्ठातः उग्रउदूर्णवलेन्द्र एतमीदृशंसोमंपिव यस्यसोमस्यप्रदिनि जातावे-
कवचनं प्रभूतेपुदिवसेषु पगतेप्वहःशुवा ईरिषे त्वमेवेश्वरोभवसि यश्चसोमस्ते तवअन्नंअन्न-
त्वेनपरिकल्पितः एतंपिवेत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

सु॒तः॒सो॒मो॒अ॒सु॒ता॒दि॒न्द्र॒व॒स्या॒न॒यं॒श्रे॒यां॒चि॒कितु॒पे॒रणा॒य॒ ।

ए॒तं॒ति॒ति॒र्व॒उ॒र्प॒या॒हि॒य॒ज्ञं॒ते॒न॒वि॒श्वा॒स्त॒वि॒पी॒रा॒पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥

सु॒तः । सो॒मः । अ॒सु॒तात् । इ॒न्द्र॒ । व॒स्यान् । अ॒य॒म् । श्रे॒या॒न् ।

चि॒कितु॒पे॒ । रणा॒य॒ । ए॒त॒म् । ति॒ति॒र्वः । उ॒र्प॒ । या॒हि॒ । य॒ज्ञ॒म् ।

ते॒न॒ । वि॒श्वाः । त॒वि॒पीः । आ॒ । पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सुतोभिपुतोयंसोमः असुतावअरुताभिपवात्सोमादन्यदीपाववस्यान्वसीयान्
वसुमत्तरःप्रशस्यतरः तथा चिकितुपेविद्युपेअभिज्ञायतुभयं रणापरमणीयाय तदर्थं श्रेया-
न्श्रेष्ठश्वभवति त्वामतिशयेनरमयितेत्यर्थः हेतितिर्यः शत्रूणांतरितरिन्द्र यज्ञंयजनसाधनमेतं
सोमंउपयाहि उपगच्छ तेनचसोमेनविश्वास्तविपीः सर्वाणिबलानिआपृणस्व आपूरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

हृ॒यां॒म॒सि॒त्वे॒न्द्रं॒या॒ह्य॒र्वा॒ङ्ग॒रं॒ते॒सो॒मं॒स्त॒न्वे॒भवा॒ति ॥

श॒र्त॒क्र॒तो॒मा॒द॒य॒स्वा॒सु॒ते॒पु॒त्रा॒स्माँ॒अ॒व॒पृ॒त॒ना॒सु॒प्र॒वि॒क्षु ॥ ५ ॥ १३ ॥

अहेळमानइतिपंचचमष्टादशंस्तूक्तंभरद्वाजस्पर्षत्रैष्टुभ्यैन्द्रं अनुक्रान्तं—अहेळमानइति ।
गतोविनियोगः ।

तत्रमथमा—

अहेळमानुपयाहियज्ञंतुभ्यंपवन्तइन्दवःसुतासः ।
गावोनवञ्जिन्स्वमोकोअच्छेन्द्रागीहिप्रथमोयज्ञियांनाम् ॥ १ ॥
अहेळमानः । उप । याहि । यज्ञम् । तुभ्यम् । पवन्ते । इन्दवः ।
सुतासः । गावः । न । वञ्जिन् । स्वम् । ओकः । अच्छे ।
इन्द्र । आ । गृहि । प्रथमः । यज्ञियांनाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र अहेळमानोऽकुर्ध्वस्त्वं यज्ञमस्मदीयंउपयाहि उपगच्छ यतःकारणात्तुभ्यंत्वद-
र्थं सुतासःअभिपुताःइन्दवःसोमाःपवन्तेपूयन्ते दशापवित्रेणशोधयन्ते हेवजिन् वज्रवन्निन्द्र गा-
वोन गावःस्वकीयंगोष्ठमिव स्वंस्वकीयंओकःस्थानंद्रोणकलशादिलक्षणं अच्छाभिमुत्पयेनपा-
मुवन्तीविशेषः अतःकारणात् हेइन्द्र यज्ञियांनांयज्ञार्हाणदिवानांमध्येप्रथमोमुख्यस्त्वं आगहि
आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यातेकाकुत्सुकंतायावरिष्ठायाशश्वत्पिवंसिमध्वंऊर्मिम् ।
तयापाहिप्रतेअध्वर्युरस्थात्सन्तेवञ्चोवर्ततामिन्द्रगव्युः ॥ २ ॥
या । ते । काकुत् । सुकंता । या । वरिष्ठा । यया । शश्वत् ।
पिवंसि । मध्वः । ऊर्मिम् । तया । पाहि । प्र । ते । अध्वर्युः ।
अस्थात् । सम् । ते । वज्रं । वर्तताम् । इन्द्र । गव्युः ॥ २ ॥

हेइन्द्र या ते तवकाकुजिह्वा सुकतासुमुधात्रानिर्मिता याच वरिष्ठाडरुतमाविस्तीर्णता
ययाचमध्वोमधुनःसोमस्यऊर्मिरसंशश्वद्बहुत्वःपिवंसि तयाजिह्वायास्मदीयंसोमंपाहियिव तद-
र्थमध्वर्युरध्वरस्यनेताऋत्विग्गृहीतसोमःसन् प्रास्थात् हविर्धानादुत्तरवेदिदेशंपत्यगम् अपिच
हेइन्द्र गव्युःशत्रुसंबन्धिनीर्गाःआत्मनइच्छन् तेत्वदीयोवज्रःसंवर्ततां शत्रुभिःसंगतोभयतु तान्हं-
त्वित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ए॒प॒द्र॒प्सो॒वृ॒ष॒भो॒वि॒श्व॒रू॒प॒इ॒न्द्रा॒य॒वृ॒ष्णे॒स॒म॒का॒रि॒सो॒मः ।

ए॒तं॒पि॒व॒ह॒रि॒वः॒स्था॒त॒रु॒द्र॒य॒स्ये॒शि॒पे॒प्र॒दि॒वि॒य॒स्ते॒अ॒न्न॒म् ॥ ३ ॥

ए॒पः । द्र॒प्सः । वृ॒ष॒भः । वि॒श्व॒रू॒पः । इ॒न्द्रा॒य । वृ॒ष्णे । स॒म् ।

अ॒का॒रि॒ । सो॒मः । ए॒त॒म् । पि॒व॒ । ह॒रि॒वः । स्था॒तः । उ॒य॒ ।

य॒स्य॒ । ई॒शि॒पे । प्र॒दि॒वि॒ । यः । ते॒ । अ॒न्न॒म् ॥ ३ ॥

द्रप्सोद्रवणशीलोवृषभःकामानांवर्षिता विश्वरूपःबहुविधरूपोपेतः ईदृग्विधएपसोमः वृ-
ष्णोकामानांवर्षित्रेइन्द्रायइन्द्रस्पपानार्थं समकारिअभिपवादिभिःसंस्कृतोभूत् हेहरिवः हरीअश्वौ
तद्वनहेस्थातः सर्वेषामधिष्ठातः उग्रउदूर्णचलेन्द्र एतमीदृशंसोमंपिब यस्यसोमस्यप्रदिवि जातावे-
कवचनं प्रभूतेषुदिवसेषु प्रगतेष्वहःसुवा ईशिपे त्वमेवेश्वरोभवसि यश्चसोमस्ते तवअन्नंअन्न-
त्वेनपरिकल्पितः एतंपिबेत्यन्वयः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सु॒तः॒सो॒मो॒अ॒सु॒ता॒दि॒न्द्र॒व॒स्था॒न॒यं॒श्रे॒यां॑चि॒क्रि॒तु॒पे॒रणा॑य ।

ए॒तं॒ति॒ति॒र्व॒उ॒प॒या॒हि॒य॒ज्ञ॑ते॒न॒वि॒श्वा॒स्त॒वि॒पी॒रा॒पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥

सु॒तः । सो॒मः । अ॒सु॒तात् । इ॒न्द्र॒ । व॒स्था॒न् । अ॒य॒म् । श्रे॒या॒न् ।

चि॒क्रि॒तु॒पे॒ । रणा॑य । ए॒त॒म् । ति॒ति॒र्वः । उ॒प॒ । या॒हि॒ । य॒ज्ञ॒म् ।

ते॒न॒ । वि॒श्वाः॑ । त॒वि॒पीः॑ । आ॒ । पृ॒ण॒स्व ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सुतोभिपुतोयंसोमः असुतावअकृताभिपवावसोमादन्यदीयाववस्थान्त्वसीयान्
वसुमत्तरःप्रशस्यतरः तथा चिक्रितुषेविदुषेअभिज्ञायतुर्धर्मं रणायरमणीयाय तदर्थं श्रेया-
न्श्रेष्ठश्चभवति त्वामतिशयेनरमयितेत्यर्थः हेवितिर्वः शत्रूणांतरितरिन्द्र यज्ञंयजनसाधनमेतं
सोमंउपयाहि उपगच्छ तेनचसोमेनविश्वास्तविपीः सर्वाणिचत्तानिआपृणस्व आपूरय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

ह्य॒या॒म॒त्ति॒त्वे॒न्द्र॒या॒ह्य॒र्वा॒ङ्ग॒न्ते॒सो॒म॒स्त॒न्वे॒भवा॑ति ॥

श॒त॒क्र॒तो॒मा॒द॒य॒स्वा॒सु॒ते॒पु॒प्रा॒स्माँ॒अ॒व॒ष्ट॒त॒ना॒सु॒प्र॒वि॒क्षु ॥ ५ ॥ १३ ॥

ह्वयामसि । त्वा । आ । इन्द्र । याहि । अर्वाङ् । अरम् । ते ।
 सोमः । तन्वे । भवाति । शतक्रतो इति शतंक्रतो । मादयस्व ।
 सुतेषु । प्र । अस्मान् । अत्र । पृतनासु । प्र । विश्वु ॥ ५ ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वात्वांह्वयामिआह्वयामः अतःकारणात्त्वंअर्वाङ्स्मदभिमुखःसन्आयाहिआ-
 गच्छ अस्मदीय.सोमश्च तेतन्वेतवशरीरायअरंपर्याप्तंभवतिभवतु त्वदीयंशरीरंयथाभिलाषं
 तपंपत्वित्यर्थः हेशतक्रतो बहुविधकर्मनिन्द्र त्वंचसुतेष्वभिपुतेष्वस्मदीयेषुसोमेषु मादयस्व
 त्वप्यस्व मदत्वियोगे तदनन्तरं पृतनासुसंग्रामेषु अस्मान्प्रभाव प्रकर्षेणरक्ष नकेवलंपृतनासु
 किन्तु विश्वसर्वासुमजासु अस्मान्प्रभाव प्ररक्ष ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेवयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रत्यस्माइतिचतुर्णचमेकोनविंशसूक्तं भरद्वाजस्यापमेन्द्रं चतुर्थीबृहती शिष्टाअनुष्टुभः त-
 थाचानुक्रान्तं—प्रत्यस्मैचतुष्कमानुष्टुभंवृहत्यन्तमिति । प्रातःसवनेच्छावाकस्मद्दमुन्नीयमानसू-
 क्तं स्रवितंच—प्रत्यस्माइत्युन्नीयमानापानूच्येइति ।

तत्रमथमा—

प्रत्यस्मैपिपीपतेविश्वानिविदुषेभर ।

अरंगमायजग्मयेपंश्वाद्दध्वनेनरे ॥ १ ॥

प्रति । अस्मै । पिपीपते । विश्वानि । विदुषे । भर । अरम् । अरम् । अरम् । अरम् ।

जग्मये । अपंश्वात्द्दध्वने । नरे ॥ १ ॥

हेअध्वर्यो अस्माइन्द्रायप्रतिभर अभिहर सोमंपयच्छेत्यर्थः कीदृशायेन्द्राय पिपीपतेपा-
 तुमिच्छने विश्वानिसर्वाणिवेद्यानिविदुषेजानवे अरंगमाय पयांत्तगमनाय जग्मयेयज्ञेषुगमनशी-
 टाय अपश्वाद्दध्वने दधिर्गविकर्मा अपश्वाद्गमनाय सर्वेषाममगामिने नरेनेत्रेयज्ञानां ॥ १ ॥

तृतीयेस्वरसान्नि निष्पेचत्येऽमेनमिनिस्तोत्रियस्तृचः स्रवितंच—एमेनंप्रत्येतनेत्याद्योवास-
 वंसापिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेद्वितीया—

एमेनंप्रत्येतनसोमेभिःसोमपातमम् ।

अमत्रेभिर्ऋजीपिणमिन्द्रंसुतेभिरिन्दुभिः ॥ २ ॥

आ । ईम् । एम् । प्रतिऽएतन । सोमेभिः । सोमऽपातमम् ।

अमत्रेभिः । ऋजीपिणम् । इन्द्रम् । सुतेभिः । इन्दुभिः ॥ २ ॥

हेअध्वर्यवः सोमेभिःसोमैःकरणभूतैः सोमपातमंअतिशयेनसोमस्यपातारमेनमिन्द्रं आ-
अभिमुखंप्रत्येतनप्रतिगच्छत ईमितिनिपातोनर्थकः कीदृशमिन्द्रं अमत्रेभिःअमत्रैः सोमपात्रैः
ग्रहचमसादिभिः ऋजीपिणं ऋजीपंशत्रूणामुपार्जकंबलं तद्वन्तं यद्वा ऋजीपिणमित्युत्तरत्रसंब-
न्धनीयं सुतेभिरभिपुतैरिन्दुभिः सोमैःऋजीपिणं गतसारःसोमऋजीपः तद्वन्तं अथवा अमत्रेभिः
अमत्रैरमात्रैरपरिमितैःअभिपुतैःसोमैः ऋजीपिणं ऋजेर्गत्यर्थाद् भावसाधनऋजीपशब्दः ततो-
मत्वर्थीयइतिः संगतमित्यर्थः एवंविधमिन्द्रंप्रतिगच्छेत्तत्पन्वयः अन्यआह—अमत्रेभिः ग्रहच-
मसादिगतैः अभिपुतैः सोमैः ऋजीपिणं बलवन्तमेनंइन्द्रंप्रतिगच्छेतेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यदीसुतेभिरिन्दुभिःसोमेभिःप्रतिभूपथ ।

वेदाविश्वस्यमेधिरोधूपत्तन्तमिदेपते ॥ ३ ॥

यदि । सुतेभिः । इन्दुभिः । सोमेभिः । प्रतिभूपथ । वेद ।

विश्वस्य । मेधिरः । धूपत् । तमऽतम् । इत् । आ । ईपते ॥ ३ ॥

हेअध्वर्यवः सुतेभिरभिपुतैः इंदुभिरुदनशीलैः दीप्तैर्वासोमेभिःसोमैः यदिमतिभूपथ इ-
न्द्रंप्रतिभूपंप्रतिगच्छथ भूमावापित्यस्यैतद्रूपं तदानामेधिरोमेधावी मेधोयज्ञस्तद्वाचसातइन्द्रः
विश्वस्य विश्वंसर्वभवदीयंकामंवेद वेत्ति जानाति ज्ञात्वाच धूपत् शत्रूणांधर्षकःसत् तंतमि-
त्तंतंकाममेव एपतेमापयति ॥ ३ ॥ अथचतुर्थी—

अस्माअस्माइदन्धसोध्वर्योप्रजंरामुतम् ।

कुवित्समस्यजेन्वस्यशर्धतोभिशंस्तेरवस्परत् ॥ ४ ॥ १४ ॥

अस्मैऽअस्मै । इत् । अन्धसः । अध्वर्योर्दति । प्र । भर । सुतम् ।
कुवित् । समस्य । जेन्यस्य । शर्धतः । अग्निऽशंस्तेः । अवऽस्परत् ॥ ४॥१४॥

अस्मा अस्माइव अस्माएवेन्द्राय नान्यस्मै हेअध्वर्योर्त्वंअन्धसः सोमलक्षणस्याजस्य
सुतमभिपुत्रं प्रभर संपहर प्रयच्छेतिपावव सचेन्द्रः समस्यसर्वस्यजेन्यस्य जेतव्यस्य श-
र्धतः उत्सहमानस्यशत्रोः अभिशस्तेः अभिशंसनाव तत्त्वतीर्द्धिसनावकुविद्वहुशः अवस्परव
अस्मान्पात्यतु ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

यस्यत्यदितिचतुर्कंचांशंस्तूक्तं । भरद्वाजस्यापमौष्णिहमैन्द्रं अनुक्रम्यतेच—यस्यौष्णिह-
मिति । महाव्रतेपिनिष्केचल्पेऔष्णिहवृचाशीतावेतस्तूक्तं तथैवपंचमारण्यकेस्तूत्रितं—यस्यत्यच्छं-
बरंमदइतित्रयस्तृचागायन्यइति ।

तत्रमथमा—

यस्यत्यच्छम्बरंमदेदिवोदासायरन्धर्यः । अयंसोमंइन्द्रतेसुतःपिब ॥१॥

यस्य । त्यत् । शंबरम् । मदे । दिवःऽदासाय । रन्धर्यः । अयम् ।

सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिब ॥ १ ॥

हेइन्द्र यस्यसोमस्यमदेपानेनजनितेहर्षेसति शंबरमसुरं दिवोदासायरात्रेरंधयः अहिंसोः
पद्वा वशीकृतवानसि रभ्यतिर्वशगमनइतियास्कः । त्यदितिक्रियाविशेषणं त्यत्तत्पसिद्धं यथा
भवतितथाभरन्वयइत्यर्थः हेइन्द्र सोयंसोमस्तेत्वदर्थसुतोभिपुतः अतस्तंपिब ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यस्यतीव्रसुतंमदंमध्यमन्तं चरक्षसे । अयंसोमंइन्द्रतेसुतःपिब ॥२॥

यस्य । तीव्रसुतम् । मदम् । मध्यम् । अन्तम् । च । रक्षसे ।

अयम् । सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिब ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वंसोमस्यअवयवभूतंवीवसुतंतीक्ष्णसुतमभिपवोयस्यसतीव्रसुतः प्रातःसव-
निकः संपदंमदकरंसोमरसं मध्यं मध्यंदिनत्वनगतं अंतं दृतीयसदनगतंचसोमरसं रक्षते
रक्षसि सोयंसोमस्त्वदर्थमभिपुतस्तंपिबेति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

यस्युगाअन्तरश्मनोमदेदृह्णाअवासृजः ।

अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिवं ॥ ३ ॥

यस्यं । गाः । अन्तः । अश्मनः । मदे । दृह्णाः । अवःअसृजः ।

अयम् । सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिवं ॥ ३ ॥

यस्यसोमस्यमदेमदकरेरसेपीतेसति अश्मनः बलासुरेणनिहितस्यपर्वतस्यअन्तर्मध्येवि-
द्यमानाः दृह्णाः दृढप्रिधानाश्चगाःपणिभिरपहताः अवासृजः बलस्यबन्धनाद्यसृजः ससोम-
इत्यादिगर्त ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यस्यमन्दानोअन्धसोमाघोनंदधिपेशवः ।

अयंससोमइन्द्रतेसुतःपिवं ॥ ४ ॥ १५ ॥

यस्यं । मन्दानः । अन्धसः । माघोनम् । दधिपे । शवः । अयम् ।

सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिवं ॥ ४ ॥ १५ ॥

हेइन्द्र त्वंस्यअन्धसःसोमलक्षणस्यान्नस्यपानेनमन्दानोर्मदमानः हृष्टःसन् माघोर्नरे-
न्द्रशवः असाधारणबलं दधिपे धारयसि येनसोमेन तवेन्द्रत्वंजातमित्यर्थः सोयंसोमः सुतो-
भिपुवस्त्वंपिच ॥ ४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

॥ इतिपष्ठमंडलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

चतुर्थेनुवाकेपद्मसूक्तानि तत्रयोरयिवइतिचतुर्विंशत्युचंमथमसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंयोरार्षं
ऐन्द्रं आदितःपळ्नुद्युभः सप्तम्यद्यमीनवम्योविराजः अष्टम्यैकैववाविराद् शिष्टास्त्रिद्युभः तथाचा-
नुक्रान्तं—योरयिवश्चतुर्विंशतिःशंयुर्नाहंसत्पोहादौपळ्नुद्युभस्तिस्त्रयविराजोमध्यमैववासांमितिः
गतःसूक्तविनियोगः ।

तत्रमथमा—

योरयिवोरयिन्तमोयोद्युमैद्युन्नवत्तमः ।

सोमःसुतःसइन्द्रतेस्तिस्वधापतेमदः ॥ १ ॥

यः । रयि॒इवः । रयि॒म॒इत॑मः । यः । यु॒म्नेः । यु॒म्न॑व॒त॒इत॑मः ।

सोमः । सुतः । सः । इन्द्र । ते । अस्ति । स्व॒धा॒इप॒ते । म॒दः ॥ १ ।

हेरपिवोधनवन्निन्द्र यःसोमःरयिन्तमःअनिशयेनरयिमान् धनवान् यश्चयुग्मैर्घोतमानैर्य-
शोभिः युग्मवन्तमोविशयेनयशस्वी हेस्वधापते स्वधायाःअन्नस्यसोमलक्षणस्यपादकेन्द्र ससो-
मोभिपुवः सन् तेतवमदःमदकरःअस्ति भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

यःश॒ग्म॒स्तु॒विश॑ग्म॒तेरा॒योदा॒भाम॑तीनाम् ।

सोमःसुतःसइन्द्रतेस्तिस्वधापतेमदः ॥ २ ॥

यः । श॒ग्मः । तु॒वि॒इश॑ग्म । ते । रा॒यः । दा॒मा । म॒तीना॑म् ।

सोमः । सुतः । सः । इन्द्र । ते । अस्ति । स्व॒धा॒इप॒ते । म॒दः ॥ २ ॥

हेतुविशग्म बहुसुखेन्द्र यःशग्मःसुखकरः तेत्वदीयःसोमः मतीनांस्तोतृणांरायोधनस्यदा-
मा दाताभवति हेस्वधापतेइन्द्र ससोमोभिपुवस्तवमदकरोभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

येन॑वृ॒द्धो॒नश॑र्वसातुरो॒नस्वा॑भि॒रुति॑भिः ।

सोमःसुतःसइन्द्रतेस्तिस्वधापतेमदः ॥ ३ ॥

येन॑ । वृ॒द्धः । न । श॑र्वसा । तुरः । न । स्वा॑भिः । उ॒ति॒इभिः॑ ।

सोमः । सुतः । सः । इन्द्र । ते । अस्ति । स्व॒धा॒इप॒ते । म॒दः ॥ ३ ॥

इधोनशद्वीसमुच्चयार्थो येनपीतेनसोमेनवृद्धोनमवृद्धश्चसन्स्वाभिरुतिभिःआत्मीयैर्मरु-
द्भिः सार्थं शवसावलेनतुरःशत्रूणांहींसकश्चभवसि ससोमइत्यादिपूर्ववत् ॥ ३ ॥

पृष्ठचपलहस्यचतुर्थेहनिपत्रगशस्त्रेत्यमुवइत्यैन्द्रस्त्वचः सत्रितंच—त्यमुवोअमर्हणमपत्यंवृ-
जिनरिपुमिति ।

तत्रमथमासृक्तेचतुर्थी—

त्यमु॒वो॒अ॒म॒र्ह॒णं॒गु॒णी॒पे॒श॒र्वसु॑स्पतिम् ।

इन्द्रं॑वि॒श्व्वा॒सा॒हं॒नं॒मां॑हि॒ष्टं॑वि॒श्व॑चर्षणिम् ॥ ४ ॥

त्यम् । ऊँ इति । वः । अप्रह्वहन्म् । गृणीये । शर्वसः । पतिम् ।
इन्द्रम् । विश्वसहम् । नरम् । मंहिष्ठम् । विश्वसर्षणिम् ॥ २ ॥

हेक्रत्विग्यजमानाः वीयुष्मदर्थं त्यमुतमेवेन्द्रगृणीये स्तोमि यद्वा वीयुष्मगृणीये गृ-
णीत स्तुत वचनव्यत्ययः कीदृशमिन्द्रं अपहणं अपहन्तारंभकानामनुमाहकं शवसोबलस्यपतिं
पालकं विश्वासाहं विश्वस्यशत्रोरभिभवितारं भरनेतारं मंहिष्ठंदातुतमं विश्वसर्षणिं सर्व-
स्यद्वारं ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

य्वर्धयन्तीन्द्रिःपतिंतुरस्युरार्धसः ।

तमिच्च्वस्युरोदसीदेवीशुष्मंसपर्यतः ॥ ५ ॥ १६ ॥

यम् । वर्धयन्ति । इत् । गिरः । पतिम् । तुरस्यं । रार्धसः । तम् ।

इत् । नु । अस्य । रोदसी इति । देवी इति । शुष्मम् । सपर्यतः ॥ ५ ॥ १६ ॥

गिरःस्तुतयःइन्द्रसंबन्धिनंयमित् यमेवशुष्मंबलंबर्धयन्ति कीदृशंपतिं ईश्वरं कस्यतुरस्य
हिंसकस्यशत्रोरार्धसोअधनस्यशत्रुधनानामपहवारमित्यर्थः अस्येन्द्रस्यतमित् तमेवशुष्मंशोषकं
बलं देवीदेवनशीलेरोदसी धावावृथिव्यौ नुक्षिप्रंसपर्यतः परिचरतः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथषष्ठी-

तद्वुक्थस्यवर्हणेन्द्रापोपस्तृणीपणि ।

विपोनयस्योतयोवियद्रोहन्तिमक्षितः ॥ ६ ॥

तत् । वः । उक्थस्यं । वर्हणां । इन्द्राय । उपस्तृणीपणि ।

विपः । न । यस्यं । ऊतयः । वि । यत् । रोहन्ति । सक्षितः ॥ ६ ॥

हेस्तोतारः वीयुष्मदीयस्योक्थस्यस्तोत्रस्यतद्वर्हणा बहुरवेमाहात्म्यं इन्द्राय इन्द्रार्थं उप-
स्तृणीपणिउपस्तरणीयं उपेत्यविस्तरणीयं इन्द्रोयथारतोत्रस्यमाहात्म्यंजानीयात् तथाविस्तार-
यतइत्यर्थः यस्येन्द्रस्य ऊतयोरक्षाःविपोनमेधाविनइवभवन्ति सर्वकार्यकुशलाइत्यर्थः यद्वाने-

तिपुरकः विपोविप्रस्यमेधाविनोषस्येन्द्रस्येतिषोऽगं यव्यस्मिन्वेन्द्रेसक्षितः समाननिवासाः सं-
हृताऋतयः विरोहन्ति प्रादुर्भवन्ति तस्माद्इन्द्रायेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अविदद्दक्षंमित्रो नवीयान्पपानो देवेभ्यो वस्यो अचैत् ।

ससवान्स्तौलाभिर्धौतरीभिरुरुष्याप्रायुरसवत्सखिभ्यः ॥ ७ ॥

अविदत् । दक्षम् । मित्रः । नवीयान् । पपानः । देवेभ्यः । वस्यः ।

अचैत् । ससव्वान् । स्तौलाभिः । धौतरीभिः । उरुष्या । प्रायुः ।

अभवत् । सखिभ्यः ॥ ७ ॥

सइन्द्रः दक्षकर्मसुसमर्थं पवृद्धंवायुदारं अविदत् जानाति कीदृशःमित्रोमित्रभूतः नवी-
यान्तवतरः कल्याणतरःस्तुत्यतरोवा सचपपानःसोमंपिबन् देवेभ्यःस्तोवृष्यः वस्योवसीयः श्रे-
ष्ठधर्मअचैत्चिनोति उपचितं करोति ददातीत्यावत् अपिच ससवान्ससमित्यन्नाम हविर्ल-
क्षणाचोपेतःसइन्द्रः स्तौलाभिःस्थूलाभिःपवृद्धाभिः धौतरीभिःकंपनकारिणीभिर्वडवाभिः इन्द्र-
शैर्पुरुद्भिर्वायुक्तःसन् सखिभ्यःस्तोवृष्यःउरुष्यारक्षणेच्छयाआगत्यप्रायुरभवत् रक्षकोभवति
यद्वा ससवानितिसनतेःकसौत्सं स्तौलाभिर्धौतरीभिःससवान्संभजमानइतिसंबंधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ऋतस्यपृथिवेधाअपायिश्रियेमनांसि देवासो अक्रन् ।

दधानो नाममहोवचोभिर्वपुर्दृशयेवेन्योल्यावः ॥ ८ ॥

ऋतस्यं । पृथि । वेधाः । अपायि । श्रिये । मनांसि । देवासः ।

अक्रन् । दधानः । नाम । महः । वचः । इभिः । वपुः । दृशये । वेन्यः ।

वि । आवरित्यावः ॥ ८ ॥

ऋतस्यपृथिवेधा मार्गे वेधाः विधाता सर्वस्यद्रष्टातोमः अपायि इन्द्रेणपीतोभूत् यद्वा
वेधा विधाता इन्द्रःअपायि सोमंपिबन्तु व्यत्ययेनकर्त्तरिचिण् तस्मिन्स्तोमेइन्द्रस्यमनांसि श्रिये
श्रियेवुं देवाःस्तोतारऋत्विजः अक्रन् कर्माणिकुर्वन्ति सचेन्द्रःनाम शत्रूणां नामकं महोमहत्आ-
त्मीयं वपुःशरीरं दधानो धारयन् वचोभिः स्तुतिभिः वेन्योवननीयःसंभजनीयश्चसन् दृशयेदर्शनार्थं

व्यावःविवृणोतु प्रकाशयतु अनुकूलतेजइतिशेषः यद्वा वेन्यइतिवेनेतेःकान्तिकर्मणोरूपं वपुरि-
तिचरूपनाम वेन्यःक्रमनीयः वपुःभास्वरंरूपं दृशयेदशरानार्थं व्यावः विवृणोतु वचोभिःस्तूयमानः
सत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

द्युमत्तमं दक्षं धेद्यस्मे सेधा जनानां पूर्वीररातीः ।

वर्षीयो वयः कृणुहि शचीभिर्धनस्य साता वस्माँ अविद्धि ॥ ९ ॥

द्युमत्तमं दक्षम् । धेहि । अस्मे इति । सेध । जनानाम् । पूर्वीः ।

अरातीः । वर्षीयः । वयः । कृणुहि । शचीभिः । धनस्य । साता ।

अस्मान् । अविद्धि ॥ ९ ॥

हेइन्द्र द्युमत्तमं दीप्तिमत्तमं दक्षं बलं अस्मे अस्माद्युधेहि धारय जनानांस्तोतृणामस्माकं
पूर्वां विह्वीररातीः शत्रुसेनाः सेध निषेध निवारय अपिचास्माकं वर्षीयः वृद्धवरं वयोन्नं शचीभि-
रात्पीयाभिः प्रजाभिः कृणुहि कुरु तथा धनस्य साता संभजने अस्मान् अविद्धि गमय यद्वा धनस्य
संभजनार्थं अस्यान्तरक्ष ॥ ९ ॥

अथ दशमी-

इन्द्र तु भ्यमिन्मधवन्नभूमव्यंदात्रे हरिवो माविवेनः ।

नकिरापिर्दृशेमर्त्यत्राकिमङ्गरं ध्रुचोर्दनं त्वाहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

इन्द्र । तुभ्यम् । इत् । मध्वन् । अभूमम् । व्यम् । दात्रे ।

हरिष्वः । मा । वि । वेनः । नकिः । आपिः । दृशे । मर्त्यत्रा ।

किम् । अङ्ग । रध्वन् चोर्दनम् । त्वा । आहुः ॥ १० ॥ १७ ॥

हेमधवन् धनवन्निन्द्र दात्रे कामानां दात्रे तुभ्यमिद् तुभ्यमेव वयशेषभूता अभूम यद्वा त्व-
दर्थमेव दात्रे हविषां दात्रे वर्तमानाः अभूम हेहरिवः हरिवन्निन्द्र अतः कारणात् माविवेनः माविग-
तकामोभूः अस्मान् सर्वदा कामस्य वेनतिः कान्तिकर्मा मर्त्यत्रा मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये आपिर्बन्धुः
त्वचोन्म्यः कश्चिदपि न किर्दृशे नैव दृश्यते किमेनेन विशेषकथनेन अंग हेइन्द्र त्वा त्वां रध्वन् चोर्दनं
रध्वन् चोर्दनं त्वत्पुत्रस्य चोर्दनं चोर्दमितारं आहुः कथयन्ति पुराजाः ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकादशी-

माजस्वनेवृषभनोररीधामातेरेवतःसख्येरिपाम ।

पूर्वाष्टइन्द्रनिष्पिधोजनेपुजह्यसुप्वीभ्रहृहार्पणतः ॥ ११ ॥

मा । जस्वने । वृषभ । नः । ररीथाः । मा । ते । रेवतः । सख्ये ।

रिपाम् । पूर्वाः । ते । इन्द्र । निःसिधः । जनेपु । जहि ।

असुस्वीन् । प्र । ब्रह् । अर्पणतः ॥ ११ ॥

हेवृषभ कामानां वार्षितरिन्द्र जस्वने जसिरुपक्षयकर्मा उपक्षयित्रे राक्षसादये नोस्मान्
माररीथाः मादाः रेवतो धनववस्तेतवसख्येसखित्वेवर्तमानावयंमारिपाम हिंसितामाभूम हेइन्द्र
तेत्वदीयाःपूर्वाःबह्वीः निःपिधःनिःपेधाः निवारणानिजनेपुशत्रुपुनिहिताःसन्धि यद्वा निःपिधो-
निपेधाथारज्वः ताःशत्रुजनेपुसववत्सोविद्यन्ते अतःकारणात् असुस्वीन्अनभिपोतृन्अयजमा-
नान्जहि मारय अपृणतः हवींष्यमयच्छतश्चप्रबृह उन्मूलय पृणदानेइतिधातुः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उद्भ्राणीवस्तनयन्त्रियर्तीन्द्रोराधांस्यश्वानिगव्या ।

त्वमसिप्रदिवःकारुधायामात्वादामान्आदभन्मघोनः ॥ १२ ॥

उत् । अ॒भ्रा॒णि॒श्च॒ इव । स्त॒न॒य॒न् । इ॒य॒र्ति॒ । इन्द्रः । राधांसि ।

अश्व्यानि । गव्या । त्वम् । असि । प्रदिवः । कारुधायाः ।

मा । त्वा । अ॒दा॒मानः । आ । द॒भ॒न् । म॒घो॒नः ॥ १२ ॥

अभ्राणीवस्तनयनरजपण्यः यथापेधान् उद्गमयति एवमिन्द्रः अश्व्यानि अश्वसंबन्धीनि
गव्यागव्यानिगोसंबन्धीनि एतत्समूहद्वयरूपाणि राधांसिधनानि उदियति उदीरयति उद्गमयति
स्तोतृभ्योदातुं उत्तरार्धःप्रत्यक्षकृतः हेइन्द्र प्रदिवःपुराणस्त्वं कारुधायाः कारुणांस्तोतृणांधार-
यितासि भवसि तादृशंत्वात्वांमघोनो धनवन्तःरूपणाः अदामानःहविषामदातारःमाआदभन्
माहिंसिपुः यद्वावचनव्यत्ययः मघवानुं धनवन्तंत्वामिति संबंधः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अध्वर्योवीरप्रमहेसुतानामिन्द्रायभरसह्यस्यराजा ।

यः पूव्याभिःरुतनूतनाभिर्गीभिर्वावृधेगृणतामृपीणाम् ॥ १३ ॥

अध्वर्यो इति । वीर । प्र । महे । सुतानाम् । इन्द्राय । भर ।

सः । हि । अस्य । राजा । यः । पूव्याभिः । उत । नूतनाभिः ।

गीः । ऽभिः । वृधे । गृणताम् । ऋपीणाम् ॥ १३ ॥

हेवीर हविषांविशेषेणप्रेरयितरध्वर्यो महेमहतेअस्मैइन्द्रायसुतानां कर्मणिपत्नी सुतानभिपु-
तानसोमान्भर प्रहरप्रगमय सहित्वल्यिन्द्रःअस्यसोमस्यराजास्वामीभवति यइन्द्रः पूव्याभिः
पूर्वकालेऋताभिः उतापिच नूतनाभिःइदानींक्रियमाणभिः गृणतांस्तुवतांऋपीणांसंबन्धि-
नीभिर्गीभिः उभयविधाभिःस्तुतिभिर्वावृधेवर्धते सइन्द्रः यस्मात्सोमस्यराजातस्मादस्मैसो-
मःप्रदेयइत्यर्थः ॥ १३ ॥

प्रथमेरात्रिपर्यायैमेवावरुणस्यअस्यमदइतिशस्त्रयाज्या सूत्रितं च-अस्यमदपुरुवर्षासि-
विद्वानितियाज्येति ।

सोपात्रचतुर्दशी-

अस्यमदेपुरुवर्षासिविद्वानिन्द्रोवृत्राप्यप्रतीजघान ।

तमुप्रहोपिमधुमन्तमस्मैसोमवीरायशिप्रिणेपिवन्धै ॥ १४ ॥

अस्य । मदे । पुरु । वर्षासि । विद्वान् । इन्द्रः । वृत्राणि ।

अप्रति । जघान् । तम् । ऊँ इति । प्र । होपि । मधुमन्तम् ।

अस्मै । सोमम् । वीराय । शिप्रिणे । पिवन्धै ॥ १४ ॥

अस्यसोमस्यपानेनमदेहर्षेति विद्वान्अभिज्ञइन्द्रः पुरुपुरुणिबहूनिवर्षासि आवरका-
णिवृत्राणिशत्रून्अप्रतिस्वयमन्यैरप्रतिगतःसन् जघान हतवान् यद्वा वर्षइतिरूपनाम बहूनि
वर्षासिअन्तरमाययानिर्भितानि रूपाणि विद्वान्जानन्निन्द्रः वृत्राप्यावरकाणिरक्षाःप्रभृतीनि
इतःपूर्वमन्यैरप्रतिगतानि जघानहतवान् मधुमन्तंमधुर्वन्तंमुतमेवसोमंशिप्रिणेशोभनहनुका-
यअस्मैवीराय शत्रूणांवारयित्रेइन्द्राय पिवन्धैयातुंपहोपि हेअध्वर्योमजुहुधि ॥ १४ ॥

द्वितीयेरात्रिपर्यायेमैत्रावरुणस्यैवपातासुतमितिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच-पातासुतमिन्द्रोअ-
स्तुसोमंहन्तावृत्रमितियाज्येति ।

सैपात्रपंचदशी-

पातासुतमिन्द्रोअस्तुसोमंहन्तावृत्रं वज्रेणमन्दसानः ।

गन्तायज्ञंपरावतश्चिदच्छावसुं धीनामविताकारुधायाः ॥ १५ ॥

पातां । सुतम् । इन्द्रः । अस्तु । सोमम् । हन्तां । वृत्रम् । वज्रेण ।

मन्दसानः । गन्तां । यज्ञम् । परावतः । चित् । अच्छ । वसुः ।

धीनाम् । अविता । कारुधायाः ॥ १५ ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रः सुतमभिषुतंसोमंपातास्तु साधुपाताभवतु साधुकारिणित्वत् अतएव नलोकाव्य-
येतिषष्ठीपतिषेधाद्वितीया एवंहन्तेत्यादावपिद्रष्टव्यं तेनचसोमेनमन्दसानः माघन्वज्रेणायुधेनवृ-
त्रमावरकंशत्रुंहन्तास्तु भवतु एतदुभयार्थंपरावतश्चित् दूरदेशादपियज्ञमच्छअस्मदीर्यंयज्ञमभिग-
न्ताभवतु दूरदेशस्थोपिशीघ्रमस्मद्यज्ञेसोमपानायागच्छत्वित्यर्थः कीदृशइन्द्रः वसुःसर्वेषानिवासा-
यिता धीनांघ्यातृणांस्तोतृणांकर्मणांवाअवितारक्षिता कारुधायाःकारुणांकर्तृणांयजमानानां
धारयिता ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषादशोवर्गः ॥ १८ ॥

द्वितीयेरात्रिपर्यायेप्रशास्तुरिदंत्यदितिशस्त्रयाज्या सूत्रितंच-इदंत्यत्पात्रमिन्द्रपानमितिया-
ज्येति ।

सैपासूक्तेषोडशी-

इदंत्यत्पात्रमिन्द्रपानमिन्द्रस्यप्रियममृतमपायि ।

मत्स्यथासौमनसायैदेवंव्यस्मद्वेषोयुयवद्वंहः ॥ १६ ॥

इदम् । त्यत् । पात्रम् । इन्द्रपानम् । इन्द्रस्य । प्रियम् ।

अमृतम् । अपायि । मत्सत् । यथा । सौमनसाय । देवम् ।

वि । अस्मत् । द्वेषः । युयवत् । वि । अंहः ॥ १६ ॥

तोकस्यपुत्रस्यतनयस्यपौत्रस्यच जेपे जयार्थंसूरीनस्तोतृननोस्मानअर्धअर्धानसप्तद्वान्रुणुहि
कुरु यद्वा अर्धकारिणः शत्रूणांखंडयितुं कुरु स्मेतिपुरकः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

आत्वाहरयोवृषणोयुजानावृषरथासोवृषरश्मयोत्याः ।

अस्मत्रांचोवृषणोवज्रवाहोवृष्णेमदायसुयुजोवहन्तु ॥ १९ ॥

आ । त्वा । हरयः । वृषणः । युजानाः । वृषरथासः । वृषरश्मयः ।

अत्याः । अस्मदत्राञ्चः । वृषणः । वज्रवाहः । वृष्णे । मदाय ।

सुयुजः । वहन्तु ॥ १९ ॥

हेइन्द्र त्वात्वाहरयोश्वाः वृष्णेवर्षित्रेमदायमदकरायसोमायईदृशंसोमंपाययितुंआवहन्तु
कीदृशाअश्वाः वृषणःकामानांवर्षितारः युजानाःस्वयमेवरथेषुज्यमानाः वृषरथासःवृषाकामा-
भिवर्षकोरथोपेतितथोक्ताः वृषरश्मयः वर्षितारोरश्मयःप्रग्रहायेपांतादृशाः अत्याःसततगामि-
नःअस्मत्रांचःअस्मान्प्रत्यंचन्तोगच्छन्तःवृषणोऽनित्यतरुणाः वज्रवाहःरजादीन्यायुधानिवहन्तः
सुयुजःशोभनयोजनाः ॥ १९ ॥

अथैकोनविंशी-

आतेवृषणोवृषणोद्रोणमस्थुर्धृतप्रुपोनोर्मयोमदन्तः ।

इन्द्रप्रतुभ्यंवृषभिःसुतानांवृष्णेभरन्तिवृषभायसोमम् ॥ २० ॥ १९ ॥

आ । ते । वृषन् । वृषणः । द्रोणम् । अस्थुः । धृतप्रुपः । न ।

ऊर्मयः । मदन्तः । इन्द्र । प्र । तुभ्यम् । वृषभिः । सुतानाम् ।

वृष्णे । भरन्ति । वृषभाय । सोमम् ॥ २० ॥ १९ ॥

हेवृषन् कामानांवर्षितरिन्द्र वृषणःसेकारोयुवानःत्वदीयाअश्वाःधृतप्रुपोनोर्मयः धृतमुद-
कंसिचन्तः सामुद्राःतरंगाइवमदन्तः हृष्यन्तः मत्ताःसन्तःतेत्वदीयंद्रोणंद्रुममयंरथंआस्थुः आ-
स्थितवन्तः अतस्त्वमागच्छेतिभावः कुतइत्यतआह हेइन्द्र वृष्णेयूनेनित्यतरुणायवृषभायका-
मानांवर्षित्रेतुभ्यं वृषभिःकामाभिवर्षकैः आवज्रिःसुतानामभिपुतानांसोमानांमध्येत्वद्भागरूप-
सोमंयस्मादध्वर्षवः प्रभरन्ति प्रहरन्ति होमार्थंपणयन्ति तस्मादागच्छेत्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथैकाविंशी-

वृषासिद्विवोद्वृषभःपृथिव्यादृषासिन्धूनांदृषभस्तियांनाम् ।
दृष्णोतइन्दुर्दृषभपीपायस्त्वादूरसोमधुपेयोवराय ॥ २१ ॥

दृषा । असि । दिवः । दृषभः । पृथिव्याः । दृषा । सिन्धूनाम् ।
दृषभः । स्तियांनाम् । दृष्णे । ते । इन्दुः । वृषभ । पीपाय । स्वादुः ।
रसः । मधुपेयः । वराय ॥ २१ ॥

हेइन्द्र त्वदिवोद्युलोकस्यवृषासि हविर्भिःसेक्ताभवसि पृथिव्याःभूमेश्चवृषभः कामानांव-
र्षिता सिन्धूनांस्पन्दनशीलानांचनदीनांवृषा वर्णेणपूरयितासि तथास्तियांनांसंधीभूतानां स्थावर-
जंगमात्मनांप्राणिनांवृषभः कामानांवर्षिताभवसि यद्वा स्तियाःसंधीभूताआपःतासांवर्षितासि
वृषभकामाभिवर्षकेन्द्र वरायश्रेष्ठायदृष्णे सेक्रे तेषुर्ष्यं त्वदर्थंस्वादुर्मधुरःरसोरसनीयःप्रशस्यो-
रसवान्वारसात्मकोवा मधुपेयोमधुवत्यातव्यः इन्दुःसोमः पीपायप्याभेतेवर्धते अतस्त्वमागत्यतं-
सोमपिबेतिभावः ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

अयंदेवःसहसाजायमानइन्द्रेणयुजापणिमस्तभायत् ।
अयंस्वस्यपितुरार्युधानीन्दुरमुष्णादशिवस्यमायाः ॥ २२ ॥

अयम् । देवः । सहसा । जायमानः । इन्द्रेण । युजा । पणिम् ।
अस्तभायत् । अयम् । स्वस्य । पितुः । आर्युधानि । इन्दुः ।
अमुष्णात् । अशिवस्य । मायाः ॥ २२ ॥

देवोद्योतमानःअयमिन्दुःसोमः इन्द्रेणयुजासरूपासहजायमानः प्रादुर्भवं पणिंवणिजंग-
वामादातारं बलाख्यमहुरं पद्मा णीनांस्वामित्वात्पणिरित्युच्यते तमसुरंसहसाबलेनअस्तभा-
यत् अस्तभात् न्यरुष्यत् अपिचअयंसोमःस्वस्यधनस्वगोरूपस्यपितुःपालयितुः अशिव-
स्यासुखकरस्यचलस्यायुधानि वज्रादीनिअमुष्णादपाहरत् तदीयामायाश्रामुष्णात् हेइन्द्र त्व-
त्सारूपबलात्एतत्सोमःकृतवान् अतस्त्वमहिमाकेनवर्णयितुंशक्यतइतीन्द्रस्तुतिः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

अयमंरुणोदुपसःसुपत्नीर्यंसूर्येअदधाज्ज्योतिरन्तः ।

अयंत्रिधातुद्विविरोचनेपुत्रितेपुविन्ददृमृतंनिगूहम् ॥ २३ ॥

अयम् । अरुणोत् । उपसः । सुपत्नीः । अयम् । सूर्ये । अदधात् ।
ज्योतिः । अन्तरिति । अयम् । त्रिधातुं । द्विवि । रोचनेपुं । त्रितेपुं ।
विन्दत् । अमृतम् । निगूहम् ॥ २३ ॥

अयंसोमः उपसःउपःकालान् सुपत्नीःशोभनःपतिःपालकःसूर्योयासामुपसांतादृशीररु-
णोत् अकरोत् अयमेवसूर्येसूर्यमंडलेन्तर्मध्येज्योतिस्तेजःअदधात् निहितवान् त्रिधातुसवनत्रय-
रूपेणत्रिमकारं अयंलतारूपःसोमःद्विविद्युलोके रोचनेपुरोचमानेषु त्रितेपुतृतीयेस्थाने ततेपुवि-
स्तृतेपुदेवेपुनिगूहं नितरांगूढंअदृश्यतयावर्त्तमानं अमृतंअमृतत्वकारणं पीयूषंविन्दत्अविन्द-
त्अलभत् हेइन्द्रत्वत्साहाय्यादेवमेवंसोमःरुतवानितीन्द्रस्यस्तुतिरधिगंतव्या यद्वा इदंशब्देनइ-
न्द्रएवपराभ्यते अयमिन्द्रः उपसःशोभनपतिकाअकरोत् अयमेवसूर्येत्ज्योतिरदधात्द्विवि-
द्युलोकेरोचमानेषुत्रिस्थानगतेपुदेवेषुमध्ये अयमेवेन्द्रः त्रिधातु सवनत्रयात्मनात्रिमकारंनिगूढं
पात्रैःसंवृतं अमृतंअमरणहेतुभूतंसोमंअविन्ददलभत् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

अयंद्यावापृथिवीविष्कंभायदयंरथमयुनक्तसतरंशिमम् ।

अयंगोपृशाचर्यापृक्कमन्तःसोमोदाधारदशयत्रमुत्सम् ॥२४॥२०॥

अयम् । द्यावापृथिवी इति । वि । स्कंभायत् । अयम् । रथम् ।

अयुनक् । सतरंशिमम् । अयम् । गोपुं । शचर्या । पृक्कम् ।

अन्तरिति । सोमः । दाधार । दशंशयंत्रम् । उत्सम् ॥ २४ ॥ २० ॥

• अयंसोमः द्यावापृथिवीद्विचंपृथिवींचविष्कंभायत् विविधमस्थापयत् अपिचार्यंसोमः
सूर्येयचरथंसतरंशिमसतरंशिमिःत्रिरूपेणैतं समाश्वंसतचक्रंराअयुनक् अयोजयत् तथा-
अयंसोमः गोत्वंन्तर्मध्येपृक्कंनिष्पन्नं शच्यामस्तयासंक्लपरूपयाउत्सपुत्तरणशीलेपयःदाधार
धारपति दशयंत्रं उत्सस्यहेतुगर्भविशेषणमेतत् उत्तरणहेतुभूतैर्दशभिःचक्षुःश्रोत्रादिभिःयंत्रैरुपा-

येयुक्तं इदं च पदं त्रैलिकेन मंत्रान्तरेण व्याख्यायते—चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक् च प्राणापानौ देह इदं शरीरं । द्वौ प्रत्यं चावनुलोमौ विसर्गवितत्वं मन्वेदशयंत्रमुत्तमिति । यद्वा अयमिन्द्रः घायापृथिवी-
विष्कभायत् स्वेस्वेस्थाने स्थिते अकरोत् अयमेव सप्तार्षिं सूर्यस्परथमयुनक् अयमेवेन्द्रो गो-
प्वन्तः शच्या आत्मीयेन कर्मणा पक्वो धारयति एवं भूतेन्द्रार्थं सोमः दशयंत्रं दशसंख्याकैरेन्द्रवा-
चायवादिभिः ग्रहैर्यत्रिवैः गृह्णति रूपेण उत्संजत्तरणशीलं रसं दाधार धारयति प्रातः सवनेनेन्द्र-
वायवाद्यो दशग्रहाग्रहंते तथा च ब्राह्मणं—नयप्रातर्ग्रहाग्रहंते नवभिर्वह्निष्पवमानेस्तु वतेस्तु तेस्तोमे-
दशमं गृह्णातीति । अन्यत्रात्रातं—दशैतान ध्वर्युः प्रातः सवने ग्रहान् गृह्णातीति । तदभिप्रायेणेदं दशयं-
त्रमिति विशेषणं ॥ २४ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेष्विंशोऽवर्गः ॥ २० ॥

य आनयदिति त्रयस्त्रिंशत्सूक्तं द्वितीयं सूक्तं घृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरायं पुरतममित्येपातिनिचूत्
अधिवृनु रित्येपापादनिचूत् त्रयः सप्तकाः पादनिचूत् मध्यमः पट्टु धेदति निचूदित्युक्तलक्षणात् त्रयस्त्रिं-
शपनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः अधिवृनुः पणीनामित्येस्मिन् जेत्ये तृचे वृनुनां मतक्षास्तूयते अतः सत्तृचः तद्दे-
वताकः शिष्टास्त्रिंशदैव्यः तथा चानुक्तान्तं—य आनयत्रयस्त्रिंशद्वायत्रं पुरतममिति निचूदंत्यानुष्टुप्-
तृचेत्येव वृनुस्तक्षादैवतमिति । महाव्रतेपि निष्केवत्येभ्यस्तृचवर्जमेतत्सूक्तं तथैवपंचमारण्यकं य-
आनयत्परावतइति तिस्र उक्तमा मुञ्चरतीति ।

तत्रमथमा—

य आनयत्परावतः सुनीती तुर्वशं यदुंम् । इन्द्रः स नो युवा सर्वा ॥ १ ॥

यः । आ । अनयत् । परावतः । सुनीती । तुर्वशम् । यदुंम् ।

इन्द्रः । सः । नः । युवा । सर्वा ॥ १ ॥

य इन्द्रः तुर्वशं यदुं च एतत्संज्ञैराजानौ शत्रुभिर्दूरदेशे पक्षितौ सुनीती सुनीत्याशोभनेन नयने-
न परावतः तस्माद्दूरदेशात् आनयदानो ववाक् युवातरुणः स इन्द्रः नोस्माकंसखा भवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अविप्रेचिद्वयोदधदनाभुनां चिदर्वता । इन्द्रो जेता हिनंधनम् ॥ २ ॥

अविप्रे । चित् । वयेः । दधत् । अनाशुना । चित् । अर्वता । इन्द्रः ।
जेता । हितम् । धनम् ॥ २ ॥

अविप्रेचित् विप्रःस्तोता तद्विलक्षणेपिपुरुषे वयोन्नदधत्इन्द्रोधारयति किमुवक्तव्यंस्तोत-
रिधारयतीति सइन्द्रःअनाशुनाचित्अक्षिप्रगमनेनापिअर्वता अश्वेनहितं शत्रुपुनिहितंस्थापितं
धनंजेता जयशीलोभवति जयतेस्ताच्छीलिकस्तृन् अतोमलोकव्यधेतिपृष्ठीप्रतिषेधः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

महीरेस्यप्रणीतयःपूर्वीरुतप्रशस्तयः । नास्यक्षीयन्तुतयः ॥ ३ ॥

महीः । अस्य । प्रदानीतयः । पूर्वाः । उत । प्रदशस्तयः । न । अस्य ।
क्षीयन्ते । उतयः ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्यप्रणीतयः प्रकृष्टानीतयः प्रापणानि महीःमहोमहत्योभवन्ति उतापिचप्रश-
स्तयःप्रकृष्टाःस्तुतयःस्तोतृभिःक्रियमाणाःपूर्वीर्बिद्भ्योभवन्ति तथास्येन्द्रस्यऊतयोरक्षाःनक्षीयन्ते
नापचीयन्ते किन्तुसर्वदावधेन्तएव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सखायोब्रह्मवाहसेर्चतप्रचगायत । सहिनःप्रमतिर्मही ॥ ४ ॥

सखायः । ब्रह्मवाहसे । अर्चत । प्र । च । गायत । सः । हि । नः ।
प्रमतिः । मही ॥ ४ ॥

हेसखायः समानख्यानाःस्तोतारः ब्रह्मवाहसे ब्रह्मभिर्मर्चैर्वहनीयायमाप्तव्यायेन्द्रायअर्च-
त शस्त्राणिशंसत प्रगायतच स्तोत्राणि सहिसत्त्विवन्द्रःनोस्माकंमहीमहतीप्रमतिःप्रकृष्टाबुद्धिः
ईदृश्याबुद्धेःप्रदातेत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

त्वमेकंस्यद्वत्रहन्त्रविताद्वयोरसि । उतेदृशेयथाव्यम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

त्वम् । एकंस्य । द्वत्रहन् । अविता । द्वयोः । असि । उत । ईदृशे ।
यथा । व्यम् ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणांशत्रूणांहन्तरिन्द्र त्वंपकस्यस्तोतुःक्षयोश्चस्तोत्रोःअदितारक्षितासि सर्वेषां
स्तोतृणांरक्षकोभवसीत्यर्थः उतअपिच ईदृशेजनेप्यविताभवसि यथायादृशावयंत्ययारक्षिताव-
हुविधपुत्रपौत्राअभूम ईदृशस्यापिजनस्यत्वमेवरक्षकोनान्यइत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथपठि—

नयसीद्वतिद्विपःरुणोप्युक्थशंसिनः । नृभिःसुवीरउच्यसे ॥ ६ ॥

नयसि । इत् । ऊँ इति । अति । द्विपः । रुणोपि । उक्थशंसिनः ।

नृभिः । सुवीरः । उच्यसे ॥ ६ ॥

हेइन्द्र इत्यमेवद्विपः द्वेद्वन् अतिनयसि अस्मान्नयसितारयसि उइतिपूरकः तथाउक्थ-
शंसिनःउक्थानिशस्त्राणिशंसतःस्तोतृनस्मानरुणोपि समृद्धानकरोपि यस्मात्त्वंनृभिः स्तुतीनाने-
वृभिः पुरुषैः सुवीरःशोभनैः वीरैःपुत्रपौत्रादिभिः स्तोत्रम्पोदातव्यरूपेवइत्युच्यसे स्तूपसेअतस्तां-
नप्यस्मभ्यंमयच्छेतिशेषः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

ब्रह्माणंब्रह्मवाहसंगीर्भिःसखायमृग्मियम् । गांनदोहसेहुवे ॥ ७ ॥

ब्रह्माणम् । ब्रह्मंवाहसम् । गीःइभिः । सखायम् । ऋग्मियम् ।

गाम् । न । दोहसे । हुवे ॥ ७ ॥

ब्रह्माणंपरिवृढं ब्रह्मवाहसं ब्रह्मभिःस्तुतिरूपैर्मन्त्रैर्वहनीयं सखायंअस्माकंसखिभूतंऋग्मि-
यं ऋग्माऋचस्त्रदहं स्तुत्यर्हमित्यर्थः एवंभूतमिन्द्रं दोहसेदोगुं गांन गामिव गीर्भिः स्तुतिभिः
हुवेआह्वयामि अस्मदीयान्कामान्दोगधुम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यस्यविश्वानिहस्तयोःरुचुर्वसूनिनिहिता । वीरस्यंपृतनासहः ॥ ८ ॥

यस्य । विश्वानि । हस्तयोः । रुचुः । वसूनि । नि । हिता ।

वीरस्य । पृतनासहः ॥ ८ ॥

वीरस्यवीर्यवतः पृतनापहः पृतनाःशत्रुसेनाः तासापभिभवितुः यस्येन्द्रस्यहस्तयोः बा-
ह्वोः विश्वानिसर्वाणिद्विता दिव्यपार्थिवरूपेणद्वैधं वर्तमानानिवस्तुनियन्तइतिन्युचुः ऋपयोनि-
वरावदन्ति तमिन्द्रंहुवइतिपूर्वसंगन्धः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विदृहानिचिद्रद्विवोजनानांशचीपते । वृहमायाअनानत ॥ ९ ॥

वि । दृहानि । चित् । अद्रिद्वः । जनानाम् । शचीपते । वृह ।
मायाः । अनानत ॥ ९ ॥

हेअद्रिवः आदृणायनेनेत्यद्रिवैजः तद्वनशचीपते इन्द्र जनानांशत्रूणांदृहानिचिवदृढा-
निस्थिराण्यपि पुराणिवलानिवा विवृह विभिधि विविधमुन्मूलयेत्यर्थः हेअनानत अपह्नीभूत
सर्वोच्छ्रितेन्द्र मायाशत्रुभिर्निर्मिताः विवृह विनाशप ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तमुत्वासत्यसोमपाइन्द्रवाजानांपते । अहूमहिश्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । सत्य । सोमपाः । इन्द्र । वाजानाम् ।
पते । अहूमहि । श्रवस्यवः ॥ १० ॥ २२ ॥

हेसत्य अवितथस्वभाव सोमपाः सोमस्यपातः हेवाजानांपते अज्ञानांपालपितः एवं-
भूतहेइन्द्र श्रवस्यवः अवोन्नंआत्मनइच्छन्त्वोवयं तमुत्वा वादशंत्वामेवअहूमहि आह्वयामः स्तु-
मइत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वारिंशोऽर्चः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

तमुत्वायःपुरासिथयोवानूनंहितेधने । हव्यःसश्रुधीह्वम् ॥ ११ ॥

तम् । ऊँ इति । त्वा । यः । पुरा । आसिथ । यः । वा । नूनम् ।
हिते । धने । हव्यः । सः । श्रुधि । ह्वम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र तमुन्वा तमेवतां स्तुमइतिशेषः यस्त्वं पुरापूर्वस्मिन्काळे हव्योह्वातव्यःआसिथ बभू-
विथधनलाभार्थं योवायश्चत्वं हिते शत्रुपुनिहितेधनेनिमित्तभूतेसति नूनमद्यापिहव्योह्वातव्यो-
बभूविथ सत्वमस्मदीयंहवंस्तोषंश्रुधि शृणु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

धीमिर्स्वीन्द्रिर्वतोवाजाँइन्द्रश्रवाय्यान् । त्वयाजेष्महितंधनम् ॥ १२ ॥

धीमिः । अर्वतुःश्रिः । अर्वतः । वाजान् । इन्द्र । श्रवाय्यान् ।

त्वया । जेष्म । हितम् । धनम् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र धीमिः स्तुतिभिः त्वद्विषयाभिःप्रोतेनत्वयाअनुगृहीतावयंअवंद्विरस्मदीयैरश्वैः
अर्वतः शत्रुसंबन्धिनोश्वानश्रवाय्यान् श्रवणीयान् प्रशस्यान्वाजान् अन्नानिच हितंशत्रुपुनि-
हितंधनंच जेष्म त्वदनुग्रहान्जयेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अमूर्वीरगिर्वणोमहाँइन्द्रधनेहिते । भरेवितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

अमूर्ः । ऊँ इति । वीर । गिर्वणः । महान् । इन्द्र । धने । हिते ।

भरे । वितन्तसाय्यः ॥ १३ ॥

हेवीर विविधैरयितःशत्रूणां हेगिर्वणोगीर्भिवननीयेन्द्र हितेशत्रुपुनिहितेधनेनिमित्तभू-
तेसति महान्प्रवृद्धस्त्वं भरेसंग्रामेवितंतसाय्यः शत्रूणांजेताभूः तंतसइतिघातुःजयार्थःकंडूदौ
पठ्यते तस्मात्स्युपसृष्टादीणादिकःकर्त्तरिआप्यप्रत्ययः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

घातंऊतिरमित्रहन्मक्षुजवस्तुमासंति । तयानोहिनुहीरथम् ॥ १४ ॥

या । ते । ऊतिः । अमित्रहन् । मक्षुजवःःःतमा । असंति । तया ।

नः । हिनुहि । रथम् ॥ १४ ॥

हेअमित्रहन् अमित्राणांशत्रूणांहन्तरिन्द्र तेत्वदीयामक्षुजवस्तमा अतिशयेनशीघ्रजवा
याऊतिर्गतिःअसतिअस्ति तयागत्यानोस्माकरंथंहिनुहि पेरय शत्रुजयार्थशीघ्रंगमय ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

सरथेनरथीतमोस्माकेनाभियुग्वना । जेपिजिष्णोहितंधनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥

सः । रथेन । रथिदंतमः । अस्माकेन । अभियुग्वना । जेपि ।

जिष्णो इति । हितम् । धनम् ॥ १५ ॥ २३ ॥

हेजिष्णो जयशीलेन्द्र रथीतमः अतिशयेनरथीमहारथः सत्वंअस्माकेन अस्मदीयेन अ-
भियुग्वना अभियोक्ताशत्रूणामभिभविवारथेन हितंशत्रुपुनिहितंधनंजेपि अस्मदर्थजम् ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थसप्तमेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथषोडशी-

यएकइत्तमुष्टुहिकृष्टीनांविचर्षणिः । पतिर्जुज्ञेचर्षकतुः ॥ १६ ॥

यः । एकः । इत् । तम् । ऊँ इति । स्तुहि । कृष्टीनाम् ।

विचर्षणिः । पतिः । जुज्ञे । चर्षकतुः ॥ १६ ॥

विचर्षणिर्विशेषेणसर्वस्यद्रष्टा वृषकतुर्वर्षकर्मायिन्द्रः एकइव एकएव कृष्टीनांपजानांप-
तिरधिपतिर्जुज्ञे अजापत नान्यःकश्चिद् समुत्तयेवेन्द्रहेस्तोतःस्तुहि ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

योगृणतामिदासिथापिरूतीशिवःसखा । सत्वंनेन्द्रमृळ्य ॥ १७ ॥

यः । गृणताम् । इत् । आसिथ । आपिः । ऊनी । शिवः ।

सखा । सः । त्वम् । नुः । इन्द्र । मृळ्य ॥ १७ ॥

हेन्द्र यस्त्वं ऊतीऊत्या रक्षयांशिवःसुखकरः अतएवसखामिवभूतश्चसन् गृणतामिदं
स्तुवतामस्माकमेवआपिर्वधुरासिथ पुराचभूविथ सतादशस्त्वं नोस्मान्इदानींमृळ्य सुखय ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

धिष्ववज्रंगर्भस्त्योरक्षोहत्यापवज्जिवः । सासहीष्ठाअभिस्पृधः ॥ १८ ॥

धिष्व । वज्रम् । गर्भस्त्योः । रक्षःहत्याय । वज्जिष्वः ।

सासहीष्ठाः । अजि । स्पृधः ॥ १८ ॥

हेवज्जिवः बज्रवनिन्द्र गभस्तपोरात्मीपयोर्हस्तयोर्वज्रकुलिशंधिष्व धारय किमर्थं रक्षो-
हृत्याय रक्षसांहननार्थं पृत्वाच स्पृधःस्पर्धमानाःअभि अभिगंत्रीरासुरीःसेनाः सप्तहीठाः
अत्यर्थमभिभव ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

प्र॒रने॑र॒यीणां॑ यु॒जं॑ स॒खायं॑ की॒रि॒चो॒र्दन॑म् । ब्रह्म॑वाहस्तमं हुवे ॥ १९ ॥

प्र॒त्नम् । र॒यीणा॑म् । यु॒जं॑म् । स॒खाय॑म् । की॒रि॒श्चो॒र्दन॑म् ।
ब्रह्म॑वाहःऽतमम् । हु॒वे ॥ १९ ॥

मत्नं चिरंतनं सर्वेषामायं रयीणां धनानां युजं योजयित्वा दातारं सखायं मिश्रभूतं कीरि-
चोदनं कीरीणां स्तोत्रुणां चोदयित्वा ब्रह्मवाहस्वर्गं अतिशयेन ब्रह्मभिर्भवेर्वहनीयं एवं विधमिन्द्रं
हुवे आहुयामि ॥ १९ ॥

अथाविंशी-

स॒हिवि॑श्वानि॒पाथि॑वाँ॒ एको॑वसू॒निप॑त्यंते । गि॒र्वण॑स्तमो॒ अधि॑गुः ॥ २० ॥ २४ ॥

सः । हि । विश्वा॑नि । पा॒थि॑वा । ए॒र्कः । वसू॑नि । प॒त्यंते ।
गि॒र्वणः॑ऽतमः । अधि॑गुः ॥ २० ॥ २४ ॥

सहि सखन्विन्द्रः विश्वानि सवांगिपाथिवा पृथिव्यां भवानि वसुनि धनानि एक एव पत्यते
इष्टि नान्यः कश्चिद पत्यति रेश्वर्यकर्मा कीदृशा इन्द्रः गिर्वणस्तमः अतिशयेन गीर्भिः स्तुतिभिः संभ्र-
जनीयः अधिगुरपृतगमनः अपतिहतगविरित्यर्थः ॥ २० ॥

॥ इविचतुर्थं त्यसममेचतुर्विशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथैकविंशी-

स॒नो॑नि॒पु॒न्द्रि॒रापृ॑ण॒काम॑वा॒र्जेमि॑र॒श्विभिः॑ । गो॒म॒न्दि॒र्गो॒पते॑ धृ॒पत् ॥ २१ ॥

सः । नः । नि॒युत्॑ऽभिः । आ । पृ॒ण । का॒मम् । वा॒र्जे॑भिः ।
अ॒श्वि॑ऽभिः । गो॒म॒त्त॑ऽभिः । गो॒ऽप॒ते॑ । धृ॒पत् ॥ २१ ॥

हेगोपते गवांपालपितः सत्त्वंनोस्माकंकामंनिपुद्भिर्वंडवाभिः धृपवृष्टंदारिद्र्यनाशनसम-
र्थयथाभवतितथाआपृणापूरय यद्वा धृपद्वितीन्द्रविशेषणं शत्रूणांधपंकस्त्वमित्यर्थः तथागोम-
द्भिर्वंडुभिर्गोभिर्मुकैःअश्विभिःबहुभिरश्वैरुपैतवाजैरन्वैश्च अस्पदीयंकाममापूरय ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

तद्द्वौगायसुतेसर्चापुरुहूतायसत्त्वे । शंयद्भवेनशाकिने ॥ २२ ॥

तत् । वः । गाय । सुते । सर्चा । पुरुहूताय । सत्त्वे । शम् ।

यत् । गेवं । न । शाकिने ॥ २२ ॥

हेस्तोतारोवोषुपंसुतेअभिपुतेसोभेसति पुरुहूतायबहुभिर्यजमानैराहूताय सत्त्वे शत्रू-
णांसादयिन्ने धनानांवासनिवेदात्रेइन्द्राय तवस्तोत्रंसचा सह संहताभूत्वा गायगायत यवस्तोत्रं
शाकिनेशक्तिमतेइन्द्राय शंसुत्वकरंभवति गवेनयथागवेयवसंसुत्वकरं भवति तद्वदित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

नघावसुर्नियमतेदानंवाजस्यगोमंतः । यत्सीमुपश्रवाद्गिरः ॥ २३ ॥

न । घ । वसुः । नि । यमते । दानम् । वाजस्य । गोमंतः ।

यत् । सीम् । उप । श्रवत् । गिरः ॥ २३ ॥

वसुर्वांसपितासइन्द्रः गोमतोबहुभिर्गोभिर्मुकस्यवाजस्यान्नस्यवत्स्यवा दानंप्रदानं नघ
नखलु नियमते नियच्छति उपरतं करोति यद्यदि सींसर्वतः गिरःअस्पदीयाःस्तुवीः उपश्रवत् उ-
पशृणुयात् स्तोत्रश्रवणेसति सर्वदाददातीत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

कुवित्संस्यप्रहिञ्जंगोमन्तंदस्युहागमत् । शचीभिरपनोवरत् ॥ २४ ॥

कुविन्संस्य । प्र । हि । व्रजम् । गोमन्तम् । दस्युहा ।

गमत् । शचीभिः । अप । नः । वरत् ॥ २४ ॥

कुविन्सस्य कुविद्दुशःस्यतिहिनस्तीतिकुवित्सोनामकश्चित्तस्यस्वभूतं गोमंतं बहुभिर्गोभि-
र्मुकं व्रजंगोष्ठं दस्युहादस्यूनामुपक्षपयितृणांहन्तेन्द्रः प्रगमत् प्रकर्षेणगच्छति हियस्मादेवंतस्मा-
दशचीभिराःमोयैः कर्मभिः प्रज्ञाभिर्वा नोस्माकंतागाः अपवरत् निगूढास्ताअपावृणोत् ॥ २४ ॥

अथपंचविंशी—

इमाउत्वाशतक्रतोभिप्रणोनुवुर्गिरः । इन्द्रवत्संनमातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । शतक्रतो इति शतः क्रतो । अभि । प्र ।

नोनुवुः । गिरः । इन्द्र । वत्सम् । न । मातरः ॥ २५ ॥ २५ ॥

हे शतक्रतो बहुविधकर्मन् बहुविधपत्न्येन्द्र त्वात्वामभिइमाअस्मदीयागिरः स्तुतयः प्रणो-
नुवुः प्रकर्षेण पुनः पुनर्गच्छन्ति नौतिरन्नगतिकर्मा तत्रदृष्टान्तः—वत्संनमातरः यथा मातरोगावो-
गृहे वर्तमानं वत्संशीघ्रमभिगच्छन्ति तद्वत् यद्वास्मदीयावाचस्त्वां अभिनो नुवुः अभितः शब्दयन्ति
स्तुवन्ति यथा गावो वत्समभिलक्ष्य हंभारवं कुर्वन्ति तद्वत् ॥ २५ ॥

॥ इति चतुर्थं स्पष्टमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषड्विंशी—

दूणाशंसख्यं तव गौरसि वीरगव्यते । अश्वो अश्वायते जव ॥ २६ ॥

दुःशनशम् । सख्यम् । तव । गौः । असि । वीर । गव्यते ।

अश्वः । अश्वयते । जव ॥ २६ ॥

हे इन्द्र तवत्वदीयंसख्यंसखित्वं दूणाशं दुर्नाशं नाशयितुमशक्यं अतिदृढमित्यर्थः अतो-
हे वीर वीरयितरिन्द्र गव्यते गामात्मनश्च उते त्वं गौरसि गवांप्रदाता भवसि उपचाराकारणे कार्य-
शब्दः तथा अश्वायते अश्वानात्मनश्च उते अश्वो भव अश्वप्रदो भवसि ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशी—

समन्दस्त्राह्यन्धसो राधसे तन्वा महे । नस्तो तारं निदेकरः ॥ २७ ॥

सः । मन्दस्त्र । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा । महे । न ।

स्तो तारम् । निदे । करः ॥ २७ ॥

हे इन्द्र सतादशस्त्वं अन्धसः सोमस्य पानेन दृष्टया तन्वा आत्मीयेन शरीरेण मन्दस्त्र मोदस्व
किमर्थं महे महते राधसे धनार्थं हि पूरणः अपि च त्वदीयंस्तो तारं निदे निदे निदकापतस्य वशं न करः न-
कुर्याः ॥ २७ ॥

अथाष्टाविंशी-

इमाउत्वासुतेसुतेनक्षन्तेगिर्वणो गिरः । वत्संगावोनधेनवः ॥ २८ ॥

इमाः । ऊँ इति । त्वा । सुतेऽसुते । नक्षन्ते । गिर्वणः ।

गिरः । वत्सम् । गावः । न । धेनवः ॥ २८ ॥

हेगिर्वणोमीर्भिवननीपेन्द्र सुतेसुतेसोमेभिपुतेभिपुतेसति इमाअस्मदीपागिरःस्तुतयःत्वा
त्वांनक्षन्ते व्यामुवन्ति धेनवोदोग्ध्यः गावोन गावइव वत्सं तायथाशीर्भंवांसंव्यामुवन्तितद्वय
उपूरणः ॥ २८ ॥

अथैकोनविंशी-

पुरुतर्मपुरुणांस्तोतृणांविवाचि । वाजेभिर्वाजयताम् ॥ २९ ॥

पुरुऽतर्मम् । पुरुणाम् । स्तोतृणाम् । विश्वाचि । वाजेभिः ।

वाजऽयताम् ॥ २९ ॥

हेइन्द्र पुरुतर्मपुरुणांबहूनांशत्रुणांत्वर्मायतारंगल्पयितारंत्वां पुरुणांबहूनांस्तोतृणांअ-
स्माकंस्तुतिःप्रामोत्वितिशेषः कीदृशानां विवाचिविधाः स्तुतशस्त्रात्मिकावाचःयस्मिन्यज्ञेत-
स्मिनवाजेभिर्वाजेर्हंविर्लक्षणैरनैर्वाजयतांवाजवन्तंवेगवन्तंवलवन्तंवात्वांकुर्वताम् ॥ २९ ॥

अथत्रिंशी-

अस्माकमिन्द्रभूतुतेस्तोमोवाहिष्ठोअन्तमः । अस्मान्वायेमहेहिनु ॥ ३० ॥

अस्माकम् । इन्द्र । भूतु । ते । स्तोमः । वाहिष्ठः । अन्तमः ।

अस्मान् । राये । महे । हिनु ॥ ३० ॥

हेइन्द्र वाहिष्ठोवोद्भूतमःअस्माकंस्तोम स्तोत्रैतवअन्तमःअन्तिकतमोभूतुभवतु त्वंचास्मान्
महेमहते रायेधनायहिनुमेरय ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशी-

अधिबुवुःपणीनांवर्षिष्ठेमूर्धन्नस्थात् । उरुःकञ्जोनगाङ्ग्यः ॥ ३१ ॥

अधि । बुवुः । पणीनाम् । वर्षिष्ठे । मूर्धन् । अस्थात् । उरुः ।

कञ्जः । न । गाङ्ग्यः ॥ ३१ ॥

चतुर्नामपणीमांतक्षा तत्सकाशाङ्गधनोभरद्वाजः तदीयंदानमनेनतृचेनास्तौव एतच्चम-
मुनास्मर्येते—भरद्वाजःक्षुधार्तस्तुसपुत्रोनिर्जनेवने । यद्द्वीर्गाःप्रतिजमाहबृवोस्तक्षणोमहायशाइति ॥
पणनात्पणयोवणिजःएतत्संज्ञाअसुरावा तेषांतक्षाचतुःषष्टिभूमूर्धनमूर्धनिमूर्धवदुच्छ्रितेस्थलेअभ्य-
स्थाव अधिष्ठितोभूव गांग्यः मंगायाःकूलेउज्जतेभवः कक्षोन कक्षइव उरुविस्तीर्णःसन्जातितो-
हीनोविदावृत्वावसर्वप्रश्रेष्ठोभवतीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

अथद्वाविंशी—

यस्यवायोरिवद्रवद्भद्रारातिःसहस्रिणी । सद्योदानायमंहते ॥ ३२ ॥

यस्य । वायोःइदं व । द्रवत् । भद्रा । रातिः । सहस्रिणी ।

सद्यः । दानाय । मंहते ॥ ३२ ॥

वायोरिवद्रवत्क्षिप्रगामिनोयस्यबृवोः भद्राकल्याणी सहस्रिणीसहस्रसंख्यायुक्ता राति-
दानंराघःस्तुतिसमयेएवदानापदानकामाययाचमानाय मसंमंहतेअपेक्षितं धनंदाति तंबृवुमि-
तिउत्तरस्यावृचिसंबन्धः ॥ ३२ ॥

अथत्रयस्त्रिंशी—

तत्तमुनोविश्वेअर्येआसदागृणन्तिकारवः ।

बृवुंसहस्रदातमंसूरिसहस्रसातमम् ॥ ३३ ॥ ३३ ॥

तत् । सु । नः । विश्वे । अर्यः । आ । सदा । गृणन्ति । कारवः ।

बृवुम् । सहस्रइडातमम् । सूरिम् । सहस्रइसातमम् ॥ ३३ ॥ ३६ ॥

तत्तंबृवुनोस्मदीयाःविश्वेसर्वेअर्यःस्तुतीनामोरयितारःकारवः स्तोतारः सुसुष्टुआगृणन्ति
अभिगृणन्ति अभिष्टुवन्ति कीदृशं सहस्रदातमंअतिशयेनसहस्रसंख्यस्यधनस्यदातारं सूरिप्राप्तं
यद्वा मेरपितारंसहस्रसातमं अतिशयेनसहस्रसंख्यस्यस्तोत्रस्यधनस्यवासंभकारं ॥ ३३ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेषड्विंशोवर्गः ॥ २६ ॥

त्वामिद्धीतिचतुर्दशार्चतीयेसूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्यशंभोरार्षमैन्द्रं प्रथमावृत्तीयाद्याअयुजो-
बृहत्यः द्वितीयाचतुर्थ्याघायुजःसतोबृहत्यः तथाचानुक्तान्तं—त्वामिद्धिप्लूनापागाथमिति । सू-

कविनिघोषोत्संगिकः यदिज्योतिष्टोमोबृहत्पृष्ठः स्यात्तदानीं निष्केवल्यस्य आद्यः प्रगाथः स्तोत्रियः
स्र्वितं च—यद्युवैबृहत्त्वामिद्धिहवामहइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येअयंपगाथःशंसनीयः तथैवपं-
चमारण्यकेस्र्वितं—त्वामिद्धिहवामहेत्वंसोहिचेरवइति बृहत्स्वोविद्यानुरूपाविति ।

तत्रप्रथमा—

त्वामिद्धिहवामहेसातावाजस्यकारवः ।

त्वांष्ट्रेष्विन्द्रसत्पातंनरस्त्वांकाष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥

त्वाम् । इत् । हि । हवामहे । साता । वाजस्य । कारवः ।

त्वाम् । ष्ट्रेषु । इन्द्र । सत्सर्पतिम् । नरः । त्वाम् ।

काष्ठासु । अर्वतः ॥ १ ॥

कारवः स्तोतारोवयं वाजस्यान्नस्यसातासातौसंभजनेनिमित्तभूतेसति हेइन्द्र त्वामिद्धि
त्वामेव हवामहे स्तुतिभिराह्वयामः हेइन्द्र सत्पातिं सत्पांसात्पितारं श्रेष्ठंत्वानरः अन्येषामनुप्याः
वृत्रेष्वारकेपुशत्रुपुसत्सुहवन्ते आह्वयन्ति वज्रयार्थं अपिच अर्वतोश्वस्यसंबन्धिनीषुकाष्ठासु
यत्राश्वःकान्वातिष्ठति तासुकाष्ठासुसंमामेषुयुद्धकामाश्रत्वामेवाह्वयन्ति अतोवयंत्वामेवाह्वयाम-
इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्वंनश्चित्रवज्रहस्तधृष्णुयामहःस्तवानोअद्विवः ।

गामश्वैरर्ध्यामिन्द्रसंकिरमृत्रावाजंनजिग्युपै ॥ २ ॥

सः । त्वम् । नः । चित्र । वज्रहस्त । धृष्णुः । यामहः ।

स्तवानः । अद्विवः । गाम् । अश्वम् । र्ध्याम् । इन्द्र ।

सम् । किर । मृत्रा । वाजम् । न । जिग्युपै ॥ २ ॥

हेचित्र चापनीय वज्रहस्त वज्रबाहो अद्विवः वज्रवन् यदा आहृणात्यनेनेत्यद्विरशनिः
सद्वन् एवंभूतइन्द्र धृष्णुयाधृष्णुः शत्रूणांपर्षपिता महोमहान्सातादृशस्त्वं स्तवानोस्माभिःस्तू-
यमानः सन् गार्ध्यंरथवाहनमश्वंचसंकिर सम्यक्प्रपच्छ जिग्युपे जितवते पुरुषाय भोगार्थं
सत्रामहत्प्रभूतं वाजंन अन्नपिब यथाशत्रून्जितवतेभोगार्थंचहुर्नप्रपच्छसितदत्त् ॥ २ ॥

महाव्रते निष्केवल्येयः सत्राहेत्यादिसूक्तशेषः शंसनीयः सत्यवेहि—यः सत्राहाविचर्षणि-
तिशेषोऽयंते अस्तुहर्षतद्वित्सुक्तेइति । चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेयः सत्राहेत्रिमगाथोऽत्रेक-
ल्पिको नुरूपः सूत्रितंच—यः सत्राहाविचर्षणिः स्वादोरित्याविषुवतइति ।

प्रगाथेप्रथमासूक्तेतृतीया—

यः सत्राहाविचर्षणिरिन्द्रं तं हूमहेवयम् ।

सहस्रमुष्कतुर्विष्टम्णसत्सपते भवामसमस्तुन्नोवृधे ॥ ३ ॥

यः । सत्राहा । विचर्षणिः । इन्द्रं । तम् । हूमहे । वयम् ।

सहस्रमुष्क । तुर्विष्टम्ण । सत्सपते ॥ भवाम । समस्तुत्सु ।

नः । वृधे ॥ ३ ॥

यः इन्द्रः सत्राहा महतांशत्रूणांहन्ता विचर्षणिर्विशेषेणसर्वस्यद्रष्टा तमिन्द्रं वयं हूमहे स्तुतिप-
देराह्वयामः उत्तरार्धः प्रत्यक्षरुवः हेसहस्रमुष्कः सहस्रशोफ यांकांचक्षिपंसंभवन्निन्द्रः भोगलो-
त्सुपतया स्वशरीरेपर्वणिपर्वणिशोफानससर्जेतिकौपीतकिभिराम्नातं तदभिप्रायेणदंसंबोधनं हेतु-
विष्टम्ण बहुधन सत्पते सतांपालयितरिन्द्र समस्तुसंग्रामेषु नोस्माकंवृधेवधनायभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

बाधसे जनान् वृषभा इव मन्युना घृषी मीह्वे ऋचीपम् ।

अस्माकंबोधयितामहाधने तनूषु अप्सु सूर्ये ॥ ४ ॥

बाधसे । जनान् । वृषभा इव । मन्युना । घृषी । मीह्वे । ऋचीपम् ।

अस्माकम् । बोधि । आविता । महाधने । तनूषु । अप्सु । सूर्ये ॥ ४ ॥

हेऋचीपम् ऋचात्मम् ऋक्याइशंत्संप्रतिपादयवितादृमूपेन्द्र घृषीशत्रूणांषर्षकेबाधकेमी-
ह्वेसंग्रामेजनान् अस्मदीयान्शत्रून् वृषभेव वृषभेभेव बलवतामन्युनाकोधेनबाधसे बाधस्व तथा
महाधने महतोभनस्यनिमित्तभूतेसंग्रामेच अस्माकमवितासक्षिताबोधि बुध्पस्व रक्षितृत्वेनात्मानं-
नजानीहि रक्षकोभवेतियावत् किमर्थं तनूषुवनयेषुअप्सुइकेषुसूर्येचलन्ध्येषुसत्सु एतेपान्त्राभा-
र्थसूर्यस्यालाभसंदर्शनंतदर्थमित्यर्थः ॥ ४ ॥

चातुर्विंशिकेहनिमाध्यंदिनसवनेत्रासणाच्छंसिनःइन्द्रज्येष्ठंनआभरेतिमगाथोवैकल्पिकोनु-
त्पः सूत्रितं च—इन्द्रज्येष्ठंनआभरात्वासहसमाशतमिति ।

तत्रप्रथमासूक्तेपंचमी—

इन्द्रज्येष्ठंनआभरंओजिष्ठंपपुंरिश्रवः ।

येनेमेचित्रवज्रहस्तरोदसीओसेसुशिप्रः ॥ ५ ॥ २७ ॥

इन्द्रं । ज्येष्ठम् । नः । आ । भर । ओजिष्ठम् । पपुंरि । श्रवः । येने ।

इमे इति । चित्र । वज्रहस्त । रोदसी इति । आ । उमे इति ।

सुशिप्र । प्राः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र ज्येष्ठंनशस्यतमं ओजिष्ठंओजस्वितमं अतिशयेनवटकरं पपुरिपूरकंश्रवोन्नंनोस्म-
भ्यंआभर आहर मयच्छ हेचित्र चापनीय वज्रहस्त वज्रबाहो हेसुशिप्र शोभनहनुक एवंभूत
हेइन्द्र येनात्नेनइमेपरिदृश्यमानेउभरोदसीद्यावापृथिव्यौआमाः आपूरयसि तदन्नमाभरेत्यन्व-
यः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थंस्तपस्यमेसष्टविशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी—

त्वामुग्रमवंसेचर्पणीसहंराजंदेवेषुहूमहे ।

विश्वासुनोविथुरार्पिन्दनावंसोमित्रान्सुपहान्कृधि ॥ ६ ॥

त्वाम् । उग्रम् । अवंसे । चर्पणिंसहम् । राजन् । देवेषु । हूमहे । विश्वा । सु ।

नः । विथुरा । पिन्दना । वसो इति । मित्रान् । सुहान् । कृधि ॥ ६ ॥

हेराजन् राजमानेन्द्र देवेषुदेवानामध्ये उग्रगुणंवलं चर्पणीसहं चर्पणीनांशत्रुभूतानां
प्रजानामभिभवितारंत्वां अवसेरक्षणाय हूमहे आह्वयामः त्वंविश्वा सर्वाणि पिन्दना पिन्द-
नानि रक्षांसि पिहितं अव्यकंशब्दयन्तइतिपिन्दनानि पृषोदरादिः तानि सु सुष्ठु विथुरा व्य-
थितानि बाधितानि कुरु हेवसो वासकेन्द्र नोस्मदीयानमिभ्रान्शत्रूंश्च सुपहानसुखेनाभिभ-
वितुंशक्यान्कृधि कुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यार्दन्द्रनाहुंपीष्वौओजोनृम्णंचकृष्टिपुं ।

यद्वापञ्चक्षितीनांद्युम्नमामंसत्राविश्वानिपौस्यां ॥७॥

यत् । इन्द्र । नाहुंपीषु । आ । ओजः । नृम्णम् । च । कृष्टिपुं । यत् ।
वा । पञ्च । क्षितीनाम् । युम्नम् । आ । ञ् । सत्रा । विश्वानि । पौस्यां ॥७॥

हेन्द्र नाहुपीषु नहुपइतिमनुष्यनाम तत्संबन्धिनीपुकृष्टिपुमजासु आकारःसमुच्चये य-
ञ्चओजोबलनृम्णधनंचविपते यद्वा यच्चपंचपंचानांक्षितीनां निषादपंचमाश्वत्वारोवर्णाःपंचक्षि-
तयः तेषांस्वरूपं युम्नंघोतमानमन्नं तत्सर्वमस्मभ्यंआभराहर प्रयच्छ तथासत्रामहान्तिविश्वानि
निसर्वाणिपौस्यानिबलानिचास्मभ्यंआहर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यद्वातृक्षौर्मघवन्दुसावाजनेपत्पूरीकच्चृष्ण्यम् ।

अस्मभ्यंताद्विरीहिसन्नुपाह्येमित्रान्पृत्सुतुर्वणे ॥ ८ ॥

यत् । वा । तृक्षौ । मघ ६वन् । दुक्षौ । आ । जने । यत् । पूरी ।
कत् । च । चृष्ण्यम् । अस्मभ्यम् । तत् । विरीहि । सम् । तृक्षसह्ये ।
अमित्रान् । पृत्सु । तुर्वणे ॥ ८ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र तृक्षौएतत्संज्ञैराजनि यद्वा यच्चबलंविद्यतेदुसावाद्रुक्षौच एतत्संज्ञे
चजनेयदलमस्ति पूरीएतत्संज्ञेनृषेचयत्कच्चयत्किंचनवृष्ण्यंवीर्यंविद्यते तत्सर्वमस्मभ्यंस्तोतृष्ण्यः
सम्यग्विरीहि प्रयच्छ कदा नृषोऽनृषिषोऽद्भुभिःसोऽव्येयुदेपवृत्ते किमर्थं पृत्सुपृतनासुसंगामेषु
अभिधानशान्नतुर्वणेतुर्वितुंर्हिसितुं ॥ ८ ॥

चातुर्वैशिकेहेनिनिष्केवल्पेइन्द्रविधात्वि विवैरूपस्यसाममगायःशंसनीयः स्रपितंच-इ-
न्द्रविधातुशरणंत्वमिन्द्रमूर्तिंष्विति ।

तत्रमथमास्केनवमी-

इन्द्रंत्रिधातुशरणंत्रिवरुथंस्वस्तिमत् ।

छर्दिर्यच्छमघवन्ममह्यं चयावयादिद्युमेभ्यः ॥ ९ ॥

इन्द्रे । त्रिधातुं । शरणम् । त्रिद्वह्वयम् । स्यस्तिदमत् ।
 छर्दिः । यच्छ । मघवतुदभ्यः । च । मसम् । च । यवय । दियुम् ।
 एभ्यः ॥ ९ ॥

हेन्द्र विधातु विप्रकारंविभूमिकंत्रिवह्वयंत्रयाणांशीतातपवर्षाणांवारकंस्वस्तिमत् अवि-
 नाशयुक्तं छर्दिःछदिमत् आच्छादनयुक्तं एवंगुणविशिष्टंशरणंमृहंमघवद्व्यश्वमघंहविर्लक्षणंध-
 नंवद्व्यश्वास्मदीयेभ्यःससंभरद्वाजायचयच्छ देहि अपिचएभ्यःसकाशात् दियुं शत्रुपेरितं प-
 योतमानमायुधंयवय पृथक्करु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येगव्यतामनंसाशत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्तिधृष्णुया ।
 अर्धस्मानोमघवन्निन्द्रगिर्वणस्तनूपाअन्तमोभव ॥१०॥२८॥
 ये । गव्यता । मनसा । शत्रुम् । आदभुः । अभिप्रघ्नन्ति । धृष्णुया ।
 अर्ध । स्म । नः । मघवन् । इन्द्र । गिर्वणः । तनूपाः । अन्तमः ।
 भव ॥ १० ॥ २८ ॥

येजनाः गव्यताशत्रुणांमादच्छतामनसायुक्ताःसन्तःशत्रुंशातपिवारं वैरिणंआदभुरहिंसिपुः
 येचधृष्णुयाधृष्णवःधृष्टाःसन्तःअस्मानभिलक्ष्यप्रघ्नन्ति मकर्षेणहिंसन्ति हेमघवन् धनवन् गिर्वणो-
 गिरांसंभकरिन्द्र अर्धस्म अस्मिन्काले तेभ्यःसकाशात्नोस्माकंतनूपाः तनूनांशरीराणारक्षिता
 सन् अन्तमःअन्तिकतमोभव ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथेकादशी-

अर्धस्मानोवृधेभवेन्द्रनापमंवापुधि ।
 पदन्तरिक्षेपतयन्तिपर्णिनोद्विद्यवस्तिग्ममूर्धान ॥ ११ ॥
 अर्ध । स्म । नः । वृधे । भव । इन्द्र । नापम् । अत्र । युधि ।
 यत् । अन्तरिक्षे । पतयन्ति । पर्णिनः । द्विद्यवः । तिग्ममूर्धानः ॥११॥

अथचतुर्दशी-

सिन्धूर्निवप्रवृणआंशुयायतोयदिवलोशमनुष्वणि ।

आयेवेयोनवर्ततत्यार्मिपिगृभीतावाहोर्गवि ॥ १४ ॥ २९ ॥

सिन्धूर्नुद्व । प्रवृणे । आंशुः । या । यतः । यर्दि । क्लोशम् । अनु ।

स्वर्नि । आ । ये । वर्यः । न । वर्ततति । आर्मिपि । गृभीताः ।

वाहोः । गर्वि ॥ १४ ॥ २९ ॥

उक्तस्यैवार्थस्य अतिशयप्रतिपादनार्थं प्रवणेनिप्रदेशे सिन्धूनिव स्यन्दमानानदीरिव आ
शुया आशुशोभंयतो गच्छतो भवान् हे इन्द्र यदि चोदयासे मे रयसि कदाहोशमनुक्कोशमिति भय
नाम भयमनुक्ष्यस्व निस्वने आक्रोशे सति कीदृशास्तेऽवाः बाहोर्वाहुमूलयोगृभीताः कक्ष्य-
पावद्भयेऽवाः गविगोरूपेऽधने जेतव्ये सति आवर्तवति पुनः पुनरावर्तन्ते आमिपि आमिषे भसि
ग्रहीतव्ये सति वयो न यथारयेनादयः पक्षिणः पुनः पुनरावर्ततेतद्वत् एवंभूतान् भवान् भयेन क्रोशे स-
तिपदात्वं मे रयसि तदानीमस्मदीयेभ्यः छर्दिः प्रयच्छे तिस्रन्धः यद्यपि ऋषेर्मुक्षे प्रसकिर्नास्ति त-
थापिराजपुरोहितत्वेन राजकीयानां पुरुषाणां जयः माध्यं दइति न कश्चिद्विरोधः ॥ १४ ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेषु कोनार्विशोऽवर्गः ॥ २९ ॥

स्वादुरिति एकविंशत्तद्वचनचतुर्थसूक्तं भरद्वाजपुत्रस्य गर्गस्यार्थं प्रस्तोक इति त्रयोपात्रिष्टुप् दशा-
शानित्यनुष्टुप् दशरथानि तिगायत्री महिराध इति द्विपदाद्येकादशका युजानो हरित इत्येपावृहती
द्विषष्ट्यध्विग्या इति जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः आदितः पंचानां सोमो देवता अगव्युतिक्षेत्रमित्यर्थं चंप्र-
मपादे देवा उत्तरस्य भूमिः तृतीयस्य बृहस्पतिः चतुर्थस्येन्द्रः प्रस्तोक इत्याद्याश्चतस्रः षंजपपुत्रस्य
राज्ञोदानस्तुतिरूपत्वात् तद्देवताकाः वनस्पतेर्षीदुंग इत्ययं तृचोरथदेवत्यः उपश्वासयेति तृचोर्दुभि-
देवत्यः समभ्यवर्णा इत्यर्थं वैश्वेन्द्रः शिष्टा इन्द्रदेवताकाः तथा चानुक्रान्तं—स्वादुरेकाविंशद्गर्गः पंचा-
दौसौभ्योगव्युत्पर्थे चोर्लिंगो कदेवतः प्रस्तोक इति त्रिष्टुबनुष्टुप् गायत्री द्विपदा सार्जयस्य प्रस्तोकस्य
दानस्तुतिः परोत्तृचोरथं दुंभिदेवत्या वैश्वेन्द्रोत्पर्थे चोर् युजानो वृहती द्विषष्ट्यध्विग्या जगतीति । आ-
ग्निपारुणे आदितभतसः शंसनीयाः सूत्रितेषु—स्वादुष्विक्लपमिति चतस्रो मध्ये चाह्वानमिति ।

तत्रप्रथमा—

स्वा॒दुष्किला॒यमधु॑मँ॒उता॑यंती॒वःकिला॑प॒रसंवाँ॒उता॑यम् ।

उ॒तोन्व॑स्प॒पिवाँस॑मिन्द्रं॒नकश्च॑नसं॒हन्आ॒हवे॑षु ॥ १ ॥

स्वा॒दुः । किल॑ । अ॒यम् । मधु॑ऽमान् । उ॒त । अ॒यम् । ती॒वः ।

किल॑ । अ॒यम् । रसं॑ऽवान् । उ॒त । अ॒यम् । उ॒तो इति॑ । नु । अ॒स्य ।

प॒पि॒ऽवाँस॑म् । इन्द्रं॑म् । न । कः । च॒न । स॒ह॒ते । आ॒ह॒वे॒षु ॥ १ ॥

अयंअभिपुतःसोमः स्वादुरास्वादमीषःकिलभवति उतापिच मधुमान्माधुर्यवांश्रायंसोमो-
भवति तथायंसोमः तीवःकिल मदोत्पादनेतीक्ष्णःखलुभवति उतापिच अयंसोमोरसवान् सारवां-
श्वभवति अनेनवाक्यचतुष्टयेनसोमस्यमाधुर्यातिशयत्वंचमतिपादितं उतोअपिच अस्पसोमस्ये
द्वितीयार्थेपृष्ठी इमंसोमंपिवांसंपोतवन्मिन्द्रं आहवेपुसंप्राप्तेषुनकश्चननकोपितहवे अभिभव-
ति नुइतिपूरकः ॥ १ ॥ अथद्वितीया—

अ॒यंत्वा॒दुरि॒हमा॑दि॒ष्टआ॑सं॒यस्ये॑न्द्रो॒रु॒ब्रह्म॑त्ये॒ममा॑दं ।

पु॒रू॒णि॒य॒च्यौ॒लाश॑म्ब॒रस्य॑वि॒न॒वति॑न॒व॒च॒दे॒स्यो॒रं॒हन् ॥ २ ॥

अ॒यम् । स्वा॒दुः । इ॒ह । म॑दि॒ष्टः । आ॒स॒ । य॒स्य॑ । इन्द्रः॑ ।

रु॒ब्र॒ह्म॒त्ये॑ । म॒मा॑दं । पु॒रू॒णि॑ । यः । च्यौ॒ला । श॑म्ब॒रस्य॑ ।

वि । न॒व॒ति॑म् । न॒व॑ । च॒ । दे॒स्यः॑ । ह॒न् ॥ २ ॥

इहास्मिन्पक्षेअयंसोमः स्वादुरास्वादितःपीतःसन् मदिष्टः अपिशयेनमदयित्वां आसव-
भूव यस्यसोमस्यपानेनइन्द्रोब्रह्मत्ये बृत्रहननकाले ममाद मत्तोबभूव यःसोमः शंबरस्यासुरस्य
पु॒रू॒णि॒य॒ह॒नि॒च्यौ॒ला॒च्यौ॒ला॒नि॒व॒ज॒नि॒ज॒घा॒न॒ तथा॑दे॒सः दिग्धाःउपचिताःआहुरीःपुरीः तदीयान्
देहानवानवर्तिनवचनवोचरनयतिसंख्याकाःयःसोमोविहन् व्यहन् अयंसोमइतिप्रथमपादे-
नसंबन्धः ॥ २ ॥ अथतृतीया—

अथतृतीया—

अ॒यंमे॑पी॒त॒र्दि॒पति॑वाचं॒म॒र्यम॑नी॒पामु॑शा॒तीम॑जीगः ।

अ॒यंप॑ळ्ळु॒र्वी॒रमि॑मी॒त॒धी॒रो॒नया॑भ्यो॒भुव॑नं॒कञ्च॑नारे ॥ ३ ॥

अयम् । मे । पीतः । उत् । द्यति । वाचम् । अयम् । मनीषाम् ।
 उशतीम् । अजीगरिति । अयम् । पट् । उर्वाः । अमिमीत् । धीरः ।
 न । याम्यः । भुवनम् । कत् । चन । आरे ॥ ३ ॥

अयंसोमःपीतःसन् मेममवाचंउदियति उद्गमयति अयमेवसोमउशतीकान्तामनीषांबु-
 द्धि उदजीगः उद्गारयति प्रकारयति गुनिगरणेश्वस्माण्यनासुडिचडित्त्वं अपिचामंधीरोधी-
 मान् सोमःपटुर्वाः पण्मोर्वीरंहसस्पान्तु पौधपृथिवीचाहभरात्रिश्वापभ्रौपधयश्चेतिप्रतिपादिता-
 पुपृथिव्यायाःपट्अमिमीत् निर्मितवान् याम्यउर्वाःइत्यआरेदूरे विपल्लयेदेशे कश्चन किंचन भुव-
 नंभूतजातं नभवति अपितुआस्वेवसर्वभूतजातंवर्ततेतादृशीरुर्वाःनिर्मितवान् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंसयोर्वरिमाणंपृथिव्यावृष्माणंदिवोअरुणोदयंसः ।
 अयंपीयूपंतिस्रपुं प्रवत्सुसोमोदाधारोर्वन्तरिक्षम् ॥ ४ ॥

अयम् । सः । यः । वरिमाणम् । पृथिव्याः । वृष्माणम् ।
 दिवः । अरुणोत् । अयम् । सः । अयम् । पीयूपम् ।
 तिस्रपुं । प्रवत्सु । सोमः । दाधारु । उरु । अन्तरिक्षम् ॥ ४ ॥

सत्त्वयंसोमः यःपृथिव्यावरिमाणं उरुत्वंदिवस्तत्त्वंअरुणोदअकरोत् तथायंसोमोदि-
 वोपुलोकस्यवृष्माणं संहतत्वंददत्त्वंअरुणोदकरोदअयंसोमःसहिभवति अपिचार्यंसोमः तिस्र-
 ष्वोषधीपुअष्टगोपुचमवत्सुमल्लास्वेतासुपीयूपंसंदाधार धारयति तथाउरुविस्वीर्णमन्तरिक्षं
 चधारयति तथाचर्मप्रान्तरं-त्वमिमाओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोअजनयस्त्वंगाः । त्वमातवंथो-
 र्वं१तरिक्षमिति ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

अयंविदच्चित्रदृशीकर्मणःशुक्रसंघनामुपसामनीके ।

अयंमुहान्महतास्कम्भिनोद्यामस्तंआहृपमोमुत्त्वान् ॥५॥३०॥

अयम् । विदत् । चित्रदृशीकम् । अर्णः । शुक्रदृशंयनाम् ।
 उपसाम् । अनीके । अयम् । महान् । महता । स्कम्भनेन । उत् ।
 घाम् । अस्तभ्रात् । वृषभः । मरुत्वान् ॥ ५ ॥ ३० ॥

अमंसोमः चित्रदृशीकंविचित्रदर्शनं यद्वा आश्चर्यत्वेनदर्शनीयं अर्णःसर्वस्यपेरकं सौरं
 ज्योतिःविदवलंजयति कस्मिन्काले शुक्रसन्ननाशुक्रंनिर्मलमन्तरिक्षंसन्नसदनंयासांतासासामुपसार्ता
 अनीकेप्रमुखेउषःकालइत्यर्थः अपिच महान्मृद्वोर्पसोमः महतास्थविष्ठेनस्कंभनेन स्वंभनसा-
 धनेनमध्यवर्तिनान्तरिक्षेणघांयुलोकंउदस्तभात् ऊर्ध्वमस्थापयत् यथाअधोनपततिवथाअन्त-
 रिक्षंतस्याघारत्वेनरुतवानित्यर्थः कौटशःसोमः वृषभोवृष्टेर्जनयिता सोमाहुत्याहिवृष्टिर्जन्यतेम-
 रुत्वान्मरुद्भिर्पुरुः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी-

घृपतिपिवकलशेसोमंभिन्द्रदृत्रहाशूरसमुरेवसूनाम् ।
 माध्यन्दिनेसर्वनआवृषस्वरयिस्थानोरयिमस्मासुधेहि ॥ ६ ॥
 घृपत् । पिव । कलशे । सोमम् । इन्द्र । दृत्रहा । शूर ।
 सम्ऽअरे । वसूनाम् । माध्यन्दिने । सर्वने । आ । वृषस्व ।
 रयिऽस्थानः । रयिम् । अस्मासु । धेहि ॥ ६ ॥

हेशूर शौर्यवन्दिन्द्र वृत्रहा वृत्राणामावरकाणांशूणांहन्तात्वं वसूनांधनानांसमेरेसंप्रामे
 निमित्तभूतेसति कलशेद्रोणकलशेवस्थितंसोमंघृषत्घृष्टंयथाभवतितथापिव अपिच माध्यंदिने
 सर्वने आवृषस्व आसिचस्व जठरंसोमेनपूरय सर्वेन्द्रहिमाध्यंदिनंसर्वन किंचरयिस्थानःरयो-
 गांधनानांस्थानभूतसर्वरयिधनमस्मासुधेहिपारय ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रप्रणःपुरएतेषंपश्यप्रणोनयप्रतुरवस्योअच्छ ।
 भवांसुपारोअंतिपारयोन्नोसवांसुनीतिरूतवामनीतिः ॥ ७ ॥

इन्द्रं । प्र । नः । पुरएताइदं । पश्य । प्र । नः । नय । प्रष्टुर्म ।
 वस्यः । अच्छ । भव । सुष्टारः । अतिष्टारयः । नः । भव ।
 सुदनीतिः । उत । वामदनीति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वंपुरएतेव पुरतोर्गतेव नोस्मानमपश्य मकर्षेणईक्षस्व यथामार्गरक्षकःस्वयंपुरतोर्ग-
 च्छन्नअनुगच्छतोरक्षणीयान्पथिकान्पश्यति तथापश्येत्यर्थः तथावस्योवसीयःश्रेष्ठंवनंअच्छा-
 भिमुरख्येनमतरं प्रकृष्टतरंअतिशयेनमणयअस्मान्पापय तथास्तुपारःसुष्टुपारयिता दुःस्वेभ्यस्तार-
 यिताभव तथानोस्मान्स्तोनुन्नतिपारयः शत्रून्विक्रामय सुनीतिःशोभननयनश्चास्माकंभव
 उतापिच वामनीतिः वामानांवननीयानांधनानानेताभव यद्वास्मदर्थंश्रेष्ठमापणोभव ॥ ७ ॥

ऐन्द्रेपशौउरुंनइत्येषावपायायाज्या सूवितंच—उरुंनोलोकमनुनेपिविद्वान्प्रससाहिपेपुरुहू-
 तशत्रूनिवि । होत्रकैःसदःप्रसपंणसमयेप्येषाजप्या सूवितंच—उरुंनोलोकमनुनेपिविद्वानितिज-
 पंतइति ! चातुर्विंशिकेहन्यहर्गणेपुचद्वितीयादिष्वहःसुमाप्यंदिनसवनेच्छावाकस्येषाचारंभणीया
 सूवितंच—उरुंनोलोकमनुनेपिविद्वानितिकद्वयआरंभणीयाइति ।

सैपासुकेष्टमी—

उरुंनोलोकमनुनेपिविद्वान्त्स्वर्वज्ज्योतिरभयंस्वस्ति ।
 ऋष्वार्तइन्द्रस्थविरस्यवाहूउपस्थेयामशरणावृहन्ता ॥ ८ ॥

उरुम् । नः । लोकम् । अनु । नेपि । विद्वान् । त्वंःश्वत् । ज्योतिः ।
 अभयम् । स्वस्ति । ऋष्वार् । ते । इन्द्र । स्थविरस्य । वाहू इति ।
 उप । स्थेयाम् । शरणा । वृहन्ता ॥ ८ ॥

हेइन्द्र विद्वान्जानंस्त्वंउरुं विस्तीर्णलोकंस्थानंस्वर्गारुख्यंनोस्मान्अनुनेपि अनुगमय त-
 यास्वर्वतसुखवतअभयंभयरहितंज्योतिश्चस्वस्तिकेमेणअनुनेपि अस्माननुगमय हेइन्द्र स्थवि-
 रस्यरथूलस्यवृद्धस्यतेतवसंबंधिनौऋष्वार्दशानीयौ वृहन्तामहान्तौ वाहूत्वदीयौहस्तीशरणाशर-
 षोरक्षकौरक्षकतयाउपस्थेयाम उपविष्टेम संवेमहि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

वरिष्ठेनइन्द्रवन्धुरैर्धावर्हिष्ठयोःशतावञ्चस्वपोरा ।
 इपमावंशीपावपिष्टांमानंस्तारीन्मघवन्त्रायोअर्यः ॥ ९ ॥

वर्षिष्ठे । नः । इन्द्र । वन्धुरे । धाः । वहिष्ठयोः । शतश्वन् ।
अश्वयोः । आ । इषम् । आ । वृक्षि । इषाम् । वर्षिष्ठाम् ।
मा । नः । तारीत् । मघश्वन् । रायः । अर्यः ॥ ९ ॥

हेन्द्र वरिष्ठे उरुतमे विस्तीर्णसमेवंधुरे आत्मीयेरथे नोस्मान्धाःपेहिभारय अपिच हेराव-
वन् शतसंख्यधनेन्द्र वहिष्ठयोर्वोद्धृतमयोः आकारःसमुच्चये अश्वयोरात्वदीपयोःअश्वयोश्चा-
स्मान्धारय तथाइषामन्नानांमध्येवर्षिष्ठांशृद्धतर्माइषमन्नमावक्षि अस्मदर्थमावह आनय हेम-
घवन्धनवर्निद्र अपोधनस्यस्वामी अन्यःकश्चित्तोस्माकरायोधनानिमातारीवमाहिंसीव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्रमृळमस्यंजीवातुमिच्छचोदयधियमयंसोनधारांम् ।
पत्किंचाहन्त्वायुरिदं वदामितज्जुपस्वकृधिमदिवन्तम् ॥ १० ॥ ३ १ ॥

इन्द्र । मृळ । मस्यंम् । जीवातुम् । इच्छ । चोदय । धियम् ।
अयंसः । न । धारांम् । यत् । किम् । च । अहम् । त्वाऽयुः ।
इदम् । वदामि । तत् । जुपस्व । कृधि । मा । देवद्वन्तम् ॥ १० ॥ ३ १ ॥

हेन्द्र मृळ मृळय अस्मान्मुखय जीवातुंजीपनीपधंचपसंदातुमिच्छ तथाधियंनुषिंचोद-
य स्तुतिविषयांकर्मविषयांवापेरथ तीक्ष्णीकुरु अयसोनधारां अयोमयस्यखद्वादेःभारागिव सा
यथासूक्ष्मातद्द्वय सूक्ष्मविषयांधियंचोदयेत्यर्थः किंचत्वायुःत्वामात्मनइच्छन्नइदमिदानींमत्किंच-
नाहंवदामिसमीचीनमसमीचीनंवातज्जुपस्व मामांचदेवद्वन्तरक्षकैर्देवैरुपेतंकाधिकुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थंस्पसप्तमेऽष्टकमिशोवर्गः ॥ ३ १ ॥

आयुष्कामेष्टयाइन्द्रस्यशतुस्तारमित्यनुवाक्या सूचितंच-शतारमिन्द्रमवितारमिन्द्रंमाते-
अस्यांसहसावन्परिष्ठाविति ।

सैपात्रैकादशी-

त्रातारमिन्द्रंमवितारमिन्द्रंहयैहवेसुहवंशूरमिन्द्रंम् ।
हयामिशकंपुरुहूतमिन्द्रंस्वस्तिनोमघवाधात्विन्द्रः ॥ ११ ॥

चातारम् । इन्द्रम् । अचितारम् । इन्द्रम् । हवेऽहवे । सुऽहवम् ।
 शूरम् । इन्द्रम् । ह्यामि । शक्रम् । पुरुऽहूतम् । इन्द्रम् ।
 स्वस्ति । नः । मघध्वा । धातु । इन्द्रः ॥ ११ ॥

शतारंशत्रुच्यःपालयितारमिन्द्रमाह्वयामि तथाअवितारं कामैस्तर्पयितारमिन्द्रमाह्वयामि
 हवेहवेसर्वेष्वहवनेषु सुहवंसुखेनाह्वानुंशक्यंशूरंशीर्षवन्तं शक्रंसर्वकार्येषुराकं पुरुहूतंपुरुभिर्बहु-
 भिःपालनार्थमाहूतं एवंविधमिन्द्रंह्याम्याह्वयामि एवमाहूतोपघवाधनवान्तइन्द्रःस्वस्ति अवि-
 नाशानोस्मर्यंधातुददातु यद्वास्माकंविधातु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इन्द्रःसुत्रामास्ववाँअवोभिःसुमृळीकोर्मवतुविश्ववेदाः ।
 वार्धताद्वेषोअमंपंरुणोतुसुवीर्यस्यपतयःस्याम ॥ १२ ॥
 इन्द्रः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । अवःऽभिः । सुऽमृळीकः ।
 भवतु । विश्वऽवेदाः । वार्धताम् । द्वेषः । अभयम् । रुणोतु ।
 सुऽवीर्यस्य । पतयः । स्याम ॥ १२ ॥

सुत्रामासुदृजाता स्ववाधनवानसइन्द्रः अवोभीरक्षणैःसुमृळीकः सुदृसुखपिताभवतु
 तथाचविश्ववेदाःसर्वधनःसर्वविद्वान्वासइन्द्रः द्वेषःद्वेषुन्शत्रून्वाधतां हिनस्तु अभयंभयरहितंचा-
 स्माकरुणोतु करोतु वयंचतत्प्रसादात्सुवीर्यस्यशोधनवीर्यस्यपतयःस्याम भवेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तस्यवयंमुमृतौयुज्ञिप्रस्यापिअद्रेसौमनसेस्याम ।
 समुत्रामास्ववाँइन्द्रोअस्मेआराच्चिद्वेषःसनुतर्पुयोतु ॥ १३ ॥
 तस्य । वयम् । सुऽमृतौ । युज्ञियस्य । अपि । अद्रे । सौमनसे ।
 स्याम । सः । सुऽत्रामा । स्वऽवान् । इन्द्रः । अस्मे इति ।
 आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । यूयोतु ॥ १३ ॥

यस्त्रिपत्यपज्ञार्हस्यमस्येन्द्रस्पसुमतौ शोभनायामनुग्रहात्मिकायांबुद्धौर्वयस्याम विषयभू-
ताभवेम तथाभद्रेकल्याणेत्तीमनस्तेसुमनोभावेपितदीयेस्याम भवेम सइन्द्रोस्मासुअनुग्रहात्मिकां
बुद्धिंस्तीमनस्यंचकरोत्स्वित्यर्थः सुभामासुपुत्रातास्ववान् धनवान् सइन्द्रश्च अस्मेअस्मत्तः आरा-
च्चिवदूरदेशेष्वेवद्वेषःद्वेषूनसनुतः अन्तर्हितनामैतव अन्तर्हितानयुयोतुपृथक्करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अवत्वेइन्द्रप्रवतो नोभिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते ।

उरुनराधःसर्वनापुरूष्युपोगार्वाञ्चिन्व्युवसेसमिन्दृन् ॥ १४ ॥

अव । त्वे इति । इन्द्र । प्रवतः । न । ऊर्मिः । गिरः ।

ब्रह्माणि । निन्द्युतः । धवन्ते । उरु । न । राधः । सर्वना ।

पुरूषि । अपः । गाः । वञ्चिन् । व्युवसे । सम् । इन्दृन् ॥ १४ ॥

हेइन्द्र तेवानियुतःस्तोतुःगिरः उक्त्यात्मिकावाचः ब्रह्माणिसामरूपाणिस्तोत्राणिच अव-
धवन्ते अवमच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-ऊर्मिःजलसंघः प्रवतो न प्रवणदेशानिव यथाउच्छ्रितास्यथ-
लानिप्रदेशंशीघ्रं गच्छति तद्वद नशब्दःसमुच्चये उरुजलणि राधोराधांसिच हविर्लक्षणानिधना-
नि पुरूषिचहूनि सर्वनासर्वनानि बहवोभिपुताःसोमाश्च त्वामेवाभिगच्छन्ति हेवञ्चिन् वञ्चव-
ञ्चिन्द्र अपेवसतीवर्माख्यागाःगोविकारानश्रुतदध्यादीनश्रपणार्थान्इन्दुन्सोमांश्च संयुवसेसाम्य-
ग्मिश्रयन्नि त्वांसदुंबसतीवरीभिरभिपुत्यवंसोममाशिरादिभिःश्रपणद्रव्यैःसंस्कृवंतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

कईस्तवत्कःपृणात्कोर्यजातेपदुग्रमिन्मघवाविश्वहावेत् ।

पादाविवप्रहरन्नन्यमन्व्यं कृणोति पूर्वमपरं शचीभिः ॥ १५ ॥ ३२ ॥

कः । ईम् । सवत् । कः । पृणात् । कः । यजाते । यत् । उयम् ।

इत् । मघश्वा । विश्वहा । अवेत् । पादाःइदव । प्रहरन् ।

अन्यम्इअन्यम् । कृणोति । पूर्वम् । अपरम् । शचीभिः ॥ १५ ॥ ३२ ॥

कःस्तोता ईमेनमिन्द्रंस्त्ववद स्तुयाद स्तोतुंशक्रुमात् कोवापृणात् एनंपीणयेव कश्चयजाते
एनंहविर्भियंजत यद्यस्मादअयंमघवाधनवानिन्द्रःउग्रमिदुद्रूपमेव विश्वहासर्वदाअवेव आ-

त्रातारम् । इन्द्रम् । अ॒वितारम् । इन्द्रम् । हवे॑ऽहवे । सु॒ऽहवम् ।
 शूरम् । इन्द्रम् । ह्यामि । श॒क्रम् । पुरु॑ऽहूतम् । इन्द्रम् ।
 स्व॒स्ति । नः । म॒घ॒ऽवां । धा॒तु । इन्द्रः ॥ ११ ॥

त्रातारंशुभ्यःपालयितारमिन्द्रमाह्वयामि तथाअवितारं कामैस्त्वर्षयितारमिन्द्रमाह्वयामि
 हवेहवेसर्वेष्वहवनेषु सुहवंसुखेनाह्वान्तुंशक्रयंशूरंशौर्यवन्तं शक्रंसर्वकार्येषुशक्रं पुरुहूतंपुरुभिर्बहु-
 भिःपालनार्थमाहूतं एवंविधमिन्द्रंह्वयाम्याह्वयामि एवमाहूतोमघवाघनवान्तइन्द्रःस्वस्ति अवि-
 नाशोऽस्मभ्यंधातुददातु यद्वास्माकंविदधातु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इन्द्रःसुत्रामा॒स्ववाँ॒ अ॒वांभिःसु॒मृ॒ळी॒कोम॑वतुवि॒श्ववे॑दाः ।
 वा॒ध॒तां॒ द्वे॒पो॒ अ॒भयं॑रुणोतुसु॒वीर्य॑स्य॒पत॑यःस्याम ॥ १२ ॥
 इन्द्रः । सु॒ऽत्रामां । स्व॒ऽवान् । अ॒वः॒ऽभिः । सु॒ऽमृ॒ळी॒कः ।
 भ॒वतु । वि॒श्व॒ऽवे॑दाः । वा॒ध॒ताम् । द्वे॒पः । अ॒भय॑म् । रु॒णो॒तु ।
 सु॒ऽवीर्य॑स्य । प॒त॑यः । स्या॒म् ॥ १२ ॥

सुत्रामासुषुवाता स्ववानधनवानसइन्द्रः अवोभीरक्षणेःसुमृळीकः सुसुखस्वयिताभवतु
 तथाचविश्ववेदाःसर्वधनःसर्वविद्वान्वासइन्द्रः द्वेपःद्वेषूनशत्रून्वाधतां हिनस्तु अभयंभयरहितंचा-
 स्माकरुणोतु करोतु धर्मंचतत्पसादावसुवीर्यस्यशोभनवीर्यस्यपतयःस्याम भवेम ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

तस्य॑व॒यं॒सु॒म॒तौ॒ य॒ज्ञि॒य॒स्पापि॑भ॒द्रे॒सौम॒न॒से॒स्याम ।
 ससु॒त्रामा॒स्ववाँ॒ इन्द्रो॑ अ॒स्मे आ॒रा॒च्चि॒द्वे॒पः स॒नु॒त॒र्यु॒योतु ॥ १३ ॥
 तस्य॑ । व॒यम् । सु॒ऽम॒तौ । य॒ज्ञि॒र्य॑स्य । अ॒पि । भ॒द्रे । सौ॒म॒न॒से ।
 स्या॒म् । सः । सु॒ऽत्रामां । स्व॒ऽवान् । इन्द्रः । अ॒स्मे इति॑ ।
 आ॒रा॒त् । चि॒त् । द्वे॒पः । स॒नु॒तः । यु॒यो॒तु ॥ १३ ॥

यज्ञियस्ययज्ञाहेस्यवस्येन्द्रस्यसुमती शोभनायामनुग्रहात्मिकायांबुद्धीर्वयस्याम विषयभू-
ताभवेम तथाभदेकल्याणेसौमनसेसुमनोभावेपितदीयेस्याम भवेम सहन्द्रोस्मासुअनुग्रहात्मिकां
बुद्धींसौमनस्यंचकरोत्वित्यर्थः सुप्रामासुष्टुत्रातास्वान् धनवान् सहन्द्रश्च अस्मेअस्मत्तः आरा-
च्चिवद्रदेशेएवद्वेषःद्वेष्टनसनुतः अन्तर्हितनामैतत् अंतर्हितानयुषोतुपृथक्करोतु ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अवत्वेइन्द्रप्रवतो नोभिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते ।

उरुनराधःसर्वनापुरूषयुगो गावञ्चिन्धुवसेसमिन्दून् ॥ १४ ॥

अव । त्वे इति । इन्द्र । प्रवतः । न । ऊर्भिः । गिरः ।

ब्रह्माणि । निन्द्युतः । धवन्ते । उरु । न । राधः । सर्वना ।

पुरूषिणि । अपः । गाः । वञ्चिन् । युवसे । सम् । इन्दून् ॥ १४ ॥

हेइन्द्र तेत्वांनियुतःस्तोतुःगिरः उक्यात्मिकावाचः ब्रह्माणिसामरूपागिस्तोत्राणिच अ-
वधवन्ते अवगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-ऊर्भिःजलसंघः प्रवतो न प्रवणदेशानिव यथाउच्छ्रितास्थ-
लान्निद्रदेशंशीघ्रं गच्छतितद्वत् नशब्दःसमुच्चये उरुउरूणि राधोराधांसिच हविर्लक्षणाभिघना-
नि पुरूषिणिवहूनि सर्वनासर्वनानि बहवोभिपुताःसोमाश्च त्वामेवाभिगच्छन्ति हेवञ्चिन् वञ्चव-
ञ्चिन्द्रअप्रेवसतीवर्षाख्यागाःगोविकारानभृतदध्यादीनश्रयणार्थान्इन्द्रसोमांश्चसंयुवसेसम्प-
न्मिश्रयसि त्वांयष्टुं वसतीवरीभिरभिपुत्यवंसोममाशिरादिभिःश्रयणद्रव्यैःसंस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

कईस्तवत्कःपृणात्कोर्षजातेयदुग्रमिन्मघवाविश्वहर्वेत् ।

पादाविवप्रहरञ्चन्यर्मन्यं कृणोति पूर्वमर्षं शचीभिः ॥ १५ ॥ ३२ ॥

कः । ईम् । स्रवत् । कः । पुणात् । कः । यजाते । यत् । उपम् ।

इत् । मघश्वा । विश्वहा । अवेत् । पादौऽइव । प्रहरन् ।

अन्यम्ऽअन्यम् । कृणोति । पूर्वम् । अर्षम् । शचीभिः ॥ १५ ॥ ३२ ॥

कःस्तोता इमेनमिन्द्रंस्तवत् स्तुयात् स्तोतुंशक्नुयात् कोवापुणात् एनंप्रीणयेत् कश्चयजावे
एनंहविर्भियंजेत् यद्यस्मात्अयंमघवाधनवान्निन्द्रःउग्रपितृदूर्णमेव विश्वहासर्वदाअवेत् आ-

त्मानवेत्तिजानातिसर्वदाउयएवभवति तस्मात्कारणात् नकोप्येनस्तोतुंभीणयितुंयष्टुंवाराम्कोती-
तिभावः इतोपिस्तुत्यादेरविषयइत्याह—यस्मादयमिन्द्रःशचीभिरात्मीमाभिःमज्ञाभिःपूर्वप्रथम-
भाविनंसन्तं स्तोतारंअपरंपश्चाद्भाविनंचअन्यमन्यंपरस्परव्यतिहारेणरुणोतिकरोति यःप्रथम-
भावी मुख्यस्तोतातंजघन्यंकरोति यश्चजघन्यःस्तोतातंमुख्यंकरोति तत्रदृष्टान्तः—पहरन्पादाविव
षादौपहरन्मार्गंप्रक्षिपन्पुरुषःपूर्वपादमपरंकरोति अपरंचपूर्वतद्द्वय अतोपिकारणात्इन्द्रःस्तुत्यादे-
रविषयइतिभावः एतदादिकेनपंचचैनइन्द्रस्यातिस्वातंत्र्यंप्रतिपाद्यते ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथषोडशी—

शृण्वेवीरउग्रमुग्रंदमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ।

एधमानद्विद्धुभयस्यराजांचोष्कूयतेविशइन्द्रोमनुष्यान् ॥ १६ ॥

शृण्वे । वीरः । उग्रम्ऽउग्रम् । दम्ऽयन् । अन्यम्ऽअन्यम् ।

अतिऽइनेनीयमानः । एधमानऽद्विद् । उभयस्य । राजा ।

चोष्कूयते । विशः । इन्द्रः । मनुष्यान् ॥ १६ ॥

अयमिन्द्रोवीरोवीर्धवानितिशृण्वे श्रूयते किंकुर्वन् उग्रमुग्रंउदूर्णंउदूर्णबलिनंशत्रुंप्रतिदमा-
यन् दमःदमनं बाधनमिच्छन् अन्यमन्यंमथमनेतव्यमन्यंपश्चान्नेतव्यं चान्यं पूर्वमपरंपरस्परव्यव-
हारेण स्तोतृन्अतिनेनीयमानः अत्यन्तंपुनःपुनर्नयन् अपिचएधमानद्विद् एधमानानांबधमाना-
नांअसुन्ववांद्दिष्टा उभयस्यदिव्यस्यपाधिबस्यचधनस्परराजाइंश्वरोयमिन्द्रःविशःनिवेशयितृन्
स्वस्यपरिचारकात्प्रमनुष्यान्चोष्कूयते रक्षणार्थंपुनःपुनराह्वयति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी—

परापूर्वेषांस्रव्याष्टंणक्तिवितर्तुराणोअपरेभिरेति ।

अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिन्द्रःशरदस्तर्तरीति ॥ १७ ॥

परा । पूर्वेषाम् । स्रव्या । ष्टंणक्तिः । विऽतर्तुराणः । अपरेभिः ।

एति । अननुऽभूतीः । अवुऽधून्वानः । पूर्वीः । इन्द्रः ।

शरदः । तर्तरीति ॥ १७ ॥

अयमिन्द्रः पूर्वेषांपूर्वभाविनांपशस्तानांकर्मणांकुर्वतांपुरुषाणांसख्यासखित्वानिपरावृण-
क्ति वर्जयति अपिच विवर्तुराणस्तानार्हिसन् अपरेभिरपरैः अमुख्यैरपशस्त्वैरपिकर्मानुष्ठातृभिः
एति सख्यंप्रामोति तथाअनानुभूतीः अपरिचरणाः प्रजाः अवधून्वानः परित्यजन् पूर्वीबिह्वीः शर-
दःसंबत्सारादयमिन्द्रः तर्तरीति भ्रशमतिक्रामति स्तोतृभिःसहसख्यंकुर्वन् चिरकालंवसती-
त्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

रूपंरूपंप्रतिरूपोव भूवतदस्यरूपंप्रतिचक्षणाय ।

इन्द्रोमायाभिः पुरुरूपंईयतेयुक्तास्यहर्यःशतादश ॥ १८ ॥

रूपमइरूपम् । प्रतिरूपः । वभूव । तत् । अस्य । रूपम् ।

प्रतिचक्षणाय । इन्द्रः । मायाभिः । पुरुरूपः । ईयते ।

युक्ताः । हि । अस्य । हर्यः । शता । दश ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रःप्रतिरूपोपाणांप्रतिनिधिःसन् रूपंरूपंतत्तदभ्यादिदेवतास्वरूपंभवप्रामोति
भूमावितिधातुः इन्द्रःस्वमाहात्म्येनतत्तद्देवतारूपोभवतीत्यर्थः अस्यचेन्द्रस्यतत्प्राप्तभ्यादिदेव-
तास्वरूपंप्रतिचक्षणायप्रतिनियतदर्शनाय अयमग्निरयंविष्णुरयंरुद्रइत्येवमसंकीर्णदर्शनायभ-
वति अपिचामिन्द्रोमायाभिः ज्ञाननामैवत ज्ञानैरात्मोयैःसंकल्पैःपुरुरूपोवहुविधशरीरःसन् ई-
यतेबहून्यजमानान्गच्छति ननुद्वायेवास्याश्वौ एकश्चरथः कथमनेनयुगपद्बहून्गच्छतीत्यतआ-
ह-अस्येन्द्रस्यहरयोश्वाःयुक्तारथेयोजिताःशतादश सहस्रसंख्याकाःअपरिमिताःसन्तिहि य-
स्मादेवंतस्माद्बहुशरीराणिस्वीकृत्ययुगपद्बिष्मतोयजमानान्गच्छतीत्यर्थः अन्येमन्यन्ते इदि-
परमैश्वर्येइत्यस्यधातोःरथानुगमादिन्द्रःपरमात्मासचाकाशवत्सर्वगतःसदानंदरूपः सएवोपा-
धिभिरन्तःकरणैःप्रतिशरीरमयच्छिन्नःसन् जीवात्मेतिज्यपदिश्यते सएवअनादिमायाशक्तिभिः
वियदादिजगदात्मनाविवर्तेशद्वादिविषयहरणशीलाःइन्द्रियवृत्तयश्चतेनैवसंबन्धाः एतत्सर्वतस्य
परमात्मनोपद्वास्तवंरूपंतस्यदर्शनायेति अयमर्थोऽनयाप्रतिपाद्यते रूपंरूपंरूप्यतइतिरूपं शरी-
रादिप्रतिशरीरंचिद्रूपःसर्वगतःपरमात्माप्रतिरूपः प्रतिबिंबरूपःसन् सर्वाणिशरीराणिचभूव प्रामो-
त् तत्प्राप्तप्रतिबिंबरूपंअस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणायप्रतिनियत्वाकारस्यदर्शनायभवति सचेन्द्रः

परमेश्वरःमायाभिर्मायाशक्तिभिःपुरुत्पःवियदादिभिर्वहुविधरूपैरुपेतःसन्नीयते चेष्टते एतदपि अस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणायभवति अस्यचदशशतासहस्रसंख्याकाहरयःइन्द्रियवृत्तयःयुक्ताः विषयग्रहणायोद्युक्ताःसन्ति तदपिअस्यवास्तवरूपस्यदर्शनायभवतीति एवंस्थूलसूक्ष्मशरीरयोर्वियदादिमहापर्पंचस्यचतवन्तानहेतुत्वमनयाप्रत्यपादीति ॥ १८ ॥

अथेकोनविंशी-

युजानोहरितारथेभूरित्वष्टेहराजति ।

कोविश्वाहाद्विपतःपक्षआसतउतासीनेपुसूरिपु ॥ १९ ॥

युजानः । हरिता । रथे । भूरि । त्वष्टा । इह । राजति । कः ।

विश्वाहा । द्विपतः । पक्षः । आसते । उत । आसीनेपु । सूरिपु ॥ १९ ॥

हरिताहरितावश्वौ रथेयुजानोयुंजनत्वष्टादीमइन्द्रःइहत्रैलोक्येभूरिभूरिपु बहुपुप्रदेशेषु राजति दीप्यते उतअपिच सूरिपुस्तोतृपुअस्मादृशेषु आसीनेपुसत्त्व विश्वाहासर्वदाइन्द्रादन्यः कोनामद्विपतःशत्रोः पक्षपाचकोबाधकः सन् आसते आस्ते इन्द्रएवसर्वदा शत्रून्राघतइत्यर्थः यद्वा पक्षइतिसकारान्तंसमीपवचनं इन्द्रादन्यः कोनामद्विपतः शत्रोः समीपेआसते आस्तेइन्द्र-एवनिर्भयःसन्शत्रुसमीपेस्थातुंशक्नोतीतिभावः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

अगव्यूतिक्षेत्रमागन्मदेवाउर्वासतीभूमिरंहूरणाभूत् ।

बृहस्पतेप्रचिकित्सागाविष्टावित्थासतेजरित्रइन्द्रपन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अगव्यूति । क्षेत्रम् । आ । अगन्म् । देवाः । उर्वा । सती ।

भूमिः । अंहूरणा । अभूत् । बृहस्पते । प्र । चिकित्स । गोऽईष्टौ ।

इत्या । सते । जरित्रे । इन्द्र । पन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अत्रोक्तं-अरण्येनिर्जनेगोदेवानभूमिंबृहस्पतिं । इन्द्रंवास्तीत्स्वरक्षार्थंमृचामार्गच्युतोन्-मेति ॥ १ ॥ अगव्यूतीत्यत्रदेवान्पादेभूमिमथोत्तरे । बृहस्पतिंवृतीयितुइन्द्रएवोत्तमेस्तुवइतिच ॥ २ ॥ हेदेवाः अगव्यूतिअगोचरंगोसंचाररहितक्षेत्रदेशंआगन्म आगतास्मः अतोमार्गक्षतेति-

शेषः उर्वाविस्तीर्णासती भूमिश्चअंहरणाअंहवः आहन्तारोदस्यवः तेषारमणारमपित्रीअभून्
भवति अस्मान्अतःसाविरक्षतु हेवृहस्पते त्वंगविष्टौगवामन्वेपणोउपापेप्रचिकित्स प्रवेदय
इत्थाइत्थमनेनप्रकारेणसतेभवते दुःखमनुभवतेजरित्रेस्तोपेमहां हेइन्द्र पंथांपंथानंमार्गमचिकि-
त्स प्रज्ञापय ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेऽपस्त्रिशोऽवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी-

दिवेदिवेसदृशीरन्यमर्धकृष्णाअसेधृदपसव्ननोजाः ।

अहंदासावृषभोवस्त्रयन्तोदव्रजेवर्चिनंशम्बरंच ॥ २१ ॥

दिवेदिवे । सदृशीः । अन्यम् । अर्धम् । कृष्णाः । असेधत् ।

अप । सव्ननः । जाः । अहंन् । दासा । वृषभः । वस्त्रयन्तां ।

उदव्रजे । वर्चिनम् । शम्बरम् । च ॥ २१ ॥

अयमिन्द्रः राघ्ननः सद्नातस्वकीयादंतरिक्षेकदेशावस्थानावजाःजायमानःसूर्यात्मना
मादुर्भवन् सदृशीस्तुत्यरूपाःकृष्णाःकृष्णवर्णारात्रीःदिवेदिवेपतिदिवसंअपासेवद् निवर्तयति
क्रिमर्थं अन्यमर्थंअहरर्थमपरंभागंपकाशपितुं अहोरात्रात्मकस्यदिवसस्यहिरात्रिरेकोभागः
अपिचवृषभोवर्षयितासइन्द्रः दासादासौउपक्षपितारी यज्ञकर्मणांवस्त्रयन्तावस्त्रनिवासहेतुभू-
तंधनं तदिच्छन्तौ वर्चिनंशंवरंचएवासंज्ञावस्तुरौउदव्रजे उदकानिव्रजंत्यस्मिन्नितिउदव्रजोदेश-
विशेषः तस्मिन्अहनहतवान् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

प्रस्तोकइन्तुरार्धसस्तद्वृद्धशकोशंयीर्दशावाजिनोदात् ।

दिवोदासादतिथिग्वस्यरार्धःशाम्बरंवसुप्रत्यग्रभीष्म ॥ २२ ॥

प्रस्तोकः । इत् । नु । रार्धसः । ते । इन्द्र । दश । कोशंयीः ।

दश । वाजिनः । अदात् । दिवः । दासात् । अतिथिग्वस्यं ।

रार्धः । शाम्बरम् । वसुं । प्रति । अग्रभीष्म ॥ २२ ॥

परमेश्वरःमायाभिर्मायाशक्तिभिःपुरुक्त्पःविषदादिभिर्वहुविधरूपैरुपेतःसन्नीयते चेष्टते एतदपि
अस्यपरमात्मनःप्रतिचक्षणामभनति अस्यचदशशतासहस्रसंख्याकाहरयःइन्द्रियवृत्तयःयुक्ताः
विषयग्रहणायोद्युक्ताःसन्ति तदपिअस्यवास्तवरूपस्यदर्शनायभवतीति एवंस्थूलसूक्ष्मशरीरयो-
र्विषदादिमहामपंचस्यचतत्वज्ञानहेतुत्वमनयापत्यपादीति ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

युजानोहरितारथेभूरित्वष्टेहराजति ।

कोविश्वाहाद्विपतःपक्षआसतउतासीनेपुसूरिपु ॥ १९ ॥

युजानः । हरिता । रथे । भूरि । त्वष्टा । इह । राजति । कः ।

विश्वाहा । द्विपतः । पक्षः । आसते । उत । आसीनेपु । सूरिपु ॥ १९ ॥

हरिताहरितावश्वी रथेयुजानोयुंजनत्वष्टादीमदन्द्रःइहैवैलोक्येभूरिभूरिपु बहुपुमदेशेषु
राजति दीप्यते उतअपिच सूरिपुस्तोवृपुअस्मादृशेषु आसीनेपुसस्तु विश्वाहासर्वदाइन्द्रादन्यः
कोनामद्विपतःशत्रोः पक्षःपाचकोचावधकः सन् आसते आस्ते इन्द्रएवसर्वदा शत्रुन्वाधतइत्यर्थः
यद्वा पक्षइतिसकारान्तंसमीपवचनं इन्द्रादन्यः कोनामद्विपतः शत्रोः समीपेआसते आस्तेइन्द्र-
एवनिर्भयःसन्शत्रुसमीपेस्थानुंशत्रोतीतिभावः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

अगव्युतिक्षेत्रमार्गन्मदेवाउर्वीसतीभूमिरंहूरणाभूत् ।

वृहस्पतेप्रचिकित्सागविष्टावित्थासुतेजरित्रइन्द्रपन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अगव्युति । क्षेत्रम् । आ । अगन्म् । देवाः । उर्वी । सती ।

भूमिः । अंहूरणा । अभूत् । वृहस्पते । प्र । चिकित्सु । गोइष्टौ ।

इत्था । सुते । जरित्रे । इन्द्र । पन्थाम् ॥ २० ॥ ३३ ॥

अत्रोक्तं-अरण्येनिर्जनगोदेवानभूमिवृहस्पतिं । इन्द्रं चास्तौत्स्वरक्षार्थमृचामार्गच्युतोन-
येति ॥ १ ॥ अगव्युतीत्यत्रदेवान्पादेभूमिमथोत्तरे । वृहस्पतिं वृतीयेतु इन्द्रएवोत्तमेस्तुतइति च
॥ २ ॥ हेदेवाः अगव्युतिअगोचरंगोसंचाररहितंक्षेत्रदेशंआगन्म आगतास्मः अतोमारक्षतेति-

शेषः उर्वीविस्तीर्णासती भूमिश्चअंहूराअंहवः आहन्तारोदस्यवः तेषारमणारमयित्रीअभूव
भवति अस्मान्अतःसापिरक्षतु हेतृहस्पते त्वंगविष्टौगवामन्पेणोउपायेमचिकित्स प्रवेदय
इत्थाइत्थमनेनप्रकारेणसतेभवते दुःखमनुभवतेजरिवेस्तोत्रेपहं हेइन्द्र पंथांपंथानंपार्गमचिकि-
त्स मज्ञापय ॥ २० ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेत्रयस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकविंशी-

दिवेदिवेसदृशीरन्यमर्धकृष्णाअसेधदपसद्वनोजाः ।

अहंदासादृपमोवस्त्रयन्तोदव्रजेवर्चिनंशम्बरंच ॥ २१ ॥

दिवेदिवे । सदृशीः । अन्यम् । अर्धम् । कृष्णाः । असेधत् ।

अपं । सद्वनः । जाः । अहं । दासा । दृपजः । वस्त्रयन्ता ।

उदव्रजे । वर्चिनम् । शम्बरम् । च ॥ २१ ॥

अयमिन्द्रः सद्यनः सदनादस्वकीयादंतरिक्षैकदेशादस्थानादजाःजायमानःसूर्यात्मना
प्रादुर्भवन् सदृशीस्तुत्यरूपाःकृष्णाःकृष्णवर्णारात्रीःदिवेदिवेप्रतिदिवसंअपासेवत् निवर्तयति
किमर्थं अन्यमर्थंअहरर्थमपरंभागंकाशयितुं अहोरात्रात्मकस्यदिवसस्यहिरान्निरेकोभागः
अपिचवृषभोवर्षयितासइन्द्रः दासादासौउपक्षपयितारौ यज्ञकर्मणांवल्लयन्तावस्त्रंनिवासहेतुभू-
तंधनं तदिच्छन्वौ वर्चिनंशंवरंचएतत्संज्ञावसुरौउदव्रजे उदकानिद्वजंत्यस्मिन्नितिउदव्रजोदेश-
विशेषः तस्मिन्अहनहतवान् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

प्रस्तोकइचुरार्धसस्तइन्द्रदशकोशधीर्दशवाजिनोदात् ।

दिवोदासादतिथिग्वस्यरार्धःशाम्बरंरवसुप्रत्यग्रभीष्म ॥ २२ ॥

प्रस्तोकः । इत् । नु । रार्धसः । ते । इन्द्र । दश । कोशधीः ।

दश । वाजिनः । अदात् । दिवः । दासात् । अतिथिग्वस्यं ।

रार्धः । शाम्बरम् । वसुं । प्रति । अग्रभीष्म् ॥ २२ ॥

एतदाद्यासुचतसृपुसृंजयपुत्रस्यप्रस्तोकस्यराज्ञोदानस्तुतिः सएवदिवोदासःअश्वथःअति-
थिग्वइतिचाख्यामते हेइन्द्र तेतवराधसःआराधयितुःस्तोतुः चतुर्थ्यर्थेपठौ त्वांस्तुवते महसंगर्गा-
यप्रस्तोकोराजादशकोशयीः सुवर्णपूर्णान्दशसंख्याकान्कोशान्दशवाजिनोश्वांश्च नुक्षिमंअदा-
त् प्रायच्छत् इदितिपूरणः वयंचतस्माद्विवोदासावएवतत्संज्ञावप्रस्तोकात् वस्तुधनंप्रत्यग्रभीष्म म-
तिगृहीतवन्तः कौटशं अतिथिग्वस्य तस्यैवप्रस्तोकस्यस्वभूतराधःराधकं शांबरं शंवरादसुरा-
दागतंशंबरंहत्वा त्वयादत्तंतीयमित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

दशाश्वान्दशकोशान्दशवस्त्राधिभोजना ।

दशोहिरण्यपिण्डान्दिवोदासादसानिपम् ॥ २३ ॥

दशौ । अश्वान् । दशौ । कोशान् । दशौ । वस्त्रां । अधिभोजना ।

दशो इति । हिरण्यपिण्डान् । दिवोऽदासात् । असानिपम् ॥ २३ ॥

दशदशसंख्याकानश्वान् दशसंख्याकानहिरण्यपूर्णान्कोशान् अधिभोजना भोजनमि-
तिधननाम अधिकंधनंयेषामूल्यतादृशानिदशसंख्यानिवस्त्राणिच दशोदशचदशसंख्याकांश्च
हिरण्यपिण्डान् सुवर्णपिण्डान्एतान्सर्वान्दिवोदासावप्रस्तोकात्अहमसानिपंसमभजं दृग्धवा-
नस्मि ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

दशरथान्प्रष्टिमतःशतंगाअथर्वभ्यः । अश्वथःपायवेदात् ॥ २४ ॥

दशौ । रथान् । प्रष्टिमतः । शतम् । गाः । अथर्वभ्यः ।

अश्वथः । पायवे । अदात् ॥ २४ ॥

दशदशसंख्याकान्प्रष्टिमतः प्रष्टिपदआधारः तद्ब्रह्मन्तीतिप्रष्टयोश्वाः तद्युक्तान्तरथान्
शतंशतसंख्याकागाध्अथर्वभ्यः अथर्वगोत्रेभ्यमङ्गपिभ्यः पायवेभरद्वाजपुत्रायएतत्संज्ञाया-
स्मद्भावेच अश्वथः अश्ववानेतत्संज्ञाप्रस्तोकः अदात् दत्तवान् ॥ २४ ॥

अथपंचविंशती—

महिराधोविश्वजन्मदधानान्भरद्वाजान्साञ्जयोअभ्ययष्ट ॥२५॥३४॥

महि । राधः । विश्वजन्म । दधानान् । भरद्वाजान् । साञ्जयः । अभि । अयष्ट ॥ २५ ॥ ३४ ॥

विश्वजन्मसर्वजनहितमहिमहवराधोधनदधानान्धारयतोभरद्वाजान्भरद्वाजपुत्रानस्मान्-
साञ्जयःसृजयपुत्रःप्रस्तोकः अस्मयष्ट अपूजयत् ॥ २५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेचतुर्लिंगशोवर्गः ॥ ३४ ॥

वनस्पतइत्येपारधारोहणोविनियुक्ता सूत्रितंच—वनस्पतेवीडुंगोहिभूयाइत्येतयान्मान्यपि-
वानस्पत्यानीति ।

सैषान्नपड्विंशती—

वनस्पतेवीडुंगोहिभूयाअस्मत्सखाप्रतरणःसुवीरः ।
गोभिःसन्नद्धोअसिबीळ्यस्वास्थातातेजयतुजेत्वानि ॥ २६ ॥

वनस्पते । बीळुइअङ्गः । हि । भूयाः । अस्मत्सखा । प्रतरणः ।
सुवीरः । गोभिः । समद्धः । असि । बीळ्यस्व ।
आइस्थाता । ते । जयतु । जेत्वानि ॥ २६ ॥

हेवनस्पते वनस्पतिविकाररथ त्वं वीडुंगःइडावयवोभूयाः भव अस्मत्सखावयंसखापोय-
स्यसतादृशश्चभव प्रतरणःप्रवर्धयितासुवीरःशोभनैःवीरैःशूरभटैःपुत्रादिभिर्वायुक्तश्चभव अपिच
त्वंगोभिःगोविकारैश्चर्षभिः सन्नद्धोसि सम्यग्बद्धोभवसि तादृशस्त्वंधीळ्यस्व अस्मान्दृढीकुरु
तेतवआस्थातात्वप्यवस्थितोरथीच जेत्वानिजेतव्यानिशत्रुसैन्यानिजयतु ॥ २६ ॥

अथसप्तविंशती—

दिवस्पृथिव्याःपर्योजुडंभ्रंतंवनस्पतिभ्यःपर्यामृतंसहः ।
अपामोज्मानंपरिगोभिरावृत्तमिन्द्रस्यवज्रंहविपारथंयज ॥२७॥

दिवः । पृथिव्याः । परि । ओजः । उत्क्षृतम् । वनस्पतिश्च्यः ।
 परि । आक्षृतम् । सहः । अपाम् । ओज्मानम् । परि । गोभिः ।
 आक्षृतम् । इन्द्रस्य । वज्रम् । हविषा । रथम् । युज् ॥ २७ ॥

दिवोद्युलोकावपृथिव्याभूमेश्चउद्धृतं उद्धृतंसारत्वेनोपात्तं यदोजोबलमस्ति तद्रूपंवनस्प-
 तिविकारत्वात्स्थवनस्पतयोहिपृथिव्याःसारभूताः तेचयुसंबन्धिभिरुदकैःपवृद्धाः अतोस्थ-
 त्यलोकद्वयसारत्वमुपपन्नं परिःपंचम्यथानुवादी अपिच वनस्पतिभ्योवृक्षेभ्यःपरिपूर्ववत्आभू-
 तमाहतंसहोबलरूपं अपामुदकानांओज्मानंभेरकं यद्वा ओज्मावेगः अपावेगइववेगवन्तंगोभिः
 गोविकारैःचर्मभिःपरित आवृतं आवेष्टितं इन्द्रस्यवज्रंवज्रैकदेशं श्रूयतेहि—इन्द्रोवृत्रायवज्रमुदय-
 च्छवसत्रेवाव्यजत्रव वज्रस्तृतीयंरथस्तृतीयंयूपस्तृतीयमिति । एवंगुणविशिष्टंरथंहविषापुरोडा-
 शादिनाहेअध्वर्यो यजनूनमेपाउत्तराचरथदेवत्यस्यहविषोयाग्यानुवाक्येऽङ्गिगादवगतव्ये॥२७॥

अथाष्टाविंशी—

इन्द्रस्यवज्रोमरुनामनीकंमित्रस्यगमोवरुणस्यनाभिः ।
 सेमान्नोहव्यदातिजुपाणोदेवरथप्रतिहव्यागृभाय ॥ २८ ॥

इन्द्रस्य । वज्रः । मरुनाम् । अनीकम् । मित्रस्य । गर्भः ।
 वरुणस्य । नाभिः । सः । इमाम् । नः । हव्यदतिम् ।
 जुपाणः । देव । रथ । प्रति । हव्या । गृभाय ॥ २८ ॥

योरथः इन्द्रस्यवज्रः उक्तप्रकारेणवज्रैकदेशः मरुतांएतत्संज्ञानांदेवगणानांअनीकंअग्रभूतं
 तद्वत्शीघ्रगामीमित्रस्यअहरभिमानिनोदेवस्यगर्भोर्गर्भवदंतवर्तमानः अहनिहिरथःसंचरति वरु-
 णस्परान्यभिमानिदेवस्यनाभिःनाभिस्थानीयःनाभिर्यथादेहमध्यैनेश्वल्पेनावतिष्ठतेतद्वत् रात्री-
 कचिदेवस्थितः हेदेव द्योतमानरथयउक्तगुणः सतादृशस्त्वंइमानोस्पदीयांहव्यदातिहविर्दानव-
 र्तीपागक्रियां जुपाणःसेवमानःसवहव्या हव्यान्यस्मदीयानिहवींषि प्रतिगृभाय प्रतिगृहाण॥२८॥

परेणटचेनसंभामेदुंदुभिरभिमर्शनीयः स्तनितंच—उपश्वासयपृथिवीमुत्थामितिटचेनदुंदु-
 भिमभिष्टोदिति ।

सोपात्रैकोनविंशी-

उप॑श्वासय॒पृथि॒वीमु॒तद्यां॑पुरु॒त्राते॑मनु॒तांवि॑ष्ठु॒तंजग॑त् ।
सदु॑न्दु॒भेस॒जूरि॒न्द्रेण॑दे॒वैर्दू॒राद्वी॒योअ॒प॑से॒ध॒शत्रू॑न् ॥ २९ ॥

उप॑ । श्वा॒सय॒ । पृथि॒वीम् । उ॒त । द्याम् । पु॒रु॒त्रा । ते ।
म॒नु॒ताम् ॥ वि॒ष्टु॒तम् । जग॑त् । सः । दु॒न्दु॒भे । स॒ध॒जूः । इ॒न्द्रेण॑ ।
दे॒वैः । दू॒रात् । द्वा॒यीयः । अ॒प॑ । से॒ध॒ । शत्रू॑न् ॥ २९ ॥

हेदुन्दुभे पृथिवीउतअपिच चादिवउपश्वासय आत्मीयेनजयघोपेणाश्वासय यथा लोकद्वयत्वदीयेनशब्देनाप्ररितंभवति तादृशंशब्दकुर्वित्यर्थः अपिचविस्थितंविशेषेणस्थितं स्थावरंजगमंच उभयविधंपाणिजातंतेत्वदीयंशब्दंपुरुत्रावहुधामनुतांमन्यतांजानातु हेदुन्दुभे सत्वंइन्द्रेणअन्यैर्देवैश्चसजूःसहदूराद्वीयः दूरादपिदूरतरंशत्रून्स्मदीयान्अपरोध अपगमय अत्र-निरुक्तं—दुन्दुभिरिविशब्दानुकरणंदुमोभिजमितिवादुन्दुभ्यतेर्वास्याद्वधकर्मणइत्यादि ॥ २९ ॥

अथविंशी-

आ॒क्रन्द॒य॒वल॒मो॒जो॒न॒आ॒धा॒निः॑ष्ट॒निहि॒दु॒रि॒ता॒बाध॑मानः ।
अ॒प॒प्रो॒थदु॒न्दु॒भेदु॒च्छु॒ना॒इत॑इन्द्र॒स्यमु॒ष्टि॒र॒सि॒वी॒ळ्य॑स्व ॥ ३० ॥

आ । क्र॒न्द॒य॒ । वल॑म् । ओ॒जः । नः । आ । धाः । निः ।
स्त॒नि॒हि॒ । दुः॒इ॒ता । बाध॑मानः । अ॒प॑ । प्रो॒थ॒ । दु॒न्दु॒भे ।
दु॒च्छु॒नाः । इ॒तः । इ॒न्द्र॒स्य॒ । मु॒ष्टिः । अ॒सि॒ । वी॒ळ्य॑स्व ॥ ३० ॥

हेदुन्दुभे आक्रन्दयअस्मच्छत्रून्रोदय चलंसनात्पंओजःशरीरबलंच नोस्मभ्यंआधाः आधेहि मयच्छ तथादुरितादुरितानि दुर्गमनानिबाधमानोर्हिंसस्त्वंनिस्तनिहि नितरांशब्दकुरुस्तनशब्दइतिघातुः हेदुन्दुभे दुच्छुनाःअस्मद्दुःखहेतुभूर्वशुनंस्तुखंयासांतादृशीःशत्रुसेनाःइतो-स्मात्स्थानात्अपप्रोथबाधस्त्वंचेन्द्रस्यमुष्टिरसि मुष्टिरिवशत्रूणांहन्ताभवसि अतोस्मान्वीळ्यस्व दृढीकुरु ॥ ३० ॥

अथैकविंशी-

आमूर्जप्रत्यावर्तयेमाःकेतुमहुँदुमिर्वावदीति ।

समश्वपर्णाश्चरन्तिनोनरोस्मार्कमिन्द्ररथिनोजयन्तु ॥३१॥३५॥

आ । अमूः । अज । प्रतिऽआवर्तय । इमाः । केतुऽमत् ।

हुँदुभिः । वावदीति । सम् । अश्वऽपर्णाः । चरन्ति । नः ।

नरः । अस्मार्कम् । इन्द्र । रथिनः । जयन्तु ॥ ३१ ॥ ३५ ॥

अस्याःपूर्वाधोँदुभिदेवत्यः उत्तरार्धेन्द्रः यद्वा उभावप्यर्धर्चावेन्द्रौ हेइन्द्र अमूःशत्रुषु स्थिताःतागाःआजअस्मान्प्रत्यागमय इमाःअस्मदीयागाःशत्रुभिर्जिघृक्षिताःप्रत्यावर्तय प्रतिनिवर्तय अयंचदुँदुभिःकेतुमत्प्रज्ञानवत् यथासर्वैर्ज्ञायतेतथावावदीतिभ्रशंशब्दकरोति अश्वपर्णाःअश्वपतनाःअश्ववाहाश्चनोस्मदीयाश्चनरःपुरुपाःसंचरन्ति शत्रुभिर्युध्यमानावर्तन्ते तथासति हेइन्द्र अस्मार्करथिनः रथारूढाःपुरुपाःशत्रून्जयन्तु ॥ ३१ ॥

॥ इतिचतुर्थस्यसप्तमेपंचविंशोवर्गः ॥ ३५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थांश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेसप्तमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदापोवेदेभ्योस्त्रिलंजगत् । निर्भमेतमहंबन्देवियातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथाष्टमोऽध्याय आरभ्यते । पठमंडलस्य चतुर्थेनुवाके चत्वारिंशत्कानि व्याकृतानि यज्ञायज्ञेतिद्वा-
 विंशत्युचंपंचमं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षं अत्रानुक्रम्यते—यज्ञायज्ञाश्चिकीर्षंस्तृणपाणिकं-
 पृथिक् सूक्तं मगाथौ बृहती महासवो बृहती महावाहंतवाहंतो मगाथावित्याग्नेय्यः काकुभः मगाथः पुरउ-
 ष्णिक् बृहत्पतिजगतीति मारुत्योत्यास्तिस्त्रोवासां लिङ्गोक्तदेवताः काकुभः मगाथः पुरउष्णिक् बृहती-
 ति पौष्पयो बृहती महाबृहती यवमध्यांत्यानुष्टुप् मारुत्योत्याद्यावाभूम्योर्वापृश्नेर्वेति । यज्ञायज्ञावइत्ये-
 पाबृहती तृतीयद्वादशकाण्डे कतिनलक्षणसद्भावात् द्वितीयासतो बृहती अयुजो जागती सतो-
 बृहतीत्युक्लक्षणोपेतत्वात् तृतीया चतुर्थी बृहती सवो बृहत्यौ पंचमी बृहती षष्ठी महासतो बृहती अ-
 षाक्षराख्यः पादाः द्वादशाक्षरौ द्वौ पादौ सामहासतो बृहती सप्तमी महाबृहती अष्टाक्षराश्चत्वारः पादाः
 एको द्वादशाक्षरः सामहाबृहती अष्टमो महासवो बृहती अष्टिनस्रयः द्वौ जागती सामहासतो बृहती नव-
 मी बृहती दशमी सवो बृहती एतादशाग्निदेवत्याः एकादशी ककुप् मध्यमो यद्दिद्वादशाक्षरः उभयतो-
 षको द्वौ पादौ साककुप् द्वादशी सवो बृहती त्रयोदशी पुरउष्णिक् आद्यो जागत् द्वितीयतृतीयौ गायत्रौ
 सा पुरउष्णिक् चतुर्दशी बृहती पंचदशी अतिजगती त्वापंचाशदक्षरा एकादशाद्याः पंचमरुदेवताकाः
 त्रयोदशादीनां त्रिंशत्कानि लिङ्गोक्ता इन्द्रायोवादेवताः षोडशी ककुप् सप्तदशी सवो बृहती अष्टादशी-
 पुरउष्णिक् एकोनविंशी बृहती षोडश्यादीनां चतसृणां पूपादेवताविंशी बृहती एकविंशी यवमध्याम-
 हाबृहती आद्योद्वाषष्टको तृतीयोद्वादशकः चतुर्थं पंचमावष्टको सायवमध्यामहाबृहती विश्वेकविंशोः
 पृथिक् सूक्तमित्युक्त्वान्मरुतां मातापृथिक् देवताद्वाविंशत्यनुष्टुप् साचापि पृथिक् देवत्याद्यावाभूमिदेवत्यावा-
 सूक्तविनियोगोऽल्लिङ्गिकः । आग्निमारुवे यज्ञायज्ञावइत्यर्थस्तोत्रियमगाथः सूत्रितंच—यज्ञायज्ञावो-
 अग्रयेदेवो वोद्रविणोदा इति मगाथोस्तोत्रियानुरूपविनि ।

तत्रैषामथमा—

यज्ञायज्ञावो अग्रये गिरा गिरा च्छदक्षंसै ।

प्रथं वयममृतं जातवंदसं प्रियं मित्रं नशांसि पम् ॥ १ ॥

यज्ञाद्यज्ञा । वः । अग्नये । गिराऽगिरा । च । दक्षसे । प्रऽप्र । वयम् ।
अमृतम् । जातऽवैदसम् । प्रियम् । मित्रम् । न । शंसिपम् ॥ १ ॥

हेस्तोतारोवोयूयंयज्ञायज्ञा महेयज्ञे सर्वंपुषागेपुदक्षसेप्रवृद्धापामये गिरागिरास्तुतिरूपया
वाचावाचास्तोत्रं कुरुतेतिशेषः चशब्दोभिन्नक्रमोवइत्यस्मात्परोद्रष्टव्यः यूयंचस्तोत्रं कुरुत वयम-
पितमग्निममशंसिपं मसमुपोदःपादपूरणइतिमशब्दस्यद्विरुक्तिःपादपूरणार्था व्यत्ययेनैकवचनं
छान्दसोलुङ् प्रशंसाम कीदृशंअमृतंमरणरहितं जातवेदसंजातानावेदितारं जातमज्ञंजातधनंवा
मित्रं सखिभूतमिवमियंअनुकूलं यद्वा व्यत्ययेनत्वमित्यस्ववसादेशः अग्नयइतिचकर्मणिच-
मूर्था क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंपदानत्वाच्चशब्दश्चणितिनिपातश्चेदर्थवर्तते दक्षस-
इतिचदक्षेर्वृद्धिकर्मणोन्तर्भावितण्यथाऽहदिरूपं चणायोगावनिपातैर्यद्यदिहन्तेतिनिघातमतिषेधः
तत्रायमर्थः—हेस्तोतस्त्वंयज्ञे यज्ञेइममग्निगिरागिरास्तुत्यादक्षसेचवर्धयसिचेतद्वयमपिअमृतत्वादि-
गुणकर्मप्रशंसाम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऊर्जनपातंसहिनायमस्मयुर्दाशेमहव्यदातये ।

भुवद्वाजेष्वविताभुवद्दधउतत्रातातनूनाम् ॥ २ ॥

ऊर्जः । नपातम् । सः । हिन । अयम् । अस्मद्युः । दाशेम ।

हव्यऽदातये । भुवत् । वाजेषु । अविता । भुवत् । दधः ।

उत । त्राता । तनूनाम् ॥ २ ॥

ऊर्जांभस्यचरत्स्यवानपातंपुत्रमशंसिपमित्यनुपंभावप्रशंसामेत्यर्थः हिनेनिनिपातद्वयसमु-
दायोहीत्यस्वार्थं सहिसखत्वयमग्निः अस्मयुरस्मान्कामयमानोभवति ययंचहव्यदातये हव्या-
नाहविषांदेवेभ्योदात्रे तस्मिअग्नयेदाशेम हवींपिदद्याम सचाग्निःभाजेपुसंग्रामेषुअवितारक्षितावृ-
धोवर्धकश्चास्माकंभुवद्भवतु उतअपिच तनूनांतनपानामस्मत्पुत्राणांचत्रातारक्षिताभवतु ॥ २ ॥

अथतृतीया—

दृपाक्षमैअजरोमहान्विसास्यर्धिपां ।

अजसेणशोचिपाशोगुंचच्छुचेमुदीतिभिःमुदीदिहि ॥ ३ ॥

वृषां । हि । अग्ने । अजरः । महान् । विद्भासिं । अर्चिषां ।
अजस्त्रेण । शोचिषां । शोशुंचत् । शुचे । सुदीतिः ।
सु । दीदिहि ॥ ३ ॥

हेअग्ने वृषावर्षिषाकामानां वृष्टेः कर्त्वावा अजरोजरारहितः महान्गुणैरधिकः एवंभूतस्त्वं
अर्चिषादीत्याविभासिहि विशेषेण प्रकाशते खलु हेगुचे दीताग्ने अजस्त्रेण अविच्छिन्नेन शोचिषा
तेजसा शोशुंचत् भृशं दीप्यमानस्त्वं सुदीतिभिः सुदीतिभिः सुदीदिहि सुपुअस्मान् दीपय प्रकाश-
य ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

महोदेवान्यजसि यक्ष्यानुपक्तवक्तवोतदंसनां ।
अर्वाचः सीं कृणुह्ये वसे रास्व वाजोतवस्व ॥ ४ ॥
महः । देवान् । यजसि । यक्षि । आनुपक् । तव । कर्त्वा ।
उत । दंसनां । । अर्वाचः । सीम् । कृणुहि । अग्ने । अवसे ।
रास्व । वाजां । उत । वस्व ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वं महो महतो देवान्यजसि यजमानानां यज्ञे हविर्भिः पूजयसि अतोस्माकमपियज्ञे-
आनुपक् अनुपक्तं सन्तव्यं तथा भवति तथा यक्षि तान् देवान्यज तदर्थं तव कत्वा प्रज्ञया उतापि च दंस-
ना कर्मणा च सीमिति परिग्रहार्थीयः तान् सर्वान् देवान् अर्वाचः अस्मद्भिमुखान् कृणुहि कुरु अव-
से अस्मद्रक्षणार्थं तथा वाजावाजान् हविर्लक्षणान्यन्वानिरास्व ते ज्योदेवे ज्योदेहि उतापि च त्वम-
पि वस्व तु ज्यं प्रदानि हवीं पितं भजस्व ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यमापो अद्रं यो वनागर्भं मृतस्य पिप्रति ।
सहसा यो मथितो जायते नृभिः पृथिव्या अधिसानवि ॥ ५ ॥ १ ॥
यम् । आपः । अद्रं यः । वनां । गर्भम् । मृतस्य । पिप्रति ।
सहसा । यः । मथितः । जायते । नृभिः । पृथिव्याः ।
अधि । सानवि ॥ ५ ॥ १ ॥

आपोवसतीवयांरुमाः अद्रयोद्गावाणः वनारनानिकाष्ठानिच ऋतस्यपत्तस्योदकस्यवा
 गर्भं गर्भवदन्तर्वंमानंयमग्निंपिप्रति पूरयन्ति यद्वा आपःसमुद्रियाअद्रयोमेवाः वनान्यरण्या-
 निच ऋतस्मगर्भंवाडवेद्युतदावरूपेणवर्तमानं यमग्निंपिप्रति पूरयन्ति यश्चाग्निःवृभिर्नंतृभिःऋ-
 त्विग्भिःसहसावलेनमथितःसन्पृथिव्याअधिभूमेरुपरि सानविसमुच्चिह्नतेउत्कृष्टेदेवयजनदेशेजा-
 यतेपादुर्भवति सत्वंसंस्वेत्यन्वयः यद्वापःपमावित्यनयासंबन्धः ॥ ५ ॥

॥ इनिचतुर्थस्याष्टमेपथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपटी-

आयःप॒मौभा॒नुना॒रोद॒सीउ॒भेधु॒मेन॒धाव॒तेद्वि॒वि ।

ति॒रस्त्वमो॑ददृ॒शऊ॒र्म्या॒स्वाश्या॒वास्वरु॒पोदृ॒पाश्या॒वाअ॒रु॒पोदृ॒पा ॥ ६ ॥

आ । यः । प॒मौ । ज्ञानुना । रोद॒सी इति । उ॒भे इति । धु॒मेन॑ ।

धा॒वते । द्वि॒वि । ति॒रः । तमः । दृ॒शे । ऊ॒र्म्या॒सु । आ ।

श्या॒वास्तु॑ । अ॒रु॒पः । दृ॒पा । आ । श्या॒वाः । अ॒रु॒पः । दृ॒पा ॥ ६ ॥

योमिः भानुनादीम्याउभेरोदसीयावापृथिव्यौआपमौ आपुरयति सः धुमेनद्विविअन्तरि-
 क्षेधावनेगच्छति धूमोहिमेघामनापरिणत.तत्र अन्तरिक्षेगच्छति कार्यकारणयोरभेदविवक्षया
 वदमनमग्नावुपचर्यते अपिचार्यंअरुपः आरोचमानः वृषावर्षिताकामानां एवंगुणकोमिःश्यावा-
 सुश्याववर्णासुकृष्णासुकृर्म्यासु राविनामेवन् निशासुत्वमोघकारंतिरःतिररुत्त्यआसमंतावदृशे
 दृपतेश्यावाः श्याववर्णारात्रीश्च आविष्ठति अरुपोवृपेतिपुनरुक्तिरादराथांपादपूर्णाथांवा ॥६॥

अथसप्तमी-

दृ॒हद्वि॒ध्रेअ॒र्चि॒भिःशु॒क्रेण॑दे॒वशो॒चि॒पां ।

भ्र॒रद्वा॑जेसमि॒धानो॑प॒विष्ट॒घरे॒वन्नः॑शु॒क्रीदि॒हिद्यु॒मत्पा॑वक॒दीदि॒हि ॥ ७ ॥

दृ॒हद्वि॒भिः । अ॒ग्ने । अ॒र्चि॒भिः । शु॒क्रेण॑ । दे॒व । शो॒चि॒पां ।

भ्र॒रत्त्वा॑जे । स॒म॒द्भु॒ध्नः । य॒वि॒ष्ट॒घ॒रे॒वत् । नः । शु॒कृ ।

दी॒दि॒हि । द्यु॒मत् । पा॒वक॑ । दी॒दि॒हि ॥ ७ ॥

हेदेव दानादिगुणमुक्त पविष्ठच युवनम शुक्र दीप्तमे शुकेण निर्मलेनशोचिपातेजसा
भरद्वाजेअस्मद्भारि समिधानः समिध्यमानस्त्वं गृहद्विमहद्विरिभिः तेजोभिः नोस्मदर्थं
रेवधनमुक्तंयथाभवतितथादीदिहि दीप्यस्व तथापावक हेशोधकाग्रे द्युमद्योतमानेनचमुक्तं
यथाभवतितथादीदिहि दीप्यस्व ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वासांगृहपतिर्विशामसित्वमग्नेमानुपीणाम् ।

शतंपूर्तिर्यविष्टपाहंसःसमेद्भारंगतंहिमाःस्तोतृभ्योयेचददति ॥८॥

विश्वांसाम् । गृहपतिः । विशाम् । अस्ति । त्वम् । अग्ने ।

मानुपीणाम् । शतम् । पूःतिः । यविष्ट । पाहि । अंहंसः ।

समुद्भारम् । शतम् । हिमाः । स्तोतृभ्यः । ये । च । ददति ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वमानुपीणाननोरपत्यभूतानां विश्वासांसवासांविशांमजानांगृहपतिरसि गृहस्वा-
मीभवसि हेपविष्ठ युवनमाग्ने अतस्त्वंशतंहिमाः शतंहेमन्तात्संशतारानुसमेद्भारंत्वासम्पगिद्धं
ऊतयन्त्वांशंशनेनशतसंख्याकैः पूर्तिःपाटकैः अंहंसः पापात् आहन्तुः शत्रोर्वापाहिरक्ष
येचस्तोतृभ्योददति धनंभवसमिन्धनस्यकर्तारिपयच्छन्ति तांश्रपाहि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वंनश्चित्रऊत्यावसोराधांसिचोदय ।

अस्वरायस्त्वमग्नेरधीरसिबिदागाधनुचेतुनः ॥ ९ ॥

त्वम् । नः । चित्रः । ऊत्या । वसो इति । राधांसि । चोदय । अस्वरा ।

रायः । त्वम् । अग्ने । रधीः । अस्ति । बिदाः । गाधम् । तुचे । तु । नः ॥ ९ ॥

हेवसो वासकाग्ने बिबोदशनीपस्त्वंऊत्यारक्षपासद् राधांसिधनानिनोस्मार्थंचोदय मेर-
य सर्ववटोक्तेपरिदरयमानस्यरायोधनस्यत्वरधीरसि रंहितानेनाभवसि अतःकारणात्अस्मार्थं
धनानिमेरेयेत्यर्थः अपिच नोस्मार्कतुचेअपःयनमितवअपस्यापअपतनेहेतुभूताय पुत्रादयेगाधं
पतिदांतुक्तिमंविदाः संजय ॥ ९ ॥

अथदशमी—

परि॑तो॒कंत॑न॒यं॒प॒र्तृ॑भि॒ष्टुम॑द॒ब्धै॒रप्र॑युत्व॒जिः ।

अग्ने॑हे॒ळीं॑सि॒दैव्या॑युयोधि॒नोदे॑वानि॒हरा॑ंसिच ॥ १० ॥ २ ॥

परि॑ । तो॒कम् । तन॑यम् । प॒र्तृ॑ऽभिः । त्वम् । अद॑ब्धैः ।

अप्र॑युत्वऽजिः । अग्ने॑ । हे॒ळीं॑सि । दैव्या॑ । युयो॒धि॒ । नः॒ ।

अदे॑वानि । ह॒रांसि॑ । च ॥ १० ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वं अदब्धैःकेनाप्यहिंसितैः अप्रयुत्वभिः यौतिरत्रपृथग्भावार्थः अपृथग्भूतैः संहतैः
प॒र्तृ॑भिःपाटनसाधनैःतोरुंपुत्रंतनयंपौत्रंचपरिपाटय दैव्यादेवसंबन्धीनिच हेळींसिक्रोधानोस्म-
त्तोपुयोधि पृथक्करु अदेवानि मनुष्यसंबन्धीनिच हरांसिहिंसनानिच अस्मत्तः पृथक्करु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थंस्याष्टमेद्वितीयेवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी—

आस॑खायःस॒व॒र्दु॒र्घां॑धे॒नुम॑ज॒ध्व॒मुप॑न॒व्यंसा॒वचः॑ ।

सृ॒ज॒ध्व॒मन॑प॒स्फुरा॑म् ॥ ११ ॥

आ । स॒खा॒यः । स॒वः॑ऽदु॒र्घा॑म् । धे॒नुम् । अ॒ज॒ध्व॒म् । उ॒प॑ ।

न॒व्यंसा॑ । वचः॑ । सृ॒ज॒ध्व॒म् । अ॒न॑प॒स्फुरा॑म् ॥ ११ ॥

हेसखायः समानरूपानाअध्वर्यवः सवर्दुर्घां सव्ररितिपसतोनाम अमरणहेतुभूतस्यपयसो-
दोर्घीधेनुंगांआअजध्वं अभिगच्छत प्राप्नुत केनसाधनेन नव्यसानवीयसा नवतरेणवचःवचसा
आह्वानरूपेणशब्देन तदन्तरंअनपस्फुरां स्फुरतिर्वधकर्मा अनपवाध्यांतांधेनुंउपसृजध्वं
वत्सेनोपसृष्टांकुरुव मरुदेवत्यत्वावमरुतांयामायपयोदोग्धुमितिशेषः अथवामरुतांमासापृथ्या-
रयामाध्यमिकाशग्नेनुः हेसखायःस्तोवारः सवर्दुर्घांमरुजनहेतुभूतस्यपयसोदोर्घीधेनुंपृथिन-
व्यसानवतरेणवचसास्तोत्रेणउपाजध्वमुपागच्छत अनपस्फुरांअनपवाधनीयांतांसृजध्वं बन्ध-
नादिसृजन मुंचत ईदृशीमहतीधेनुः मरुतांमावाकिमुवक्त्यंतेपांमाहात्म्यमितिमरुवस्तुतिः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

याशार्धायुमारुतायस्वभानवेश्रवोमृत्युधुक्षत ।
यामृळीकेमरुतांतुराणांयासुस्रैरेव्यावरी ॥ १२ ॥

या । शार्धाय । मारुताय । स्वभानवे । श्रवः । अमृत्यु । धुक्षत ।
या । मृळीके । मरुताम् । तुराणाम् । या । सुस्रैः । एवद्यावरी ॥ १२ ॥

याधेनुः अमृत्युअमरणहेतुश्रयोनंपयोलक्षणंमारुतायमरुतांघायधुक्षतअधुक्षत कीदृशाथ
शार्धायमसहनशीलाय स्वभानवेस्वायचदीभये याचतुराणांक्षिप्रकारिणांमरुतांमृळीकेसुत्वेतत्प-
रावर्तते याचसुस्रैःसुत्वेहेतुभूतैः एवयावरीएवैर्मृतुभिरश्वैः मध्यमस्थानैरुदकैर्वासहयातीअभ्ये-
षामपिसुखाथैवृष्टिजलैः सहागच्छन्ती ताधेनुंउपाजध्वमितिपूर्वत्रान्वयः अत्रापिपूर्ववन्मरुत्सु-
तिरधिगन्त्वया ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

भरद्वाजायावधुक्षतद्विता ।
धेनुंचविश्वदोहसमिपंचविश्वभोजसम् ॥ १३ ॥

भरतुश्वाजाय । अवं । धुक्षत । द्विता । धेनुम् । च ।
विश्वदोहसम् । इपम् । च । विश्वभोजसम् ॥ १३ ॥

हेमरुतः भरद्वाजायास्मद्भात्रेद्विताद्वितयंअवधुक्षत दत्त किंतद्वितयं धेनुंचगांच इपंचअ-
नंच कीदृशीधेनुं विश्वदोहसं विश्वस्पव्याप्तस्पचहुत्स्यदोग्धीं कीदृशमन्त्रं विश्वभोजसंसर्वे-
पाभोगपर्याप्तं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तंवइन्द्रंनसुक्तुंवरुणामिवमायिनम् ।
अयमणंनमन्द्रंसुप्रभोजसंविष्णुंनस्तुपआदिशे ॥ १४ ॥

तम् । वुः । इन्द्रम् । न । सुङ्कतुम् । वरुणमद्दव । मायिनम् ।
 अर्यमणम् । न । मन्द्रम् । स्रप्रभोजसम् । विष्णुम् । न ।
 स्तुपे । आदिशे ॥ १४ ॥

हेमरुद्रण तंतादृशं वत्त्वांस्तुपेस्तौमि किमर्थं आदिशे आदेशनाय धनानामनिसर्जनाय प्र-
 दानाय कीदृशंत्वां इन्द्रं इन्द्रमिव गुरुतुंगुरुमाणं वरुणमिव मायिनं मापारन्तं प्रज्ञावन्तं अर्य-
 मणं अर्यमणमिव मन्द्रं स्तुतुं विष्णुं विष्णुमिव मृगभोजसं प्रसृतधनं यदात्तस्पादिगो-
 कदेवतास्तदानीं नैव शब्दी च शब्दार्थे दृष्टव्यौ ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

त्वेपंशर्धो न मारुतं तु विष्वण्यं नुर्वाणं पूषणं सं यथा शता ।
 संसहस्राकारिपत्र्पिणिभ्य आँ आविर्गृह्णावसुं करत्सुवेदां नो वसुं करत् ॥ १५ ॥

त्वेपम् । शर्धः । न । मारुतम् । तुविःस्वनि । अनुर्वाणम् । पूषणम् ।
 सम् । यथा । शता । सम् । सहस्रा । कारिपत् । त्र्पिणिभ्यः । आ ।
 आविः । गृह्णा । वसुं । करत् । सुवेदां । नुः । वसुं । करत् ॥ १५ ॥

नेतिसंभत्यर्थे न संभति इदानीं त्वेपं दीप्तं तु विष्वणि बहुस्वर्नं अनर्वाणं अप्रतृप्तं शत्रुगिरनसि-
 गत् पूषणं षोषकं मारुतं भरतसंघरूपपीदृशं शर्धो बलं स्तोमीति शेषः सचमरुद्रणः यथा येन प्रकारेण
 शता शतसंख्याकानि धनानि संसह्रैष चर्पणिष्यो मनुष्येभ्यो स्मभ्यं कारिपत् कुर्यात् आकारः समु-
 च्ये यथा वात्सहस्रात्सहस्रसंख्याकानि धनानि च संसह्रैव कारिपत् कुर्यात् तथा स्तोमीति पूर्वधान्वयः
 अपि च समरुद्रणः गृह्णागृह्णाति संवृतानि वसुवसुनि धनानि आदिच्छेत् अस्मभ्यमादिच्छेत्
 तथा वसुवसुनि धनानि सुवेदां गुलभानि च मोस्माकं करत् करोतु यदात्तुल्लिगादिभ्यो षीत्तदामारुतं
 शर्धे इव त्वेपं पूषणं पूषणकमेतत्संज्ञे देवस्तोमीति योजनीयं ॥ १५ ॥

अथषोडशी-

आमापूषं नुपं द्रवशांसि पञ्चुते अपि कूर्ण आचूणे ।
 अघा अर्यो अरांतयः ॥ १६ ॥ ३ ॥

आ । मा । पू॒प॒न् । उ॒र्ष॒ । द्र॒व॒ । शं॒सि॒प॒म् । नु॒ । ते॒ । अ॒पि॒ङ्क॒र्णे॒ ।
आ॒घृ॒णे॒ । अ॒घाः॒ । अ॒र्यः॒ । अ॒रा॒त॒यः॒ ॥ १६ ॥ ३ ॥

हेपूपन् मामांआद्रय रक्षणार्थमभिगच्छ हेआघृणे आगतदीप्ते अघाःआहन्त्रीः अर्यः अरीः अभिगन्त्रीः अरातयः शत्रुभूताः प्रजाः उपद्रवनाथस्व उपपूर्वोद्रवतिवांभायांवरते यथाप्रजांषथून्यजमानस्यउपद्रोद्रावयति अहंचवेतवअपिकर्णेकर्णाविपिगतेसमीपदेशेस्थितःतन्नुक्षिप्रंशंसिपंमशंसामि ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथसप्तदशी-

मा॒का॒कं॒वी॒र॒मु॒हं॒हो॒व॒न॒स्प॒ति॒म॒शं॒स्नी॒र्वि॒हि॒नी॒नं॒शः॑ ।

मो॒त॒सू॒रो॒अ॒हं॒ए॒वा॒च॒न॒ग्री॒वा॒आ॒द॒ध॒ते॒वेः॑ ॥ १७ ॥

मा । का॒क॒म्वी॒र॒म् । उ॒त् । वृ॒हः॑ । व॒न॒स्प॒ति॒म् । अ॒शं॒स्तीः॑ । वि॒ ।

हि॒ । नी॒नं॒शः॑ । मा । उ॒त् । सू॒रः॑ । अ॒ह॒रि॒ति॑ । ए॒व । च॒न॒ ।

ग्री॒वाः॑ । आ॒द॒ध॒ते॑ । वे॒रि॒ति॒वेः॑ ॥ १७ ॥

ऋषिः पुत्रपौत्रसहितमात्मानं बहुपक्ष्याश्रयवनस्पतित्वेन रूपयनज्ञस्यानुद्धारमाशास्ते हे-पूपन् माकाकंवीरंकाकानांभर्तारंवनस्पतिवृक्षंमाउद्धहः उद्धर मावाधस्व पुत्रपौत्रादिभिः सस्त्रीभूतेरुपेतंअन्यैश्चबहुभिराश्रितंमांमाहिंसीरित्यर्थः हिशब्दश्चार्थे अशस्तीरशंसनीयाः अशंसनीयस्यदुःखस्यकीर्तयित्रीर्वाशत्रुभूताः प्रजाः विनीनशोहि विनाशयच मोतमाचसूरः प्रेरकः शत्रुः एवएवंमाअहःअस्मान्माहार्पात् एवमित्यभिसंघन्धान् आरज्यात्स्योदात्तवत्वाच्चअश्रुतोपि-यथेत्येतद्वाक्येध्याहियते ग्रीवाःगिरन्तिअन्तरवस्थापयन्तिवधन्तीतिग्रीवाःदामानि यथाव्या-धाःवेःपक्षिणोहरणार्थं ग्रीवाः दामानिजालरूपाणिआदधते भूम्यानिदधते तैश्चनिहितैः पक्षि-णोहरन्ति एवमस्मान्घ्नोपायैःशत्रुर्माहार्पात् इत्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

दृ॒ते॒रि॒व॒ते॒वृ॒क॒मं॒स्नु॒स॒ख्य॑म् ।

आ॒च्छि॒द्र॒स्य॒द॒ध॒न्व॒तः॒सु॒पूर्ण॑स्यदधन्वतः ॥ १८ ॥

दृतेःइद्व । ते । अ॒वृ॒कम् । अ॒स्तु । स॒ख्यम् । अ॒च्छि॒द्रस्य ।
द॒ध॒न्इ॒वर्तः । सु॒हृ॒पूर्णस्य । द॒ध॒न्इ॒वर्तः ॥ १८ ॥

हेपुपन् तेतवसख्यंसखित्वंअवृकंवाधकरहितंसर्वदैकरूपेणवर्तमानं अस्माकमस्तुसर्वदाभवतु दृतेरिवयथादृतेस्वदीयंसख्यंअविच्छिन्नंतद्वद कोदृशोदृतिःअच्छिद्रस्यच्छिद्ररहितस्यसंश्लिष्टस्यदधन्वतोदधिमतःसुपूर्णस्यदध्नासुष्टुपूरितस्यपुनर्दधन्वतइतिधन्वोविकत्वद्योतनार्थः ईदृशोदृतिःसर्वदापूर्णोरथेवर्तते सइववयमपितवसखायोभवेमेतृपिराशास्ते ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी—

प॒रोहि॒म॒र्त्यै॒रसि॒सु॒मो॒दे॒वैरु॒तश्रि॒या ।

अ॒भि॒र॒ख्यः॒ पू॒प॒नृ॒त॒नासु॒न॒स्त्वम॒वा॒नू॒नं॒यथा॑पु॒रा ॥ १९ ॥

प॒रः । हि । म॒र्त्यैः । अ॒सि॒ । सु॒मः । दे॒वैः । उ॒त । श्रि॒या । अ॒भि॒ ।

र॒ख्यः । पू॒प॒न् । पृ॒त॒नासु॒ । नः । त्वम् । अ॒वं । नू॒नम् । यथा॑ । पु॒रा ॥ १९ ॥

हेपुपन् मर्त्यैर्मर्त्यैःपुमनुष्यैःपरःपरस्तावस्थितोसि श्रियासंपदादेवैरुतसर्वैःदेवैश्चसमः समानोसि अतस्त्वंपृतनासुसंभ्रामेपुनोस्मानभिरख्यः अभिपश्य अनुग्रहदृष्ट्याविलोक्य यथापुराणेनप्रकारेणपूर्वकालीनानपुरुषान् ररक्षिय एवंनूनमद्यइदानींअवअस्मानरक्ष हीतिपूरणः ॥ १९ ॥

अथविंशी—

वा॒मी॒वा॒म॒स्य॑धू॒त॒यः॒ प्र॒णी॑ति॒रस्तु॑सू॒च॒तां ।

दे॒व॒स्य॑वा॒म॒रु॒तो॒म॒र्त्यै॒स्यवे॒जा॒न॒स्य॑प्र॒य॒ज्य॒वः ॥ २० ॥

वा॒मी । वा॒म॒स्य॑ । धू॒त॒यः । प्र॒णी॑तिः । अ॒स्तु । सू॒च॒तां । दे॒व॒स्य॑ ।

वा॒ । म॒रु॒तः । म॒र्त्यै॒स्य । वा॒ । ई॒जा॒न॒स्य॑ । प्र॒य॒ज्य॒वः ॥ २० ॥

हेधूनयःकंपपितारः प्रयज्यवः प्रकर्षेणषष्ठ्यामरुतः सास्तृदाभियसत्यात्मिकामाध्यमिकायुष्मदीयावाक् प्रणीतिरस्तु अस्मदर्थधनानांपणेत्रीभवतु देवस्यवामत्यैस्पमनुष्यस्यवाईजानस्य इष्टवतः उभयनिधस्यपुरुषस्यवामीपशस्तायावाक् वामस्यवननीयस्यधनस्यप्रणीतिः प्रणेत्री भास्तृतेत्यन्वयः प्रणीतिरस्तुअस्मदर्थं ॥ २० ॥

अथैकविंशो-

सद्यश्चिद्यस्यचर्कृतिःपरिद्यादेवोनैतिसूर्यः ।

त्वेषंशवोदधिरेनामयज्ञियंमरुतोवृत्रहंशवोज्येष्ठं वृत्रहंशवः ॥ २१ ॥

सद्यः । चित् । यस्य । चर्कृतिः । परि । द्याम् । देवः । न । एति ।

सूर्यः । त्वेषम् । शवः । देधिरे । नाम । यज्ञियम् । मरुतः ।

वृत्रहम् । शवः । ज्येष्ठम् । वृत्रहम् । शवः ॥ २१ ॥

यस्यचमरुद्रणस्यचर्कृतिः कर्मसद्यश्चित् सद्यएव चांपर्येति परिगच्छति दिव्यन्तरिक्षे-
रितोवर्तते देवोऽन्ये देवोद्योतमानःसूर्यइव तादृशागणात्मकामरुतः त्वेषंतीतिनामशत्रूणांनमयित् य-
ज्ञियंयज्ञार्हंशवोवृत्रं दधिरेअधारयन् तच्च शवोवृत्रहंशवोवृत्रादेरसुरस्यहन्तु भवति तच्चवृत्रहंशवः
ज्येष्ठं सर्वेभ्यः पशस्ततमंभवति ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशो-

सकृद्ध्यौरजायतसकृद्भूमिरजायत ।

पृथ्वाद्दुग्धंसकृत्पयस्तदन्योनानुजायते ॥ २२ ॥

सकृत् । ह । द्यौः । अजायत । सकृत् । भूमिः । अजायत ।

पृथ्वाः । दुग्धम् । सकृत् । पयः । तत् । अन्यः । न ।

अनु । जायते ॥ २२ ॥

सकृद्ध्यौरजायत उदपद्यत सकृदुत्पन्नेवस्थिताभवति नपुनस्तस्यांनद्यायांअन्या
तत्सदृशीद्यौरजायते भूमिश्चसकृदेवाजायत पृथ्वाः मरुतांमातृगोः पयश्चसकृदेकवारमेवदुग्धं य-
स्मात्पयसोमरुतोजतिरे पृथिव्यैवैपयसोमरुतोजाताइतितैत्तिरीयकं ! यथाद्यावापृथिव्यांसकृदे-
वोत्पद्येते एवंपृथिरपिसकृत् दुग्धेनैवपयसोमरुतोजीजनत् ततःपरंअन्यः पदार्थोनानुजायते त-
त्सदृशोनोत्पद्यते ॥ २२ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्थोऽष्टकः ॥ ४ ॥

स्तुपेजनमितिपंचदशर्षपठं सूक्तं भारद्वाजस्य ऋजिभवनार्पणं वैश्वदेवं अंत्यापट्पंचाशद-
क्षराशकरी शिष्टास्त्रिष्टुभः तथा चानुक्रान्तं—स्तुपेपंचोना ऋजिभवाहवैश्वदेवं हशक्यन्तमिति ।
व्यूहोदशरात्रेपंचमेहनिइदवैश्वदेवनिविद्धानं सूत्रितंच—ऋभुर्विभ्वास्तुपेजनमिति वैश्वदेवमिति ।
आघामहानांघ्नीवतेजप्या ।

सैषामथमा—

स्तुपेजनं सुव्रतं नव्यं सीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणा सुव्रयन्ता ।
त आगंमन्तु तद्दृहं श्रुवन्तु सुक्षत्रासो वरुणो मित्रो अग्निः ॥ १ ॥

स्तुपे । जनम् । सुव्रतम् । नव्यं सीभिः । गीः इभिः । मित्रावरुणा ।
सुव्रयन्ता । ते । आ । गमन्तु । ते । दृह । श्रुवन्तु ।
सुक्षत्रासः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ॥ १ ॥

सुव्रतं सुकर्माणं जनदैव्यं जनदैवसंघं नव्यं सीभिः नवतराभिर्गीर्भिः स्तुतिभिः स्तुपे अहंस्तुपे
तथा मित्रावरुणामित्रः प्रमीयते स्वायक. वरुणः पापानां निवारयिता एतावपि देवो रतौमि कीदृशौ
सुव्रयन्ता सुव्रं सुसंस्तोतृणामिच्छन्तौ सुक्षत्रासः शोभनवत्पारते वरुणादयः सर्वे देवा. इहास्मिन् यज्ञे-
आगमन्तु आगच्छन्तु वेतादृशाः श्रुवन्तु अस्मदीया. स्तुतीः श्रुवन्तु च अत्र मित्रादीनां परिगणन-
मुपलक्षणं सूक्तस्य सर्वस्य देवताप्रतिपादकत्वात् अतएव पूर्वजनमितिसामान्यनिर्देशः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

विशोर्विश ईड्यं मध्वरेष्वट्टं स क्रतुमरुतिं युवत्योः ।
दिवः शिशुं सहसः सूनुमाग्निं यज्ञस्य केतुमरुपं यजं ध्यै ॥ २ ॥

विश. इविशः । ईड्यंम् । अध्वरेषु । अट्टं स क्रतुम् । अरुतिम् ।
युवत्योः । दिवः । शिशुम् । सहसः । सूनुम् । अग्निम् । यज्ञस्य ।
केतुम् । अरुपम् । यजं ध्यै ॥ २ ॥

विशो विश. सर्वस्याः प्रजायाः अध्वरेषु यज्ञेषु ईड्यं क्रतिगम्य. स्तुत्यं अट्टमक्रतुं दर्पं रहितकर्मा-
णं अमूढप्रसंवा युवत्योर्घां वापृथिव्योररतिमभिगन्तारं अर्यं स्वामिन्दिवो घुलो कस्य शिशुं पुत्रं दि-

वस्परिप्रथमं जज्ञे अग्निं रिति निगमः । अथवा दिवःस्तोतुः पुनश्भूतं तथापि निगमो भवति त्वंपुत्रो भव-
सिपस्ते विर्वेदिति राहसो वलरयस्तुं पुत्रं यज्ञस्य यागस्य केतुं प्रज्ञापकं अरुपमारोचमानं एवं गुण-
कमर्शियजध्वेयद्वंस्तुपइत्यनुपज्यते स्तुपेस्तुवे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

अरुपस्य दुहितरा विरूपे स्तृभि रन्या पि पिशो सूरौ अन्या ।
मिथस्तुरा विचरन्ती पावके मन्मं श्रुतं नक्षतः कच्यमाने ॥ ३ ॥

अरुपस्य । दुहितरा । विरूपेदति विरूपे । स्तृक्षिः । अन्या ।
पिपिशो । सूरः । अन्या । मिथःस्तुरा । विचरन्तीदति विचरन्ती ।
पावके इति । मन्मं । श्रुतम् । नक्षतः । कच्यमाने इति ॥ ३ ॥

इयमहोरात्रयोःस्तुतिः अरुपस्यरोचमानस्यसूर्यस्यदुहितरी सूर्येण हि अहोरात्रयोर्विभा-
गः क्रियते अतस्तदधीनात्मलाभात्वात्तरयदुहितरावित्युच्यते विरूपेऽशुक्लकृष्णतयानानारूपेतयो-
रन्याएकाराविःस्तृभिर्नक्षत्रैः पिपिशोपिशयते संश्लिष्यते पिशोअवयवइतिधातुः अन्याअहरात्मि-
कादुहिता सूरःसूर्येणपिपिशोसंश्लिष्यते तेचनक्षत्रैःसूर्येणचालं कृतेभवतइत्यर्थः मिथस्तुरापरस्प-
रंवाधयंत्यौअह्वारात्रिर्निवर्त्यते रात्र्याचाहरितिपरस्परंवाधः अतएवविचरन्तीविविधंपृथक्चरं-
त्यौपावकेसर्वस्यशोधयिष्यौ एवंभूतेअहश्चरात्रिश्चकच्यमाने अस्माभिःस्तुममानेसात्यौ श्रुतं
श्रोतव्यंमन्ममननीर्यं स्तोत्रमस्मत्कृतंनक्षतःव्यागुतां ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

प्रवायुमच्छादहती मनीपा वृहद्रूपिं विश्ववारं रथप्राम् ।
द्युतद्यां मा निद्युतः पत्यमानः कविः कविमि यक्षसि प्रयज्यो ॥ ४ ॥
प्र । वायुम् । अच्छ । वृहती । मनीपा । वृहत्सूर्यिम् ।
विश्ववार्थम् । रथप्राम् । द्युतद्यांमा । निद्युतः । पत्यमानः ।
कविः । कविम् । इयक्षसि । प्रयज्योदतिप्रयज्यो ॥ ४ ॥

बृहतीमहवीमनोपारमदीयास्तुतिः वायुमच्छाभिमुख्येनमगच्छतु उपसर्गश्रुतेयोंग्यक्रिया-
ध्याहारः कीदृशंवायुं बृहद्रथिमहाधनं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं संभजनीयंरथमां रथस्यात्मी-
यस्यमातारंपूरयितारं यद्वा स्तोतृणारंथंधनैःपूरयितारं अथप्रत्यक्षस्तुतिः हेमयज्यो प्रकर्षेणयष्ट-
व्य वायो द्युतद्यामा प्रदीपयानःनियुतःआत्मीयरथयोग्याःवडवाःताःपत्यमानःअभिपतन् अभि
गच्छन् यद्वा पत्यनिरैश्वर्यकर्मा तारांवडवानामीश्वरःकविःक्रान्तदर्शी एवंभूतस्त्वंकविमेधाविनं
स्तोतारंइयक्षसि धनेनपूजय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

समेवपुंश्छदयदश्विनोर्योरथोविरुक्मान्मनसायुजानः ।

येननरानासत्येप्यध्वैर्वर्तिर्याधस्तनयायत्मनेच ॥ ५ ॥ ५ ॥

सः । मे । वपुः । छदयत् । अश्विनोः । यः । रथः । विरुक्मान् ।

मनसा । युजानः । येन । नरा । नासत्या । इप्यध्वै ।

वर्तिः । याथः । तनयाय । त्मने । च ॥ ५ ॥

अश्विनोःस्वभूतःसरथः मेमदीयंवपुः शरीरंछदयवडादयतु तेजसाआछादयतु योरथो-
विरुक्मानविरोचनवान् विशेषेणदीप्यमानः मनसामनोव्यापारमात्रेणयुजानःअश्वैःसंयुज्यमानो-
भवति हेनरानेतारौ हेनानन्यासत्यस्वभावौ सत्यनेतारौ नासिकाप्रभवौवा अश्विनौ येनरथेन
वर्तिःस्तोतृगृहं तनयायपुत्रायत्मनेआत्मनेतत्पित्रेस्तोत्रेचइप्यध्वै कामान्प्रापयितुंयाथः गच्छथः
सरथइतिपूर्वत्रान्वयः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

पर्जन्यवातावृषभापृथिव्याःपुरीपाणिजिन्वतुमप्यानि ।

सत्यंश्रुतःकवयोयस्यगीभिर्जगंत.स्थातुर्जगदाकृणुध्वम् ॥ ६ ॥

पर्जन्यवाता । वृषभा । पृथिव्याः । पुरीपाणि । जिन्वतुम् ।

अप्यानि । सत्यंश्रुतः । कवयः । यस्य । गीःऽभिः । जगंतः ।

स्थातुः । जगत् । आ । कृणुध्वम् ॥ ६ ॥

हेपर्जन्यवाता पर्जन्यवायु वृषभावृष्टेःकर्तारोपृथिव्याः अन्तरिक्षनामैतत् अन्तरिक्षात्
आप्यानि आप्तव्यानिपुरीपाणिपूरकाण्युदकानि जिव्यतंमेरयतं उत्तरोर्ध्वोमारुतः हेसत्यश्रुतः
सत्यस्यस्तोत्रस्यश्रोतारः कवयोमेधाविनोमरुतः यस्यस्तोतुःगीर्भिःस्तुतिभिःयूर्यस्तुताभवथ त-
स्यस्तोतुःजगत्स्थावरजंगमात्मकंसर्वपाणिजातंआरुणुधं आभिमुख्येनकुरुत हेजगतःस्थातःग-
णाभिप्रायमेकवचनं स्थावरजंगमात्मकस्यजगतोवस्थापकहेमरुद्रणेनियोग्यं ॥ ६ ॥

अन्वारंभणीयापांसारस्वतस्यहविषोयाज्यापावीरवीत्येषा सन्नितंच—पावीरवीकन्या-
चित्रायुःपीपिवांसंसारस्वतइति । एकादशिनैसारस्वनेपशोऽपवपुरोडाशस्ययाज्या सन्नितंच—
पावीरवीकन्याचित्रायुयंस्तेस्तनःशशयोमयोभूरिति । आग्निमारुतेशस्त्रेप्येषा सन्नितंच—राका-
महमित्तिद्वेषावीरवीकन्याचित्रायुरिति ।

सैपासुकेसप्तमी—

पावीरवीकन्याचित्रायुःसरस्वतीवीरपत्नीधियंधात् ।
आभिराच्छिद्रंशरणंसजोपादुरार्धर्षगृणतेशर्मयंसत् ॥ ७ ॥
पावीरवी । कन्या । चित्रऽआयुः । सरस्वती । वीरऽपत्नी ।
धियंम् । धात् । आभिः । अच्छिद्रम् । शरणम् । सजोपाः ।
दुःऽआर्धर्षम् । गृणते । शर्म । यंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवीशोभयित्री कन्याकमनीया चित्रायुश्चित्रगमनाचित्रानावा वीरपत्नीवीरः प्रजा-
पतिः पतिर्यस्यास्तादृशी यद्वा वीराणांपालयित्री एवंभूतासरस्वतीधियं अस्मदीयंकर्मयज्ञाख्यं
धावद्धातु धारयतु ददातु वाशब्देनप्रतिपादितोसर्थानुष्ठोपते अपिचआभिर्देवपत्नीभिः सजोपाः
सहमीयमाणाः यद्वाग्नाःगाम्यन्मादीनिच्छंदांसि छन्दांसिर्वैशांइतिश्रुतेः । तैःसहमीयमाणाःगृणते
स्तुवते महंसंच्छिद्रंछिद्ररहितंदुरार्धर्षं अनुभिः शीतवातादिभिश्चार्पितुमशक्यं शरणंगृहं श-
र्मसुखंपयंसत्प्रमच्छतु ॥ ७ ॥

एकादशिनैषोष्णेपशोऽपथस्यथइतिहविषोयाज्या सन्नितंच—पथस्यथःपरिश्रितिवचस्या-
वृहस्पतेयापरमापरावदितिद्वेइति ।

अथाष्टमी-

पथस्पथ परिपतिवच्चस्याकामेनऋतोअभ्यानऋकम् ।
सनांरासच्छुरुधश्चन्द्राग्राधियंधियंसीपधातिप्रपूपा ॥ ८ ॥

पथ इपथ । परिपतिम् । वच्चस्या । कामेन । ऋत । अग्नि ।
आनत् । अर्कम् । स । न । रामत् । शुरुधं । चन्द्रइअंया ।
धियंम्इधियम् । सीसधाति । प्र । पूपा ॥ ८ ॥

पथस्पथ सर्वस्यमार्गस्यपरिपतिमधिपतिअर्कमर्चनीम पूषण कामेनकाम्यमानेनफलेन
ऋतोवशीकृत स्तोत्रा वचस्यास्तुत्याअभ्यानत् अभ्यश्रुतां मामोतु सचपूपा नोस्मभ्यंशुरुधः
शुचोरोवधित्रीर्गा चन्द्राग्रा चन्द्रमितिहिरण्यनाम हिरण्यममुखाः यद्वाम्बर्णशृंग्मा रासइ-
दातु रादानेअस्माहेदिरूप तथाधियधियसर्वमस्मदीयंकर्म सपूपाप्रसीपधातिप्रसावयतु ॥ ८ ॥

वाग्देवशौप्रथमभाजमितिहविषोयाग्या सूत्रितच-प्रथमभाजयशसंबयोधासोमापूषणाज-
ननारयीणापितिसूक्तमिति ।

सैपासूक्तेनवमी-

प्रथमभाजंयशसंबयोधांसुपाणिदेवंसुगभंस्तिमृभ्वम् ।
होतायक्षयजतंपुस्त्यानामग्निस्त्वष्टारंसुहृद्विभारं ॥ ९ ॥

प्रथमइभाजंम् । यशसंम् । वय इधाम् । सुपाणिम् ।
देवम् । सुइगभंस्तिम् । ऋभ्वंम् । होता । यक्षत् । यजतम् ।
पुस्त्यानाम् । अग्नि । त्वष्टारम् । सुइहृद्वंम् । विनाइवर्वा ॥ ९ ॥

प्रथमभाज प्रथमेउत्पत्तिकालएवभिकारजतूना यावच्छोवरेतस सिकस्यत्वष्टारूपा-
णिविक्रुगेतितावच्छोवतःप्रजापतंइतिश्रुते । यशसयशस्विा वयोवावयसो नस्यहविलेक्ष-
णस्यधातार धारयितार यद्वा स्तोत्रयोजनप्रद सुपाणिहस्तस्यमणिबंधादूर्ध्वपदेश पाणि.
शोभनपागिकदेवदानादिगुणयुक्त सुगभस्ति मभस्तिरितिवाहुनाम शोभनदोईड ऋचउरुभास-

मानं महान्तं वापस्त्वानां पस्यमिति गृह्णाम तत्स्थानां यजतं यष्टव्यं गृहस्थैर्यजनीयमित्यर्थः
सुहवं सुखेन ह्यातुं शक्यं एवं भूतं त्वष्टारं होता देवानामाह्लाता विभावा दीप्यमानोऽग्निः यक्षय्यजत्
अनेन हविषायजतु ॥ ९ ॥

अथ दशमी—

भुवन्स्यपितरं गीर्भिराभीरुद्रं दिवा वर्धया रुद्रमक्तौ ।

वृहन्तं मृष्वमजरं सुपुत्रं मृधं घुवेम कविनां पितासः ॥ १० ॥ ६ ॥

भुवन्स्य । पितरं । गीःऽग्निः । आग्निः । रुद्रम् । दिवा ।

वर्धय । रुद्रम् । अक्तौ । वृहन्तम् । ऋष्वम् । अजरम् । सुष्टुम् ।

ऋधंक् । हुवेम् । कविनां । इपितासः ॥ १० ॥ ६ ॥

भुवनस्य भूतजातस्य पितरं पालयितारं रुद्रं रुद्रः खंतद्वावयितारमीश्वरं आभिर्गीर्भिः स्तुति-
भिः दिवा अहनि हेस्तोतर्वर्धय अक्षौराग्यां चतमे वरुद्रं स्तुतिभिर्वर्धय वयं च कविनाप्राज्ञेन रुद्रेण इ-
पितासः प्रेपिताः प्रेरिताः सन्तः वृहन्तं महान्तं ऋष्यं दर्शनीयमजरं जरारहितं सुपुत्रं शोभनसुखं एवं-
गुणविशिष्टं रुद्रं ऋधंक् ऋद्धं सष्टद्धं यथा भवति तथा हुवेम स्तवाम ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे पष्ठोऽवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी—

आयुवानः कवयो यज्ञियासो मरुतो गन्तगृणतो वरस्याम् ।

अचित्रं चिद्विजिन्वथा वृधन्तं इत्थानक्षन्तो नरो अङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥

आ । युवानः । कवयः । यज्ञियासुः । मरुतः । गन्त । गृणतः ।

वरस्याम् । अचित्रम् । चित् । हि । जिन्वथ । वृधन्तः । इत्था ।

नक्षन्तः । नरः । अङ्गिरस्वत् ॥ ११ ॥

हेयुवानो नित्यतरुणाः कवयः प्राज्ञाः यज्ञिमारोयज्ञार्हाः एवंभूता हेमरुतः गृणतः स्तुवतः
वरस्यां वरणीयां स्तुतिं प्रति आगन्त आगच्छत अपि च हेनरो भेत्तारो मरुतः इत्था इत्थमनेन प्र-

कारेणवृषन्तोवर्धमानाः यद्वा इत्याअमुवान्तरिक्षेनक्षन्तोव्यामुवन्तः अंगिरस्वत्अंगिरसोगम-
नशीलारश्मयः तेयथाशीघ्रंनभस्थलं व्यामुवन्ति तद्वत् यद्वाऋषयएवांगिरसः तद्वत्शीघ्रगामिनः
एवंभूतायुं अचिञ्चिदओपधिवनस्पतिभिर्निविडोदेशश्चिञ्चतद्विदृक्षणं ओपध्यादिभिर्वियुक्त-
मपिदेशंजिन्वथ वृष्ट्यातर्पयथ हीतिपूरणः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रवीरायप्रतवसेतुरायजायूथेवंपशुरक्षिरस्तम् ।

सार्पस्पृशतितन्विश्रुतस्यस्तृभिर्नानाकंचनस्यविपः ॥ १२ ॥

प्र । वीराय । प्र । तवसे । तुराय । अज । यूथाइद्व । पशुरक्षिः ।

अस्तम् । सः । पिस्पृशति । तन्वि । श्रुतस्य । स्तृभिः । न ।

नाकम् । वचनस्य । विपः ॥ १२ ॥

वीरायविक्रान्तायविविधंशत्रूणामीरकायवा मरुद्गणाय प्राज हेस्तोतः स्तुतिप्रगमय तथा
तवसेवल्लिनेतुरायक्षिप्रगमनायचतस्मेगणायप्राज तत्रदृष्टान्तः—पशुरक्षिःपशुपालकः यूथेव स-
यथागोयूथानिसायंकालेअस्तंगृहंशीघ्रंगमयति तद्वत् शीघ्रंस्तुतिप्रयेत्यर्थः सचमरुद्गणः वचन-
स्यवक्तुःविपःविप्रस्यमेधाविनःस्तोतुःश्रुतस्य क्रियाग्रहणमपिकर्तव्यमितिकर्मणःसंप्रदानत्वाच्च-
तुष्ट्यर्थेपृष्टी श्रुतंश्रोतव्यंस्तोत्रं तन्वि आत्मीयेशरिरेपिस्पृशतिरपशयतु संश्लेषयतु तस्त्वोत्रं
हृद्वत्भवत्वित्यर्थः स्पर्शनेदृष्टान्तः—स्तृभिर्नानाकं यथानक्षत्रैर्नाकमन्तरिक्षंस्पर्शयतिसंश्लेषयति
तद्वत् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

योरजांसिविममेपार्थिवानिचित्रिश्चिद्विष्णुर्मनवेवाधितार्य ।

तस्यतेशर्मन्नुपदद्यमनिरायामदेमतन्वाइतनाच ॥ १३ ॥

यः । रजांसि । विद्वममे । पार्थिवानि । चिः । चित् । विष्णुः ।

मनवे । वाधितार्य । तस्य । ते । शर्मन् । उपदद्यमानि । राया ।

मुद्वम् । तन्वा । तना । च ॥ १३ ॥

धोविष्णुःत्राधिताय असुरोर्हिसिमाय मनयेप्रजापतये तदर्धपाार्धवानिपृथिव्यासंबद्धानि
 रजांसिलोकानन्नीनलोकानितियायत् त्रिश्रित्विममे चिदित्पवधारणे त्रिभिरैव विक्रमणैः परि-
 मितवान् हेविष्णो तस्यतादृशस्यवेतव तृतीयार्थेपृष्ठी ईदृशेनत्वयाऽपदघमाने अस्मभ्यं दीयमाने
 शर्मन्शर्मणिगृहेसुखेवावर्तमानाःसन्तोवयं रायाधनेनतन्वारोगादिरहितेनशरीरेणच तनातन-
 येनपुत्रेणच मदेम मोदेम हृष्टाभवेम ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तन्नोर्हिर्बुधयोअन्द्रिरर्केस्तत्पर्वतस्त्वत्सविताचनोधात् ।
 तदोपधीभिरभिरातिपाचोभगःपुरंधिर्जिन्वतुप्रराये ॥ १४ ॥
 तत् । नः । अर्हिः । बुधयः । अत्सभिः । अर्केः । तत् । पर्वतः ।
 तत् । सविता । चनः । धात् । तत् । ओपधीभिः । अभि ।
 रातिःसाचः । भगः । पुरंमधिः । जिन्वतु । प्र । राये ॥ १४ ॥

बुधयःबुधमंतरिक्षंतप्रभवःअर्हिः एत्यन्तरिक्षइत्यर्हिः उक्तंच-अहिरयनादेत्यंतरिक्षंइति ।
 एतत्पदद्वयाभिधेयोदेवःअर्केःअर्चनसाधनेर्मेत्रैःस्तूयमानःसन्तोस्मभ्यंतदलोकैर्मत्सिद्धं चनोन्नं अ-
 न्द्रिःउदकैःसार्धंधावद्घातु निदधातु प्रयच्छतु पर्वतःपूरयिता पर्वंपूरणेइतिधातुः यद्वा पर्ववदवज्जं-
 वंतःतद्वान् पर्वंतस्यगिरेःशत्रुरितिवापर्वतःसचतच्चनोदधातु तथासवितापेरकेदेवश्चत्वन्नोदधातु
 अपिचरातिपाचःरातिदानंसचन्तेसोवन्तइतिरातिपाचोविश्वेदेवाः तेचओपधीभिः ओपःपाकःआ-
 सुधीयतइतिओपधयस्तिळमापाद्याः ताभिःसार्धंतदन्नमभिप्रयच्छन्तु तथापुरंधिर्बहुधीःबहुप-
 शोवायहुकर्मावाभगोभजनीयएतत्संतोदेवश्चरायेधनार्थं प्रजिन्वतु अस्मान्प्रेरयतु ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

नूनोरार्यैरभ्यर्चयणिप्रांपुरुवीरंमहच्छतस्यगोपाम् ।
 क्षयंदाताजर्येनजनान्स्पृधोअदेवीरभिसक्रमांमवि-
 शाआदेवीरुभ्यांश्रवांम ॥ १५ ॥ ७ ॥

नु । नः । रयिम् । रध्यम् । चर्षणिःप्राम् । पुरुषवीरम् । महः । ऋतस्य ।
गोपाम् । क्षयम् । दात । अजरम् । येन । जनान् । स्पृधः । अदेवीः ।
अग्नि । च । क्रमाम् । विशाः । आदेदेवीः । अग्नि । अश्रवाम् ॥ १ ५ ॥ ७ ॥

हेसर्वदेवाः नोस्मभ्यंनुक्षिंरंमिधनंक्षपंगृहं च दात प्रपच्छत कीदृशंरयिं रध्यंरथसंबन्धिनं-
रथयुक्तमित्यर्थः चर्षणिमां चर्षणयोमनुप्यास्तेपांपूरयितारं पुरुवीरं वीर्यांजामन्तइतिवीराःपुत्रा-
दयः बहुभिःवीरैरुपेतं महोमहवःऋतस्यपक्षस्यगोपांरक्षकंदक्षिणारूपेणधनेनहियज्ञोरक्षयते मृ-
त्तोयज्ञस्त्वदक्षिणइतिवचनात् कीदृशंक्षयं अजरंजरारहितं येनरयिणाक्षयेणचजनानशजूनरपृधः
स्ववंमानाः अदेवीःअदेवसंबन्धिनीरासुरीःसेनाश्च अभिक्रमाम् अभिभवेम तथाआदेवीःआ-
गतादेवायासुहृविःस्वीकारार्थं ताआदेव्यः तादृशीश्चविशःप्रजाःयज्ञानुष्ठापिनीःयेनधनेनगृहेण
चअभयभवाम् अभिप्राप्तवाम् तादृशंपनंगृहंचदानेत्यन्वयः ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

॥ इतिष्टेमंडलेचतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पंचमेऽनुवाके द्वादशसूक्तानि तत्रहुवेवइतिपंचदशर्षमथमंसक्तं ऋजिष्वनआर्षं बहुदेवताकं
षेष्टुभं हुवेवइत्यनुक्तान्तं गतःस्तत्रविनियोगः ।

तप्तमथमा—

ह्रुवेवेदेवीमदितिंनमोभिर्मृळीकापवरुणंमित्रमग्निम् ।

अभिक्षदामंर्षमणेशुर्वेत्तानृदेवान्त्संषितारंभगंच ॥ १ ॥

हुवे । वः । देवीम् । अदितिम् । नमःःऽग्निः । मृळीकार्यं । वरुणम् ।

मित्रम् । अग्निम् । अभिक्षदाम् । अर्षमणम् । सुक्षेर्वम् ।

प्रानृन् । देवान् । संषितारम् । भगम् । च् ॥ १ ॥

हेदेवाः सोऽप्याकंदापरदेवीद्योतमानां अदितिंअस्वंदनीयां अदीनांवा एतत्संज्ञादिवतांमृ-
ळीकापसुसार्धनमोभिःनमस्कारैःस्तोत्रैर्वाहुवे इत्यापि स्तोमि तथावरुणंवारकं मित्रंममीतिस्त्रा-
पकं देवं अग्निंवरुणांभदेवाननमोभिर्हुवेतथाअभिक्षदां क्षदिहिंसाकर्मा अभिक्षनारं शत्रूणां
द्विदितारं सुगोत्रं सुगुस्वंअपंपणंवनमोभिर्हुवे संषितारंभगंवनमोभिर्हुवे विंचदुना प्रानृनपाट-
पितृनमसांभदेवाननमोभिःस्तोत्रैर्हुवेस्तोमि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सुज्योतिषःसूर्यदक्षपितृननागास्त्वेमुंमहोवीहिदेवान् ।
द्विजन्मानोय ऋतसापःसत्याःस्वर्वन्तोयजताअग्निजिह्वाः ॥ २ ॥
सुज्योतिषः । सूर्य । दक्षदक्षपितृन् । अनागाः इत्ये । सुमहः । वीहि ।
देवान् । द्विजन्मानः । ये । ऋतसापः । सत्याः । स्वर्वन्तः ।
यजताः । अग्निजिह्वाः ॥ २ ॥

हेसुमहः शोभनदीप्ते सूर्यं सर्वस्यपेरक दक्षपितृदक्षःपितामहोयेपतिदक्षपितरः पितृशब्दो-
हिसामान्येनपूर्वपुरुषत्वमात्रं ब्रूते यथाआहंपितृन्मुविदत्राँअवित्सीति । एषाँदक्षपितृत्वंचअदिति-
र्हजनिष्टेतिमंत्रादैवगम्यते । ईदृशानज्योतिषःशोभनज्योतिष्कान् देवान् अनागास्त्वेअनपराघत्वे
योहिकामयस्य यथास्माकंअपराधतेनकुर्वन्तितथाकुर्याइत्यर्थः येदेवाःद्विजन्मानःद्वयोर्लोकयो-
र्जायमानाः प्रादुर्भवन्तः ऋतसापः ऋतंयज्ञंस्पृशन्तः सत्याःअवितथाःसत्यवादिनोवा स्वर्वन्तोध-
नवन्तः यजतायष्टव्याः अग्निजिह्वाःअग्निःजिह्वास्थानीयंयेपांते एषंभूतायेदेवाःसन्ति तानद्देवा-
न्वीहीत्यन्वयः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतद्यावापृथिवीक्षत्रसुरुवृहद्रोदसीशरणंसुपुम्ने ।
महस्करथोवरिवोयथानोस्मेक्षयायधिपणेअनेहः ॥ ३ ॥
उत । द्यावापृथिवी इति । क्षत्रम् । उरु । वृहत् । रोदसी इति ।
शरणम् । सुपुम्नेइतिमुसुम्ने । महः । करथः । वरिवः । यथा ।
नः । अस्मे इति । क्षयाय । धिपणे इति । अनेहः ॥ ३ ॥

उतापिच हेद्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ उरुविस्तीर्णक्षत्रंवलंकरथः कुरुवं तथारोदसी
द्यावापृथिव्यौ सुपुम्ने सुसुसे युवाँवृहन्महच्छरणंगृहंचकरथः कुरुवं महोमहत्वं वरिवोधनंनो-
स्माकंयथास्पावत्तथाकुरुतमित्यर्थः अपिच हेधिपणे धारपिच्यौ द्यावापृथिव्यौ अनेहःपपरा-
हित्यंचअस्मेअस्माकंक्षयायनिवात्तार्थंकुरुवं ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

आनो॑रु॒द्रस्य॑सून॒वो॑नमन्ता॒मद्या॑हूतासो॒वस॑वो॒धृष्टाः ।
यदी॒मर्भे॑म॒हति॑र्वा॒हितासो॑वा॒धेम॑रुतो॒अह्ना॑मदे॒वान् ॥ ४ ॥

आ । नः । रु॒द्रस्य॑ । सू॒नवः॑ । न॒मन्ता॒म् । अ॒द्य । हू॒तासः॑ ।
वस॑वः । अ॒धृष्टाः । यत् । ई॒म् । अ॒र्भे । म॒हति॑ । वा । हि॒तासः॑ ।
वा॒धे । म॒रुतः॑ । अ॒ह्ना॑म । दे॒वान् ॥ ४ ॥

रुद्रस्यसूनवः पुत्रामरुतः अद्यास्मिन्कालेआहूतासःआहूताःसन्तः नोस्मान्प्रतिआन-
मन्तां आनताभवन्तु आगच्छन्तु कीदृशाः वसवोवासयितारः अधृष्टाः अन्यैरर्हिसिताः यद्य-
दाईमेनान्मरुतोदेवान् अर्भेअल्पेमहतिप्रभूतेवाधाधेसंप्राप्ते हितासोनिहिताःस्थिताःसन्तोवयं
अह्नाम आह्वयाम तदानीमद्येत्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

मि॒म्यक्ष॑येपु॒रोद्सी॑नु॒देवी॑सि॒पक्ति॑पू॒पाअ॑भ्य॒र्धय॑ज्वा ।
श्रु॒त्वाह॑वम॒रुतो॑य॒द्ध्याथ॑भूम॒रिज॑न्ते॒अध्व॑नि॒प्रर्वि॑क्ते ॥ ५ ॥ ८ ॥
मि॒म्यक्ष॑ । येपु॑ । रो॒दसी॑ । नु । दे॒वी । सि॒पक्ति॑ । पू॒पा ।
अ॒भ्य॒र्धय॑ज्वा । श्रु॒त्वा । ह॑वम् । म॒रुतः॑ । यत् । ह् । या॒थ ।
भूम॑ । रे॒जन्ते॑ । अध्व॑नि । प्र॒र्वि॑क्ते ॥ ५ ॥ ८ ॥

येषुमरुत्पुरोदसीरुद्रस्यपत्नीदेवीद्योतमानामाध्यमिकावाक्मिम्यक्ष नुक्षिप्रसंगच्छते तथा-
अभ्यर्धयज्वा स्तोतृन्अभ्यर्धयन् सप्तञ्जान्कुर्वन्त्योयजति धनेनपूजयति तादृशःपूपापोषकोदेवश्च
सिपक्ति यान्मरुतःसैवते अभ्यर्धयज्वाअभ्यर्धयन्त्यजतीतिपास्कः । हेमरुतस्तेयूयंहवमस्मदीयमा-
ह्वानंश्रुत्वा यद् यदासत्तु याथागच्छथ तदानींअध्वनिगार्गेप्रर्विकेगमनार्थंपृथक्कृतेसति तत्रविद्य-
मानानिभूमभूतजातानिरेजन्ते कंपन्ते तथाचमंत्रान्तरं—प्रवेपयन्तिपर्वतान्विर्विचंतिवचस्पतीन्॥५॥

॥ इतिचतुर्थेऽष्टमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अथपृष्ठी—

अभित्यंवीरं गिर्वणसमर्चंन्द्रं ब्रह्मणाजरितर्नवेन ।
 श्रवदिद्ववमुपचस्तवानोरासहाजौ उपमहोगृणानः ॥ ६ ॥
 अभि । त्यम् । वीरम् । गिर्वणसम् । अर्चं । इन्द्रम् । ब्रह्मणा ।
 जरितः । नवेन । श्रवत् । इत् । हवम् । उप । च । स्तवानः ।
 रासत् । वाजान् । उप । महः । गृणानः ॥ ६ ॥

हेजरितःस्तोतः त्यंतं प्रसिद्धं वीरवीर्यवन्तं विशेषेण शत्रूणां मीरकं वा गिर्वणसंगिरांसंभक्तारं
 एवंविधमिन्द्रं नवेनाभिनवेन शोभनेन ब्रह्मणास्तोत्रेण अर्चयर्च अभिष्टुहि स च स्तवानः स्तूयमानः
 सन् हवमस्मदीयंस्तोत्रं उपश्रवदिव उपश्रुणुयादेव अपि च गृणानः स्तूयमान इन्द्रः महो महतः प्र
 भूतान् वाजान् अन्नानि च उपरासत् प्रदेयात् यत् एव अतः स्तुहीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

ओमानं मापोमानुषीरमृक्तं धाततो कायतनं यायुशं योः ।
 यूयं हिष्ठाभिपजो मातृतं मा विश्वस्य स्थातुर्जगतो जनित्रीः ॥ ७ ॥
 ओमानम् । आपः । मानुषीः । अमृक्तम् । धातं । तोकायं ।
 तनयाय । शम् । योः । यूयम् । हि । स्थ । भिपजः । मातृतं माः ।
 विश्वस्य । स्थातुः । जगतः । जनित्रीः ॥ ७ ॥

हे आपः मानुषीर्मनुष्यहितायूयं अमृक्तमहिंसितं ओमानं अवतिरक्षतीत्योमारक्षकमन्ततो-
 कायपुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च धातं धत्तं प्रयच्छत तथा शंशमनमुपद्रवाणां योर्वापिनं पृथकरणं च
 पृथकर्तव्यानां धत्तं प्रयच्छत कुत इत्यत आह—हियस्माद्यूयं मातृतमाः मातृभ्योप्यधिकाभिपजः
 स्थ भवथ तस्माद्धातेत्यन्वयः कथं मातृभ्योप्यधिकं भिपज्यमस्तीत्यत आह—विश्वस्य सर्वस्य
 स्थातुः स्थावरस्य जगतो जगमस्य जनित्रीर्जनयिष्यो भवथ अतो यूयं भिपजः स्थ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

आंनो देवः संवितां चायंमाणो हिरण्यपाणि र्यजुतौ जगम्यात् ।
 धोदन्नवाँ उपसो न प्रतर्कं व्यूर्णुते दाशुषु वार्षाणि ॥ ८ ॥

आ । नः । देवः । सविता । त्रायमाणः । हिरण्यपाणिः ।
 यजतः । जग्म्यात् । यः । दन्नवान् । उपसः । न । प्रतीकम् ।
 विदुर्णुते । दाशुपे । वार्याणि ॥ ८ ॥

त्रायमाणोरक्षन् हिरण्यपाणिःसुवर्णहस्तःहितरमणीयपाणिर्वा यजतोयष्ट्यः एवंभूतः
 सविताप्रेरकोदेवः नःअस्मानआजगम्यादागच्छतु योदेवः दन्नवानधनवान् उपसोनप्रतीकं उ-
 पसःप्रमुत्तमिव दाशुपेहवींषिदत्तवतेयजमानाय वार्याणि वरणीयानिधनानिऽप्युणुते विवृणो-
 ति प्रकाशयति ससवितेत्यन्वयः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतत्वंसूनोसहसोनोअद्यादेवाँअस्मिन्नध्वरेवदृत्याः ।
 स्यामहन्तेसदमिद्रातौतवस्यामग्नेवसामुवीरः ॥ ९ ॥

उत । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । आ । देवान् ।
 अस्मिन् । अध्वरे । वदृत्याः । स्याम् । अहम् । ते । सदम् ।
 इत् । रातौ । तव । स्याम् । अग्ने । अर्वसा । सुद्वीरः ॥ ९ ॥

उतअपिच हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने त्वंअद्यास्मिन्कालेनो स्पदीयेअस्मिन्नध्वरेयागे दे-
 वाग्यष्ट्यानिन्द्रादीन्आवदृत्याः आवर्तयआगमय अपिचाहं तेतवरातौधनस्यंदाने सदमिव स-
 र्वदैववर्तमानःस्यांभवेयं तथाहेअग्ने तवावसात्वदीयेनरक्षणेनसुवीरःशोभनैःवीरैःपुत्रपौत्रादिभि-
 रुपेतश्चस्यांभवेयं ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उतत्यामेहवमार्जग्म्यातंनासत्याधीभिर्युवमद्भविप्रा ।
 आत्रिनमहस्तमंसोमुमुक्तंतूर्वतंनरादुरितादभीकं ॥ १० ॥ १ ॥
 उत । त्या । मे । हवम् । आ । जग्म्यात् । नासत्या । धीभिः ।
 युवम् । अद्भ । विप्रा । अत्रिम् । न । महः । तमसः । अमुमुक्तम् ।
 तूर्वतम् । नरा । दुःइत्तात् । अभीकं ॥ १० ॥ १ ॥

उतअपिच हेविमा प्राज्ञो नासत्या सत्यस्वभावो सत्यस्यनेतारोवा हे अश्विनो त्यानोपेसि-
 द्यौयुवंपुवांधीभिःपरिचरणकैःकर्मभिरुपेतं मेमदीयंहवंस्तोत्रंअंग क्षिप्रं आजगम्यातं आगच्छतं
 आगत्यच महोमहतस्तमसःअसुरकृतादंधकारात् अत्रिन यथात्रिमुषिंअमुमुक्तं मोचितवन्तोस्थः
 हेनरानेतारावश्विनो तथास्मानपिअभीकेअफ्यके प्राप्तेसंग्रामेदुरिताद्दुःखात्तश्चकृतात्तूर्वतंअ-
 स्मांस्तारयतं ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथैकादशी-

तेनोरायोद्युमतोवाजवतोदातारोभूतवृवतःपुरुक्षोः ।
 दशस्यन्तोदिव्याःपार्थिवासोगोजाताअप्यामृळताचदेवाः ॥ ११ ॥

ते । नः । रायः । द्युमतः । वाजवतः । दातारः । भूत ।
 वृवतः । पुरुक्षोः । दशस्यन्तः । दिव्याः । पार्थिवासः ।
 गोऽजाताः । अप्याः । मृळतं । च । देवाः ॥ ११ ॥

हेदेवास्तेयूप्यद्यमतोदीतिमतः वाजवतोवल्लयुक्तस्यवृवतःवृभिःपुत्रादिभिरुपेतस्य पुरुक्षोःव-
 हुभिःकीर्तनीयस्य रायोधनस्यनोस्मर्यंधातारोभूतभवत अपिच दशस्यन्तः कामान्प्रयच्छन्तः
 दिव्याःदिविभवांआदित्याः पार्थिवासः पृथिव्यांभवावसवःगोजाताःगौःपृश्निर्माध्यमिकावाकृततः
 उत्पन्नामरुतः अप्याःअप्सुअन्तरिक्षेभवाःरुद्राश्च तेसर्वेयूप्यंअस्मान्मृळत सुखयत ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तेनोरुद्रःसरंस्वतीसजोपांमीह्रुष्मन्तोविष्णुर्मृळन्तुवायुः ।
 ऋभुक्षावाजोदैव्योविधातापर्जन्यावातापिप्यतामिर्षनः ॥१२॥

ते । नः । रुद्रः । सरंस्वती । सजोपाः । मीह्रुष्मन्तः । विष्णुः ।
 मृळन्तु । वायुः । ऋभुक्षाः । वाजः । दैव्यः । विधाता ।
 पर्जन्यावाता । पिप्यताम् । इर्षम् । नः ॥ १२ ॥

भीह्रुष्मन्तोवर्षणवन्तःतेदेवाः नोस्मान्पृच्छन्तुपृच्छयन्तुसुरवयन्तु केतेइतिचेदुच्यते—रुद्रःस-
रस्वतीचसजोपाः सहपीयमाणाः विष्णुर्वायुश्चऋगुक्ताः ऋभुर्विष्वावाजइतित्रयःसीधन्वनाः ते-
षामाद्यः ऋभुश्वाजोन्तिमश्चउपलक्षणमेतत् विष्वाचैद्व्योदेवेभ्योहितः विधाताप्रजापतिश्च अ-
पिचपर्जन्यावातापर्जन्यश्वायुश्चउभौ नोस्मभ्यमिपमन्त्रंपिप्यतांवर्धयतां ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी—

उतस्यदेवःसञ्चिताभगोनोपांनपादवतुदानुपार्भिः ।

त्वष्टादिवेभिर्जनिभिःसजोपाद्योर्देवेभिःपृथिवीसमुद्रैः ॥ १३ ॥

उत । स्यः । देवः । सञ्चिता । भगः । नः । अपाम् । नपात् ।

अवतु । दानुं । पार्भिः । त्वष्टा । देवेभिः । जनिभिः । सजोपाः ।

द्यौः । देवेभिः । पृथिवी । समुद्रैः ॥ १३ ॥

उतापिच स्यः सः यःमेरकतयासर्वत्रपरख्यातः ससचितादेवःभगश्चापांनपाच्चअपामिच-
स्थानांपुत्रोमाभ्यमिक्रोमिः सचनोस्मान्तरक्षतु कीदृशोपांनपात् दानु दातव्यंघनंपरिःप्रातापूरयि-
ता मापूरणइत्यस्मादादृगमहनइतिकिनोळिङ्ङानान्लोकाव्ययेतिपृथीमतिपेधः तथादेवेभिर्देवैः
जनिभिस्तत्पत्नीभिश्चसजोपाः सहपीतिस्त्वष्टाचदेवेभिर्देवैःसहपीयमाणा द्यौश्चसमुद्रैःसहपीयमा-
णा पृथिवीचएताश्चसर्वादेवताअस्मानवन्तु ॥ १३ ॥

आग्निमारुतेउतनोहिरित्येषा सञ्चितंच—उतनोहिर्युध्मःशृणोतुदेवानांपत्नीरुशतीरवन्तुन-
इति ।

सैपास्रक्तेचतुर्दशी—

उतनोहिर्युध्मःशृणोत्वजएकपात्पृथिवीसमुद्रः ।

विश्वेदेवाःकृताःपृथोह्रुवानाःस्तुतामन्त्राःकविशस्ताअवन्तु ॥१४॥

उत । नः । अर्हिः । बुध्मः । शृणोतु । अजः । एकंष्टपात् ।

पृथिवी । समुद्रः । विश्वे । देवाः । ऋतुष्टवधः । ह्रुवानाः । स्तुताः ।

मन्त्राः । कविशस्ताः । अवन्तु ॥ १४ ॥

उत अपि च अहिर्बुध्नोऽस्योऽस्माकं स्तोत्रं शृणोतु अजो जन्मरहितः एकः असहाय एव पद्यते गच्छ-
तीत्येकपात् एतत्पदद्वयाभिधेयो देवश्च पृथिवीसमुद्रश्च अस्मदीयं स्तोत्रं शृणोतु अपि च ऋतावृधः ऋ-
तस्य पद्मस्य सत्यस्य वावर्धयितारः हुवानाः अस्माभिराहूयमानाः पूर्वेः ऋषिभिश्च स्तोत्रैः स्तुताः मं-
त्राः मंत्रणीयाः गुप्तभाषितव्याः मंत्रप्रतिपाद्यावा कविशस्ताः कविभिर्महाविभिर्ऋषिभिः शलैः शं-
सिताईदृशाः विश्वे देवाः अबन्वस्मान् रक्षन्तु ॥ १४ ॥

अथ पंचदशी-

ए॒वान॒पातो॒मम॒तस्य॑ धी॒भिर्भ॒रद्वा॒जा अ॒भ्यर्च॑न्त्य॒र्केः ।

ग्रा॒हुता॒सो व॒सवो॑ ष्ट॒ष्टा विश्वे॑ स्तुता॒सो भू॒ता य॒जत्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

ए॒व । न॒पातः । म॒म । तस्य॑ । धी॒भिः । भ॒रत्स्वा॒जाः । अ॒भि ।

अ॒र्चन्ति॑ । अ॒र्केः । ग्राः । हु॒तासः॑ । व॒सवः॑ । अ॒ष्ट॒ष्टाः । विश्वे॑ ।

स्तु॒तासः॑ । भू॒त । य॒ज॒त्राः ॥ १५ ॥ १० ॥

एव एवं यो ह देवान् स्तुतवान् तस्य मम क्रजि श्वनो न पातः पुत्राः भरद्वाजाः भरद्वाजगोत्रजाः सु-
होत्रादयः धीभिः स्तोत्रैरेकैरर्चनसाधनैरभ्यर्चन्ति अभिष्टुवन्ति हेयजत्राः षष्टव्या देवा हुतासः पुरो-
डाशादिभिर्हविर्भिर्हुताः तर्पिताः वसवो निवासयितारः अष्टष्टाः कैरप्यर्हिसिताः एवं भूताः विश्वेते स-
र्वेषु मंत्राः देवपद्मश्च स्तुतासो भूत तैः सुहोत्रादिभिः स्तुता भवत ॥ १५ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

उदुत्यदितिपोडशर्चद्वितीयं संस्कृतं क्रजि श्वनो न अपि वैश्वदेवं त्रयोदश्यायास्ति स्रज्जिह्वः षोडश-
नुष्टुप शिष्टासिष्टुभः तथा चानुक्रान्तं—उदुत्यत्योळशन्पुष्पिगनुष्टुबन्तमिति । गतः सूक्तविनियोगः ।

तत्रमथमा-

उ॒दुत्य॑ च॒क्षुर्म॑हि॒ मि॒त्रयो॑रौ॒ एति॑ प्रि॒यं व॑रु॒णयो॑रद॒ब्धम् ।

ऋ॒तस्य॑ शु॒चिं द॑र्श॒तम॑नी॒कं रु॒क्मो॑ न दि॒व उ॑दि॒ता व्य॑द्यौत् ॥ १ ॥

उत् । ऊँ इति । त्यत् । चक्षुः । महि । मित्रयोः । आ । एति ।

प्रियम् । वरुणयोः । अदब्धम् । ऋतस्य । शुचिं । दर्शितम् ।

अनीकम् । रुक्मः । न । दिवः । उत्स्रिता । वि । अद्यौत् ॥ १ ॥

त्यत् तवप्रसिद्धं चक्षुः प्रकाशकं महिमहद्विस्तृतं मित्रयोर्वरुणयोः प्रियं मित्रशब्दोवरुणशब्द-
 श्चेतरेतरयोगान्मित्रावरुणावुभावप्याचष्टेमित्रावरुणयोरतिप्रियं अदब्धं रक्षोभिरर्हिंसितं शुचिशुद्धं
 निर्मलं दर्शतं दर्शनीयं एवंभूतं ऋतस्यादित्यस्य अनीकतेजः आसर्वेषामभिमुखं उदेति उद्गच्छति
 उदिता उदितौ सूर्यस्योदये सति उदितं तच्चेजः दिवोन्तरिक्षस्य रुक्मो न भ्रूणमिव व्यधौत् वियो-
 तवे प्रकाशते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वेदपस्त्रीणि विदधान्ये पादेवानां जन्मसनुतरा च विप्रः ।

ऋजुमर्तेपुष्टजिना च पश्यन् अभिचष्टे सूरौ अर्य एवान् ॥ २ ॥

वेदं । यः । स्त्रीणि । विदधानि । एषाम् । देवानाम् । जन्मं । सनुतः ।

आ । च । विप्रः । ऋजु । मर्तेपु । ष्टजिना । च । पश्यन् ।

अभिः । चष्टे । सूरः । अर्यः । एवान् ॥ २ ॥

यः सूर्यः स्त्रीणिसंख्यानि विदधानिवेदितव्यानि स्थानानि त्रीन्लोकान्वेदवेत्ति जाना-
 ति एषां एतत्लोकत्रयवर्तिनो देवानां वसुरुद्रादित्यात्मकानां सनुतरं तर्हितनामैतत् अन्तर्हितं
 अपहाषमानं जन्मजननं च यो विप्रो मेवाधी सूर्यो वेत्ति आकारः पूरकः स सूरः सूर्यः मर्तेपुमनु-
 प्येषु विद्यमानानि ऋजुऋजूनि शोभनानि कर्माणि ष्टजिना ष्टजिनानि अशोभनानि कर्माणि च पश्य-
 न साक्षितया जानन् अभिचष्टे अभितः सर्वजगत्प्रकाशयति तथा अर्यः स्वामी भूत्वा एवान् प्राप्तव्या-
 न् कामांश्च मनुष्येषु प्रकाशयति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

स्तुपउवोमहऋतस्य गोपानर्दिति मित्रं वरुणं सुजातान् ।

अर्यमर्णमगमदब्धधीतीनच्छावोचे सधुन्यः पावकान् ॥ ३ ॥

स्तुपे । ऊँ इति । वः । महः । ऋतस्य । गोपान् । अर्दितिम् । मित्रम् ।

वरुणम् । सुजातान् । अर्यमर्णम् । अगम् । अदब्धधीतीन् ।

अच्छ । वोचे । सधुन्यः । पावकान् ॥ ३ ॥

हेदेवाः महोमहतकृतस्यपज्ञस्यगोपानरक्षकान्वोपुष्मानस्तुपेस्तुपे उदतिपूरणः तानेवदे-
वानाह—अदितिमदीनदिवमातरंमित्रंवरुणं चएतान् सुजातान् शोभनजननान् अयमणंभगंचअ-
द्व्यधीतीन् अहिंसितकर्मणः सधन्यःधनसहितान्पावकान् विश्वस्यशोधकान् ईदृशान्सर्वा-
न्देवान्अच्छवोचे अभिपत्रवामीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

रिशादंसुःसत्पतीरदब्धान्महोराज्ञःसु वसनस्यदातृन् ।

यूनःसुक्षत्रान्क्षयतोदिवोनृनादित्यान्ध्याम्पादिर्दिवोपु ॥ ४ ॥

रिशादंसुः । सत्पतीन् । अदब्धान् । महः । राज्ञः । सुवसनस्य ।

दातृन् । यूनः । सुक्षत्रान् । क्षयतः । दिवः । नृन् । आदित्यान् ।

यामि । अदितिम् । दुवःऽयु ॥ ४ ॥

रिशादसुः रिशातांहिसकानांअसितृन् क्षेमृन् यद्वा रिशानांहिसकानांअनृन्भक्षयितृन्
सत्पतीन् सतांपालयितृन् अदब्धानांहिसितान् महोमहतः राज्ञोराजमानान्ईश्वरान्वासुवसनस्य
शोभननिवासस्यदातृन् यूनोन्तित्यतरुणान् सुक्षत्रान् शोभनधनान्शोभनबलान्वा क्षयतःसर्वत्र
निवसतः यद्वा क्षयतिरैश्वर्यकर्मा ईशानान्दिवोयुनेकस्यनृन्नेतृन् आदित्यान् अदितेः पु-
त्रान् ईदृशान्सर्वान्देवान्दुवोयु लुप्तविभक्तिकमेतत् दुवोयुंदुवोस्मदीयंपरिचरणंकामयमानांअ-
दितिदिवमातरंच यामि प्रामोमि यद्वा यामियाचामि ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

द्यौर्द्विपितृःपृथिविमातरधुगग्नेभ्रातर्वसवोमृळतानः ।

विश्वंआदित्याअदितेसजोपांअस्मभ्यंशर्मवहुलंविद्यन्त ॥५॥११॥

द्यौः । पितृरिति । पृथिवि । मातः । अधुक् । अग्ने । भ्रातृः ।

वसवः । मृळतं । नः । विश्वे । आदित्याः । अदिते । सजोपाः ।

अस्मभ्यम् । शर्म । बहुलम् । वि । यन्तु ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेपितः पितृस्थानीयद्यौःद्युलोकहेमातः मातृस्थानीयेअधुगद्गोमिध पृथिवि हेभ्रातःभ्रातृ-
स्थानीयाग्ने हेवसवोवासयितारोदेवाः तेसर्वेपूर्यंनोस्मान्मृळतसुखयत हेविश्वंआदित्याःसर्वे-

अदितिपुत्रादेवाः हेअदिते यूयंसजोषाः संगताभूत्वाअस्माभ्यंवहुलंअधिकंशर्ममुखं विस्त्वृत्वा-
गृहंविद्यन्तमयच्छत ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपद्यी-

मानोवृकायवृक्यैसमस्माअघायतेरीरधनायजत्राः ।

यूयंहिष्ठारथ्योनस्तनूनांयूयंदक्षस्यवचंसोवभूव ॥ ६ ॥

मा । नः । वृकाय । वृक्यै । समस्मै । अघद्यते । रीरधत ।

यजत्राः । यूयम् । हि । स्थ । रथ्यः । नः । तनूनाम् । यूयम् ।

दक्षस्य । वचंसः । वभूव ॥ ६ ॥

हेयजत्रायष्टव्यादेवाः नोस्मानवृकायाहिंसकायस्तेनागवृक्येतस्यस्त्रियैवमारीरधत मावशं-
नैष्ट मावशीकुरुत यद्वा वृकःअरण्यश्वा तस्यस्त्रीवृकी अपिचसमस्मैसर्वस्मैअघायतेअघमनर्थ-
मस्माकमिच्छते शत्रुजनायअस्मान्मावशंनयत यूयंहियूयंसवल् नोस्माकंतनूनांशरीराणारथ्यो-
नेतारःस्थ भवथ यूयमेवदक्षस्यास्मदीयस्यवलस्यवचसोवाक्यस्यचनेतारोवभूव अतःकारणा-
त्अस्मान्मारीरधतेत्यन्वयः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मावृणोअन्यकृतंभुजेममातत्कर्मवसवोयच्चयध्वे ।

विश्वस्यहिक्षयथविश्वदेवाःस्वयंरिपुस्तन्वरीरिपीष्ट ॥ ७ ॥

मा । वः । एनः । अन्यकृतम् । भुजेम् । मा । तत् । कर्म ।

वसवः । यत् । चयध्वे । विश्वस्य । हि । क्षयथ । विश्वदेवाः ।

स्वयम् । रिपुः । तन्वम् । रिरिपीष्ट ॥ ७ ॥

हेदेवाः वीयुष्माकंसवभूतावयंअन्यकृतंअन्यैःशत्रुभिःकृतमुत्पादितं एनःपापं माभुजेम मा-
भुक्षमहि हेवसपोवाप्तयितारोदेवाः यदयेनकृतेनपापेन चयध्वेअस्मान्चाध्वे चयतिहिंसाक-
र्मा तच्चपापंमाकर्म्म माकार्म्म करोतेर्माडिलुडिमंत्रेषसेतिचूर्लुक् हेविश्वेदेवाः सर्वेदेवाः विश्व-

स्यसर्वस्यजगतोयूर्यहिक्षयथ ईश्वराभवथ अतःकारणावअस्मदोयोरिणुःशत्रुः तन्यंस्वशरीरं
स्वयमेवरिरिषीष्ट हिंस्यात् यथैवंभवतितथाकुरुतेतिभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

नमद्दुग्रंनमआविवासेनमोदाधारपृथिवीमुतद्याम् ।

नमोदेवेभ्योनमईशाएपांकृतंचिदेनोनमसाविवासे ॥ ८ ॥

नमः । इत् । उग्रम् । नमः । आ । विवासे । नमः । दाधार । पृथिवीम् ।

उत् । द्याम् । नमः । देवेभ्यः । नमः । ईशे । एषाम् । कृतम् ।

चित् । एनः । नमसा । आ । विवासे ॥ ८ ॥

आस्तांतावददेवानांनाहात्म्यं तदीयोनमस्कारोपिइःथंमहाभागदतिब्रुवाणः कैमुतिकन्याये-
नदेवान्स्त्वैति—नमइउनमस्कारएवउग्रमुद्रणैवलंसर्वैरुष्टंवेनहिसर्वलभ्यते अतो नमःनमस्कारं
आविवासे परिचरामि नमःनमस्कारएव पृथिवींउतद्यांघुलोकंचदाधार धारयति यावापृथि-
व्यौप्राणिभिर्नमस्क्रियमाणे सत्यौ तदुपभोगायचिरकालमवतिष्ठते अतोदेवेभ्यईशंनमस्कारो-
मि एपांदेवानांनमोनमस्कारः ईशेईष्टे यतस्तेनतेवशीकृताः कृतंचित्कृतमपिआचरितमप्येनः
पापंनमस्तानमस्कारेणआविवासे विवासोवर्जनं वर्जयामि विनाशयामि ॥ ८ ॥

अथनवमी—

ऋतस्यवोरुथ्यःपूतदक्षान्नृतस्यपस्त्यसदोअदब्धान् ।

ताँआनमोभिरुरुचक्षंसोनृन्विश्वान्वआनमेमहोयजत्राः ॥ ९ ॥

ऋतस्यं । वः । रुथ्यः । पूतदक्षान् । ऋतस्यं । पस्त्यसदः ।

अदब्धान् । तान् । आ । नमः । ऋभिः । उरुरुचक्षंसः । नृन् ।

विश्वान् । वः । आ । नमे । महः । यजत्राः ॥ ९ ॥

हेयजत्रायष्टव्यादेवाः योयुष्मदीयस्यऋतस्ययज्ञस्यरथपोरंहितृन् नेतृन्पूतदक्षान्शुद्धबलान्
ऋतस्ययज्ञस्यापस्त्यसदः यज्ञसंवन्धिनिसत्येदेवयजनलक्षणेगृहेसीदतोनिपण्णान् अदब्धान्रक्षः
प्रश्रुतिगिरहिंसितात्र उरुरुचक्षसोचहुद्गृन्तृन्नेतृन् महोमहवःतान्विश्वान्सर्वान्वोयुष्मान् आ-
आभिमुख्येन क्रियमाणैर्नमोक्तिर्नमस्कारैःआनमे आनतोस्मि ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तेहिश्रेष्ठवर्चसुस्तउनस्तिरोविश्वानिदुरितानयन्ति ।

सुक्षत्रासोवरुणोमित्रोअग्निर्ऋतधीतयोवक्मराजसत्याः ॥ १० ॥ १२ ॥

ते । हि । श्रेष्ठं वचसः । ते । ऊँ इति । नः । तिरः । विश्वानि ।

दुःइता । नयन्ति । सुक्षत्रासः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ।

ऋतधीतयः । वक्मराजसत्याः । १० ॥ १२ ॥

येदेवाःवक्ष्यमाणगुणाः तेहितेत्तलु श्रेष्ठवर्चसः प्रशस्यतमदीप्तयोभवन्ति अतः तउतएव-
नोस्माकंविश्वानिसर्वाणिदुरितापापानि तिरःतिरोहितानियथाभवन्तितथानयन्ति नयन्तु विना-
शयन्त्वित्यर्थः येवरुणादयोदेवाः सुक्षत्रासः शोभनयलाःशोभनधनावाक्मरधीतयः सत्यकर्माणः
वक्मराजसत्याः वक्मवचनंस्तोत्रं तस्मराजानःईशानावक्मराजानः स्तोतारः तेपुसत्याःअवित-
थाः एवंभूतास्तेहीत्यन्वयः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथैकादशी-

तेनइन्द्रःपृथिवीक्षामवर्धन्पूपाभगोअदितिःपञ्चजनाः ।

सुशर्माणःस्ववसःसुनीथाभवन्तुनःसुत्रात्रासःसुगोपाः ॥ ११ ॥

ते । नः । इन्द्रः । पृथिवी । क्षामं । वर्धन् । पूपा । जगः ।

अदितिः । पञ्च । जनाः । सुशर्माणः । सुवसः । सुनीथाः ।

भवन्तु । नः । सुत्रात्रासः । सुगोपाः ॥ ११ ॥

तेदेवानोस्माकंक्षामनिवासाभूमिवर्धन्वर्धयन्तु केते इन्द्रः पृथिवीच पूपाचभगश्च अदि-
तिरदीनादेवमाताच पंचजनादेवमनुष्याणां गंधर्वाप्सरस्तामित्यादिर्ब्राह्मणोकादेवमनुष्यादयश्चेते-
चनोस्मदर्थसुशर्माणः सुसुखाःस्ववसः शोभनान्नाः सुनीथाः सुपापणाश्चभवन्तु अस्मभ्यंशो-
भनसुखादिकंमयच्छन्वितिभावः तथासुत्रात्रासः सुदुधातारः सुगोपाः शोभनगोपायितारश्चभ-
वन्तु उपस्थितेभ्यः शत्रुभ्योरक्षणांत्राणं तेषांउत्पत्तिनिरोधेन रक्षणं गोपनं ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

नू॒स॒द्धानं॑दि॒व्यंनं॑शि॒देवा॑भारं॒द्वाजः॑सु॒म॒ति॒याति॑होता ।

आ॒सा॒नेभि॑र्य॒जमानो॑भि॒येधै॑र्दे॒वानां॑ज॒न्मव॑सू॒युर्व॑वन्द ॥ १२ ॥

नु । सु॒द्धानम् । दि॒व्यम् । नं॑शि । दे॒वाः । भारं॒द्वाजः । सु॒म॒तिम् ।

या॒ति । हो॒ता । आ॒सा॒नेभिः । य॒ज॒मानः । मि॒येधैः । दे॒वानाम् ।

ज॒न्म । व॒सु॒द्युः । व॒व॒न्द ॥ १२ ॥

अनयाऋषिरात्मानं परोक्षवदाह-हे देवाः भारद्वाजः भरद्वाजगोत्रजः होतास्तोवाय ऋषिः दिव्यं दिवि भवं सद्धानं सदनं स्थानं नुक्षि मं नंशि व्यामोतु तथा सुमतिं शोभनां मतिं पुष्पदीयामनुग्रहं बुद्धिं च याति याचते याति पाञ्चाकर्मां तदर्थं आसानेभिः आसीनैः सत्रासनं कुर्वद्भिः मियेधैर्धैर्धर्मैर्घाहैः अन्ययजमानैः सार्धं यजमानः पागं कुर्वन्नय ऋषिः वसूयुर्वसूनि धनान्यात्मन इच्छन् देवानां जन्मजनसंघं वंद वंदते स्वौति ॥ १२ ॥

दशरात्रस्य चतुर्थे हनिपत्रगशस्त्रे अपत्यं वृजिनमित्येपवैश्वदेवस्तृचः सूचितं च-अपत्यं वृजिनं रिपुमं धितमेन दोतम इत्यानुदुर्भंगमिति ।

वृचेमथमासूक्तेत्रयोदशी-

अ॒प॒त्यं वृ॑जि॒नं रि॑पुं स्ते॒नम॑ग्ने॒दुरा॑र्ध्यम् ।

दृ॒वि॒ष्ठम॑स्य स॒त्पते॑ कृ॒धी सु॑गम् ॥ १३ ॥

अप । त्यम् । वृ॒जिन॑म् । रि॒पुम् । स्ते॒नम् । अ॒ग्ने । दुः॒ऽआ॒र्ध्यम् ।

दृ॒वि॒ष्ठम् । अ॒स्य । स॒त्प॒ते । कृ॒धि । सु॒गम् ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं त्यंतं प्रसिद्धं वृजिनं कृदिलं रिपुं पापकारिणं दुरार्ध्यं दुःस्वस्याध्यातारं दुष्टाभिपार्यं एवंभूतं स्तेनं हिंसकं दविषं दूरतमं अपास्य अपक्षिप असुक्षेपण इति धातुः हे सत्पते सतां पालयितरग्ने अस्माकं सुगं शोभनेन गंतव्यं सुखं रुधि कुरु अत्र सर्वदेवात्मकस्याग्नेः स्वयनाद्वैश्वदेवत्वं ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

ग्रा॒वा॒णः सो॒मनो॑हि॒कंस॑रि॒वित्त्वा॑र्य॒वाव॑शुः ।

ज॒ही॒न्यं १ त्रि॑णं १ णिं क॒ोहि॑पः ॥ १४ ॥

धावाणः । सोमानुः । हि । कम् । सत्विहृत्वनाय । वावशुः । जृहि ।
नि । अत्रिणम् । पणिम् । वृकः । हि । सः ॥ १४ ॥

हेसोम नोस्मदीयाइमेधावाणःअभिपवार्थाःपावाणाः तवसत्त्वित्वनायसत्त्वार्थवावशुः काम-
यन्त्रे कमितिपूरकः हियस्मादर्थे यस्मादेवंतस्मात्त्वंपणिवणिजमदातारं अत्रिणं अदनशीलं रा-
क्षसादिकंनिजहि विनाशय सपणिवृकोहि आदानपरःखलुसर्वदास्मत्तोपहरणशीलः अतस्त्वंज-
होत्पर्यः वृकआदानइतिधातुः ॥ १४ ॥

अथपंचदशी-

यूयंहिष्ठासुदानवइन्द्रंज्येष्ठाअभिद्यवः ।

कर्तानोअध्वन्नासुगंगोपाअमा ॥ १५ ॥

यूयम् । हि । स्थ । सुदानवः । इन्द्रंज्येष्ठाः । अभिद्यवः । कर्त ।
नः । अध्वन् । आ । सुग्म् । गोपाः । अमा ॥ १५ ॥

हेसुदानवः शोभनदानादेवाः यूयंहिष्ठ यूयंतलुप्रभवथ सष्टद्वाःस्थ इन्द्रंज्येष्ठाः इन्द्रंज्ये-
ष्ठःमुख्योपेयति अभिद्यवःअभिगतदीपयः तेयूयं अध्वन्अध्वनिगंगेनोस्पाकं अमासहैवगोपाः
गोपायिदारोरक्षितारःसन्तः सुगंतुत्वं आकारःसमुच्चये सुखंच कर्तं कुरुते ॥ १५ ॥

प्रवासादागमनेअपिपंधामित्येपायनमानेनजप्या सूवितंच-अपिपंधामगन्महीतिप्रत्येःय-
समित्पाणिरिति ।

तेपासुकेषोडशी-

अपिपंधामगन्महिस्वस्तिगामनेहसम् ।

येनविश्वाःपरिद्विषोदृणक्तिविन्दतेवसुं ॥ १६ ॥ १३ ॥

अर्षि । पन्ध्याम् । अगन्महि । स्वस्तिग्गाम् अनेहसम् । येन ।

विश्वाः । परि । द्विषः । दृणक्ति । विन्दते । वसुं ॥ १६ ॥ १३ ॥

पंध्यांपंधानमार्गंअप्यगन्महि अपिगताःमाहाःस्मः कीदृशं स्वस्तिगां सुखेनगन्तव्यं अने-
हसं पापरहितं येनपथागच्छन् विश्वाःसर्वाःद्विषोद्वेष्टीःमजाः परिदृणक्ति परिवर्जयति वाधते
वसुधर्नचर्बिद्वे लभते तादृशंपंधानमित्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतिचतुर्थेस्माष्टमेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

नतद्विवेतिसप्तदशर्चतृतीयं संस्कृतं ऋजिः श्वनः शार्पवैश्वदेवं आदितः पट्टत्रिष्टुभः सप्तम्याद्याः प-
द्मायन्यः त्रयोदशीत्रिष्टुप् चतुर्दशीजगती शिष्टास्तिसस्त्रिष्टुभः तथा चानुक्त्वात्—नतव्युना-
सप्तम्याद्याः पद्मायन्यश्चतुर्दशीजगतीति । गतोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा—

नतद्विवानपृथिव्यानुमन्येनयज्ञेननोतशर्माभिराभिः ।

उज्जन्तुतंसुभ्वः पर्वतासो निर्हीयतामतियाजस्ययष्टा ॥ १ ॥

न । तत् । दिवा । न । पृथिव्या । अनु । मन्ये । न । यज्ञेन ।

न । उत । शर्माभिः । आभिः । उज्जन्तु । तम् । सुभ्वः । पर्वतासः ।

नि । हीयताम् । अतिदद्याजस्य । यष्टा ॥ १ ॥

अतियाजो नाम कश्चिद्विपरिस्माहजिः श्वनः उत्कृष्टस्यामहमिति बुध्या देवान्यियक्षुरासक्तपि-
स्तदीयं यजनं निराचष्टायया नतदतियाजस्य ऋषेः तद्यजनं दिवाद्युलोकेन तत्रत्येन देवगणेन युक्त-
मित्यहं नानुमन्ये नानुमतिकरोमि न च पृथिव्यापाथिवेनापि देवगणेन युक्तमितिनानुमन्ये न च यज्ञे-
न मयानुष्ठितेन सदृशं तदित्यहं नानुमन्ये उतापि च आभिः शर्माभिः अन्यैरपि मया कृतैः एभिः कर्मभिः
सदृशमित्यपिनानुमन्ये मया वशीकृता देवास्तदीयं यजनं नांगीकुर्वन्ति स चानभिज्ञत्वात्सम्यग्यष्टु-
मपिन शक्नोतीति भावः अपि च तद्वर्षिं सुभ्वः सुष्टु भवन्तः पर्वतासः पर्वताः इन्द्रेण प्रहिताः सन्तः
उज्जन्तुर्हि सन्तु उज्जिर्हि तां कर्मां तथा तस्यातियाजस्य ऋजिः श्वनोऽप्यतिशयेनाहं देवान्यजापो-
ति बुध्या युक्तस्य ऋषेः यो यष्टायाजकः सनिहीयतां नितरां हीनो भवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अर्तिवायो मरुतो मन्यते नो ब्रह्मवायः क्रियमाणं निनिस्तात् ।

तपूपितस्मै वृजिनानि सन्तु ब्रह्मद्विषमभितं शोचतुद्यौः ॥ २ ॥

अर्ति । वा । यः । मरुतः । मन्यते । नः । ब्रह्म । वा । यः ।

क्रियमाणम् । निनिस्तात् । तपूपि । तस्मै । वृजिनानि । सन्तु ।

ब्रह्मद्विषमम् । अभि । तम् । शोचतु । द्यौः ॥ २ ॥

हे मरुतः यः पुरुषो नोऽस्मान्ति मन्यते अतीत्य स्वस्याधिक्यं मन्यते अस्मत्तोपि स्वयमधिक इति-
बुध्यते अस्माभिः क्रियमाणं ब्रह्मस्तोत्रं वा यो निनिस्तात् निदिदुमिच्छेत् तस्मै पुरुषाय तपूपिते जांसि
वृजिना निवाधकानि सन्तु भवन्तु ब्रह्मद्विषन्तं शत्रुद्यौरादित्यश्च अभिशोचतु अभितपतु अभिदहतु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

किमद्भ्रत्वाद्ब्रह्मणःसोमगोपांकिमद्भ्रत्वाद्दुरभिशस्तिपांनः ।
किमद्भ्रन्नःपश्यसिनिद्यमानान्ब्रह्मद्विपेतपुपिहेतिमस्य ॥ ३ ॥

किम् । अद्भ्र । त्वा । ब्रह्मणः । सोम । गोपाम् । किम् । अद्भ्र । त्वा ।
आहुः । अभिशस्तिपाम् । नः । किम् । अद्भ्र । नः । पश्यसि ।
निद्यमानान् । ब्रह्मद्विपे । तपुपिम् । हेतिम् । अस्य ॥ ३ ॥

किमंगेतिप्रसिद्धघोतकौनिपातौ हेसोम त्वात्वास्वदुम्रलणोमंत्रस्यकर्मणोवाब्रह्मजातेर्वागो-
पांगोपापितारं आहुः कथयन्तिपुराविदः तथानोस्माकमभिशस्तिपां अभिशंसकेभ्यःपाटयि-
तारंत्वामेवस्वत्वाहुः यद्वाअंगेत्यभिमुखीकरणे अंग हेसोम किंकारणंत्वाब्रह्मणोगोपामाहुः किं-
कारणंत्वात्वांअस्माकमभिशस्तिपामाहुः निद्यमानान्परैर्दृष्यमाणान्तेस्मान् अंगहेसोम किंका-
रणंपश्यसि त्वामेवसर्वेब्रह्मणोरक्षकंशत्रुभ्यःपाटकंचकथयन्ति अतोस्मात्पुपिहेतिमानेषु औदा-
सीभ्यंतवानुचितं अतोब्रह्मद्विपेनालणद्वेष्टैतस्मैतपुपिंतापकं हेतिमायुधंस्यक्षिपपेरय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अवंन्तुमामुपसोजार्यमानाअवंन्तुमासिन्धवःपिन्वमानाः ।
अवंन्तुमापर्वतासोध्रुवासोवंन्तुमापितरोदेवहूतौ ॥ ४ ॥

अवंन्तु । माम् । उपसः । जार्यमानाः । अवंन्तु । मा । सिन्धवः ।
पिन्वमानाः । अवंन्तु । मा । पर्वतासः । ध्रुवासः । अवंन्तु । मा ।
पितरः । देवहूतौ ॥ ४ ॥

जापमानाःशत्रुभेवन्त्यउषसः मांअवन्तु रक्षंतु तथापिन्वमानाः वधेमानाः सिन्धवः स्य-
न्दनशीलानद्यश्च मामामवन्तु तथाध्रुवासोनिश्चलाःपर्वतासःपर्वताश्च मामामवन्तु तथादेवहूतौदे-
वानांहूतिराह्वानमस्मिन्नितिदेवहूतिर्पांगः तत्रविद्यमानाःपितरः पितृदेवताश्चमामामवन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

विश्वदानांसुमनंसःस्यामपश्येमनुसूर्यमुच्चरन्तम् ।

तथाक्रद्सुपतिर्वसुनादेवोओहानोवसागमिष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥

विश्वदानीम् । सुहमनसः । स्याम् । पश्येम । नु । सूर्यम् ।
 उत्तरन्तम् । तथा । करत् । वसुहपतिः । वसुनाम् । देवान् ।
 ओहानः । अवसा । आहगमिष्ठः ॥ ५ ॥ १४ ॥

हेदेवाः विश्वदानीं सर्वदावर्यसुमनसाः स्याम शोभनमनस्काभवेभ्य नुशब्दः सामुच्चये उच्चर-
 न्तं उच्यन्तं सूर्यं सर्वदापश्येम च वसुनां वसुपतिः अःकृष्टधनाधिपतिरग्निः देवानवसाअस्मदीये-
 नहविषाओहानोवहन् प्रापयन् आगमिष्ठः आगन्तव्यः एवंगुणविशिष्टः सन् तथाकरवअस्यान्
 तथाविधानुक्तप्रकारान्करोतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अथपद्यो-

इन्द्रोनेदिष्टमवसागमिष्टः सरस्वतीसिन्धुभिः पिन्वमाना ।
 पर्जन्योऽपोपधीभिर्भयोभुरग्निः सुशंसः सुहवः पितेव ॥ ६ ॥
 इन्द्रः । नेदिष्टम् । अवसा । आहगमिष्ठः । सरस्वती । सिन्धुः ।
 पिन्वमाना । पर्जन्यः । नः । ओपधीभिः । मयः । भुः ।
 अग्निः । सुशंसः । सुहवः । पिताइव ॥ ६ ॥

अपमिन्द्रोनेदिष्टमन्तिकतमं यथाभवतितथा अवसारक्षणेनसार्धं आगमिष्ठः आगन्तव्यो-
 स्तु सिन्धुभिः स्यन्दनैरुदकैः पिन्वमाना वर्धमानानदीस्तासरस्वती च आगन्तव्यमाभवतु ओपधी-
 भिःसार्धं पर्जन्यश्चनोस्माकं मयोभूः सुहवस्यभावयित्वाभवतु अग्निश्चपितेवपुत्रस्यजनकइव सु-
 शंसः मुखेनशंसनीयः सुहवः मुखेनाह्वातव्यश्चभवतु ॥ ६ ॥

आम्रपण्यैश्वदेवस्यचरोः विश्वेदेवास आगतेत्यनुवाक्या सूत्रितंच-विश्वेदेवास आगते-
 केचज्जामहिनोअहिगायाइति ।

सेपासूक्तेसवपी-

विश्वेदेवास आगतशृणुतामद्मंहवम् । एदं बर्हिर्निपीदत ॥ ७ ॥

विश्वे । देवासुः । आ । गत । शृणुत । मे । इमम् । हवम् ।
 आ । इदम् । बर्हिः । नि । सीदत ॥ ७ ॥

विश्वेदेवाः संवेदेवाः आगतआगच्छत आगत्यच मेमदीयंइमंहवंइदमाह्वानं शृणुत श्रु-
त्वाच इदमास्तीर्णं बहिरानिषीदत आस्तीर्णंबहिरिपिनिपण्णाभवत उपविशत ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

योवोदेवाघृतस्नुनाहृव्येनंप्रतिभूपति । तंविश्वउपंगच्छथ ॥ ८ ॥

यः । वः । देवाः । घृतस्नुना । हृव्येन । प्रतिभूपति ।

तम् । विश्वे । उप । गच्छथ ॥ ८ ॥

हेदेवाः वीयुष्मान् योजनः घृतस्नुना घृतप्रक्षरणेनहृव्येनहविषामतिभूपति परिचरति तंज-
नंविश्वेसर्वेभ्यं उपगच्छथ उपगताभवथ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उपनःसूनवोऽगिरःशृण्वन्त्वमृतस्यये । सुमृळीकाभवंन्तुनः ॥ ९ ॥

उप । नः । सूनवः । गिरः । शृण्वन्तु । अमृतस्य ।

ये । सुमृळीकाः । भवंन्तु । नः ॥ ९ ॥

अमृतस्यमरणरहितस्यप्रजापतेः येसूनवः पुत्राः वेदेवाःनोस्माकंगिरःस्तुतीः उपशृण्वन्तु
नोस्माकंसुमृळीकाः सुदुष्टडपितारः सुखयितारश्चभवन्तु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विश्वेदेवाःकृतावृधःऋतुभिर्हवनश्रुतः । जुपन्तांयुज्यं पर्यः ॥ १० ॥ १५ ॥

विश्वे । देवाः । ऋतुवृधः । ऋतुवृधः । हवनश्रुतः ।

जुपन्ताम् । युज्यम् । पर्यः ॥ १० ॥ १५ ॥

ऋतावृधः ऋनस्ययज्ञस्यवर्धकाः ऋतुभिःकालविशेषैः हवनश्रुतः हवनस्यस्तोत्रस्यश्रो-
तारः तस्मिन्तस्मिन्प्रागकालेस्तूपमानाः ईदृशाविश्वेसर्वेदेवाःयुज्यंयोग्यंपयःआमिक्षारूपं जुपं-
तांसिबन्तां श्रुपतेहि-तत्रेपयसिदध्यानपतिसावैश्वदेव्यामिक्षेति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथैकादशी-

स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्रणस्त्वष्ट्रमन्मित्रो अर्यमा । इमाहव्याजुपन्तनः ॥ ११ ॥

स्तोत्रम् । इन्द्रः । मरुतुङ्गणः । त्वष्ट्रमान् । मित्रः । अर्यमा ।

इमा । हव्या । जुपन्त । नः ॥ ११ ॥

मरुद्रणः मरुतोगणभूताः परिजनभूतापस्यतादृशइन्द्रः त्वष्ट्रमान् त्वष्ट्रसहितो मित्रो र्यमा च
नोस्माकंस्तोत्रं इमाहव्या इमानिहवींषिच जुपन्त सेवतां ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इमंनो अग्ने अध्वरं होतर्वयुनशो यज । चिकित्वान्देव्यं जनंम् ॥ १२ ॥

इमम् । नः । अग्ने । अध्वरम् । होतः । वयुनः ।

यज् । चिकित्वान् । देव्यम् । जनम् ॥ १२ ॥

इहोतः देवानामाह्वातरग्ने देव्यं देवसंबन्धिनं जनसंबन्धयजनीयं चिकित्वान् जानंस्त्वं नोस्मदीय-
मिममध्वरं हिंसारहितं यज्ञं वयुनशः ज्ञानरुमेण यथानुपूर्व्या देवानुद्धिस्थाः यथा यज यागं कुरु ॥ १२ ॥

वैश्वदेवशस्त्रस्य विश्वे देवा इति याज्या सत्रितं च—आश्रुतैस्त्वेति शस्त्राजपेद्विश्वे देवाः शृणुते-
मंहवं इति याज्येति । वैश्वदेवेषु शौण्डिपैव याज्या सत्रितं च—विश्वे देवाः शृणुते मंहवं मेयेकेचन्याम-
हिने अहिमाया इति ।

सैपासुक्तेनयोदशी-

विश्वे देवाः शृणुते मंहवं मेये अन्तरिक्षे उपद्यविष्ट ।

ये अग्निजिह्वा उत वा यजंत्रा आसद्यास्मिन् वार्हिषि मादयध्वम् ॥ १३ ॥

विश्वे । देवाः । शृणुत । इमम् । हवंम् । मे । ये । अन्तरिक्षे ।

ये । उप । द्यविं । स्थ । ये । अग्निजिह्वाः । उत । वा । यजंत्राः ।

आदयध्वम् । अस्मिन् । वार्हिषि । मादयध्वम् ॥ १३ ॥

हे विश्वे देवाः मेमदीयमिहं हवं आह्वानं शृणुत ये यूयं अन्तरिक्षे स्थ अन्तरिक्षलोके वर्तमाना-
भवथ ये च उपतत्समीपस्थे भूलोके भवथ ये च धविद्युलोके स्थ ये चाग्निजिह्वाः अग्निर्जिह्वास्था-
नो योषेपां यद्वा अग्नेर्जिह्वा तथापोष्पमाणत्वाद् जिह्वा इत्युच्यन्ते उतवा अपि वा ये यजत्राः
यजनीयाः वेसैर्द्यूषं आस्तीर्णे स्मिन् बर्हिषि आसद्योपविश्य मादयध्वं सोभिनात्मानं तर्पयथ ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी—

विश्वे देवामं शृण्वन्तु यज्ञियां उभे रोदसी अपानपाञ्चमन्म ।

मावो वचांसि परिचक्ष्याणि वोचं सुप्ने प्विद्वो अन्तं मामदेम ॥ १४ ॥

विश्वे । देवाः । ममं । शृण्वन्तु । यज्ञियाः । उभे इति ।

रोदसी इति । अपाम् । नपात् । च् । मन्मं । मा । वः । वचांसि ।

परिचक्ष्याणि । वोचम् । सुप्नेषु । इत् । वः । अन्तं माः । मदेम् ॥ १४ ॥

यज्ञियायाज्ञाहं विश्वे देवाः ममदीयं मन्मननीयं स्तोत्रं शृण्वन्तु चित्ते वधारयन्तु
तथा उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ अपानपादमध्यमस्थानोश्चिथ अस्मदीयं स्तोत्रं शृण्वन्तु अथ म-
त्यक्षरुतः हे देवाः वोयुष्मभ्यं परिचक्ष्याणि वर्जनीयानि वचांसि स्तोत्राणि मावो वंचमात्रवीमि अ-
पितुसमीचीनानि अतो वोयुष्माकमन्तमाः अन्तिकतपाः सन्तो वयं सुप्ने प्विद् युष्माभिर्दत्तेषु सुखे-
ष्वेव वर्तमानाः मदेम मोदेम ॥ १४ ॥

आग्रयणे विश्वदेवस्य ये के च ज्मेति याज्या सृजितं च—विश्वे देवास आगतये के च ज्मामहि-
नो-अहिमाया इति । विश्वदेवपुरोडाशस्यैषैवायाज्या सूत्रमुदाहृतं ।

सैपासूक्ते पंचदशी—

ये के च ज्मामहिनो अहिमायादिवो जज्ञिरे अपांसुधस्थे ।

ते अस्मभ्यमिपये विश्वमायुः क्षपं उस्त्राव रिवस्यन्तु देवाः ॥ १५ ॥

ये । के । च् । ज्मा । महिनः । अहिमायाः । दिवः । जज्ञिरे ।

अपाम् । सुधस्थे । ते । अस्मभ्यम् । उपये । विश्वम् । आयुः ।

क्षपः । उस्त्राः । वरिवस्यन्तु । देवाः ॥ १५ ॥

महिनोपहान्तः अहिमायाः मायेतिप्रज्ञानाम आहन्तुप्रज्ञाः एवंभूतायेकेचनदेवाः ज्या पृ-
थिवीनामैतत् पृथिव्यांजज्ञिरे मादुर्बभूवः येकेचन दिवोद्युलोकात्जज्ञिरे येकेचनअपांसघस्थे
सहमादनेस्थाने अन्तरिक्षेजज्ञिरे तेसर्वेदेवाः अस्मभ्यं इपये इष्यतइतिइषिःपुत्रादिः तस्मैच
विश्वंसर्वमायुरन्जनीवनंवाक्षपः सर्वांरात्रीः उक्ताः सर्वाण्यहानिच सर्वदानैरंतर्येणवरिवस्यन्तु
मयच्छन्तु ॥ १५ ॥ अथषोडशी-

अग्नीपर्जन्याववतं धियं मे स्मिन्हवे सुहवासुष्टुनिनः ।

इळामन्योजनयद्रर्ममन्यः प्रजावतीरिप आधत्तमस्मे ॥ १६ ॥

अग्नीपर्जन्यौ । अवतम् । धियम् । मे । अस्मिन् । हवे ।

सुहवा । सुस्तुतिम् । नः । इळाम् । अन्यः । जनयत् । गर्भम् ।

अन्यः । प्रजावतीः । इपः । आ । धत्तम् । अस्मे इति ॥ १६ ॥

हेअग्नीपर्जन्यौ मेमदीयं धियं कर्मयज्ञलक्षणं अवतं गच्छतं रक्षतंवा हेसुहवासुत्वेनह्नां
शक्यौ अस्मिन् हवे यज्ञेनोस्मदीयांसुष्टुतिं शोभनांस्तुतिं चरक्षतं यद्वा अनुवृत्तो अवतिः श्रवणार्थः
अवतं शृणुतं युवयोर्मध्ये अन्यः पर्जन्यः इळामन्जनयज्जनयति वृष्ट्यासोपधिवनस्पतयोजा-
यन्ते तेभ्यश्चान्जयापते अन्योऽग्निर्गर्भजनयति पुरुषेण भुक्तमन्जजाठरेणाग्निनापकंसवरेतो-
रूपेणपरिणमते तदेवयोपित्तुगर्भो भवति अतोयुवांप्रजावतीः प्रजाभिर्युक्ताः इषोन्नानि अस्मे
अस्मासु आधत्तं अवस्थापयतं ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

स्तीर्णे बर्हिषि स मिधाने अग्नीसूक्तेन महानमसा विवासे ।

अस्मिन्नो अय विदथे यजत्रा विश्वे देवा हविषि मादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

स्तीर्णे । बर्हिषि । समुद्रधाने । अग्नी । सुउक्तेन । महा ।

नमसा । आ । विवासे । अस्मिन् । नः । अय । विदथे ।

यजत्राः । विश्वे । देवाः । हविषि । मादयध्वम् ॥ १७ ॥ १६ ॥

हे विश्वे देवाः बर्हिषि दर्शय जेव्यां स्तीर्णे सति अतोऽसमिधाने स मिद्धे सति भवेन सूक्तेन
स्तीर्णेण च महानमसानमस्कारेण च आविवासे पर्यचरं हे यजत्राय जनीया विश्वे देवाः अय-

अस्मिन्दिनेनोस्मदीयेस्मिन्विदथेयत्तेहविषि तृतीयार्थं सप्तमी हविषा अस्माभिर्दत्तेन मादय-
र्ध्वं तृप्यर्ध्वं ॥ १७ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमेषोऽशोवर्गः ॥ १६ ॥

वयमुत्वेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षौष्णं चांपूपन्नित्यनुष्टुप् शिष्टागाथः स्यः तथा चा-
नुक्तान्तं—वयं दशर्षौष्णं तद्वापन्नैवैयांपूपन्ननुष्टुबिति । अर्थाभिः प्रवसद्भिरेतदज्यं सृजितं च—
वयमुत्वापथस्थ इत्यर्थं चर्षां चरिष्यन्ति जपोदितिशेषः ।

तत्रपथमा—

वृषमुत्वापथस्पतेरथं न वाजं सातये । धियेषूपूपन्नयुज्महि ॥ १ ॥

वृषम् । ऊँ इति । त्वा । पथः । पुते । रथम् । न । वाजं सातये ।

धिये । पूपन् । अयुज्महि ॥ १ ॥

हेपथस्ते मार्गस्पालयितः पूपन् धिये कर्माथं वाजसातये अन्नस्पलाभाय च वयं रथं नयु-
जेरथमिव त्वात्वां अयुज्महि युंज्महि अस्मदभिमुखं कुर्मः ऊँ इति पुरकः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्मिन्नो नर्यं वसुं वीरं प्रयतदक्षिणम् । वामं गृह्णति नय ॥ २ ॥

अभि । नः । नर्यम् । वसुं । वीरम् । प्रयतदक्षिणम् । वामम् ।

गृह्णतिम् । नय ॥ २ ॥

हेपूपन् नर्यो नृष्यो हितं वसुधनं अभिमासुं वीरं दारिद्र्यस्य विशेषेण ईरयितारं गभयितारं प्रय-
तदक्षिणं पूर्वमन्मेष्योपि दक्षिणं यद्वापयतं युज्मदक्षिणं धनपस्थतादृशं वामं धननीयं एवं विधं गृह्ण-
ति गृह्णत्यनोस्मान्नयपापय ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अदित्सन्तं चिदाघृणे पूपन्दानाय चोदय । पुणेश्चिद्विधं दामनः ॥ ३ ॥

अदित्सन्तम् । चित् । आघृणे । पूपन् । दानाय । चोदय ।

पुणेः । चित् । वि । अद् । मनः ॥ ३ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् अदितस्तन्त्रिचिद् दातुमनिच्छन्तमपिपुरुषं दानायअस्मद्दानार्थचो
दय मेरय पणेश्चित्पणितोपिवाधुपिकस्यलुब्धस्यापिमनोहृदयंविभ्रद दानार्थंमृदूकुरु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विपुथोवाजंसातयेचिनुहिविमृधोजहि । सार्धन्तामुग्रनोधियः ॥ ४ ॥

वि । पुथः । वाजंऽसातये । चिनुहि । वि । मृधः । जहि ।

सार्धन्ताम् । उग्र । नः । धियः ॥ ४ ॥

हेउग्र उदूर्ध्वत्पूषन् पथोमार्गान्वाजसातयेन्त्रलाभायविचिनुहि शोधितान्कुरु येःपथिभि-
र्गताधनंलभेमहि तादृशान्पथःपृथक्कुर्वित्पथः मृधोवाधकान्तस्करादींश्चविजहि वाधस्व तथा
नोस्माकं धियः कर्माणिअन्नलाभार्थंक्रियमाणानिसार्धन्तां सिध्यन्तु सफलानिभवन्तु ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

परितृन्धिपणीनामारंयात्त्वंदयाकवे । अथेमस्मभ्यंरन्धय ॥ ५ ॥ १७ ॥

परि । तृन्धि । पणीनाम् । आरंया । त्वंदया । कवे । अथ ।

ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेकवे भ्रातृ पूषन् पणीनांविणजांस्तुब्धानांहृदयाहृदयानिकठिनानिआरयात्स्मत्तोहायो-
दंडःप्रतोद्इत्यारेविचाख्यायते तथापरितृन्धि परिविध्यहृदतंकाठिन्यमपनयेत्पथः अथानन्तरं
ईमेनान्पणीनांअस्मभ्यंरंधय वशीकुरु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

विपूषन्आरंयात्तुदपणेरिच्छत्त्विप्रियम् । अथेमस्मभ्यंरन्धय ॥ ६ ॥

वि । पूषन् । आरंया । तुद । पणेः । इच्छ । त्वि । प्रियम् ।

अथ । ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ६ ॥

हेपूषन् आरयाप्रतोदेनपणेर्षणिजोहृदयंवितुद विविध्य तस्यपणेर्हृदिहृदयेप्रियमस्मभ्यंअ-
नुकूलंनइच्छ दातव्यमितीच्छांजनय अथानन्तरंअस्मभ्यंईमेनान्रन्धय वशीकुरु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

आरिखकिकिराकृणुपणीनांहृदयाकवे । अथैमस्मभ्यैरन्धय ॥ ७ ॥

आ । रिख । किकिरा । कृणु । पणीनाम् । हृदया । कवे ।

अथै । ईम् । अस्मभ्यम् । रन्धय ॥ ७ ॥

हेकवे मातृपूषन् पणीनां वणिजांहृदयाहृदयानि आरिख आदिख आदिख्यचकिकिराकी-
र्णानिपशिथिलानिकृणु कुरु मृदूनि कुर्वित्यर्थः अन्यद्गतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यांपूपन्ब्रह्मचोदनीमारांविभ्रंष्याघृणे ।

तयासमस्यहृदयमारिखकिकिराकृणु ॥ ८ ॥

याम् । पूषन् । ब्रह्मचोदनीम् । आराम् । विभ्रंषि । आघृणे ॥

तया । समस्य । हृदयम् । आ । रिख । किकिरा । कृणु ॥ ८ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् ब्रह्मचोदनींब्रह्मणोन्नस्यमेरयित्रींयामारांविभ्रंषि हस्तेधारय-
ति तयासमस्यसर्वस्यलुब्धजनस्यहृदयंआरिख आदिख किकिराकिकिराणिकीर्णानिपशिथि-
लानिचकुरु ॥ ८ ॥

अथनवमी—

यातेअष्टागोओपशाघृणेपशुसार्धनी । तस्यांस्तेसु म्रमीमहे ॥ ९ ॥

या । ते । अष्टा । गोऽओपशा । आघृणे । पशुऽसार्धनी ।

तस्याः । ते । सुम्रम् । ईमहे ॥ ९ ॥

हेआघृणे आगतदीप्ते पूषन् तेत्वदीयायाअष्टाआरागोओपशाउपशेरवइत्योपशाः गावः
ओपशायस्याःवाइशी अतएवपशुसाधनीपशूनांसाधयित्रीभवति तेत्वदीयायास्तस्याःसंबंधिसु-
भ्रंसुसंबंधमहे ॥ ९ ॥

अथदशमी—

एतर्नागोपाणधियमश्वसांवाजसामुत । नृवत्कृणुहिवीतये ॥ १० ॥ १८

उत । नः । गो॒ऽसनिम् । धिय॑म् । अ॒श्व॒ऽसाम् । वा॒ज॒ऽसाम् ।

उत । नृ॒ऽवत् । कृ॒णु॒हि । धी॒तये॑ । १० ॥ १८ ॥

उतअपिच हेपुपन् गोपणिमवांसनिर्वा अश्वसांअश्वानांसनिर्वा वाजसांवाजानामभानांसनिर्वा उतअपिचनृवद्वनृवतींनृणांविनींदात्रीं एवंभूतांधियंचुद्धिकर्मवानोस्माकंवीतयेसादनायउपभोगार्थं कृणुहि कुरु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

संपूषन्निदिशार्चंपचमंसूक्तंभरद्वाजस्यार्षिपौष्पांगायत्रं संपूषन्तित्यनुक्रान्तं नष्टधनमन्विच्छतापुरुषेपैतजप्यं सूत्रितंच—संपूषन्विदुषेतिनष्टधनमधिजिगमिपन्मूह्लोवेति ।

तत्रप्रथमा—

संपूषन्विदुषानप्योअञ्जसानुशासन्ति । यएवेदमितिब्रवत् ॥ १ ॥

सम् । पू॒षन् । वि॒दुषा॑ । न॒य । यः । अ॒ञ्ज॑सा । अ॒नु॒ऽशा॑सन्ति ।

यः । ए॒व । इ॒दम् । इति॑ । ब्र॒वत् ॥ १ ॥

हेपुषन् षोषकदेव विदुषाजानतातेनजनेनसन्त्य अस्मान्संगमय योविद्वानञ्जसाकृणुषामेण अनुशासति अनुशास्ति नष्टद्रव्यपास्युषायमुपदिशति यश्चएवएवंइदंनष्टंभवदीयंधनमितिभवन्नवीति नष्टधनंदर्शयतीत्यर्थः तेनविदुषेत्य वयः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

समुपूष्पांगमेमहियोगृह्णांअभिशासन्ति । इमएवेतिचब्रवत् ॥ २ ॥

सम् । ऊँ इति॑ । पू॒ष्पा । ग॒मेम॑हि । यः । गृ॒ह्णा॑न् । अ॒भि॒ऽशा॑सन्ति ।

इ॒मे । ए॒व । इति॑ । च । ब्र॒वत् ॥ २ ॥

पूष्पानुगृहीतावयंसंगमेमहि तेनजनेनसंगच्छेमहि योजनोगृह्णार्येषुगृहेष्वस्दीयानघाः पशवस्तिष्ठन्ति तान्गृह्णान्अभिशासति अभिशास्ति आभिमुख्येनबोधयति यश्चइमेत्वदीयानघाःपशवःएवएवंगिष्ठन्वीतिचब्रवत् नृपात् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

पूष्पश्चक्रंनरिप्यतिनकोशोवपद्यते । नोअस्पन्व्यथतेपुविः ॥ ३ ॥

पूष्णः । चुक्रम् । न । रिप्यति । न । कोशः । अत्र । पयते ।
नो इति । अस्य । व्यथते । पविः ॥ ३ ॥

पूष्णःशोषकस्यदेवस्यचक्रंआयुधंनरिप्यति नविनश्यति अस्यचक्रस्यकोशश्चनावपद्यते
नहीयते अस्यपविर्धोराचनोनेपव्यथते कुंठीभवति तेनचक्रेणचोरानहृत्त्वाअस्मदीयंघनंपकाश-
येतिभावः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

योअस्मैहविषाविधुन्नतंपूषापिमृष्यते । प्रथमोविन्दतेवसुं ॥ ४ ॥

यः । अस्मै । हविषा । अविधत् । न । तम् । पूषा । अपि ।
मृष्यते । प्रथमः । विन्दते । वसुं ॥ ४ ॥

योयजमानः अस्मैपूष्णेहविषाचरुपुरोडाशादिना अविधत् परिचरति तंपजमानंपूषाना-
पिमृष्यते अपिशब्दइंपदर्थे इंपदपिनहिनस्ति सचप्रथमोमुत्प्यःसन्नसुधनंविन्दते उभते ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

पूषागाअन्वेतुनःपूषारक्षत्वर्वतः । पूषावाजंसनोतुनः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषा । गाः । अन्तुं । एतु । नः । पूषा । रक्षतु । अर्वतः ।
पूषा । वाजम् । सनोतु । नः ॥ ५ ॥ १९ ॥

पूषाशोषकोदेवः नोस्मदीयागाःअन्वेतु रक्षणार्थमनुगच्छतु सचपूषाअवंतोश्वावरक्षतु चो-
रैभ्यःतथावाजपञ्चनोस्मायंपूषासनोतु प्रयच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

पूपन्ननुप्रगाइंहिधजमानस्यसुन्वतः । अस्माकंस्तुवतामृत ॥ ६ ॥

पूपन् । अन्तुं । प्र । गाः । इहि । यजमानस्य । सुन्वतः ।
अस्माकम् । स्तुवताम् । उत ॥ ६ ॥

हेपूषन् सुन्वतःसोमाभिपवंकुर्वतोपजमानस्यमाःपशून्अनुमेहि रक्षणार्थमनुगच्छ उत-
अपिचस्तुवतांत्वद्विपयंस्तोत्रंकुर्वतामस्मार्कंगाश्चानुगच्छ ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

मार्किनेशन्माकीरिपन्माकींसंशारिकेवटे ।
अथारिष्टाभिरागहि ॥ ७ ॥

मार्किः । नेशत् । मार्कीम् । रिपत् । मार्कीम् । सम् । शारि । केवटे
अर्थ । अरिष्टाभिः । आ । गहि ॥ ७ ॥

हेपूषन् अस्मदीयंगोधनंमार्किनेशत् मानश्यतु मार्किमांकीमित्येतौप्रतिषेधमात्रेवर्तते मा-
कीरिपवाम्यावादिभिर्हिंस्यतांमाकीमाद्यकेवटेकूपेसंशारि संशीर्णभूय, कूपपातेनापिर्हिंसितंभाभ-
वतु अथएवंसतिअरिष्टाभिरर्हिंसिताभिर्गोभिःसहआगहि सायंकालेआगच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शृण्वन्तंपूपर्णं वृथमिर्द्यमनष्टवेदसम् । ईशानंराघईमहे ॥ ८ ॥

शृण्वन्तम् । पूपर्णम् । वृथम् । इर्द्यम् । अनंष्टवेदसम् ।

ईशानम् । राघः । ईमहे ॥ ८ ॥

अस्मदस्तोत्राणिशृण्वन्तं इर्द्यदरिद्रस्यप्रेरकं अनष्टवेदसं अविनष्टधनं ईशानंसर्वस्येश्वरं
एवंविधंपूपर्णदेवंवयंराधोधनानिईमहे याचामहे ॥ ८ ॥

चातुर्मास्येषुवैश्वदेवेषुर्वणिषोऽस्यहविषःपूपन्तवद्वतइत्येषानुवाक्याःसूत्रितंच-याममद्यस
वितर्चाममुश्वःपूपन्तवद्वतेवयमिति ।

सैपासूक्तेनवमी-

पूपन्तवमन्तेव्यनरिण्येमकदाचन । स्तोतारंस्तद्गृहस्मसि ॥ ९ ॥

पूपन् । तव । वृते । व्यम् । न । रिण्येम । कदा । चन ।

स्तोतारः । ते । गृह । स्मसि ॥ ९ ॥

हेपूषन् पोषक त्वत्पुत्रोद्येवतेकर्मणिवर्तमानावयं कदाचनकदाचिदपिनरिण्येम हिंसितान
भवेम तादृशाश्चयंइहास्मिन्कर्मणितेतवस्तोतारःस्मसिस्मः भवामः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

परिपूवापरस्ताद्वस्तं दधातु दक्षिणम् ।

पुनर्नो नष्टमार्जतु ॥ १० ॥ २० ॥

परि । पूवा । परस्तात् । हस्तम् दधातु । दक्षिणम् । पुनः । नः ।

नष्टम् । आ । अजतु ॥ १० ॥ २० ॥

पूवापोपकोदेवः परस्तात्परस्मिन्देशे सुसंचारादन्यस्मिन्चोरव्याघ्रादिभिरुपितेदेशे गच्छ
तो गोधनस्यनिवारणाय स्वकीयं दक्षिणं हस्तं परिदधातु परिधानं निवारकं करोतु नोस्वदीपं नष्टं च
गोधने पुनराजतु आगच्छतु आगमयतु ॥ १० ॥

॥ इति चतुर्थं स्याष्टमे विशोवर्गः ॥ २० ॥

एहिवायि विषकृचंपठंस्कं भरद्वाजस्यार्यगायत्रपौष्णं अनुक्रम्यते च-एहिवां वडिति ।
गतो विनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

एहिवां विमुचोनपादा घृणे संसंचावहै ।

रथी ऋतस्य नो भव ॥ १ ॥

आ । इहि । वाम् । विमुचुः । नपात् । आघृणे । सम् ।

संचावहै । रथीः । ऋतस्य । नः । भव ॥ १ ॥

हे विमुचोनपात् विमुचतिसृष्टिकाले स्वसकाशावसर्वाः प्रजाः विसृजतीति विमुक् प्रजापतिः त
स्य पुत्र आघृणे आगतदीप्ते पुपन्वां वाति गच्छति स्तुतिं प्रामोतीति वास्तोता वागतिगंधनयोरित्यस्मा-
दातोमनिन्निति विच् वागन्तारं स्तोतारं पां एहि आगच्छ आवांचसंचावहै समयावसंगच्छावहै
यद्वा आवामित्यस्यापाक्षरलोपे वा मिति भवति आवांचसंचावहै इति संबन्धः यावसंगच्छावहै वादृश
स्तं नो स्माकं ऋतस्य यत्तस्य रथीः रंहितानेता भव तथासतितत्पंहं विस्वयापिलभ्यत इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

रथी संमं कपर्दिनुमीशानं नारधसो भूहः ।

रायः सर्वायमीमहे ॥ २ ॥

रथि॒र्दत॑मम् । क॒र्पा॒र्दि॒नम् । ई॒शा॒नम् । रा॒ध॒सः । म॒हः ।

रा॒यः । स॒खा॒यम् । ई॒म॒हे ॥ २ ॥

रथितमं अतिशयेन रथिनं यद्वा अतिशयेन रंहितारन्नेतारं कर्पादिनं कर्पादंश्चूडातद्वन्तं राधो-
त्यनेनेतिराधो धनं महो महतो राधसो धनस्य ईशानं स्वामिनं सखायं अस्माकं मित्रं एवं विधेयं पूषणं रा-
यो धनानि ईमहे याचामहे ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

रा॒यो॒धा॒रा॑स्या॒घृ॒णो॒व॒सो॑रा॒शि॒र॒जा॒श्व॑ । धी॒व॒तो॒धी॒व॒तः॒स॒खा॑ ॥ ३ ॥

रा॒यः । धा॒रा॑ । अ॒सि॒ । आ॒घृ॒णे॒ । व॒सोः॑ । रा॒शिः॑ । अ॒ज॒अ॒श्व॑ ।

धी॒व॒तः॑ऽधी॒व॒तः॑ । स॒खा॑ ॥ ३ ॥

हे आघृणे आगतदीप्ते पूषन् रायो धनस्य धारासि प्रवाहे भवसि स्तोत्रभ्यो बहु धनं नैरं तयंण
प्रपच्छसीत्यर्थः अजाश्वः अजाः छागापवअश्वः अश्वकार्पापन्नायस्य तादृशपूपन् धतोः
वसुनो धनस्य राशिः संधश्च भवसि धनसंबन्धत्वम्येव निवसतीत्यर्थः धीवतो धीवतः सर्पस्य स्तो
त्रवतः पुरुषस्य सखा मित्रभूतश्च भवसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी—

पू॒ष॒णं॒ न्व॒जा॒श्व॒मु॒प॒स्तो॒पा॒म॒वा॒जि॒नं॑म् । स्व॒सु॒यो॒जा॒र॒उ॒च्य॑ते ॥ ४ ॥

पू॒ष॒णम् । नु॒ । अ॒ज॒अ॒श्व॑म् । उ॒र्ष॑ । स्तो॒पा॒म् । वा॒जि॒नं॑म् ।

स्व॒सुः॑ । यः । जा॒रः॑ । उ॒च्य॑ते । ४

अजाश्वं छागवाहनं वाजिनं अश्ववन्तं च तद्वन्तं वा पूषणं पोषकं देवं नु अय उपस्तोषाम उपस्त-
वान यः पूषास्व गुरुपसोजारः उपपतिस्तिपुच्यते तं पूषणमित्यन्वयः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी—

मा॒तु॒र्दि॒धि॒पु॒मं॒त्र॒वं॒स्व॒सुं॒जा॒रः॑ शृ॒णो॒तु॒नः॑ ।

श्रा॒ते॒न्द्रं॑ स्य॒सा॒वा॒म॒मं ॥ ५ ॥

मातुः । द्विधिपुम् । अन्नवम् । स्वसुः । जारः । शृणोतु । नः ।
 भ्राता । इन्द्रस्य । सर्वा । मम ॥ ५ ॥

मातुः निर्मात्याः रात्रेः द्विधिपुंर्पतिपूषणं अन्नवं स्तौमि स्वसुरूपसोजारश्चूपानोस्माकंस्त्वो-
 षाणिशृणोतु इन्द्रस्यभ्रातासहजातः पूषाममस्तोतुः सखाभिन्नभूतोस्तु ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

आजासः पूषणं रथे निशृम्भास्ते जनश्रियम् ।
 देवं वहन्तु विभ्रतः ॥ ६ ॥ २१

आ । अजासः । पूषणम् । रथे । निशृम्भाः । ते ।
 जनश्रियम् । देवम् । वहन्तु । विभ्रतः ॥ ६ ॥ २१ ॥

अजासः अजाः छागाः निशृम्भाः निश्रथयसंबध्यह्वारः ते पूष्णो वाहनवयाप्रसिद्धाः छागाः
 जनश्रियं जनं स्तोतुसंप्रश्रयति गच्छतीति जनश्रीः तंपूषणं देवं रथे विप्रतो धारयन्तः आवहन्तु आन-
 यन्तु ॥ ६ ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे एकविंशो वर्गः ॥ २१ ॥

य एनमिति पल्लवं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्याप्यौष्णमं त्यानुष्टुप् आदौषं च गायत्र्यः तथा चानु-
 क्रान्तं—य एनमन्त्यानुष्टुबिति । गतो विनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

य एनमादिदेशाति करम्भादिति पूषणम् । न तेन देव आदिशे ॥ १ ॥

यः । एनम् । आदिदेशति । करम्भादि अत् । इति ।

पूषणम् । न । तेन । देवः । आदिशे ॥ १ ॥

यः स्तोत्रा एनंपूषणं सोषकं करं भावकरं भानां घृतमिश्रानां पवसकूनां अचेति आदिदेशति अ-
 भिष्टीति तेन पुरुषेण अन्यो देवः न आदिशे आदेष्टव्यः स्तोत्रव्यो न भवति पूष्णा एव सर्वस्याभितमस्य-
 धनस्य लाभादेव तान्तरं न स्तौति इत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

उतवा॒स॒र॒थी॒त॒मः॑ स॒ख्या॒स॒त्प॒ति॒र्यु॒जा । इन्द्रो॒वृ॒त्राणि॑ जिघ्रते ॥ २ ॥

उ॒त । घ॒ । सः । र॒थि॒ऽत॒मः । स॒ख्या । स॒त्प॒तिः । यु॒जा ।

इन्द्रः । वृ॒त्राणि॑ । जिघ्र॒ते ॥ २ ॥

उतष अपिच सःयःशत्रूणांहन्तृत्वेनप्रसिद्धस्तादृशः रथीतमः अतिशयेनरथीमहारथः सत्पतिः सतांपालयिता एवंगुणइन्द्रः सख्यामित्त्रभूतेनपूण्यायुजासहायभूतेनयुकःसन्वृत्राणि-शत्रून्जिघ्रतेहन्ति इन्द्रस्यापिअपमेवसाहाय्यकारीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतादःप॒रु॒पे॒ग॒वि॒सूर॑श्चक्रं॒हि॒र॒ण्य॒य॒म् । न्यै॒र॒य॒द्र॒थी॒त॒मः ॥ ३ ॥

उ॒त । अ॒दः । प॒रु॒पे । ग॒वि । सू॒रः । च॒क्रम् । हि॒र॒ण्य॒य॒म् ।

नि । ऐ॒र॒य॒त् । र॒थि॒ऽत॒मः ॥ ३ ॥

उतापिच सूरः मेरकः रथीतमः अतिशयेनरथीनेतृतमोवापूपापरुपेपरुष्मविपर्वयतिभास्व-तिवागविगच्छतीविगौरादित्यः तस्मिन्निरिण्ययंहिरण्ययंमुवर्णनिर्मितंअदस्तद्रथस्यचक्रंन्यैरय-दनिवरां मेरयतिस्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यद॒द्य॒त्वा॒पु॒रु॒ष्टु॒त॒त्र॒वा॒म॒द॒स्र॒म॒न्तु॒मः । तत्सु॒नो॒म॒न्म॑साधय ॥ ४ ॥

यत् । अ॒द्य । त्वा । पु॒रु॒ष्टु॒त । त्र॒वा॒म । द॒स्र । म॒न्तु॒ऽमः ।

तत् । सु । नः । म॒न्त्रं । सा॒ध॒य ॥ ४ ॥

हेपुरुष्टुत बहुभिर्धनमानैःस्तुत दस्रदर्शनीय मन्तुमःज्ञानवन् पूषन् अयेदानींयदुदिश्य त्वांमवाम स्त्वाम नोस्माकंमन्मननीयंस्तुष्टुतद्वनं साधय उतादय ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

इ॒मं॒च॒नो॒ग॒वे॒प॒णं॑सा॒त॒ये॒सी॒प॒धो॒ग॒णम् । आ॒रा॒त्पू॒ष॒न्न॑सि॒श्रुतः ॥ ५ ॥

इमम् । च । नः । गोऽएपणम् । सातये । सीसधुः ।

गुणम् । आरात् । पूपन् । अस्ति । श्रुतः ॥ ५ ॥

हेपूपन् नोस्माकंसातयेलाभायइमं चगणंमनुष्यसंघं गवेपणं गवामेपयितारं सीपधःसाध-
य हेपूपन् आरात्दूरदेशेपित्वंश्रुतोविश्रुतःप्रख्यातोसि भवसि ॥ ५ ॥

अथपद्यी-

आनेस्वस्तिमीमहारेअंघामुपावसुम् ।

अद्याचंसर्वतातयेश्वश्रंसर्वतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

आ । ते । स्वस्तिम् । ईमहे । अरेऽअंघाम् । उपऽवसुम् ।

अद्य । च । सर्वऽतातये । श्वः । च । सर्वऽतातये ॥ ६ ॥ २२ ॥

हेपूपन्त्वदीयांत्वयादेयांस्वस्तिकल्याणींरक्षांआरेअघांआरेदूरेअघंपापंयस्याः तादृशीं
उपावसुं उपगतवधनां ईदृशींस्वस्ति अद्यचअस्मिन्श्रकाले सर्वतातये सर्वैकंत्विग्भिः स्तायतइति-
सर्वताविर्यज्ञः तदर्थं यद्दासर्वेषांभोगानांविस्तारय श्वश्रपरस्मिन्नपिदिनेसर्वतातयेसर्वदासर्वता-
त्यर्थंआईमहे अतियाचामहे ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

इन्द्रानुपूपणेतिपञ्चमष्टमंसूक्तं भरद्वाजस्यार्पणायनमैन्द्रापौर्णं अनुकान्तं च-इन्द्रान्वे-
न्द्रेचेति । गतोविनियोगः ।

तत्रपथमा-

इन्द्रानुपूपणावयंसख्यायस्वस्तये । हुवेमवाजसातये ॥ १ ॥

इन्द्रा । नु । पूपणा । वयम् । सख्याय । स्वस्तये ।

हुवेम । वाजसातये ॥ १ ॥

इतरेतरयोगादिन्द्रपूपन्शब्दयोरुभयत्रद्विवचनं इन्द्रापूपणौद्वौनुअद्यवयंस्वस्तयेसख्या-
यशोभनायसत्तित्वाय वाजसातये वाजस्यान्त्यबलस्यवासातये संभजनायचहुवेम आह्वया-
प्त स्ववाम ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सोमंमन्यउपांसदृत्पातवेचुम्बोःसुतम् । करम्भमन्यइच्छति ॥ २ ॥

सोमम् । अन्यः । उपं । असदत् । पातवे । चुम्बोः । सुतम् ।
करम्भम् । अन्यः । इच्छति ॥ २ ॥

चम्बोःअधिषवणफलकपोः सुतमभिपुत्रंसोमंअन्यःअनयोरेकेतरइन्द्रः पातवेपातुंउपा-
सदत् उपसीदति उपगच्छति अन्यएकतरः पूषाकरंभंधूवत्तिकंसत्कात्मकंहविःभक्षयितुमि-
च्छति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अजाअन्यस्यवह्नयोहरीअन्यस्यसंभृता । ताभ्यांवृत्राणिजिघ्रते ॥ ३ ॥

अजाः । अन्यस्य । वह्नयः । हरी इति । अन्यस्य ।
समृभृता । ताभ्याम् । वृत्राणि । जिघ्रते ॥ ३ ॥

अनयोरिन्द्रापूष्णोःअन्यस्यएकस्यपूष्णः अजाः छागाः वह्नयोवाहकाअश्वाः अन्यस्या-
परस्येन्द्रस्यसंभृतासंभृतैसम्यक्पुष्टौ हरीएतत्संज्ञायश्चौ वाहकौरचेन्द्रःताभ्यांवृत्राणिशत्रून्जिघ्र-
ते हन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यद्विन्द्रोअनंयद्वितोमहीरपोवृषंतमः । तत्रपूषाम्भवत्सर्चा ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्रः । अनंयत् । रितः । महीः । अपः ।
वृषंतमः । तत्र । पूषा । अभवत् । सर्चा ॥ ४ ॥

यद्यदा वृषन्तमः अतिशयेनवर्षिताइन्द्रः परितःपरितोमंजीर्महीः महतीः अपःवृष्टयुदकानि
अनयत्इमंलोकंप्रापयति तत्रतदानींपूषापोकौदेयः सत्ताभवत्अस्येन्द्रस्यसहायोभवति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

तांपूष्णःसुभृतिवयंवृक्षस्यप्रवयामिव । इन्द्रस्युचारंभामहे ॥ ५ ॥

ताम् । पूष्णः । सु॒ष्टम॒तिम् । व॒यम् । वृ॒क्षस्य॑ । प्र ।

व॒याम्॒इ॒दं । इन्द्र॑स्य । च॒ । आ । र॒भाम॒हे ॥ ५ ॥

पूष्णःपोषकस्यदेवस्यइन्द्रस्यच तांप्रसिद्धांस्तुमतिकल्पार्णीमितिअनुग्रहबुद्धिं वृक्षस्यमही-
रुहस्यमवयां प्रकृष्टां दृढांशाखाभिववयंआरभामहे अवलंबामहे आश्रयामहइत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपठौ—

उत्पूषणंयुवामहेभीशूरिविसारथिः । म॒ह्याइन्द्र॑स्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥ २३ ॥

उत् । पूषण॑म् । यु॒वाम॒हे । अ॒भीशू॑र॒इ॒दं । सा॒रथिः ।

म॒ह्यै । इन्द्र॑म् । स्व॒स्तये॑ ॥ ६ ॥ २३ ॥

पूषणंपोषकं देवमिन्द्रं चमह्यैमह्यै स्वस्वयेरक्षार्थंयुवामहे उद्योजयामः उद्योजनमाकर्षणं
तत्रदृष्टान्तः—सारथिःसूतः अभीशूनिव अभीशूररश्मीन्अश्वबन्धनार्थान्आकर्षतितद्बल ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

शुक्रंतइतिचतुर्केचनवमंस्त्रुक्तं भरद्वाजस्यार्षपोष्णं द्वितीयाजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः तथा-
चानुक्रान्तं—शुक्रंचतुष्कंद्वितीयाजगतीति । वैश्वदेवेषर्वणिवैश्वदेवस्यहविषःशुक्रंतइतियाज्या सू-
त्रितंच—शुक्रतेअन्यद्यजततेअन्यदिहेहवःस्वतवसाइति । एकादशिनस्यपौष्णस्यपशोर्वपायाएषै-
वयाज्या सूत्रितंच—शुक्रतेअन्यद्यजततेअन्यत्प्रथेपथामजनिष्टपूपाइति । अमाभिष्टवेप्येपास्त्रु-
त्रितंच—शुक्रतेअन्यद्यजततेअन्यदपश्यंगोपामनिषद्यमानमिति ।

सैषामथमा—

शु॒क्र॒ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒त॒न्ते॑ अ॒न्यदि॑पुंरू॒पे॒ अह॑नी॒द्यौरि॑वा॒सि ।

वि॒श्वो॒हिमा॒या॒ अ॒व॒सि॑स्व॒धा॒वो॒भ॒द्रा॒ ते॒ पू॒ष॒न्नि॒ह॒रा॒ति॒र॒स्तु ॥ १ ॥

शु॒क्रम् । ते॒ । अ॒न्यत् । य॒ज॒तम् । ते॒ । अ॒न्यत् । वि॒पुंरू॒पे॒इ॒ति॒वि॒पुंरू॒पे ।

अ॒ह॒नी॒ इति॑ । द्यौः॒इ॒दं । अ॒सि॑ । वि॒श्वाः । हि । मा॒याः । अ॒व॒सि॑ ।

स्व॒धा॒इ॒वः । भ॒द्रा । ते॒ । पू॒ष॒न् । इ॒ह । रा॒तिः । अ॒स्तु ॥ १ ॥

हेपूपन् तेतवशुकंशुकुवर्णान्यदेकमहर्भवतिवासरात्मकं तथातेतवसंचन्धियजतं यजिर
त्रसंगतिकरणेवर्तते यजनीयं प्रकाशेनसंगमनीयं स्वतः लृष्णवर्णं अन्यदेकमहर्भवेतिरान्यारूपं
इत्थंविपुत्रूपे शुक्रलृष्णतयानानारूपे अहनीतवमहिन्नानिष्पद्येते यद्वाहेपूपन् त्वदीयमन्यदेकं
रूपंशुकुनिर्मलंदिवसस्योत्पादकं स्वदीयमन्यदेकरूपंयजतं केवलंयजनीयंनप्रकाशकं रात्रेरु-
त्पादकं अतएवविपुत्रूपे विपमरूपेअहनीअहश्चराविश्वभवतः अहोरात्रयोः निर्माणिसूर्यएवकर्ता
कथमस्यप्रसक्तिरितिवद्वाह—द्यौरिवासि यथाद्यौरादित्यः प्रकाशयितातथात्वंप्रकाशकोसि कु-
तइत्यतआह—हेस्वधावोचवन्पूपन् विश्वाः सर्वाः मायाः प्रज्ञाःहियस्मादकारणादववसिर-
क्षसि अतःकारणावत्वंसूर्यइवभवसीत्यर्थः तादृशस्यतेतवभद्राकल्प्याणीरातिर्दानंइहास्मासुअ-
स्तुभवतु यास्कस्त्वाह—शुकंतेअन्यल्लोहितंतेअन्यघञ्जियंतेअन्यदयज्ञिपते अन्यदितिवाविपम-
रूपेअहनीकर्मणाद्यौरिवचासिसर्वाणिचमज्ञानान्यवस्पर्त्नवन्निति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अजाश्वःपशुपावाजपस्त्योधिष्यंजिन्वोभुवनेविश्वेअर्पितः ।

अष्टांपूपाशिथिरामुहरीवृजत्संचक्षाणोभुवनादेवईयते ॥ २ ॥

अजःश्वः । पशुःपुपाः । वाजःपस्त्यः । धियम्जिन्वः । भुवने ।

विश्वे । अर्पितः । अष्टाम् । पूपा । शिथिराम् । उतःवरीवृजत् ।

सम्चक्षाणः । भुवना । देवः । ईयते ॥ २ ॥

अजाश्वः छागवाहनः पशुपुः पशूनांशालयिता वाजपस्त्यः वाजाअन्तानिपस्त्येग्रहेयस्य
तादृशः धियंजिन्वः धियः स्तोतारः कर्माणिवतिषांपीणयिता विश्वेविश्वस्मिन्नस्तर्वस्मिन्भुवने
लोकेअर्पितः प्रजापतिनापोषकत्वेनस्थापितः अतएवंभूतः पूपापोषकोदेवः अष्टांआरांस्वहस्तग-
तांशिथिरांशिथिलांस्तर्तीउद्धरीवृजत् उद्यच्छन्भुवनाभुवनानि सर्वांन्लोकान्भूतजातानियासं-
चक्षाणः संपश्यन् सूर्यात्मनाप्रकाशमनईयते नभसिगच्छति ॥ २ ॥

पौष्पस्यपशोर्वपारुपरोडाशयोर्थास्तेपूपन्नित्यादिकेद्वेकचावनुवाक्ये सूत्रितंच—यास्तेपूप-
न्नावोअन्तःसमुद्गइतिद्वेपूपेमाआथाअनुपेदसर्वाइति ।

सूक्तेः तृतीया-

यास्तैः पूषन्नावोऽन्तःसमुद्रेऽहिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति ।
ताभिर्निसिद्धृत्यांसूर्यस्य कामेन कृतश्रवः इच्छमानः ॥ ३ ॥
याः । ते । पूषन् । नावः । अन्तरिति । समुद्रे । हिरण्ययीः ।
अन्तरिक्षे । चरन्ति । ताभिः । यांसि । द्रुत्याम् । सूर्यस्य ।
कामेन । कृत । श्रवः । इच्छमानः ॥ ३ ॥

हे पूषन् ते त्वदीयाः याहिरण्ययीः हिरण्ययः हितरमणीयानावः समुद्रे उदधावन्तमप्ये अन्तरिक्षेन भसिचचरन्ति संचरन्ति ताभिर्नोभिः सूर्यस्य द्रुत्यांसि गच्छसि कदाचित् देवैः सार्धं सूर्ये अहुरवधार्षपस्थिते सति तस्य भार्या स्वभर्तरिसंजातोः सुकावभूव तांप्रति सूर्यः पूषणं प्राहेपीव तेन चात्र पूषा स्तूयते अपि च त्वं श्रयो हविर्लक्षणमनं इच्छमानः इच्छन् कामेन पश्वादिविपयेण स्तोत्रभिः कृतः वशीकृतोसि ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

पूषा सुवन्धुर्दिवः आ पृथिव्या इळस्पतिर्मघवां दुस्मवर्चाः ।
यं देवास्तो अर्ददुः सूर्यायै कामेन कृतं तव संस्वर्चम् ॥ ४ ॥ २४ ॥
पूषा । सुवन्धुः । दिवः । आ । पृथिव्याः । इळः । पतिः । मघवां ।
दुस्मवर्चाः । यम् । देवार्सः । अर्ददुः । सूर्यायै । कामेन । कृतम् ।
तव संस्वर्चम् । सुवन्धुः । ४ ॥ २४ ॥

पूषापोको देवः दिव आ धुलोकस्पचपृथिव्याश्च सुवन्धुः शोभनो वन्धुर्भवति तथा इळस्पतिः इळ्याया अन्नस्पतिः मघवा मघमिविधननाम तद्वाङ् यद्वा मंहतेर्दानकर्मणो भावसाधनो मघशब्दः दानवान् दुस्मवर्चाः वचैर्दतिरूपनाम दुस्मदर्शनीयं वचोपस्पतादशः संपूषणं देवासः सर्वदेवाः सूर्यायै सूर्यस्य पत्न्यै यद्वा सावित्र्यै सूर्याख्यायै अश्विनोर्वरणाय अर्ददुः दत्तवन्तः पुत्रः पितराव वृणीतपुत्रेति हि श्रूयते-कीदृशं पूषणं कामेन पश्वादिविपयेण कृतं स्तोत्रभिर्वशीकृतं तव संस्वर्चवन्तं पवृद्धं वास्वंचंस्वंचनं सुदृगच्छन्तं पर्वविधं संपूषणं ददुः सपूषा सुवन्धुर्दिव्यन्वयः ॥ ४ ॥

॥ इति चतुर्थीस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

प्रनुवोचेतिदशचैदशमसूक्तंभारद्वाजस्यार्थं इन्द्राग्निदेवताकं सप्तम्याद्याश्रतस्त्रोनुष्टुभः शिष्टाः
पट्वृहत्यः तथाचानुक्तान्तं—प्रनुदशैन्द्राग्निदेवताहर्वचतुरनुष्टुबन्तमिति । गतोविनियोगः ।

तत्रमथथा—

प्रनुवोचासुतेपुंवांवीर्यां३यानिचक्रथुः ।

हतासोवांपितरोदेवशात्रवइन्द्राग्नीजीवथोयुवम् ॥ १ ॥

प्र । नु । वोच् । सुतेपुं । वाम् । विर्यां । यानि । चक्रथुः । हतासः ।

वाम् । पितरः । देवःशात्रवः । इन्द्राग्नी इति । जीवथः । युवम् ॥१॥

हेइन्द्राग्नी यानिवीर्यांविर्याणिवीरकर्मणिचक्रथुःकृतवन्तो युवांसुतेपुअभिपुतेपुसोमेषु अस्मद्यज्ञे
वांयुवयोस्तानिवीर्याणि नुक्षिप्रमवोच प्रवोचंन्वमीमि । तदेववीर्यदशयतिहेइन्द्राग्नी देवशात्रवःदेवाः
शात्रवःशातयितारोयेपांतादृशाअसुराः पितरःहिंसकाःपीयतिहिंसाकर्म तस्यैवद्रूपं इदृशाअसुराः
वांयुवाग्म्यांहतासोहताआसन्युवंयुवांतु जीवथः जीवनवन्तोअथथः असुरैर्नवाधितावितियावद्या॥

अथद्वितीया—

वळित्थामंहिमावाग्निन्द्राग्नीपनिष्ठआ ।

समानोवांजनिताभ्रातरायुवंयुमाविहेहमातरा ॥ २ ॥

वट् । इत्या । महिमा । वाम् । इन्द्राग्नी इति । पनिष्ठः । आ ।

समानः । वाम् । जनिता । भ्रातरा । युवम् । यमौ । इहेहमातरा ॥२॥

हेइन्द्राग्नी वांयुवयोःमहिमामहत्त्वं इत्याइत्थंअनेनप्रकारेण वट्सत्यं युष्मद्विपर्ययजन्म
महत्त्वंप्रतिपाद्यते तत्सर्वैयथार्थमित्यर्थः पनिष्ठःआपनिष्ठःस्तुत्यतमश्रमजापतिःसमानः एकएव
वांयुवयोर्जनिताजनयिता अतोयुवंयुवांभ्रातराभ्रातरोरथः अपिच यमौयमलौसहोत्पन्नौ इहेह-
मातराइहचेहचसर्वत्रमाताययोस्तादृशोरथः अदितिर्सनयोर्मांवासैवविस्तीर्णाभूमिरितिइहेहमाव-
रावितिस्तूयते ॥ २ ॥

अथतृतीया—

ओकिवांसांसुतेसचौअश्वाससीइवादनै ।

इन्द्रान्वग्नीअवंसेहवज्जिणाव्यंदेवाहवामहे ॥ ३ ॥

ओकिइवांसा । सुते । सचा । अश्वा । समीइवेतिसमीइइव ।
 आदने । इन्द्रा । नु । अग्नी इति । अवसा । इह । वज्रिणा । वयम् ।
 देवाः । हवामहे ॥ ३ ॥

हेइन्द्राग्नी सुतेअभिपुतेसोमेयुवांसचासहओकिवांसाओकिवांसौसमवेतौसंगतौभवतं उच
 समवायइत्यस्यैतद्रूपं तत्रदृष्टान्तः—आदनेभक्षणीयेघासोसमीइवाश्वा सर्पणशीलावश्वाविव नुअ-
 धवपंतादृशाविन्द्राइन्द्रौअग्नीइन्द्राग्नी इहास्मिन्मन्त्रेअवसारक्षणेनहेतुनाहवामहे आह्वयामहे । इ-
 तरेतरयोगात्इन्द्रशब्देअग्निशब्देचद्विवचनं कीदृशाविन्द्राग्नी वज्रिणावज्रिणौ आयुधोपेतौ
 देवादानादिगुणयुक्तौ ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

यइन्द्राग्नीसुतेपुवांस्तवत्तेष्वृतावृधा ।

जोपवाकंवदतःपञ्चहोपिणानदेवाअसथश्चन ॥ ४ ॥

यः । इन्द्राग्नी इति । सुतेपु । वाम् । स्तवत् । तेपु । ऋतइवृधा ।

जोपइवाकम् । वदतः । पञ्चहोपिणा । न । देवाः । असथः । चन ॥४॥

हेऋतावृधा ऋतस्यसत्यस्ययज्ञस्यवावर्धयितारविन्द्राग्नी सुतेष्वभिपुतेपुसोमेपु यःस्वोता
 वांयुवांस्तववत्कुत्सित्वस्तूयात् तेपुसोमेपुमध्येजोपवाकंवदतःजोपंजोपयितव्यंपीतिहेतुत्वेनकर्तव्यं
 स्वयमप्रीतिकरंतादृशार्कवाक्यंवदतस्त्वस्तोतुःसोमंहेपञ्चहोपिणा पञ्चःप्राजितःप्रसिद्धः हो-
 पोघोषः स्तोत्रययोस्तादृशौहेदेवौ युवांभसथोनभक्षयथः चनेतिपादपूरकःअत्रनिरुक्तं—जोप-
 वाकमित्यभिज्ञातनामधेयंजोपयितव्यंभवति । यइन्द्राग्नीसुतेपुवांसोमेपुरतौतितेष्वृतस्यवर्धयितारौ-
 नस्याश्रीथोयोजोपवाकंवदतिविजंजयःप्राजितहोपिणौदेवीनतस्याश्रीथइति ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

इन्द्राग्नीकोअस्यवान्देवौमर्तश्चिकेतति ।

विपूचोअश्वान्पुयुजानईयतएकःसमानआरथे ॥ ५ ॥ २५॥

इन्द्राग्नी इति । कः । अस्थ । वाम् । देवौ । मर्तः । चिकेतति । विपूचः ।
अश्वान् । युयुजानः । ईयते । एकः । समाने । आ । रथे ॥ ५ ॥ २ ॥ ५ ॥

हेदेवौ द्योतमानाविन्द्राग्नी वायुवयोःअस्यइदंकर्मकोमर्तोमनुष्यःचिकेतति जामीयात् न-
कोपीत्यर्थः किंत्कर्म विपूचः नानाअंचतोगच्छतोअश्वान्तसमानेउभयार्थेएकस्मिन्नरथेयुव-
योरेकइन्द्रः सूर्यात्मनावर्तमानः युयुजानः तादृशानश्वान्प्रयोजयन्आईयते सर्वजगदभिगच्छति ।
यद्वाविपूचोनानारूपात्अश्वानव्यापकान्तरशीन् समानेएकरूपेरेथेसंबत्सारात्मकेयुयुजानोयोज-
यन् युवयोरेकःसूर्यात्माइन्द्रः आईयतेआगच्छति । एतद्युवयोःकर्मकोयथावजानीयादित्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपंचविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथषष्ठी-

इन्द्राग्नीअपादियंपूर्वांगात्पृहतीभ्यः ।

हित्वीशिरोजिह्वयावावदच्चरंविंशत्पदान्यंक्रमीत् ॥ ६ ॥

इन्द्राग्नी इति । अपात् । द्वयम् । पूर्वा । आ । अगात् ।

पत्पृहतीभ्यः । हित्वी । शिरः । जिह्वया । वावदत् । चरत् । विंशत् ।

पदा । नि । अक्रमीत् ॥ ६ ॥

हेइन्द्राग्नी अपात्पादरहिताइयमुपाःपृहतीभ्यःपादयुक्ताभ्यःशुभाभ्यःमजाभ्यः पूर्वापथ-
माभाविनीस्रवी आगात्आगच्छति । तथामाणिनांशिरोहित्वीपेरपित्री यद्वाशिरोहित्वात्पृक्का
स्वयमशिरस्कासती जिह्वयापाणिस्थपातदीयेनवाग्निद्वयेषवावदत् भृशंशर्द्धकुर्वन्तीचरत् ए-
वंचरन्तीउपाविंशत्पदानिअवयवभूतान्विंशन्मुहूर्तान्यंक्रमीत् एकेनदिवरोनातिक्रामति एतच्च
युवयोःकर्मतत्कोजानीयादितिपूर्वात्पदान्यः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्राग्नीआहितंन्वतेनरोधन्वानिवाहोः ॥

मानोअस्मिन्महाधनेपरावर्क्तृगविष्टिपु ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । हि । तन्वते । नरः । धन्वानि । वाहोः । मा ।

नः । अस्मिन् । महाधने । परा । वर्क्तृम् । गोइष्टिपु ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी नरोयोद्धारोमनुष्याःआहोर्हस्तयोःधन्वानिधनूपिअतन्वतेहि आततज्यानिकुर्वते-
हि। मुवांचास्मिन्महाधनेजेतव्येनमहाधनेनोपेतेसंग्रामे गविष्टिपुगवामन्वेपणेपुनोस्मान्मापरावर्कं
मापरित्यजतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्राग्नीतर्पन्तिमाघाअर्योअरातयः ।

अपद्वेपांस्याकृतंयुयुतंसूर्यादधि ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी इति । तर्पन्ति । मा । अघाः । अर्यः । अरातयः ।

अर्ष । द्वेपांसि । आ । कृतम् । युयुतम् । सूर्यात् । अधि ॥ ८ ॥

हेइन्द्राग्नी अघाआहंभ्यः अर्यःअभिगंभ्यः अरातयःशत्रुसेनामातपन्तिमांवाधन्ते ताअपा-
कृतंअपाकुरुतं । तथाद्वेपांसिद्वेष्टूनशत्रुनसूर्यादधि अधिःपंचम्यथानुवादकः सूर्यदर्शनात्सुयुतं-
पृथकुरुतंचयथातेसूर्येनपश्यन्वितथाकुरुतं मारयतमित्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्राग्नीयुवोरपिवसुंदिव्यानिपार्थिवा ।

आनइहमयच्छतरयिंविश्वायुंपोपसम् ॥ ९ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवोः । अपि । वसुं । दिव्यानि । पार्थिवा । आ ।

नः । इह । प्र । यच्छतम् । रयिम् । विश्वायुंसपोपसम् ॥ ९ ॥

हेइन्द्राग्नी युवोयुंवयोःदिव्यानिदिविभवानि पार्थिवापृथिव्यांभवानि लोकद्वयसंबन्धीनि
वसुवसुनि अपिदिवानियुवपोरेववर्तन्ते अतःकारणात्इहास्मिन्यज्ञेनोस्मर्यंरयिंधनंआअभिपय
च्छतं । कीदृशंरयिं विश्वायुंपोपसं आयवइविमनुष्यनाम सर्वेषामनुष्याणांपोपणायपर्याप्तं यद्वास्त
वस्यायुःपोपणेशकं छान्दसोवर्णलोपः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्राग्नीउक्थवाहसास्तोमेभिर्हवनश्रुता ।

विश्वाभिर्गीर्भिरागतमस्यसोमस्यपीतये ॥ १० ॥२६॥

इन्द्राग्नी इति । उक्थइवाहसा । स्तोमेभिः । हवनइश्रुता । विश्वाभिः ।
गीःऽभिः । आ । गतम् । अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ १० ॥२६॥

हेउकथयाहसाजकथैःस्तुतिभिर्वहनीयौ हेहवनश्रुता हवनस्यआह्वानस्यश्रोतारी एवंभूतौ हेइन्द्राग्नी स्तोमेभिःस्तोत्रैःविश्वानिःसर्वाभिर्गीर्भिःशस्त्रस्वाभिर्वाग्भिश्चहेतुभूताभिरागतपागच्छ-
तं । किमर्थं अस्यास्मदीयस्यसोमस्यपीतयेपानार्थं ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

अथहृत्रमितिपंचदशचंभेकादशसूक्तं भरद्वाजस्यापमेन्द्राग्रं आदौतिसन्निभुभः चतुर्था
घानवगापन्यः त्रयोदशीत्रिष्टुप् चतुर्दशीवृहती पंचदश्यनुष्टुप् तथाचानुक्रान्तं—अथत्वंचोनागा
यवंतुत्रिष्टुप्वादित्रिष्टुबृहत्पनुष्टुचन्तमिति । गतःसूक्तविनियोगः । परुणमवासेपुण्ड्राग्रस्यहविषः
अथदित्येपायाज्या सूत्रित्वंच—इन्द्राग्नीअवसागतंअथहृत्रमुत्सनोतिवाजमिति ।

सैपाप्रथमा—

अथंहृत्रमुत्सनोतिवाजमिन्द्राग्रोअग्नीसहुरीसपर्यात् ।

इरज्यन्तावसव्यस्यभूरेःसहस्तमासहसावाज्यन्ता ॥ १ ॥

अथत्वं । हृत्रम् । उत । सनोति । वाजम् । इन्द्रा । यः ।

अग्नी इति । सहुरी इति । सपर्यात् । इरज्यन्ता । वसव्यस्य ।

भूरेः । सहःइतमा । सहसा । वाज्यन्ता ॥ १ ॥

सपुरुषः वृत्रमावरकंशत्रुंअथदं हिनस्ति उतअपिच वाजमन्वंत्वंवात्सनोति लभते यःपुरुषः
सहुरीशत्रूणामभिभविताराविन्द्राग्नीसपर्यात् परिचरेत् । इतरेतरयोगाद्गुभयवपूर्वपद्विवचनं कीट-
शाविन्द्राग्नी भूरेःअभूतस्यवसव्यस्य वसुसमूहस्य यद्वास्वार्थिकोयत् धनस्यइरज्यन्ता ईशानौस्वा-
मिनौ इरज्यतिरेथर्वकर्म सहसावलेनसहस्तमाअतिशयेनाभिभवितारी शत्रूणांवाज्यन्तावाजं
हविल्लक्षणमन्त्रंआत्मनइच्छन्ती यद्वावाजंस्तोवृष्णोदातव्यमन्त्रंकामयमानौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तायोधिष्टमग्निगाइन्द्रनूनमपःस्वरूपसोअग्रजुह्वाः ।

दिशःस्वरूपसइन्द्रचित्राअपोगाअग्नेयुवसेनियुत्वान् ॥ २ ॥

ता । योधिष्टम् । अग्नि । गाः । इन्द्र । नूनम् । अपः । स्वः ।

उपसः । अग्ने । जुह्वाः । दिशः । स्वः । उपसः । इन्द्र ।

चित्राः । अपः । गाः । अग्ने । युवसे । नियुत्वान् ॥ २ ॥

हेइन्द्र हेअग्ने ता तौ युवांगाःआपःउदकानिस्वःसूर्यउपसःउपःकालान् ऊह्याःपणिभिर-
पहताः एतान्वावादीनभिलक्षययोधिष्ठं तेरसुरैःयुद्धंरुतवन्तौ नूनमितिपादपूरणार्थः हेइन्द्र त्वंदि-
शःमाच्याघाःस्वःसूर्यउपसश्चचित्राश्चापनीयाअपउदकानिच गाश्च पणिभिरपहतानेतान्पुवसे
अनेनलोकेनायोजयःयद्वाअसुरैरावृतान्दिगादीन्असुरवधेनावरणमपनीय पृथक्कृतवानसीत्यर्थः
हेअग्ने नियुत्वान्नियुद्भिरश्वैर्युक्तःसन्न त्वमप्येवमकार्षीरित्यर्थः ॥ २ ॥

ऐन्द्राग्नस्यपशोर्वपायाआवृत्रहणेत्यनुवाक्या सूत्रितंच—आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मेराभरतं
शिक्षतंवज्रबाहूइति ।

अथतृतीया—

आवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैरिन्द्रयातंनमोभिरग्नेअर्वाक् ।
युवंराधोभिरकवेभिरिन्द्राग्नेअस्मेभवतउत्तमेभिः ॥ ३ ॥

आ । वृत्रहना । वृत्रहभिः । शुष्मैः । इन्द्र । यातम् ।
नमःऽभिः । अग्ने । अर्वाक् । युवम् । राधःऽभिः । अकवेभिः ।
इन्द्र । अग्ने । अस्मे इति । भवतम् । उत्तमेभिः ॥ ३ ॥

हेवृत्रहणा वृत्रस्यासुरस्पहन्तारौ हेइन्द्र हेअग्ने वृत्रहभिःवृत्रस्पहन्तृभिःवृत्रहनननिमित्तैः
शुष्मैर्वसैः नमोभिःअस्मभ्यंदातव्यैरन्नैश्च सार्धं अर्वाक्अस्मदभिमुखंआयातमागच्छतं । हेइन्द्र
हेअग्ने युवंयुवांअकवेभिःअकुत्सितैर्महद्भिःउत्तमेभिः उत्कृष्टतमैःराधोभिःधैनेःसहअस्मेअस्मा-
सुभवतमाविर्भवत ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेहनिपातःसवनेच्छावाकशस्त्रेताहुवेइतिपठहःस्तोत्रियस्तुवः सूत्रितंच—वाहु-
वेययोरिदमित्यंवामस्यमन्मनइति । पृष्ठचाभिपुवपडहयोःस्तोमश्चौताहुवइत्याद्यानवर्चआवा
पार्याः सूत्रितंच—ताहुवेययोरिदमितिनवेपंवामस्यमन्मनइत्येकादशेति ।

तत्रप्रथमासूक्तेचतुर्थी—

ताहुवेययोरिदंपग्नेविश्वंपुराकृतम् । इन्द्राग्नीनमर्धतः ॥ ४ ॥

ता । हुवे । ययोः । इदम् । पग्ने । विश्वम् । पुरा । कृतम् ।
इन्द्राग्नी इति । न । मर्धतः ॥ ४ ॥

ता तौ तादृशाविन्द्राग्नी हुवे आह्वये ययोरिन्द्राग्णयोः पुरापूर्वस्मिन्कालेकृतं विश्वं सर्वं इदं
पूर्वांस्तृक्षुकीर्तितं वीर्यं प्रमेप्यते ऋषिभिः स्तूयते ताविन्द्राग्नी हुव इत्यन्वयः तौ चेन्द्राग्नी नमर्धतः स्तो-
तृन्तर्हिस्तः अतः अस्मान्प्याहूतोरक्षतामिति भावः मर्धतिर्हि साकर्मा ॥ ४ ॥

अथपंचमी-

उग्राविघनिनामृधं इन्द्राग्नीहवामहे । तानोमृच्छातईदृशे ॥ ५ ॥ २७ ॥

उग्रा । विघनिना । मृधः । इन्द्राग्नी इति ।

हवामहे । ता । नः । मृच्छातः । ईदृशे ॥ ५ ॥ २७ ॥

उग्रा उग्रौ उग्रुणं च लौ अतएव मृधः शत्रुन्विघनिनौ विघनिना विशेषेण हतवन्तौ इन्द्राग्नीहवा-
महे आह्वयामहे । तौ चेन्द्राग्नी ईदृशे स्मिन्संग्रामे नोस्मान्मृच्छातः सुख्यतां यद्वा मृच्छतिरुपदयाकर्मा
नोस्मार्कं मृच्छतः उपदयां कुरुतां ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽक्षरविंशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

हतो वृत्राण्यार्या हतो दासानि सत्पती । हतो विश्वा अपद्विपः ॥ ६ ॥

हतः । वृत्राणि । आर्या । हतः । दासानि । सत्पती इति सत्पती ।

हतः । विश्वाः । अप । द्विपः ॥ ६ ॥

ताविन्द्राग्नी आर्या आर्यैः कर्मानुष्ठातृभिः कृतानि वृत्राण्युपद्रवजातानि हतः हिस्तः यथा सत्प-
ती सतां पाठयितारौ इन्द्राग्नी दासानि दासाः कर्महीनाः शत्रवः सैः कृतानि चोपद्रवजातानि हितः
अपि च विश्वाः सर्वा द्विपः द्वेषीः शत्रुभूताः प्रजाः अपहतः विनाशयतः अतोस्माकमप्येवमेव कुरुता-
मिति भावः ॥ ६ ॥

चातुर्विंशिके हनिपातः सवनेच्छावाकशस्त्रे इन्द्राग्नी युवामिति पल्लहः स्तोत्रियस्त्वचः सूत्रि-
तंच-इन्द्राग्नी युवामिमे पत्तस्य हि स्य ऋत्विजेत्यच्छावाकस्येति ।

तृचेमथमासूक्तेः सप्तमी-

इन्द्राग्नी युवामिमे इमिस्तोमां अनूपत । पिवंतं शम्भुवासुतम् ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवाम् । इमे । अजि । स्तोमाः ।

अनूपत । पिवंतम् । शम्भुवम् । सुतम् ॥ ७ ॥

हेन्द्राग्नी युवांइमेस्तोमाःस्तोवारः अन्यनूपत अभिष्टुवन्ति हेशंमुवा सुतस्यभावयिता-
राविन्द्राग्नी सुतमभिपुत्रमस्मदीयंसोमंपिबतं ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

यावांसन्तिपुरुस्पृहोनिद्युतोदाशुपेनरा । इन्द्राग्नीताभिरागतम् ॥ ८ ॥

या । वाम् । सन्ति । पुरुस्पृहः । निद्युतः । दाशुपे ।

नरा । इन्द्राग्नी इति । ताभिः । आ । गतम् ॥ ८ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी वांयुवयोःस्वभूताःपुरुस्पृहःपुरुभिवंहुभिःस्पृहणीयाः दाशुपेहवीपि
दत्तवतेयजमानार्थंउत्पन्नाः या नियुतोश्वाःसन्ति हेन्द्राग्नी ताभिर्नियुद्भिरागतंआगच्छतं ॥ ८ ॥

अथनवमी—

ताभिरागच्छतंनरोपेदंसवनंसुतम् । इन्द्राग्नीसोमंपीतये ॥ ९ ॥

ताभिः । आ । गच्छतम् । नरा । उप । इदम् । सवनम् ।

सुतम् । इन्द्राग्नी इति । सोमंपीतये ॥ ९ ॥

हेनरानेताराविन्द्राग्नी स्यतेअभिपूयतेइतिसवनःसोमः इदंसवनंइमंसोमंसुतमभिपुतंसु-
पति यद्वाइदंमातःसवनंसुपस्मिन्सवनेसुतमभिपुतंसोमंपिताभिःनियुद्भिरागच्छतं किमर्थं
सोमपीतये तस्यसोमस्यपानार्थं ॥ ९ ॥

अथदशमी—

तमीळिष्वयोअर्चिपावनाविश्वापरिष्वजत्कृष्णाकृणोतिजिह्वया । १०।२८।

तम् । ईळिष्व । यः । अर्चिपा । वना । विश्वा । परिष्वजत् ।

कृष्णा । कृणोति । जिह्वया ॥ १० ॥ २८ ॥

हेस्तोतः तमिर्ईळिष्वस्तुहि योभिःअर्चिपाज्वालारूपेणतेजसाविश्वासर्वाणिवनान्यर-
ण्यानिपरिष्वजत् परिष्वजति परितोवेष्टयति यश्चतानिवनानिजिह्वयाज्वालयाद्गवाकृष्णाकृष्ण-
वर्णानिष्ठणोतिकरोति ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽर्वाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी-

यद्द्विआविवांसतिसुम्नमिन्द्रस्यमर्त्यः । द्युम्नार्थसुतराअपः ॥ ११ ॥

यः । इद्वे । आ॒द्विवांसति । सु॒म्नम् । इन्द्र॑स्य ।

मर्त्यः । द्यु॒म्नार्थं । सु॒तराः । अ॒पः ॥ ११ ॥

योमर्त्योमनुष्यः इन्द्रेदीभेग्नौसुम्नसुखकरंहविःइन्द्रस्यइन्द्रायआविवांसति परिचरतिप्रयच्छति चतुर्थ्यर्थेपृष्ठी तस्यमर्त्यस्यद्युम्नायद्योतमानायाच्चाय तदर्थसुतराःसुखेनतरणीयाःअपःउदकानिवृष्ट्यात्मकानिइन्द्रःकरोतीतिशेषः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तानोवाजवतीरिपआशून्पिपृतमर्वतः । इन्द्रमग्निचवोह्वे ॥ १२ ॥

ता । नः । वाज॑वतीः । इ॒पः । आ॒शून् । पि॒पृत॑म् ।

अर्व॑तः । इन्द्र॑म् । अ॒ग्निम् । च॒ । वो॒ह्वे ॥ १२ ॥

हेइन्द्राग्नी ता तेषुवाजवतीःअजवतीःइपःइष्यमाणावृष्टीः यद्वा वाजोवर्ततद्वतीरिषोन्जानि आशून्श्रीघगान् अर्वतोश्वानोस्मज्यंपिपृतंपूरयतं प्रयच्छतं । किमर्थं इन्द्रमग्निचयुवां वोह्वेवोह्वं हविर्भिःप्रापयितुं ॥ १२ ॥

ऐन्द्रामस्यपशोर्हविषोनुवाक्याउभावामित्येषा सृत्रितंच-उभावामिन्द्राग्नीआहुवध्यैशु-चिनुस्तोमंनवजातमयेति ।

सैपासुक्त्रयोदशी-

उभावामिन्द्राग्नीआहुवध्याउभाराधसःसहमादयध्यै ।

उजादातारारविपारंर्यीणामुभावाजस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥

उ॒भा । वा॒म् । इन्द्रा॑ग्नी इति । आ॒हुव॑ध्यै । उ॒भा । राध॑सः ।

स॒ह । सा॒दय॑ध्यै । उ॒भा । दा॒तारौ । इ॒षाम् । र॒यीणा॑म् । उ॒भा ।

वाज॑स्य । सा॒तये॑ । हु॒वे । वा॒म् ॥ १३ ॥

हेइन्द्राग्नी उभाउभौसंहत्यवर्तमानौवांपुषांहुवेआह्वयामि किमर्थआहुवध्ये आभिमुख्ये-
नहोसुं तथाउभाउभौयुवामाह्वये राधसःराधसाराधकेनहविपासहयुगपदेवमादयध्ये मादयितुंतर्प-
यितुंसर्वपुदेवेषुसंतुआवयोराहानेकिंकारणमित्तिचेदुच्यते—उभाउभौतीयुवां इषामन्तानारपीणां
धनानांचदावारौस्थः अतःकारणात्उभाउभौ वांपुवां वाजस्यान्नस्पसातये संभजनायहुवे
आह्वये ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

आनोगव्येभिः अश्व्यैर्वसुव्यै उरुपंगच्छतम् ।

सखायौ देवौ सख्याय शम्भुवैन्द्राग्नीताह्वामहे ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्येभिः । अश्व्यैः । वसुव्यैः । उप । गच्छतम् ।

सखायौ । देवौ । सख्याय । शम्भुवा । इन्द्राग्नी इति ।

ता । ह्वामहे ॥ १४ ॥

हेइन्द्राग्नी गव्येभिर्गोसमूहैः अश्वैरश्वसमूहैः वसुव्यैर्वसुसमूहैश्चसार्धं नोस्मानाभिमु-
ख्येनउपगच्छतं शेषःपरोक्षकृतः सखायौसमानख्यानौदेवौ दानादिगुणयुक्तौ शंभुवा शंभुवौ
सुखस्पभावपितारौ वा तादृशाविन्द्राग्नी सख्यायसखित्वार्थवयंह्वामहे आह्वयामहे ॥ १४ ॥

अथपंचदशी—

इन्द्राग्नीशृणुतंहवंपजमानस्यसुन्वतः ।

वीतेहव्यान्यागतंपिबंतसोम्यमधुं ॥ १५ ॥ २९ ॥

इन्द्राग्नी इति । शृणुतम् । हवम् । यजमानस्य । सुन्वतः । वीतम् ।

हव्यानि । आ । गतम् । पिबंतम् । सोम्यम् । मधुं ॥ १५ ॥ २९ ॥

हेइन्द्राग्नी सुन्वतः सोमाभिपवंकुर्वतोयजमानस्यहवमाह्वानंस्तोत्रंशृणुतं श्रुत्वाचतदीया-
निह्व्यानिहवीपिबितं कामयेथां । कामयित्वाच आगतंआगच्छतं । आगत्यचसोम्यंसोमात्म-
कंमधुपिबतं ॥ १५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

इयमददादितिचतुर्दशर्चद्वादशसूक्तं भरद्वाजस्यार्थं सरस्वतीदेवताकं आदितस्त्रिजग-
त्यः त्रयोदशपिजगती चतुर्दशीत्रिष्टुप् शिष्टागायन्त्यः तथाचानुक्रांतं—इयंपलूनासारस्वतंत्रिज-
गत्यादिजगतीत्रिष्टुवन्तमिति । अत्रशौनकः—इयमित्येतदाद्यन्तुसूक्तंसारस्वतंजपेत् । द्विजः प्रातः
शुचिर्भूत्वावाग्मीभवतिबुद्धिमानिति १ पाँठिकेपष्ठेहनिमउगेइयमददादितिसारस्वतस्तृचः सू-
त्रिवंच—इयमददाद्रभसमृणच्युतमितिपउगमिति ।

तत्रप्रथमा—

इयमददाद्रभसमृणच्युतं दिवोदासं वद्ध्यश्वार्यं दाशुपे ।

याशश्वन्तमाचखादावसंपणितातेदात्राणितविपासरस्वति ॥ १ ॥

इयम् । अददात् । रभसम् । ऋणश्च्युतम् । दिवःश्दासम् । वद्ध्यश्श्वार्यं ।

दाशुपे । या । शश्वन्तम् । आश्चखादा । अवसम् । पणिम् । ता ।

ते । दात्राणि । तविपा । सरस्वति ॥ १ ॥

इयंसरस्वती रभसंवेगवन्तं ऋणच्युतं वैदिकस्य देवक्रपिपितृसंबन्धिनो लौकिकस्य च ऋण-
स्यप्यावयितारं दिवोदासमेतत्संज्ञं पुत्रं दाशुपेहवीं पिदत्तवते वद्ध्यश्वार्य एतत्संज्ञाय ऋणपये अददात्
दत्तवती । यासरस्वतीशश्वन्तंचहुलंपणिपणनशीलं वणिजं अदात्तजनं अवसंकेवलं स्वात्मनपवत
पंकं आचत्वाद आजघान । सेयमददादित्यन्वयः अथमत्यक्षीकृत्यस्तौति हेसरस्वति देवि ताता-
नि पुत्रदानादीमितेत्वदीपानिदात्राणिदानानि तविपातविपाणिमहान्निभवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इयं शुष्मेभिर्विसखाइवारुजत्सानुंगिरिणां तविपेभिर्मुर्मिभिः ।

पारावतघ्नीमवसेसुवृक्तिभिः सरस्वतीमाविवासेमधीतिभिः ॥ २ ॥

इयम् । शुष्मेभिः । विसखाःश्इव । अरुजत् । सानुं । गिरिणाम् ।

तविपेभिः । ऊर्मिभिः पारावतघ्नीम् । अवसे । सुवृक्तिभिः ।

सरस्वतीम् । आ । विवासेम् । धीतिभिः ॥ २ ॥

सरस्वतीदेवतारूपेणनदीरूपेणचवर्तते देवतारूपास्तुताधुनानयानदीरूपांसरस्वतींस्तौति । इयं नदीरूपासरस्वतीशुष्मैःशोषकैरात्मीयैर्बैलेःतविपेभिः महद्भिर्रुर्मिभिःतरगैःगिरीणांपर्वतानांतीरसंबद्धानां सानुसानूनिअरुजद्भनकि । विसखाइवविसंखनतीतिविसखाःसयथाविसार्थपंकंरुज-
तितद्वत् वांसरस्वतीपारावतर्घ्नीं परावतिदूरदेशेविद्यमानस्यापिवृक्षादेर्हवीं सुवृकिभिःस्तुतिभिःधी-
तिभिःकर्मभिश्चअवसेरक्षणार्थंआविवासेम परिचरेम । यद्वापारावतर्घ्नीं पारावारेपरावाचीवीरेतयो
र्धातिनीं । उक्तंच—पारावतर्घ्नींपारावारघातिनीमिति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

सरस्वतिदेवनिदोनिवर्ह्यप्रजांविश्वंस्यवृत्संस्यमायिनः ।

उत्क्षितिभ्योवनीरविन्दोविपमेभ्योअस्रवोवाजिनीवति ॥ ३ ॥

सरस्वति । देव्इनिदः । नि । वर्ह्य । प्रजाम् । विश्वंस्य । वृत्संस्यस्य ।
मायिनः । उत् । क्षितिभ्यः । अवनीः । अविन्दः । विपम् । एभ्यः ।
अस्रवः । वाजिनीवति ॥ ३ ॥

हेसरस्वति देवनिदोदेवानांनिन्दकानसुरान्निवर्ह्यन् न्यवर्ह्यः अवधीः । तथाविश्वस्यव्याप्त-
स्यमायिनोमायाविनःवृत्संस्यस्य वृत्सयइतित्वदुर्नामधेयं त्वदुःप्रजांपुत्रंवृत्रासुरंचन्यवधीः । त्वत्साहा-
य्यादेवइन्द्रोहतवानित्यर्थः । उत्अपिच हेवाजिनीवति अन्नवतिसरस्वति त्वंक्षितिष्योमनुष्येभ्यः
अवनीः असुरैरपहताभूमीःअविन्दः अलंभयः । एष्योमनुष्येभ्यःविपमुदकंचअस्रवःअक्षारय ।
यद्वा क्षितयोसुरजनाः तेष्यःसकाशाव्अवनीःभूमीः अविन्दोऽन्नवदानसि तान्हत्वाएभ्यश्चासुरे-
भ्यः विपंप्रतिहेतुभूतंगरलंअस्रवः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

प्रणोद्वीसरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती । धीनाम्विज्यंवतु ॥ ४ ॥

प्र । नुः । देवी । सरस्वती । वाजेभिः । वाजिनीवती । धीनाम् ।
अवित्री । अवतु ॥ ४ ॥

देवी दानादिगुणयुक्ता वाजिनीवती वाजोन्मयस्मांक्रियायांसावाजिनी तद्युक्ता धीर्ना
ध्यातृणांस्तोतृणांअवित्रीरक्षित्री एवंभूतासरस्वती वाजेभिरन्वैर्नोस्मान्प्रावतुप्रकर्षेणतर्पयतु ॥ ४ ॥

अथपंचमी—

यस्त्वादेविसरस्वत्युपब्रूतेधनेहिते । इन्द्रंनष्टंत्रतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

यः । त्वा । देवि । सरस्वति । उपब्रूते । धने । हिते । इन्द्रम् । न ।
दृष्टतूर्ये ॥ ५ ॥ ३० ॥

हेदेवि सरस्वति यःस्तोतावृत्रतूर्येसंग्रामेधनेहितेनिहितेनिमित्तभूतेसति इन्द्रंनष्टमिवत्वा
उपब्रूते स्तौति तंरक्षेतिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेषिशोवर्मः ॥ ३० ॥

अथषष्ठी—

त्वंदेविसरस्वत्यवावाजेपुवाजिनि । रदापूपेव नःसनिम् ॥ ६ ॥

त्वम् । देवि । सरस्वति । अवं । वाजेपु । वाजिनि । रदं ।
पूपाइव । नः । सनिम् ॥ ६ ॥

हेदेवि दानादिगुणयुक्ते हेवाजिनि वाजोषलमन्वातद्युक्तेहेसरस्वति त्वंवाजेपुसंग्रामेपुअव
अस्मान्नक्ष । अपिच नोस्मग्र्यंपूपेवपोपकोदेवइव सनिंसंभजनीयधमंरद विलिख पयच्छे-
तियावत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

उतस्थानःसरस्वतीघोराहिरण्यवर्तनिः । दृष्टघ्नीवष्टिसुष्टुतिम् ॥ ७ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । घोरा । हिरण्यवर्तनिः । दृष्टघ्नी ।
वष्टि । सुष्टुतिम् ॥ ७ ॥

उतअपिच स्यात्साप्तसिद्धासरस्वती घोराशत्रूणांभयकारिणी हिरण्यवर्तनिः वर्ततेअनेने-
विवर्तनिःरथःहिरण्यमयोवर्तनिर्यस्याःसातथोक्ता दृष्टघ्नी दृष्टाणांशत्रूणांहंत्री एवंभूतासासरस्वती
नोस्पदीयांसुष्टुतिं शोभनांस्तुर्विवष्टिकामयतां ॥ ७ ॥

अथाष्टमो-

यस्याअनन्तोअहुतस्त्वेषश्चरिष्णुरर्णवः । अमश्चरतिरोरुवत् ॥८॥

यस्याः । अनन्तः । अहुतः । त्वेषः । चरिष्णुः । अर्णवः । अमः ।
चरति । रोरुवत् ॥ ८ ॥

यस्याःसरस्वत्याः अमोबलंअनन्तः अपर्यन्तः अपरिमितः अहुतः अर्हितः अकुटि-
लोवात्वेपोदीप्तः चरिष्णुः चरणशीलः सर्वत्रापतिहतगतिरित्यर्थः अर्णवः उदकवानुदक-
प्रदइत्यर्थः एवंभूतःसन् रोरुवद्वृशंशब्दंकुर्वन्चरति वर्तेते । सानोविश्वाइत्युत्तरप्रसंग्यः ॥८॥

अथनवमी-

सानोविश्वाअतिद्विपःस्वसृरन्याऋतावरी । अतन्नेहेवसूर्यः ॥९॥

सा । नः । विश्वाः । अति । द्विपः । स्वसृः । अन्याः । ऋतवरी ।
अतन् । अहांइदव । सूर्यः ॥ ९ ॥

सासरस्वतीनोस्मानविश्वाःसर्वादिपोद्वेष्टीःप्रजाःअतिनयतु अतितारयतु तथास्वसृः स्वयं-
सारिणीः सहोत्पन्नावा ऋतावरी ऋतमिरयुदकनाम तद्युक्ताअन्याश्चनदीः अस्मान्अतिनयतु य-
द्वा जस्येव वाच्छन्दसीतिपूर्वसवर्णदीर्घः उदकवत्यःस्वसारोभगिन्योअन्याःगंगाद्यानेद्यश्चअस्मान्
शत्रून्विनयन्तु तत्रदृष्टान्तः-सूर्यःसर्वस्यमेरकआदित्यः अतन्सततंगच्छन् अहेवअहानीवय-
थाअहानिश्रीममविनयतितद्वत् ॥ ९ ॥

दशरात्रेदृतीयेहनिप्रउगेउतनःप्रियेविसारस्वतस्तृचः सूत्रितंच-उतनःप्रियाप्रियास्वि-
त्यौष्णिहंउगमिति । पवित्रेष्टांचउतनःप्रियेविसारस्वतस्यहविषोनुवाक्या सूत्रितंच-उतनः
प्रियाप्रियास्विमानुहानायुष्मदानमोभिरिति ।

तृचेप्रथमासूक्तेदशमी-

उतनःप्रियाप्रियासुसप्तस्वसासुजुंटा । सरस्वतीस्तोम्याभूत् ॥१०॥३१॥

उत । नः । प्रिया । प्रियासु । सप्तस्वसा । सुजुंटा । सरस्वती ।
स्तोम्या । भूत् ॥ १० ॥ ३१ ॥

उतअपिच नोस्माकंप्रियासुप्रियाणामध्येप्रियाप्रियतमा सप्तस्वसागायत्र्यादीनिच्छंदासि
स्वसारोयस्यास्तादृशी नदीरूपायास्तुगंगाद्याःसप्तनद्यः स्वसारः सुजुष्टाः सुदुपुरातनैर्ऋषिभिः से-
विता एवभूतासरस्वतीदेवीस्तोम्याभूव स्तोत्रव्याभवतु ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेऽकात्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

अथैकादशी-

आपमुपिपार्थिवान्युरुरजोअन्तरिक्षम् । सरस्वतीनिदस्पातु ॥ ११ ॥

आऽपमुपी । पार्थिवानि । उरु । रजः । अन्तरिक्षम् । सरस्वती ।
निदः । पातु ॥ ११ ॥

पार्थिवानि पृथिव्याःसंवन्दीनि उरुउरूणि विस्तीर्णानि रजोरजांसिलोकान्अन्तरिक्षं
अन्तराक्षान्तंनभश्च आपमुपी स्वतेजसापूरितवती । सरस्वतीदेवी निदःनिन्दकाच्छत्रोः पातु अ-
स्मावक्षतु ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

त्रिपथस्थासप्तधातुःपञ्चजातावर्धयन्ती । वाजेवाजेह्व्याभूत् ॥ १२ ॥

त्रिऽसप्तस्था । सप्तऽधातुः । पञ्च । जाता । वर्धयन्ती । वाजेऽवाजे ।
ह्व्या । भूत् ॥ १२ ॥

त्रिपथस्था त्रिपुलकेषुसहावतिष्ठमाना त्रिलोकव्यापिनी सप्तधातुःसप्तधातवोवपयाः गा-
यत्र्याद्यगंगाद्यावापस्याःसातथोक्ता पञ्चजाताजातानिनिपादपचमागचतुरोवर्णान्रगंधर्वादीन्वा-
वर्धयन्ती अभिवृद्धान्कुर्वन्ती ईदृशीसरस्वती वाजेवाजे युद्धेयुद्धेसर्वेषुयुद्धेषु ह्व्याभूत्स्वातव्या
भवति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

प्रयामहिमामहिनासुचेकितेद्युम्नेभिर्न्याअपसांमुपस्तमा ।

रथेइववृहतीविम्बनेकृतोपस्तुर्त्याचिकितुपासरस्वती ॥ १३ ॥

प्र । या । म॒हि॒म्ना । म॒हि॒नां । आ॒सु । चे॒किते । द्यु॒न्ने॒भिः । अ॒न्याः ।
अ॒प॒सां । अ॒पः॒ऽत॒मा । रथः॑ऽइ॒व । बृ॒हती । वि॒ऽश्व॒ने । कृ॒ता ।
उ॒प॒ऽस्तु॒त्या । चि॒क्रि॒तु॒पा । सर॑स्वती ॥ १३ ॥

महिम्नामाहात्म्येनमहिनामहती द्युन्नेभिःद्युन्नेयोतमानैःपशोभिरन्नेर्वायुक्तासती आसु
आसांनदीनादेवतानांमध्येयासरस्वतीमचेकिते प्रकर्येणज्ञायते । याचअन्याःअन्यासां सुषांस्तुलु-
गितिपठोबहुवचनस्यजस् अपसांविगवतीनांमध्येअपस्तमावेगवत्तमा याचरथइवविश्वनेविभु-
श्वायबृहती परिवृद्धा गुणैरधिककृता प्रजापतिनात्तिर्मिता सासरस्वतीचिक्रितुपा जानतास्तोत्रा
उपस्तुत्याउपस्तोतव्याभवति ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सर॑स्वत्य॒ग्नि॒नो॒ने॒पि॒व॒स्यो॒मा॒प॑स्फ॒रीः॒प॒र्य॑सा॒मा॒नु॒आ॒ध॑क् ।
जु॒प॒स्व॑नः॒स॒ख्या॒वे॒श्या॑च॒मा॒त्व॒त्क्षेत्रा॑ण्य॒र॒णानि॑ग॒न्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

सर॑स्वति । अ॒ग्नि॒ । नुः । ने॒पि॒ । व॒स्यः॑ । मा । अ॒प॑ । स्फ॒रीः ।
प॒र्य॑सा । मा । नुः । आ । ध॒क् । जु॒प॒स्व॑ । नुः । स॒ख्या॒ । वे॒श्या॑ ।
च । मा । त्वत् । क्षेत्रा॑णि । अ॒र॒णानि॑ । ग॒न्म ॥ १४ ॥ ३२ ॥

हेसरस्वति नोस्मानवस्योवसीयः प्रशस्तं वसुधनं अभिनेपि अभिप्रापय मापस्फरीः
अमं वृष्णाम्कार्थीः । स्फारोवृद्धिः उपसर्गवशात् द्विपरीतेवर्तते तथापयसोदकेन अधिकेन नो-
स्मानमाआधक् नाग्निदह नवाधस्व । अपिचनोस्माकंसख्यासख्यानि सत्त्विकमोणिवेश्यापवेश-
मानिचजुपस्व सेवस्व । वर्यचत्वत्सकाशात् अरणानि अरमणानि निरुष्टानि क्षेत्राणि मागन्म मामा-
मवाम अपितुरमणीयान्येव ॥ १४ ॥

॥ इतिचतुर्थस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ ३२ ॥

वेदार्यस्यपकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थीश्वतुरोदेयाद्विघातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गमवर्तकश्रीवीरभुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेणसायणा-
चार्येणविरचितेमाधवीपेवेदार्यप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येचतुर्थाष्टकेअष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ८ ॥

॥ चतुर्थाष्टकः समाप्तः ॥ ४ ॥